FUNDACIÓ NOGUERA

Estudis

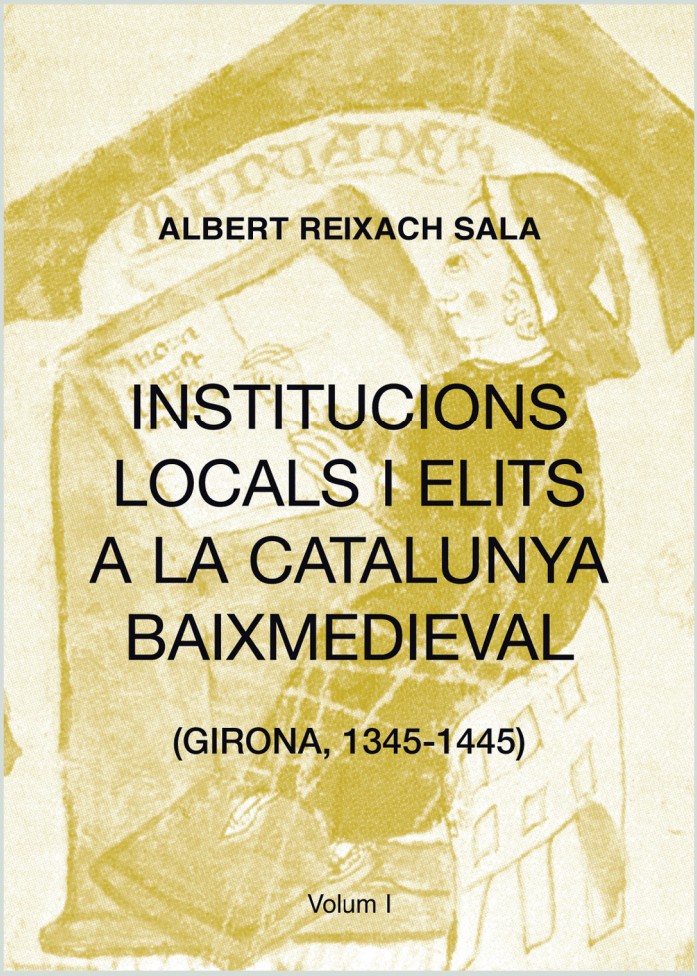

ALBERT REIXACH SALA

INSTITUCIONS LOCALS I ELITS A LA CATALUNYA BAIXMEDIEVAL

(GIRONA, 1345-1445)

Volum I

FUNDACIÓ NOGUERA

BARCELONA, 2019

INSTITUCIONS LOCALS I ELITS A LA CATALUNYA BAIXMEDIEVAL (GIRONA, 1345-1445)

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ NOGUERA

www.fundacionoguera.com

Col·lecció Estudis

Director tècnic: Josep Maria Sans i Travé

FUNDACIÓ NOGUERA

ESTUDIS, 79

INSTITUCIONS LOCALS I ELITS A LA CATALUNYA BAIXMEDIEVAL (GIRONA, 1345-1445)

Volum I

ALBERT REIXACH SALA

BARCELONA, 2019

textos medievals catalans

www.tmcat.net

© Albert Reixach Sala, 2019
Edita: Pagès Editors, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: maig de 2019
ISBN obra completa: 978-84-1303-115-6
ISBN volum I: 978-84-1303-093-7
DL L 236-2019
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

FUNDACIÓ NOGUERA

SUMARI

PRÒLEG 9
NOTA PRELIMINAR 17
ABREVIATURES UTILITZADES 19
INTRODUCCIÓ 21
Balanç historiogràfic i definició d'objectius 23
Metodologia i fonts documentals 54

Part 1
LES INSTITUCIONS LOCALS DE GIRONA ENTRE 1345 I 1445

Factors i processos en la gestació i la consolidació del municipi . . 75
Plantejaments generals. 75
Els antecedents: les demandes de la Corona i la seva incidència en l'aparició d'una administració local embrionària (1280-1340) 80
L'augment de la despesa en la base de la vertebració institucional: de la pressió fiscal a les necessitats comunitàries (1345-1445) 89
El finançament de la guerra (1340-1440) 90
Els conflictes de la dècada de 1340 i les primeres emissions de deute públic 90
Les guerres mediterrànies (1350-1356) 96
La guerra amb Castella (1356-1366). 108
La defensa de la terra (1361-1439) 120
Les primeres incursions de companyies mercenàries (1361-1368) i l'entrada de l'infant de Mallorca (1374) 121

Les guerres emporitanes (1380-1385) 124
L'entrada dels Armanyac de 1389-1390 130
La invasió del comte de Foix de 1396 i altres rumors i incursions posteriors (1409, 1413, 1429 i 1438) 134
La «nova» fiscalitat o la «fiscalitat encoberta» i els processos negociadors amb la monarquia (1366-1445) 145
El vell projecte dinàstic de Sardenya (1366-1393). . . . 148
Les demandes de coronació 152
Els maridatges 163
Les demandes «encobertes»: donatius graciosos, privilegis i remissions 170
El procés d'emmurallament: entre els plans de defensa de la monarquia i les necessitats comunitàries 191
Una panoràmica general de la construcció de les muralles de Girona (*c.* 1360-*c.* 1412) 193
Els mecanismes de finançament i l'impacte econòmic de l'obra 201
Les necessitats comunitàries i el govern municipal 215
L'abastament de gra en anys difícils: el bienni 1374-1375 i altres conjuntures posteriors 216
Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter 221
L'evolució dels factors de despesa a la ciutat de Girona (1345-1445) 230

EL SISTEMA FISCAL I FINANCER MUNICIPAL. 233
Els components del sistema fiscal i financer 233
L'evolució del deute públic municipal 234
El recurs massiu a les emissions de violaris i rendes mixtes (1356-1366) 234
L'assentament del deute a les arques municipals i les primeres temptatives de sanejament (1368-1369 i 1377-1380) . . . 240
De les darreres escalades del deute a la seva estabilització (1385-1445) 248
L'aparell d'impostos indirectes 264
La consolidació definitiva d'unes imposicions «municipalitzades» (1356-1366) 264

La definició d'un model amb futur (1367-1383) 267
Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis 274
Els «vells» recursos fiscals: talles i préstecs forçosos. . . . 287
La consolidació d'un sistema fiscal i financer municipal a Girona (1345-1445) 292
Línies generals d'evolució dels components del sistema . . . 294
Conflictes rere el procés de consolidació 296
Tensions en l'afermament de les estructures econòmiques de l'administració local (1360-1383). 296
Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445) 304
Balanç final d'una llarga etapa de transformacions fiscals i financeres (1280-1445) 319

ORGANIGRAMA I DINÀMIQUES DE FUNCIONAMENT DE L'ADMINISTRACIÓ LOCAL 323
Ser present en les institucions de govern de Girona 324
Els representants de la monarquia i del General a la ciutat i al territori de Girona 327
El veguer, el batlle i les respectives corts 328
Els altres delegats: el lloctinent del batlle general de Catalunya i el diputat local del General 335
L'exercici de càrrecs en el govern municipal de la ciutat de Girona 339
El consell «general», òrgan principal de representació del municipi 340
Les competències del consell 342
Una aproximació al seu funcionament 353
Els requisits i mecanismes d'accés 356
Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446 . . 359
Les comissions extraordinàries de consellers assessors o adjunts dels jurats 374
Els jurats o el cap del govern municipal 378
Les atribucions de la juraderia: entre la supervisió del consell i la unilateralitat 379
Els procediments per a l'elecció dels jurats 389

Els equilibris competencials entre el consell dels vuitanta i la juraderia 392
Els altres càrrecs «polítics» del govern municipal. 401
Els sobreposats de les obres 402
El mostassaf: entre les prerrogatives reials i la potestat normativa del municipi 409
Els professionals al servei del municipi i les figures auxiliars: l'escrivà, els procuradors, l'advocat, el síndic permanent i el verguer. 422
Els directius de l'Hospital Nou 428
Els síndics de representació institucional: síndics de Corts i missatgers 431
Les implicacions de formar part de les diverses peces de l'engranatge del poder local 438

FUNDACIÓ NOGUERA

PRÒLEG

Volia començar aquest pròleg assenyalant que m'omple de satisfacció fer-ho, i això per diferents motius. Per l'amistat i trajectòria professional i científica que m'uneix amb Pere Verdés i Pere Orti, els directors de la tesi de l'autor. També perquè l'obra em fa viatjar en el temps a la meva tesi —i fins i tot a la "tesina"; quan vaig llegir la tesi, defensada el 1988, jo tenia vint-i-vuit anys, gairebé la mateixa edat que Albert Reixach quan ell l'ha llegida. Perquè la temàtica de l'obra que tractem, i de la tesi de la qual prové, és similar a la que jo havia desenvolupat fa més de tres dècades, i, doncs, entenc perfectament molts dels interrogants i dels problemes amb què s'ha trobat l'autor i que ha resolt millor que un servidor. I això últim fa que valori encara més els excel·lents resultats que Albert Reixach ha obtingut. Per tant, amistat i melancolia a part, sempre dona gust prologar un bon treball, i l'honor, més que per a l'autor del llibre, acaba sent per a l'autor d'aquestes pàgines inicials.

L'obra que el lector té a les mans és una part de la monumental tesi doctoral que Albert Reixach Sala va presentar a la Universitat de Girona l'any 2015 amb el títol «Municipi, finances i elits locals en una ciutat catalana baixmedieval: Girona (1345-1445)» i amb la qual va obtenir el premi especial de doctorat de la universitat l'any següent. Com he dit, la tesi va ser dirigida pels doctors Pere Verdés (IMF-CSIC Barcelona) i Pere Orti (UdG), el que necessàriament havia de donar-li una empremta notable. Una part de la tesi, la que se centrava en l'anàlisi de la hisenda, les finances i els seus actors a Girona, ja va ser publicada l'any 2018 per la Institució Milà i Fontanals, del CSIC, amb títol *Finances públiques i mobilitat social a la Catalunya de la baixa edat mitjana: Girona (1340-1440)*. Ara se'ns presenta l'altra part, la que analitza la imbricació d'elits socials i institucions a la ciutat de Girona durant ben bé un segle.

Abans de parlar de l'obra, però, situem l'autor. Albert Reixach Sala (Santa Pau, 1986) es va llicenciar —amb premi especial de llicenciatura inclòs— en Història (Història Medieval) a la Universitat de Girona l'any 2009; en el marc del postgrau ja havia fet una estada a la Universitat de Toulouse II (França); l'any 2010 obtenia el títol de Màster Universitari d'Iniciació a la Recerca en Humanitats (Itinerari d'Història, Literatura i Filosofia medieval) i cinc anys més tard, el 2015, obtenia, com hem dit, el doctorat amb menció internacional —de nou amb premi especial de doctorat. El 2013 faria una estada doctoral a l'Institut Henri Pirenne de la Universitat de Gant (Bèlgica) i més recentment, el 2019, n'ha fet una altra a la Universitat de Paris I Panthéon-Sorbonne (França).

Durant quatre anys, entre 2010 i 2014, va gaudir d'una beca FPU a la Institució Milà i Fontanals, del CSIC a Barcelona. De fet ja hi havia entrat en contacte a través dels professors Lluís To i Pere Orti, de la UdG, quan tot just estudiava quart curs de la llicenciatura amb una estada de dos mesos amb una beca JAE-Introducción sota la supervisió de Pere Verdés. Va ser llegint a fons sobre fiscalitat i finances públiques quan es va convèncer que ambdues eren l'objecte, la matèria per endinsar-se en l'economia i la societat de la baixa edat mitjana. Una nova beca mentre cursava l'últim curs de la llicenciatura la va esmerçar a cercar informació sobre canviadors en els fons notarials, tasca que va prosseguir en el treball de final de màster a la UdG. Arran de les estades i sobretot amb la beca predoctoral sota el braç, va entrar en contacte i va col·laborar definitivament amb l'escola o el grup de Manuel Sánchez Martínez, el gran investigador i impulsor dels estudis sobre hisenda i fiscalitat a Catalunya. Aquests quatre anys han marcat la major part de la producció historiogràfica de l'autor, tant la tesi com els articles i treballs que va publicar i avançar mentre la realitzava com els que ha realitzat després. Però aquesta marca de la casa, la de Sánchez, Verdés i Orti, no es limita només a la matèria fiscal, o sigui, a l'àmbit i a l'objecte de la investigació, sinó sobretot, i el que és més important, a la manera d'abordar la recerca com a procediment —l'habilitat investigadora, el rigor metodològic en sentit ampli, la crítica de les fonts, la cura en l'escriptura, etc.— i també en l'enfocament historiogràfic de la mateixa recerca. Vull dir que formant part de l'equip del CSIC capitanejat primer per Manuel Sánchez i després per Pere Verdés, la recerca d'Albert Reixach obtenia automàticament un valor afegit. I és que l'autor ja no es limitava a crear coneixement del no-res, com de vegades pot passar en humanitats i ciències socials, sinó que es dedicava a afegir una peça més en un complex entramat històric i historiogràfic, en un puzle de grans dimensions i de dibuix amb perfils subtils. La recerca d'Albert Reixach doblava el seu valor intrínsec

perquè se situava en un context de treball en equip, col·laboratiu, ric, estimulant, amigable i promotor o promovedor de coneixement de gran qualitat. I és que a més de tot això, inseria una part molt important de la seva recerca en un argument històric, descrit magistralment en el breu però intens treball de Manuel Sánchez *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)* (Eumo-UdG, 1995), treball que ha esdevingut obra de referència ineludible per a estudis d'història fiscal i política medieval i que clama perquè sigui actualitzat pel mateix autor o pels seus deixebles.

A banda de la beca FPU del Ministeri d'Educació i Ciència, Albert Reixach també ha guanyat premis i ajuts de l'Institut d'Estudis Gironins, de l'Institut Ramon Muntaner (IRMU) i de la Fundació Albert Tomàs i Bassols, en tots tres casos amb finalitats de recerca històrica. Així mateix ha participat en vuit projectes de recerca finançats en modalitat competitiva, molts d'ells impulsats i dirigits per la IMF-CSIC de Barcelona (alguns amb socis europeus, com el més recent amb el CNRS de Lió) i la Universitat de Girona, però també en una nova línia de treball sobre trobadors medievals impulsada per la Universitat de Girona, la Royal Holloway of London, la University of Exeter i la Università La Sapienza de Roma. Entre 2008 i 2019, Albert Reixach ha publicat una trentena de contribucions, moltes en mitjans internacionals, entre articles de revistes, capítols de llibre i monografies especialitzades.

Per tant, estem davant d'un jove investigador que ha excel·lit acadèmicament en totes les etapes dels seus estudis, que ha guanyat beques i premis, que ha fet estades a l'estranger, que ha participat i participa en projectes de recerca nacionals i internacionals i que té un nodrit currículum de publicacions especialitzades en llocs de prestigi.

Referim-nos, ara, a l'obra, sense repetir, però, el que l'autor ja assenyala en la Introducció. No és fàcil o immediat assignar-li un àmbit historiogràfic. *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval* és, alhora, història local, història urbana, història institucional, història social, història de la fiscalitat, història política, prosopografia. De fet, l'obra se situa en la intersecció de totes aquestes branques o dimensions de la història. L'autor les utilitza totes i, el que és més important, sap identificar i practicar la metodologia o els procediments propis i específics de cadascuna. En tenim un bon exemple quan l'autor ha de triar el terme bàsic per nomenar el grup social que acabarà identificant: ciutadans, patriciat, grup dirigent, grup dominant, classe, oligarquia, elit....? Però també sap calibrar amb finesa els estudis disponibles procedents de les diferents tendències historiogràfiques i valorar fins a quin punt serveixen per a la comprensió del fenomen de les elits locals

baixmedievals. I, com és natural, dins aquest estat de la qüestió presta una especial atenció als historiadors que han tingut Girona en el punt de mira: Julián de Chía, Lluís Batlle i "la tríade" fonamental integrada per Santiago Sobrequés, Christian Guilleré i Josep Fernàndez Trabal, als qui l'autor tracta amb respecte i admiració però també amb esperit crític quan s'escau, a banda d'altres historiadors que han destacat en estudis més sectorials.

I és que Albert Reixach es mou bé manejant alhora l'utillatge teòric pertinent i la praxi investigadora concreta. Quin equilibri més ben trobat: defuig aquella teorització excessiva que ofega el fet històric, real i verídic, i al mateix temps situa els fets històrics en un marc teòric i conceptual que els dota de ple sentit. I això ho pot fer, o potser a la inversa, perquè és coneixedor de la historiografia. Les remissions historiogràfiques, com les citacions bibliogràfiques en general, no hi apareixen forçades ni excessives. No, el seu no és un exercici, com molts n'hi ha, encara, de *mos italicus* tardà, on la falta d'idees i d'originalitat de l'autor es camuflava amb un aparell crític hipertròfic. Certament l'autor utilitza amb pertinença abundant bibliografia de suport, i la cita no de manera gratuïta sinó en els moments adequats.

El llibre que presentem està dividit en dues grans parts. La primera («Les institucions locals de Girona entre 1345 i 1445») està dedicada a les institucions pròpies, generades pel territori, de Girona durant el període objecte d'anàlisi. Al seu torn aquesta part està dividida en tres grans capítols: els factors i els processos que van intervenir en la gestació i la consolidació del municipi —no pas de la ciutat—, el sistema fiscal i financer municipal i l'organigrama i les dinàmiques de funcionament de l'administració local. El primer dels capítols («Factors i processos en la gestació i la consolidació del municipi») pot sorprendre una mica, perquè si bé és cert que també s'estudia l'estructura institucional «interna» en el sentit més habitual del terme, en canvi presta especial atenció als factors històrics «externs» —la guerra, en definitiva, en totes les seves dimensions, però també les necessitats comunitàries no militars. Ho fa perquè està convençut que hi ha una relació dialèctica entre realitat històrica i formació institucional, tal com amb Pere Verdés hem explicat diverses vegades. L'autor ho expressa amb claredat: «(...) el deute emès per les corporacions municipals i la perpetuació dels impostos destinats a pagar-ne els interessos contribuí, durant les dècades centrals del segle XIV, a la consolidació de les pròpies estructures de govern locals». La institució municipal, o sigui el Consell i els seus satèl·lits, no són quelcom simple en una ciutat com Girona als segles XIV i XV, i sobretot el Consell no té una vida pròpia desvinculada dels estímuls externs.

Al contrari, les exigències externes modelen i transformen el Consell i la seva dinàmica institucional. Jo diria que el segon capítol d'aquesta primera part («El sistema fiscal i financer municipal») és un petit obsequi que l'autor no ha pogut reprimir, tot i que ja adverteix que no té presencia o justificació en el volum *per se*, sinó al servei del coneixement de la dinàmica social. En aquesta primera part, com hem dit, l'autor presenta les estructures institucionals i el seu funcionament. El tercer capítol («Organigrama i dinàmiques de funcionament de l'administració local»), per exemple, presenta el marc institucional en detall i en moviment. Detalla l'estructura, els càrrecs, els oficials, els nomenaments i, en definitiva, la intervenció de les persones que les ocupen. Aquest capítol, el més institucional, i tota aquesta primera part, resultava ineludible per abordar, després, les dinàmiques socials i polítiques, com es farà en la segona part.

Aquesta segona part («A la recerca d'unes elits polítiques lligades al municipi»), té per objectiu, efectivament, descobrir i identificar les elits polítiques imbricades en la vida municipal. O sigui, qui són els actors o protagonistes que exerceixen el poder a la ciutat però vinculats, d'una manera o altra, amb el consell i la seva constel·lació.

S'ha d'entendre bé: d'elits polítiques a Girona n'hi havia abans que les institucions municipals arribessin a un estat de relativa maduresa; i n'hi havia en el sentit que hi havia tensió social i lluita d'un grup o classe per imposar-se a un altre. La diferència rau en el fet que amb la consolidació de les institucions municipals —o sigui, el consell, no el municipi— les lluites o relacions de poder o polítiques també impregnen les noves institucions, o sigui, el consell municipal amb tot el seu entramat d'oficials, càrrecs i comissions. I les noves institucions esdevindran alhora un escenari i un instrument de les tensions socials o polítiques de la Girona baixmedieval. Aquesta és una de les grans virtuts del treball d'Albert Reixach, que no fa un estudi d'història institucional despullada de l'element social, ni intenta un estudi social o prosopogràfic sense tenir en compte el marc institucional. En el capítol central, i de fet únic, d'aquesta segona part («Els protagonistes en l'exercici del poder a la ciutat de Girona (1345-1455)») s'estudien els oficials reials a la ciutat i a la demarcació, i els actors dels òrgans de govern local, tant els jurats com la resta de magistratures.

Dins la segona part del llibre trobem un aparent segon capítol («Les traces d'un grup de poder») que, de fet, son les conclusions generals de l'obra. En estudis d'aquesta mena és fàcil deixar-se endur per un huracà de dades estadístiques d'elaboració pròpia i en conseqüència les conclusions poden resultar poc sòlides. L'autor, no obstant, n'iden-

tifica algunes de ben significatives que volem remarcar. Per començar, els itineraris o els circuïts de les persones que ocuparen càrrecs jurisdiccionals reials i els de les que els ocuparen entorn del Consell foren diferents i amb poques interseccions. Veguer i batlle solien ser individus de confiança del rei o del seu entorn, mentre que la constel·lació municipal la formava un grup diferent de persones. Pel que fa a aquest segon univers, l'autor adverteix que no sempre es percebien unes ànsies desaforades per formar part del consell. I qui copava les magistratures principals? És clar que les normatives del consell general ja establien la representació de les tres mans, però l'autor observa que entre els més assidus n'hi hagué de la mà major però també de la mitjana i de la menor, encara que les grans i més llargues continuïtats s'observen majoritàriament en individus pertanyents a la mà major. En aquestes anàlisis l'autor no perd de vista el rol de les famílies, més enllà del dels individus, i es pregunta si la família ajuda (és causa) a l'accés al consell o si, al contrari, és un símptoma (una conseqüència) dels lideratges individuals. L'autor tampoc no ha trobat recorreguts que s'insinuïn perfectament traçats o delineats a priori. Més aviat s'inclina a pensar que la política municipal era un "aparador de" més que no pas un "instrument per a". I en aquest sentit considera que ser nomenat jurat no suposava la culminació d'una estratègia institucional deliberada sinó la posició natural de l'individu que havia tingut èxit social, econòmic o matrimonial.

El material complementari és important i potent: més enllà d'una amplíssima, rica i variada bibliografia, que incorpora les fonts editades, i dels índexs onomàstic i toponímic —essencials en una obra com aquesta—, l'autor ens ofereix un extens annex. Format per 159 taules i gràfics amb tota mena d'informació (ingressos, despeses, imposicions, càrrecs, membres del consell, escrivans, síndics, recurrències, comparacions, trajectòries, etc.) i arbres genealògics de trenta famílies. Més de dues-centes pàgines d'annexos d'una gran varietat i immensa riquesa.

No em referiré a les fonts utilitzades per l'autor, perquè ja ho fa ell mateix a la Introducció. Però vull remarcar que és un detall rellevant que l'autor s'hagi submergit en els fons notarials de l'Arxiu Històric de Girona. Hauria pogut no fer-ho i obtenir igualment uns perfils polítics, socials i econòmics dels actors objecte d'estudi, però serien uns perfils incomplets. Només recorrent als fons notarials sabem qui és qui i reduïm considerablement les possibilitats d'error a l'hora d'atribuir informacions de càrrecs o professions a pares i fills o persones amb onomàstica igual.

FUNDACIÓ NOGUERA

En definitiva, ens trobem davant d'una obra ambiciosa, rellevant, ben dissenyada, ben documentada, ben dirigida, ben executada i ben escrita. Un pas més per incrementar el coneixement històric i conèixer-nos millor.

MAX TURULL RUBINAT
Facultat de Dret. Universitat de Barcelona

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

NOTA PRELIMINAR

Aquesta publicació recull una part de la tesi doctoral «Municipi, finances i elits locals en una ciutat catalana baixmedieval: Girona (1345-1445)» defensada el 24 de juliol de l'any 2015 a la Universitat de Girona, sota la direcció dels doctors Pere Orti Gost (Universitat de Girona) i Pere Verdés Pijuan (Institució Milà i Fontanals). El tribunal, format pels professors Antoni Furió Diego (Universitat de València), Florent Garnier (Université Toulouse-1) i Lluís To Figueras (Universitat de Girona), li atorgà la qualificació d'excel·lent cum laude per unanimitat. Pocs mesos després, el treball fou mereixedor de la XXV Beca Fundació Raimon Noguera, guardó que m'ha permès revisar i adaptar el text original, i alhora actualitzar-ne la bibliografia i certs continguts.

Anant més enrere, però, la recerca doctoral es gestà a la Institució Milà i Fontanals del CSIC gràcies al suport inestimable d'una beca-contracte FPU, concedida pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport i vigent entre les tardors de 2010 i 2014. Des de l'inici de l'ajuda, he tingut la sort de formar part d'un grup de recerca creat fa més de dues dècades per Manuel Sánchez Martínez i que ha estat sota l'empara de diversos projectes d'investigació actualment liderats per Pere Verdés Pijuan i Pere Orti Gost. La preparació d'aquesta monografia s'ha dut a terme, en concret, en el marc del projecte La conjuntura econòmica i demogràfica a Catalunya a finals de l'època medieval: anàlisi crítica dels indicadors fiscals i financers (HARD-2014-54295-C2-1-P) i del Grup de Recerca Consolidat Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval (2017 SGR 1068).

Es tracta d'un projecte individual que, tanmateix, s'ha beneficiat de moltes ajudes i suports. En primer lloc, dels ja esmentats directors de tesi, de Manuel Sánchez i de Roser Salicrú, Ana Gómez i Ivan Armenteros, entre altres investigadors de la IMF-CSIC. Mereix, alhora, un

agraïment especial el col·lectiu de professors de la Universitat de Girona que, a part de seguir de prop la trajectòria predoctoral, han contribuït enormement a la possibilitat de continuar fent recerca després de la lectura de la tesi, en especial: Lluís To, Rosa Congost, Enric Saguer, Miriam Cabré, Sadurní Martí i Xavier Renedo. Un altre esment a part correspon a tots els companys de generació, entre els quals voldria destacar Xavier Marcó, Alejandro Martínez, Lluís Sales, Albert Martí, Carolina Obradors, Esther Tello i Laura Miquel, juntament amb altres doctorands del grup de recerca i de la Institució Milà i Fontanals, i molts més investigadors amb qui he anat coincidint, com ara, Jordi Morelló, Carles Vela, Elvis Mallorquí, Josep M. Gironella, Esther Redondo, Matthieu Allingri o Xavier Puigvert. Gran part de les trobades han tingut lloc en arxius com l'Arxiu Històric de Girona i l'Arxiu Municipal de Girona o en les biblioteques de la IMF i de la Universitat de Girona, tots ells centres sostinguts per l'amabilitat del seu personal. Durant els darrers anys també he pogut avançar i discutir els resultats de les recerques en curs en diverses activitats de la xarxa de projectes Arca Comunis, coordinada pel professor Ángel Galán. Gràcies a això, a més, ha estat possible establir lligams amb diversos professors i investigadors sèniors i joves d'arreu de l'estat. Encara que no pugui anomenar-los a tots, molts d'ells, des de Valladolid, Saragossa, Madrid, Vitòria, Màlaga o València, constitueixen noms propis de l'univers personal de medievalistes que sempre t'acompanya. Sigui com sigui, no hauria arribat enlloc sense l'ajuda de la família. I al principi i a la fi de tot hi ha hagut la Fani.

Girona, 4 de juliol de 2018

FUNDACIÓ NOGUERA

ABREVIATURES I SIGLES UTILITZADES

a.	*Ante,* abans de
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
AHG, Gi-0X	Arxiu Històric de Girona, Notarials, Girona-0X
AMGi	Arxiu Municipal de Girona. Fons Ajuntament de Girona
ap.	apartat
BGC	Batllia General de Catalunya
c.	circa
C	Cancelleria reial
cap.	capítol
C. Pergamins	Catàleg de Pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona
c Gi	ciutadà de Girona (només als annexos)
CODOIN	Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón
CYADC	Constitucions y altres Drets de Cathalunya
d.	diners barcelonesos / després de
dif.	difunt (només als annexos)
Ead.	*Eadem*. La mateixa autora
f.	foli
f. s.	full solt
fl.	florí d'or d'Aragó
Íd.	Ídem. El mateix autor
Iid.	*Iidem.* Els mateixos autors
Ll. Verd	Llibre Verd

Ll. Vermell	Llibre Vermell
Ll. R.	Lletres Reials
ll.	lliures barceloneses
llig.	lligall
MR	Mestre Racional
quad.	quadern
reg.	registre
RE	Registre Especial
RG	Registre General
RP	Reial Patrimoni
s.	sous barcelonesos
s. d.	sense datació
s. f.	sense foliació
SFG	Sant Feliu de Guíxols
sr.	senyor

FUNDACIÓ NOGUERA

INTRODUCCIÓ

El llibre que el lector té a les mans es proposa analitzar com, des de mitjan segle XIV, la concatenació de guerres i l'augment consegüent de la pressió fiscal incidiren en el panorama econòmic i polític de les comunitat locals. Diversos autors ja han posat en relleu l'ampli ventall d'efectes que tingué l'augment de la pressió fiscal en les viles i ciutats de la Corona d'Aragó baixmedieval, en general, i del principat de Catalunya, en particular. A grans trets, les exigències de la monarquia, entre altres causes més secundàries, impulsaren l'endeutament col·lectiu de les comunitats i, en conseqüència, els recursos fiscals controlats pels respectius representants adquiriren continuïtat en el temps.[1]

1. Manuel Sánchez Martínez i Pere Orti Gost: «La Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Cataluña (1300-1360), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Actes, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 233-278; Pere Orti Gost, Manuel Sánchez Martínez i Max Turull Rubinat, «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 115-134; Manuel Sánchez Martínez, Antoni Furió Diego i Ángel Sesma Muñoz, «Old and New Forms of Taxation in the Crown of Aragon (13th-14th Centuries)», a Simonetta Cavaciocchi (ed.), *La fiscalità nell'economia europea secc. XIII-XVIII, Atti della «Trentanovesima Settimana di Studi», 22-26 aprile 2007, Firenze*, vol. I, Florència: Firenze University Press, 2008, p. 99-130. De manera específica sobre el fenomen crucial de l'emissió de rendes en forma de deute públic per part dels governs locals: Antoni Furió Diego, «La dette dans les dépenses municipales», a Denis Menjot i Manuel Sánchez Martínez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge*. Vol. 3: *La redistribution de l'impôt*, Tolosa de Llenguadoc: Privat, 2002, p. 321-350; Manuel Sánchez Martínez, «Dette publique, autorités princières et villes dans les Pays de la Couronne d'Aragon (14e-15e siècles)», a Marc Boone *et alii* (eds.), *Urban Public Debts. Urban Government and the Market for Annuities in Western Europe (14th-18thcenturies)*, Turnhout: Brepols, 2003, p. 27-50; Manuel Sánchez Martínez (ed.), *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona: CSIC, 2009; Pere Verdés Pijuan, «El mercado de la deuda pública en la Cataluña de los siglos XIV-XV», a *Estados y mercados financieros en el Occidente cristiano (siglos XIII-XVI), XLI Semana de Estudios Medievales. Estella, 15-18 julio 2014,* Pamplona: Gobierno de Navarra, 2015, p. 243-271; Pere Orti Gost i Pere

Paral·lelament, en un grau més o menys alt segons cada cas, el propi procés conduí a l'enfortiment de les institucions locals.[2] Cal dir que les investigacions que han permès avançar en aquesta línia, és a dir, que han demostrat la incidència de la dinàmica fiscal en la vertebració de les corporacions locals, es gestaren en gran mesura en el marc del debat historiogràfic sobre la formació de l'estat modern; en especial, una vegada constatat que no només les administracions centrals esdevingueren més complexes durant els darrers segles medievals.[3]

VERDÉS PIJUAN, «The Crisis of Public Finances in the Towns of Late Medieval Catalonia (1350-1500)», a *Le crisi finanziarie: Gestione, implicazione sociali e conseguenze nell'età preindustriale*, *Atti Settimane di Studi e altri Convegni*, Florència: Firenze University Press, 2016, p. 199-221. Val la pena fer esment de la tradició historiogràfica que serví de punt de partida per a tots aquests estudis. Una de les primeres fites foren els treballs de Josep M. FONT RIUS, «Órganos y funcionarios de la administración económica en las principales localidades de Cataluña», a *Finances et comptabilités urbaines du XIII au XVI. Actes du colloque international de Blanckeberge*, Brussel·les: Pro Civitate, 1964, p. 257-278; IBÍD., «La administración financiera en los municipios medievales catalanes», a IBID., *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Cataluña medieval: col·lectànea de treballs del prof. Josep M. Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985, p. 611-637 [treball original de 1982]. A propòsit de la bibliografia que connectà aquest precedent amb la producció resseguida en primer lloc: Pere VERDÉS PIJUAN, «*Per ço que la vila no vage a perdició*». *La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona: CSIC, 2004, p. 10-14.

2. Pel que fa als efectes de la fiscalitat en les administracions locals: Pere ORTI GOST, «El Consell de Cent durant l'edat mitjana», *Barcelona, Quaderns d'Història*, 4 (2001), p. 21-48; Max TURULL RUBINAT, «"Universitas, commune, consilium": sur le role de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XIIe-XIVe siècles)», a B. DURAND i L. MAYALI (eds.), *Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron*, Berkeley: The Robbins Collection, 2000, p. 637-677; Max TURULL RUBINAT, «Nuevas hipótesis sobre los orígenes de los Consejos municipales en Cataluña (siglos XII-XIII): algunas reflexiones», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 72 (2002), p. 461-471; Max TURULL RUBINAT i Pere VERDÉS PIJUAN, «Gobierno municipal y fiscalidad en Cataluña durante la baja edad media», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 76 (2006), p. 507-530. Per a més detalls: apartat «Plantejaments generals» del capítol 1.

3. Algunes de les publicacions de referència en aquest debat sobre l'estat modern que contribuí a renovar l'estudi de la fiscalitat i dels ens locals: Jean-Philippe GENET i Michel LE MENÉ (eds.), *Genèse de l'État modern. Prélèvements et redistribution*, París: CNRS, 1987; Richard BONNEY (ed.), *Economic systems and State Finance in the Modern State in Europe (13th-18th Century)*, Oxford: Oxford University Press, 1994; Richard BONNEY (ed.), *The rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200-1815*, Oxford: Oxford University Press, 1999; Jean-Philippe GENET, «La genèse de l'État moderne: les enjeux d'un programme de recherche», *Actes de la recherche en Sciences Sociales*, 118 (1997), p. 3-18. A tall de balanç de tota la bibliografia apareguda sobre el tema, sobretot a França, durant les dècades de 1980 i 1990: Max TURULL RUBINAT, «La formació del poder polític als segles XII-XV i els orígens medievals de l'estat: història política i història del dret, bibliografia recent en llengua francesa (1984-1994)», *Anuario de Estudios Medievales*, 25 (1995), p. 761-808. A propòsit de les aportacions per part de la historiografia italiana, vegeu, sobretot: Giorgio CHITTOLINI, Anthony MOLHO i Pierangelo SCHIERA (eds.), *Origini dello Stato. Processi di formazione statale in Italia fra medioevo ed età moderna*, Bolonya: Il

Malgrat això, el fet que la pressió fiscal i l'articulació d'autèntics sistemes tributaris i financers de base local poguessin impulsar canvis d'ordre social ha estat menys investigat. Queda pendent comprovar, doncs, si les noves dinàmiques polítiques i econòmiques derivades de l'enfortiment de les administracions municipals conduïren a una certa polarització social i, a tall d'hipòtesi, a l'emergència d'una elit. Una elit el poder de la qual radicà, en essència, en el govern de viles i ciutats, alhora que basà una part substancial dels ingressos en els negocis generats per les hisendes locals.

Es tracta d'una hipòtesi que exigeix analitzar a fons casos concrets des de distintes perspectives. Aquest era precisament l'objectiu d'una recerca de més envergadura centrada en l'exemple que ofereix una de les cinc principals poblacions de la Catalunya baixmedieval, Girona, durant el període comprès aproximadament entre els anys 1345 i 1445. En aquest llibre només se'n recull una part dels resultats.[4] En concret, se centra l'atenció, en primer lloc, a resseguir els fenòmens que consolidaren les bases econòmiques i, de retruc, incrementaren el pes de les administracions municipals; a continuació, s'identifiquen i estudien els col·lectius amb més protagonisme en els òrgans polítics d'aquests governs locals, sense entrar a valorar la possibilitat que, paral·lelament, destaquessin com a gestors i/o beneficiaris de l'aparell fiscal i financer que en depenia.

Balanç historiogràfic i definició d'objectius

Aquest estudi parteix de la tesi que el deute emès per les corporacions municipals i la perpetuació dels impostos destinats a pagar-ne els interessos contribuí, durant les dècades centrals del tres-cents, a la consolidació de les pròpies estructures dels govern locals. És a dir, les administracions municipals esdevingueren, com no havia succeït fins llavors, instàncies amb capacitat real de captar renda i redistribuir-ne,

Mulino, 1994. Quant a la importància de la resta d'institucions, a banda de la monarquia: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Girona-Vic: Eumo, 1995; Antoni FURIÓ DIEGO, «Deuda pública e intereses privados. Finanzas y fiscalidad municipales en la Corona de Aragón», *Edad Media. Revista de Historia*, 2 (1999), p. 35-79, especialment 36-37.

4. Albert REIXACH SALA, «Municipi, finances i elits locals en una ciutat catalana baixmedieval: Girona (1345-1445)», Girona: Universitat de Girona, tesi doctoral inèdita, 2015, 2 vols. La presentació de l'administració financera local i, en especial, dels negocis que es generaren entorn seu, així com l'anàlisi dels agents implicats en aquest camp s'inclouen a: Albert REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social a la Catalunya de la baixa edat mitjana: Girona, 1340-1440*, Barcelona: IMF-CSIC, 2018.

o sigui incidir en el panorama econòmic. I, d'aquesta manera, els òrgans de representació de les comunitats es transformaren en ressorts de poder amb una influència creixent en diferents camps.[5]

Segons el plantejament de partida exposat, s'analitzaran, a partir del cas de la ciutat de Girona, els protagonistes del procés de consolidació de les institucions locals com a espais de poder. Convindrem a denominar aquests actors elits, una categoria aliena a la baixa edat mitjana, i hi afegirem l'adjectiu de locals. En efecte, les fonts del període no desenvoluparen una nomenclatura específica per referir-se als grups que pretenem investigar. En la documentació gironina entre la segona meitat del segle XIV i inicis del XV només s'entreveuen algunes fórmules emprades de manera bastant aïllada. A tall de mostra, en una provisió reial es recorria a la forma «ciutadans» (com veurem, en realitat, bastant ambigua) per distingir els membres dels estrats superiors de la societat local; altres missives emanades de la cancelleria reial utilitzaven els adjectius «diciores» et «opulentiores» per referir-se a uns quants veïns puixants de la ciutat en una disputa sobre el repartiment d'impostos; i en lletres de recomanació enviades des del govern municipal es presentaven elogiosament certs individus com a membres de les famílies «majors» i més antigues.[6] Sigui com sigui, en aquestes mencions es posa l'èmfasi en aspectes legals, socials i materials una mica divergents. Una cosa similar succeeix amb una altra expressió ben difosa a l'època per assenyalar les figures més rellevants d'una comunitat: la de prohoms.[7]

La manca de terminologia precisa per descriure el col·lectiu objecte d'estudi ens hauria d'alertar, alhora, de la possible manca de consistència interna del grup. Tot i això, si no renunciem al propòsit d'intentar analitzar-lo, pot servir-nos una forma a priori poc connotada com la d'*elit*. Una opció que, tanmateix, suposa descartar-ne d'altres. Per això, val la pena que n'assenyalem, d'entrada, els punts forts i flaqueses, així com l'adequació al marc històric que estudiem. No cal insistir en el fet que el terme *elites* prové de la sociologia política i de l'antropologia, d'on alguns historiadors, a partir de les dècades de 1970 i 1980, la man-

5. Vegeu les notes anteriors.

6. Per ordre de menció: ACA, C, reg. 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona; ACA, C, reg. 1792, f. 185r-v, 1376/07/08; AMGi, I.1.2.1, llig. 8, reg. 1416/18, f. 29r, 1416/10/26; AMGI, I.1.2.1., llig. 9, reg. 2, f. 81r, 1432/11/21; AMGI, I.1.2.1, llig. 8, reg. 3, s. f., 1409/08/20.

7. Quant a la connotació social (o més aviat psicològica) del mot *prohom* i els trets dels individus que mereixien aquesta consideració: Max TURULL RUBINAT, Jaume RIBALTA HARO, «*"De voluntate universitatis"*. La formació i l'expressió de la voluntat del municipi (Tàrrega, 1214-1520)», *Anuario de Estudios Medievales*, 21 (1991), p. 143-231, especialment p. 180.

llevaren com a categoria analítica. Més enllà d'uns pocs detractors, la majoria d'autors —i entre ells uns quants medievalistes— n'han valorat l'eficàcia en contextos socials i històrics ben definits, alhora que la idea de canvi que duu implícita és sempre necessària en l'estudi de qualsevol societat del passat.[8] En aquest sentit, alguns investigadors han portat fins a l'extrem les possibilitats que ofereix el mot traçant models on es distingeixen nivells d'elits. Per exemple, s'han fet gradacions per tal d'aïllar grups en funció de la capacitat d'accés als mecanismes de poder polític o de treure profit dels recursos públics.[9] Així mateix, la forma *elit* s'ha associat amb grups socials de característiques prou diferents, de manera que el recurs més habitual ha estat atorgar-li un adjectiu per concretar-ne el significat.[10] La nostra proposta va en aquesta línia.

Amb tot, abans de continuar presentant-la, fem un cop d'ull a altres fórmules que trobem en la historiografia de la Corona d'Aragó i del conjunt d'Europa. Un dels mots que ha fet més fortuna per referir-se a famílies amb presència en les institucions de viles i ciutats és el d'*oligarquia*. Molts historiadors de l'àrea estudiada l'han emprada, en general sense valorar-ne prèviament les implicacions, per al·ludir als col·lectius que apareixen amb més freqüència relacionats amb

8. Per una visió hipercrítica del terme: Alain GUERREAU, *Le féodalisme, un horizon théorique*, París: Le Sycomore, 1980, p. 153-154. En contrapartida, quant a altres visions més generals que tendeixen a destacar-ne els aspectes positius: Elisabeth CROUZET-PAVAN, «Les élites urbaines: aperçus problématiques (France, Angleterre, Italie)», a *Les* élites *urbaines au Moyen Âge, XXVIIe Congrès de la S.H.M.E.S. (Rome, May 1996)*, París: Publications de la Sorbonne-École Française de Rome, 1997, p. 9-28; Jan DUMOLYN, «Later Medieval and Early Modern urban elites: social categories and social dynamics», a María ASENJO-GONZÁLEZ (ed.), *Urban Elites and Aristocratic Behaviour in the Spanish Kingdoms at the End of the Middle Ages*, Turnhout: Brepols, 2013, p. 3-18.

9. Juan Antonio JARA FUENTE, «Elites urbanas y sistemas concejiles: una propuesta teórico-metodológica para el análisis de los subsistemas de poder en los concejos castellanos de la Baja Edad Media», *Hispania: Revista española de historia*, LXI/1 (207) (2001), pp. 221-266, especialment p. 239-266. Aquest autor proposa distingir en una població determinada entre una autèntica «elit de poder», que controla la comunitat i el conjunt dels seus recursos tant des del punt de vista polític com economic, i una «elit de participació» que apareix en un segon pla respecte de la primera, si bé hi comparteix certes estratègies i, en darrera instància, forma part del grup dominant l'accés al qual, però, no controla.

10. Per consegüent, en estudis sobre l'època medieval centrats en el món rural o en els medis intel·lectuals s'han adoptat expressions com la d'«elits rurals» o «elits intel·lectuals»: Antoni FURIÓ DIEGO, «Las élites rurales en la Europa medieval y moderna. Una aproximación de conjunto», a Ana RODRÍGUEZ (ed.), *El lugar del campesino. Entorno a la obra de Reyna Pastor*, València: CSIC-Universidad de Valencia, 2007, p. 391-412; Frederic APARISI ROMERO, «Las élites rurales en la Edad Media como objeto de estudio: de la marginalidad al centro del debate historiográfico», *Historia. Instituciones. Documentos*, 40 (2013), p. 11-34; Ian P. WEI, *Intellectual Culture in Medieval Paris*, *Theologians and the University, c. 1100-1330,* Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

determinats òrgans de govern.[11] També en la historiografia castellana o anglosaxona s'associa normalment a l'existència de cercles tancats i exclusius i a l'exercici de funcions polítiques en l'esfera local més que no pas en el control de l'escena econòmica o d'altres àmbits.[12] Altres expressions força habituals han estat la de grup dirigent o de classe dominant, les quals també posen l'èmfasi en el control d'aparells polítics.[13]

En darrer lloc, cal considerar el concepte de *patriciat*. Malgrat constituir un anacronisme extret de l'antiguitat romana, ha estat vinculat, en general, a l'exercici del poder polític durant les èpoques medieval

11. En especial: Flocel SABATÉ CURULL, «Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña», *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 127-153; Josep FERNÀNDEZ TRABAL, «De 'prohoms' a ciudadanos honrados: Aproximación al estudio de las elites urbanas de la sociedad catalana bajomedieval (s. XIV-XV)», *Revista d'història medieval*, 10 (1999), p. 331-370.

12. Quant al conjunt de la Corona d'Aragó, s'hi dedicà un dossier íntegre a la *Revista d'Història Medieval* de la Universitat de València on s'incloïen, alhora, contribucions sobre altres territoris com Castella o la península Itàlica. La introducció del volum: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Oligarquías políticas y élites económicas en las ciudades bajomedievales (siglos XIV-XVI)», *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 9-15. Per a alguns exemples de Castella: M. Isabel DEL VAL VALDIVIESO, «Oligarquía versus común (Consecuencias sociopolíticas del triunfo del regimiento en las ciudades castellanas)», *Medievalismo*, 4 (1994), p. 41-58; Juan Carlos MARTÍN CEA, Juan Antonio BONACHÍA, «Oligarquías y poderes concejiles en la Castilla bajomedieval: balance y perspectivas», *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 17-40. Sobretot en aquesta darrera contribució es ressegueix l'estreta relació en l'evolució de les oligarquies, en plural (atesa la seva procedència i extracció diverses), i les transformacions experimentades per les estructures de poder local que, alhora, no eren en cap cas alienes al món feudal i adoptaven solucions molt distintes en un espai tan extens i heterogeni com la corona de Castella. En el món anglès, en canvi, s'han trobat comparativament força concomitàncies entre els elements econòmics i polítics, fins al punt que sovint s'han conceptualitzat les oligarquies locals com una autèntica plutocràcia. Vegeu, sobretot: Maryanne KOWALESKI, «The Commercial Dominance of a Medieval Provincial Oligarchy: Exeter in the Late 14th Century», *Medieval Studies*, 46 (1984), p. 355-384; Jennifer I. KERMODE, «Obvious Observations on the Formation of Oligarchies in Late Medieval English Towns», a Joan A. F. Thomson (ed.), *Towns and Townspeople in the 15th Century*, Gloucester: Alan Sutton, 1988, p. 87-106.

13. Un dels exemples més il·lustratius del seu ús: Denis MENJOT, «La classe dominante des villes de l'Occident Méditerranéen au seuil de la modernité», a José R. HINOJOSA MONTALVO, Jesús PRADELLS NADAL (coords.), *1490, en el umbral de la modernidad: el Mediterráneo europeo y las ciudades en el tránsito de los siglos XV-XVI*, València: Consell Valencià de Cultura, 1994, pp. 181-203. Mereix una menció a part la difusió entre la historiografia italiana de la forma *ceto dirigente*. A tall de mostra: *I ceti dirigenti nella Toscana del Quattrocento*: *Atti del V e VI convegno: Firenze, 10-11 dicembre 1982; 2.3 1983*, Florència: F. Papafava, 1987. Malgrat la influència que en les darreres dècades exercí la historiografia sobre les comunes italianes en molts estudiosos de la Catalunya baixmedieval, el terme no ha penetrat en aquest àmbit: Flocel SABATÉ CURULL, «La civiltà comunale del medioevo nella storiografia spagnola», a Andrea ZORZI (ed.), *La civiltà comunale italiana nella storiografia internazionale*, Florència: Firenze University Press, 2008, p. 117-162.

i moderna, però també a altres aspectes com la tradició familiar, la riquesa o el prestigi. Al capdavall, ultra èmfasis diferents, hi ha consens entorn del fet que qualsevol construcció social o categoria per designar grups amb un cert pes en l'àmbit local no ha de basar-se únicament en criteris presumptament objectius, com ara, l'ascendència, el nivell de riquesa o la influència política acumulada, sinó alhora el tren de vida, la consideració de què gaudien entre els seus veïns i coetanis o les representacions que s'hi associaven.[14] És en aquest sentit que alguns historiadors han recorregut a la noció de *patriciat* per a l'estudi de les famílies preeminents de ciutats catalanes com ara Barcelona.[15] Així i tot, tal com justificarem millor més endavant, en el nostre cas hem preferit reservar el terme per destacar la franja superior de la ciutadania, aquella que conformava la «mà major» o capa superior de veïns respecte de la participació en els òrgans de govern municipals i més marcada per l'estatus que no pas un rerefons socioeconòmic concret.[16]

En suma, revisades altres opcions com ara *oligarquia* o *grup dominant*, ens decantem definitivament per la forma *elit*. La utilitzarem, però, en plural, atès que aglutinarà perfils individuals i col·lectius força diversos. Així mateix, davant de la necessitat apuntada de precisar-ne el sentit, parlarem d'elits locals —i hi podríem precisar—, elits locals que actuaven en l'òrbita del municipi.[17] Certament, amb l'adjectiu *locals*

14. Thierry DUTOUR, *Une société de l'honneur. Les notables et leur monde à Dijon à la fin du Moyen Âge*, París: Honoré Champion, 1998; J. DUMOLYN, «Later Medieval and Early Modern urban elites…», p. 5.

15. S. Bensch recull les virtuts i mancances d'aplicar el terme a les societats urbanes de la Catalunya medieval: Stephen P. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents, 1096-1291*, Barcelona: Proa, 2000, p. 155-166. Per unes reflexions paral·leles dedicades a la historiografia sobre la Itàlia dels segles XIV-XVII, en què la forma *patriciat* tendí a substituir la d'*oligarquia ciutadana* a partir de finals de la dècada de 1970: Laura CASELLA, «Patriziati. Una categoria in disuso?», a M. FANTONI, A. QUONDAM (a cura de), *Le parole che noi usiamo. Categorie storiographiche e interpretative dell'Europa moderna*, Roma: Bulzoni, 2008, p. 133-148.

16. Val a dir, però que, autors com J. Fernàndez Trabal, recollint propostes d'un historiador modernista, J. L. Palos, han considerat que el concepte de patriciat havia d'estendre's a un conjunt bastant ampli d'actors en l'esfera política local, des del moment que podrien distingir-se diferents «patriciats» en el si de grups intermedis com els mercaders o menestrals. Respectivament: Joan Lluís PALOS, *Catalunya a l'imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI i XVII)*, Lleida: Pagès editors, 1994, p. 203-207; Josep FERNÀNDEZ TRABAL, «De "prohoms" a ciudadanos honrados…», p. 335-336.

17. La historiografia anglosaxona empra en un sentit similar el terme «civic elites». Es pot veure, per exemple, a: Charlotte CARPENTER, «The Formation of Urban Elites: Civic Officials in Late-Medieval York 1476-1525», York: University of York, tesi doctoral inèdita, 2000. Disponible en línia a: <http://etheses.whiterose.ac.uk/2514/1/DX215732.pdf>; Christian D. LIDDY, *War, politics and finance in Late Medieval English Towns*, Londres: Boydell Press, 2005. Malgrat això, una traducció literal al català de l'expressió denotaria aspectes que s'allunyen dels objectius de la recerca.

ens apartem d'altres fórmules amb més petja en els medievalismes català i hispànic com la d'*elits urbanes* i, en un sentit força diferent, les d'*elits mercantils, financeres* o, simplement, *econòmiques*.[18] Però és que l'anàlisi que encetem no parteix de l'especificitat del fet urbà en tant que element definidor d'uns grups socials genuïns, ni tampoc de l'activitat en l'esfera comercial o en els mercats del crèdit en sentit ampli.

Cal admetre, és clar, que el recurs a una nomenclatura aliena al context històric estudiat té contrapartides. Entre d'altres, dificulta la possibilitat d'indagar en la percepció que tenien els contemporanis d'aquests col·lectius que basaven el seu poder en les institucions locals. Al capdavall, com suggeríem, el fet que no es documentin "etiquetes" específiques a les fonts podria arribar a suggerir la inexistència d'un grup plenament consolidat amb aquestes característiques.[19] Tot i això,

18. Pel que fa a la forma *elits urbanes* (de vegades equiparada o alternant amb altres expressions com ara *oligarquies urbanes* o *alta burgesia urbana*), vegeu, per exemple: Christian GUILLERÉ, «Les élites urbaines catalanes à la fin du Moyen Âge: l'exemple géronais», a *Les* élites *urbaines au Moyen* Âge…, p. 269-285; Flocel SABATÉ CURULL, «États et alliances dans la Catalogne du bas Moyen-Âge», François FORONDA, Ana Isabel CARRASCO MANCHADO (coords.), *Du contrat d'alliance au contrat politique: cultures et sociétés politiques dans la Péninsule Ibérique de la fin du Moyen Âge*, Tolosa de Llenguadoc: Université de Toulouse II- Le Mirail – Institut d'Études Hispaniques, 2007, p. 297-360; Pere VERDÉS PIJUAN, «Las elites urbanas de Cataluña en el umbral del s. XV: entre el discurso político y el mito historiográfico», a José A. SESMA MUÑOZ (dir.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1410-1412: El Interregno y el Compromiso de Caspe*, Saragossa: Gobierno de Aragón, 2011, p. 147-164. En general la idea d'elits urbanes s'ha acostumat a associar amb la d'elits polítiques: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Las elites políticas valencianas en el Interregno y el Compromiso de Caspe», a J. A. SESMA MUÑOZ (dir.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia*…, p. 191-232. Per a algunes mostres de l'ús de la nomenclatura *elits mercantils* o *elits financeres* en treballs relativament recents d'àmbit hispànic, vegeu: Paulino IRADIEL MURUGARREN, «La idea de Europa y la cultura de las elites mercantiles», *Sociedad, culturas e ideologías en la España bajomedieval*, Sesiones de trabajo, Seminario de Historia Medieval, Saragossa: Universidad de Zaragoza, 2000; Antonio COLLANTES DE TERÁN, «La élite financera en la Sevilla bajomedieval: los mayordomos del concejo», *Revista d'Història Medieval*, 11 (2000), p. 13-39; Lluís SALES FAVÀ, «Crédito y redes urbanas: el caso de Girona y las pequeñas ciudades de su entorno en el siglo XIV», a David CARVAJAL DE LA VEGA *et alii* (eds), *Redes sociales y económicas en el mundo bajomedieval*, Valladolid: Castilla Ediciones, 2011, p. 135-154; Sandra DE LA TORRE GONZALO, «Elites financieras y mercantiles de Zaragoza en el primer tercio del siglo XV (1380-1430)», a Carlos LALIENA, Mario LAFUENTE (eds.), *Una economía integrada. Comercio, instituciones y mercados en Aragón, 1300-1500*, Saragossa: Grupo de Investigación Cema, 2012, p. 409-434. En el que suposaria una fusió entre els dos termes: David IGUAL LUIS, «La formación de élites económicas: banqueros, comerciantes y empresarios» a J. A. SESMA MUÑOZ (dir.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia*…, p. 137-160.

19. Vegeu les reflexions en un sentit semblant que suscita l'estudi de la noblesa a la Catalunya dels segles XIV i XV: Alejandro MARTÍNEZ GIRALT, «La percepción de la nobleza como grupo social durante la Baja Edad Media (reflexiones en clave catalana)», a Víctor MUÑOZ GÓMEZ, Eduardo AZNAR VALLEJO (coords.), *Hacer historia desde el Medievalismo.*

preferim recolzar-nos en un dels principals avantatges de la categoria «elits». I no és altre que la ductilitat que ofereix per a l'investigador a l'hora d'encabir dins un mateix objecte d'anàlisi individus d'extracció prou diversa, és a dir, que a priori tenen dedicacions professionals força diferents o, fins i tot, formes i nivells de vida no del tot equivalents. En definitiva, un cop elaborat un primer cens d'actors, alhora que analitzats i sospesats certs elements prèviament seleccionats de cadascun d'ells, el terme *elits* permet una (re)construcció del grup o grups tot distingint-los d'altres segments d'una societat donada. S'ha de fer, però, sense perdre de vista que la distinció només es basarà en certs matisos. I és que, en darrera instància, qualsevol cos social presenta un caràcter unitari on, com a molt, es detecten certes gradacions.[20] A més, cal no obviar les dinàmiques de canvi dins el col·lectiu objecte d'anàlisi, sobretot si, tal com succeeix en aquest estudi, es cobreix un lapse de gairebé un segle. Ras i curt, segur que, en el supòsit d'existir, no hi havia unes elits idèntiques, ni per descomptat representades pels mateixos individus (ni tan sols potser per les mateixes famílies), l'any 1345 que l'any 1445.

L'ús d'una categoria que no és la més recurrent pot ser beneficiós des d'un altre punt de vista. Ajuda a evitar des de bon principi formes potser massa connotades, com segurament passaria amb la d'oligarquia. Tanmateix, tot plegat es deu a l'ús més aviat acrític que se'n fa en la majoria d'estudis tocants a Catalunya i la Corona d'Aragó. Al marge de manllevar-se sovint de manera automàtica fórmules extretes de realitats sociopolítiques tan allunyades com Anglaterra, França o, fins i tot, Castella, no s'hi acostuma a justificar el sentit de les expressions adoptades o a clarificar els criteris escollits per atribuir-la a determinats col·lectius.

Comptat i debatut, més enllà del potencial i de les limitacions de la terminologia manejada, el principal problema que ha d'afrontar aquesta recerca no és d'ordre nominal. En realitat, radica en l'absència, en relació amb la Catalunya baixmedieval, de recerques d'abast (o en uns paràmetres equivalents als que plantegem) sobre els individus i grups que es vincularen a l'enfortiment de les institucions locals durant els darrers segles medievals. És important precisar que la mancança

Tendencias. Reflexiones. Debates, Sant Cristóbal de La Laguna: Servicio de Publicaciones de la Universidad de la Laguna, 2016, p. 63-87.

20. Certament, caldrien molt més estudis per situar millor aquestes consideracions introductòries. S'hauria d'intentar respondre a escala del Principat o de la Corona d'Aragó a preguntes com ara: com percebia la població de la baixa edat mitjana el fet de pertànyer a una determinada societat? Existia, de fet, cap idea semblant a aquest concepte?

no pot generalitzar-se pel conjunt de la Corona d'Aragó, donats els estudis duts a terme per diverses ciutats i viles dels regnes de València o Aragó.[21] Ni tampoc per la resta de monarquies hispàniques.[22]

A més, centrant-nos en el panorama català, hem de valorar tot el que aporten treballs esdevinguts clàssics entorn als estrats socials superiors d'algunes ciutats catalanes, com ara Barcelona, i precisament també la que ens ocupa, Girona, així com els dedicats a algunes famílies els arxius privats de les quals s'han conservat de forma excepcional.[23]

21. Sense pretendre ser exhaustius: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Valencia, municipio medieval: poder y luchas ciudadanas (1293-1418)*, València: Ajuntament de València, 1995; Rafael NARBONA VIZCAÍNO (ed.), *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baix-medieval*, València: Edicions 3 i 4, 1999; Pau VICIANO, *Regir la cosa pública: Prohoms i poder local a la vila de Castelló (segles XIV-XV)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008; Juan Antonio BARRIO BARRIO, «Las élites políticas urbanas en la gobernación de Orihuela. Los sistemas de creación, acceso y reproducción del grupo dirigente en un territorio fronterizo», *Anuario de Estudios Medievales*, 32/2 (2002), p. 777-808: María Teresa IRANZO MUÑÍO, Élites *políticas y gobierno urbano en Huesca en la Edad Media*, Osca, Ayuntamiento de Huesca, 2005; Germán NAVARRO ESPINACH, «Muñoces, Marcillas y otras familias dominantes en la ciudad de Teruel (1435-1500)», *Anuario de Estudios Medievales*, 32/2 (2002), p. 723-776.

22. A banda de treballs ja citats en notes anteriors, serveixin d'exemple els següents: Hilario CASADO ALONSO, «Oligarquía urbana, comercio internacional y poder real. Burgos a fines de la Edad Media», a Adeline RUCQUOI (ed.), *Realidad e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media*, Valladolid: Ámbito, 1988, p. 325-347; María ASENJO GONZÁLEZ, «Sociedad, política y relaciones de poder en el Concejo de Soria a fines del siglo XV», *Celtibera*, 92 (1998), p. 157-192; María Isabel DEL VAL VALDIVIESO, «Elites urbanas en la Castilla del siglo XV (Oligarquía y común)», a Filipe THEMUDO BARATA (ed.) *Elites e redes clientelares na Idade Média: problemes metodológicos*, Actos do coloquio, Évora, 2000, Lisboa: Colibri, 2001, p. 71-80.

23. Destaquem de manera especial: Carme BATLLE GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona: CSIC, 1973, 2 vols; Carme BATLLE GALLART, Maria Teresa FERRER MALLOL *et alii* (eds.), *El «Llibre del Consell» de la ciutat de Barcelona. Segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC-IMF, 2007. El darrer volum inclou capítols monogràfics sobre dues grans famílies, els Gualbes i els Marquet, alhora que reculls d'informació sobre els Bussot, Desplà, Fiveller, Marc, Santcliment, Sarrovira i Terrè. Ambdues autores han treballat en la reconstrucció d'altres famílies de la Barcelona dels segles XIV i XV (per no referir-nos a casos del segle XIII) en articles aïllats, com ara: Carme BATLLE GALLART, «Una familia barcelonesa: Los Deztorrent», *Anuario de Estudios Medievales*, 1 (1964), 471-488; EAD., «Una familia barcelonesa: los Torró», Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, 22 (1974-1975), p. 203-209; *EAD.*, «Notas sobre la familia de los Llobera, mercaderes barceloneses del siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 6 (1969), p. 535-552; *EAD.*, «La oligarquía de Barcelona a fines del siglo XV: el partido de Deztorrent», *Acta historica et archaelogica mediaevalia*, 7/8 (1986), p. 312-335; *EAD.*, Àngels BUSQUETS i Imma NAVARRO, «Aproximació a l'estudi d'una família barcelonina els segles XIII-XIV: els Grony», *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), p. 285-310; Francisco José MORALES ROCA, «Historia de la ilustre casa de Fivaller», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 9 (1981), p. 305-346; Josep PLANA BORRÀS, «Els Benet, una família de mercaders barcelonins (primera meitat del segle XIV)», a *La societat barcelonina a la baixa edat mitjana*, Annex d'Història Medieval, 1, Barcelona: Universitat de Barcelona 1983,

Tanmateix, s'adverteixen dos grans punts febles en el balanç global d'estudis disponibles.

En primer lloc, s'evidencia una certa manca d'investigació empírica orientada a reconstruir el perfil dels qui ocuparen càrrecs municipals o serviren a l'administració pública i a identificar-ne lligams familiars o d'una altra mena.[24] De fet, sovint els retrats d'un determinat personatge o d'una família que gaudiren de protagonisme (o, més aviat, han pervis-cut en la memòria col·lectiva pel motiu que sigui) queden desenfocats com a conseqüència de la falta de context. No se situen dins una trama de relacions que permetin copsar millor el grup a què pertanyen. I el que és encara més problemàtic, en absència d'elements fiables per a la comparació, resulta impossible discriminar si coincideixen amb un patró més o menys comú o, per contra, constitueixen casos singulars o, fins a cert punt, excepcionals.

De tota manera, aquests buits s'expliquen, en bona mesura, per mancances de base. En primer lloc, escassegen les monografies actualitzades, ambicioses i que s'allunyin de visions massa estàtiques a propòsit de les institucions locals a la baixa edat mitjana, per un conjunt representatiu de municipis.[25] A l'absència esmentada cal sumar la poca difusió d'una eina fonamental per a les recerques en aquest àmbit com són les relacions d'ocupants de càrrecs, entre altres nòmines de persones vinculades a les administracions de viles i ciutats.[26] I tot

p. 53-65. Pel que fa als grups dominants de Girona i el cas d'una família d'aquesta ciutat: Christian Guilleré, *Girona al segle XIV*, Girona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-1994, 2 vols.; Josep FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, Ajuntament de Girona – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. Ambdós treballs seran comentats més endavant. Un estudi de cas tocant a Lleida: Joan-Josep BUSQUETA RIU, «La senyoria dels Sant Climent de Lleida: domini fluvial i proveïment a la Baixa Edat Mitjana», a Enric VICEDO (ed.), *Terra, aigua, societat i conflicte a la Catalunya occidental*, Lleida: Pagès editors, 2000, p. 81-101.

24. Aquestes mancances, a pesar de les valuosos contribucions com les citades de C. Batlle i M. T. Ferrer Mallol, ja han estat advertides en més d'una ocasió: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las primeras emisiones de deuda pública por la Diputación del General de Cataluña (1365-1369)», a ID., *La deuda pública…*, p. 219-258, especialment p. 245; P. ORTI GOST, «El Consell de Cent…», p. 45. Tal com indica el darrer autor, hauria de constar a l'agenda historiogràfica catalana la continuació per a les centúries posteriors d'una recerca prosopogràfica com la que S. B. Bensch dedicà a les famílies patrícies barcelonines dels segles XII i XIII.

25. Per a les objeccions en aquesta línia a propòsit de la historiografia existent sobre la ciutat de Barcelona: Pere ORTI GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona: CSIC-IMF, 2000, p. 39-44.

26. Estudis sobre Cervera i Tarragona representen les millors excepcions a aquesta tendència: Max TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval: Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona: Fundació Noguera, 1990; Francesc CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a les darreries de la baixa edat mitjana:*

plegat, com ja se sap, contrasta amb la massa de fonts documentals preservades per la majoria de poblacions del Principat.

Per una altra banda, la tradició acadèmica sobre els grups dominants de viles i ciutats ha estat molt influenciada per les hipòtesis interpretatives d'autors de la talla de J. Vicens Vives o P. Vilar. Ambdós les empraren no tant a fi d'articular visions integrades sobre l'evolució de la societat o del poder polític com per simplement justificar la decadència baixmedieval a Catalunya o la particular via que el Principat seguí cap a l'estat modern i la monarquia absoluta. De resultes d'aquests propòsits, atribueixen als col·lectius preeminents (i normalment pensant tan sols en l'exemple de la ciutat de Barcelona) unes característiques immutables i unes aspiracions equivalents.[27] Per contrast, per tal d'explicar els fenòmens esmentats i la seva implicació, se'ls imputa un canvi més o menys sobtat d'actitud en un moment donat i en les raons del qual s'ha indagat molt poc.[28] A més, encara

Tarragona, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1984. Eduard JUNCOSA BONET, *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona: creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Barcelona: CSIC-IMF, 1969. Centrats només en alguns aspectes concrets, cal afegir-hi treballs consagrats a Perpinyà, Tàrrega i Igualada: Philip DAILEADER, *True Citizens: Violence, Memory and Identity in Medieval Perpignan*, Leiden-Boston-Köln, Brill, 2000; Max TURULL RUBINAT i Jaume RIBALTA HARO, «De voluntate universitatis. La formació i l'expressió de la voluntat del municipi (Tàrrega, 1214-1520)», *Anuario de Estudios Medievales*, 21 (1991), p. 143-231; Joan CRUZ RODRÍGUEZ, «El municipi igualadí medieval: una aproximació al seu funcionament (1282 - circa 1388)», *Miscellanea Aqualatensia*, 8 (1997) p. 19-58. Alguns dels casos rars de llistes d'ocupants d'oficis, un instrument que hauria d'existir per a totes i cadascuna de les localitats catalanes amb certa entitat, poden trobar-se (a part dels exemples ja referits de Barcelona, Perpinyà, Girona o Cervera) en el cas de Vic o Manresa: Eduard JUNYENT SUBIRÀ, *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1969; Marc TORRAS SERRA, «Els consellers i altres càrrecs municipals de Manresa del segle XV», *Societat d'Onomàstica: butlletí interior*, 102/2 (2006), p. 329-342. També hem de destacar en aquesta línia les investigacions dedicades per A. Galera al govern i les elits de la vila de Cardona, malauradament tan sols publicades de manera parcial. A tall de mostra: Andreu GALERA PEDROSA, «Senyoriu, sal i safrà. Economia regional i oligarquies urbanes a la vila i comtat de Cardona a l'alba del 1400», a M. Teresa FERRER MALLOL (ed.), *Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015, p. 533-564.

27. P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat...*, p. 42.

28. Algunes de les pàgines més il·lustratives signades per ambdós autors (en part basant-se en recerques dutes a terme per altres investigadors, com ara, A. P. Usher, C. Carrère, Y. Roustit, J. Broussolle o R. Gubern), en les quals defineixen el paper de les oligarquies urbanes en la crisi econòmica, així com la seva responsabilitat (des del moment que prioritzaren els seus interessos de "classe" en detriment de l'interès general) en el declivi de les institucions municipals, en especial durant la segona meitat del segle XV, i limitant l'exemple d'estudi a la ciutat de Barcelona: Jaume VICENS VIVES, «Evolución de la economía catalana durante la primera mitad del siglo XV», a Miquel BATLLORI i Emili GIRALT (curadors), *Obra dispersa*, vol. I, Barcelona: Vicens Vives, 1967, p. 152-168;

que recentment s'ha reconsiderat des de noves òptiques la producció de Vicens i Vilar (especialment del primer), la majoria d'hipòtesis que plantegen no han estat testades ni desenvolupades mitjançant recerques meticuloses.[29] A la pràctica, respecte de les qüestions que ens atenyen més directament, només s'ha dut a terme una autèntica tasca de revisió per temes concrets com les conseqüències que tingué per a les institucions catalanes i de la resta de la corona el recurs a l'emissió de deute públic o l'actitud de diferents sectors davant d'aquestes noves possibilitats d'inversió.[30]

Per tot això, la imatge que tenim dels grups amb més transcendència en el marc polític i social dels nuclis urbans del Principat durant els segles XIV i XV, o sigui, de les elits locals que actuaven en l'òrbita del municipi, és encara força incompleta.[31] Coneixem bé com es produïren, per una gran diversitat de causes, fractures en bandositats en el si d'aquests grups o la importància que moltes famílies prominents atorgaren al control exercit per les ciutats a través dels delegats de la

---

ÍD., «Cataluña a mediados del siglo XV» [la publicació del discurs de recepció com a membre de la Reial Academia de Bones Lletres de Barcelona el desembre de 1956], a M. BATLLORI i E. GIRALT (curadors), *Obra dispersa*, vol. I, p. 172-219, especialment p. 183-184; IBID., *Els Trastàmares (segle XV)*, Barcelona: Vicens Vives, 1980 (2ª edició), p. 32-44. Pierre VILAR, «El declive catalán de la baja Edad Media», a Pierre VILAR, *Crecimiento y desarrollo: Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*, Barcelona: Ariel, 1964 [versió original de 1956-1959]

29. Una anàlisi aprofundida de l'obra de Vicens (amb un èmfasi especial en la seva tesi doctoral, *Ferran II i la Ciutat de Barcelona*) pel que fa al segon punt comentat: Ramon GRAU FERNÁNDEZ, «L'aportació de Vicens a la història municipal de Barcelona», a ÍD. (coord.), *Vicens i Barcelona: imatges històriques*, Barcelona: MUHBA, Arxiu Històric de la Ciutat, 2011, p. 57-122. En essència, R. Grau assenyala que una de les principals debilitats deriva d'una visió estàtica del municipi de Barcelona, erròniament considerat igual a finals del segle XIII que a les darreries del segle XV, aspecte, d'altra banda, desgranat pel mateix autor en el balanç de la historiografia sobre el govern local de la ciutat comtal a: Ramon GRAU FERNÁNDEZ, «La historiografia sobre el règim del Consell de Cent», *Barcelona, Quaderns d'Història*, 5 (2001), p. 261-291.

30. Paulino IRADIEL MURUGARREN, «De mercaderos a caballeros», *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 249-260, en especial p. 254-255; Antoni FURIÓ DIEGO, «Deuda pública e intereses privados…», p. 38-40; Flocel SABATÉ CURULL, «Conflictes agraris i guerra civil a la Catalunya baixmedieval. Realitat i ficció historiogràfica», a Ferriol SORIA i Jordi FERRER (cords.), *Miscel·lània Ernest Lluch i Martín*, vol. II, Barcelona: Fundació Ernest Lluch, 2007, p. 395-408, especialment p. 398-399.

31. Tot i incloure crítiques historiogràfiques acurades (que afecten algunes de les asseveracions de Vicens i Vilar apuntades abans), diversos treballs relativament recents continuen evidenciant aquesta circumstància: Flocel SABATÉ CURULL, «Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña», *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 127-153; Josep FERNÀNDEZ TRABAL, «De "prohoms" a ciudadanos honrados: Aproximación al estudio de las elites urbanas de la sociedad catalana bajomedieval (s. XIV-XV)», *Revista d'història medieval*, 10 (1999), p. 331-370.

monarquia sobre el seu entorn rural.[32] Tot i que el focus se situï en la corona i i no en les elits locals, el seu estudi també pot beneficiar-se de les noves investigacions dedicades al poder reial, l'administració reial i els procediments de govern que desenvolupà.[33]

Malgrat això, com a conseqüència de l'escassetat de monografies i de dades concretes per a moltes poblacions, no coneixem prou bé els elements crucials en la dinàmica de les institucions locals, com ara, els mecanismes (sistemes d'elecció, marges per a la perpetuació en determinats càrrecs, etc.) amb què aquests grups presumptament monopolitzaven les institucions locals.[34] També se'ns escapen bastants matisos de com es concretava el poder municipal en àmbits específics que anirien des dels mercats econòmics fins a la vida quotidiana o els espais simbòlics.[35] En conclusió, l'estat actual de coneixements per al període medieval sobre els grups que destaquen al capdavant dels govern locals queda força lluny dels avenços fets en el mateix àmbit durant l'època moderna.[36]

---

32. Entre d'altres recerques del mateix autor sobre ambdós temes: Flocel SABATÉ CURULL, «Oligarchies and social fractures in the cities of late medieval Catalonia», a María ASENJO (ed.), *Oligarchy and patronage in late medieval Spanish urban society*, Turnhout: Brepols, 2009, p. 1-27. Al capdavall, les disputes internes o l'existència de certes faccions polítiques (fins i tot concebudes en termes de bipartidisme) han estat investigades per historiadors de la Corona d'Aragó des de fa força dècades: C. BATLLE GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona*…; Pau CATEURA BENNÀSSER, «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, 41 (1985), p. 157-170; Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Vida pública y conflictividad urbana en los reinos hispánicos (siglos XIV-XV)», a *Las sociedades urbanas en la España medieval, XXIX. Semana de Estudios Medievales, Estella, 15 a 19 de julio de 2002*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 2003, p. 541-589.

33. Vegeu (amb molta bibliografia específica que s'hi cita com ara els nombrosos treballs de F. Sabaté): Stéphane PÉQUIGNOT, «Pouvoir royal et sociétés dans la couronne d'Aragon. Un essai de lecture historiographique (1990-2006)», *En la España Medieval*, 30 (2007), p. 381-432. Per un balanç més reculat que recull els avenços fets en una etapa anterior: Carme BATLLE GALLART i Joan Josep BUSQUETA RIU, «La renovación de la historia política de la Corona de Aragón», *Medievalismo,* 4 (1994), p. 159-187.

34. Algunes observacions que s'han fet per altres territoris europeus serien perfectament aplicables als municipis de la Catalunya baixmedieval. Per exemple, a propòsit del govern d'una població del Migdia francès, F. Garnier altera que «on a plus souvent affirmé que démontré le caractère oligarchique du consulat millavois aux XIVe et XVe siècles», i hi afegeix que manquen estudis dedicats a les famílies que hi ocupen càrrecs. Per això, és contundent en la conclusió: «Il convient tout d'abord de confirmer ou d'infirmer l'existence d'une oligarchie, puis d'en saisir ensuite les acteurs principaux»: GARNIER, F., *Un consulat et ses finances: Millau (1187-1461)*, París: Comité pour l'Histoire économique et financière de la France, 2006, p. 215.

35. Un bon balanç dels estudis sobre el darrer àmbit, a: Miguel RAUFAST CHICO, «¿Negociar la entrada del rey? La entrada real de Juan II en Barcelona (1458)», *Anuario de Estudios Medievales*, 36/1 (gener-juny 2006), p. 295-333, especialment p. 296-300.

36. A tall de síntesi entorn de l'aplicació al cas de les administracions locals dels segles XVI-XVIII de la història social del poder a la monarquia hispànica, en general, i a

Malauradament, doncs, no comptem amb una tradició acadèmica consolidada sobre les franges superiors de les comunitats urbanes de la Catalunya baixmedieval i la seva implicació en les institucions locals que ens serveixi de punt de partida. Molt sovint caldrà prendre de guia els avenços registrats en l'estudi de les dinàmiques fiscals i financeres, dinàmiques que justament contribuïren a la vertebració dels ens locals.[37] Partint de la premissa que l'estudi de la fiscalitat aporta llum sobre facetes molt diverses de l'evolució de les societats, els treballs duts a terme han descrit (i començat a interpretar) la participació de diferents sectors en l'activitat econòmica que generaren les administracions municipals a partir de les dècades centrals del segle XIV.[38] Així mateix, dels resultats obtinguts se'n desprèn la necessitat de continuar amb anàlisis detallades per tal d'identificar els actors implicats i distingir-ne el rerefons social, alhora que les respectives bases econòmiques i activitats. Així, doncs, encara que en aquest llibre ens centrarem tan sols en l'anàlisi dels col·lectius que participaren en òrgans de govern polític amb independència dels vincles que matingueren amb l'aparell hisendístic, la recerca avançarà sobretot d'acord amb models historiogràfics establerts a propòsit de les estructures fiscals i financeres de les comunitats locals.

---

la Corona d'Aragó, en particular, introduïda un parell de dècades enrere per autors com Pere Moles: Antoni PASSOLA TEJEDOR, *La historiografía sobre el municipio en la España Moderna*, Lleida: Universitat de Lleida, 1997, p. 119-138.

37. Per als principals treballs en aquest camp, vegeu les notes 1 i 2. Sobre les aportacions fetes per aquesta línia d'investigació iniciada a la Institució Milà i Fontanals del CSIC: Josep M. SALRACH MARÉS, «La història de Catalunya, avui. La llarga edat mitjana», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 25 (2014), p. 261-297, en especial p. 271-274.

38. Alberto GROHMANN, «La fiscalità nell'economia europea, secc. XIII-XVIII», a S. CAVACIOCCHI (ed.), *La fiscalità nell'economia europea…*, vol. I, p. 5-40. Atès que en aquesta monografia no s'indagarà en aquesta vessant de les administracions locals, citem només, a tall de mostra, treballs com ara: Jordi MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona. Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona: CSIC, 2001; Pere VERDÉS PIJUAN, *"Per ço que la vila no vage a perdició"...;* Pere ORTI GOST, «Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: Del censal a la Taula de Canvi», a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (coord.), *El món del crèdit a la Barcelona medieval* (Quaderns d'Història, 13) Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2007, p. 257-282; Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval: De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València: PUV, 2002. Estats de la qüestió anteriors a aquests estudis evidencien com les aportacions empíriques de tots ells han ajudat a millorar les interpretacions vigents fins no fa gaire: Antonio COLLANTES DE TERÁN SÁNCHEZ, «Interessi private e finanze pubbliche: Comportamenti delle oligarchie urbane dei grandi regni ispanici (secoli XIV-XV)», a Jean-Claude WAQUET, Denis MENJOT (eds.), «Transazioni, strategie e razionalità fiscali nell'Europa medievale e moderna», *Cheiron*, 24 (1996), p. 57-73.

Sigui com sigui, tot el conjunt d'hipòtesis que acabem de presentar seran avaluades en un escenari geogràfic i dins d'un arc cronològic concrets, la ciutat de Girona en el període comprès entre, aproximadament, 1345 i 1445. La selecció de la ciutat de l'Onyar com a cas d'estudi es fonamenta en diverses raons.

En primer lloc, representa una de les cinc o sis principals poblacions de Catalunya durant el període baixmedieval, just per darrere de Barcelona i Perpinyà i en una posició similar a la de Lleida, Tortosa o Tarragona.[39] Es tracta d'una importància en termes polítics i, així mateix, fonamentada en raons d'ordre demogràfic i de dinamisme socioeconòmic. D'entrada, resulta clara la capitalitat de Girona sobre la regió nord-est del Principat en una àrea que comprenia, a grans trets, la diòcesi, la seu de la qual acollia. A més de ciutat catedralícia, era cap de vegueria i de batllia, com veurem, dues demarcacions bàsiques dins l'entramat territorial de l'administració reial. I, així mateix, en certs moments al llarg del període que estudiem, fou escollida com a centre d'una supravegueria, d'una governació i d'una lloctinència reial, entre d'altres temptatives breus d'implantar delegacions del monarca d'abast macroregional. També ho fou per capitanies militars en èpoques d'inestabilitat com la de les successives invasions que es produïren al darrer terç del segle XIV.[40] Cal destacar, a més, el fet que Girona fou designada capital d'un ducat creat per Pere III per al seu primogènit, l'infant Joan, l'any 1351, qui l'administrà personalment en assolir la majoria d'edat el 1365 i fins a accedir al tron l'any 1387.[41] Com

39. Víctor FARÍAS ZURITA i Pere ORTI GOST, «Història i dinàmiques ciutadanes», a *L'Art Gòtic a Catalunya*. Vol. III: *Arquitectura. Dels palaus a les masies*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 21-33. En un tercer esglaó, hi trobaríem d'altres ciutats i viles com ara Manresa, Vic, Cervera, Vilafranca del Penedès, Puigcerdà o Montblanc.

40. Vegeu amb detall totes aquestes qüestions a Flocel SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997, p. 167-225, 249, 253-254; ÍD., «Corona de Aragón», a Eloísa RAMÍREZ VAQUERO, Pedro Andrés PORRAS ARBOLEDAS i Flocel SABATÉ CURULL, *Historia de España. La época medieval: administración y gobierno*, Barcelona: Istmo, 2003, p. 360, 363, 410.

41. Quant a l'erecció del ducat de Girona (que s'estenia per un ampli espai que incloïa, entre altres territoris i llocs menors, les vegueries de Girona, Besalú i Camprodon i les ciutats de Vic i Manresa, així com les viles de Figueres i Berga) per al primogènit de Pere III, l'infant Joan, segons provisió reial expedida el 21 de gener de 1351: Ll. Verd, doc. 255. Pel que fa al nomenament del conseller reial Bernat II de Cabrera com a tutor de l'infant i futur rei Joan I fins assolir els quinze anys: Ll. Verd, doc. 256 (1351/01/21). La principal bibliografia sobre el tema: J. Ángel SESMA MUÑOZ, «El ducado/principado de Gerona y la monarquía aragonesa bajomedieval», *Aragón en la Edad Media*, 14-15 (2) (1999), p. 1507-1518; Jaume RIERA SANS, «El Delfinat de Girona, 1987-1988», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 29 (1987), p. 105-128; Jaume RIERA SANS, *Els jueus de Girona i la seva organització: segles XII-XV*, Girona: Patronat Call de Girona, 2012, p. 116.

mostrarem, ser ciutat de referència d'aquest apanatge tingué certes conseqüències en el terreny fiscal, sobretot durant els darrers anys de vida del Cerimoniós, quan la cort del rei i la del seu fill emprengueren sovint polítiques contradictòries.

Paral·lelament als aspectes de tipus governamental, Girona, almenys durant els segles XIV i XV, constituí un centre manufacturer relativament important, en especial en els dos sectors predominants a l'època: el de la pell i el del tèxtil.[42] Tant o més rellevant fou, però, el seu dinamisme comercial, expressat en l'existència d'un mercat permanent i en la convergència de circuits de productes molt variats, afavorits, alhora, pel flux de crèdit i per un entramat de mecanismes financers prou complex. Totes aquestes dinàmiques, tanmateix, adquirien sentit i dimensió projectades sobre un entorn geogràfic concret. Així, en anàlisis recents de diversos mercats, s'ha constatat la capitalitat indiscutible de Girona dins la regió econòmica del nord-est català i la condició de què gaudia de plaça financera de referència per aquesta àrea. A la pràctica, doncs, estenia la seva influència sobre d'altres viles de certa importància, al seu torn, centres de territoris específics, com ara Castelló d'Empúries, Camprodon, Besalú, Banyoles, Figueres, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí o Palamós.[43]

Entre les darreres localitats esmentades, destaca l'estreta relació que Sant Feliu de Guíxols i el seu port mantingueren amb Girona. Aquesta vila monàstica, un veritable enclavament estratègic en tant que sortida tradicional al mar de la capital gironina, s'incorporà, l'any 1354, a la jurisdicció reial sota la protecció especial de la ciutat de l'Onyar. Les principals conseqüències de l'operació per l'àmbit que estudiem és el fet que la vila s'uní a la contribució de Girona i passà a satisfer a través d'aquesta els donatius al rei i a la Diputació del General i a cofinançar certes despeses extraordinàries com ara els síndics de Corts. Això, però, no afectà les quantitats que haurien correspost a ambdues

42. Segons detallarem més endavant, hi ha diferents estudis que ho apunten, però no són suficients per precisar el pes comparatiu entre ambdós sectors.

43. Entre altres treballs que ho il·lustren: Christian GUILLERÉ, «Le crédit à Gérone au début du XIVe siècle (1321-1330)», *La documentación notarial y la Historia. Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada*, vol. II, Santiago de Compostel·la: Universidad de Santiago, 1984, p. 363-379; Ll. SALES FAVÀ, «Crédito y redes urbanas...», p. 135-154. Al capdavall, Girona constituïa un dels nusos principals d'una xarxa urbana estesa arreu del Principat i que connectava petites ciutats amb nuclis menors i, fins i tot, elements de poblament disseminat com ara masos: Víctor FARÍAS ZURITA, *El mas i la vila a la Catalunya medieval: Els fonaments d'una societat senyoralitzada, segles XI-XIV*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2009; Elvis MALLORQUÍ GARCÍA, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, Barcelona: Fundació Noguera, 2011.

comunitats per separat en els distints cicles fiscals i no condicionà en cap cas l'autonomia dels respectius governs municipals.[44] En certes conjuntures de finals del segle XIV, altres universitats de parròquies rurals de la batllia de Girona experimentaren, ni que fos de manera temporal, un procés similar.[45]

En definitiva, Girona als segles XIV i XV presenta trets propis d'una capital administrativa, de focus central de xarxes econòmiques i d'enclavament militar d'importància dins el context del Principat. Tot plegat, també condicionà la composició de la seva societat local.[46] Ho feu, sobretot, en la seva franja alta, en què, com hem apuntat, existia, només a semblança de grans poblacions com ara Barcelona, Perpinyà o Lleida, el que podem anomenar un veritable patriciat, és a dir, un col·lectiu d'unes poques famílies que sobresortien per unes bases patrimonials àmplies i diversificades, alhora que per uns membres principals que no exercien cap activitat professional, com el dret o el comerç, habitual de les nissagues influents d'altres localitats.[47] En el tombant del segle XV al XVI, i havent-se iniciat el procés a la ciutat de Barcelona dècades abans, aquests habitants prominents que ja havien pogut rebre fórmules de tractament distintives (com ara la de «venerabiles» en documents en llatí o d'«honorables» en català) es convertirien formalment en ciutadans honrats. D'aquesta manera, adquiriren una identitat legal específica que els diferenciava de la resta d'integrants del cos de ciutadans i que, en canvi, els equiparava en molts aspectes a la baixa noblesa, llevat, en essència, de la participació personal a les assemblees estamentàries.[48] D'altra banda, aquest patriciat convisqué amb algunes

44. Vegeu-ho amb detall a: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal…», p. 103-107.

45. Com comentarem, la qüestió mereixeria investigacions atentes partint del treball clàssic de Maria Teresa FERRER MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-1971), p. 351-491.

46. Per un estat de la qüestió més detallat sobre la composició de la societat gironina del període i amb tota la bibliografia corresponent: A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social*..., p. 38-43.

47. Vegeu-ne alguns dels trets principals a Christian GUILLERÉ, «Les élites urbaines catalanes…», p. 269-285. El mateix autor remunta els orígens de la preeminència de la majoria d'aquestes famílies i del fet que abandonaren activitats professionals concretes a les dècades de 1330 i 1340. Alhora, tot i incloure en el grup que analitza amb cert detall entre les acaballes del segle XIII i la dècada de 1370 una trentena de nissagues, no el considera un col·lectiu absolutament tancat, sinó que tendí a integrar progressivament noves famílies: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. II, p. 309-338.

48. Vegeu, de manera general, sobre el perfil i la consolidació dels ciutadans honrats a la ciutat de Barcelona els següents títols. Partint de la informació disponible fins ara a propòsit dels precedents dels segles XIV i XV: J. FERNÀNDEZ TRABAL, «De "prohoms" a ciudadanos honrados…», p. 362-369. Per a una anàlisi centrada en l'època moderna, alhora que es remunta a l'etapa tardomedieval per a certes qüestions: James S. AMELANG,

famílies de la petita noblesa. De tota manera, segons ha estat assenyalat per diversos autors, a Catalunya l'aristocràcia resultà minoritària en medis urbans fins a finals de l'edat mitjana, alhora que quedà exclosa dels òrgans de representació i govern dels municipis, i Girona no fou una excepció en aquest sentit. Bo i comparant la ciutat amb viles de menor rang, s'entreveuen més efectes de la seva importància com a capital administrativa com, per exemple, la concentració de juristes, experts en lleis de titulació diversa, notaris i escrivans. El dinamisme comercial implicava un grup mercantil bastant jerarquitzat i el sector menestral presentava un ventall ampli d'oficis.[49]

Malgrat tot, cal dir que Girona no deixa de comptar amb unes dimensions raonables, o sigui amb un contingent abastable de famílies i individus actius i mínimament rellevants en la vida política i econòmica. Sobretot si ho comparem amb grans ciutats de la corona com Barcelona o València. Així, doncs, es presta a anàlisis de detall com la que pretenem abordar. També contribueixen enormement a aquest propòsit el sòlid substrat historiogràfic i l'abundància de fons documentals conservats de la gran majoria d'institucions que incidiren d'alguna manera en la vida ciutadana.

Pel que fa al primer aspecte, ja ha estat posat en relleu per diversos autors la llarga tradició existent a Girona d'historiadors locals, una tradició que es remunta al darrer terç del segle XIX i que continuà al llarg de tot el segle XX.[50] Òbviament, el passat medieval hi representa-

---

La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714, Barcelona: Ariel, 1986, p. 36-62, 92-106; J. L. PALOS, *Catalunya a l'imperi dels Àustria…*, p. 169-216. Una comparació amb altres ciutats de l'Europa moderna i la constatació de la continuïtat a la Ciutat Comtal d'una «oligarquia relativament oberta» fins a 1714 a: James S. AMELANG, «L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa», «*Gent de la Ribera» i altres assaigs sobre la Barcelona moderna*, Vic: Eumo-Universitat de Vic, 2008, p. 97-126.

49. Tot plegat es pot comprovar en treballs que comentarem més endavant, com ara els de C. Guilleré i S. Sobrequés. Entre bastants d'altres: Christian GUILLERÉ, «Aspectes de la societat gironina a finals del segle XIV (Aproximació topogràfica i professional a través de la talla de 1388), *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984, p. 121-152; Santiago SOBREQUÉS VIDAL, «Censo y profesión de los habitantes de Gerona en 1462», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 6 (1951), p. 193-246. Per una visió de conjunt més enllà de l'època medieval: Lluís M. de PUIG I OLIVER, «L'estructura social de Girona al llarg de la història», *Revista de Girona*, 81 (1977), p. 315-322.

50. Vegeu un esquema interpretatiu de l'anomenada escola (o escoles) històrica gironina a: Joaquim NADAL FARRERAS, «La investigació històrica sobre les comarques gironines a la Universitat Auntònoma de Barcelona», *Revista de Girona*, 81 (1977), p. 413-414. Una visió més crítica sobre els buits en el llegat de totes aquestes generacions d'historiadors: Lluís M. de PUIG I OLIVER, «Per una història de Girona: problemes externs i de mètode per a realitzar una història de la ciutat», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*,

va tan sols un més dels focus d'interès al costat de força d'altres. Si haguéssim de destacar algunes de les principals aportacions a l'estudi de l'economia, la societat i la política de Girona a la baixa edat mitjana realitzades entre aproximadament 1880 i 1950, caldria destacar figures com De Chía, el col·lectiu vinculat a la fundació de la *Revista de Girona*, la generació anomenada dels «Jocs Florals» i altres autors una mica posteriors com Joaquim Pla i Cargol i Carles Rahola.[51]

Per al nostre interès, entre tots ells, el més rellevant, fou, sens dubte, Julián de Chía (1818-1898), a qui devem una obra en què repassa, a través de volums custodiats a l'arxiu municipal amb què tenia un lligam gairebé quotidià, bona part dels conflictes i tensions d'índole diversa registrats a la capital gironina i al seu entorn entre mitjan segle XIV i el segle XVII.[52] Ell mateix elaborà altres treballs basats en les mateixes fonts que versaven sobre temes tan diversos com el ducat i el principat de Girona, les inundacions viscudes per la ciutat de l'Onyar, la festivitat de Corpus i la música en l'àmbit urbà.[53]

Al capdavall, la línia més fecunda per als temes que tractem la marcaren autors que es dedicaven professionalment a la gestió dels arxius de la ciutat. D'aquesta manera, podem considerar com a principal continuador del llegat de De Chía el també arxiver municipal Lluís Batlle i Prats (1909-1979).[54] Dins la seva llarga producció, cal assenyalar tres línies especialment importants per al medievalisme gironí. En primer lloc, establí les bases de la tasca d'edició dels llibres

---

26 (1982), p. 329-365. Quant a una síntesi complementària sobre la base historiogràfica amb què compta la ciutat de Girona: Flocel SABATÉ CURULL, «La Catalunya del segle XV des de l'observatori gironí», a Sandra BERNATO, *L'artesania a Girona al segle XV*, Lleida: Pagès editors, 2012, p. 9-13. A propòsit d'un balanç ampli que inclou el conjunt de les comarques gironines: Enric PUJOL CASADEMONT, «Entre la realitat comarcal i l'atracció barcelonina», *Revista de Girona*, 200 (maig-juny 2000), p. 287-294.

51. Per a una revisió més exhaustiva d'aquest període de la historiografia local i dels autors i obres ara tan sols esmentats de passada: Albert REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals…*, vol. I, p. 28-33.

52. Julián DE CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Girona: Imp. Librería Paciano Torres, 1888-1890, 3 vols. L'única mancança que resta utilitat al treball, més enllà que moltes tensions es descriuen sense tenir prou en compte el marc en què es produïren o introduint-hi judicis de valor innecessaris, és el fet que no s'indica gairebé mai la signatura de la documentació d'arxiu utilitzada.

53. Indicarem i comentarem aquests treballs en futurs apartats. Vegeu sobre la trajectòria del qui fou secretari-arxiver de la ciutat de Girona durant la segona meitat del vuit-cents: Lluís BATLLE I PRATS, «El historiador Julián de Chía», *Revista de Girona*, 32 (1965), p. 27-29.

54. Vegeu un repàs exhaustiu de la seva vida i obra a Ramon ALBERCH FUGUERAS, «El Dr. Lluís Batlle i Prats», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/1 (1979), p. 1-26.

de privilegis, els pergamins i les lletres conservats a l'arxiu municipal que s'ha completat des de la mateixa institució durant les últimes dècades. Paral·lelament, posà en relleu altres sèries del fons històric del consistori bo i publicant notícies esparses o descrivint distints episodis dels segles XIV i XV a la ciutat. Alhora, amplià substancialment el coneixement que hi havia fins llavors de l'activitat cultural (així com de qüestions puntuals d'art i arquitectura) a la Girona baixmedieval i moderna.[55] En aquest darrer àmbit també ha estat molt important el treball posterior d'Enric Mirambell (1947-), en especial sobre la impremta i l'ensenyament a Girona.[56]

En síntesi, pels volts de 1950 ja trobem a la ciutat de l'Onyar una trajectòria força consolidada d'estudis sobre el passat medieval de la ciutat. I, tot i que el repertori de temes tractats no fos excessivament ampli, es percep una consciència clara de les possibilitats que oferien les fonts documentals per millorar l'estat de coneixements sobre l'època.[57] És, doncs, sobre aquesta capa de contribucions que cal emplaçar la tríada de referència per a l'estudi de Girona a l'època baixmedieval, alhora que destacats noms dins el panorama historiogràfic català: Santiago Sobrequés, Christian Guilleré i Josep Fernàndez Trabal.

S. Sobrequés (1911-1973), ben mirat, fou contemporani de Ll. Batlle i altres autors estretament vinculats a l'Institut d'Estudis Gironins. Tanmateix, segons s'ha assenyalat, es trobava en una posició intermèdia que connectava els cercles d'historiadors locals que acabem de comentar amb l'avantguarda de la historiografia catalana que representava precisament el seu amic personal, i també natural gironí, Jaume Vicens Vives.[58] En aquest sentit, l'hauríem de considerar pioner en el fet

55. Les principals aportacions en aquest camp es troben aplegades a Lluís BATLLE PRATS, *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Col·lecció de Monografies de l'IEG; 7, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1979.

56. Narcís-Jordi ARAGÓ, «Enric Mirambell i l'esperit de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49 (2008), p. 13-18. Una relació completa de la bibliografia d'E. Mirambell publicada fins l'any 2008: Brigit NONÓ RIUS, «Bibliografia d'Enric Mirambell i Belloc (1947-…)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49 (2008), p. 269-277.

57. Trobem molt il·lustrador d'aquesta consciència el plany de J. de Chía pel fet que l'Ajuntament no es plantejava contribuir a l'ampliació del corpus documental restituït fins llavors finançant investigacions fora de Girona. En concret, lamentava que l'equip de govern no es plantegés pagar un comissionat per desplaçar-se fins a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona a cercar la ingent informació que havia d'haver-hi: J. DE CHÍA, *Bandos y bandoleros*…, vol. I, p. 217.

58. Entre altres aportacions, vegeu la biografia (amb una relació bibliogràfica actualitzada fins l'any 1974) de Sobrequés i Vidal elaborada poc després de la seva mort i altres contribucions més recents aparegudes amb motiu del centenari del seu naixement l'any 2011: Josep M. SALRACH MARÉS, *Santiago Sobrequés i Vidal: biografia d'un historiador gironí*, Girona: Col·legi Universitari de Girona – Universitat Autònoma de Barcelona, 1974;

de convertir la ciutat de Girona en un dels principals laboratoris per a l'estudi de la història de la Catalunya medieval. És cert que altres autors com Ll. Batlle o E. Mirambell també participaren en bastants congressos d'àmbit català i espanyol i contribuïren a situar la ciutat de l'Onyar en el mapa de la historiografia acadèmica. Però Sobrequés segurament fou capdavanter a l'hora d'analitzar el cas gironí d'acord amb nous plantejaments formulats en el camp de la història social, singularment del poder. Així, el qui encara actualment constitueix un referent indiscutible en l'estudi de la noblesa al Principat i un dels principals especialistes en el segle XV català que hi ha hagut mai, es manifestà alhora com un fecund historiador de la seva pròpia ciutat.[59]

Respecte d'això darrer, hauríem d'assenyalar dues autèntiques fites. D'una banda, el treball sobre el cens elaborat l'any 1462 des del consell municipal de Girona per a l'organització militar davant l'esclat de la guerra civil, a través del qual traçà una dissecció de la societat gironina de mitjan segle XV.[60] De l'altra, l'estudi dedicat al règim municipal en què posava en relleu les línies mestres del funcionament del govern de la ciutat durant les dècades centrals del segle XV, amb notícies puntuals de moments anteriors, alhora que oferia una descripció dels principals conflictes polítics en l'àmbit local registrats entre 1437 i l'esclat de la guerra civil, a més d'una relació nominal dels qui ocuparen càrrecs entre

---

Mercè MORALES MONTOYA i Jaume SOBREQUÉS CALLICÓ (eds.), *Santiago Sobrequés i Vidal: Historiador, professor i ciutadà (1911-1973)*, Barcelona: Base, 2011; Josep CLARA RESPLANDIS, *Santiago Sobrequés i Vidal: La història al servei d'un país*, Barcelona: Base, 2011.

59. Vegeu, especialment: Josep M. SALRACH MARÉS, «Santiago Sobrequés i la història social del poder: entre el present de l'historiador i el passat medieval», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22 (2011), p. 283-298. Remetem a aquest treball per les consideracions oportunes sobre tres temes axials en l'obra de Sobrequés que no afecten directament aquesta investigació, a saber: la noblesa (amb obres de síntesi ineludibles com ara *Els barons de Catalunya,* 1957, o *Els grans comtes de Barcelona,* 1969), el compromís de Casp amb un èmfasi especial en el paper dels grups nobiliaris (destacant *La noblesa catalana i el Compromís de Casp* -1973) i la guerra civil de 1462-1472 (amb el recull d'articles, realitzats en col·laboració amb Jaume Sobrequés i Callicó, *La Guerra Civil Catalana del segle xv*, 1973). Pel que fa a la línia de recerca específica sobre la Girona baixmedieval, vegeu: Christian GUILLERÉ, «Homenatge d'un historiador francès a Sobrequés», *Revista de Girona*, 164 (maig-juny, 1994), p. 70-73.

60. S. SOBREQUÉS VIDAL, «Censo y profesión de los habitantes de Gerona…», p. 193-246. L'autor, a més de contextualitzar el document consultant els manuals d'acords de 1462-1464 i omplir alguns buits amb el creuament de dades d'altres registres, planteja quatre grans aproximacions: sobre les dimensions de la ciutat en termes demogràfics, la topografia del nucli urbà, l'estructura social i professional (amb la definició prèvia de diverses categories) i, finalment, una sobre l'estratificació econòmica a partir dels valors estipulats en la talla esmentada.

aquest primer any i 1470.[61] A aquests dos articles especialment relacionats amb la present investigació cal afegir-hi altres aportacions.[62] En primer lloc, les que resseguien el desenvolupament de la contesa civil de 1462-1472 en l'escenari concret de la ciutat de Girona.[63] Així mateix, la confecció, conjuntament amb Lluís Batlle i d'acord amb el projecte encetat per aquest arxiver, de dos diplomataris de documentació del municipi centrats en els anys previs i posteriors a l'esmentada guerra.[64] Finalment, una nova biografia de Joan Margarit en què descobria una bona part dels seus avantpassats, al costat d'altres contribucions més breus sobre famílies jueves assentades a la ciutat de l'Onyar.[65]

Si Sobrequés emprava per primer cop de manera decidida Girona a fi d'explorar certs aspectes dins un estudi més ampli sobre la política i la societat de la Catalunya del segle XV, el francès Christian Guilleré consagrava tota una tesi doctoral a la ciutat i al seu entorn durant el segle XIV.[66] Reconeixent-se continuador d'una part del llegat del primer, aquest investigador ha observat des de punts de vista molt diversos la

61. Santiago SOBREQUÉS VIDAL, «Régimen municipal gerundense en la baja edad media. La "insaculación"», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 10 (1955), p. 165-232.

62. Els dos treballs esmentats i la pràctica totalitat dels que citarem a continuació a propòsit de Girona foren aplegats en l'obra pòstuma: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, *Societat i estructura política a la Girona medieval*, Barcelona: Curial, 1975.

63. Santiago SOBREQUÉS VIDAL, «La Leyenda y la Historia en el "sitio de Gerona" de 1462», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 7 (1952), p. 267-349; ÍD., *El setge de la Força de Girona en 1462*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1962.

64. Ll. BATLLE PRATS i S. SOBREQUÉS I VIDAL, «Diplomatario gerundense del rey Juan de Navarra…», p. 427-464; IID., «Diplomatario gerundense de la infanta Juana de Aragón…», p. 81-106.

65. Pel que fa als treballs que permeteren ampliar les dades conegudes sobre els Margarit: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, «Algo sobre el origen de Pedro Margarit», *Revista de Indias*, 12 (1952), p. 321-334; ÍD., «Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del "Cardenal gerundense"», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 12 (1958), p. 245-299. Recordem sobre les investigacions a propòsit del bisbe Joan Margarit i la seva nissaga: D. CONDOM GRATACÓS, «Joan Margarit en la historiografia...», p. 135-152 Cal dir, a més, que una versió de la biografia del cardenal pensada per a l'alta divulgació va ser traduïda al català i publicada fa pocs anys: Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *Joan Margarit i Pau: La tràgica fi de l'edat mitjana a Catalunya*, Barcelona: Base, 2006. Quant a l'estudi d'algunes famílies jueves: ÍD., «Familias hebreas gerundenses. Los Zabarra y los Caravita», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 2 (1947), p. 68-98; ÍD., «Familias hebreas gerundenses. Los Falcó», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 3 (1948), p. 113-126.

66. La pràctica totalitat dels primers treballs de Guilleré abans de la defensa de la tesi doctoral es troben aplegats a: C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat*… Posteriorment, una versió revisada d'aquesta investigació per a l'obtenció del títol de doctor es publicà traduïda al català: ÍD., *Girona al segle XIV*…, 2 vols.

capital gironina.[67] Alhora, la seva obra ocupa un lloc de privilegi entre les monografies sobre ciutats i viles del Principat. No en va en el món acadèmic hispànic s'associa fàcilment el nom de l'autor amb Girona i el segle XIV, de manera que s'ha usat molt sovint com a element de comparació en l'anàlisi d'altres casos.[68] No cal dir que els seus avenços també permeteren consagrar una nova lectura de la història de la ciutat a la baixa edat mitjana.[69] De cara a presentar breument el treball de Guilleré i els seus continguts principals en relació amb el nostre objecte de recerca, cal fer un ràpid esment a l'entorn historiogràfic en què es gestà. I no és altre que el de la darrera etapa de l'anomenada tercera generació dels *Annales*, en què el paradigma historiogràfic francès (i, per extensió, de bona part del sud d'Europa) començà a interessar-se per la història de les mentalitats. Malgrat això, autors com Guilleré seguiren fidels als vells postulats de la història econòmica i social i a la fórmula clàssica de les monografies regionals.[70]

Així s'entén millor l'afany per cobrir un ventall vastíssim de temes que van des del paper de les ciutats en el territori i la seva estructura social fins a la crisi demogràfica, econòmica i social dels darrers segles medievals passant per altres qüestions que acaben esdevenint més secundàries, com l'activitat constructiva o la caritat i l'assistència.[71] Aquesta diversitat d'interessos parteix, en qualsevol cas, d'un sondeig de pràcticament tots els arxius gironins (el municipal, els fons notarials

67. A propòsit de la identificació amb el treball previ de Sobrequés: C. GUILLERÉ, «Homenatge d'un historiador francès…», p. 70-73. Al capdavall, Sobrequés fou el principal guia de Guilleré en l'exploració dels arxius catalans i possiblement també qui l'induí a iniciar-se en la recerca amb una tesi de llicenciatura sobre la noblesa del bisbat de Girona entre finals del segle XIV i principis del XV.

68. La seva utilitat de cara a treballs de comparació ja es pronosticava poc després de la publicació del conjunt de la tesi en català: Pere ORTI GOST, «Christian Guilleré, Girona al segle XIV, 2 vols.…», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 978-979.

69. Vegeu, en aquesta línia, síntesis de divulgació elaborades pel propi autor abans de la publicació de la tesi doctoral: Christian GUILLERÉ, *Girona medieval: l'etapa d'apogeu (1285-1360)*, Girona: Diputació de Girona–Ajuntament de Girona, 1991; ÍD., *Girona medieval: crisis i desenvolupament (1360-1460)*, Girona: Diputació de Girona-Ajuntament de Girona, 1992.

70. Els directors de la recerca doctoral de Guilleré defensada a l'Université Paris I, Panthéon-Sorbonne l'any 1990, foren, successivament, l'hispanista i especialista en contactes entre la península Ibèrica i el Magrib Charles Emmanuel Dufourcq i, després del traspàs d'aquest, el prestigiós medievalista Georges Duby. En darrera instància, Guilleré representa un clar exponent de la llarga tradició d'historiadors francesos dedicats a la història dels regnes hispànics a l'època medieval: Adeline RUCQUOI, «La Historia en el horizonte del año 2000. El medievalismo francés y la historia de España», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 71 (1995), p. 199-218.

71. Per a un ressenya completa del primer volum de la tesi: Lluís TO FIGUERAS, «Girona en una tesi doctoral francesa», *Revista de Girona*, 165 (juliol-agost 1994), p. 95-96.

de la ciutat o els de l'Hospital Nou i l'Almoina del Pa de la seu dipositats a l'antic arxiu provincial, així com els arxius diocesà i capitular), però també d'altres llocs (especialment l'Arxiu de la Corona d'Aragó amb consultes a les sèries de Cancelleria i, dins Reial Patrimoni, del mestre racional i del batlle general de Catalunya).

Deixant de banda aspectes que no acaben d'incidir en els plantejaments d'aquesta monografia, cal identificar tres grans contribucions de l'extensa obra de Guilleré. En primer lloc, la tasca que duu a terme de descripció del mosaic de poders existent a la ciutat i al seu àmbit territorial a la primera meitat del segle XIV amb la identificació dels delegats de l'administració reial, l'Església, els senyors feudals laics i, en darrer lloc, el municipi. Així, d'una banda, ofereix un estudi dels oficials reials de la demarcació de Girona al llarg del segle XIV pràcticament inèdit pel que fa al conjunt del Principat; d'una altra, tenint en compte la historiografia precedent, la corregeix en alguns punts concrets i aporta moltes dades noves, revisa les primeres manifestacions d'unes estructures de govern comunitàries i, alhora, alguns aspectes de la seva evolució entre aproximadament 1330 i 1380 (amb un èmfasi especial en canvis polítics introduïts des de la cort del Cerimoniós i el seu primogènit a la dècada de 1370). També s'aproxima a l'aparició de la majoria d'oficis rellevants. En aquest darrer cas, a més, ofereix un complet repertori dels qui ocuparen la principal magistratura, la de jurat, entre els exercicis de 1323 i 1396; cal insistir-hi, una eina d'anàlisi tan sols disponible per a unes poques ciutats catalanes.[72]

Paral·lelament, Guilleré esbossa també la dinàmica fiscal i financera experimentada per l'administració gironina entre 1340 i 1360, si bé convé precisar que el gruix principal dels seus estudis es gestaren abans que l'onada de recerques sobre fiscalitat encapçalada per M. Sánchez que ja hem comentat acabés fixant les línies mestres de l'articulació dels municipis catalans i les seves finances mitjançant la recerca empírica aprofundida a través de distints estudis de cas.[73] En conseqüència, el recurs dels jurats gironins a l'emissió de deute a inicis de la dècada de 1340 o l'any 1360 que documenta Guilleré en la seva tesi i altres treballs del mateix autor centrats en aquesta mateixa cronologia (o amb

72. C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat*..., p. 67-87; ÍD., *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 59-170. Quant a la complexa dinàmica política de les dècades de 1370 i 1380: ÍD., *Diner, poder i societat*..., p. 89-100; ÍD., *Girona al segle XIV*..., vol. II, p. 281-301. Pel que fa a la llista de jurats que publicà en darrera instància: ÍD., *Girona al segle XIV*..., vol. II, p. 302-307.

73. C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 237-288. Per a aquesta línia de recerca: notes 2 i 38.

certes prolongacions fins a mitjan segle XV) i dedicats a les imposicions municipals i a la consolidació d'unes estructures financeres pròpies constitueixen bones aportacions al coneixement de la hisenda local que es consolidà a la ciutat de Girona com en la majoria de ciutats i viles catalanes.[74] Amb tot, representen tan sols aproximacions davant de la massa documental disponible a l'arxiu del municipi i plena de vies inèdites per resseguir l'evolució de la despesa, de l'endeutament o dels mecanismes fiscals adoptats.

Els enfocaments multidireccionals de l'autor que glossem il·luminen sobre molts aspectes de l'economia i la societat gironines de les dècades centrals del segle XIV. Aquest estudiós ho fa, a més, a través d'un mètode que destaca per innovador en el marc historiogràfic gironí: es basa en una font escassament treballada pels autors precedents tret d'excepcions puntuals com la d'E. Mirambell o P. Freixas: l'ingent dipòsit documental dels notaris reials de la ciutat. D'aquesta manera, aporta informació sobre preus i salaris en relació amb diversos mercats i institucions de la ciutat de l'Onyar i analitza amb cert detall l'àmbit del crèdit a curt termini que s'articulà al voltant d'aquella entre aproximadament 1320 i 1340.[75] Ofereix igualment dades valuoses sobre la dinàmica comercial mitjançant l'anàlisi de les franqueses concedides des de l'administració municipal als mercaders locals, de les fires i mercats, així com de les societats i comandes concertades davant de notaris gironins, entre altres contractes, amb una atenció preponderant

74. Els principals treballs posteriors a la publicació de la seva tesi sobre aquestes qüestions són: Christian GUILLERÉ, «Les sources financières et fiscales de Gérone à la fin du Moyen Âge», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ (coords.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (France méridionale, Catalogne et Castille)*. Vol. 1: Étude des sources, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1996, p. 45-56; ÍD., «Un exemple de fiscalité urbaine indirecte: les imposicions géronaises aux XIVe et XVe siècles», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*. Vol. 2: *Les systèmes fiscaux*, Tolosa de Llenguadoc, 1999, p. 423-445; ÍD., «Structures et pratiques de gestion financière et fiscale à Gérone à la fin du Moyen Âge», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ Martínez (coords.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*. Vol. 4: *La gestion de l'impôt: méthodes, moyens, resultats*, Tolosa de Llenguadoc: Privat, 2004, p. 39-55.

75. Respectivament: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. I, p. 289-328 (una versió més recent d'aquest treball: ÍD., «Prix et salaires en Catalogne au XIVe siècle», *Sources sérielles et prix au Moyen* Âge, Travaux offerts à Maurice Berthe, Tolosa de Llenguadoc: Publications de l'Université Toulouse II-Le Mirail, 2009, p. 123-147); C. GUILLERÉ, «Le crédit à Gérone au début du XIVe siècle...», p. 363-379 (en línies generals, apareix reproduït a C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. I, p. 390-409; i s'amplia a ÍD., «Notariat et crédit: Gérone et ses campagnes dans les années 1330-1340», *Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval*, Roma-París: École française de Rome, 2005, p. 207-224).

en l'arc cronològic comprès entre 1320 i 1360.[76] Així mateix, l'interès per l'evolució demogràfica el porta a l'anàlisi de dos registres de talles (una recaptada l'any 1360 i l'altra l'any 1388) i, tal com havia estudiat S. Sobrequés, aprofita per caracteritzar distints sectors socials.[77] Finalment, concentra investigacions ulteriors en tres grups: el sector de professionals de la medicina, els juristes i experts en lleis en general i, en darrer lloc, el més preeminent de famílies gironines.[78] Aquest últim representa, doncs, el segment que, segons hem desgranat, aquest autor identifica com un veritable patriciat i que aborda rastrejant-ne les aliances matrimonials i alguns apunts de la seva activitat política.[79] La inspecció dels grups esmentats permet a Guilleré descriure diverses nissagues amb protagonisme d'índole vària durant la primera meitat del segle XIV i reconstrueix, per exemple, l'arbre genealògic d'algunes d'elles.[80]

Això no obstant, la principal monografia d'una família de la Girona de l'època (i, com hem dit, també del conjunt del Principat) és obra del tercer gran autor en la historiografia medievalista sobre la ciutat de l'Onyar, Josep Fernàndez Trabal. Es tracta de la investigació doctoral que, preparada més o menys en la mateixa època que la de Guilleré, dedicà als Bell-lloc, una nissaga amb llarga continuïtat en la

76. C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vols. I (p. 179-218) i II (p. 373-413).

77. Quant al del primer any: C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat*…, p. 121-152. Per la del segon: ÍD., *Girona al segle XIV*…, vol. II, p. 7-114.

78. Pel que fa al sector mèdic: C. GUILLERÉ, Girona al segle XIV…, vol. II, p. 358-373 (la versió original del text és: Christian GUILLERÉ, «Le milieu médical géronais au XIVe siècle», *Santé, médecine et assistance au Moyen Âge, Actes du 110e Congrès national des Sociétés savantes, Histoire médiévale, 1985*, vol. I, París, 1987, p. 263-281). Quant als juristes: ÍD., *Girona al segle XIV*…, vol. I (p. 140-146), II (p. 338-358).

79. C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. II, p. 247-338, 415-467. Una ampliació de l'anàlisi en l'àmbit de l'exercici del càrrec de jurat per part de la franja política de la mà major es troba a: C. GUILLERÉ, «Les élites urbaines catalanes…», p. 269-285.

80. Més enllà de casos com les famílies Sunyer, Sitjar, Estruç, Bordils o De la Via il·lustrats en els treballs citats a la nota anterior, l'única que reconstrueix en un petit treball monogràfic és la dels Sarriera, l'ascens social de la qual està íntimament lligat a la pràctica mèdica: Christian GUILLERÉ, «Une famille de médecins géronais au XIVe siècle: Les Sarriera», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), Homenatge a la professora Dra. Carme Batlle i Gallart, p. 677-691. Cal no oblidar, però, contribucions una mica posteriors orientades a la reconstrucció d'alguna de les sagues esmentades com els De la Via o els Estruç realitzades pel polifacètic Josep Clara. D'acord amb uns propòsits similars als de Ll. Batlle, el pretext de documentar gironins del segle XV que destacaren per la seva activitat literària com ara Francesc de la Via o Bernat Estruç comporta complets sondejos documentals en els protocols notarials per resseguir-ne avantpassats i parents directes: Josep CLARA I RESPLANDIS, «Entorn de la personalitat del poeta Francesc de la Via», *Arxiu de textos catalans antics*, 3 (1984), p. 193-217; ÍD. «Aproximació a Bernat Estruç, poeta català del segle XV», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 22 (2003), p. 621-631.

societat gironina dels segles XIV, XV i principis del XVI, que experimentà un procés clar de mobilitat ascendent en el decurs de diverses generacions i que comptà amb alguns membres força destacats.[81] De tota manera, la principal virtut o circumstància feliç de la nissaga, i, tal com reconeix l'autor, una de les motivacions decisives per centrar una recerca, és el fet que se n'ha conservat l'arxiu patrimonial, dipositat en part al fons Mercader-Bell-lloc (antigament a l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat i en l'actualitat a l'Arxiu Nacional de Catalunya) i a l'Arxiu Capitular de Barcelona.[82] Fernàndez Trabal, per tant, explotà exhaustivament aquest corpus complementant-lo amb cerques més puntuals a l'Arxiu Reial (ACA), a l'arxiu municipal de Girona i als fons notarials d'aquesta ciutat. En qualsevol cas, segons valoraren molts investigadors a partir de la publicació del treball, l'estudi d'un cas tan ben documentat suposà abordar debats i temes que havien quedat relativament oblidats en la historiografia catalana.[83]

Altre cop, si ens cenyim als eixos temàtics més directament relacionats amb els nostres propòsits, val la pena assenyalar un parell d'elements de la monografia de la família Bell-lloc. Tot resseguint la trajectòria de les branques principals de la nissaga, s'aporten exemples molt il·lustratius dels afers de mercaders del segle XIV i de les seves estratègies d'inversió en distints àmbits, així com l'evolució que experimentaren aquestes estratègies. En part com a conseqüència del tipus preponderant de documentació que es conserva normalment en arxius patrimonials, es posa un gran èmfasi en les possessions immobiliàries, d'aquí que la tesi constitueixi una aportació excel·lent al tema sempre complex de les relacions camp-ciutat. Així i tot, també es demostra la importància, com a mínim en certes etapes, de les activitats comercials i creditícies. En aquest darrer àmbit, resulta especialment interessant la informació que es reuneix sobre les inversions en l'aparell fiscal vinculat al patrimoni reial i en el mercat de deute públic emès per la universitat de Girona i altres corporacions del seu bisbat. A penes hi ha notícies, en canvi, de possibles participacions en la fiscalitat indirecta controlada pel govern local.

81. J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...*

82. J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...*, p. 11-12.

83. Per a una ressenya general de l'obra: Lluís TO FIGUERAS, «L'oligarquia urbana baix-medieval a través d'una família de Girona», *Plecs d'Història Local*, 64 (juliol-agost 1996), p. 43-44. A propòsit d'un dossier que se li dedicà a la *Revista d'Història Medieval* en què diversos autors la comentaren des del punt de vista de la importància dels arxius patrimonials (Pere Gifre), de la història agrària (Eva Serra), de l'anàlisi dels grups dirigents a la Catalunya moderna (Àngel Casals) i de la mobilitat social (Paulino Iradiel): Paulino IRADIEL MURUGARREN *et al.*, «Història urbana i història rural: a propòsit de l'obra de J. Fernàndez Trabal», *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 217-260.

Paral·lelament, el fet que molts primogènits Bell-lloc ocupessin càrrecs municipals o, fins i tot, en el si de l'administració reial delegada al territori obliga l'autor a un esforç de contextualització a propòsit del funcionament d'aquestes institucions.[84] I, en aquesta línia, es tracen suggerents hipòtesis interpretatives per explicar el sentit de les aliances dins la comunitat política local i com es combinaven amb les estratègies matrimonials i socials en general de la família. De resultes d'indagar en els casaments de la nissaga objecte d'estudi també es posen les bases per a l'anàlisi d'altres famílies amb qui enllaçaren. Malgrat tot, segons ja ha observat algun autor, el major repte pendent d'aquesta exhaustiva dissecció de la família Bell-lloc és el de valorar la seva representativitat, és a dir, si l'ascens social que experimentà la seva línia troncal fou gaire comuna en el context de la Girona i la Catalunya dels segles XIV i XV.[85] Alhora, tot i apuntar-se en distints passatges, potser no s'acaba de ponderar el pes de les institucions locals en la consolidació de la nissaga dins la societat gironina. No es fa sobretot si pensem en la tesi tradicional, i ja plenament vigent en el moment d'elaboració del treball que comentem, de l'estreta interrelació entre una presumpta oligarquia i els governs municipals tant en l'esfera estrictament política com en la dels negocis a l'entorn dels ens públics.

En definitiva, les excel·lents contribucions de Sobrequés, Guilleré i Fernàndez Trabal al coneixement de la política i la societat de la ciutat de l'Onyar als segles XIV i XV (i, insistim-hi, del Principat) coincideixen en la majoria d'elements positius, encara que igualment en petites mancances que s'haurien d'intentar pal·liar. En síntesi, les nombroses notícies que aporten confegeixen una galeria excel·lent de cognoms il·lustres de la Girona de l'època, així com una cronologia clara d'esdeveniments polítics o altres novetats locals. Al mateix temps, demostren a través de les respectives recerces documentals l'enorme potencial tant dels fons generats per l'activitat de les autoritats municipals com la dels notaris de la ciutat. Sense aquesta base prèvia, doncs, seria inconcebible una recerca com la que es recull parcialment en aquesta monografia.

Amb tot, els silencis en els treballs esmentats a propòsit d'elements estructurals amb continuïtat en el temps, però alhora amb canvis gra-

84. Val a dir, en aquest sentit, que l'autor es recolza sovint en una recerca sobre la institució municipal de Girona durant els darrers segles medievals que ha estat impossible de localitzar i consultar en les biblioteques universitàries catalanes: Dolors BASTIT GUDAYOL, *Organització del municipi gironí en els segles XIII-XV*, Barcelona: I Màster en arxivística, UAB-AAC, 1990.

85. Ll. To FIGUERAS, «L'oligarquia urbana baix-medieval...», p. 44.

duals que és necessari precisar, com ara, el sistema fiscal i financer que s'articulà al voltant del govern local des de mitjan segle XIV, convida a «sporcarsi le mani» amb les frondoses sèries documentals preservades.[86] Tampoc no sembla sobrera una nova revisió exhaustiva del que se sap sobre els òrgans de govern i l'organigrama municipal. S'ha de tenir en compte, és clar, la informació oferta per Guilleré i Sobrequés per a les dècades de 1360-1380 i 1430-1460, respectivament. Però n'hi ha prou amb consultar de manera atzarosa llibres de negocis dels jurats o, fins i tot, la comptabilitat de distints agents del municipi per advertir-hi certes funcions o càrrecs poc explorats.

Així mateix, de cara a anàlisis prosopogràfiques com la que proposem, les relacions de magistrats que reconstrueixen aquests autors presenten un buit considerable entre aproximadament 1400 i 1430, buit que fa falta omplir. A més, en el cas de Guilleré, només es recull la identitat dels sis membres de l'executiu, però no de la resta de magistratures renovades anualment, com ara la de mostassaf o sobreposat de les obres, ni tampoc gairebé cap dada dels que formaven part del consell. Finalment, tot i les contribucions de l'esmentat historiador francès sobre la qüestió i de l'obra sobre la família Bell-lloc, no hi ha cap temptativa de seguiment de qui ocupà càrrecs bàsics de la tresoreria municipal i, encara que no formin part de l'interès d'aquest llibre, es desconeix la identitat de molts dels qui compraren violaris o censals del municipi gironí o n'arrendaren les exaccions percebudes pels seus governants.

Amb tot, la tríada d'historiadors sobre la Girona baixmedieval que actuen de far en la recerca ara publicada no hauria d'ocultar els avenços fets des de la dècada de 1990 ençà en àmbits diversos i que reforcen el sòlid substrat historiogràfic. En primer lloc, mereixen una menció especial les recerques dedicades a la important comunitat jueva de la ciutat. Segons hem vist, es tracta d'un objecte d'estudi que ha atret molt d'interès des de la primera eclosió d'una línia d'historiadors locals a finals del segle XIX i que, amb més o menys constància, ha continuat en el punt de mira de pràcticament tots els autors que han treballat sobre la ciutat de l'Onyar a la baixa edat mitjana. Val la pena destacar, en tot cas, la sèrie d'estudis encapçalada pels especialistes J. Riera Sans i S. Planas.[87]

86. Com adverteix M. Sánchez, l'expressió manllevada d'autors italians és molt gràfica en relació amb la tasca que cal dur a terme: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas consideracions sobre el crédito en la Cataluña medieval», a ÍD. (coord.), *El món del crèdit*…, p. 9-26.

87. Per a una col·lecta completa de treballs anteriors a 1990: David ROMANO (coord.), *Per a una història de la Girona jueva*, Girona: Ajuntament de Girona, 1988, 2

D'altra banda, seguint un altre focus historiogràfic ben actiu des de mitjan segle XX com són els arxius capitular i diocesà, sobresurt la recerca de l'arxiver Josep Maria Marquès Planagumà (1939-2007). Se li ha de reconèixer, en primer lloc, l'enorme empenta en la seva funció de custòdia i ordenació del segon dipòsit esmentat i l'elaboració d'exhaustius inventaris i catàlegs de les principals sèries, així com la publicació de multitud de dades a través de l'edició i el comentari documental. Al mateix temps, revitalitzà temes ja abordats des de temps enrere i que transcendeixen l'estricta història eclesiàstica.[88] En relació amb el món de l'Església, l'estudi de la catedral de Girona constitueix un veritable filó que es continua explotant, en especial pel que fa a les fases constructives dels segles XIV i XV.[89] I igualment s'han fet avenços en els darrers anys a propòsit d'una institució caritativa cabdal com és l'Almoina del Pa de la seu i d'altres com l'Hospital Nou.[90]

---

vols. Quant a alguns fruits de les investigacions posteriors de Planas i de Riera: Sílvia PLANAS MARCÉ, «La memoria del Call: Història de la Girona jueva», a *La comunitat jueva a la Girona medieval,* XII Cicle de Conferències «Girona a l'abast», Girona, Col·legi Bell-lloc, 2007, p. 129-183; J. RIERA SANS, *Els jueus de Girona i la seva organització*. És important destacar també la pacient labor de recol·lecta de notícies inèdites sobre jueus realitzada a l'Arxiu Diocesà i al de la ciutat, que, al capdavall, es converteix en un dels principals treballs de buidatge de les sèries pròpies de l'administració municipal gironina duts a terme fins ara: Gemma ESCRIBÀ BONASTRE i M. Pilar FRAGO PÉREZ, *Documents dels jueus de Girona (1124-1595): Arxiu Històric de la Ciutat – Arxiu Diocesà de Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 1992. Una tesi recent també s'ha ocupat del crèdit jueu a la ciutat de l'Onyar durant la segona meitat del segle XIV: Teresa ALEIXANDRE SEGURA, «Crédito y endeudamiento rural: la circulación del capital judío en la Girona del siglo XIV (1348-1391)», tesi doctoral inèdita, València: Universitat de Valencia, 2015.

88. Només a tall de mostra: Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, «Confraries medievals del bisbat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), p. 335-375. Com a exemple clar de l'enorme tasca de compil·lació documental hi ha l'edició de lletres episcopals farcides de notes amb referències arxivístiques complementàries: Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ i Jaume DE PUIG I OLIVER (eds.), *Lletres del bisbe de Girona, segle XIV*, vol. I, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans – Facultat de Teologia de Catalunya – Ajuntament de Girona, 2007. No cal dir que l'àmbit d'estudi de Marquès s'estengué a tot el conjunt de la diòcesi. Vegeu-ne, en tot cas, la bibliografia completa a: Isabel JUNCOSA GINESTÀ, «Bibliografia de Mn. Josep M. Marquès i Planagumà», *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Barcelona: Diputació de Girona – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 673-684.

89. Remetem per a l'extensa bibliografia existent sobre el tema a: Marc SUREDA JUBANY, «La catedral de Girona, matèria històrica. Historiografia a l'entorn de la seu (ss. XVII-XXI)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 45 (2004), p. 69-109.

90. Vegeu, respectivament, Rosa LLUCH BRAMON, *Els remences: La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-Centre de Recerca d'Història Rural, 2005; Anna GIRONELLA DELGÀ, «L'Hospital de Santa Caterina de Girona: un model de racionalització de la caritat (de mitjan segle XIV al segle XV)», treball de recerca de doctorat inèdit, Girona: Universitat de Girona, 2002.

Simultàniament, la producció historiogràfica gironina ha progressat molt en camps com el de l'urbanisme gràcies a l'equip d'investigadors format per J. Canal, E. Canal, J. M. Nolla i J. Sagrera, i amb un especial interès pel perímetre emmurallat.[91] També ha succeït en l'àmbit de l'arquitectura, les arts constructives i la producció artística amb autors com P. Freixas o S. Victor.[92] En definitiva, la salut del medievalisme gironí, fruit de la feina de moltes generacions, és envejable dins el panorama català.[93]

La notable producció historiogràfica sobre Girona durant l'edat mitjana probablement estigui interrelacionada amb la riquesa dels dipòsits documentals del període que s'hi conserven, de fet, una característica que comparteix amb la resta de la demarcació i de bona part del Principat i la corona.[94] Resultat d'aquesta condició de capital i de la profusió d'institucions que hi tenien seu, es preserven sèries de registres des de mitjan segle XIV (i altres volums o peces aïllades de centúries anteriors) de dos dels principals eixos de poder a la ciutat: el bisbat i el municipi. I no cal insistir que es remunta a un segle abans la documentació seriada de l'arxiu d'una altra institució cabdal per a la ciutat com és la corona. Malauradament, però, s'ha perdut gairebé qualsevol rastre de l'arxiu per als segles XIV i XV que generaren la cort jurisdiccional dels oficials reials delegats al territori. Encara que no siguin substituïbles, el buit queda en certa manera compensat per l'abundós fons dels notaris que hi actuaren en nom del rei, deixant de banda els que ho feien sota la jurisdicció del bisbe.

---

91. Tan sols per esmentar l'obra on conflueixen aportacions prèvies d'aquest grup d'investigadors en la sèrie *Història urbana de Girona*, la qual cobreix la trama urbana de Girona des de l'antiguitat tardana fins a l'alta edat moderna: Josep CANAL *et al.*, *Atles d'Història Urbana de Girona, segles VI aC – XVI*, Girona: Ajuntament de Girona, 2010.

92. Entre altres treballs dels mateixos autors: Pere FREIXAS CAMPS, *L'art gòtic a Girona, segles XIII-XV*, Girona: Institut d'Estudis Catalans–Institut d'Estudis Gironins, 1983; Sandrine VICTOR, *La construction et les métiers de la construction à Gérone au XVe siècle*, Tolosa de Llenguadoc: CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail, 2008. Justament en l'àmbit de la menestralia també cal destacar el treball recent de S. Bernato sobre els artesans de la dècada de 1440: Sandra BERNATO, «Artesania i comerç a Girona (1442-1453)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 50 (2009), p. 69-138.

93. A fi de compensar qualsevol omissió involuntària i no convertir aquesta breu introducció en una relació exhaustiva de l'extensa bibliografia disponible sobre qüestions molt diverses de la Girona dels segles XIV i XV, remetem a una publicació recent on se sintetitzen la gran majoria d'aportacions: Joan BOADAS I RASET, Sílvia PLANAS MARCÉ (dirs.), *Girona medieval: La clau del regne*, Girona: Ajuntament de Girona, 2014.

94. Vegeu, en línies generals, Christian GUILLERÉ, «Els fons del segle XIV en els arxius de Girona», a ÍD., *Diner, poder i societat…*, p. 215-222; Ramon ALBERCH FIGUERAS, «Arxius i arxivística a les comarques gironines», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), p. 521-601.

Com detallarem, en la recerca duta a terme han estat de gran importància els fons del municipi i els de la notaria reial. I, a tall tan sols de comparació amb altres indrets de Catalunya, cal admetre que el segon té unes característiques, unes dimensions i un nivell general de conservació més excepcionals que no pas el primer. Sigui com sigui, fa un temps M. Sánchez qualificava Girona d'un autèntic «festí» documental, tant de cara als historiadors locals com del conjunt del Principat.[95] En realitat, ho feia pensant sobretot en l'encomiable labor d'edició de fonts que s'hi ha dut a terme des de fa força temps.[96] I aquesta constitueix una altra de les virtuts que, unida a la documentació i a la bibliografia existents, converteixen Girona en un laboratori excel·lent per a l'estudi de la societat baixmedieval catalana.

En efecte, consideràvem necessari argumentar des de bon principi la tria de la ciutat de l'Onyar com a espai per examinar l'evolució de les institucions locals i els seus protagonistes durant la baixa edat mitjana. Confiem haver-ho aconseguit amb els cinc punts bàsics que acabem de desenvolupar. En contrapartida, l'arc cronològic seleccionat potser s'explicarà millor quan es desgrana l'evolució dels fenòmens i de la institució municipal de Girona, eix sobre la qual gira aquesta monografia. Amb tot, podem avançar que, en termes generals, el lapse analitzat s'ajusta a una cronologia demostrada vàlida per al conjunt del Principat de Catalunya del procés de cristal·lització d'autèntics sistemes fiscals i financers de caràcter municipal a la dècada de 1350.[97] D'aquí, doncs, que s'enceti l'estudi a mitjan decenni de 1340, quan es dugueren a terme les primeres vendes de rendes per tal de respondre a demandes fiscals. Es tanca el període d'anàlisi a la dècada de 1440. Aleshores el procés d'endeutament d'una administració local com la de Girona, les causes que el motivaven (des de la fiscalitat del rei, la defensa o altres necessitats) i les estratègies adoptades per gestionar-ho havien evolucionat cap a nous estadis a còpia de superar conjuntures difícils i alguns autèntics col·lapses. En suma, la perspectiva d'uns cent anys sembla suficient per al propòsit d'avaluar canvis en els col·lectius que formaren part del procés.

95. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Un festín documental para los historiadores de Girona y de Cataluña», *Anuario de Estudios Medievales*, 32/2 (2002), p. 1059-1062. Ja fa uns quants anys autors com J. Nadal albiraven un gran horitzó per a la recerca històrica a Girona si es posaven en relleu diversos recursos, entre els quals, precisament, la documentació custodiada als arxius de la ciutat: Joaquim NADAL FARRERAS, «Algunes claus de la història local», a Jordi NADAL *et al.* (eds.) *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1990, p. 5-18.

96. Com avançàvem en relació amb Ll. Batlle, en precisarem els resultats en la presentació de les fonts emprades.

97. Vegeu les notes 1 i 2.

La data fixada per tancar l'arc cronològic seleccionat també té a veure amb una fita significativa en el marc legal que regia el govern municipal de Girona. Tal com veurem, al llarg de 1445 diverses disposicions de la reina Maria, absent Alfons el Magnànim del Principat, culminaren una reforma de la planta iniciada l'any 1437 i dels mètodes d'elecció en els òrgans de govern. Tot plegat suposaven novetats importants en unes estructures i unes pràctiques, en essència, ja definides en un privilegi de Pere el Cerimoniós de 1345. Per això, sobretot en la dissecció dels que ocuparen càrrecs electes, era important cenyir-se a aquestes coordenades. A més, tenint en compte la bibliografia disponible tant d'àmbit local com més general, en especial els treballs de S. Sobrequés, s'entreveu una escalada creixent de la tensió política i social a la segona meitat de la dècada de 1440 que anticipava ja l'esclat de la guerra civil catalana. Així, doncs, en aquell moment s'està a les portes d'un procés de gran complexitat que cal aïllar de la recerca minuciosa proposada per tal de no desbordar-la.[98]

Tot això, d'altra banda, no comporta cap incoherència rellevant respecte de les fases detectades en l'evolució de la dinàmica fiscal i financera de l'administració municipal gironina i els seus principals actors. Com explicarem, l'any 1443, és a dir enmig del procés de canvis polítics dels volts de 1440, Girona obtingué el privilegi per a la creació d'una taula de canvi municipal. Encara que no es feu efectiu fins ben bé un segle més tard, la simple iniciativa, juntament amb la inauguració entre 1443 i 1445 de dos establiments bancaris privats (no se'n documentava cap a la ciutat des del 1383) es presenta com l'anunci d'una nova etapa. Alhora, durant el mateix exercici de 1443 els jurats hagueren d'enfrontar-se a un intent de la monarquia d'interferir en el funcionament de la hisenda municipal amb la designació unilateral del gestor principal. Tot indica que les bases del sistema, a grans trets, es mantingueren inalterades més enllà de la dècada de 1440. Però l'esdeveniment també presagia nous escenaris que mereixerien, de nou, investigacions d'abast superior a la plantejada.

Metodologia i fonts documentals

Tot el que es presenta en aquest volum consisteix bàsicament en recerca documental al servei de la descripció de les estructures de poder a la ciutat de Girona i, en especial, de la identificació dels individus i col·lectius que hi tingueren més incidència. Segons acabem d'explicar,

FUNDACIÓ NOGUERA

98. S. SOBREQUÉS VIDAL, «Régimen municipal gerundense...», p. 165-232.

la bibliografia existent ens ofereix informació diversa sobre els òrgans de govern a la capital gironina, però també s'hi observen certes llacunes que caldrà pal·liar a través d'un mètode de vegades considerat arcaic, si bé ineludible en l'anàlisi que plantegem: la història institucional, és clar que convenientment adaptada al propòsit de detectar els actors principals del sistema estudiat.[99]

En aquest sentit, la primera part del llibre se centrarà a reconstruir el desenvolupament de l'administració municipal de Girona durant els segles XIV i XV. Es descriurà i explicarà el procés pel qual el govern local i la tresoreria que hi estava associada, com en moltes altres viles i ciutats de Catalunya i de la Corona d'Aragó, es consolidaren durant les dècades centrals del segle XIV. Sense examinar bé aquest procés, la recerca no hauria pogut avançar, per més que —insistim-hi— el seu objectiu principal no recau en el funcionament de les institucions per se sinó en la gent que hi estigué implicada. En conseqüència, es dedicarà també molta atenció a les vies per les quals els habitants de la ciutat i altra gent s'involucraren en aquests òrgans. Això justifica que es consagri un capítol sencer a la composició, les dinàmiques, les regulacions i les vies d'accés a l'organigrama municipal, amb un èmfasi especial en els àmbits on es concentrava el poder polític.

En general, poden distingir-se diverses vies d'interacció amb les corporacions municipals. Una, la més habitual i en la qual ens centrarem, passava per exercir càrrecs de renovació regular i fruit d'una elecció prèvia, bé per part del rei en el cas dels oficis jurisdiccionals, bé en el si del consell en les magistratures vinculades al municipi. Segons mostrarem, hi havia alhora oficis amb un pes creixent en l'administració local com eren els dedicats a la gestió de la hisenda, si bé no seran objecte de cap anàlisi específica en aquesta publicació. Una altra via per relacionar-se amb el municipi se circumscrivia a l'esfera privada, o sigui, en negocis com ara el de concertar crèdit als governants locals, invertir en la recaptació dels impostos que controlaven o subministrar-los distints béns i serveis.[100] Tanmateix, aquesta esfera de transaccions amb l'administració només s'apuntarà i no se n'analitzaran els protagonistes.

99. De fet, en els darrers anys assistim a una revalorització de la història institucional, en bona part gràcies al llegat que han deixat els avenços en història urbana o història del dret, segons queda palès en treballs com ara: Eduard JUNCOSA BONET, *Estructura y dinámicas de poder...*

100. Assumim, de tota manera, les dificultats per establir límits entre l'àmbit privat i el públic en relació amb les administracions de l'època medieval i, fins i tot, moderna: Giorgio CHITTOLINI, «Il "privato", il "pubblico", lo Stato», a G. CHITTOLINI, A. MOLHO i P. SCHIERA (eds.), *Origini dello Stato…*, p. 553-589.

Feta la descripció de les estructures de poder en l'àmbit local a patir d'un exercici clàssic d'història institucional, disposarem de criteris per definir el col·lectiu que serà objecte de la segona part de la investigació. En aquesta ocasió, recorrerem a un mètode que treballs precedents ja han demostrat de gran utilitat per al que plantegem, la prosopografia.[101] En consonància amb un dels principis que incorpora el mètode, cal que, en primer terme, reconstruïm, fins on ens permeti la documentació inspeccionada, les llistes de les persones que exerciren càrrecs en l'àmbit local. Aquestes relacions inclouran diversos individus que, per exemple, van ser jurats un any, foren escollits per un altre càrrec un altre o, fins i tot, s'involucraren en alguna operació financera impulsada per les pròpies autoritats municipals.

Davant d'aquestes llistes, caldrà seguir el procés invers, és a dir, s'haurà d'«aïllar» cada individu per identificar els oficis o vinculacions que tingué. Com que, òbviament, és habitual que una persona no es limiti a una sola via d'interacció amb les institucions locals, seran necessàries perspectives que permetin compensar la il·lusió d'una activitat segmentada o de grups de persones altament especialitzats en una vessant concreta.

Així mateix, els resultats segur que milloraran si es fa un esforç per identificar cada individu tan bé com sigui possible. D'aquí que s'hagin d'aprofitar totes les possibilitats que ofereixen les fonts conservades per distingir, per exemple, persones homònimes o diferents generacions d'una mateixa família. Sobretot a les fonts notarials caldrà cercar informacions, com ara, dates aproximades de naixement i mort, l'ocupació professional i la identitat dels cònjuges i/o descendents.

---

101. Sobre les especificitats del mètode: Neithard BULST, Jean-Philippe GENET (eds.), *Medieval Lives and the Historian: Studies in Medieval Prosopography*, Kalamazoo: Medieval Institute, 1986; Jean-Philippe GENET, Günther LOTTES, *L'État modern et les* élites, *XIII-XVIII siècles. Apports et limites de la méthode prosopographique*, París: Publications de la Sorbonne, 1996. A partir d'experiències més recents: Koenraad VERBOVEN, Myriam CARLIER, Jan DUMOLYN, «A Short Manual to the Art of Prosopography», a K. S. B. KEATS-ROHAN (ed.), *Prosopography Approaches and Applications: a Handbook*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 35-69. Pel que fa als regnes hispànics, una referència clàssica en què es mostren les recerques dutes a terme en aquest sentit a les universitats de València i Saragossa: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «El método prosopográfico y el estudio de las élites de poder bajomedievales» a *El Estado en la Baja Edad Media: nuevas perspectivas metodológicas* (V Seminario de Historia Medieval), Saragossa: Universidad de Zaragoza, 1999, p. 31-49. A propòsit de la Corona de Castella: Yolanda GUERRERO NAVARRETE, «Hacia una prosopografía de los grupos financieros burgaleses» a *EAD.* (coord.), *Fiscalidad, sociedad y poder en las ciudades castellans de la Baja Edad Media*, Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 2006, p. 203-239.

Qualsevol d'aquestes dades, a més, podran reutilitzar-se a posteriori en la categorització dels grups que es pretenen definir.

I és que, al capdavall, el resultat d'aquest exercici consistirà únicament en un conjunt d'individus aïllats; individus que, malgrat tot, formen part d'una societat. Així, fins on sigui possible, convindrà "reintegrar-los" dins les respectives famílies, grups professionals o socials bo i reconstruint-ne els lligams de parentiu i altres xarxes de relacions.[102] Si no es fa, es corre el perill d'analitzar gent en una mena de buit social. A tall de mostra, constatarem que un veí de la ciutat ocupa càrrecs uns anys concrets, mentre que en d'altres participa en negocis de la hisenda local. Amb tot, només podrem interpretar-ne correctament la figura i el rol que exerceix en la comunitat a què pertany sabent que, per exemple, destaca dins un determinat cercle familiar amb negocis i interessos diversificats i amb influència en diferents camps. Lligat a això darrer, sempre hem de tendir a comparar els casos més destacats amb altres col·legues professionals o gent propera que tenen un paper menor. Cal preguntar-se, per exemple, per què determinats mercaders s'involucraren de manera continuada en les institucions locals, mentre que d'altres, amb un nivell de riquesa i una activitat equiparables, no ho feren.

De fet, el mètode prosopogràfic s'exposa a uns quants riscos, i un dels més perillosos, tal com han assenyalat alguns autors, és precisament el de caure en tautologies.[103] Costa evitar-ho si es defineixen uns quants criteris per seleccionar unes determinades persones i, en efecte, s'obté un grup amb aquests característiques, encara que, en realitat, els seus atributs estaran totalment condicionats per la tria prèvia. Davant d'això, s'ha d'intentar no contemplar només el col·lectiu estricte que ha resultat de l'anàlisi, sinó situar els seus membres en el context corresponent i confrontar-ne el perfil amb altres persones properes que no han quedat incloses en els resultats de la cerca.

A propòsit de la importància de l'entorn dels individus que investiguem, també cal tenir present que alguns habitants de poblacions com Girona potser no tingueren presència directa en el govern municipal, però foren encara més poderosos gràcies als oficis que ostentaren en l'administració reial o en els òrgans permanents del General de

102. En aquest sentit, serà de gran utilitat el mètode genealògic, sovint denostat, però imprescindible per a la investigació projectada: Gerard MARÍ BRULL, «Concepte de genealogia i desenvolupament del prejudici antigenealògic», *Paratge*, 17 (2004), p. 61-76.

103. J. DUMOLYN, «Later Medieval and Early Modern urban elites…», p. 14.

Catalunya.[104] L'anàlisi de famílies que comptaren amb trajectòries en aquest sentit pot contribuir justament a escatir la posició canviant dels municipis en l'escaquer polític del Principat.

Sigui com sigui, recordem que el principal propòsit de la recerca passa per identificar les elits locals en una ciutat catalana, Girona, durant el període comprès entre aproximadament 1350 i 1450. Per aconseguir-ho, s'hauran de detectar dins un grup més ampli de persones que interactuà en major o en menor grau amb les institucions de govern. L'exercici de determinats oficis podrà ser mesurat en termes de freqüència, és a dir: una persona que resulta escollida jurat en més legislatures, en el còmput global tindrà més pes que no pas una altra que ho és menys vegades. Tanmateix, es fa realment complicat mesurar si, per exemple, algú que ocupa un càrrec en unes circumstàncies molt especials (com ara, enmig de dificultats financeres o de pressions polítiques) acaba adquirint més relleu que no pas algú altre que fa el mateix en un període sense incidències especials. En definitiva, en la mesura que es pugui, s'han de combinar les aproximacions quantitatives amb les qualitatives.

L'objectiu bàsic del mètode prosopogràfic no és altre que el de descriure i interpretar els trets principals d'un determinat col·lectiu a partir precisament d'aquestes característiques comunes més rellevants. D'aquí que convingui un esforç per observar les situacions més recurrents i en la interpretació dels resultats incorporar, alhora, casos esporàdics rellevants amb altres trets comuns, si bé menys aparents, amb més continuïtat en la llarga durada.

Per una altra banda, a l'hora d'avaluar la progressió experimentada per un individu o, sobretot, una família, s'ha de tenir sempre present la perspectiva diacrònica. Si es pretén una investigació sobre un grup amb canvis constants, no pot oblidar-se que les carreres de cadascun dels membres no necessàriament arrencaren en el mateix moment. Com veurem amb relació a diversos àmbits del govern municipal, la selecció d'un arc cronològic concret incideix inevitablement en les mos-

104. Aquesta possibilitat no ha estat excessivament explorada per la historiografa de Catalunya i de la Corona d'Aragó en general. Tenim bons estudis sobre la interrelació entre el rei i els estaments o entre la monarquia i els municipis, però, més enllà d'aspectes com els discursos i les estratègies utilitzades, no tenim gaires dades sobre la dimensió humana d'aquestes dinàmiques. Entre bastants altres treballs del mateix autor: Flocel SABATÉ CURULL, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura» a François FORONDA *et alii* (eds.), *Coups d'État à la fin du Moyen* Âge*? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale*, Madrid: Casa de Velázquez, 2005, p. 483-522; ÍD., «États et alliances dans la Catalogne…», p. 297-360.

tres obtingudes i condiciona qualsevol càlcul de freqüència o quantitat com, per exemple, la reiteració en un ofici.

Fetes totes aquestes consideracions, hem d'insistir en la idea que a la base tant de la reconstrucció del desenvolupament de les estructures de poder locals com de la prosopografia dels individus que lideraren el procés hi ha la recerca documental. Una recerca que s'ha nodrit, en essència, de dos grans fons, l'arxiu del municipi de Girona i el derivat de la notaria reial de la mateixa ciutat, custodiats, respectivament, per l'Arxiu Municipal de Girona (AMGi) i l'Arxiu Històric de Girona (AHG). A continuació, presentarem les característiques de la documentació que se n'ha utilitzat.

Malgrat això, s'han examinat altres arxius. Tenint en compte la connexió directa entre l'administració municipal de la ciutat de l'Onyar i el seu senyor i sobirà, el monarca, ha calgut dedicar bastant atenció a l'arxiu reial, que, com és sabut, està integrat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Per això, també comentarem els extensos fons d'aquest arxiu en què ens hem submergit i, finalment, les sèries d'altres dipòsits documentals procedents de l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG) i de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX) que ens han aportat notícies puntuals.

1. Arxiu Municipal de Girona: Fons de l'Ajuntament de Girona

Ja que el municipi constitueix la institució de referència en aquest estudi, cal que comencem passant revista a l'anomenat Fons de l'Ajuntament de Girona de l'arxiu municipal d'aquesta ciutat. En línies generals, es tracta del fons documental acumulat pel govern municipal des de la seva cristal·lització i que, passant pel filtre de reordenacions en diverses sèries al llarg dels segles XVIII i XIX, ha arribat fins als nostres dies. Podríem encarar-ne el comentari cenyint-nos al quadre de classificació vigent fins fa pocs anys, si bé gradualment superat per la renovació de cotes i la recatalogació de moltes sèries, processos en part encara en curs.[105] Amb tot, preferim descriure les fonts emprades en la nostra investigació amb criteris més pròxims a la forma en què possiblement es concebia l'arxiu a l'època que estudiem.

105. El quadre de classificació global d'accés públic és: Ramon ALBERCH I FUGUERAS, *Guia-inventari de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 1983. A semblança del que han fet altres autors, hem tendit a reproduir les signatures d'aquest inventari llevat de sèries puntuals en què a hores d'ara ja s'ha consolidat una nova ordenació. I en aquests casos precisarem l'opció adoptada: Josep CAPDEFERRO I PLA, «Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona: Plets i negociacions jurídico-polítiques d'un municipi català a l'alta edat moderna», tesi doctoral inèdita, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2010, p. 6.

En aquesta línia, proposem distingir tres tipus principals de documentació: la que anomenem de caràcter normatiu, la de tipus notarial i, en darrer terme, la comptable. El primer grup inclouria els pergamins originals i les missives en paper conservades, així com els dos llibres de privilegis confeccionats durant l'època baixmedieval. La documentació notarial abraçaria els manuals d'acords o llibres de negocis de la juraderia i del consell, els llibres d'àpoques dels clavaris, els *liber notularum* amb els contractes d'arrendament d'impostos indirectes i els que recullen contractes de compravenda de rendes emeses. En darrer lloc, els llibres comptables comprendrien tots els presentats a la instància fiscalitzadora municipal per part de tresorers, síndics i altres agents que dugueren a terme alguna gestió en nom de la comunitat. Resultarien més difícils d'encaixar en els tres grups establerts altres volums que han estat igualment importants per a la investigació: els registres de còpia de sortida de la correspondència emesa pels jurats i l'únic llevador de censals que es conserva el període analitzat. Alguna altra documentació heterogènia expedida pel mateix notari que actuava d'escrivà com ara els *notularum* amb cartes de franquesa per a ciutadans gironins o els trasllats esporàdics de certs plets en què estigué implicada la corporació, no han estat utilitzats.

Pel que fa als documents que tracen el marc legal o normatiu de la institució municipal, els que compten amb exemples de dates més reculades són els pergamins originals, els quals contenen actes jurídics en què participaren com a subjectes la universitat de Girona o els seus representants. Alguns d'aquests pergamins són, tanmateix, contractes notarials en la forma *in mundum*, provisions reials i missives procedents puntualment d'altres instàncies de poder amb efecte vinculant per als governants municipals. Les lletres reials en suport paper rebudes per les autoritats locals constitueixen una sèrie a part. Afortunadament, tots els pergamins de l'anomenat Fons de l'Ajuntament de Girona i les peces conservades a la sèrie Lletres reials han estat objecte de diverses publicacions.[106] Els pergamins han estat catalogats i descrits amb regestos molt complets, mentre que les lletres reials han estat editades íntegrament.[107] D'aquí que hagin pogut introduir-se

106. Recordem, en aquest sentit, les edicions d'alguns d'aquests exemplars que ja s'inclogueren en la sèrie de «diplomataris» que elaborà Ll. Batlle, amb la col·laboració puntual de S. Sobrequés.

107. Joan BOADAS RASET i Lluís-Esteve CASELLES SERRA (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, Girona: Ajuntament de Girona – Caixa de Girona/Barcelona: Fundació Noguera, 2005, 3 vols. [a partir d'ara C. Pergamins]; M. Josepa ARNALL JUAN (ed.), *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, Girona: Ajuntament de Girona/Barcelona: Fundació Noguera, 2000, 4 vols. [a partir d'ara Ll. R.].

ràpidament (i sense la necessitat de confrontacions amb els originals llevat d'exemples molt esporàdics) al corpus documental en què recolza el treball.[108] Això, però, no ens eximeix de plantejar-nos que potser no totes les provisions o ordenacions reials que algun dia arribaren a la ciutat i promulgaren o autoritzaren una certa política hagin acabat perdurant fins a l'actualitat.

Tampoc no hem de perdre de vista aquesta premissa en la consulta dels llibres de privilegis o diplomataris que la pròpia institució municipal elaborà, dos dels quals coincideixen amb el període en què ens centrem, és a dir, entre mitjan segle XIV i mitjan segle XV. Els anomenats Llibre Verd i Llibre Vermell recullen privilegis i cartes reials, a més de diverses concòrdies en què estigué implicada la corporació local i la publicació d'ordinacions elaborades pel consell municipal que establiren alguna mena de precedent. Per fortuna de la investigació, ambdós volums també han estat editats.[109] Això no obstant, tal com avançàvem, hem d'utilitzar-ne la documentació sabent que es tracta, en essència, d'una selecció duta a terme en un moment històric concret o, més ben dit, diversos moments, tal com assenyalen les fases

---

Vegeu al primer volum d'aquesta darrera obra una exhaustiva descripció diplomàtica de la tipologia documental en qüestió: Ibíd., vol. I, p. 17-131.

108. D'acord amb la numeració fixada en el catàleg, hem consultat tots els pergamins datats entre 1345 i 1445 (C. Pergamins, vols. I i II, docs. 393-897). Quant a les lletres reials, s'han revisat les peces que foren expedides dins del mateix període (Ll. R., vols. I i II, docs. 154-507). Òbviament, en totes dues sèries, davant de seqüències d'anàlisi de llarga durada, com ara els antecedents del règim municipal o l'evolució dels mètodes electorals, s'han consultat puntualment documents d'etapes anteriors o posteriors als segments indicats. Sempre citarem els pergamins i les lletres a partir de la numeració que se'ls atribueix en les respectives publicacions i no pas tenint en compte la signatura arxivística corresponent.

109. Christian GUILLERÉ (ed.), *Llibre Verd de la ciutat de Girona* (1144-1533) [a partir d'ara Ll. Verd], Barcelona: Fundació Noguera, 2000; Griselda JULIOL I ALBERTÍ (ed.), *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)* [a partir d'ara Ll. Vermell], Barcelona: Fundació Noguera, 2001. És important assenyalar que en ambdues publicacions s'han transcrit els documents que contenen no segons l'ordre original en què apareixen en cada volum, sinó d'acord amb un criteri cronològic, és a dir, a partir de la data d'expedició de cada acta. En aquest sentit, doncs, segueix pendent un estudi diplomàtic que aclareixi el sentit de l'ordre o forma en què s'agruparen cadascun dels documents en ambdós llibres de privilegis. Per una altra banda, cal dir que la tasca sempre ineludible de detectar la font original, d'altres versions o possibles edicions anteriors dels documents recollits en els distints volums o col·leccions documentals s'ha dut a terme sistemàticament en les edicions de les lletres reials i en la del Llibre Verd, però no en l'altre cartulari de la ciutat, ni en el catàleg de pergamins. Això ha obligat en alguns casos a confrontar distints textos editats per establir possibles relacions. Per altres aspectes que no afecten aquesta investigació, vegeu una ressenya crítica de l'edició del Llibre Verd: Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, «Recensió de Llibre Verd de la Ciutat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 41 (2000), p. 565-573.

de constitució i els canvis de mà que presenten tots dos cartularis.[110] Així, malgrat trobar-s'hi els textos legislatius principals que regiren la institució, no se n'hi recolliren alguns amb gran transcendència per a etapes concretes i que en poc temps pogueren quedar suplantats.[111] Per això, resulta necessari contrastar aquesta documentació de caràcter normatiu conservada amb els registres de sortida de correspondència de la instància de poder que més condicionà l'evolució del municipi, o sigui la Cancelleria Reial.

Continuant amb el Fons de l'Ajuntament de Girona, l'altre gran conjunt documental és la de tipus notarial, o sigui l'elaborada pel fedatari que actuava d'escrivà del consell i de la juraderia. Eren confegits per ell (o un col·laborador seu) els llibres de negocis d'aquests dos òrgans, i, des de la dècada de 1330, per bé que amb més claredat i concreció des d'aproximadament 1380, s'hi recollien diversos tipus d'actes. Ens han interessat especialment les actes del nomenament de càrrecs i de les sessions del consell, a banda d'altres resolucions de l'executiu. De les sessions del consell es recullen, en essència, els acords

110. En concret, C. Guilleré situa la gènesi del Llibre Verd en el període comprès entre 1329 i 1339, quan el notari Guillem de Quer assumí l'escrivania municipal. La segona mà, en canvi, s'atribueix a Ramon Bruguera, que hi actuà fins aproximadament 1370. En contrapartida, els orígens del Llibre Vermell planteja més dubtes. C. Guilleré afirma que la seva redacció arrencà l'any 1434. Tanmateix, atesos sengles assentaments al llibre de comptes del clavari dels jurats de 1418 (en realitat el de 1419) d'una retribució al jurista Antoni Agullana per adquirir pergamins per fer un llibre en què els jurats «metent los privilitgis e ordonasions e moltes altres cosas» i a l'escrivà del rei i ciutadà gironí Jaume Bossagais per cercar i seleccionar privilegis per fer «1 libra nou per la ciutat», dubta de si allò no suposava el començament d'un segon diplomatari. Ben mirat, tal com suggereix M. J. Arnall, és possible que ja aleshores s'hi comencés la còpia de documents al mateix temps que es completava el Llibre Verd. I és que en aquest cartulari més antic s'inclogueren encara vuit documents posteriors a l'any 1419. D'altra banda, el Llibre Vermell fou completat en una primera fase l'any 1434, però a finals de la centúria i, tal com posa de manifest una resolució dels jurats de 1503, el nombre de folis havia augmentat i es preveia que s'hi continuessin incorporant documents, cosa que anà succeint al llarg del segle XVI: Ll. Verd, p. 26-28, 706; Ll. R., vol. I, p. 130-131; Ll. Vermell, p. 8-10. Per la referència documental extreta del llibre de comptes d'un tresorer: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 5, reg. 1, s. f., 1419.

111. No hem consultat de primera mà un altre còdex diplomàtic recopilat per un escrivà de la cort reial de Girona, Antoni Vicens, a principis del segle XVI. M. J. Arnall en publicà les rubriques i constatà que tan sols en un cas s'esmentava una lletra l'original de la qual es conserva a l'Arxiu Municipal de Girona: M. Josepa ARNALL JUAN, «Les rúbriques del còdex anomenat "Col·lecció de franqueses, provisions, privilegis i cartes reials de la ciutat i vegueria de Girona"», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIX (1998), p. 123-172; Ll. R., vol. I, p. 131. La majoria de documents que s'hi apleguen incideixen en l'exercici de la jurisdicció per part dels oficials reials en diferents escenaris de la demarcació. I, de fet, tan sols en una dotzena hi apareixen més o menys implicats els governants municipals i la universitat de la ciutat de Girona.

presos (d'aquí el nom de «manual d'acords» que se'ls donà en època moderna) i, tan sols esporàdicament, les discussions prèvies. Tot i això, ens permeten resseguir les mesures adoptades en assumptes en què el consell municipal o els jurats tenien competències com, per exemple, determinades polítiques econòmiques o estratègies fiscals i financeres. Aquestes actes, en qualsevol cas, constitueixen tan sols el primer pas d'una maquinària administrativa més complexa, ja que posteriorment s'expedien altres contractes, sobretot si es delegaven poders a un o diversos membres de l'assemblea. De totes maneres, els llibres de negocis tenen una importància cabdal per investigar l'evolució del govern municipal i identificar els que hi exerciren càrrecs o hi assumiren diverses funcions. Per això, s'han buidat íntegrament tots els volums conservats del període entre 1345 i 1445.[112]

També són registres amb contractes notarials els que produïren els dos principals tresorers de la hisenda municipal, el clavari de les imposicions i el clavari dels jurats, figures que es presentaran de manera sumària en altres capítols.[113] Les altres dues grans sèries de registres

112. La seva relació, per ordre cronològic, és la següent: AMGi, I.1.2.1 [Ordinacions dels jurats], llig. 5, f. 171r-211r (anys 1349-1351); AMGi, I.1.1., n. 1 (1353), 2 (1354, 1355, 1356 i 1357), AMGi, I.3.3.1.1. [llibres d'àpoques], llig. 1 (1358, 1369); AMGi, I.1.1. n. 4 (1359, 1360), 5 (1361, 1362); AMGi, I.1.2.1., llig. 6 (1363, 1364), 1 (1364), 2 (1365); AMGi, I.1.1., n. 6 (1366), 6 bis (1366, 1367,1368), 7 (1366, 1367, 1368); AMGi, I.1.2.1., llig. 6 (1370, 1371); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4 (1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376); AMGi, I.1.1., n. 8 bis (1376), 9 (1377, 1378, 1379), 10 (1380), 11 (1381), 12 (1383), 13 (1384), 14 (1385), 15 (1386), 16 (1387), 17 (1388), 18 (1389), 19 (1389), 20 (1390), 21 (1390), 22 (1390-1391), 23 (1391), 24 (1391), 25 (1392), 26 (1392), 27 (1393), 28 (1393), 29 (1394), 30 (1394), 31 (1394, 1395), 32 (1396), 33 (1397), 34 (1399), 35 (1400); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2 (1400); AMGi, Esborranys dels manuals d'acords, fragments de manuals de 1401-1402; AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402; AMGi, I.1.1., n. 36 (1401), 37 (1401, 1402), 38 (1402, 1403, 1404), 39 (1404, 1405), 40 (1407), 41 (1411), 42 (1412), 43 (1414), 44 (1418), 45 (1419), 46 (1421, 1422, 1423), 47 (1424,1425), 48 (1426, 1427); AMGi, Esborranys dels manuals d'acords, fragments de manual de 1427); AHG, Gi-01, vol. 401 (1427); AMGi, I.1.1., n. 49 (1428, 1429), 50 (1430, 1431), 51 (1432, 1433), 52 (1434, 1435), 53 (1436), 54 (1437, 1438), 55 (1439, 1440), 56 (1441, 1442,1443), 57 (1445). Noteu, però, que no tots els registres abracen un curs polític sencer ni un únic any, alhora que alguns dels volums no es troben actualment en la sèrie Manual d'Acords que n'agrupa la majoria, sinó en altres com les dites d'Ordinacions dels jurats i Llibres d'àpoques.

113. Per a una aproximació a aquestes fonts de l'arxiu municipal gironí que podem anomenar de «tipus financer»: C. GUILLERÉ, «Les sources financières et fiscales de Gérone...», p. 45-56. Cal dir que s'han rastrejat tots els existents, amb una fase prèvia de sondeig en dues sèries, les anomenades «Llibres d'àpoques» (AMGi, I.3.3.1.1) i «Llibres de la botiga del forment» (AMGi, I.2.2.), per tal de reconstruir la seqüència temporal sencera. Ens referim, en essència, als següents lligalls: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1-31; AMGi, I.2.2. llig. 1. Val a dir que els registres que agrupen aquests lligalls es troben actualment en procés de reclassificació i passaran a ser identificats individualment.

notarials que es consolidaren a partir de la dècada de 1360 són les dels llibres amb contractes d'arrendament de les imposicions i les d'emissions de rendes per part de la universitat local.[114] Quant als llibres amb vendes, per part dels jurats o de síndics municipals, de violaris, rendes mixtes i censals morts, s'han treballat a fons els lligalls en què, en una data posterior a la seva expedició, es relligaren els quaderns i contractes de totes les emissions dutes a terme entre 1351 i 1372, així com els tocants a les diverses campanyes que se succeïren entre 1374 i 1399.[115] En definitiva, tal com s'infereix de les darreres sèries esmentades, totes les activitats dels oficials municipals i agents que actuaren al servei de l'administració i la hisenda locals tendiren a ser registrades i escripturades en assentaments davant de notari.

Tanmateix, a més de documentació notarial, el funcionament de l'ens municipal generà la producció de registres comptables. Aquests llibres de comptes que s'han conservat no són els que portaven al dia el tresorer o els altres agents del municipi, sinó que consisteixen en els trasllats que se'ls exigien per sotmetre a audició cadascuna de les gestions. Entre aquests volums disposem amb força regularitat, des d'aproximadament 1390, dels corresponents al clavari de les imposicions i al clavari dels jurats, de manera que en força exercicis es conserven de manera simultània els llibres d'àpoques expedides pels esmentats tresorers i els llibres comptables.[116] Aquests segons volums ens han

114. Alguns dels llibres amb contractes d'arrendament no es conserven ordenats cronològicament dins de la sèrie anomenada modernament «Plecs de condicions» (AMGi, I.2.1.), sinó en altres tres: la sèrie Llibres de la botiga del forment (AMGi, I.2.2.), Llibres de l'administració del vi (AMGi, I.2.3.) i Llibres de l'administració de la taula de la carn (AMGi, I.2.5.). En aquest sentit, hem emprat els següents lligalls: AMGi, I.2.1., llig. 1-4, 7-10; AMGi I.2.2., llig. 1; AMGi, I.2.3., llig. 3-7; AMGi, I.2.5., llig. 1. Respecte de l'ordenació cronològica, vegeu: A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1090-1200.

115. La pràctica totalitat es troben a la sèrie anomenada «Llibres de censos, censals i violaris» (AMGi, I.3.3.2.4.). Hem consultat (i puntualment buidat exhaustivament) els registres inclosos dins els següents lligalls: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 1-28. Cal advertir que durant el procés de preparació de la tesi doctoral que condueix a aquesta monografia aquesta sèrie fou objecte d'una reordenació completa. Tot i la voluntat d'actualitzar el màxim de signatures possible, en cas de voler consultar directament algunes de les referències arxivístiques a què fem al·lusió al llarg dels següents capítols hauran de verificar-se respecte dels nous catàlegs.

116. En aquest sentit, hem consultat tots els registres inclosos en els següents lligalls: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 1-11. Tanmateix, cal advertir que un dels primers trasllats de comptes d'un clavari que es conserva és el que presentà Jaume Beuda arran de la gestió que assumí entre 1385 i 1390 i actualment figura en una altra sèrie anomenada «Comptes de l'administració municipal»: AMGi, I.3.3.1.5, llig. 2 i 3. El primer lligall d'aquesta mateixa sèrie no es tracta exactament del trasllat dels comptes de l'exercici concret d'un clavari, sinó que s'hi recull l'activitat de diverses persones: en primer lloc,

estat d'especial utilitat per copsar l'estat del deute en distints moments de l'època estudiada, cosa a què també ha contribuït una altra variant dels llibres de comptes, els elaborats per síndics dedicats a processos de reducció d'interessos i de renovació dels títols de deute.[117] Mereix una breu menció a part el llevador dels censals que prestava el municipi l'any 1432, ja que no es tracta d'un llibre de comptes des d'un punt de vista formal, però constitueix una fita essencial en la documentació necessària per reconstruir la seqüència d'endeutament i el perfil dels creditors.[118]

A propòsit de la fiscalitat indirecta del municipi, ja ens hem referit als llibres amb els contractes notarials d'arrendament de les imposicions per part dels jurats, però n'hi ha d'altres vinculats a les primeres temptatives d'establir monopolis precisament per augmentar els ingressos per aquesta via. Segons explicarem, entre 1407 i 1411 s'implantà un mecanisme per a la venda centralitzada de vi conegut com la «mercaderia del vi», i s'han conservat alguns dels volums comptables relacionats amb aquesta experiència efímera. Tot i això, s'haurien d'estudiar amb més profunditat.[119] Igualment s'hauria de dedicar una anàlisi atenta als volums vinculats a les successives fases d'organització d'una botiga del forment.[120]

En realitat, també es tracta de comptabilitat l'únic que ens ha pervingut de les diverses talles que es recaptaren a la ciutat de Girona. Ens referim als llibres presentats pels encarregats de llevar aquests tributs i on recollien, en síntesi, la relació de tots els contribuents o

---

anotacions (algunes, en efecte, assentaments comptables, però també d'una altra mena) a càrrec del clavari de la ciutat de l'any 1367; i, a continuació, aquest volum fou reprès per síndics d'una dècada posterior encarregats d'investigar deutes entre particulars i l'Administració.

117. En aquest sentit, com podrà veure's al capítol dedicat a l'evolució dels nivells d'endeutament i al del col·lectiu de censalers, hem buidat exhaustivament els següents llibres comptables del clavari de les imposicions: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 1, reg. 2, f. 22r-62v, *c.* 1371; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 3, reg. 1, f. 1r-42v, 1394. A propòsit dels trasllats dels comptes generats per síndics dedicats a operacions de sanejament del deute, sobresurt l'elaborat amb motiu del procés conclòs entre 1377 i 1380 i que, a tenor de la denominació que rebé en època moderna («Espèculum o capbreu dels censals que feya y vené la ciutat de Gerona en 1377 per a reembre violaris»), ja pogué utilitzar-se en més d'una ocasió posterior com a mirall de l'estat del deute pels volts de 1380: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114.

118. AMGi, I.3.3.2.4., antic llig. 27, 1432.

119. AMGi, I.2.3., llig. 3, reg. 4; Ibíd., llig. 4, regs. 1, 2.

120. En realitat, comencem a trobar una sèrie amb certa continuïtat justament quan l'establiment, malgrat no consolidar-se definitivament, es mantingué obert durant uns quants exercicis seguits a finals de la dècada de 1420: AMGi, I.2.2., llig. 5, regs. 1, 3, 4. Pel que fa a les temptatives aïllades de dècades anteriors, a penes es conserven llibres específics.

caps de foc amb la quantitat que els havia estat estipulada i que el llevador havia de justificar com a ingrés.[121] Podem afegir a aquest apartat els comptes que s'han conservat de les obres d'alguns trams de muralla de les darreres dècades del segle XIV i de les primeres del XV, per bé que tan sols s'hi han fet consultes puntuals amb la finalitat d'afinar alguns aspectes de la cronologia del procés d'emmurallament de la ciutat.[122]

Finalment, hem resseguit de manera exhaustiva, pel punt de vista complementari que aporten, els registres de sortida de les cartes expedides pel govern municipal i uns pocs lligalls que conserven missives originals rebudes d'institucions diferents de la monarquia.[123] En general, no ofereixen la precisió cronològica dels llibres de negocis o les dades quantitatives dels trasllats de comptes. Tanmateix, posen en relleu el sentit de certes mesures adoptades pel consell o deixen al descobert els detalls d'alguns processos negociadors amb altres instàncies de poder, en especial amb la monarquia.

Com procurarem demostrar al llarg de la investigació, gràcies al fons Ajuntament de Girona de l'Arxiu Municipal ens ha estat possible reconstruir l'evolució del govern local, descriure el seu organigrama amb els distints càrrecs i ocupacions i documentar el nom de les persones que exerciren aquestes funcions.

---

121. S'han pogut identificar els següents registres d'aquest tipus per l'època analitzada: AMGi, Talles, RG 26634 (1360); 26627, 26633 (1367), 26628 (1371-1373 frag.), 26630 (1376?); 26629, 26631, 26632 (1379); 26638 (1390); 26640 (1391); 26641 (1392-1393); 26642 (1394); 26643 (1396); 26644 (1397); 26645, 26647 (1403), 26649 (1414), 26650 (1417-1418). Dins el període estudiat, les úniques excepcions respecte de la documentació relativa a les derrames en què els registres en qüestió no són de tipus comptable, són els següents: per un costat, un fragment de mitjan dècada 1370 en què es presenta una relació dels caps de família amb la quantitat amb què quedava taxada cada llar, però, al mateix temps, una xifra prèvia amb indicacions sobre el nombre de fills i la possible presència de serventes o aprenents que aparentment en condicionen el càlcul; per l'altre, una estima de l'any 1423 prèvia a la confecció d'una talla recaptada per raó de fer obres per a la contenció de les aigües del Ter i que s'imposà únicament sobre els immobles i les terres amenaçats per les crescudes periòdiques. Sobre tots dos documents, vegeu: C. GUILLERÉ, «Les sources financières et fiscales de Gérone...», p. 48-49.

122. Un dels volums emprats en aquesta línia ha estat: AMGi, Urbanisme i obres, regs. 11668-11686. Cal advertir, alhora, que més d'un registre d'aquesta sèrie conté quaderns amb àpoques dels clavaris o d'altres agents amb actuacions diferents d'operacions urbanístiques.

123. Es conserva i hem buidat la següent sèrie de lligalls amb registres de diversos anys (deixant-ne de banda alguns d'anteriors a 1345 i que formen part d'un projecte d'edició en curs per part del mateix arxiu municipal): AMGi, I.1.2.1., llig. 6 (1380-1383), 7 (1389, 1391-1393), 8 (1409-1411, 1412-1414, 1414-1415, 1416-1418), 9 (1418-1420, 1428-1432, 1433-1436, 1436-1440, 1440-1446). Quant a les cartes rebudes d'altres corporacions, especialment les enviades pels consellers de Barcelona: AMGi, I.1.2.7, llig. 1, plecs 1 (1300-1399), 2 (1400-1499).

2. Arxiu Històric de Girona, fons notarials de la ciutat de Girona i altres

Això no obstant, davant la necessitat d'aprofundir en la identitat d'aquests individus, el seu rerefons familiar, professional i social, les dades més valuoses en les havien d'oferir els protocols notarials.[124] Per això, el segon eix de la recerca documental s'ha situat en l'extens fons dels notaris que actuaven dins l'òrbita de la notaria reial de la ciutat de Girona que actualment es conserva a l'AHG.[125] L'organització contemporània d'aquest fons condiciona la manera d'apropar-s'hi, alhora que està marcada per les particularitats de la notaria reial de Girona, una regalia cedida a diverses nissagues (els Campllong durant gairebé tot el lapse analitzat) que tenia per sota seu entre deu i dotze notaris substituts. Aquests notaris, fins ben entrat el segle XV, compartien un mateix espai de treball, cosa que explica, en part, la seva poca tendència a l'especialització, tot i sobresortir-ne per motius d'experiència i prestigi.[126] Per això, a fi de garantir uns resultats mí-

124. Sobre la importància d'aquest tipus de fonts, però alhora els reptes que planteja a l'investigador, vegeu, per exemple: Jean L. LAFFONT, «Un enjeu pour l'exploitation historique des actes notariés: La représentativité de l'acte et de la pratique notariale», a *Histoire sociale et actes notariés: Problèmes de méthodologie. Actes de la table ronde du 20 mai 1988 à l'UTM*, Tolosa de Llenguadoc: Presses Universitaires du Mirail – Presses de l'Institut d'Études Politiques, 1989, p. 69-85. Pel que fa al cas concret dels regnes hispànics: *Perspectivas actuales sobre las fuentes notariales de la Edad Media*, Seminario del 2003, Saragossa: Universidad de Zaragoza, 2004. Destaquen dins aquest recull treballs com ara: José Mª CRUSELLES GÓMEZ, «Las fuentes notariales y la investigación histórica: Problemas de explotación de datos y análisis de la actividad notarial», p. 7-34; Benoît CURSENTE, «Histoire médiévale et documentation notariale dans le Midi de la France», p. 103-112; i Laureà PAGAROLAS SABATÉ, «Tipología documental y posibilidades de aprovechamiento histórico de los libros notariales catalanes», p. 47-82.

125. Vegeu sobre l'ús que ha fet la historiografia dels fonts notarials de l'àrea de Girona fins als primers anys del nostre segle: Antoni MAYANS i Xavier PUIGVERT, «Les fonts notarials a les comarques gironines. Descripció, conservació i recerca», a *Documentació notarial i Arxius: Els fons notarials com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*, Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007, p. 11-34; Christian GUILLERÉ i Anthony PINTO, «Bilan des recherches sur le notariat géronais (XIIIe-XVe siècles)», a *Ibíd.*, p. 35-59.

126. Christian GUILLERÉ, «Le notariat catalan au XIVe siècle à travers l'exemple géronais: structures, production et clientèles», a Lucien FAGGION, Anne MAILLOUX i Laure VERDON, *Le notaire: entre métier et espace public en Europe VIIIe-XVIIIe siècle*, Ais de Provença: Publicacions de l'Université de Provence, 2008, p. 67-84; Matthieu ALLINGRI, *Le métier de notaire en Europe méridionale à la fin du Moyen Âge: Étude comparée de deux modèles régionaux (Italie communale, pays catalans, v. 1280-1420)*», Lió: Universitat Lumière Lyon 2, tesi doctoral inèdita, 2014. Agraïm a l'autor la possibilitat de consultar-ne l'original. La producció dels diversos notaris es troba repartida en distintes seccions factícies (que més d'un cop trenquen o ometen línies de successió entre fedataris, almenys pel que hem constatat a la segona meitat del segle XIV) a Marta BALCELLS, Santi SOLER i Immaculada

nimament representatius, ha estat necessària una consulta àmplia del dipòsit documental derivat de la notaria de Girona. Tanmateix, s'ha posat l'èmfasi en els notaris que durant certes etapes combinaren el tracte amb particulars amb el servei al municipi com a escrivans de la juraderia i el consell, a saber: Bonanat Nadal, Bartomeu Tord, Pere II Pinós, Guillem de Dons i Miquel Pere.[127]

Un altre fons custodiat a l'AHG i que hem consultat, tot i que només de manera puntual, ha estat el corresponent a l'antic Hospital de Santa Caterina, és a dir, la continuació en època moderna de l'Hospital Nou existent durant la baixa edat mitjana. Hem limitat la recerca en el fons de pergamins d'aquest centre al període comprès dins l'arc cronològic investigat amb l'objectiu de reconstruir la relació de membres de l'equip directiu de la institució, estretament lligada al municipi.

3. Arxiu de la Corona d'Aragó: Cancelleria Reial, fons del Reial Patrimoni i fons de la Generalitat

Tal com anticipàvem en comentar l'ús que hem fet dels pergamins, de les lletres reials i dels llibres de privilegis conservats a l'Arxiu Municipal de Girona, la documentació normativa ha d'analitzar-se amb certa cautela. Encara que molt probablement se n'hagi conservat el gruix més important, és necessari contrastar el corpus que forma amb la principal instància d'on emanaven la majoria de provisions o actes jurídics tocants al funcionament de la institució local, la Cancelleria Reial. Així, en un primer sondeig es pogué comprovar que en els registres cancellerescos apareixien diverses provisions de les quals no hi havia traça a l'arxiu municipal. D'acord amb una lògica que sens dubte mereixeria una recerca monogràfica, semblava clar que els, diguem-ne, guardians de la memòria del municipi i artífexs, per exemple, de la confecció dels llibres de privilegis, així com els responsables de la conservació dels pergamins i de les cartes rebudes de la monarquia no es preocuparen per la preservació de certs documents, o senzillament decidiren ometre'ls.

Per això ha calgut inspeccionar fins on ha estat possible les sèries de cancelleria dels successius monarques en el període que estudiem

---

COSTA, «Inventari dels fons de les notaries Girona-1 a Girona-4», Girona, gener del 2009, exemplar mecanografiat; ÍD., «Inventari dels fons de les notaries Girona-5 a Girona-11», Girona, gener del 2009, exemplar mecanografiat.

127. Per a una descripció més completa dels fons notarials gironins i els factors tinguts en compte a l'hora de fer-ne ús: A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social*..., p. 45-47. Quant a la relació de fedataris que actuaren d'escrivans de la corporació municipal: taula 21.

(Pere III, Joan I, Martí I, Ferran I i Alfons IV), a més de l'etapa del segon quan era infant i, com hem vist, fou intitulat duc de Girona. Hem fet especial atenció als períodes de més inestabilitat o conflictivitat política en què la cort reial tingué més incidència, com ara les dècades de 1370, 1380 i 1390 o els primers anys del segle XV.[128] Així mateix, tal com especificarem, han estat d'especial utilitat, dins les distintes cancelleries, la sèrie de registres Officialum per a la reconstrucció dels oficials jurisdiccionals delegats per la monarquia a la demarcació. De cara a consultar tot aquest immens dipòsit documental, cal esmentar, finalment, la inestimable ajuda que representen els índexs confegits per Josep Llaris, oficial major de l'arxiu reial de la segona meitat del segle XVII.[129] Disponibles en la seva versió original a la sala de consulta de l'ACA, confirmem que constitueixen una bona brúixola, com a mínim en una recerca lligada a administracions locals.

Paral·lelament, dins el fons Patrimoni Reial s'han efectuat diverses prospeccions als llibres de comptes de les respectives tresoreries dels reis, reines i infants integrats a la secció Mestre Racional i se n'han pogut extreure informacions de gironins que exercien càrrecs o es movien en l'entorn d'aquestes institucions. També s'hi ha trobat la confirmació de l'entrega efectiva a les arques reials d'alguns donatius o ajudes pactades entre el sobirà i el municipi de la ciutat de l'Onyar.[130]

Hi ha, així mateix, una altra secció de gran importància dins el fons Patrimoni Reial, la de la Batllia General de Catalunya. Com ja se sap, s'hi conserva tota la documentació produïda pel principal oficial ocupat de la gestió del patrimoni reial al Principat. Així, en tant que població de reialenc, s'hi troben notícies abundants dels elements patrimonials, rendes i drets diversos que posseïa la corona a Girona i a la seva demarcació. Com mostrarem, diversos autors que han investigat sobre la ciutat de l'Onyar (en especial, C. Guilleré i J. Fernàndez Trabal)

128. Al marge d'altres consultes, finalment, hem extret notícies dels següents registres. Pel que fa a la cancelleria de Pere III (incloent-hi, en especial, la del seu primogènit, l'infant Joan): ACA, C, regs. 783, 843, 899, 907, 925, 944, 945, 967, 978, 984, 991, 1080, 1082, 1090, 1181, 1184, 1216, 1217, 1231, 1240, 1245, 1249, 1251, 1256, 1257, 1262, 1267, 1273, 1288, 1370, 1372, 1478, 1669, 1683, 1684, 1687, 1693, 1694, 1696, 1697, 1698, 1702, 1723, 1756, 1759, 1764, 1765, 1788, 1792, 1793, 1794, 1795, 1798, 1820 i 1823. Quant a la del rei Joan I: ACA, C, regs. 1832, 1895, 1898, 1904, 1913, 1914, 1925 i 1983. Respecte de la del rei Martí I: 2127, 2128, 2134, 2136, 2138, 2143, 2156, 2158, 2167, 2168, 2183, 2174, 2175, 2180, 2190, 2193, 2194, 2195, 2198, 2199, 2200, 2201, 2204, 2206, 2208, 2218, 2219 i 2328. A propòsit de la de Ferran I: ACA, C, reg. 2329. En darrer lloc, pel que fa a la d'Alfons I: ACA, C, regs. 2603, 2604, 2605, 2606 i 2607.

129. ACA, Índice de Josep Llaris, c. 1681.

130. En concret, ens han acabat servint dels següents registres: ACA, RP, MR, regs. 345, 346, 360, 365, 381, 392, 404, 413, 565, 586, 588, 595, 599, 617 i 618.

hi han aconseguit localitzar informació a propòsit de feudataris del rei, de perceptors d'exaccions vinculades a l'erari regi i altres tinents de drets. En el nostre cas, hem buidat a fons un capbreu elaborat a instàncies del lloctinent del batlle general entre 1415-1416.[131] En definitiva, es tracta d'un fons pendent d'explorar amb profunditat si la recerca endegada s'amplia en alguna ocasió amb l'anàlisi dels gestors i beneficiaris de les rendes del rei al territori.

Finalment, també a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, mereix un comentari específic la documentació relativa a la Diputació del General, que, com se sap, és la institució derivada de les comissions de les corts que, des del darrer terç del segle XIV, esdevingué la vertebradora d'una fiscalitat general en el conjunt de Catalunya, igual que succeí amb certes diferències cronològiques en altres territoris de la corona. Interessava sobretot estudiar-hi els ciutadans de Girona que participaren en l'arrendament dels drets d'importació i exportació (drets d'entrades i eixides) i de les generalitats dels draps (o impostos sobre la producció i la comercialització de teixits). I això tant en el districte fiscal que encapçalava la mateixa ciutat de l'Onyar com en altres demarcacions del Principat. De tota manera, l'anàlisi dels registres amb contractes d'arrendament d'aquestes exaccions formen part d'una línia d'investigació que no s'integra en aquesta publicació.[132]

4. Altres arxius: Arxiu Diocesà de Girona (ADG) i Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX)

Un dels grans arxius gironins és, sens dubte, el del bisbat i on darrerament, a més, s'ha incorporat el propi del capítol de la catedral. Tot i això, ja que la mitra i el clergat no formen part específicament de la recerca que aquí es desgrana, les riques sèries generades per les institucions i els organismes de la diòcesi només s'han consultat de manera puntual per il·luminar facetes d'individus que interessava reconstruir millor, com ara dels que ocupaven oficis de la delegació territorial de la monarquia o de magistratures municipals. Òbviament, les cerques realitzades han pogut ser molt efectives gràcies a la completa labor de

131. ACA, RP, Batllia General de Catalunya, vol. 175 (Capbreu de Girona i vegueria de 1415-1416).

132. Se'n mostren els primers fruits a Albert REIXACH SALA, «Els arrendataris dels drets del General des de l'observatori de Girona (*c.* 1380 - *c.* 1440)» a Pere ORTI, Jordi MORELLÓ, Pere VERDÉS (eds.), *Renda i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval*, Barcelona: CSIC, p. 211-252.

catalogació i inventari de registres duta a terme pels successius arxivers d'aquest dipòsit, en especial per J. Marquès Planagumà.[133]

En concret, s'han extret informacions esparses de les sèries Lletres (U) i Notularum (G) de la cúria diocesana, així com la de Dotalies de Beneficis (D). Hem consultat també, dins la sèrie Processos Medievals (sèrie C), uns quants dels expedients corresponents a la concessió de dispenses matrimonials per consanguinitat;[134] una font ja destacada per C. Guilleré i prou útil de cara a la reconstrucció familiar.[135] Un altre fons que ha aportat alguna notícia aïllada és el dels pergamins de l'església de Sant Feliu de Girona.

133. Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ i Pere TRIJUEQUE FONALLERAS, *Arxiu Diocesà de Girona: Repertori General*, Girona: Diputació, 2004, format CD i accessible a través del web *www.arxiuadg.org*. Respecte de la sèrie de Lletres, vegeu igualment la completa edició documental dels onze primers registres que es conserven per la primera meitat del segle XIV: J. M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ i J. PUIG I OLIVER (eds.), *Lletres del bisbe de Girona...*, vol. I.

134. En concret: ADG, Processos Medievals, C, regs. 620, 621, 626, 627, 629, 631, 638 i 643.

135. C. GUILLERÉ, «Les élites urbaines catalanes...», p. 275-276. Malgrat l'interès d'aquest tipus de documents, no s'ha de perdre de vista que tan sols permeten resseguir línies d'ascendència aleatòries i marcades, en qualsevol cas, per l'enllaç que per celebrar-se requereix l'aprovació de les autoritats eclesiàstiques, les quals inicien una sèrie d'interrogatoris a fi de determinar el vincle exacte de parentiu entre dos contraents. En suma, no necessàriament mostren les branques principals d'una família, ni il·luminen sobre el global de la descendència o dels parents col·laterals.

FUNDACIÓ
NOGUERA

Part 1
LES INSTITUCIONS LOCALS DE GIRONA ENTRE 1345 I 1445

FUNDACIÓ
NOGUERA

FACTORS I PROCESSOS EN LA GESTACIÓ I CONSOLIDACIÓ DEL MUNICIPI

Plantejaments generals

El gener de 1284, tornant de la decisiva Cort General que s'acabava de celebrar a Barcelona, el rei Pere II el Gran es reuní amb un grup de ciutadans de Girona i els feu diverses concessions que li havien sol·licitat. Més d'un terç s'ocupaven de les contribucions i dels serveis a què estava obligada la comunitat i de com calia que hi respongués. En el penúltim capítol els atorgava la facultat de poder nomenar anualment sis prohoms (dos de cada mà o estament) «pro gubernanda ipsa civitate», amb la condició que els elegits prestessin sagrament al batlle reial.[1]

1. Ll. Verd, doc. 8 (1284/01/25) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 67]. La tradició historiogràfica sempre ha tendit a considerar aquest privilegi com l'acta fundacional de l'administració local gironina. Vegeu, en aquest sentit: Ferran Valls i Taberner, «Els antics privilegis de Girona i altres fonts documentals de la compilació consuetudinària gironina de Tomàs Mieres», *Estudis Universitaris Catalans*, XII (1928), p. 171-208, p. 122; Josep M. Font i Rius, «Orígenes del régimen municipal de Cataluña» a *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985 [treball original de 1945-1946], p. 281-560, en especial p. 497, C. Guilleré, *Girona al segle xiv*..., vol. I, p. 152-156; Christian Guilleré, «Gérone au temps de Jaume Ier», a Maria Teresa Ferrer i Mallol (ed.), *Jaume I: commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, vol. II, p. 107-132, en especial p. 112-113. A propòsit del context general de la Corona d'Aragó en què fou atorgat l'esmentat privilegi a Girona, en la línia del que ja s'havia fet en dues grans ciutats catalanes com Barcelona i Lleida: Jose Luis Martín Rodríguez, «Privilegios y cartas de libertad en la Corona de Aragón (1283-1289)» i «Pactismo político y consolidación señorial en Cataluña tras la conquista de Sicilia», *Economía y sociedad de los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, Barcelona: El Albir, 1983, vol. I, p. 185-235 i p. 239-254; Vicent Baydal Sala, *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al Regne de València (1283-1330)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2014, p. 264-290. No hem de perdre mai de vista el marc supralocal, ja que, ben mirat, en la

Resulta complicat intentar establir quan, en una ciutat com Girona, s'afermà una administració de caràcter plenament municipal que, sobretot, s'ocupava de gestionar un sistema fiscal i financer propi. En efecte, segons ha estat assenyalat per autors com M. Turull o P. Verdés, en una fase d'estructures municipals molt incipients com es trobava Girona a finals del segle XIII, els elements fiscals i financers tingueren un paper determinant. I és que possiblement foren el catalitzador del procés de vertebració institucional, tal com posen en relleu altres casos estudiats fins ara.[2]

Durant els darrers anys la historiografia catalana ha avançat força justament en aquest aspecte considerat essencial dins el procés de cristal·lització dels municipis, és a dir, en l'anàlisi del desenvolupament dels entramats fiscals i financers d'un conjunt significatiu de poblacions; es completava així una línia de recerca encetada pels treballs pioners de Josep M. Font Rius a les dècades centrals del segle XX.[3]

---

mateixa Cort General de Barcelona de 1283 (és a dir, anterior al document que estudiem) ja s'aprovà una constitució en què es ratificava la figura de paers, jurats i consellers que aleshores hi pogués haver en ciutats i viles del Principat, fins i tot des del regnat de Jaume I: *Constitucions y altres Drets de Cathalunya* (CYADC), estudi introductori a cura de Josep M. Pons i Guri, col·l. Textos Jurídics Catalans, Lleis i Costums; IV/2, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1995, I, 1, 55, 1 (p. 134).

2. Pere VERDÉS PIJUAN i Max TURULL RUBINAT, «Els municipis catalans a l'època de Jaume I», a M. T. FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: commemoració del VIII centenari...*, vol. I, p. 193-208, especialment p. 207-208. Pel que fa als exemples de Lleida, Cervera i Tàrrega, amb què els mateixos autors posen a prova la hipòtesi que una presumpta institució de govern difícilment precedí les funcions fiscals dels seus magistrats, sinó que les exigències de la monarquia i, en un segon pla, les pròpies necessitats veïnals foren justament el detonant d'aquesta institucionalització politicojurídica de la comunitat, alhora que l'acompanyaren en les diferents fases de la configuració d'un règim municipal, vegeu: M. TURULL RUBINAT, «*Universitas, commune, consilium*...», p. 637-677; M. TURULL RUBINAT, «Nuevas hipótesis sobre los orígenes...», p. 461-471; M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Gobierno municipal y fiscalidad en Cataluña...», p. 507-530. Val a dir que més recentment P. Verdés també ha posat en relleu la incidència de la fiscalitat municipal en l'articulació d'una identitat urbana a Catalunya prenent com a referència precisament el cas de Girona: Pere VERDÉS PIJUAN, «La ciudad en el espejo: hacienda municipal e identidad urbana en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 16 (2009-2010), p. 137-173. En altres territoris de l'Occident europeu com ara Anglaterra o França també s'han destacat els efectes de les demandes reials en la vertebració dels governs locals. Per exemple, es mostra per a les ciutats de York i Bristol (les dues principals ciutats angleses després de Londres) a les darreres dècades del segle XIV: C. D. LIDDY, *War, politics and finance...*, p. 58-99. A propòsit d'una localitat de dimensions menors al sud del regne de França, Millau: F. GARNIER, *Un consulat et ses finances...*, p. 151-227.

3. Josep M. FONT RIUS, «La administración financiera en los municipios catalanes medievales», *Historia de la Hacienda española (épocas antigua y medieval)*, Madrid, 1982, p. 197-231 [reproduït a *Estudis sobre els drets...*, p. 611-637].

De tota manera, el tema de la instauració definitiva d'un règim municipal a Girona ens aboca, d'entrada, a un problema conceptual. Quan és lícit de parlar d'un municipi autònom? D'acord amb el model que traça P. Orti a partir de la ciutat de Barcelona, per a la consolidació d'un municipi autònom s'haurien de reunir diverses condicions. D'entrada, l'existència d'un col·lectiu amb aspiracions d'exercir el poder a la ciutat en el marc d'una societat feudal. Així mateix, els òrgans des d'on aquest col·lectiu fes efectiu el seu domini haurien d'assegurar el control de la major part dels ressorts de poder de la ciutat.[4] Alhora, a través de certes fórmules de representació aquesta comunitat hauria de participar com a membre de ple dret en l'arena política del principat de la mateixa manera que els altres poders feudals. Finalment, és imprescindible que la construcció institucional resultant se sustenti sobre la capacitat de captar riquesa i redistribuir-la, és a dir, que compti amb unes estructures fiscals pròpies.

La identificació d'un municipi autònom passa, doncs, en gran mesura per definir a partir de quin moment unes estructures fiscals poden qualificar-se de pròpies. Seguint novament les propostes de P. Orti, aqueses estructures requereixen nodrir-se d'un conjunt d'impostos mínimament estables i d'uns mecanismes específics i regulars per recaptar-los. Al mateix temps, cal que sigui el municipi qui integri i posi en relació tots aquests components i que tingui, doncs, un marge suficient per disposar com s'han de concretar els procediments de percepció i redistribució de la renda, és a dir, quina política fiscal i quines estratègies financeres cal aplicar.[5]

En efecte, aquest estadi d'un municipi autònom amb unes finances pròpies (un «municipi ple consolidat» en expressió de J. M. Font Rius) només s'assoleix després de la concurrència de molts elements i de tota una successió de transformacions d'ordre divers. El fet que, com la majoria de localitats catalanes de certes dimensions, Girona hi arribi transcorreguda la dècada de 1350 és el resultat d'una història que es remunta a un segle abans. Tal com han posat de manifest diversos

4. En aquest sentit, també podria aplicar-se al cas de les ciutats catalanes el lema que tradicionalment s'usa per definir les cotes (i, alhora, els límits) d'autogovern que assoliren altres localitats emplaçades dins monarquies feudals com les de l'Anglaterra baixmedieval: «*self-government at the king's command*» (expressió encunyada per A. B. White a *Self-Government at the King's Command: a Study in the Beginnings of English Democracy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1933, i represa per molts altres autors).

5. P. ORTI GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal...», p. 17-34; ÍD., «El Consell de Cent...», p. 21-48; P. ORTI, M. SÁNCHEZ i M. TURULL, «La génesis de la fiscalidad municipal...», p. 115-134, especialment p. 115-117.

autors, la monarquia hi tingué un paper protagonista. I la guerra, la creixent onada d'exigències de la corona i les disputes i negociacions que suscitaren aquestes demandes fiscals foren els temes centrals de la majoria d'episodis.[6] Dit d'una altra manera, i manllevant les paraules de M. Turull, fou molt sovint a «ritme de conflicte fiscal» que les institucions municipals es forjaren i que, com a conseqüència de les exigències del rei i d'altres necessitats econòmiques, es consolidaren.

Fa anys C. Guilleré i J. Fernàndez Trabal descrigueren en les respectives monografies diversos aspectes del govern i de les finances locals del darrer terç del segle XIII i la primera meitat del XIV.[7] Això no obstant, val la pena acarar el cas de la ciutat de l'Onyar amb el model traçat de la construcció dels sistemes fiscals municipals de Catalunya entre els darrers anys del segle XIII i les dècades centrals del segle XIV. De tota manera, volem insistir que no entra dins els objectius d'aquest treball completar totes les llacunes que es detecten en el coneixement dels òrgans municipals de Girona i, sobretot, de les estructures fiscals i financeres que en depenien en una llarga etapa que s'estén des de finals del segle XIII fins a mitjan segle XIV.[8] En un primer apartat ens limitaren a sintetitzar les informacions de què disposem i, sobretot, a adequar-les a un esquema general de cara a fixar les bases per estudiar un dels eixos de la recerca i objecte d'aquest capítol: el municipi de Girona entre 1345 i 1445.

Justament en el decurs del període que acabem d'esmentar, el municipi, en general, i l'administració financera que en depenia, en particular, experimentaren una notable evolució. Al llarg d'etapes marcades per contingències com ara la guerra, la carestia i les dificultats financeres, tota una sèrie de transformacions portaren un ens en plena gestació a la dècada de 1340 a esdevenir un organisme consolidat abans de 1380 i que, en el tombant dels segles XIV i XV, ja tenia força trajectòria al darrere i un llarg futur en endavant. Aquesta institució, per altra banda, havia esdevingut tant un pol d'atracció d'activitat econòmica com un òrgan de poder polític amb certa rellevància. Reprenent els termes de P. Orti en valorar els nivells d'autonomia dels municipis

6. Vegeu, en aquest sentit, l'aportació cabdal de M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis del sistema...», p. 233-278.

7. C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. I, p. 147-167, 237-288; J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...*, p. 91-92.

8. Per a propòsits més ambiciosos caldria, entre altres tasques, una recerca exhaustiva a la cancelleria i a l'arxiu reial que potser ens descobriria provisions dirigides a la universitat de Girona que, per atzar o deliberadament, no s'han conservat a l'arxiu municipal i que les autoritats de mitjan segle XIV i èpoques posteriors que s'ocuparen de la confecció dels diversos llibres de privilegis no consideraren pertinent copiar-les-hi.

catalans a la baixa edat mitjana, Girona, com moltes altres ciutats i viles del Principat, es convertí durant els decennis centrals del segle XIV en una entitat política capaç de captar i redistribuir renda. És just llavors quan també se situa per primer cop en el punt de mira de certs sectors socials.[9]

Com es remarcava a la introducció, l'objecte principal de la recerca que culmina en aquesta monografia són els individus i famílies que interactuaren amb aquesta institució consolidada i la pogueren convertir en una de les bases del seu poder. Per això, resulta indispensable conèixer-ne bé l'evolució al llarg de l'etapa estudiada. Amb aquest propòsit, de totes les novetats registrades i dels escenaris en què es gestaren, en el capítol que encetem s'oferirà una anàlisi detallada de l'etapa compresa entre mitjan dècada de 1340 i mitjan decenni de 1440.

Es dedicarà tan sols un epígraf inicial breu a l'emergència del govern i de la hisenda municipals abans de 1340 i s'estructurarà tota la resta de capítol de la manera següent: en primer lloc, s'analitzarà la principal dinàmica de transformació de les estructures econòmiques del municipi: l'augment de la despesa; un increment motivat per dues grans variables que resseguirem per separat, és a dir, les demandes per part de la monarquia i les necessitats concurrents de la comunitat. Quant a la pressió fiscal, ens referirem a diferents àmbits: la fiscalitat directament vinculada a les conteses bèl·liques en què estigué implicada la Corona (amb la majoria d'episodis concentrats entre els anys 1350 i 1390); els esforços fets per a la defensa del Principat davant de successives invasions de companyies mercenàries (una amenaça que seguia viva l'any 1438); i, finalment, les demandes per part de la reialesa que es vehicularen al marge de les assemblees estamentals i es justificaven amb pretextos diversos, com ara, el control de Sardenya i les accessions al tron i matrimonis reials, entre altres propòsits menys definits. A banda de descriure el context de cadascuna d'aquestes contribucions, s'assajarà una avaluació de conjunt del seu impacte.

Es farà una anàlisi semblant amb un altre gran motor de l'augment de la despesa en un hisenda local com la de la ciutat de l'Onyar als darrers segles medievals: el procés d'emmurallament. Com se sap, es tracta d'un projecte directament connectat amb el perill d'invasió que planà damunt del Principat durant tot el darrer terç del segle XIV, en què la monarquia s'implicà molt sovint però que, al capdavall, generà uns costos econòmics gestionats des de les administracions locals i

FUNDACIÓ NOGUERA

9. P. ORTI GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal...», p. 17-34; ÍD., «El Consell de Cent...», p. 21-48.

que repercutiren en les finances de les respectives comunitats. Paral·lelament, es valorarà la incidència de dues dinàmiques indestriables de les necessitats comunitàries: per un costat, l'abastament de vitualles, en especial de gra panificable; per l'altre, els diversos projectes edilicis promoguts des del consistori.

En el segon capítol de la primera part, s'estudiarà el sistema fiscal i financer que s'articulà com a conseqüència de totes aquestes despeses assumides pel govern de la ciutat. En concret, es farà atenció a l'evolució del principal recurs financer per fer front a les exigències de la monarquia i a la majoria de circumstàncies esmentades: l'emissió de violaris i censals en forma de deute públic. Així, es resseguiran les diverses etapes del procés d'endeutament de la hisenda gironina i els plans endegats per redreçar la situació quan es vorejà el col·lapse financer. A continuació, es descriurà, també des d'una perspectiva diacrònica, el ventall d'impostos indirectes sota control del municipi i destinats, en especial, a finançar els interessos del deute contret. D'entrada, se'n descriuran les característiques per passar, tot seguit, a comentar els ajustos de què foren objecte. Així mateix, es revisarà la pervivència d'uns expedients fiscals d'orígens més reculats, si bé, durant la segona meitat del segle XIV, amb un pes decreixent en poblacions de dimensions considerables com la que estudiem, les talles i els préstecs forçosos.

Els antecedents: les demandes de la Corona i la seva incidència en l'aparició d'una administració local embrionària (1280-1340)

Com avançàvem, d'entrada, traçarem una revisió panoràmica de l'etapa anterior a la que analitzem i per fer-ho tornarem a situar-nos en el període que la ciutat de Girona obtingué el significatiu privilegi amb què obríem el text. En efecte, el regnat de Pere II el Gran (1276-1285) constituí una etapa clau en la definició de les regles de joc en les relacions entre el rei i els estaments de la Corona d'Aragó, en general, i de Catalunya, en particular.[10] A més, els esforços realitzats durant dècades per les grans expedicions d'expansió militar, les greus conseqüències derivades de la conquesta de Sicília i l'escalada de la pressió

10. Tot i això, cal tenir present que es tractava del punt d'arribada d'una trajectòria iniciada a finals del segle XII i el que aleshores es produí fou una institucionalització de moltes pràctiques prèvies: Pere ORTI GOST, «La primera articulación del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (s. XII-XIII)», *Hispania*, LXI (2) (2001), p. 967-998. Vegeu, també, sobre la importància del regnat de Pere II per al sistema polític del conjunt de territoris de la Corona d'Aragó: Enric GUINOT RODRÍGUEZ, «Sobre la génesis del modelo político de la Corona de Aragón en el siglo XIII: Pactismo, Corona y Municipios», *Res publica*, 17 (2007), p. 151-174.

fiscal del monarca també foren el teló de fons de canvis rellevants en l'entramat polític i institucional de la majoria de nuclis del Principat, en especial els de reialenc.

Convé recordar, amb tot, que, a la segona meitat del segle XIII, Girona presentava, en tant que ciutat sotmesa a la senyoria reial, diverses característiques en l'àmbit institucional que enfonsaven les arrels en un passat prou llunyà. D'entrada, acollia unes estructures polítiques centrades en les figures del batlle i del veguer i les respectives corts. Eren aquests qui administraven i governaven la ciutat. Els seus habitants, però, no n'havien quedat mai totalment al marge. Pogueren participar de forma col·lectiva en esferes com la mobilització militar, la resolució de conflictes interns i l'assessorament dels oficials reials en certes matèries o, així mateix, en la col·lecta de tributs.[11]

En aquest marc hauríem de situar la hipotètica articulació d'un consolat abans de la reculada data de 1182.[12] Més endavant, abunden les referències genèriques als prohoms de la ciutat (sovint distingits de la resta de la universitat) en l'adreça de les provisions reials de finals del segle XIII i dels primers anys del segle XIV.[13] Així i tot, no és fins a la darreria de 1311 que d'entre un grup de *probi homines*, quatre eren intitulats *iurati* i, conjuntament amb sis prohoms més escollits per a l'ocasió, taxaven, amb el vistiplau del veguer i del batlle reials, i també

11. En realitat, res d'això no ha estat estudiat per a la ciutat de l'Onyar i només és possible extrapolar elements del cas ben analitzat de Barcelona: P. ORTI GOST, «El Consell de Cent...». Remetem al mateix treball quant als orígens i a l'evolució en les funcions i competències dels càrrecs de batlle i veguer abans del període en què ens centrem. Quant a l'actuació concreta dels batlles reials en relació amb una administració municipal com la de Cervera en aquesta etapa a cavall dels segles XIII i XIV: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi...*, p. 142-147.

12. En realitat, es tracta d'una qüestió controvertida. A partir d'una referència indirecta tocant a la vila de Cervera, J. M. Font i Rius defensà l'existència a Girona d'una primera corporació o consolat especialment destinat a la defensa militar i el considerà el primer exemple documentat d'aquesta forma d'organització al sud dels Pirineus: Josep M. FONT RIUS, «Orígenes del régimen municipal...», p. 477-490. Posteriorment, A. Gouron advertí de les deficiències de la hipòtesi i de la necessitat de distingir entre possibles confraries preexistents (sempre en tant que agrupacions veïnals) i els consolats de nova creació: André GOURON, «Difusion des consulats méridionaux et expansion du droit romain aux XIIe et XIIIe siècles», *La science du droit dans le Midi de la France au Moyen Âge*, Londres: Variorum Reprints, 1984 [publicació original de 1963], p. 26-76 i 38-39. Per a una revisió més recent del fenomen de les confraries i els consolats al Principat: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi...*, p. 103-119; Philip DAILEADER, «The Vanishing Consulates of Catalonia», *Speculum*, 74 (1) (1999), p. 65-94.

13. S'usen expressions com ara «probi homines et cives Gerunde» o «probis hominibus et toti universitati civitatis Gerunde». Respectivament: Ll. Verd, doc. 10 (1286/03/19), 17 (1300/04/14) o 21 (1309/06/08) [= Ll. R., vol. I, doc. 4].

amb l'assessorament del jutge ordinari, els salaris de notaris i escrivans locals d'acord amb unes noves constitucions generals de Catalunya.[14]

Inferim, en qualsevol cas, que l'esment ambigu a la possibilitat de nomenar sis prohoms (dos de cada mà) inclòs en el privilegi del rei Pere II l'any 1284 a què fèiem referència més amunt constituïa el referent legal reivindicat per a l'elecció de magistrats locals: quan l'any 1323 hi hagué certs conflictes en el nomenament de jurats i consellers, Jaume II, davant la proposta que li elevava un jurista gironí, hi remeté per recordar la conveniència de respectar la divisió en tres estaments en l'accés als oficis municipals.[15]

Comptat i debatut, en el període entre 1284 i 1323 tenim diversos indicis del fet que havien cristal·litzat uns òrgans representatius de la ciutat al costat de l'administració reial. Fins i tot, el darrer document citat deixa entreveure que es nomenaven jurats i, alhora, consellers, de manera que és possible que ja existissin dos o tres nivells institucionals de representació, és a dir, l'òrgan executiu col·legiat que formaven els sis jurats (potser només quatre fins a 1320), una mena de consell de caràcter restringit, i una assemblea de prohoms que, en qualsevol cas, no consta que tingués mai sanció legal.[16]

14. Ll. Verd, doc. 24 (1311/12/10) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 151]. Els representants locals probablement es referien a la constitució *Ordenam, estatuïm que·ls prohòmens*... aprovada per Alfons II a les Corts de Montsó de 1289: CYADC, I, 1, 55, 2 (p. 135). Sigui com sigui, la deliberació esmentada provocà una disputa amb motiu de la qual, en els anys posteriors, es tornaren a citar les ordinacions fetes «per iuratos et probos homines» de la ciutat de Girona, o, fins i tot, es feu la relació d'aquests jurats. A tall de mostra: Ll. Verd, doc. 25 (1312/02/18), doc. 28 (1312/07/14). Això no obstant, en un lletra del rei Jaume II de la mateixa època només es referia als «probos homines dicte civitatis»: Ll. Verd, doc. 27 (1312/06/30) [= Ll. R., vol. I, doc. 7]. A finals de 1313, en canvi, el monarca es dirigia als «probis hominibus et iuratis civitatis Gerunde»: Ll. Verd, doc. 29 (1313/12/31). L'any 1315 compareguereu davant de la cort reial quatre ciutadans intitulats jurats i, a més, un d'ells ho feia simultàniament, i al costat d'un cinquè representant, a títol de síndic de la universitat de la ciutat: Ll. Verd, doc. 31 (1315/05/25). Vegeu també el reconeixement explícit a l'elecció anual de jurats i consellers que es feu en aquelles mateixes dates en el privilegi per al nomenament per part del municipi de prohoms que vetllessin per certs aspectes urbanístics de la ciutat: Ll. Verd, doc. 33 (1315/05/28).

15. Ll. Verd, doc. 69 (1323/04/17) [= Ll. R., doc. 30 (1323/04/17)].

16. Pot confrontar-se aquesta realitat amb la d'una vila reial com Cervera, en què en el mateix període les institucions orgàniques de caràcter representatiu local presentaven un perfil força més definit i, així mateix, foren objecte de bastants transformacions entre 1267 i 1331 a conseqüència de tota una sèrie de conflictes: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi*..., p. 125-142. Una revisió més recent de la crisi política del període entre 1311 i 1331 i la consegüent reorganització del règim municipal a M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Gobierno municipal y fiscalidad en Cataluña...», p. 515-522.

Sigui com sigui, no podem pas dir que en el tombant del segle XIII al XIV s'hagués bastit encara una institució municipal com la que trobem a la segona meitat d'aquesta última centúria. Si ens fixem tan sols en un dels criteris que esmentàvem a l'hora de considerar autònom un municipi, resulta evident que no hi havia cap estructura de govern independent de l'administració reial que controlés una part significativa dels àmbits de poder de la ciutat, com per exemple, el control de l'ordre públic, l'organització de la defensa o, sobretot, la gestió de les finances comunitàries. De fet, per entendre com catalitzà aquest règim municipal consolidat, hem de fixar-nos en l'evolució de la darrera de les variables, la importància de la qual ja hem posat en relleu.

Vegem, d'entrada, la situació en què es trobava Girona des del punt de vista tributari poc abans dels canvis operats a les acaballes del segle XIII i inicis de la centúria següent. Des de, com a mínim, l'endemà del canvi feudal, la comunitat estava sotmesa al pagament al monarca de la quèstia, una exacció extraordinària, així com a serveis militars o la redempcions d'obligacions d'aquest tenor. D'aquí que, com la resta de localitats de reialenc, no deixés de ser un objecte més de la fiscalitat reial. És cert que, paral·lelament, les comunitats urbanes tenien altres despeses per necessitats pròpies independents del que devien de manera obligatòria al seu senyor i des de temps enrere els seus habitants hi havien pogut fer front a priori sense cap autorització especial.[17] Però la regulació d'aquests mecanismes i, per tant, la consolidació de la capacitat dels municipis per establir tributs entre els seus habitants es

17. Gràcies a una lletra enviada pels consellers de Barcelona als jurats de Girona l'any 1339, es pot veure clarament en què es basava la distinció entre exaccions reials i exaccions veïnals, i les talles que implicaven unes i altres, respectivament. Les primeres eren aquelles lligades a l'exigència de quèstia, a les convocatòries d'host o, en general, a totes aquelles que *ex debito habent solvi ad regem*, mentre que les segones incloïen les despeses ordinàries de la comunitat i els donatius concedits gratuïtament al rei: Ll. Verd, doc. 206 (1339/12/15). Aquesta distinció entre serveis reials i veïnals apareix arreu del Principat amb referències que es remunten a la primera meitat del segle XIII i continuen tota la baixa edat mitjana. I és que resultava important, ja que en funció de l'establiment d'una *causa impositionis* o una altra, variava la subjecció dels col·lectius de consideració fiscal difícil de precisar (en especial, el clergat, la noblesa o els oficials reials) a un determinat impost i, alhora, la proporcionalitat de les talles que derivaven d'una necessitat concreta: M. TURULL RUBINAT, «Universitas, commune, consilium...», p. 69-84, en especial p. 74-83; Pere VERDÉS PIJUAN, «La contribución eclesiástica a la fiscalidad municipal en Cataluña durante la época bajomedieval» a Jordi MORELLÓ BAGET (ed.), *Financiar al reino terrenal: la contribución de la Iglesia a finales de la Edad Media (siglos XIII-XVI)*, Barcelona: CSIC-IMF, 2013, p. 131-168; Pere VERDÉS PIJUAN, «*Car les talles són difícils de fer e pijors de exigir*. A propósito del discurso fiscal en las ciudades catalanas durante la época bajomedieval», *Studia Historica, Historia medieval*, 30 (2012), p. 129-153, p. 145.

produí en contextos de negociació en què les demandes de la monarquia requeriren el concurs actiu dels col·lectius de veïns en la gestió dels recursos fiscals disponibles.[18] És, doncs, molt probable que fos en un escenari d'aquest tipus que la ciutat obtingués el privilegi de 1284 i institucionalitzés així el dret a percebre impostos directes. En definitiva, a finals del segle XIII Girona ja tenia el que Font Rius considera el primer pilar de les finances locals, el recurs a la talla o l'impost directe aplicat de manera proporcional (*per solidum et libram* com remarcava la mateixa provisió de 1284) sobre la riquesa dels seus habitants.

Hem de tenir present una altra cara de la mateixa realitat. I és que l'aparell impositiu amb què es gravava des d'èpoques pretèrites l'activitat econòmica registrada dins el recinte urbà o el seu territori més immediat pertanyia al patrimoni reial i no revertia, per tant, en unes hipotètiques arques municipals, sinó que estava sota control, d'entrada, del batlle local i, a partir justament de finals del segle XIII, del batlle general de Catalunya. Per una altra banda, aquests impostos ben aviat es deixaren de percebre directament i es tendiren a arrendar, de manera que el batlle local va passar a ocupar-se, en essència, de la resolució dels conflictes que en generés la col·lecta.[19]

Es desconeixen molts aspectes d'aquest conjunt d'exaccions de titularitat reial a la Girona de les acaballes del segle XIII i de la primera meitat del següent. En general, es devia concretar en tres figures, les lleudes, els passatges i els mesuratges, les quals s'aplicaven sobre la compravenda i la circulació de mercaderies, en especial les introduïdes per forasters i no per autòctons, que en principi n'estaven exempts. Segurament tampoc no incidien en altres individus veïns de ciutats del Principat o de la Corona d'Aragó que havien rebut del monarca franquesa de lleudes arreu dels seus dominis, encara que sempre hi hauria una veritable casuística a partir del moment que no tot el conjunt d'impostos estigué permanentment en mans de la Corona i, per tant, determinades exempcions deixaven de tenir efecte.

Basant-nos en l'aproximació traçada per J. Fernàndez Trabal, a la ciutat de l'Onyar destacaven dos grans grups de lleudes: les que

18. Sobre la dinàmica amb què es consolidà la tributació directa als municipis i el fet que no es tractava en cap cas d'un procés unilateral en què una monarquia cedia capacitats via privilegi, alhora que tampoc derivava de la situació inversa, és a dir, d'un consell local que tenia facultats fiscals *ab origine* i les posava al servei de les exigències de la Corona, vegeu: Max TURULL RUBINAT, «El impuesto directo en los municipios catalanes medievales», *Finanzas y fiscalidad municipal. V Congreso de Estudios Medievales*, Lleó: Fundación Sánchez Albornoz, 1997, p. 73-133.

19. Com en molts altres punts d'aquest apartat, ens basem en el que s'explica per a Barcelona: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat...*, p. 397-529.

giraven entorn dels cereals i les lleudes considerades menudes, que gravaven altres productes agrícoles, matèries primeres i béns manufacturats. Aquesta compartimentació anava molt lligada als castells o torres de defensa de les muralles de la posteriorment dita Força Vella, ja que el rei havia infeudat diverses porcions de les lleudes i passatges a llinatges aristocràtics que custodiaven les fortificacions en nom seu. A més, almenys des de finals del segle XIII, aquests titulars de lleudes pogueren traspassar-ne fraccions a altres gironins que no formaven part de l'estament militar, cosa que encara faria més complex el mosaic de gravàmens i la nòmina de perceptors.[20]

Vist això, cal concloure que l'àmbit en què, en la línia de la majoria de nuclis de jurisdicció reial, Girona es començà a obrir camí cap a un sistema fiscal propi i la vertebració institucional del municipi fou en el terreny de la tributació directa, és a dir, de la quèstia i de les talles que en derivaven. Com ja hem apuntat, la quèstia consistia en un tribut de caràcter senyorial que el monarca, com qualsevol altre senyor a les seves terres, podia exigir i els seus habitants havien de pagar *ex debito*. A mitjan segle XIII, aquest pagament acostumava a ser pràcticament anual i es tendí a fixar en una quantitat més o menys regular. Amb tot, a principis del segle XIV moltes de les grans ciutats catalanes quedaren deslliurades d'aquesta obligació.[21]

L'any 1286 Girona es beneficià d'un privilegi del rei Alfons II per a l'exempció de la quèstia i del servei d'host i cavalcada durant un període de vint anys.[22] La concessió fou confirmada i prorrogada durant dotze anys més pel successor d'Alfons, el seu germà Jaume II, l'any 1294. Es repetí la mateixa operació l'any 1298. Tanmateix, tot indica que l'exempció definitiva no arribà fins l'any 1315.[23]

---

20. Com dèiem, els pocs estudis a propòsit d'aquest conjunt d'impostos indirectes a Girona es redueixen als de Josep M. MADURELL MARIMON, «La lezda de Gerona (contribución a su estudio)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 19 (1968), p. 65-106; i J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...*, p. 60-65.

21. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 38 (1) (2008), p. 65-99.

22. Cal fer notar que aquest privilegi de 1286 (obtingut juntament amb d'altres que sí que foren compilats) no es recollí en cap llibre de privilegis de la ciutat. Tan sols se'n conserva l'original en pergamí: C. Pergamins, vol. I, doc. 71 (1286/03/19). S'al·legaven en la concessió els danys soferts a causa de la invasió francesa de l'any anterior. A propòsit dels efectes del setge a què sotmeteren la plaça gironina les tropes de Felip l'Ardit: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. I, p. 43-49.

23. Els dos primers privilegis tampoc no foren copiats en els cartularis de la ciutat. Per als originals en pergamí: C. Pergamins, vol. I, doc. 93 (1294/05/25), 101 (1298/06/19). Per contrast, el de 1315 s'inclogué al Llibre Verd: Ll. Verd, doc. 31 (1315/05/25, Barcelona).

En conseqüència, d'acord amb el que suggereix P. Orti, a partir d'aleshores la ciutat deixava d'estar obligada a pagaments extraordinaris requerits pel monarca. Això no obstant, no es trencà del tot el vincle fiscal entre ambdues parts, ja que les demandes continuaren vehiculant-se a través de peticions de subsidis en què s'invocaven causes concretes i en què quedava implícita la necessitat de negociar. La necessitat de pactar subsidis, precisament, brindà l'oportunitat a ciutats com Girona d'avançar en la construcció d'una hisenda pròpia i, de retruc, del conjunt de la institució municipal. Com explica M. Sánchez, a banda de donar l'impuls definitiu a la consolidació de les talles proporcionals gestionades per les comunitats, el fet de negociar tributs afavorí la dinàmica representativa, és a dir, la pràctica d'escollir entre els habitants emissaris per representar el col·lectiu davant d'altres instàncies, alhora que fou el detonant de molts conflictes que contribuïren a l'enfortiment de l'entramat institucional.[24]

En el cas específic que estudiem, les negociacions de subsidis amb el rei que tingueren lloc durant les dues primeres dècades del segle XIV donaren peu a certes novetats en la morfologia institucional, més enllà de l'organisme de la juraderia i del grup de consellers que s'havien anat desenvolupant des de mitjan decenni de 1280. Tres dies després de la confirmació de la franquesa de quèstia i d'altres serveis de 1315 (una gràcia que no hem de perdre de vista que s'obtingué a canvi de la considerable quantitat de 40.000 s.), Jaume II també permeté a la ciutat la possibilitat de nomenar cada any dos prohoms que s'ocupessin del control de les obres públiques dins el recinte urbà.[25]

Reprenem, en qualsevol cas, el curs dels esdeveniments. Com ja se sap, les incipients administracions municipals catalanes tendiren a ampliar competències en matèria econòmica amb motiu de la sèrie de subsidis que havien de cobrir les despeses generades per la conquesta de Sardenya entre 1322 i 1325; un autèntic punt d'inflexió en la dinàmica fiscal catalana, com posa de manifest M Sánchez. Aquella vegada, per respondre a una ajuda negociada, la primera que s'oferia

---

I, alhora, és el que es ratificà més d'una vegada a la primera meitat del segle XIV: C. Pergamins, vol. I, doc. 180 (1319/04/20); Ll. Verd, doc. 55 (1321/12/07), 145 (1336/10/15). Tot apunta, doncs, que fou la concessió de 1315 la que s'establí com a referència.

24. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados...», p. 65-99. Per a més interpretacions sobre la dualitat quèstia *ex debito* i subsidi negociat, així com la seva concreció en el cas de Barcelona: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*..., p. 584-591.

25. El cost de l'enfranquiment es dedueix d'una àpoca estesa pel rei Jaume II a dos síndics de la universitat gironina i conservada al fons de pergamins: C. Pergamins, vol. I, doc. 166 (1315/05/27). Pel que fa al privilegi per a l'elecció dels oficials que posteriorment s'anomenarien *sobreposats de les obres*: Ll. Verd, doc. 33 (1315/05/28).

al rei en una assemblea conjunta dels llocs reials, algunes de les grans ciutats catalanes començaren a recórrer als impostos indirectes, les anomenades *imposicions* o *sises* en funció de la contrada.

Això no obstant, pel que sabem fins ara, sembla que Girona no reuní els donatius concedits entorn de 1322 mitjançant imposicions com les altres grans ciutats del Principat també exemptes de quèstia (Barcelona, Lleida, Tarragona i Tortosa), sinó encara a partir de l'impost directe tradicional. És a dir que els 15.000 sous concedits per la ciutat després del pacte segellat a finals de 1321 amb l'infant Alfons s'aplegaren a través d'una o més talles.[26] Segurament, la col·lecta d'aquests impostos suscità oposició i controvèrsies al llarg de la dècada de 1320.[27] Un període en el qual també sabem que hi hagué desordres socials i crisis polítiques.[28] Entre tots aquests conflictes possiblement hi havia

26. Sobre aquest cicle fiscal de la conquesta de Sardenya i el cas concret de la ciutat de l'Onyar: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña en la financiación de la conquista de Cerdeña (1321-1326)», *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV (Estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas)*, Barcelona: CSIC-IMF, 2003, p. 341- 378 (article original en italià de 1995), en especial p. 347. A propòsit de la no aplicació d'impostos indirectes, l'autor es basa en les afirmacions de C. Guilleré a *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 252-253. El darrer autor fonamenta l'asseveració en l'absència de referències clares en les fonts gironines. I insisteix que el recurs a exaccions indirectes per satisfer l'ajuda no podia tenir cap relació amb l'aprovació feta per l'infant Alfons, el desembre de 1322, d'una exacció que els magistrats gironins pretenien aplicar sobre les mercaderies que circulessin entre la ciutat de Girona i el port de Sant Feliu de Guíxols. El pretext que s'hi adduïa era el de construir i reparar camins per facilitar el tràfic entre aquests dos punts i abaratir els costos de transport: Ll. Vermell, doc. 7 (1322/12/04) (= C. Pergamins, vol. I, doc. 208]. Amb tot, no seria descabellat sospitar que s'arribés a preveure que els rèdits d'aquest impost es destinarien, a més d'allò establert, a finançar altres despeses com la del propi subsidi. Tal com mostrarem, això acabà passant en el cas d'algunes barres de la segona meitat del segle XIV o de la primera del següent, les quals segons la lletra dels contactes també foren arrendades per al manteniment de la xarxa viària, però finalment foren emprades per a altres propòsits. En un altre ordre de coses, al llarg de la negociació de l'ajuda, els representants municipals insistiren que se'ls garantís que l'aportació era graciosa, que no incidiria en la franquesa de quèstia esdevinguda perpètua a partir de 1315 i que, en general, no establiria precedents contra cap dels privilegis de la ciutat: Ll. Verd, doc. 55 (1321/12/07) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 197], 198 (1321/12/07), 199 (1321/12/07).

27. És probable que haguem d'interpretar en aquest sentit unes ordinacions dictades pels jurats de la ciutat a principis de 1324 prohibint que s'apliquessin talles que no haguessin estat aprovades per tot el consell general i que només es nomenessin nuncis o representants de la ciutat en el si d'aquest òrgan de govern: Ll. Verd, doc. 71 (1324/01/14, Girona) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 218]. Pocs anys després, els magistrats locals també hagueren de sol·licitar la intermediació del lloctinent del batlle reial perquè constrenyés els habitants de la ciutat de Girona a pagar les contribucions imposades pels jurats i els consellers: Ll. Verd, vol. I, doc. 250 (1329/05/19, Girona).

28. En concret, l'any 1321 es produí la condemna per heretgia de Pere Duran de Baldac, un destacat ciutadà acusat de beguí, i, així mateix, aldarulls en una processó

connexions directes.[29] I, a més, tot plegat no feu altra cosa que reforçar l'autoritat del govern municipal incipient o, almenys, reconèixer-ne implícitament les seves facultats a l'hora d'organitzar la recaptació d'exaccions a l'interior de la comunitat.

Sigui com sigui, tal com expliquen M. Sánchez i P. Orti, el camí obert pels municipis en matèria fiscal s'anà eixamplant al llarg del decenni de 1320 i inicis del següent. Així, l'esclat de les guerres contra Gènova i Granada en temps d'Alfons III contribuí a la consecució d'un nou estadi en el procés d'articulació dels sistemes fiscals de base municipal als llocs reials de Catalunya. La nova onada de demandes per finançar la guerra suposà, a més, la generalització en les terres de jurisdicció reial d'un tipus de donatiu diferent dels precedents, els anomenats donatius de repartició, en què les Corts concedien al monarca una quantitat determinada de diners que les comunitats s'havien de repartir segons uns criteris fixats per les pròpies Corts. En conseqüència, eren els governs municipals els encarregats de recaptar l'impost aprovat a les assemblees i de pagar a la comissió emanada de les Corts les quantitats assignades adaptant-se al calendari establert per a la recaptació de l'ajuda pactada. En definitiva, els municipis hagueren d'assumir una part important de les despeses financeres inherents a la necessitat d'avançar les pagues. Això els permeté, a canvi, gaudir i dotar-se d'autonomia a l'hora de determinar les vies per respondre a les demandes i organitzar les col·lectes.[30]

En aquest sentit, l'any 1330 el monarca concedí un permís general perquè totes les poblacions de reialenc que col·laboressin en l'armada organitzada per Barcelona contra Gènova poguessin establir imposicions per tal de reunir les quantitats ofertes. Posteriorment, però, a les corts convocades a Montblanc l'any 1333 es fracassà en l'intent d'aconseguir un donatiu general i el monarca hagué de negociar ajudes amb cada localitat. Així, aquell 1333 Girona s'acabà unint a la iniciativa i, a fi d'aconseguir la suma promesa de 40.000 s. per armar una galera, pogué

organitzada arran de l'arribada a Girona d'un cardenal. I, dos anys més tard, hi hagué tensions en l'elecció dels jurats que conduïren a la ratificació per part de Jaume II dels procediments d'elecció de magistrats estipulats en el privilegi de 1284, tal com explicàvem més amunt. A propòsit d'aquests conflictes: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 157-158.

29. P. VERDÉS PIJUAN, «La ciudad en el espejo...», p. 167-168.

30. Pere ORTI GOST, «La distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV» a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (eds.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid: Casa de Velázquez, 2006, p. 275-316.

exigir impostos indirectes a la ciutat i la seva batllia, alhora que a la vila de Palamós i al port de Sant Feliu de Guíxols.[31]

Aparentment, doncs, es tracta de la primera ocasió en què les autoritats municipals gironines recorregueren a la fiscalitat indirecta, la futura espina dorsal de la hisenda local. Les imposicions d'aquests subsidis votats en assemblea abans de l'any 1340 serviren exclusivament per reunir les sumes pactades amb el monarca, de manera que tot l'aparell impositiu implantat s'havia de desmantellar un cop liquidat el subsidi. Amb tot, ja s'havia fet el primer pas i, davant l'encadenament d'episodis bèl·lics i de necessitats de recursos durant el regnat de Pere III, les llicències per establir imposicions se succeirien cada cop amb més freqüència.[32] Les administracions i els òrgans de representació municipals com el de Girona que resultarien de tot aquest procés ja no serien els mateixos que, per exemple, hagueren d'assistir i aconsellar l'avi del Cerimoniós, Jaume II, en els preparatius de la conquesta de Sardenya vint anys abans.

L'augment de la despesa en la base de la vertebració institucional: de la pressió fiscal a les necessitats comunitàries (1345-1445)

En efecte, a la dècada de 1340 el ritme de canvis seguí accelerant-se. Com ja hem avançat, un dels principals factors per al desenvolupament d'una veritable hisenda municipal fou l'augment de la despesa i dins aquest increment destacaren els afers directament o indirectament

31. Sobre el pacte entre el rei i la ciutat: Josefina MUTGÉ VIVES, «La contribució de les ciutats de Tortosa i de Girona a l'armada contra els genovesos durant el regnat d'Alfons el Benigne (1333)», *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1996, vol. III, p. 629-642. A l'arxiu municipal es conserva la carta d'aprovació dels capítols concedits pel monarca: C. Pergamins, vol. I, doc. 276 (1333/03/29, Barcelona). Sobre la quantitat finalment aportada arran d'una nova negociació entre el rei i els síndics de la ciutat: Ll. R., vol. I, doc. 66 (1333/08/21). Com s'apunta en el treball esmentat i es pot intuir per documentació posterior a l'acta citada, l'aplicació d'impostos indirectes per part del govern municipal topà amb els interessos del bisbe i el capítol de la catedral amb seu a la ciutat. La col·lecta del subsidi, a més, s'allargà fins a finals de 1336, quan el rei Pere III reconegué als jurats d'aquell any l'entrega de la part encara pendent: C. Pergamins, vol. I, doc. 308 (1336/12/30, València). En principi, quedaria totalment desvinculada d'aquest cicle fiscal la concessió per part del monarca als magistrats gironins per establir, juntament amb el batlle i l'administrador de les rendes reials de la ciutat i el bisbat, una barra i exigir passatges a fi de reparar camins i ponts que, a tenor de la súplica dels representants locals, havien patit els efectes devastadors d'inundacions: Ll. Verd, doc. 151 (1337/03/19). Voldríem recordar, tanmateix, les reserves expressades més amunt a propòsit de la concessió d'un impost sobre mercaderies entre Girona i Sant Feliu de Guíxols de 1322.

32. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», p. 365.

vinculats a la guerra i les demandes fiscals per part de la monarquia. Les necessitats internes de la comunitat, el govern de la qual procurà de resoldre, també incidiren en la dinamització de les arques locals. En l'apartat que encetem revisarem ambdós aspectes bo i distingint-ne les variants i les diferents seqüències en què es concretaren al llarg de tota l'època estudiada.

El finançament de la guerra (1340-1440)

Tal com ja havia quedat palès a les primers dècades del segle XIV, la creixent pressió fiscal a què foren sotmeses les viles i ciutats del Principat, en concret, i de la Corona d'Aragó anà molt sovint lligada al finançament de les empreses militars en què s'embrancà la Corona. En especial durant les dècades centrals del segle XIV, s'encadenaren diversos conflictes que comportaren la concessió d'un gran nombre de subsidis i ajudes per part dels estaments o a càrrec de diverses poblacions per separat. Girona es trobà immersa en el fenomen i els esforços econòmics que s'exigiren al conjunt de la comunitat d'habitants contribuí en gran mesura al desenvolupament d'una administració financera específica i del conjunt de l'ens municipal. Segons plantejàvem, resseguirem tots aquests cicles al llarg de l'època que tractem i ens aproximarem als respectius costos i conseqüències de diversa índole (taula 1, gràfic 1).

Els conflictes de la dècada de 1340 i les primeres emissions de deute públic

En efecte, la successió d'enfrontaments bèl·lics del segon terç del segle XIV, és a dir l'anomenada guerra de l'Estret de Gibraltar (1337-1342), que enllaçà sense gairebé solució de continuïtat amb l'ocupació del regne de Mallorca (1342-1344) i, tot seguit, amb noves revoltes a la indòmita Sardenya (1347), les quals, al seu torn, anticiparen el costós enfrontament amb Gènova pel control del Mediterrani occidental (1350-1356), inclou diverses fites en el procés de transferència de competències fiscals de la Corona als municipis. Tot revisant la seqüència s'observarà com molt sovint la pressió fiscal sobre el municipi provocà el desbordament de les estructures de govern fins aleshores existents, de manera que calgué enfortir-les o, fins i tot, reformar-les.

D'acord amb un estudi de M. Sánchez i S. Gassiot, la trajectòria de la ciutat de l'Onyar en el donatiu aprovat pel braç reial a les corts generals celebrades a Barcelona l'any 1340 per tal de fer front a l'amenaça marínida a les costes catalanes i valencianes va ser força particular. Els magistrats gironins, a semblança dels de Lleida i Manresa, s'oposaren d'entrada a establir les imposicions acordades i, sobretot, a prestar

jurament al conseller de Barcelona que s'erigia com a administrador general de l'armada que es pretenia organitzar. Finalment, però, l'any 1341 els representants municipals de Girona acceptaren contribuir-hi amb 60.000 s. i ordenaren per això la percepció d'imposicions, que tanmateix no estalviaran el repartiment d'alguna talla.[33]

Abans que finalitzés el període estipulat en el subsidi del braç reial a les mencionades corts de Barcelona, Pere el Cerimoniós iniciava les campanyes que acabarien amb la reincorporació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó. Per finançar aquesta nova empresa, els síndics dels llocs de jurisdicció reial, reunits en un Parlament programat altre cop a Barcelona (setembre de 1342), van oferir al monarca un donatiu, al qual en seguí un altre atorgat l'abril de 1344 i destinat a la conquesta militar de les terres de Rosselló i Cerdanya.[34]

Val a dir, d'entrada, que una part molt considerable del numerari necessari s'aconseguí amb una sèrie d'alienacions de diverses peces del patrimoni reial, operacions similars a les que havien tingut lloc en cicles fiscals anteriors i que suposaren arreu de la Corona d'Aragó l'erosió del patrimoni del monarca.[35] Malgrat la falta de recerques, sembla clar

33. Vegeu sobre aquest episodi: Manuel SÁNCHEZ i Sílvia GASSIOT, «La "Cort General" de Barcelona (1340) y la contribución catalana a la guerra del Estrecho», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional* (1988), Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 222-240 (amb un seguiment minuciós del cas gironí); Jordi MORELLÓ BAGET, «La contribución del clero de la Corona de Aragón a la Guerra del Estrecho (dècada de 1340) y sus consecuencias fiscales» a Daniel BALOUP i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (dirs.), *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logístiques*, Tolosa de Llenguadoc: Presses Universitaires du Midi, 2015, p. 81-116. Podem afegir-hi que, d'acord amb les referències ofertes posteriorment per C. Guilleré, entre 1339 i 1341, qui sap si abans d'acabar implantant les imposicions i adequar-se als mecanismes previstos al donatiu votat a les corts, el govern local reuní pecúnia mitjançant una préstec forçós integrat posteriorment en sengles talles recaptades els anys 1340 i 1341: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 247-251. Quant a les característiques de les imposicions establertes l'any 134: Ibíd., p. 256-261; C. GUILLERÉ, «Un exemple de fiscalité urbaine indirecte...», p. 423-427.

34. Sobre aquest cicle fiscal: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)» a D. MENJOT i M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (eds.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal*..., p. 239-273.

35. P. Orti ja advertí de la manca d'estudis sobre el procés d'alienacions del patrimoni reial des de finals del segle XIII i, sobretot, durant la segona meitat del segle XIV. I això malgrat la importància que la historiografia tradicionalment li ha atribuït tan sols a partir de la prova *a contrario*, és a dir, dels processos de recuperació d'allò que s'havia traspassat, d'acord amb el treball clàssic de M. T. FERRER MALLOL: «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius...», p. 351-491. El propi Orti endega un primer estudi detallat de la campanya de vendes dutes a terme per al finançament de la conquesta de Sardenya de 1323-1324. Pel que fa al cas de Girona en aquell període, esmenta la venda de censos emfitèutics, estances i taules de mercat de la sabateria, la merceria i la peixateria: Pere ORTI GOST, «Les alienacions del patrimoni reial i el finançament de

que tot plegat anà en detriment del poder del monarca en els seus dominis i alterà la correlació de forces en el mosaic jurisdiccional.[36]

Pel que fa als dos donatius que assumí l'estament reial, cal destacar que els municipis ampliaren un cop més el control sobre les imposicions, ja que aleshores foren facultats per modificar-ne les tarifes sense llicència específica del monarca i per poder perllongar-ne la vigència fins que no s'haguessin saldat totes les despeses ocasionades per les ajudes aprovades.[37] Així, mentre a priori començava a retrocedir la importància financera de l'aparell tributari de la Corona (lleudes, passatges i mesuratges) als seus dominis directes en el mateix context de deteriorament del patrimoni reial, tendia a créixer el pes dels impostos aplicats pels governs municipals sobre el consum i el comerç d'un gran nombre de productes.[38]

Amb tot, arribats a aquest punt, s'ha d'insistir en un fet que només hem suggerit en la descripció del període anterior a 1340 i que no es pot perdre mai de vista: els magistrats locals recorregueren al crèdit des del primer moment que hagueren de respondre a demandes del rei o a altres necessitats immediates de la comunitat. Es tractava d'una bona estratègia tant a l'hora d'adequar-se als ritmes de les pagues estipulades en les ajudes promeses al monarca (amb calendaris especialment exigents en els donatius de repartició aprovats a partir de la dècada de 1330) com de subvenir a altres despeses urgents, com ara, legacions a les corts reials i senyorials o el manteniment i la reforma d'obres i equipaments públics.

---

la conquesta de Sardenya de 1323-1324» a Maria Teresa FERRER I MALLOL *et alii* (eds.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, actes del seminari celebrat a Barcelona, els dies 27 i 28 de novembre de 2003, Barcelona: CSIC-IMF, 2005, p. 239-272. Per algunes referències al cicle d'alienacions de la dècada de 1340, en concret, el nomenament de dos comissaris reials amb la missió de vendre censos i moltures del Monar reial de la ciutat i l'alienació de la jurisdicció de Bescanó al ciutadà gironí Eimeric I de la Via, vegeu J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval*..., p. 94-95.

36. Així, per exemple, uns representants de Girona, a inicis del cicle fiscal de 1340-1347, demanaren que se'ls confirmés que la dispersió de drets jurisdiccionals no posaria en perill els privilegis de la ciutat: C. Pergamins, vol. I, doc. 391 (1344/10/29).

37. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis...», p. 233-278.

38. Certament, qualsevol consideració a propòsit del conjunt de rendes i drets que seguia percebent la Corona a la ciutat de Girona i el seu entorn durant l'època que estudiem ha d'exposar-se amb cautela a l'espera d'un estudi que permeti calibrar com evolucionà. Per exemple, si es vol afirmar que aquest aparell perdé pes financer durant les dècades centrals del segle XIV, cal comprovar abans que, en efecte, els ingressos que generava eren escassos respecte d'altres indicadors econòmics i que, entre altres circumstàncies, tan sols revertia en un espectre molt reduït del conjunt de creditors de l'administració reial.

D'aquesta manera, des de molt antic els representants municipals es valgueren del vell recurs d'endarrerir pagaments fins a tenir la liquiditat suficient. Més sovint encara, davant de noves necessitats imprevistes, obtingueren bestretes o sol·licitaren préstecs en nom de la ciutat i a compte dels instruments fiscals disponibles: tal com hem vist, en una primera època, les talles i, arran de la generalització de les imposicions, el producte que generava l'arrendament d'aquests impostos indirectes.[39]

Així mateix, durant les dècades centrals del segle XIV, moltes ciutats catalanes a la cerca de crèdit es recolzaren en els establiments bancaris locals, és a dir, en les taules de canviadors que els oferien líquid o els permetien captar prestadors i, posteriorment, redistribuir els ingressos fiscals bo i retornant els capitals i satisfent els interessos corresponents. Precisament Girona ofereix un bon exemple de la interrelació entre la incipient administració municipal i la banca privada local.[40]

Deixant ara de banda el paper que exerciren aquests banquers, cal dir que Guilleré documentà l'existència d'un nombre considerable de préstecs o *mutua* concertats tant amb ciutadans cristians com amb jueus entre els anys 1339 i 1341.[41] Alhora, però, amb motiu de les ajudes per a la reincorporació del regne de Mallorca (tant l'aprovada al Parlament de Barcelona de 1342, com la que el braç reial tornà a atorgar a partir de l'abril de 1344 amb pagues previstes fins tres anys després), la ciutat de Girona, igual que altres poblacions del Principat, recorregué per primer cop a uns instruments crediticis a mitjà i a llarg termini que començaven a despuntar en els mercats catalans i que ja havien estat adoptats per certes corporacions: les rendes vitalícies o perpètues (violaris i censals morts) (taula 1).[42]

Val la pena advertir que, si bé la monarquia es trobava inevitablement sempre al darrere d'aquestes primeres emissions del decenni de 1340, en el cas gironí, com en el d'altres grans ciutats com Barcelona o Lleida, exemptes de quèstia des de feia dècades, no s'hagueren de

39. Vegeu, en aquest sentit, les eines de finançament amb què comptaven els municipis catalans del tres-cents il·lustrades amb el cas de Sant Feliu de Guíxols: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 101-152, especialment p. 107-122.

40. Una primera aproximació a aquest fenomen a: Albert REIXACH SALA, «Finanzas municipales y banca privada en la Cataluña bajomedieval: los cambistas y la hacienda local de Gerona (1330-1380)» a Concepción VILLANUEVA MORTE *et alii* (eds.), *Estudios recientes de jóvenes medievalistas Lorca 2012, VI Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas,* Múrcia: Editum-SEEM-Universidad de Murcia, 2013, p. 179-194.

41. C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 248-251.

42. Sobre el deute públic consolidat dels municipis catalans i el recurs als violaris i censals, vegeu el conjunt de treballs aplegats a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *La deuda pública...*

vendre violaris assignats sobre aquesta exacció, a diferència de la resta de viles reials.[43] Fins a cert punt, doncs, l'administració local de Girona actuà autònomament en el moment de plantejar-se com efectuava les pagues dels subsidis i de decidir-se per subhastar rendes obligades sobre el conjunt de béns i persones que integraven la universitat. Això no obstant, aquestes vendes es produïren de manera seriada i condicionada pels terminis de pagament dels donatius. Per això, la Corona no en quedà al marge: expedí, almenys, una llicència d'endeutament i, sobretot, pressionà perquè es complís el calendari establert.

Registrem, en concret, tres sèries d'emissions entre 1343 i 1345. Tal com és palès en els contractes, una sèrie arrencava d'una provisió del Cerimoniós de l'abril de 1343 en què insistia als jurats que no es retardessin i obtinguessin la pecúnia necessària per fer efectives les pagues trimestrals del donatiu de 1342 que ascendia a 50.000 ll. i de les quals corresponien a Girona 75.000 s. I això a part d'unes ajudes específiques per a l'armament de trenta galeres el cost exacte de les quals ignorem. L'altra tenia la base legal en la llicència concedida pel monarca el mes de juny de l'any 1344 i amb la qual s'autoritzava els jurats gironins a finançar per *modum vendicionis censualis* els 105.000 s. que pertocaven a la ciutat dins de les 70.000 ll. anuals del donatiu que s'havia iniciat el mes d'abril anterior.[44] Tanmateix, és possible que ja s'haguessin fet algunes vendes a principis de 1344 abans de l'expedició de la provisió reial (taula 2). Paral·lelament, s'obtingueren préstecs suplementaris de ciutadans preeminents, els quals, mitjançant l'antiga fórmula del *mutuum*, aportaren capitals substancialment superiors als que oferien els compradors de rendes.[45]

43. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes...», p. 251-252.

44. Respectivament: AHG, Gi-06, vol. 33, s. f., 1343/04/17; Ll. R., vol. I, doc. 149 (1344/06/05). En realitat, a principis d'abril de 1344 el rei ja havia enviat una carta a la majoria de llocs reials de Catalunya, tret de les ciutats de Lleida i Barcelona, amb què plantejava i validava la possibilitat d'emetre violaris, per bé que alhora convocava els representants de cada lloc perquè hi donessin la seva conformitat (aquesta lletra, però, no es conserva a l'arxiu gironí): ACA, C, reg. 991, f. 31r-32r, comentada a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes...», especialment p. 249-251.

45. M. Sánchez documenta, a partir de les anotacions del tresorer reial, que Girona aportà els 90.000 s. dels dos primers anys del subsidi de 1344 a partir de 53.100 s. procedents de préstecs del mercader Pere Mitjavila (35.000 s.), el metge reial Arnau I Sarriera (12.600 s.) i el jurista Berenguer Castell (5.500 s.), a més de 36.900 s. mitjançant l'emissió de violaris: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes...», p. 251-252. Això no obstant, segurament no s'acabà complint el calendari fixat pel donatiu encetat l'abril de 1344, per la qual cosa, a la primavera de l'any següent, Pere III ja havia ordenat una execució contra la ciutat, procediment que s'acabà aturant després d'una entrevista de representants gironins amb el mateix monarca: Ll. R., vol. I, doc. 156 (1345/05/07).

Per una altra banda, sobre la base dels contractes per a l'emissió de rendes que es conserven d'aquesta fase, és important assenyalar el següent: per un costat, les primeres vendes foren fetes pels jurats com a representants de la comunitat, si bé amb el suport d'una cinquantena de fiadors (tots ells amb cognoms que reapareixen amb certa freqüència en les nòmines de jurats d'aquells anys); per un altre, la venda de les rendes vitalícies no es feu explícitament a carta de gràcia (o pacte de retrovenda) com succeiria posteriorment, ni es delimità un termini màxim per a la lluïció del dret a percebre la pensió.[46] En qualsevol cas, hem pogut documentar que la majoria de violaris emesos foren redimits en el termini d'entre cinc mesos i dos anys (taula 2).

Més enllà d'aquests detalls, el que a l'altura dels anys 1340 era una primera incursió de força localitats en l'emissió de deute públic, a la dècada següent esdevindria un fenomen estructural generalitzat arreu del Principat i amb gran transcendència. Al mateix temps, com anirem veient, el gran volum d'endeutament censal del municipi contribuiria a perpetuar de facto les imposicions, o sigui aquells impostos indirectes que fins aleshores el monarca només havia autoritzat durant un període determinat per respondre a demandes fiscals concretes.

Una vegada completat el cicle fiscal que durant el lapse comprès entre els anys 1340 i 1347 emmarquen la Guerra de l'Estret i l'ocupació del regne de Mallorca, els esdeveniments subsegüents tornaren a activar els ressorts financers de la Corona. Destaca, en concret, l'esclat d'una nova rebel·lió dels Doria a Sardenya a principis de 1347. Després d'una sonada derrota catalanoaragonesa al lloc dels Aidu di Turdu, s'adoptaren mesures d'urgència per sufocar l'aixecament. Com explica M. Sánchez, la necessitat de socórrer les tropes reials a l'illa precipità una gran onada d'alienacions de viles, castells i rendes reials, així com d'emissions de censals i violaris assignats sobre aquests drets.[47]

Igual que en períodes anteriors o posteriors, segueix pendent d'anàlisi com afectà el fenomen l'àrea gironina, tot i que no falten indicis

46. Com observa J. Morelló, és un detall important, ja que hauria estat possible que la venda es fes a carta de gràcia amb la fixació d'un període de temps mínim abans del qual no hauria estat possible la lluïció, és a dir una venda *ad tempus*: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic...*, p. 800-801. De tota manera, en el cas d'aquestes primeres emissions de Girona, tot fa pensar que en el contracte només es regulava el dret a percebre la pensió durant les dues vides sobre les quals s'havia venut la renda i no la possible redempció.

47. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Después de Aidu de Turdu (1347): los sucesos de Cerdeña y sus repercusiones en el patrimonio real», *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, 1990, vol. II (Comunicazioni), Sàsser, 1995, p. 789-809 (reproduït a M. SÁNCHEZ, *Pagar al rey...*, p. 121-141).

clars d'alienacions de jurisdiccions dins la vegueria, de traspassos de censos emfitèutics sobre immobles i, fins i tot, de complexes transaccions amb què el rei empenyorà rendes reials per recuperar, ni que fos temporalment, l'exercici del poder i el mer i mixt imperi d'alguns castells i llocs prèviament alienats a nobles de la zona.[48] En qualsevol cas, cal insistir que el desmembrament del patrimoni reial esdevingué un fenomen indestriable dels elevats costos de finançar i mobilitzar tropes per a les empreses militars dels reis d'Aragó. I a finals dels anys 1340 tan sols se n'escrivia un episodi més.

Les guerres mediterrànies (1350-1356)

De fet, en l'evolució de les estructures fiscals i financeres dels municipis catalans, alguns dels canvis més transcendentals es produïren en l'etapa compresa entre 1350 i 1356. A grans trets, al llarg d'aquests anys s'encetà el recurs massiu a l'endeutament per part de moltes administracions locals mitjançant l'emissió de violaris i censals morts i, paral·lelament, es tendí a perpetuar la col·lecta d'imposicions més enllà dels períodes estrictes d'una exigència fiscal. Una de les raons principals de la nova tendència rau en el fet que, a partir del donatiu aprovat en el Parlament de Vilafranca de 1353, la monarquia optà definitivament per traslladar les despeses de finançament dels subsidis als municipis. D'aquesta manera, s'assegurava la recaptació d'una quantitat concreta i, com a contrapartida, cedia als governs locals el control d'importants recursos fiscals, en especial impostos indirectes sobre el consum i el comerç de diversos productes. La ciutat de l'Onyar, igual que pràcticament tots els nuclis reials del Principat, entrà de ple en aquesta dinàmica.

El context en què s'inicià el procés estigué marcat, com quasi sempre, per la guerra, aleshores una successió gairebé ininterrompuda de conflictes que s'ha convingut denominar *guerres mediterrànies* i que giraren entorn d'un perllongat enfrontament del rei d'Aragó amb la república de Gènova, tensió connectada alhora amb les revoltes endè-

48. Un exemple de les subhastes de drets alodials efectuades per Bernat Bertó, procurador reial a la governació de Girona per aconseguir la suma de 1.000 s.: C. Pergamins, vol. I, doc. 416 (1347/07/06). Per altra banda, les lleudes de la ciutat foren empenyorades pel monarca al noble Huguet de Pallars amb l'objectiu de lluir la jurisdicció i el mer i mixt imperi del castell de Cervià i dels llocs de Bordils i de Púbol. Amb motiu d'aquest traspàs, els jurats de la ciutat de l'Onyar pactaren amb l'oficial reial el pagament anual de 65 ll. durant un trienni iniciat l'1 de gener de 1347, possiblement per mitigar els efectes de l'alienació i contribuir a la recuperació de tot aquest patrimoni: Ll. Verd, doc. 231 (1344/04/25); AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 1, f. 154r-v, 1347/08/30.

miques de l'illa de Sardenya. Tal com veurem, a partir de 1356 aquests conflictes enllaçarien sense solució de continuïtat amb la guerra contra Castella i provocarien que la pressió fiscal anés *in crescendo* fins als anys centrals de la dècada de 1360.[49]

Observem ara el paper de la ciutat de Girona en el cicle fiscal de les guerres mediterrànies, és a dir, en quina mesura hi contribuí i quins recursos mobilitzà (taula 1). Segons s'acostuma a considerar, aquest cicle començà amb el subsidi ofert pels tres braços a la Cort General reunida a Perpinyà l'any 1350 i parcialment revisat, pel que fa a diversos aspectes administratius, a la cort que tingué lloc a Lleida l'any 1352.[50] Destinat, d'entrada, a sufocar una nova rebel·lió a Sardenya i a combatre l'acèrrim enemic genovès, consistia en una "imposició general" sobre el vi, els cereals, la carn i els draps de llana que calia aplicar arreu del Principat durant tres anys. Amb tot, a principis de 1351, els capítols encara no havien entrat en vigor a causa de la negativa del braç eclesiàstic a percebre l'impost en els seus dominis sense una autorització prèvia del papa.

Pere el Cerimoniós hagué de buscar una nova via per finançar una expedició de divuit galeres, aleshores ja pactada amb Venècia, aliada en el combat contra la república lígur, tot dirigint-se directament a les ciutats i viles reials. Al llarg de la primavera de 1351, Barcelona i altres localitats oferiren al monarca donatius particulars recaptats a partir d'una imposició que seguia, en línies generals, les condicions aprovades a Perpinyà. Sabem, alhora, que en el decurs d'aquells mesos, en una reunió que precisament tingué lloc a la ciutat de l'Onyar, les universitats reials del ducat de Girona (acabat de crear feia ben poc) i les de la vegueria de Cervera atorgaren un subsidi de 12.400 ll.

49. Una síntesi recent de la seqüència completa de conflictes a Sardenya durant el regnat de Pere III: Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319-1387)*, Lleida: Pagès editors, 2015, p. 108-111, 120, 128-151, 197-205, 244-257. Pel que fa a la sèrie d'esdeveniments de les anomenades guerres mediterrànies i a les assemblees i campanyes fiscals que en derivaren: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, Parlaments* y fiscalidad en Cataluña: las *profertes* para las guerras mediterráneas (1350-1356), *Pagar al rey*..., p. 291-313. A propòsit de l'impacte dels subsidis atorgats per les poblacions de domini reial: Pere ORTI GOST, «La distribución de la carga fiscal...», p. 275-316. Quant a la incidència d'aquesta etapa en el procés de gestació dels sistemes fiscals municipals: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis...», p. 233-278.

50. Vegeu els respectius capítols d'aquests donatius a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Pere ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: el capítol del donatiu, 1288-1384*, Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, 1997, doc. X (p. 89-96), XI (p. 97-105).

que hauria d'obtenir-se via imposicions aplicables durant un trienni.[51] Al costat d'altres localitats destacades com Manresa, Vic o la mateixa Cervera, els prohoms gironins tingueren força protagonisme en l'episodi, ja que com a administradors i distribuïdors de l'ajuda foren nomenats un manresà i el ciutadà de Girona Bonanat Tornavells, mentre que la moneda obtinguda s'havia de dipositar a la taula dels canviadors gironins Francesc Savarrés i Guillem Jordà.[52]

La seva col·lecta efectiva, tanmateix, estava supeditada a l'obtenció de la llicència papal esperada pel subsidi de Perpinyà. S'aconseguí finalment el mes de novembre del mateix 1351, però no sabem amb detall com es concretà aquesta ajuda particular del ducat de Girona. Tan sols tenim alguna referència indirecta de l'actuació de l'esmentat Tornavells com a administrador de la galera del ducat i de la transferència que feu de certes quantitats a un mercader gironí que actuava de procurador de Ponç de Santapau, capità de l'armada que salpà l'octubre de 1351.[53] I el cas és que, davant les dificultats per posar en marxa la maquinària fiscal fins i tot després de l'autorització pontifícia, es tornaren a convocar Corts Generals a la ciutat de Lleida, les quals s'inauguraren a mitjan abril de 1352. En aquesta assemblea se centraren els esforços a adequar l'aparell administratiu previst en els capítols del donatiu d'abast general aprovats a la capital rossellonesa dos anys abans.

Al marge de fer front a l'ajuda particular de 1351, sembla que el període anterior a l'encadenament de profertes encetat a principis de 1353 que analitzarem a continuació es caracteritzà, en especial, pels intents de la incipient administració municipal gironina de pal·liar els efectes de les diverses campanyes del decenni precedent. Així, s'accedí al mercat del deute no tant per finançar noves demandes urgents de moneda com per intentar amortitzar les rendes emeses anteriorment.[54]

---

51. És important remarcar que el fet que desconeguem com es repartí aquest subsidi i els resultats exactes de la recaptació duta a terme comporta el perill de quedar «sobredimensionat» en la taula que il·lustra les despeses del municipi de Girona: taula 1, gràfic 1.

52. Pere VERDÉS PIJUAN, «Els capítols de l'ajuda atorgada per la vila de Cervera al rei Pere el Cerimoniós l'any 1351», *Miscel·lània cerverina*, 10 (1996), p. 249-259. Pel que fa a la creació del ducat de Girona: vegeu «Balanç historiogràfic i definició d'objectius». Com indicarem més endavant (apartat «El mostassaf: entre les prerrogatives reials i la potestat normativa del municipi»), la llarga negociació va comportar l'obtenció d'altres privilegis a favor de la ciutat, com ara la de l'ofici de mostassaf i altres ratificacions. Per tot plegat, vegeu també: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 167-169.

53. AHG, Gi-06, vol. 52, s. f., 1351/11/02.

54. El recurs a l'emissió de deute per reduir el volum de pagaments a què la ciutat havia de fer front cada any segurament no fou l'estratègia escollida unànimement pel

Es documenta, en aquest sentit, un sindicat de l'estiu de 1351 a favor dels ciutadans Pere I Bordils i Ferrer de Segurioles amb la missió de lluir violaris venuts temps enrere.[55] No es conserven registres específics de la seva actuació, però en canvi sí que es pot conèixer la venda d'almenys dos censals morts de capitals que, amb un interès del 5%, sumaven 30.000 s. i estaven destinats a cancel·lar rendes més oneroses. D'acord amb el que informen els contractes d'aquestes rendes, aleshores Girona devia cada any en concepte de pensió de violaris un mínim (a la pràctica, potser era bastant més) de 4.950 s.[56] Així mateix, a principis de 1353 s'aprovà una talla de 20.000 s. (xifra que devia apropar-se més al volum total de deute) que s'havia de llevar en quatre mesos i que s'encaminava a lluir rendes d'anys anteriors no especificades.[57]

Aquest cas reforçaria, doncs, la hipòtesi, demostrada en altres viles reials com Cervera, que les hisendes municipals, fins a principis del decenni de 1350, pogueren sobreposar-se a la creixent pressió fiscal gràcies als violaris o a les rendes mixtes, ja que aquests productes financers milloraven molt les prestacions dels préstecs a curt termini.[58] Amb tot, la indòmita Sardenya convertí ben aviat aquella recuperació en un miratge. S'hagueren de preparar armades de nou i s'hagué d'aconseguir ràpidament numerari per cobrir-ne els costos.

---

consell, ja que a principis de 1351 hi ha indicis de debats sobre si era preferible vendre violaris o aplicar una talla: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 53r, 1351/03/29. Tanmateix, com veurem, s'acabà recorrent al vell mètode de les derrames al cap de dos anys.

55. AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 57v, 1351/08/19.

56. AHG, Gi-05, vol. 124, f. 58v-69v, 1352/05/04; C. Pergamins, vol. I, doc. 460 (1352/05/04). Els compradors d'aquests dos censals foren, respectivament, el notari Ramon Bruguera (que en aquella època actuava d'escrivà del consell) i Beatriu, vídua del ciutadà gironí Francesc I Terrades, en tant que tutora del fill adult i hereu d'aquest seu marit difunt. Per altra banda, segons recull el primer contracte, els magistrats de la ciutat es reuniren amb el bisbe i altres clergues experts en teologia per tal que els confirmessin que l'emissió es feia per un preu just i que no s'estava cometent cap pecat. Tal vegada l'operació ja s'estava gestant el juny de 1351, segons l'intercanvi de correspondència dels jurats amb un notari barceloní a qui demanaven assessorament en la preparació dels contractes i amb Ramon Bruguera, el notari encarregat dels afers del consell que, en efecte, acabà essent un dels creditors: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 56r-v, 1351/06/03. Quant al nivell d'endeutament de l'administració local gironina i a tall de comparació, val a dir que a Barcelona aquell mateix 1351 es pagaven 29.440 s. en concepte de pensions: P. ORTI GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal...», p. 33 (basant-se en Yves ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique à Barcelone (XIVe siècle)», *Estudios de Historia Moderna*, 4 (1954), p. 15-156, especialment p. 100-107). Pel que fa a la vila de Cervera, un any abans, és a dir durant l'exercici de 1350, es pagaven poc més de 15.000 s. pel mateix concepte: P. VERDÉS PIJUAN, «La consolidació del sistema fiscal...», p. 203-204.

57. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 7v-8r, 1353/01/16.

58. Vegeu aquesta idea desenvolupada per al cas cerverí a: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"»..., p. 34-36.

Poc abans d'acabar-se el període de vigència de l'ajuda negociada a Lleida durant la primavera de 1352, el braç reial va desmarcar-se definitivament de les assemblees que havien celebrat tots tres braços conjuntament i encetà una llarga sèrie de negociacions per a la concessió de donatius en successius parlaments. Així, el rei convocà els síndics de ciutats i viles de jurisdicció reial de Catalunya a Vilafranca del Penedès el desembre de 1352, per bé que es traslladà la seu definitiva de la trobada a Barcelona. D'aquest parlament en resultà una proferta de 70.000 ll. que havia de permetre pagar una armada dirigida a Sardenya i encapçalada pel noble Bernat II de Cabrera. El donatiu suposava, a més, la cessió de les imposicions dels llocs de reialenc als governs locals durant dos anys.[59]

Després de constatar que els esforços per apaivagar l'estat latent de revolta a Sardenya no havien resultat suficients, s'iniciaren els preparatius per una expedició liderada pel propi Pere el Cerimoniós, que no pogué partir fins el mes de juny de 1354.[60] Primer se celebrà un parlament a Barcelona el mes de gener en què s'atorgà un donatiu de 100.000 ll. i, el mes d'agost següent, amb el rei ja absent i sota la presidència de l'infant Pere, procurador general del monarca, tingué lloc un altre parlament en què es pactà un nou subsidi de 50.000 ll., que s'havia de pagar entre l'octubre següent (20.000 ll.) i els mesos de gener i abril de 1355 (15.000 ll. en cadascun d'aquests dos mesos). Finalment, el mes de març d'aquest darrer any, en un altre parlament celebrat a Lleida, s'aprovà el darrer donatiu per a la campanya sarda, aleshores de 60.000 ll. i orientat a preparar un estol que protegís el rei en el seu retorn a la península. S'havia de fer efectiu en tres pagues de 20.000 ll. cadascuna els mesos de maig, juliol i setembre de 1355. Tots tres subsidis preveien la prolongació de les imposicions implantades arran del donatiu del parlament de Vilafranca i, a més, es permetia augmentar les tarifes del subsidi del mes d'agost de 1354. De fet, en la darrera de les tres ajudes ja es feia explícit que les exaccions indirectes podrien ser vigents fins que no s'haguessin saldat tots els deutes contrets com a conseqüència de la sèrie encetada l'any 1353.[61]

59. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat…*, doc. XII (p. 107-131).

60. Sobre els preparatius militars d'aquesta expedició i el desenvolupament posterior: Mario ORSI LÁZARO, «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del juez de Arborea y la "armada e viatge" de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38/2 (2008), p. 921-968.

61. Respectivament: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat…*, doc. XIII (p. 133-141), XIV (p. 143-156), XV (p. 157-170).

Quan Mateo Doria violà la pau que havia signat a Sanluri amb Pere III i el jutge d'Arborea el juliol de 1355, fou necessari un nou contingent naval per combatre una enèsima revolta a Sardenya. Llavors no se celebrà un parlament com altres vegades, però les localitats de jurisdicció reial, mitjançant diverses reunions simultànies, acordaren un subsidi global de 25.000 ll. que diversos oficials recaptaren per separat en distintes demarcacions. La majoria de municipis, entre els quals Girona, feren una composició amb aquests representants del rei.[62]

L'element més significatiu dels quatre donatius atorgats a cavall de Vilafranca, Barcelona i Lleida entre els anys 1353 i 1355 rau en el gran pas que representaven cap a un sistema d'organització de les campanyes fiscals amb un protagonisme més destacat de les administracions municipals. Les quantitats pactades s'havien de distribuir entre les diverses comunitats de reialenc i s'havien d'anticipar mitjançant l'emissió de deute, sobretot violaris i rendes mixtes, els interessos i capitals dels quals s'havien de cobrir amb unes imposicions, com apuntàvem, revisades a l'alça enmig del procés. Alhora, per organitzar l'abonament d'aquestes bestretes, es recorregué a canviadors de Barcelona, com ara Jaume Desvilar, que centralitzaven les dites o promeses de pagament fetes pels síndics de les diverses poblacions. Malgrat això, almenys pel que fa al cas que analitzem, també hi ha indicis de la intervenció paral·lela de banquers locals, com ara els gironins F. Savarrés i G. Jordà, esmentats més amunt, i el seu conciutadà B. Hospital.[63]

Les fonts locals conservades no ens permeten calcular amb gaire exactitud l'aportació de la ciutat de Girona a les arques reials durant aquest breu període entre principis de 1353 i finals de 1355. Les úniques dades fiables procedeixen del punt d'arribada d'aquest cicle, és a dir, les valoracions i compensacions (en un procés denominat *igualament*) efectuades en successives reunions celebrades a Barcelona a partir de principis d'abril de 1355. Com dèiem, per fer front als quatre donatius atorgats pel braç reial entre 1353 i 1355, que assolien un total de 280.000 ll., s'implantaren procediments basats en l'emissió de rendes i la percepció d'imposicions similars als de cicles precedents. Tanmateix, la distribució de les quantitats entre les diverses comunitats es feu segons uns nous criteris de repartiment que, després de diverses

62. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El realengo catalán en la financiación de la campaña de Cerdeña de1356», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), p. 493-513.

63. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 7v-8r, 1353/01/16. La intervenció dels banquers en el cicle fiscal començat en el Parlament de Vilafranca de 1353 ha estat ben estudiat en relació amb la vila reial de Cervera: P. VERDÉS PIJUAN, «La consolidació del sistema fiscal i financer...», p. 194-199.

mesures provisionals, es fixaren en les mencionades trobades a la ciutat comtal al llarg de 1355.

Tal com explica P. Orti, calia que s'establís, en primer lloc, quant havia pogut recaptar cada localitat gràcies a les imposicions i quins costos li havia suposat l'emissió de deute per tal de calcular, a continuació, quina suma corresponia a cadascuna d'elles. Després, bo i confrontant aquesta xifra amb allò que es constatava que s'havia recaptat i gastat, es resoldria si les diverses comunitats havien de pagar encara més o, per contra, havien de ser rescabalades. Això no obstant, en la decisiva trobada del mes d'octubre d'aquell 1355, es decidí prescindir dels costos d'endeutament com a referència per ajustar les aportacions de cada lloc. En qualsevol cas, d'acord amb les operacions realitzades pels síndics de l'estament reial reunits a Barcelona i la comissió d'auditors que n'emanà, en què foren presents el canviador gironí Ramon I Medir i el seu conciutadà Francesc Pabia, que el rellevà el mes d'octubre, la ciutat de l'Onyar (fins al juny de 1354, juntament amb el port de Sant Feliu de Guíxols) havia pagat 17.131 ll. 11 s. 6 d., mentre que, segons el compartiment, en realitat li hauria tocat abonar 15.735 ll. 19 s. 6 d. En conseqüència, se li permetia recuperar 1.395 ll. 12 s.[64]

Si procurem remuntar-nos ara als inicis del procés, les informacions a propòsit de l'aportació concreta de Girona derivada del Parlament de Vilafranca de 1353 són força vagues. En les vendes de rendes que es realitzaren s'apunta que calia contribuir amb més de 70.000 s. en l'armada que s'estava preparant.[65] Quant al subsidi aprovat al parlament reial celebrat a Barcelona el gener de l'any següent, sabem que, dins la suma global de 100.000 ll., la ciutat de l'Onyar havia de pagar 6.446 ll. 14 s. tot fent dita a una taula de canvi de la Ciutat Comtal.[66] A més, enmig de les diverses profertes atorgades en el marc de parlaments del braç reial, és possible que la ciutat de Girona, igual que altres localitats, concedís al rei alguna ajuda graciosa complementària. Així, pels volts del mes de maig de 1354, poc abans que el rei Pere III salpés del port de Roses en direcció a Sardenya, la universitat gironina li concertà una aportació particular d'uns 25.000 s., fruit de la suma de transferències realitzades des de la taula, recentment inaugurada, del canviador gironí Ramon I Medir.[67]

64. P. ORTI GOST, «La distribución de la carga fiscal...», p. 275-316. Tenim constància que el març de 1356 els jurats gironins reberen una part del que se'ls havia de retornar segons els càlculs de l'igualament, en concret, unes 528 ll. 8 s. 6 d. Les reberen a través de la taula del canviador barceloní Jaume Desvilar: AMGi, I.1.1., n. 2, f. 120v, 1356/03/09.

65. AMGi, I.3.3.2.4., RG 43101, f. 209r-216v, 1353/04/17.

66. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 26r-v, 1354/03/05.

67. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 49r-v, 1354/10/12. D'altra banda, quan es feia efectiva una de les pagues previstes el mes d'octubre següent, el rei ordenà a Ramon I Medir

També per aquelles dates, el batlle general de Catalunya es desplaçà a la demarcació amb la voluntat d'obtenir préstecs directament de particulars i, paral·lelament, pactà una contribució de l'estament eclesiàstic del bisbat.[68] Tal vegada, com succeí a Cervera el mes de juny, la insistència en les peticions d'emprèstits de persones privades podia haver estat, de fet, el desencadenant de l'ajuda graciosa de la ciutat.[69] A més, aquesta transacció o alguna altra duta a terme a principis de 1354 implicà l'alienació per part del rei a favor del govern municipal de Girona de diverses jurisdiccions de la vegueria.[70]

Certament, en el cicle encetat a principis de 1353 és molt probable que els traspassos o empenyoraments de senyories i drets jurisdiccionals tornessin a integrar-se dins la maquinària fiscal de la monarquia i que, per tant, una de les vies amb què la ciutat de Girona contribuís a les demandes fiscals per a les campanyes sardes comportés la compra o, més sovint, la recompra de la jurisdicció de parròquies prèviament alienades pel rei, així com altres contraprestacions que afectaven el patrimoni regi de la capital gironina i de la resta de la demarcació. Com insistim, es tracta d'una qüestió realment complexa i, davant de la manca d'estudis, només podem deixar-ne apuntades algunes observacions.

En aquest sentit, durant la primavera de 1354, més enllà de l'ajuda graciosa ja esmentada de 25.000 s., els jurats gironins hagueren d'ingressar en una taula de canvi de la ciutat la quantitat de 46.000 s. en benefici del noble Francesc de Cervià, de qui calia recuperar les parròquies de Cervià, Púbol i Bordils, i una dotzena de masos situats a la Pera i a Cassà de Pelràs, alienades a favor seu pel tresorer reial Bernat d'Olzinelles l'agost de 1344. La recompra havia estat en nom del rei, de manera que, en realitat, el que feia el municipi era una bestreta en profit de la Corona que, pocs dies després, reconeixia que havia de tornar-ne la meitat, si bé restant-hi allò obtingut pels jurats en un traspàs de la lleuda del passatge de la ciutat.[71] A diferència de

---

que la lliurés a Nicolau Pujada de Sant Feliu de Guíxols, patró d'una coca que havia estat noliejada pel viatge del monarca a Sardenya.

68. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 30r, 33r-36r, 1354/05/20.

69. P. VERDÉS PIJUAN, «La consolidació del sistema fiscal i financer...», p. 187.

70. Anys després es relacionava el traspàs de diverses jurisdiccions amb la quantitat pagada al batlle general de Catalunya amb data de 1354/02/03: AMGi, I.1.2.1., llig. 2, s. f. 1366/01/21.

71. Ll. Verd, doc. 292 (1354/05/10), 293 (1354/05/28). Pel que fa al procediment de les alienacions mitjançant les vendes a carta de gràcia (a la pràctica, molts cops empenyoraments): M. T. FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius...», p. 359-370.

la petja documental que deixaren les nombroses operacions entre la ciutat i el rei al llarg de 1354, del donatiu votat a Lleida a principis de 1355 i que s'havia de satisfer en tres pagues, només es registren els nomenaments de dos dels membres del consell per actuar de síndics en les dites que calia fer a una banca de Barcelona.[72]

Després de l'etapa conclosa amb l'igualament de Barcelona de la tardor de 1355, Girona oferí, mitjançant una composició amb Bernat I Margarit, l'encarregat d'aplicar al bisbat el subsidi per a l'armada de 1356, una aportació graciosa de 24.000 s. que s'acompanyà d'una carta d'indemnitat que ratificava els privilegis de la ciutat.[73] Les quantitats s'anaren transferint al llarg d'aquella primavera a la taula del gironí Guillem Jordà, nomenat procurador del tresorer reial Pere Desvall.[74] Però a principis d'estiu s'encetà la guerra contra Pere el Cruel de Castella i s'entrà en una autèntica espiral fiscal que analitzarem en un pròxim apartat.

Podem centrar-nos ara en els mecanismes emprats per la ciutat de l'Onyar a l'hora de satisfer totes aquestes aportacions lligades a les guerres mediterrànies. Com hem vist, a l'alçada de mitjan segle XIV, el recurs més difós entre els llocs de jurisdicció reial per complir els terminis de pagament de les profertes fou l'emissió de violaris i censals. Després d'haver superat amb un cert èxit el cicle d'endeutament derivat de les demandes de la dècada de 1340, les ajudes atorgades a principis de 1353 comportaren noves emissions. Durant el mes de maig es vengueren rendes mixtes, en què una part de la renda s'emetia en forma de censal mort i l'altra sobre dues vides, és a dir, en forma de violari. Així s'aconseguiren al voltant de 52.700 s.[75] Amb tot, almenys en un cas, el del ciutadà Francesc I Santceloni, s'observa que el comprador, abans d'adquirir el censal violari, havia efectuat una bestreta o préstec per una quantitat equivalent a la del capital de la renda.[76]

Les pagues del subsidi aprovat mitjançant parlament a principis de 1354 i les ajudes gracioses concedides per la ciutat al llarg de la primavera d'aquell any suposaren l'emissió de nombroses rendes, totes violaris, les que hem localitzat.[77] Concretament, entorn del 5 de març,

72. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 51r-52v, 1355/04/09. Dos mesos després, fou encomanada la tasca justament al banquer Ramon I Medir: AMGi, I.1.1., n. 2, f. 78v-83v, 1355/06/29.

73. Ll. Verd, doc. 296 (1356/02/12).

74. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El realengo catalán…», p. 493-513, especialment p. 503.

75. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1041-1042.

76. AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 66r, 1353/05/03.

77. Al prèambul dels contractes de les rendes emeses es deia que, d'acord amb la llicència reial corresponent, la ciutat havia de recaptar 80.000 s. Entre altres exemples: AMGi, I.3.3.2.4., RG. 43101, f. 60r-67v, 1354/03/05.

es vengueren un mínim de trenta rendes sobre dues vides que ascendien a 109.270 s. de capital i a l'interès habitual d'aquest producte, del 14,28%. De cara a les pagues del donatiu aprovat a Barcelona l'agost d'aquell mateix any, s'encetà una nova sèrie d'emissions de, com a mínim, deu violaris que, amb les mateixes característiques, suposaren l'obtenció de 15.040 s.[78]

Quan a la proferta del Parlament de Lleida de 1355, a finals d'abril s'optà, d'entrada, per recórrer a rendes mixtes, una combinació que permetia rebaixar els interessos de les fórmules contractades a l'entorn del 10%, només se n'emeteren quatre en aquesta modalitat per un preu total de 15.400 s. Uns quants dies després, en canvi, és possible que només tornessin a tenir sortida els violaris. Aleshores se n'emeteren almenys catorze i permeteren ingressar la xifra de 56.350 s.[79]

Tot i que, com hem vist, l'any 1356 Girona acordà una composició de 24.000 s. per contribuir a l'organització d'una nova armada a Sardenya, l'única sèrie d'emissions de deute que es documenta aquell any tenia una altra finalitat o, almenys, no s'havia de destinar únicament a finançar l'expedició.[80] Segons s'exposa en els contractes de les rendes venudes, el sindicat que assumiren els propis jurats per encàrrec del consell el mes d'abril tenia la missió d'emetre censals violaris amb els capitals dels quals s'havien de lluir violaris venuts a un interès superior anys enrere. Així, doncs, és factible que a la primavera de 1356, abans que esclatés la guerra amb Castella i l'endeutament de la naixent administració municipal esdevingués irreversible, encara es projectés una liquidació completa de les càrregues assumides, ben bé com si les rendes vitalícies o mixtes emprades fins aleshores s'haguessin concebut encara com instruments financers a curt termini.[81]

D'altra banda, dels quinze censals-violaris que documentem (devien ser més) i que permeteren reunir la important xifra de 86.075, 12 s. es vengueren justament a alguns dels que ja havien estat compradors del nombrós conjunt de violaris emesos els anys 1354 o 1355.[82] En el cas de Bernat I Sampsó, fins i tot, els capitals d'una i altra venda eren

78. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1042-1046.
79. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1046-1048.
80. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1049-1051.
81. A tall de mostra: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43101, f. 409r-415r, 1356/04/10.
82. De cara a calibrar l'exactitud del nombre de rendes que hem pogut documentar i, en definitiva, per contrastar els ritmes i el volum de les emissions dutes a terme, pot comparar-se el cas de Girona amb el de Barcelona. A la Ciutat Comtal, entre 1351 i 1354, es vengueren 13 censals i 39 violaris, mentre que entre 1355 i 1356, 76 censals i 124 violaris: P. ORTI GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal...», p. 33 (a partir de Y. ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique...», p. 100-107).

idèntics.[83] Així doncs, tot fa pensar que l'operació de 1356 s'orientà, en efecte, a captar pecúnia per a una nova armada a Sardenya, però, per sobre d'això, devia perseguir l'objectiu de reduir l'interès de les rendes que prestava fins aleshores la universitat tot rescatant violaris emesos al 14,28% per mitjà dels capitals adquirits amb rendes mixtes a un interès que no sobrepassava el 10%. Tanmateix, el projecte, de manera semblant al que havia succeït amb la temptativa de sanejament del deute de 1351, quedà truncat en pocs mesos arran de l'inici d'un enfrontament obert entre el rei d'Aragó i el seu homòleg castellà.

De totes maneres, tal com ja s'estipulava en el subsidi aprovat l'any 1350 a les Corts Generals de Perpinyà i es refermava en les respectives concessions de la bateria d'ajudes que arrencà en el parlament de Vilafranca l'any 1353, la base fiscal principal amb què havien de comptar les comunitats de domini reial per fer front a les demandes eren les imposicions. La col·lecta de diversos conjunts d'impostos indirectes sobre el consum i la circulació de productes i mercaderies havia de permetre a la incipient administració local de Girona cobrir els costos inherents a les bestretes fetes a petició de la Corona, és a dir, abordar el pagament dels interessos de les rendes emeses per tal de cobrir les transferències realitzades des de taules de canvi coincidint amb les successives pagues de les profertes o ajudes particulars.

En el cas que analitzem, a més, a banda de les llicències per a la percepció d'aquests impostos indirectes contingudes en els respectius capítols de cada donatiu entre 1350 i 1356, també hi ha una provisió del rei del maig de 1354 especialment dirigida als representants gironins que ho ratificava. Ateses «plures, varias et magnas expensas pro graciosis adiutis» fetes, així com les legacions que s'havien hagut d'enviar davant del rei i «propter (...) expensas [tot allò] oportuit (...) violaria et censualia vendere et alia dampna subire», els permetia, durant tres anys, llevar imposicions sobre el pa, el vi, la carn i altres productes que els jurats consideressin.[84] Com tornarem a veure, aquest model impositiu és el que es dissenyà en els acords segellats als parlaments reials en què es concediren diversos subsidis a la Corona.[85] I així, doncs, encara que en la documentació municipal gironina no es troben gaires rastres de les exaccions que amb tota seguretat es recaptaren entre 1350 i 1356, havien d'ajustar-se a les condicions fixades en els capítols dels donatius. Més endavant en donarem algun detall.

83. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1052-1053.
84. Ll. Verd, doc. 294 (1354/05/28).
85. P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*..., p. 553-555.

D'altra banda, cal dir que en les ajudes anteriors al parlament de Vilafranca de 1353 aquests impostos foren col·lectats per representants dels diferents braços en una àmplia demarcació que abraçava tota la vegueria i possiblement el bisbat.[86] En conservem testimonis fragmentaris tan sols.[87] Tanmateix, a partir d'aleshores, en un esglaó més cap a la municipalització de facto d'aquest recurs fiscal, molt probablement s'arrendaren només a escala de ciutat, tal com ja s'havia fet a principis de la dècada de 1340.[88] D'aquí que els responsables de la seva aplicació efectiva, sempre dins els paràmetres aprovats en corts o parlaments, fossin els jurats i el consell local.[89]

En qualsevol cas, les imposicions estaven al servei de l'endeutament creixent d'una administració local que anava consolidant les estructures. De fet, durant l'any 1355, pocs mesos abans que el cicle de les guerres mediterrànies deixés pas al que s'obrí amb l'esclat de la guerra contra Castella l'estiu de 1356, una caixa concreta de la tresoreria controlada pels representants municipals de Girona ja estava especialment dedica-

86. Pel que fa a la maquinària fiscal sorgida dels donatius de Perpinyà i Lleida: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, Parlaments* y fiscalidad...», p. 291-313. A propòsit del paper que hi tingueren els eclesiàstics: P. VERDÉS PIJUAN, «La contribución eclesiàstica a la fiscalidad municipal...», p. 156-157.

87. Arran d'una recatalogació d'un conjunt de volums del segle XVIII, ha aparegut un registre (hauria de ser el tercer i últim d'una mateixa sèrie que no es conserva sencera) en què es recullen els contractes d'arrendament i els reconeixements de deute signats per alguns arrendataris de les imposicions aplicades a la ciutat de Girona i a un gran nombre de localitats i parròquies de la vegueria (algunes escassament poblades) durant els darrers compassos de recaptació del donatiu aprovat a les Corts de Lleida de 1352 entre finals d'aquest any i principis de 1353: AMGi, I.3.3.1.1., RE 329. Coordinaven les cessions, trimestrals o anuals segons el cas, el prevere de la seu Ramon Albert i el ciutadà Ramon Venguí, clavaris d'aquestes imposicions pel braç eclesiàstic i pel braç reial, respectivament, a la vegueria de Girona. Si apareguessin més registres del mateix període que permetessin comprendre millor l'evolució que experimentaren les imposicions entre l'etapa anterior i posterior a 1353, seria de gran utilitat contrastar-les amb el contingut dels capítols del donatiu de Lleida de 1352, que, com hem dit, reprenia les condicions fixades a Perpinyà l'any 1350 (M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, P. ORTI GOST (eds.), *Corts, Parlaments i fiscalitat*..., doc. X (1350/11/22, Perpinyà), XI (1352/05/8-12, Lleida). La seva aplicació ha estat ben estudiada a Barcelona, Cervera, Reus i Valls. Respectivament: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*..., p. 529-569; Pere VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera durant la segona meitat del s. XIV», *Col·loqui «Corona, municipis i fiscalitat…»*, p. 383-422; J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 445-679.

88. Per les característiques de les imposicions aprovades en el context del donatiu del parlament reial celebrat entre Vilafranca del Penedès i Barcelona l'any 1353: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, P. ORTI GOST (eds.), *Corts, Parlaments i fiscalitat*..., doc. XII (1353/03/15, Vilafranca del Penedès, 1353/04/02-29, Barcelona).

89. Sobre el marge d'actuació de què gaudien les autoritats locals respecte dels capítols aprovats en les assemblees estamentals: P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera...», p. 384-385.

da a les imposicions recaptades a la ciutat i destinades a assumir els costos dels violaris venuts amb motiu de les ajudes al rei.[90]

La guerra amb Castella (1356-1366)

L'agost de 1356, mentre se celebraven corts a Perpinyà per continuar debatent la qüestió de Sardenya, les sessions es paralitzaren de manera brusca amb la declaració de guerra de Pere I de Castella, corresposta al cap de poques setmanes per Pere el Cerimoniós. Començava així una contesa llarga i cruenta (1356-1366) que marcaria un autèntic punt d'inflexió en l'evolució general dels sistemes fiscals de la Corona d'Aragó i, de retruc, de les corporacions municipals dels seus territoris.[91]

Quan les comunitats del Principat, sobretot les de jurisdicció reial, encara intentaven recuperar-se dels esforços fets amb l'encadenament de profertes iniciat l'any 1353 al parlament de Vilafranca i els mecanismes fiscals implantats llavors seguien vigents, foren requerides de nou amb urgència per finançar la mobilització d'hosts cap a les fronteres del regne d'Aragó. A partir de l'agost de 1356 s'encetava així una nova espiral d'exigències, materialitzades bé en subsidis aprovats en parlaments o corts, bé en ajudes negociades directament pel rei amb els representants de cada localitat (taula 1).

Quant a la primera fase del conflicte, tancada amb la Pau de Deza-Terrer del maig de 1361, se succeïren dues profertes concedides pel braç reial els anys 1357 i 1358, un donatiu general repartit via fogatge aprovat a les corts de Cervera de 1359 i, en el cas de Girona, com en el de moltes altres ciutats i viles reials, diverses ajudes o contribucions complementàries. En la reunió de síndics de l'estament ciutadà celebrada a Lleida a principis de 1357, s'atorgaren al monarca 70.000 ll. per pagar la soldada de combatents a cavall per a la guerra contra

90. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 155v-157v, 1356/11/17. Sobre l'administració financera gironina: A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 50-65.

91. Pel que fa al conflicte des del punt de vista de la Corona d'Aragó, cal destacar l'anàlisi que feu M. T. Ferrer Mallol de les causes (Maria Teresa FERRER MALLOL, «Causas y antecedentes de la Guerra de los Dos Pedros», *Entre la paz y la guerra. La Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona: IMF-CSIC, 2005, p. 329-357) i les notícies que aporta sobre diverses fases o esdeveniments en altres treballs (en especial, Maria Teresa FERRER MALLOL, «Les corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)», *Anuario de estudios medievales*, 34 (2) (2004), p. 875-938). Vegeu, així mateix, una síntesi prou completa tant dels antecedents com de la majoria d'etapes: Mario LAFUENTE GÓMEZ, *Dos Coronas en guerra: Aragón y Castilla (1356-1366)*, Saragossa: CEMA, 2012.

Castella. Per fer-hi front s'autoritzà l'emissió de violaris i censals i la prolongació de la col·lecta d'imposicions.[92] Encara que la proferta no s'acabà recaptant en primera instància per tal com el Cerimoniós i Pere el Cruel pactaren un cessament de les hostilitats, el rei de Castella trencà l'acord unilateralment i la guerra es reprengué al cap de pocs mesos. Així, a la primavera de 1358, Pere III hagué de reclamar noves ajudes pecuniàries als braços que acabaren concedint-les per separat. L'estament reial (el que implicava, doncs, la ciutat de Girona) reactivà la proferta de 70.000 ll. aprovada al parlament de Lleida, si bé aleshores es transformà en un subsidi per una quantitat doblada, és a dir, de 140.000 ll. i que calia satisfer en dos anys amb pagues bimensuals esteses des del maig de 1358 fins a l'abril de 1360.[93]

Al compàs de la contesa (arribaren a produir-se atacs d'estols castellans a la mateixa ciutat de Barcelona), es prorrogaren diverses convocatòries de corts al llarg de 1359 abans de celebrar-se finalment a la vila de Cervera a principis de desembre. En aquella assemblea el rei obtingué un donatiu general de tots els braços basat en un únic criteri de repartició: el nombre de focs de les diverses comunitats urbanes i rurals.[94] La proferta de Cervera consistia en 144.000 ll. cada any (la meitat per al braç reial i l'altra per als braços eclesiàstic i militar) durant un bienni i fraccionades en pagues trimestrals des del mes de maig de 1360. Havia de cobrir el cost de nou-cents homes a cavall i es distribuí d'acord amb les següents tarifes per foc: 50 s. per als del braç reial i 20 s. per als dels braços eclesiàstic i militar, així com els pertanyents a ciutadans.[95] La darrera paga s'havia previst pel febrer de 1362, però, davant un nou acord de pau, la col·lecta s'anul·là el maig de 1361. Com veurem, els dispositius pensats per a la guerra amb Castella es desmantellaren, però la calma no s'acabà consolidant:

92. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat…*, doc. XVII (p. 179-190).

93. Josep M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana* [= *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, 30 (1964), p. 323-498], vol. I, Barcelona: Fundació Noguera, 1989, p. 255-449, especialment p. 273-290. Val a dir que el braç eclesiàstic atorgà una ajuda que gravà les comunitats dels seus dominis a raó de 24 s. per foc de dos anys de durada i fraccions bimensuals com el subsidi del braç reial. Pel que fa a l'estament nobiliari, en canvi, el procés fou molt més complex atesa la divisió interna. Amb tot, s'acabà arribant a un acord per a una ajuda bianual amb tarifes adaptades al mosaic de jurisdiccions.

94. A propòsit de la repartició mitjançant un fogatjament: Pere ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 747-773.

95. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, *Corts, parlaments i fiscalitat…*, doc. XVIII (1), p. 191-210; XVIII (2), p. 211-118.

l'amenaça de les Companyies Blanques al llarg d'aquell any representava l'inici de tota una altra dinàmica de pressió fiscal i endeutament de les comunitats derivada del perill d'invasió amb gran continuïtat fins a finals del segle XIV.

Si ens fixem només en la primera etapa de la Guerra dels Dos Peres, val a dir que la ciutat de Girona hagué d'aportar les quantitats que li corresponien pels donatius comentats i per altres ajudes negociades directament amb la Corona. De fet, la primera contribució consistia en un donatiu particular ofert l'octubre de 1356 conjuntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, els habitants de la batllia reial i els homes propis de l'Hospital Nou de la capital gironina, que ascendia a 38.000 s.[96] Intervingué en l'operació el canviador gironí Ramon I Medir, el qual, en nom dels jurats gironins, des de la seva taula feu dita de la quantitat a favor del monarca o del seu tresorer Bernat d'Olzinelles.[97] Respecte del subsidi de 70.000 ll. aprovat en el parlament reial celebrat a Lleida el febrer de 1357, sabem que a la ciutat de l'Onyar li corresponien 78.538 s. 5 d., i a l'hora de fer efectiva la suma a Pere Desvall, escrivà de la tresoreria reial diputat per rebre aquell donatiu, recorregué altre cop a la taula de Medir.[98]

D'altra banda, en el subsidi atorgat l'any 1358 pel braç reial, pel qual es pactà la duplicació de la xifra promesa a Lleida l'any anterior, tenim constància que Girona havia d'aportar 157.076 s. 10 d. en diverses pagues.[99] Segons es pot deduir de la documentació gironina, al mateix temps que els síndics del braç reial feien un oferiment general al rei, els representants de diverses localitats es reuniren per separat amb el monarca per tal de negociar condicions específiques en la

96. Ll. Verd, doc. 301, 1356/10/12. La concessió del donatiu comportà una nova redempció de pena de terç per part del monarca a favor dels gironins i la resta d'atorgants, així com la llicència per plegar imposicions sobre béns i mercaderies per poder recuperar la quantitat concedida i les despeses que havia generat: ACA, C, reg. 899, f. 117r-v, 1356/10/08.

97. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 147r-148v (1356/10/23), f. 151v-152v (1356/10/07).

98. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 164r-168r (1357/03/13), f. 169r-172r (1357/04/11); C. Pergamins, vol. I, doc. 438 (p. 380-381), 1357/03/30. La xifra registrada en la documentació local gironina es correspon amb la recollida en el llibre de comptes de Pere Desvall, escrivà de la tresoreria reial: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis...», p. 421. Cal assenyalar, per contra, que en el preàmbul d'un censal violari emès pel municipi l'agost d'aquell 1357 per «facere complementum» de la dita realitzada pel banquer Medir a compte dels jurats amb motiu de la proferta de 70.000 ll. del braç reial es fa al·lusió a una suma lleugerament superior als 78.538 s. 5 d., en concret de 78.808 s., que possiblement incloïa les despeses per a aquella emissió de rendes i altres gestions.

99. Segons un registre comptable del tresorer reial: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis...», p. 421.

proferta. En aquest sentit, a finals d'abril de 1358, els magistrats gironins elevaren al Cerimoniós una llarga llista de capítols perquè fossin aprovats a canvi del lliurament de la quantitat esmentada. A banda de reclamar l'autorització per emetre rendes i per prolongar la col·lecta de les imposicions sota control del govern local, les entregues tornaren a vincular-se a la recuperació de patrimoni regi alienat. Per un costat, demanaven poder retenir 25.000 s. per tal de lluir la jurisdicció de la vall d'Hostoles venuda al noble Guillem Galceran de Rocabertí. Per l'altre, sol·licitaven que es traspassessin de manera efectiva a la ciutat els drets jurisdiccionals de més espais, encara que el rei, almenys en un primer moment, segurament no ho acceptà.[100]

Al marge d'això, tenim constància d'alguns dels lliuraments parcials de la ciutat (de nou a través de la taula de canvi de Ramon I Medir) corresponents als mesos de juliol i agost del mateix 1358 i de gener i febrer de l'any següent, encara que a partir d'aquest darrer mes les urgències de moneda al front del regne d'Aragó justificaren que el rei sollicités per anticipat la paga prevista pels mesos de març-abril.[101] A més, davant l'amenaça de l'armada castellana a les costes valenciana i catalana, el mes de maig Pere III va requerir la presència de representants de Girona per tal de negociar una ajuda. És possible que el resultat de la reunió fossin els 10.000 s. aportats a les arques reials a canvi de la confirmació d'antics privilegis i l'expedició de noves gràcies.[102]

Al cap d'un mes, es registra la petició de la reina Elionor per reunir una vintena d'homes i armar una galera a Sant Feliu de Guíxols que

100. ACA, C, reg. 984, f. Fr-Kr, 1358. El mes de juliol d'aquell mateix 1358 el rei es referia als capítols amb motiu de la proferta i demanava que s'ajornés la retenció de 25.000 s. per a la redempció de la vall d'Hostoles fins al següent mes de novembre: Ll. R., vol. I, doc. 222 (1358/07/27). Així mateix, sembla clar que el joc de préstecs i empenyoraments de jurisdiccions entre el rei i l'aristocràcia continuava viu el juny de 1360, ja que aleshores el Cerimoniós manà als edils gironins que entreguessin la suma retinguda a dos consellers reials: urgia recuperar la jurisdicció dels castells de Bellpuig i de la Bastida del Vallespir, alienats al camarlenc reial Francesc de Perellós (mentre una ajuda promesa pel rei de França no arribava), en una operació en què també estava implicada la vila de Perpinyà: Ll. R., vol. I, doc. 243 (1360/06/20).

101. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, f. 21r-v (1358/06/06), f. 54r-v (1359/03/07). Quant a les lletres en què es reclamava a la capital gironina l'avançament d'una paga (encara que la petició també arribà a la resta de nuclis de domini reial del bisbat): Ll. R., vol. I, doc. 228 (1359/01/23), 229 (1359/02/13).

102. Ll. R., vol. I, doc. 230 (1359/05/05). Quant a la quantitat que el monarca reconegué haver rebut destinada a l'armada comandada pel vicealmirall Guillem Morey i als privilegis concedits: Ll. Verd, doc. 305-311 (1359/06/16-07/01). Segons assenyala P. Orti, hem de tenir present que l'ajuda també implicà la vila de Sant Feliu de Guíxols, que segurament aportà 2.154 s. 7 d. dels 10.000 s.: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 126.

reforcés l'estol que s'enfrontava al rei de Castella a les aigües d'Eivissa.[103] Així mateix, a les acaballes de 1359, quan tot just s'inauguraven les corts de Cervera, el Cerimoniós tornava a demanar l'avançament d'una paga bimensual de les que restaven de l'ajuda del braç reial encetada el maig de 1358.[104]

Quant a les diverses entregues del donatiu aprovat a les corts del desembre de 1359, disposem de poques referències. S'ha pogut calcular que Girona, juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, havia d'abonar 105.550 s. a l'any, de manera que li pertocà pagar 26.387 s. 6 d. cada trimestre des del maig de 1360 fins que la paga del mes de maig de 1361 es reduí a la meitat i les successives s'anul·laren.[105] En definitiva, doncs, durant la primera fase de la guerra amb Castella, com altres poblacions del Principat que han estat objecte d'estudi, la ciutat de Girona hagué de fer diverses aportacions que resultaven tant dels subsidis aprovats en parlaments o corts com d'acords particulars entre el monarca i la universitat.[106]

La ruptura unilateral per part de Pere I de Castella de la pau de Deza-Terrer suposà el retorn a les hostilitats entre les dues corones el juny de 1362. El Cerimoniós, després d'un parlament fallit a Barcelona a principis de juliol, convocà Corts de Catalunya que tingueren lloc entre l'agost i el setembre. Malgrat això, com en anys anteriors, en primera instància, hagué de negociar directament amb les ciutats i viles reials

103. Ll. R., vol. I, doc. 234 (1359/07/18). Havien de participar en l'organització de l'armada els consellers reials Eimeric I de la Via i Pere Albert, ambdós ciutadans de Girona, i posar els homes reclutats sota les ordres del donzell Ponç de Biert i de Pere Nadal, que en serien patrons. Es pot trobar molta documentació tant de les reunions de les comunitats gironines per enviar-hi remers com tocant als salaris i altres despeses lligades a l'avituallament de la galera armada al port de Sant Feliu de Guíxols a AHG, Gi-05, vol. 248, s. f., 1359/08/05 i s.

104. Ll. R., vol. I, doc. 241 (1359/12/12).

105. P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges…», p. 754-756. Vegeu-ne una àpoca parcial estesa el mes de febrer de 1361 a favor de la universitat de Girona per Francesc Pabia, ciutadà d'aquesta i un dels quatre administradors del braç reial en aquell donatiu: AMGi, I.1.1., n. 4, f. 38v, 1361/02/06.

106. A tall de comparació amb altres ciutats i viles catalanes, podem dir que, en concepte d'ajudes particulars durant aquest primer període de la guerra amb Castella, Barcelona aportà 212.000 s. l'octubre de 1356, 744.600 s. el juny de 1358 i 160.000 s. el maig de 1359: P. ORTI GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal...», p. 32. Així mateix, la vila de Cervera aportà 28.727 s. en una redempció d'host el desembre de 1356, 83.284 s. per un donatiu particular l'any 1358, 20.281 s. 2 d. per una altra ajuda particular l'any següent, i 9.000 s. per dues remissions de penes expedides els anys 1359 i 1360: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 41. Quant a les viles sota la senyoria de l'arquebisbe de Tarragona, en canvi, només es documenta que feren front a un subsidi particular de 30.000 s. el novembre de 1356: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 171.

per obtenir tropes a cavall.[107] El novembre de 1362 s'inauguraren Corts Generals a Montsó i, després de llargues sessions, culminaren amb un nou donatiu de 130.000 ll. anuals durant dos anys i set mesos que calia recaptar via fogatge. Paral·lelament, s'aprovaren uns nous impostos, les generalitats, les quals gravaven la producció i la venda de draps, així com la importació i exportació d'altres béns fora dels dominis del rei d'Aragó. Llur rendiment s'afegiria al subsidi.[108]

La signatura d'una nova pau a Morvedre el juliol de 1363 feia augurar un canvi de conjuntura. Això no obstant, la guerra es reobrí a la tardor del mateix any amb l'ocupació per part de Pere I de les places meridionals del regne de València i, fins i tot, d'un bloqueig per terra i mar de la capital valenciana. En aquest context, es convocaren corts a Tortosa, encara que s'acabaren traslladant a Barcelona a l'abril de 1364, i iniciaren així una sèrie d'assemblees que s'allargarien fins a l'abril de 1365 i que se celebrarien entre la Ciutat Comtal, Lleida i Tortosa.

En la primera trobada a Barcelona, el mes abril, s'aprovà la concessió d'un donatiu de 65.000 ll. que havia de ser aplegat urgentment tant a Catalunya com a Mallorca amb dues pagues, una a finals de maig i l'altra a finals d'agost del mateix 1364. Abans de vèncer aquest darrer termini, però, durant el mes de juliol es votà a Barcelona un afegit de 120.000 ll. per percebre al llarg d'un any via fogatge amb lliuraments trimestrals encetats l'agost de 1364. Aquests dos últims donatius, doncs, se sobreposaven als de Montsó, cosa que significà gairebé doblar les contribucions des del mes de maig de 1364. S'inaugurava així el trienni de pressió fiscal més intensa, comptat i debatut, de tot el segle XIV.[109]

El tercer donatiu d'aquestes corts de Barcelona-Lleida-Tortosa s'aprovà el mes d'abril de 1365 i va ser ampliat i modificat pel que tingué lloc a Barcelona a les acaballes del mateix any. En concret, a l'abril s'acordà un donatiu de 325.000 ll. l'any durant dues anualitats, a la primera de les quals s'afegiren 122.000 ll. atorgades en l'assemblea

107. M. T. FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya...», p. 891-895.

108. Sobre aquestes dilatades corts: Josep M. PONS GURI, *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-63*, Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, vol. L, Madrid-Barcelona, 1982. Vegeu-ne el capítol del donatiu a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat*..., doc. XIX (p. 228-262). A propòsit de la transcendència, en termes fiscals i polítics, dels acords presos en aquestes Corts Generals per al conjunt de la Corona: M. SÁNCHEZ, A. FURIÓ, Á. SESMA, «Old and New Forms of Taxation...», p. 120-124.

109. P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges...», p. 764-765; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las primeras emisiones de deuda pública...», p. 219-258, en especial p. 220-222. Mentre que del primer donatiu sembla que no se'n redactà cap capítol, quant al segon: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, *Corts, parlaments*..., doc. XX (1), p. 263-282.

del mes de desembre a Barcelona. En definitiva, s'acabà pactant la concessió de 447.000 ll. el primer any i 325.000 ll. el segon. Per tal de fer front a aquestes grans quantitats, es diversificaren les vies o expedients fiscals. D'una banda, es preveia una emissió de deute públic en nom del General de Catalunya que s'havia de cobrir amb el que generessin unes noves generalitats sobre el tèxtil i el comerç i, així mateix, s'hi assignaven els ingressos de la seca del florí de Perpinyà i una gabella sobre la sal de recent creació. D'una altra, les quantitats restants s'havien de recaptar via fogatge, per mitjà d'imposicions sobre la farina, la carn i el vi i una tercera fracció segons la fórmula que els tres braços decidissin.[110] La implementació de tots aquests procediments havia de ser controlada per una comissió de les Corts, que reprenia fórmules d'assemblees d'anys anteriors i que acabaria esdevenint la Diputació del General.[111]

A més a més, no s'ha de perdre de vista, segons assenyala M. Sánchez, que el complex sistema fiscal i financer projectat era, en gran mesura, un pla experimental per buscar una solució ràpida a una conjuntura bèl·lica crítica. Calia, doncs, moneda de manera immediata i, com ja havia succeït amb subsidis d'aquella guerra i d'altres períodes anteriors, fou necessari confiar en els serveis de banquers, capaços d'avançar grans sumes de pecúnia mentre es posava en funcionament la lenta maquinària recaptatòria. A principis de 1365 ja es manllevaren quantitats de diversos canviadors de Tortosa mateix i, una vegada aprovat el donatiu el mes d'abril, se signà un pacte a les Corts amb el banquer barceloní Berenguer Bertran, reforçat a posteriori per les

110. Vegeu els capítols del donatiu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, *Corts, parlaments…*, doc. XX (2), p. 283-329. Quant a una anàlisi detallada d'alguns dels components del subsidi: José L. MARTÍN RODRÍGUEZ, «Nacionalización de la sal y aranceles extraordinarios en Cataluña (1365-1367)», *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1966), p. 515-524; Montserrat FIBLA GUITART, «Les Corts de Tortosa i Barcelona, 1365. Recapte del donatiu», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, XIX (1978), p. 97-121. Més recentment, el donatiu ha estat estudiat posant l'èmfasi en el fogatjament i en l'emissió de censals que suscità. Respectivament: P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges…», p. 765-768; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las primeras emisiones de deuda pública…», p. 219-258.

111. Pel que fa als primers passos d'aquesta institució i a alguns dels seus protagonistes: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya…», p. 875-938; *EAD.*, «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials de 1359 a 1413. Perfils biogràfics», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), p. 515-549. A propòsit de l'aparició de la Diputació del General dins la dinàmica de consolidació d'una fiscalitat general a Catalunya: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La consolidació de la nova fiscalitat a Catalunya (1359-1380)» a Maria TERESA FERRER I MALLOL (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya: Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, Barcelona: Generalitat de Catalunya–Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 99-117.

garanties ofertes per tot el conjunt de comunitats del Principat. Es convertia així en receptor de la moneda que generessin les tributacions i els recursos fiscals previstos. Bertran s'envoltà d'una xarxa de banquers i altres col·laboradors establerts arreu de Catalunya entre els quals hi havia el canviador gironí Ramon I Medir.[112] Igual que en campanyes anteriors, era a la seva taula on el govern de Girona (i la resta de corporacions del bisbat) hagué de prometre l'abonament de les pagues dels donatius i fer-les efectives en diversos terminis.

Moltes de les mesures previstes per a la recaptació de l'enorme subsidi no tingueren els resultats desitjats i el sistema en general mostrà les seves limitacions. Calia introduir-hi modificacions i s'hagué de convocar una nova reunió de Corts de Catalunya que tingué lloc a Barcelona a finals de desembre. D'entrada, s'obrí la via per adaptar alguns dels expedients fiscals.[113] Molt a grans trets, i d'acord amb el que detallen P. Orti i M. Sánchez, en tots tres braços es tendiren a compartir (és a dir, a repartir entre les comunitats d'acord amb el nombre de focs de cadascuna) les fraccions del total que, per exemple, s'havia planejat reunir per mitjà de l'aplicació d'imposicions, de generalitats o de la gabella de la sal.[114] Així mateix, s'afegí un nou donatiu al que s'havia aprovat a l'abril. L'objectiu d'aleshores era preparar la definitiva invasió de Castella amb el suport de les companyies de Bertrand du Guesclin. Una operació que hauria de permetre, en pocs mesos, la coronació d'Enric de Trastàmara com a rei de Castella i la retirada de l'exèrcit castellà dels territoris ocupats d'Aragó i València.[115]

En aquesta segona etapa de la guerra amb Castella, com hem vist, caracteritzada per una intensa pressió fiscal, sobretot a partir de la primavera de 1364, la reiteració i l'encavalcament de demandes reials

112. Una breu aproximació al funcionament d'aquesta xarxa bancària al servei dels donatius de 1364-1366 a partir, justament, del cas del canviador gironí Ramon I Medir: Albert REIXACH SALA, «Banqueros al servicio del poder: El cambista Ramon Medir de Gerona y la tesorería real durante la Guerra de los Dos Pedros (1356-1369)» a Ángel ALLOZA APARICIO *et alii.* (eds.), *Comercio, banca y sociedad en los reinos hispánicos (siglos XIV-XVIII)*, Madrid: Polifemo, 2012, p. 51-79.

113. Pels capítols d'aquests nous acords, vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat…*, doc. XXI, p. 331-391.

114. P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges…», p. 766-768; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las primeras emisiones de deuda pública…», p. 231-235.

115. Quant a la difícil negociació d'aquest nou donatiu: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Negociación y fiscalidad en Cataluña a mediados del siglo XIV: las Cortes de Barcelona de 1365» a Maria Teresa FERRER MALLOL *et alii* (eds.), *Negociar en la Edad Media / Négocier au Moyen Âge*, Barcelona: CSIC–Casa de Velázquez, 2005, p. 123-164. Pel que fa a la darrera fase de la guerra amb Castella entre finals de 1365 i principis de 1366: M. LAFUENTE GÓMEZ, *Dos Coronas en guerra...*, p. 144-157.

amb pocs mesos de diferència tornaren a obligar la universitat de la ciutat de Girona a captar i mobilitzar recursos d'una manera frenètica. Arran de la reobertura del conflicte bèl·lic l'estiu de 1362 i de les imminents necessitats de moneda per a la defensa dels territoris de la Corona, la ciutat, juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, oferí un nou donatiu particular. Consistia en 36.270 s. i anava acompanyat d'un préstec de 46.200 s. (4.200 florins), que probablement tornà a interrelacionar-se amb un empenyorament de patrimoni reial, en concret de la jurisdicció de diverses parròquies de la rodalia a favor del govern municipal de Girona.[116]

A inicis de 1363, poc abans de l'aprovació definitiva del donatiu de Montsó, la ciutat de l'Onyar finançà deu ciutadans muntats en mules i vint ballesters durant dos mesos per un cost total de 4.800 s.[117]

---

116. L'acord pel donatiu concedit el setembre de 1362 motivà la signatura de diversos capítols entre el rei i els representants de la ciutat: C. Pergamins, vol. I, doc. 523 (1362/09/10) [= ACA, C, reg. 907, f. 165r-166r, 1362/09/10, Barcelona]. Quant al traspàs de la jurisdicció de diverses parròquies a favor de la ciutat: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 150r-157v, 1362/12/19. El donatiu particular de Girona i Sant Feliu potser cal incloure'l dins una aportació de tot el conjunt del bisbat de 8.000 florins i en el lliurament de la qual intervingué el canviador Ramon I Medir: ACA, C, reg. 1181, f. 178v-179v, 1362/10/22, Girona. Els 36.270 s. del donatiu ingressaren a la tresoreria reial el mateix setembre de 1362 (ACA, RP, MR, reg. 345, f. 28r 1362/09), mentre que els 88.000 s. (8.000 florins) del préstec, el gener següent (ACA, RP, MR, reg. 346, f. 9v, 1363/01). Agraeixo les dues darreres notícies a Esther Tello. Val a dir, a més, que en aquests pactes entre el rei i moltes localitats de reialenc del Principat de la tardor de 1362 s'actuà amb procediments similars als de Girona en altres casos, com per exemple a la vila de Puigcerdà, la qual obtingué del monarca la venda de la lleuda de la mateixa població, alhora que dels maells, els molins i el passatge de Sant Martí: M. T. FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya…», p. 891-895. Quant a altres indicis de la campanya d'alienacions de patrimoni reial duta a terme al llarg del mateix període a favor de poblacions del bisbat de Girona, com ara la vila de Torroella de Montgrí o la de Besalú, vegeu, respectivament: AHG, Gi-05, vol. 263, s. f. (1363/09/13); s. f. (1363/11/08). Així mateix, sabem que aquelles contribucions es conceberen, en efecte, com un préstec que el Cerimoniós possiblement havia promès retornar el maig de 1363, d'acord amb el que s'infereix d'una missiva del mes de març adreçada al consell de la ciutat de Girona en què sol·licitava una pròrroga del termini: ACA, C, reg. 1184, f. 26v-27r, 1363/03/14. Sant Feliu de Guíxols recuperà, a través de l'administració de la capital gironina, la suma de 5.830 s. (530 florins) aportada el mes d'octubre de 1363: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 1, f. 47r-v, 1363/10/12.

117. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 45v (1363/05/23), f. 196r-197v (s. d.). El tresorer reial ingressà la suma el juny següent: ACA, RP, MR, reg. 346, f 47v, 1363/06 (agraeixo aquesta notícia a Esther Tello). Pocs mesos després, la contribució comportà, a més, una redempció de penes per part de l'infant Joan, primogènit del Cerimoniós, i duc de Girona: Ll. R., vol. I, doc. 270 (1363/07/03). Qui sap si aquesta redempció anava lligada a la polèmica suscitada per un protest que un síndic de la ciutat de l'Onyar havia elevat als diputats del General a Barcelona contra l'infant a propòsit d'unes empares fetes contra gironins. Joan s'havia assabentat que en la documentació generada per aquell afer se'l calumniava i ordenava que s'investigués, pretext que potser serví per a la redempció de penes.

Igual que en el donatiu de les corts de Cervera, disposem de molts pocs detalls de les quantitats que Girona hagué de fer efectives per les diverses pagues del subsidi aprovat a Montsó i que havien d'iniciar-se el mes d'abril de 1363. A partir de les informacions que recull P. Orti, li corresponien 60.384 s. per cadascun dels dos anys.[118] Amb tot, és possible que les pagues d'aquest donatiu no fossin sempre abonades d'acord amb el calendari fixat, ja que hi ha indicis de la demanda per part del rei d'anticipar-ne almenys dues abans de la fi de novembre de 1363.[119] D'altra banda, mentre no s'aprovà el mig fogatge de les corts de Barcelona que calia començar a recaptar a partir del maig de 1364, a principis d'aquell any (o ja a finals de l'anterior) és probable que la ciutat prometés una ajuda particular que assolia els 7.700 s. (700 florins).[120] Finalment, malgrat no disposar de documentació que ho corrobori, dels dos subsidis aprovats a Barcelona l'any 1364 els lliuraments dels quals havien de començar el mes de maig i el mes d'octubre, respectivament, Girona devia haver de pagar 30.192 s. pel primer i 26.984 s. 1 d. pel segon.[121]

Molt més complicat resulta comptabilitzar la contribució efectuada en el complex donatiu de Tortosa de l'any 1365 ampliat el mes de desembre a Barcelona. Tot i això, sabent que a la ciutat de l'Onyar se li atribuïen 1.425 focs (1.590 juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols), en la fracció del subsidi repartida via fogatge havia de lliurar un total de 33.259 s. 6 d. amb pagues que s'estengueren des de la tardor d'aquell any fins a la primavera de 1367.[122] Cal recordar que s'havien previst altres mecanismes simultanis per aconseguir els donatius de l'any 1365, com ara emissions de rendes en nom del General o la col·lecta d'imposicions sobre la farina, la carn i el vi. A propòsit

118. Les pagues trimestrals consistien en 16.888 s. satisfetes conjuntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, ja que entre totes dues poblacions sumaven 2.111 focs, dels quals 1.887 eren de la capital gironina. Així, de la xifra total de 67.552 s. per any i comptant que la tarifa del fogatge de Montsó era de 32 s./foc anuals, la ciutat de l'Onyar tributà realment 60.384 s. per cadascun dels dos anys de vigencia del subsidi: P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges...», p. 755; P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 130.

119. Ll. R., vol. I, doc. 273 (1363/11/18).

120. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 1, f. 52r-54r, 1364/01/06. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, f. 70r-72v, 1364/01/28.

121. P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges...», p. 755, 770-771.

122. Tornem a basar l'aproximació numèrica en: P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges...», p. 755, 770-771. Per un exemple d'una àpoca estesa per Ramon I Medir, en què actuava de procurador del banquer Berenguer Bertran, a propòsit de la que era la tercera paga del fogatge, feta el mes d'abril de 1366, i que confirma el còmput total de 1.590 focs: AMGi, I.1.1., n. 6, f. 38r, *c.* 1366/06/15.

d'aquest últim procediment, cal dir, però, que en el cas que estudiem i el d'altres nuclis s'acabà portant a la pràctica a través de vendes de violaris, tal com detallarem quan revisem l'evolució del deute.[123] Hi havia, finalment, altres recursos que, en efecte, no donaren els fruits esperats. Ens referim, sobretot, a la gabella de la sal, que no aportà els ingressos previstos i conduí a un repartiment de 30.000 ll. entre les comunitats del braç reial obtingut a través d'un fogatge de quinze sous per foc.[124]

En conjunt, doncs, entre els anys 1362 i 1366 la ciutat de Girona contribuí amb la gran quantitat d'aproximadament 423.711 s. 9 d. a les demandes de la Corona, a un ritme que tingué els pics de màxima intensitat en el període comprès entre finals de 1364 i mitjan 1366. Alhora, igual que en la primera fase del conflicte, s'alternaren les ajudes particulars amb els donatius especialment complexos des de 1364.[125]

Això no obstant, després de cloure's l'enfrontament directe amb Pere el Cruel l'any 1366, hi hagué diversos esdeveniments que, segons s'ha proposat, podrien incloure's entre les últimes conseqüències de la guerra amb Castella: l'atac contra dominis dels Cabrera i les liquidacions d'alguns impostos que havien estat concedits a les administracions locals.[126] En primer lloc, pocs mesos després de superar-se el feixuc trienni de 1364 a 1366, la tresoreria de Girona hagué de finançar, juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, un contingent per participar en el setge dels castells de Montsoriu i d'Argimon, al vescomtat de Cabrera.[127]

---

123. Tot i això, per tenir una xifra aproximada del que correspongué a Girona per aquesta via més aviat teòrica de les imposicions, es pot fer un càlcul amb les xifres aportades per P. Orti («Una primera aproximació als fogatges…», p. 770-771) que donaria una suma total considerable: 101.531 s. 3 d.

124. Documentem que el canviador Ramon I Medir exigia quantitats per aquest concepte als magistrats de la ciutat, però no comprovem que aquests les lliuressin: AMGi, I.1.1., n. 6, f. s., 1366. En tot cas, en hipòtesi, hagueren d'entregar-li, entre els mesos de setembre i novembre de 1366, 21.375 s.

125. Respecte a dons particulars durant el mateix període, sabem que Cervera aportà 20.450 s. al rei a la segona meitat de 1362 i a principis de 1366 un "préstec" de 32.114 s. per a la contractació de companyies mercenàries: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 44.

126. P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 136.

127. L'infant Joan, primogènit del Cerimoniós, fou l'encarregat de convocar les hosts reials i de maldar perquè els jurats gironins acceptessin mobilitzar els seus conciutadans durant el primer setge al castell d'Argimont: Ll. R., vol. I, doc. 296 (1367/06/10), 298 (1367/08/05). El novembre de l'any següent, en canvi, fou el mateix rei que exigí l'enviament de quaranta-dos homes armats després de la reducció de combatents en el setge aleshores desplaçat al castell de Montsoriu: Ibíd., vol. II, doc. 302 (1368/11/01), 303 (1368/11/01). Amb aquesta maniobra el Cerimoniós pretenia acabar amb l'intent de Bernat III de Cabrera de recuperar el domini del vescomtat que el monarca, durant la guerra amb

Els costos d'aquella operació completada al llarg de 1368 ascendiren a un mínim de 1.100 s. (100 florins), i segurament s'hi sumaren 385 s. 4 d. per la part corresponent dels mil florins suplementaris imposats pel rei al conjunt de comunitats del bisbat de Girona com a remissió de penes per les reticències inicials a mobilitzar homes armats.[128]

Així mateix, arran de l'anul·lació, en el marc de les corts de Barcelona de 1368-1369, de la gabella de la sal aprovada a l'assemblea de 1365 mitjançant l'aplicació d'un fogatge de tres sous per foc a satisfer en dos anys, Girona hagué de lliurar 4.760 s. a R. Lluçà, regent del General de Catalunya.[129] S'hi hauria de relacionar també la quantitat de 6.660 s. que, la tardor de 1380, la pròpia Diputació reclamà, a través del seu comissari local, al municipi gironí per les restes de les imposicions implantades l'any 1366, el rèdit de les quals s'havien de distribuir entre la tresoreria local i les arques del General. Llavors, de tota manera, el repartiment encara no s'havia resolt.[130]

Castella, li havia expropiat al seu pare, el vescomte Bernat II, acusat d'alta traïció. En aquest sentit, el desembre de 1367 esclatà una veritable rebel·lió dins el vescomtat, a la qual, com observa A. Martínez, més enllà dels fidels agents senyorials, seria versemblant que una part important de la població autòctona donés suport, cosa que seria un bon indicador, d'altra banda, de l'ascendència que havia assolit la família vescomtal sobre els seus súbdits: Alejandro MARTÍNEZ GIRALT, *El poder feudal, els seus agents i el territori: El vescomtat de Cabrera (1199-1423)*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2012, p. 108-110. Vegeu, també, a banda de la bibliografia que cita A. Martínez: Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, «Argimon: indret, castell i santuari. Dades inèdites», *Quaderns de la Selva*, 5 (1992), p. 31-42, en especial p. 35-36.

128. Deduïm l'aportació d'una entrega de cent florins als diversos gironins que actuaren de conestables de quatre escamots de vint a quinze homes armats cadascun (sumaven un total de setanta individus). S'hi indicava que es tractava del lliurament tocant al quart mes transcorregut des de l'inici de l'operació: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 3, f. 48r, 1368/09/13. Per fer front a aquesta despesa, es concertà, com a mínim, un préstec ofert pel mercader Arnau I Campllong: Ibíd., s. f., 1369/03/17.

129. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 247v-248r, 1370/03/20.

130. AMGi, I.1.1., n. 10, f. 38v-39v, 1380/09/22. El comissari del General, el gironí Bernat II Ferrer, segurament instà una execució per pressionar els magistrats locals i aquests es veieren obligats a pagar-li en menys de quinze dies part de la suma, la qual obtingueren d'una talla que aleshores es recaptava a la ciutat. Tot plegat, però, quedaria obligat al preu amb què s'havia de subhastar l'alberg d'un dels imposicioners, acusat d'un excés d'impagaments al fisc municipal. És molt probable que la quantitat finalment entregada per les autoritats gironines fos el resultat d'un pacte amb l'agent de la Diputació del General, tal com succeí a la ciutat de Manresa tot just dos anys després. Es reclamaven al consistori de la capital del Bages 1.142 ll. 14 s. 4 d. per les restes de les mateixes imposicions, per bé que, una vegada demostrada la impossibilitat de reunir aquella xifra tan elevada, se li condonà el deute amb un ingrès immediat de 2.500 s.: Marc TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd» de Manresa*, Manresa: Parcir, 1998, p. 361-365.

* * *

Els afers bèl·lics en què estigué implicat el rei d'Aragó a les dècades centrals del segle XIV foren el detonant d'una pressió fiscal creixent que, fins pels volts de 1360, afectà especialment viles i ciutats del domini reial com Girona (taula 1). En aquest sentit, durant el cicle de la Guerra de l'Estret i de l'ocupació del regne de Mallorca comprès entre 1340 i 1347, des de les arques gironines es desemborsaren un mínim de 240.000 s. El tret més destacat d'aquesta etapa fou, tanmateix, el fet que des del 1343 els representants municipals recorregueren per primera vegada a la venda de violaris a l'hora de finançar les aportacions degudes. En el marc de les anomenades *guerres mediterrànies* (1350-1356), a les quals la ciutat de l'Onyar, tant a través de subsidis com d'ajudes particulars, contribuí amb aproximadament 680.000 s., aquest recurs es generalitzà. Això comportà la perpetuació dels impostos indirectes recaptats per l'administració local. Finalment, l'enfrontament directe entre la Corona d'Aragó i la de Castella, iniciat l'any 1356 i que es perllongà, amb breus períodes de treva, una dècada, marcà un punt de no retorn en l'evolució del sistema fiscal i financer municipal.[131]

En la primera etapa, fins al 1361, combinats de nou els donatius amb aportacions directament negociades per síndics de la ciutat, el total assumit per Girona ascendia als 480.000 s. En la segona es repetia una xifra similar (uns 424.000 s.), encara que en el decurs de dos anys menys i, per tant, a un ritme molt més accelerat. I això deixant de banda les seqüeles de la guerra que es registren fins a la fi del decenni. De resultes d'aquesta densa sèrie d'aportacions, la Guerra dels Dos Peres contribuí a consolidar definitivament el deute en les finances gironines, d'acord amb el procés que detallarem més endavant.

LA DEFENSA DE LA TERRA (1361-1439)

Paral·lelament a la guerra entre les corones d'Aragó i de Castella es començà a manifestar una altra causa de despesa per a les comunitats locals amb gran continuïtat al llarg del període que investiguem. Podem situar-ne l'arrencada a finals del mes de març de 1361, quan es divulgà a Girona la notícia que companyies mercenàries procedents del regne de França havien creuat el riu Auda i havien entrat al Rosselló, de manera que s'esperava que en un dia o una nit es plantarien a l'altra banda de les Alberes.[132] Segons explica M. Sánchez, aquella

FUNDACIÓ NOGUERA

131. P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 41.
132. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 4, f. 26r-v, 1361/03/30.

amenaça enmig d'un breu parèntesi de la guerra amb Castella, paradoxalment, un perill resultant de la signatura de la Pau de Brétigny (maig de 1360) i del llicenciament de tropes implicades en la Guerra dels Cent Anys, s'acabà materialitzant. Així, el rei, a mitjan mes d'agost de 1361, invocà per tot Catalunya l'usatge *Princeps namque*. Per bé que ja s'havia emprat arran de la invasió francesa de 1285 i en l'atac de flotes castellanes al litoral català l'any 1359, la disposició esdevingué l'emblema d'una nova dinàmica de pressió fiscal i d'exigències de la monarquia orientades a la defensa del Principat, una circumstància que tingué una gran incidència en la vertebració dels municipis catalans al darrer terç del segle XIV.[133]

En línies generals, amb les entrades de companyies «estranyes» procedents del nord de les Corberes, que es registraren amb una freqüència gairebé quinquennal des de l'any 1361 fins a l'any 1396 i més espaiades fins a finals de la dècada de 1430, Pere el Cerimoniós i els seus fills i successors cridaren periòdicament a la mobilització general de tots els habitants de Catalunya. Des de 1368, però, el servei militar es tendí a commutar amb aportacions de les comunitats calculades d'acord amb el nombre de focs de cadascuna. Alhora, aquestes crides no foren exclusivament per a la defensa de la "terra", sinó que a partir de la darreria del decenni de 1360 el monarca seguí reclamant la prestació de serveis militars per altres campanyes dins els seus dominis contra alguns nobles vassalls acusats de rebel·lió. Fins i tot, exigí la col·laboració dels súbdits per portar a cap empreses dinàstiques a l'exterior, aspecte que serà tractat en un altre epígraf.

Les primeres incursions de companyies mercenàries (1361-1368) i l'entrada de l'infant de Mallorca (1374)

Al capdavall, des de la primera incursió de companyies mercenàries de l'any 1361, un dels punts cabdals de l'agenda de la monarquia, tant o més que les expedicions de conquesta, fou la defensa del Principat. Això es traduí, en primer lloc, en successives crides a la mobilització militar. Ben aviat, però, les aportacions personals a la guerra foren convertides en demandes fiscals a què havien de contribuir tots els habitants de Catalunya (taula 1). La tendència s'inicià l'any 1368. Ales-

133. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Defensar lo principat de Cathalunya en la segunda mitad del siglo XIV: de la prestación militar al impuesto», *Pagar al rey*..., p. 171-211. Pel que fa a diverses precisions jurídiques sobre la naturalesa i la interpretació històrica de l'usatge: Francisco Luis PACHECO CABALLERO, «El usatge "Princeps Namque", las Cortes y los juristas», *Initium*, 10 (2005), p. 225-246.

hores, la invocació de l'usatge *Princeps namque* per causa de l'entrada de companyies liderades per Bertrand du Guesclin, que arribaren fins a Tremp i aconseguiren amenaçar Cervera, derivà finalment en una composició general. L'episodi de la mobilització de la milícia urbana ha estat ben estudiat per a la ciutat de Barcelona;[134] desconeixem quina fou la contribució concreta de Girona en el fogatge que s'implantà llavors, vinculat, alhora, amb l'expedició que el rei organitzava amb destinació a Sardenya.[135]

A priori, acabat l'intensíssim cicle de la guerra amb Castella, la dècada de 1370 s'obria com un període de certa calma des del punt de vista fiscal i en què, per tant, s'entreveien possibilitats per a la recuperació econòmica de les tresoreries locals. I, en efecte, a Girona, com en moltes altres poblacions, s'endegaren iniciatives en aquest sentit entre 1368 i 1370 (cap. «L'assentament del deute a les arques municipals i les primeres temptatives de sanejament (1368-1369 i 1377-1380)»). Tanmateix, la tranquil·litat durà poc i fou més aviat aparent, ja que, si bé les exigències per part de la reialesa s'anaren assumint progressivament, quan coincidiren amb altres adversitats, tot sumat tingué un gran impacte en les finances locals. Aquesta circumstància quedà clarament de manifest en el bienni de 1374-1375.

En diversos indrets del Principat, entre mitjan 1374 i els mesos centrals de l'any següent, les males collites, l'escassetat de gra i algun terratrèmol precediren mortaldats (també, en part, motivades per presumptes rebrots locals de pesta). A això s'uní l'entrada en territori català de companyies mercenàries contractades per l'infant Jaume de Mallorca en un intent per recuperar el reialme del qual el seu pare havia estat desposseït per Pere III. La incursió, en primera instància prevista a través del Rosselló, però finalment executada per la Cerdanya, motivà, doncs, la mobilització militar i la preparació de la defensa amb les habituals implicacions fiscals i financeres.[136]

134. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La convocatoria del *usatge Princeps namque* en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona», *Barcelona Quaderns d'Història*, 4 (2001), p. 79-107.

135. Vegeu sobre aquesta relació estreta entre la contribució per la campanya de Sardenya i la commutació de l'usatge *Princeps namque*: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 136.

136. Aquesta mala anyada, que s'allargà gairebé un bienni, ha estat bastant estudiada des de diversos punts de vista, com ara els moviments i la destrucció provocada per les tropes invasores o els preparatius per organitzar la defensa i, sobretot, les dificultats per a l'abastament frumentari. A manca d'una síntesi global, la relativament nombrosa bibliografia entorn de casos com les ciutats de Barcelona, Tarragona, Manresa i Vic o la vila de Cervera s'integren en l'aportació de M. Sánchez a propòsit de les exigències fiscals, a què remetem pel conjunt d'esdeveniments (des dels motius de la invasió de l'infant

Girona no quedà al marge del dispositiu articulat enfront de l'entrada liderada pel darrer hereu de l'antiga dinastia privativa de Mallorca, que amb les seves companyies arribà fins al Vallès després de travessar tota la plana de Vic, abans de traslladar-se cap als regnes d'Aragó i Castella. En primer lloc, el municipi va haver de pagar la part corresponent dels donatius atorgats per raó de la invasió. Seguint la pauta marcada en l'entrada de companyies de l'any 1368, la invocació de l'usatge *Princeps namque* la tardor de l'any 1374 es commutà per una aportació via fogatge. Això no obstant, tal com plantegen M. Sánchez i P. Orti, ens hauríem de retrotraure a les corts de Barcelona de 1372-1373, en què s'aprovà la concessió d'un donatiu de 130.000 ll., una part del qual ja es preveia destinar-la al finançament de combatents en cas d'una hipotètica crida a la mobilització general. Aquest subsidi, de fet, l'havia de reunir el General de Catalunya mitjançant l'emissió de deute assignat a les generalitats. Finalment, però, només uns quants violaris foren venuts per diputats del General directament a particulars.[137] Per a la resta d'emissió es transferí la tasca als diversos municipis que, al seu torn, rebrien com a compensació la venda per part de la mateixa Diputació d'una renda de quantitat equivalent als capitals amb què s'havien endeutat en nom d'aquesta institució. Desconeixem quina suma exacta correspongué a la ciutat de l'Onyar, per bé que no hauria representat mai un deute propi de la universitat, sinó del General.[138]

Ultra els mecanismes implementats, els fets acabaren superant totes les previsions al llarg de 1374, i el rei es veié obligat a invocar de nou

---

Jaume de Mallorca fins a la reacció dels governs locals per fer front a les adversitats): Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil: Catalunya, a mediados de 1374-mediados de 1375», *Mayurca*, 27 (2001), p. 25-45. Cal afegir-hi, tanmateix, dos estudis recents sobre localitats de l'àrea de Girona, les viles de Sant Feliu de Guíxols i de Castelló d'Empúries, que permeten entreveure la concreció dels fets apuntats respecte d'aquesta demarcació: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 138-142; Albert MARTÍ ARAU, «Castelló d'Empúries davant la carestia del gra de 1374-1376», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* 42 (2011), p. 263-296.

137. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Barcelona, mercado de la deuda pública emitida por la Diputación del General de Cataluña (1371-1374)» a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ *et alii* (eds.), *A l'entorn de la Barcelona medieval: estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé i Vives*, Barcelona: IMF-CSIC, 2013, p. 413-441.

138. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil...», p. 33-37; P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 138-142. Tal com indica P. Orti, en un dels volums conservats de manera fragmentària del notari gironí Bartomeu Tord, es poden localitzar tant vendes de violaris dutes a terme per Lluís Estruç, diputat local del General a Girona, a diversos particulars per satisfer part del donatiu de 130.000 ll. de les corts de Barcelona de 1372-1373 i assignats sobre les generalitats, com les emissions que apuntàvem que es feren a favor de les distintes universitats (n'apareixen diverses del bisbat gironí) per tal de compensar-les de les emissions assumides prèviament: AHG, Gi-05, vol. 326.

l'usatge amb l'objectiu d'obtenir una composició d'un florí per foc de les diferents comunitats catalanes.[139] Per a la redempció de la convocatòria, el municipi de Girona tributà, juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, 17.460 s. (2.200 corresponien a aquesta vila portuària), que feu efectius a partir, en principi, de préstecs a curt termini.[140] A la primavera de l'any següent, se celebraren corts a Lleida i s'hi votà una nova ajuda preveient que l'infant Jaume de Mallorca pogués tornar a envair Catalunya. Altre cop les sumes corresponents a cada universitat hagueren de repartir-se per mitjà d'un fogatge i obtenir-se a través d'emissions de rendes en nom del General obligades a les generalitats. En conseqüència, la contribució que farien les universitats locals seria en forma de préstec que la Diputació hauria d'anar retornant de manera fraccionada, com s'ha comprovat que succeí en alguns llocs entre els anys 1381 i 1382.[141] Malauradament, la documentació conservada no ens permet entreveure la suma transferida per aquesta raó des de la hisenda gironina.[142]

En resum, als fons propis de l'administració local de Girona només es carregà realment la commutació de l'usatge *Princeps namque* de 1374, ja que la resta de quantitats foren lliurades per la ciutat a títol de gestora del General de Catalunya. Així i tot, les despeses d'aquell bienni no es reduïren a les contribucions per al servei militar. Les catàstrofes naturals i la mateixa guerra evidenciaren més que mai altres necessitats de la comunitat, com el manteniment i el reforç del sistema defensiu i la provisió frumentària. Tal com comentarem, aquestes necessitats foren motiu de despeses majors.

Les guerres emporitanes (1380-1385)

La guerra continuà sent una constant en l'evolució de la dinàmica fiscal de les comunitats catalanes. Així, en l'ocàs del regnat de Pere

139. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil...», p. 32-39.

140. Documentem que, com a mínim, 700 florins dels 1.590 foren prestats pel canviador Ramon I Medir que, al mateix temps, com veurem, assumí un sindicat per a l'emissió de rendes per finançar la continuació de les obres de les muralles, alhora que coordinà part de l'avituallament de gra. De fet, se li consentí retenir la quantitat prestada del que recaptés per aquella gestió: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 78r-v, 1375/02/26. Una part de la suma, 600 florins, ingressà a la tresoreria reial el mes de maig: ACA, RP, MR, reg. 365, f. 36r, 1374/05. Pel que fa a la fracció corresponent a Sant Feliu de Guíxols: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 139.

141. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil...», p. 33-37; P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 138-142.

142. En contrapartida, hem localitzat força emissions dutes a terme per comunitats de la demarcació gironina per aquest motiu entre agost i setembre de 1375 a AHG,Gi-05, vol. 308, s. f.

el Cerimoniós, la regió nord-oriental del Principat assistí a un nou acte del llarg contenciós que enfrontava el Casal de Barcelona amb els comtes d'Empúries. A pesar de l'enllaç d'una filla del rei amb el comte Joan I, pels volts de 1380, s'encetà una espiral de tensió que culminà amb una autèntica guerra en dues fases ben marcades: una primera entre 1381 i 1382 i una represa encara més important entre la tardor de 1384 i l'any 1386.[143] El fet que l'escenari de la contesa fos en un espai dins l'àrea d'influència econòmica i política de la ciutat de l'Onyar implicà, sens dubte, que el paper de Girona i dels seus habitants no fos exactament el mateix que el d'altres localitats de reialenc. En primer lloc, cal tenir present que les autoritats gironines constituïen una peça més de l'escaquer de poders de la regió.[144] I sembla que des d'un bon principi es feren ressò de projectes de Joan I d'Empúries que comprometien l'equilibri territorial de la demarcació i discutien la capitalitat de la ciutat que governaven. En certa manera, la majoria de prohoms gironins devien tenir un posicionament propi respecte de l'afer del comtat d'Empúries i tots aquests interessos eren presents en els debats previs al moment que el Cerimoniós decidí passar a l'acció.[145]

143. Com alerta M. Sánchez, les anomenades primera i segona guerres emporitanes han estat insuficientment estudiades per contrast amb les possibilitats que ofereix la documentació. Remetem a l'estat de la qüestió i a la valuosa informació complementària que, pel que fa sobretot a la primera fase, n'ofereix aquest autor en dos treballs: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Defensar lo principat de Cathalunya...», p. 199-208; «Fiscalidad y finanzas de una villa señorial...», p. 465-468. També és de gran utilitat la síntesi que proporciona A. Martí a Albert MARTÍ ARAU, «Crèdit públic i mercat del deute a una vila senyorial: Castelló d'Empúries (s. XIV-XV)», treball de recerca de doctorat inèdit, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2008, p. 135, 149-151. Fet i fet, l'ofensiva del Cerimoniós contra un dels seus vassalls més poderosos havia de formar part d'un fenomen de llarg abast que també abraçà mobilitzacions prèvies de l'host com la dirigida a atacar el castell de Querol de Ramon Alemany de Cervelló l'any 1380 o, fins i tot, la sentència a mort de Bernat II de Cabrera en el decurs de la Guerra dels Dos Peres, i que caldria estudiar amb profunditat en el marc de les relacions entre la monarquia i l'aristocràcia del Principat i de la Corona en general al llarg del tres-cents.

144. Quant a la capitalitat defensada pels regidors gironins sobre tot l'àmbit del bisbat amb la voluntat de consolidar amb el reconeixement i l'entramat institucional la dominació socioeconòmica preexistent, alhora que les tensions que això comportà amb aristòcrates titulars d'una extensa jurisdicció com els comtes d'Empúries: F. SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval*..., p. 146-147, 180-184, 219, 231-234.

145. En aquest sentit, el desembre de 1380 els jurats enviaven una missiva al seu connatural i conseller de la cort reial Narcís I Santdionís alarmats pel fet que el comte emporità havia reprès una vella obstinació dels seus avantpassats: s'havia «mes en son cor de nou fos ciutat la vila sua de Castaylló d'Empúries e fer elegir e posar bisbe en aquella» (AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 24v, 1380/12/04) [el document també és citat per F. SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval*..., p. 146, nota 915]. Ben mirat, segons s'entreveu en documentació publicada per J. Marquès, Joan I d'Empúries, a principis de la dècada de 1380, havia cercat la complicitat del papa d'Avinyó per aconseguir

El detonant del primer esclat fou un litigi de naturalesa feudovassallàtica entre Pere III i el seu gendre Joan I d'Empúries originat per Bernat Alemany d'Orriols, un vassall del segon que passà sota protecció del primer. Es concretà, a grans trets, en un doble setge del castell de Foixà el juny i l'octubre de 1381, i es tancà amb la rendició momentània del comte el gener de l'any següent. És possible que els efectes de la contesa no es notessin gaire més enllà de les fronteres del comtat. Per contra, quan dos anys després fracassaren totes les temptatives de pacificació, fins i tot intentant que hi intervinguessin les Corts, i el comte Joan I es negà a una submissió definitiva i incondicional davant del monarca, l'octubre de 1384 el Cerimoniós convocà les hosts de Catalunya per emprendre l'ocupació del feu dels Empúries.

La campanya, tanmateix, va prendre un nou gir en ben poc temps: el Nadal de 1384 entraren a Catalunya contingents de mercenaris encapçalats per Bernat d'Armanyac en ajuda del comte i les tropes reials es veieren obligades a replegar-se i a esperar reforços. Llavors Pere III invocà amb caràcter d'urgència l'usatge *Princeps namque* i el que havia estat un enfrontament d'escala més o menys local o regional es convertí en un nou episodi de la seqüència vinculada a la defensa del Principat que dominà gran part del panorama fiscal de finals del segle XIV. La mobilització general permeté que a mitjan mes de maig de 1385 les tropes reials, liderades per l'infant Joan, frenessin una nova irrupció de companyies estranyes, que s'acabaren retirant. Així, moltes poblacions del comtat d'Empúries s'anaren rendint al monarca entre el juliol i el setembre següent. Durant aquest últim mes s'encetà finalment el setge a la vila de Castelló, que capitulà a principis de novembre abans que el comte Joan I fugís a Avinyó.

---

l'erecció de l'església de Santa Maria de Castelló en seu catedralícia, cosa a què es va oposar frontalment el Cerimoniós en nom dels drets reials i en defensa dels interessos de la ciutat de Girona. Al mateix temps, el monarca es feia ressò d'un dels principals perjudicis que provocava l'actitud del comte i és que els vassalls d'aquest es resistien a pagar creditors fora del senyoriu. Tot plegat devia trobar-se, doncs, entre les causes o justificants de l'ofensiva final de la tardor de 1384 de Pere III contra el seu gendre: Jaume MARQUÈS CASANOVAS, «La catedral frustrada de Castelló d'Empúries», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 13 (1978), p. 93-102. Pel que fa a precedents de les dècades de 1320 i 1330 durant l'època que l'infant Pere d'Aragó fou comte d'Empúries: Joel COLOMER CASAMITJANA i Miquel Àngel FUMANAL PAGÈS, «Economia, política i mecenatge al comtat d'Empúries en temps de l'infant Pere (1325-1342)» a Antoni CONEJO DA PENA (ed.), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou «molt graciós e savi senyor»*, Valls: Cossetània – Ajuntament de Vandellós i l'Hospitalet de l'Infant, 2015, p. 57-86, en especial p. 76-78. En general, sobre les topades que ocasionà amb la ciutat de Girona l'agenda geopolítica pròpia dels comtes d'Empúries durant el segle XIV: Flocel SABATÉ CURULL, «La ville de Gérone contre l'évêché d'Empúries», a Guido CASTELNUOVO, Sandrine VICTOR (eds.), *L'Histoire à la source: acter, compter, enregistrer (Catalogne, Savoie, Italie, XIIe-XVe siècle), Mélanges offerts à Christian Guilleré*, vol. I, Chambéry: Université Savoie – Mont Blanc, 2017, p. 399-411.

Quan a principis de 1385 l'entrada de companyies redimensionà la segona fase de la guerra emporitana, el rei, en virtut de la convocatòria del *Princeps namque*, contactà amb diverses ciutats per aconseguir tan ràpid com fos possible composicions a la prestació de combatents. En concret, negocià aportacions específiques directament amb algunes de les principals ciutats, entre les quals Girona. Per a la majoria de comunitats, en canvi, es pactà l'entrega d'una suma a partir del còmput d'un florí mensual per foc en els dos mesos compresos entre el 15 de gener i el 14 de març de 1385. Atesos els retards en el compliment de les respectives pagues, les reticències de molts llocs a seguir tributant i les dificultats generals per a la percepció d'aquest primer fogatge, el mes de maig se celebrà un parlament a la mateixa ciutat de Girona. L'acord que en resultà passava, en síntesi, per incrementar el dispositu destinat a aïllar el comte d'Empúries de tropes mercenàries que poguessin entrar a socórrer-lo, cosa que s'havia de finançar amb l'aplicació d'un nou fogatge vigent de maig a juny i rebaixat a mig florí mensual per foc (per bé que s'acabà ampliant fins al juliol i significà un total de 16 s. 6 d. per foc) que no seria gestionat per funcionaris de l'administració reial, sinó per representants del General de Catalunya.

D'aquesta manera s'aconseguia resoldre el problema de la defensa del Principat, però l'usatge *Princeps namque* continuava en vigor i l'incompliment massa generalitzat dels terminis fixats per a la paga prevista entre gener i març feu optar per implementar una nova aportació de mig florí per foc, comptabilitzat per al període comprès entre el març i l'abril i que recaptaria la tresoreria reial atesos els avançaments fets en l'inici del conflicte. A més, la guerra no es podia donar per finalitzada amb l'expulsió de les companyies estranyes, sinó que feia falta sotmetre definitivament el noble rebel. Per això, davant l'expiració automàtica de l'usatge vinculat a les incursions, calia enfocar des d'una altra perspectiva les demandes per afrontar l'ofensiva final al comtat. Amb aquest propòsit, en diverses reunions mantingudes entre els síndics de les poblacions del domini reial i el monarca es pactaren sengles redempcions d'host que incumbien només aquests indrets i que es traduïren en una contribució de sis sous per foc els mesos d'agost i setembre i una altra de set sous per foc entre octubre i novembre. Comptat i debatut, segons conclou M. Sánchez, la guerra emporitana comportà una pressió fiscal per al conjunt de Catalunya i, en especial, per a les comunitats de domini reial només comparable amb la suportada en el vertiginós trienni de 1364-1367 de la guerra de Castella.[146]

FUNDACIÓ NOGUERA

146. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Defensar lo principat de Cathalunya...», p. 201-208.

Quan assagem de reconstruir l'impacte de la seqüència de composicions de l'usatge *Princeps namque* i de redempcions del servei d'host en les finances de Girona, s'observa que la trajectòria de la ciutat durant la campanya del rei contra el comte d'Empúries presenta algunes especificitats, especialment en la fase inicial. En primer lloc, cal posar en relleu que aquest municipi, igual que les ciutats de Barcelona, Perpinyà i Lleida, a principis de 1385 pactà directament amb Pere III una aportació concreta a la contesa que havia començat pocs mesos enrere. En concret, dos representants enviats, el mes de febrer, davant del rei a la vila de Besalú acordaren diversos capítols.[147] D'entrada, admetien les penes en què havien incorregut els seus conciutadans en no complir les crides a l'host de la tardor anterior: una part dels contingents convocats no havien comparegut al camp de batalla, i d'altres que ho havien fet, havien retornat a les seves llars sense permís al cap de poc.[148] Per aquest motiu i arran de la convocatòria de l'usatge *Princeps namque* per l'entrada de tropes mercenàries en socors de Joan I d'Empúries, es comprometien a pagar 40.800 s. en tres mesos a partir del gener de 1385, és a dir 15.600 s. cada mes, si bé la fracció corresponent als dos primers s'hauria de lliurar de manera immediata i la tercera a principis de març.[149]

En aquest sentit, doncs, tot indica que Girona no tributà en el primer fogatge dels mesos de gener a març de la mateixa manera que la majoria de comunitats catalanes. Sí que ho féu, en canvi, en les aportacions negociades en el parlament celebrat el mes de maig a la pròpia ciutat de l'Onyar. Amb l'entrega de 44.000 s. (2.200 florins) participà en el subsidi de mig florí per foc pels quatre mesos que s'es-

147. ACA, C, reg. 944, f. 154v-156v, 1385/02/06, Besalú.

148. Sembla que, malgrat tot, els governants gironins, a principi del mes de gener, havien previst redimir el servei per contribuir als dos-cents llancers i cent cinquanta clients que esperava rebre el rei pagant 4.620 s. (420 florins) mitjançant la recaptació d'una talla en forma de préstec forçós i repartida entre les tres mans: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 5r-v, 1385/01/13. Tot i això, s'esforçaren a negociar la xifra exacta i volgueren incloure-hi una nova concessió del dret de llevar barres per sis anys: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 20v-21r, 1385/02/02. D'altra banda, l'alarma provocada per l'entrada de companyies estranyes també feu que s'iniciessin els preparatius habituals per a la defensa de la ciutat, o sigui la provisió de vitualles i la mobilització de les desenes amb la consegüent distribució d'armament, entre altres aspectes: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 6v-8v (1385/01/17), 10r-v (1385/01/23).

149. En aquesta aportació de la ciutat de Girona també s'hi incloïen els focs de l'Hospital Nou i la vila de Sant Feliu de Guíxols, les autoritats de la qual, com succeí altres vegades, entregaren la part que els pertocava dels 40.800 s. a l'administració gironina: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11670, f. 6r-v, 1385/03/02. Consistia en 6.600 s.: AMSFG, Compte dels jurats 1385, f. 14v. Agraeixo aquesta darrera referència a Pere Orti.

tenien entre abril i juliol i que havia de recaptar la tresoreria reial,[150] encara que la part tocant a l'abril incloïa un complement de 33.000 s. (3.000 florins) que cobraria el General de Catalunya a través de Bernat II Ferrer, el diputat local a la demarcació.[151] Quant a les prestacions destinades a finançar l'ofensiva final del Cerimoniós contra el comte Joan I de la tardor de 1385, hi ha constància de l'obligació de pagar 2.649 s. abans de la fi del mes d'agost, 11.000 s. (1.000 florins) el mes de setembre, tot i que sumats a 5.500 s. (500 florins) per recuperar els castells d'Ullastret i de Requesens, i possiblement uns 6.640 s. entre octubre i novembre.[152] Al capdavall, només en concepte de demandes fiscals, la guerra emporitana comportà per a les arques gironines desemborsar, pel cap baix, 133.293 s.[153] D'altra banda, la majoria de sumes, tret de

150. Corresponguereen exactament a la vila de Sant Feliu de Guíxols 2.772 s. pel fogatge d'abril-juny i 924 s. pel de juliol: AMSFG, Compte dels jurats 1385, f. 21r, 23r. Agraeixo la notícia a Pere Orti.

151. Val a dir, però, que el General potser no percebé tot el que esperava o, com a mínim, el novembre de 1392 els seus representants reclamaven a la ciutat de Girona una suma pendent d'uns centenars de florins per l'ajuda repartida via fogatge l'any 1385. De fet, un escrivà del rei, Bernat Company, des del maig de 1388 fins inicis de l'any següent havia estat exigint aquesta mateixa diferència impagada tot amenaçant amb execucions. I el gener de 1394, davant la reclamació des de dues bandes, el consell acabà decidint pagar a Company 1.430 s. (130 florins). Per ordre de menció: ACA, Generalitat, N-629 (1391-1392), f. 92v-93r, 1392/11/15; AMGi, I.1.1., n. 29, f. 32r-33v, 1394/01/26. Desconeixem, tanmateix, com es finançà la suma finalment promesa.

152. Documentem totes les aportacions de Girona des del fogatge del mes d'abril de manera força indirecta, bé pels sostres de deute imposats en els sindicats que s'anaren creant, prèvia llicència reial, per reunir les sumes requerides mitjançant vendes de censals, bé pel total dels capitals emesos en cada ocasió: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15 [RE 72], s. f., 1385/05/18, 1385/09/14, 1385/10/11. D'altra banda, tan sols en l'aportació d'aproximadament 6.640 s. dels mesos d'octubre i novembre es pot certificar l'ús del nombre de focs fixats en el fogatjament de l'any 1378, 952, a l'hora de calcular la quantitat exigida a la ciutat de Girona: Esther REDONDO GARCÍA (ed.), *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona: CSIC, 2002, p. 93. En contrapartida, a tenor d'una referència posterior, la part del fogatge corresponent al mes d'abril que cobraria la Diputació del General, es calculà sobre la base d'un còmput de focs sensiblement diferent, en concret, 997 focs per la ciutat de Girona i 168 per la vila de Sant Feliu: ACA, Generalitat, N-629 (1391-1392), f. 92v-93r, 1392/11/15.

153. Igualment, en altres llocs, el període comprès entre la darreria de 1384 i l'inici de 1386 fou una etapa de pressió fiscal considerable. Per exemple, en el cas de les comunitats del Camp de Tarragona, malgrat l'oposició i el plet iniciat contra la cort del rei per no contribuir a la crida de l'usatge *Princeps namque* d'inicis de 1385, J. Morelló observa que les aportacions via fogatge que se succeïren al llarg de 1385 suposaren una càrrega total de 29 s. 6 d. per foc que no tenia precedents en cicles anteriors, quan el màxim havia estat de 20 s. Així, l'aportació total de la ciutat de Tarragona i de la resta de localitats del Camp ascendí als 153.437 s.: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic...*, p. 196-198. Per contra, a propòsit de la vila de Cervera, tan sols s'ha documentat la paga de 5.460 s. per a la redempció de l'host general lligada a l'ofensiva final del Cerimoniós contra el comte d'Empúries durant el segon semestre de 1385: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 52.

la temptativa de redimir el servei d'host exigit l'any 1384, es reuniren a través de l'emissió de deute, d'acord amb el que detallarem més endavant.

A més, en aquella contesa que transcorregué en escenaris tan propers a Girona, a l'esforç econòmic se sumà la mobilització de contingents armats integrats per habitants de la ciutat. Encara que, possiblement, no se satisferen mai del tot les expectatives del rei, tenim indicis que diversos gironins anaren a combatre a l'Empordà.[154] Així mateix, atès el nou caire que prengué el conflicte amb l'entrada de companyies mercenàries procedents del regne de França, a començaments de febrer de 1385 es temia que no arribessin a les portes de la ciutat.[155] En aquest context, doncs, s'adoptaren diverses mesures d'urgència per preparar la defensa i un hipotètic setge que, en principi, no tingué lloc. Alhora, una vegada esvaïda l'amenaça, es reprengué amb força empenta el procés d'emmurallament, tal com detallarem en un altre apartat.

L'entrada dels Armanyac de 1389-1390

Fet i fet, la submissió i la retirada de Joan I d'Empúries que posà fi a les guerres emporitanes fou un simple punt i a part: les amenaces d'invasió no cessaren, mantenint en alerta el nord-est de Catalunya, en general, i la ciutat de Girona, en particular, durant anys. Certament, tal com s'havia començat a posar de manifest durant la guerra amb Castella, la defensa del Principat seria una qüestió decisiva en el panorama tant polític com fiscal del darrer terç del segle XIV i, fins i tot, del primer quart de la centúria següent. En aquest sentit, el desplegament del consistori gironí per fer front als rumors d'entrada i a les incursions pròpiament seguí sempre, a grans trets, el mateix patró, en consonància amb les directrius de la Corona i algunes vegades de la Diputació del General.

Qualsevol ardit o notícia procedent del Rosselló o de ciutats llenguadocianes properes activava les distintes administracions. En conseqüència, la monarquia enviava un comissari especial per supervisar l'estat de les muralles i els dispositius de defensa de la ciutat, mentre que des del consell s'encarregaven diverses tasques en la mateixa línia.

154. Així, per exemple, ens consta que el «jubater» Jaume Bertran i el panyeter Joan Saurí lideraren un grup de vint-i-cinc ballesters aportat per la ciutat: AMGi, I.1.1., n 16, f. 41v, 1386/11/29. La possibilitat de reclam per anar al front es veia més real que mai, tal com demostren les exempcions que alguns ciutadans impetraren al rei. Entre d'altres: ACA, C, reg. 1288, f. 16v, 1384/11/03, Figueres.

155. AMGi, I.1.1., n. 14, f. 24v, 1385/02/09.

Les convocatòries per part del rei de l'usatge *Princeps namque* eren gairebé immediates, si bé les redempcions que es preveien amb contribucions repartides segons el nombre de focs es podien allargar durant mesos. Per tal de sufragar la moneda requerida en uns terminis relativament breus, en vista del que observem a Girona, es tendí a emetre rendes per norma general. I ni el rei Joan I ni la reina Maria de Luna posaren traves a atorgar llicències per l'endeutament dels municipis. Com havia succeït l'any 1385, però, la commutació del servei militar constituïa una despesa més a la qual s'unia la necessitat de drenar recursos per prosseguir la culminació i el perfeccionament del sistema de muralles, encara amb sectors molt fràgils fins pràcticament l'any 1400. D'aquesta manera, s'alternaven vendes de censals amb motiu de les demandes fiscals i d'altres per les obres dels murs, al mateix temps que se succeïen diverses talles extraordinàries. Vegem ara cadascuna d'aquestes conjuntures.

L'estiu de 1389 arribaren lletres dels cònsols de Perpinyà que alertaven de l'entrada imminent de companyies mercenàries del comte d'Armanyac. En efecte, comandades per Bernat, germà del comte Joan III d'Armanyac, entre els mesos d'octubre i novembre les hosts entraren a la demarcació de Girona possiblement pel Coll d'Ares, tot i que una part també per la Cerdanya. Assetjaren Camprodon, saquejaren poblacions de la Garrotxa, del Pla de l'Estany i de l'Alt Empordà en el decurs de poques setmanes i, acostant-se més d'un cop a les portes de la mateixa capital gironina, referen la ruta cap al nord.[156]

Aquesta vegada la crida a la mobilització general per part del monarca coincidí amb les Corts Generals que se celebraven a la vila de

156. Sobre aquesta incursió, vegeu, juntament amb la bibliografia específica que s'hi cita: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar en Cataluña en la Edad Media», *Revista de historia militar*, 45 (2001), p. 119-222, en especial, p. 133, 153, 161, 176-177, 222. Una font que s'havia tingut poc en compte per aprofundir en una primera fase dels moviments dels saquejadors i el seguiment que en feren les autoritats gironines són les lletres enviades pels jurats a partir del mes d'agost: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1389, f. 10r (1389/08/07) - 28r (1389/11/22): Albert REIXACH SALA, «Narrar la guerra a les terres de Girona: dels cronistes Muntaner i Desclot als notaris i escrivans del segle XIV», a Sadurní MARTÍ, Xavier RENEDO (eds.), *Ramon Muntaner: fets, dits i «veres veritats»*, Girona: Universitat de Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2019, en premsa. D'altra banda, ens consta que a mitjan novembre el rei Joan I estava disposat a sortir de Montsó per anar personalment a la vila de Camprodon, greument afectada per «l'environament que li fan les gents d'armes stranyes»: Ll. R., vol. II, doc. 365, 1389/11/15. Malgrat això, tardà encara unes setmanes a retornar al Principat i no es desplaçà a la zona invadida fins al mes de març de 1390: Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari del rei en Joan I (1387-1396)», *Estudis Universitaris Catalans*, 14 (1929), p. 348-381. També és d'utilitat algun exemplar que es conserva de la correspondència rebuda d'altres institucions, com ara: AMGi, I.1.2.7, llig. 1, doc. 2 (1389/11/19, Lleida), 3 (1389/11/05, Barcelona).

Montsó des de finals de 1388. Així, en el marc de la pròpia assemblea, es pactà l'enviament de tropes contra els invasors liderades per l'infant Martí i la redempció del *Princeps namque* a canvi d'una proferta. Tot i això, els mitjans mobilitzats el mes de novembre de 1389 es mostraren insuficients en una primera gran topada amb l'enemic a les rodalies de Girona i feu falta requerir l'ajuda d'un germà de la reina Violant, Enric de Bar, que envià reforços. Aquests es reuniren a la capital gironina amb l'exèrcit que ja havia format l'aristocràcia del Principat i aconseguiren l'expulsió del comte d'Armanyac i dels seus homes pels volts del mes de març, amb una victòria decisiva a prop del lloc de Navata. Tot i això, les companyies armanyagueses restaren amatents tota la primavera de 1390 a alguna nova oportunitat per atacar. I l'avinentesa es presentà quan el rei Joan abandonà Perpinyà i retornà a Barcelona, de manera que a l'estiu de 1390 prengueren encara algunes forces rosselloneses, cosa que derivà en un intercanvi mutu d'ofensives i contraofensives amb les tropes de servidors del monarca, però sense travessar de nou les Alberes.[157]

En una primera aproximació al cicle fiscal lligat a la invasió del comte d'Armanyac, P. Verdés explica que els braços reunits a Montsó concediren un donatiu al rei d'un total de 360.000 florins durant sis mesos, la meitat dels quals s'obtindria per via de generalitats i l'altra a través d'un fogatge. Aquest fogatge d'1.980.000 s. (180.000 florins) seria repartit entre els llocs d'Església i nobiliaris, d'una banda, i els reials, de l'altra, en una proporció de tres cinquenes parts i dos cinquenes parts, respectivament, de manera que els primers tributarien a raó de 8 s. 6 d. per foc i els altres, entre els quals hi havia Girona, a

157. Quant a possibles causes a propòsit de la invasió i la sospita que podia haver estat instigada pel propi Joan I per la raó de posar fi a unes corts generals que el disgustaven: F. SABATÉ CURULL, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval...», p. 507-508. Sobre la mobilització militar per expulsar les tropes a partir del gener de 1390: M. T. FERRER I MALLOL, «La organización militar...», p. 176-177. A banda de Jerónimo Zurita, que es basa en gran part en Pere Tomic (fra Jerónimo ZURITA, *Anales de Aragón* [ed. Ángel CANELLAS LÓPEZ, Saragossa, 1967-1977], llibre 10, cap. 44), conté també algunes notícies (com ara la fugida dels invasors amb el botí aconseguit o el paper de Gilabert de Cruïlles en tant que governador reial del Rosselló), que caldria confrontar amb documentació cancelleresca una obra clàssica com la de Dominique-Marie-Joseph HENRY, *Histoire de Roussillon comprenant l'histoire du royaume de Majorque*, París, 1835, 1a part, p. 421-424. Agraeixo a Alejandro Martínez l'observació sobre la font que empra Zurita. Respecte de la missiva en què els regidors gironins informaven els seus homòlegs barcelonins de la victòria a Navata de l'host liderada pel noble Bernat IV de Cabrera i d'una altra adreçada als consellers de Manresa relatant-los la persecució a què foren sotmesos els invasors mentre fugien cap al Rosselló: AMGi, I.1.1., n. 20, f. 69r-70r (1390/02/04), f. 70r (1390/04/10). En conjunt, però, cal admetre que la seqüència completa de la invasió encara és poc coneguda.

dotze sous per foc.[158] Pel que fa a la ciutat de l'Onyar, la documentació municipal ens permet acostar-nos a l'evolució de les pagues de l'ajuda repartida via fogatge i que s'estengueren entre el desembre de 1389 i el maig de 1390. Sabem que al mes de gener s'havien de lliurar al comissari delegat pel General 10.200 s. corresponents a les pagues de desembre i gener de dotze sous per foc i que s'aconseguiren a través de l'emissió de diverses rendes.[159] Així mateix, documentem diverses designacions de síndics per vendre censals i obtenir les sumes necessàries per als lliuraments subsegüents. En concret, una del mes de febrer per poder emetre fins a 28.000 s. i una altra del mes de març (ja en vista de les pagues d'abril i maig), si bé aquest darrer sindicat suscità molta controvèrsia entre els membres del consell perquè alguns sectors defensaren el repartiment d'una talla, que potser no s'acabà de portar a terme.[160] En efecte, desconeixem la xifra exacta que hagué de tributar la universitat gironina per aquella ajuda, però, si suposem que la paga bimensual de desembre i gener de dotze sous per foc es repetí en els quatre mesos restants fins al maig, el total devia situar-se vora els 30.600 s.[161]

Paral·lelament, com també exposa P. Verdés, la meitat del donatiu aprovat a les corts de Montsó s'havia de basar en la recaptació de generalitats, és a dir, a la pràctica, en l'emissió de rendes que serien consignades a aquests impostos. Així, els representants de cada universitat

158. Pere VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*». *La política fiscal i les estratègies financeres d'un municipi català a la baixa edat mitjana (Cervera, 1387-1516)*, tesi doctoral, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2004, p. 525-526, en especial nota 1635. Els capítols per a la proferta han estat editats recentment dins les actes del procés de les Corts Generals de Montsó de 1388-1389 a: J. Ángel SESMA MUÑOZ (ed.), *Acta Curiarum Aragonum tomo V: Cortes de los reinados de Pedro IV y Juan I (Cortes de Zaragoza, 1381; Cortes generales de Monzón, Tamarite de Litera y Fraga, 1383-1384; Cortes generales de Monzón, 1388-1389)*, Saragossa, 2009, p. 427-433.

159. AMGi, I.1.1., n. 20, f. 11v-12r, 1390/01/19. Cal subratllar que el comissari que rebé una fracció del total de 10.200 s. feia constar que resultava de taxar 850 focs «civium habitantium et tenentium suum domicilium intus civitate Gerunde», és a dir una xifra que no arribava al global de 952 focs reials, però lleugerament superior als 839 ubicats específicament dins la ciutat que li atribuïa el fogatjament de 1378: E. REDONDO GARCÍA, «El fogatjament general de Catalunya de 1378...», p. 93. Quant als contractes del sindicat, instituït a partir d'una llicència del rei del mes de novembre que elevava el sostre de deute als 110.000 s. (10.000 florins): AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18, f. 64r-68v, 1389/12/10. Pel que fa a un llibre de comptes específic que el síndic generà de cara a l'audició: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11672.

160. Successivament: AMGi, I.1.1., n. 20, f. 24r-26r, 1390/02/19, f. 27r-32r, 1390/02/21, 33r-v, 1390/02/28 (vegeu els contractes corresponents al mes de febrer a AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18, actual RE 67); AMGi, I.1.1., n. 20, f. 47r-v, 1390/03/24.

161. Quedà registrat, d'altra banda, que l'any 1392 els diputats del General retornaren a la hisenda gironina 860 s. per presumptes despeses extres realitzades arran de la incursió del comte d'Armanyac: AMGi, I.1.1., n. 26, f. 12v, 1392/11/26.

s'haurien d'ocupar de col·locar el deute a tall tan sols d'intermediaris, ja que no caldria amortitzar-lo a través d'ingressos fiscals del municipi, sinó dels del General. El consell de Girona, tanmateix, no semblava disposat a acceptar una contribució paral·lela a l'ajuda repartida via fogatge. En una sessió del mes de març elaborà un comunicat oficial adreçat a l'infant Martí, governador del Principat i cap de l'exèrcit, en què es negava a "prestar" els 80.000 s. adjudicats als diputats de la guerra amb l'argument que la ciutat ja suportava molts càrrecs per la seva condició de plaça fronterera durant la contesa, les obres dels murs i les caresties.[162] De tota manera, sabem que s'acabà nomenant síndic Eimeric II de la Via, ciutadà gironí, per emetre, en nom del General, rendes fins a la suma esmentada.[163] I, al mateix temps, al mes de maig s'aplicà, segurament de resultes de les reivindicacions apuntades de principis de la legislatura, una talla que tenia com a propòsit recaptar fins a 5.500 s. (500 florins) i sufragar part d'aquesta aportació al General, així com una demanda d'un dels militars designat temporalment capità de la capital gironina i els costos d'un litigi en què feia temps que el municipi estava implicat.[164]

D'altra banda, el recurs al deute per causa d'una nova invasió de companyies estranyes, igual que en altres episodis precedents, no es reduïa al finançament d'un exèrcit professional per a la defensa de Catalunya, sinó que una part de les llicències obtingudes per reunir via censal les sumes exigides per l'ajuda votada a les Corts, al mateix temps que se n'acordaven altres de complementàries que donaren peu a més sindicats, es destinaren a la defensa específica de Girona i al seu complex projecte d'emmurallament.

La invasió del comte de Foix de 1396 i altres rumors i incursions posteriors (1409, 1413, 1429 i 1438)

L'assumpte de la defensa tornà a l'ordre del dia amb la mort del rei Joan el maig de 1396. A partir d'aquell moment s'obrí un període d'incertesa i al cap de pocs mesos arribaren informacions de la volun-

162. Indicaven, a més, que el context bèl·lic posava moltes traves a la possibilitat que alguns veïns venguessin béns per poder adquirir censals: AMGi, I.1.1., n. 20, f. 43r-45r, 1390/03/16.

163. AMGi, I.1.1., n. 21, f. 53r-54r, 1390/06/29. Només tenim constància d'això de manera indirecta, si bé la mateixa referència posa en relleu els entrebancs amb què, efectivament, topà el síndic per trobar compradors a la ciutat, fet que tal volta el portà a desplaçar-se a Barcelona i a Perpinyà.

164. AMGi, I.1.1., n. 20, f. 66r-v, 1390/05/13. S'ha conservat el llibre de la col·lecta d'aquesta derrama: AMGi, Talles, RG 26638.

tat del comte de Foix, gendre del monarca difunt, de preparar un nou assalt al territori català. Les principals mesures per frenar l'eventual entrada foren adoptades pels governants barcelonins, que ràpidament reconegueren l'infant Martí i Maria de Luna com a reis, i pel consell que s'organitzà al voltant de la reina mentre el nou monarca no retornava de Sicília. Totes les instruccions emanades d'aquests organismes s'anaren transmetent arreu del Principat, entre les quals sobresortia la comesa de neutralitzar els enclavaments de l'interior de Catalunya que estaven en possessió de Mateu de Foix en tant que vescomte de Castellbò i que haurien pogut servir de base per a la incursió.

Al mateix temps, la reina Maria, com a lloctinent del seu marit, convocà un parlament que se celebrà a Barcelona a finals del mes de juny de 1396. Al llarg de l'assemblea es pactaren els mitjans per abordar la defensa i, alhora, per aconseguir el trasllat del rei Martí des de Sicília. Pel que fa al primer aspecte, es convigué la inversió d'1.650.000 s. (150.000 florins) que incloïen els 385.000 s. ja aprovats pels diputats del General uns dies abans. De cara al retorn del rei Martí a Catalunya, es pactà una inversió a part de 110.000 s., xifra posteriorment ampliada. Si ens centrem en la primera aportació per contractar soldats, es decidí que fos anticipada per les diverses comunitats de jurisdicció reial mitjançant l'emissió de censals morts que posteriorment serien assignats a les generalitats percebudes arreu de Catalunya.[165]

Davant d'aquest panorama, els jurats gironins elaboraren ordinacions per preparar la defensa de la ciutat.[166] En paral·lel, el juliol s'havia nomenat síndic Bernat II Estruç per col·locar rendes fins a un màxim de 36.300 s. (3.300 florins) per a les obres de murs i valls, tasca que li fou conferida novament a l'octubre amb un límit llavors de 33.000 s.[167] En aquest darrer mes la invasió de Mateu de Foix i altres

165. Sobre l'entrada del comte Mateu de Foix i tot el desplegament dut a terme per a la defensa de Catalunya, vegeu: Maria Teresa FERRER MALLOL, «Els dos parlaments de Catalunya durant el període 1396-1397», *Revista de Dret Històric Català*, 9 (2009), p. 43-60; EAD., «La sucesión de Juan I de Aragón por Martín I y la invasión del conde de Foix. La participación de Barcelona en la defensa de Cataluña (1396-1397)» a Maria Isabel DEL VAL i Pasqual MARTÍNEZ SOPENA (dirs.), *Castilla y el mundo feudal. Homenaje al profesor Julio Valdeón*, Valladolid: Junta de Castilla y León–Universidad de Valladolid, 2009, vol. III, p. 381-396.

166. AMGi, I.1.1., n. 32, f. 22v-23v (1396/08/21), 24r-v (1396/08/28).

167. Quant al primer sindicat i als contractes respectius: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43134, f. 1r (1396/08/26) - 79v 1396/11/07). Pel que fa al segon: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43134, f. 86r (1396/10/05) - 218v (1396/11/06). Entre una operació i l'altra la reina Maria s'havia avingut a permetre que allò que s'hagués obtingut amb les emissions pogués destinar-se, a més de les obres dels murs del Mercadal, als del burg de Sant Pere, tal com li ho suplicaren els jurats després de constatar el perill que corrien amb l'entrada del comte de Foix: ACA, C, reg. 2328, f. 110v-111r, 1396/09/22, Barcelona.

aliats com el comte d'Armanyac i el vescomte d'Illa era ja un fet: les hosts invasores aconseguiren baixar fins al pla d'Urgell i aproximar-se a Lleida. A l'hivern, però, es veieren obligades a retirar-se a través del Pirineu aragonès fins a passar de nou al Bearn des de Navarra.

En tot cas, durant la tardor de 1396 es posà en pràctica el compartiment dels 150.000 florins aprovats al parlament de Barcelona a finals de juny. Sabem que a la ciutat de Girona li corresponien 200.000 s., a banda de 44.000 s. (4.000 florins) per facilitar l'arribada del rei Martí des de Sicília. En una sessió del consell del mes d'agost s'acordà instituir una nova sindicatura que, amb sengles autoritzacions dels diputats del Parlament i de la reina Maria, havia de dur a terme emissions de censals, en teoria a compte del General.[168] Per contrast, la col·lecta de fons per a l'adveniment del nou monarca no s'inicià fins mig any més tard i es basà en el repartiment d'una talla que havia de permetre obtenir 22.000 s. (2.000 florins) i en una emissió de fins a 16.500 s. (1.500 florins), complementada amb *mutua* concertats per alguns ciutadans, mesures que, tanmateix, s'adoptaren amb força veus discordants al consell.[169]

Per bé que amb la retirada de les tropes invasores a finals de 1396 havia passat l'amenaça directa, des de diverses instàncies es resolgué que convenia no abaixar la guàrdia. Per això, a principis de 1397 la reina i el seu consell manifestaren que era necessari ocupar el ves-

168. L'acord del consell que donà peu al sindicat, assumit pel ciutadà Francesc II Santceloni, i els diversos contractes a: AMGi, I.3.3.2.4, RG 43135, s. f. (1396/08/18-1396/12/18). Altres compravendes foren protocol·litzades per notaris diferents del que actuava d'escrivà del consell: AHG, Gi-11, vol. 14, f. 98r (1396/12/12) - 108r (1396/12/12). Cal fer notar que les rendes mixtes i els censals venuts s'obligaren, d'entrada, sobre les imposicions recaptades pel municipi de Girona. Tanmateix, un any després es reduí l'interès de la majoria de productes fins a situar-se al 7,14% i els creditors signaren la definició per aquesta transformació a favor dels diputats del General. Un exemple del fet que els jurats gironins acabaren lliurant a finals de 1396 una suma obtinguda per assolir els 200.000 s. mitjançant la venda de censals a un porter reial comissari dels representants del General: AMGi, I.1.1., n. 32, f. 47v, 1396/12/19. Tot i això, a tenor d'una lletra de la reina Maria, a la darreria d'octubre encara no s'havia donat res: Ll. R., vol. II, doc. 416 (1396/10/30).

169. Respecte de la sessió del consell en què s'aprovà l'ordenació de la talla i, després de marxar molts membres de l'assemblea, es designà síndic Ramon Caselles per vendre censals i violaris: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 35v-37v, 1397/04/17. Pel que fa a préstecs que s'obtingueren simultàniament: Ibíd., f. 38r-40r, 1397/04/30 (cent florins aportats per Bernat II Estruç); Ibíd., f. 40r-v, 1397/04/29 (vint florins prestats pel ferrer Narcís Bofill). Un dels aspectes més criticats per alguns membres del consell, al marge d'insistir en les dificultats econòmiques que es patien, era que el monarca no garantís que faria entrada a la ciutat encara que aquesta contribuís a subvencionar el seu retorn des de Sicília. A tall de mostra: Ibíd., f. 35v-37v, 1397/04/17.

comtat de Castellbò de cara a evitar qualsevol nova temptativa del qui seguia essent-ne senyor, Mateu de Foix. A diferència del desplegament defensiu dels mesos anteriors durant la incursió, aleshores se sol·licitava a les comunitats catalanes un últim esforç per a una ofensiva. I això canviava el sentit de la negociació, perquè la base jurídica diferia per a cadascuna d'aquestes mobilitzacions militars. En conseqüència, davant la voluntat d'iniciar un atac, la monarquia només podia apel·lar al servei d'host que li devien els llocs dels seus dominis i esperar la bona predisposició dels respectius representants.[170]

Fet i fet, és probable que això ja hagués quedat en evidència pocs mesos abans de l'entrada del comte de Foix. Aleshores, dues vegades entre el mes de novembre de 1394 i el mes de gener de 1395, Joan I volgué convocar l'exèrcit reial per infligir un càstig definitiu al comte Joan I d'Empúries, amb qui, a despit d'uns anys de bones relacions, la Corona tornava a estar enemistada. A falta de proves concloents que ho certifiquin, les autoritats gironines, que, com veurem més endavant, feia poc que havien endurit la seva postura respecte de l'administració reial davant de la petició d'un maridatge per a la filla del rei, probablement s'hi negaren.[171]

En qualsevol cas, el projecte d'ocupació del vescomtat de Castellbò de 1397 tampoc fou ben acollit pels síndics de la majoria de ciutats i viles de reialenc. La convocatòria d'una reunió d'aquests representants no donà els fruits esperats per la reina i se li recomanà, en síntesi, que esperés l'arribada del seu marit al Principat. Ateses les circumstàncies, Martí I no acabà reclamant el servei d'host fins al mes de juny i llavors les ciutats i viles del braç reial pactaren per separat diverses aportacions. Finalment, a l'agost, les tropes reunides marxaren cap a les terres de Castellbò, per bé que quedaren lluny d'aconseguir el control d'aquest territori pirinenc. De fet, mentre la mobilització no es concretava, s'entrà en un llarg litigi sobre la naturalesa jurídica de l'expedició en què estigueren molt implicats els consellers barcelonins,

170. I sembla que no n'hi havia gaire. En aquest sentit, quan el mes de febrer els regidors gironins traslladaren als membres del consell la crida a l'host que havia fet la reina per atacar el vescomtat de Castellbò i convocà l'òrgan de base del govern, fou impossible reunir-lo: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 6r, 1397/02/20.

171. Les convocatòries apareixen en sengles lletres reials: Ll. R., vol. II, doc. 407 (1394/11/28), 410 (1395/01/19). Sobre les relacions entre el rei Joan I i el comte homònim d'Empúries durant aquells anys, vegeu: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona: Vicens Vives, 1957, p. 147-148, 265-266. Segons explica aquest darrer autor, el zènit del conflicte arribaria precisament l'any 1396 en el decurs de la invasió del Principat que va fer Mateu de Foix, quan el comte emporità, acusat de complicitat amb l'enemic, va ser empresonat al castell de Castellví de Rosanes, on morí captiu l'abril de 1398.

desitjosos de traslladar l'obligació més enllà dels llocs de domini reial. Els mesos s'escolaren sense trobar-se una solució concreta i l'afer quedà liquidat amb la mort prematura del comte de Foix l'agost de 1398.[172]

Amb tot, Girona no s'escapà de transferir capitals a la Corona. El doctor en lleis Guillem II Domenja, que actuava com a missatger de la universitat gironina en una entrevista que tingué lloc el mateix estiu de 1397, acordà, a semblança de la Ciutat Comtal, una composició que permetria commutar la convocatòria d'host feta pel rei a finals de juny. En concret, prometé l'entrega de 20.944 s (1.904 florins), si bé la xifra s'elevà a 22.594 s. (2.054 florins) per despeses extres derivades del tràmit.[173] Com en la majoria de casos precedents, s'optà per emetre rendes amb l'objectiu d'obtenir la quantitat requerida.[174]

Passaria poc temps sense que l'amenaça d'una invasió no tornés a planar sobre Catalunya. El rumor, en principi, no anà a més, però a l'agost de 1409 la mort del rei Martí de Sicília, primogènit de l'aleshores monarca, havia tornat a alimentar les esperances de Bernat d'Armanyac i de tropes mercenàries procedents del regne de França d'ocupar sòl català. Com altres vegades, els primers a actuar foren els cònsols de Perpinyà, que reclamaren l'aportació d'efectius a diverses

172. M. T. FERRER I MALLOL, «La sucesión de Juan I de Aragón…», p. 391-395.

173. En un primer pacte conjunt entre Girona i la vila de Sant Feliu de Guíxols, sembla que s'estipulà el pagament de 2.134 florins destinats a les despeses de l'exèrcit, encara que finalment es reformulà la contribució «prout focci <?> civitatis Barchinone, iuxta numerum foccorum, secundum magis et minus»: Ll. R., vol. II, doc. 418 (1397/08/14). D'acord amb la negociació que pot reconstruir P. Verdés en el cas de Cervera, inicialment s'oferí a aquesta vila la possibilitat de redimir l'host a canvi de tributar dos florins per foc, però el propi autor demostra que és més probable que no s'exigissin dos florins, és a dir, 22 s. per foc, sinó 18 s. 1 d. per foc, igual que s'havia fet a la vila d'Igualada. Per contra, si apliquem als 1.904 florins a què es comprometé Girona la tarifa de 22 florins per foc en resulta precisament el nombre de focs estipulats per a la ciutat de l'Onyar en el fogatjament de Barcelona de 1378, 952, una referència que, per contra, com hem vist, sembla que no s'havia tingut del tot en compte en l'ajuda de l'any 1389: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 539-540; E. REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*..., p. 93. A propòsit de quantitats parcials que Domenja anà a entregar a la cort reial a Barcelona, a més de retenir-se'n una part per cobrar-se els serveis prestats com a interlocutor i intermediari: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 41r-v, 1397/10/02.

174. Quant al sindicat, que segurament no es concretà fins al mes de desembre, a pesar de l'existència d'una llicència per emetre deute signada per la reina Maria des del mes d'agost: C. Pergamins, vol. I, doc. 666 (1397/12/07). Els contractes es recullen a: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43136, f. 1r (1397/12/07) - 27r (1397/12/29). Ben mirat, el mes d'octubre es penalitzà a la ciutat de Girona per no haver atès la crida del mes d'agost a través d'una redempció de penes aplicada pel batlle reial que se saldà amb l'entrega de trenta florins: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 26r, 1397/09/05. El mes de novembre, en canvi, un emissari gironí anà fins a Ripoll amb el penó municipal en els preparatius d'una nova convocatòria que tampoc degué arribar a bon port: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 42r, 1397/10/25.

ciutats catalanes. No ens consta si l'administració reial s'hi implicà directament, però el consell de Girona acordà vendre censals fins a un total de 1.000 ll. per tal de reforçar el sistema de muralles, encara que l'operació potser es limità a la venda d'un censal perpetual per una suma de 16.000 s.[175] En realitat, el fet que els prohoms gironins es mostressin disposats a prendre mesures des d'un bon principi demostrava una vegada més que la prestació tenia un caràcter molt diferent de l'expedició contra el vescomtat de Castellbò i, així mateix, de la nova petició que es presentà poc després de l'entronització del rei Ferran I.

Certament, l'any 1413 el nou monarca convocà un altre cop l'usatge *Princeps namque* al·legant el perill d'entrada al Principat de companyies estrangeres per socórrer el seu antic rival al tron, llavors ja aspirant frustrat, Jaume d'Urgell. Pel que se sap, a començaments de maig de 1413 el comte urgel·lità s'aixecà contra el rei en diferents punts, com ara el castell aragonès de Loarre o el valencià de Bunyol, que trobà ràpidament resposta per part de l'exèrcit reial. Una contraofensiva que culminà amb un setge sobre la capital del senyoriu i darrer reducte dels Urgell, Balaguer, i la rendició del comte sollevat el mes de novembre següent.[176] La pròpia Diputació del General va denunciar la improcedència de la convocatòria, que s'allargà entre setembre i octubre, però va acabar cedint a una redempció provisional que s'hauria de finançar a partir de diversos emprèstits i compensant sempre les administracions locals que havien efectuat bestretes durant la vigència de l'usatge. En qualsevol cas, a l'octubre de 1414, Antoni Agullana, el mateix missatger que, com veurem, va negociar la demanda de coronació del primer Trastàmara i el projecte de creació del principat de Girona per al seu fill, havia pactat una compensació econòmica per remetre la convo-

175. En tenim constància per la missiva enviada a dos nuncis que eren amb el rei: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., 1409/08/06. També per referències comptables de les expenses que generà la mobilització arran de l'alarma creada per les autoritats rosselloneses: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 18, reg. 3, f. 8r, 1409/08/10. La venda d'un censal perpetual al 2,5% d'interès a la vídua del ciutadà Bernat II Estruç el mes de setembre d'aquell any consta a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 27, f. 86v, 1432.

176. Francesca VENDRELL i Àngels MASIÀ ROS, *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell*, Barcelona: Aedos, 1956, p. 121-166. Per entendre millor aquell alçament, val la pena tenir en compte, d'altra banda, el suport social que conservava el comte d'Urgell entre alguns sectors de la Corona, en especial, del regne de València: Agustín RUBIO VELA, «Del asedio militar de Buñol al de Balaguer. Los valencianos y la sublevación de Jaume d'Urgell (1413)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 77 (2001), p. 155-217; ÍD., «Urgelistas valencianos. Sobre la oposición a Fernando I de Trastámara», *Anuario de Estudios Medievales*, 33 (1) (2003), p. 191-261; ÍD., «Después de Caspe. El urgelismo y las oligarquías» a A. SESMA MUÑOZ (dir.), *El Interregno y el Compromiso de Caspe...*, p. 265-292.

catòria, si bé els jurats li insistien que, fos el que fos el que calgués desemborsar, es fixés un termini al més llunyà possible i que quedés fora del seu mandat, el qual expiraria al cap de dos mesos.[177] Això no obstant, la transacció probablement no tirà endavant, de la mateixa manera que se sap que altres poblacions no pagaren res per la redempció d'aquella convocatòria, al capdavall considerada il·legal a les corts de Sant Cugat de 1419.[178]

Durant el breu regnat de Ferran d'Antequera i fins ben entrat el d'Alfons IV, no hi va tornar a haver aires de guerra a la ciutat de l'Onyar. Aquella relativa calma, però, contrastava amb la intensa activitat militar desplegada a l'exterior pel Magnànim tan bon punt arribà al tron. Han esdevingut cèlebres les anomenades aventures italianes d'aquest rei que el conduïren fins a la conquesta del Regne de Nàpols.[179] Tanmateix, pel que fa a la pressió fiscal sobre les poblacions del Principat, tingueren molta més incidència les tensions entre Alfons i l'entorn del rei de Castella, que l'obligaren a retornar a la península durant una temporada. Desitjós d'intervenir en la política del regne veí per defensar els seus germans, els infants Joan i Enric, apartats de la cort de Joan II pel privat Álvaro de Luna, a la primavera de 1429 preparà una ofensiva que acabà en guerra oberta entre les corones aragonesa i castellana, amb importants incursions de tropes al regne de València i a les comarques occidentals d'Aragó.[180] Les dificultats amb què es trobava el monarca

177. AMGi, I.1.2.1, llig. 8, reg. 5, f. 54v-55v, 1414/11/06. Els jurats també volien que s'incloguessin dins la definició els ciutadans forans i els homes de la parròquia de Cartellà, així com l'aljama jueva de la ciutat.

178. En principi, es frenà amb l'obtenció d'un sobreseïment el cost del qual se'ns escapa i després que els jurats busquessin la complicitat del batlle local perquè els excusés tenint en compte que en el moment de la convocatòria de l'host el riu Onyar havia sortit de mare i havia inundat alguns albergs: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 4, f. 60v, 61r (1413/11/06). Tot i això, de manera similar a convocatòries precedents, s'enviaren dues persones que, amb el penó de la ciutat, la representaren simbòlicament a l'exèrcit: Ibíd., f. 61r, 1413/11/06. Per als casos de Cervera i del Camp de Tarragona i una panoràmica més general respecte del debat sobre aquella convocatòria de l'usatge *Princeps namque*: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 527; J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 229-230. A propòsit dels arguments esgrimits pels estaments a les corts de Sant Cugat i Tortosa (1419-1420) contra la convocatòria: F. L. PACHECO CABALLERO, «El usatge "Princeps namque"...», p. 232-234.

179. Vegeu, entre d'altres, Alan RYDER, *Alfonso The Magnanimous, King of Aragon, Naples, and Sicily 1396-1458*, Oxford: Clarendon Press, 1990, p. 45-115, 175-305; Jorge SÁIZ SERRANO, «Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la nobleza valenciana en las guerras del rey (1420-1448)», *Anuario de Estudios Medievales*, 33 (2) (2003), p. 729-780, en especial p. 733-744.

180. Com explica L. P. Martínez, Alfons IV dugué a terme dues entrades d'èxit desigual en el decurs de l'estiu de 1429: Luis Pablo MARTÍNEZ SANMARTÍN, «Guerra, Estado

per reunir un exèrcit i atraure aportacions (s'obtingueren subsidis de les corts valencianes i aragoneses, però no de les catalanes) apuntaven cada cop amb més força a la sortida negociada com la millor opció. Aquesta via es concretà finalment amb la treva de Majano de l'estiu de 1430, en què tingueren gran protagonisme representants del General de Catalunya que s'anaren a reunir amb el rei de Castella per començar a pactar les condicions de pau tot anticipant-se al Magnànim.[181]

Quan el monarca convocà l'usatge *Princeps namque* l'any 1429 per repel·lir les tropes castellanes que havien entrat per les comarques occidentals d'Aragó i València, la resposta dels jurats de Girona fou, en sintonia amb la de la majoria de poblacions catalanes, molt tèbia i es limità al nomenament d'un missatger davant la cort.[182] El consell tampoc no es mobilitzà amb gaire entusiasme arran d'una missiva enviada pel rei des de Tarassona en què alertava de l'amenaça de noves invasions, ja que tan sols acordà informar-se de com havien procedit la resta de comunitats i autoritzà els jurats a nomenar un nou emissari que disculpés la ciutat de la no compareixença a l'exèrcit.[183] A la primavera de 1430 seguia oberta la possibilitat de contribuir a una ofensiva del Magnànim contra l'exèrcit castellà, però els estaments catalans, en conjunt, s'hi oposaven i l'actitud de les autoritats gironines no en diferia, com demostra l'elaborat comunicat amb què excusaven la participació de Girona a la guerra.[184]

---

y organización social de la producción. La Corona de Aragón en guerra con Castilla (1429-1430)», *Anuario de Estudios Medievales*, 23 (1993), p. 445-471.

181. Vegeu sobre aquest episodi: J. VICENS VIVES, *Els Trastàmares*..., p. 118-122; Antoni RIERA MELIS, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444. El desenvolupament d'una administració autonòmica medieval en un context conflictiu», *Acta Historica et Archaelogia Mediaevalia*, 30 (2010), p. 152-249, en especial, p. 209-210.

182. AMGi, I.1.1., n. 49, f. 77r-78r, 1429/07/21. La vila de Cervera directament no respongué a la convocatòria: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 510.

183. La destinació del nou missatger, el ciutadà Narcís Miquel era, de fet, Barcelona, on hauria d'entrevistar-se amb els consellers de la ciutat i amb Pere Basset, batlle general de Catalunya: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 2, f. 19v (1429/07/23), 20r (1429/07/23). Posteriorment, a partir del mes d'octubre, els representants de la ciutat que seguirien de prop aquells afers serien els nomenats síndics a les Corts que s'havien de celebrar a la ciutat de Tortosa: AMGi, I.1.1., n. 49, f. 80v-81v, 1429/10/21.

184. Són de gran interès els arguments que desgranaren en un text pregonat pel veguer i el batlle reials i que subratllaven, per exemple, l'esforç que ja havia hagut de fer Girona en la defensa d'invasions de companyies mercenàries procedents del Regne de França o el suport que haurien de prestar per la salvaguarda de la costa septentrional del Principat mentre durés el conflicte, entre d'altres amb ressons historicistes en què es remetia a la gestió independent de Catalunya i del Regne d'Aragó per part dels comtes de Barcelona: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 32v-33v, 1430/06/27.

Així i tot, l'experiència també els obligava a considerar la possibilitat que haguessin d'acabar amollant alguna suma malgrat les treves amb el rei de Castella.[185] Ben mirat, potser eren igualment conscients que s'obria una tanda de negociacions amb la monarquia en la línia de les que comentarem més endavant en altres epígrafs. Aquella vegada obtingueren un nou privilegi per a la universitat gironina que permetia la creació d'un sagramental similar al ja existent a la ciutat de Barcelona. La concessió, és clar, tenia un preu i consistí a pagar 8.800 s. (800 florins) per una carta d'indemnitat o exoneració per haver pres part, sense l'autorització de l'autoritat reial, en la signatura dels acords de pau amb el monarca castellà.[186] A més, documentem que s'hi afegí, en darrer lloc, una composició requerida per Joan de Corbera, governador general de Catalunya, i probablement aleshores veritable home fort de l'administració reial al Principat, pel fet de no haver prestat el servei militar corresponent en l'host convocada pel Magnànim. La demanda suposà per a Girona 160.000 s. d'un total de 18.000 ll. pel conjunt de llocs de domini reial del Principat.[187]

185. AMGi, I.1.1., n. 50, f. 28v-29r, 1430/07/04; AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 2, f. s. 40v-41r, 1430/07/15. I això malgrat el desinterès general dels membres del consell de la ciutat de l'Onyar quan se'ls demanà que signessin els capítols de la treva pactats pels representants de la Diputació del General: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 36r-37r, 1430/10/06, 51r-61v (s'hi inclou un trasllat de 1430/10/21 dels capítols de la treva).

186. Pel que fa a aquestes negociacions que s'iniciaren l'estiu de 1430, quan Narcís Miquel i Ramon II Sampsó anaren a la cort amb la consigna d'insistir en les tribulacions que patia la terra pels terratrèmols i la carestia de vitualles com a motiu bàsic de la no participació a la guerra i a aconseguir amb condicions avantatjoses l'atorgament del privilegi d'institució del sagramental: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 31r-32r, 1430/07/31. Els pactes es devien concretar a finals del mes d'octubre amb l'expedició del privilegi: Ll. Vermell, doc. 98 (p. 231-232), 1430/10/31. Quant a la carta d'indemnitat: C. Pergamins, vol. I, doc. 827 (1430/11/05). Deduïm el preu d'obtenció del privilegi del sagramental, una mica superior als sis-cents o set-cents florins que Miquel i Sampsó tenien ordres de pagar, de: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 8, reg. 4, f. 17r, *c.* 1432. Així, doncs, els jurats de Girona pogueren viure amb molta més tranquil·litat l'episodi que no pas els paers de Cervera, que veieren com l'any 1427 la vila fou alienada pel monarca a favor de l'infant Pedro i l'amenaça només acabà passant quan el Magnànim, que necessitava recursos per a la guerra amb Castella, s'avingué a una compensació econòmica de 66.000 s. (6.000 florins) que suposà una de les prestacions més elevades del municipi en tot el segle XV, entre altres despeses relacionades amb el procés d'impugnar la donació de la vila: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 509-513. Per a més detalls sobre la negociació duta a terme: Pere VERDÉS PIJUAN, «"Car vuy en la Cort no s'i fa res sens diners". En torno a la negociación entre la villa de Cervera y el rey durante la baja Edad Media» a M. Teresa FERRER I MALLOL *et alii* (eds.), *Negociar en la Edad Media*, Barcelona: CSIC, 2005, p. 185-214, en especial p. 205-210.

187. Quant a la requesta del governador: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 68r-69r, 1431/01/03. Vegeu sobre el càrrec de governador general que es consolidà a la primera meitat del segle XV malgrat la consolidació paral·lela de la figura de la lloctinència general del rei que, per exemple, Martí I i Alfons IV assignaren a les seves respectives consorts: Flocel

Això no obstant, no tenim la certesa que es pagués sencera aquella quantitat.[188]

La reacció de les autoritats gironines fou sensiblement diferent quan la tardor de 1438 es confirmava una nova entrada de «gents armades estranyes» des del regne de França.[189] En pocs mots, llavors no es tractava de mobilitzar-se per una guerra que tenia lloc a moltes jornades de distància, sinó per tornar a defensar la terra. En conseqüència, a finals d'octubre arribava la notícia que les companyies es trobaven ja al Rosselló i, com havia succeït dècades enrere, el consell ordenava centrar-se en la revisió i reparació de les muralles i fortaleses de la ciutat, així com en preparar tot l'armament i la disposició de les desenes o contingents de veïns armats. Alhora, es volgué col·locar una palissada en alguns sectors que dificultés un eventual abraonament de les tropes invasores en les parts més dèbils del mur i també s'activà un pla per a la provisió de vitualles.[190]

* * *

SABATÉ CURULL, «La governació al Principat de Catalunya i als comtats de Rosselló i Cerdanya», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 12 (1999), p. 21-62, en especial p. 57-58.

188. La demanda per «hosts fallides» potser s'aconseguí aturar mitjançant una missatgeria que pactà amb el rei un sobreseïment a canvi d'una quantitat comparativament menor: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 8, reg. 4, f. 2r, 1432. Tal volta s'hagueren d'abonar tan sols 1.200 s. i s'obtingueren amb l'emissió d'un parell de censals: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 70r-71r, 1431/02/07. No tenim la confirmació, doncs, que s'abonessin els 160.000 s. En canvi, sí que hi havia la intenció d'unir-se al greuge que presentarien els consellers de Barcelona a les Corts que se celebrarien a la mateixa Ciutat Comtal entre els anys 1431 i 1434: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 2, f. 48r, 1431/11/24.

189. El 30 d'octubre els cònsols de Perpinyà certificaven en una missiva enviada als seus homòlegs de Girona que les companyies combatien al castell de Salses i aquests, al seu torn, enviaren un correu urgent a la reina: AMGi, I.3.3.1.2., llig 10, reg. 6, s. f., *c.* 1438. La reina Maria informà del mateix assumpte els jurats a través de dos emissaris, els consellers reials Bernat de Corbera i Andreu de Biure: Ll. R., vol. II, doc. 494, 1438/10/31. La brama d'una nova invasió ja havia circulat, d'altra banda, la primavera de 1420 quan els regidors gironins notificaren al rei que havien sabut que el delfí de França (Carles de Valois, fill del rei Carles VI i futur Carles VII de França) s'havia reunit amb gents d'armes a Narbona i volia entrar a les terres del rei d'Aragó: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 1, f. 40v-41r, 1420/03/21. Tot i això, no hi ha constància que a la nova li seguís cap moviment concret malgrat la partida del Magnànim cap a Sardenya el maig següent. D'altra banda, els cònsols de Perpinyà tornaren a alertar d'una nova amenaça l'any 1442 i insistien en la necessitat de vetllar per la defensa dels bisbats d'Elna i Girona «ffrontera de Ffrança», sobretot davant l'absència del rei i el fet que, sospitosament, René, duc d'Anjou, era llavors a Gènova: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 27r (1442/05/05), 29v (1442/07/11).

190. AMGi, I.1.1., n. 54, f. 112v-113v (1438/10/30), 113v-114r (1438/10/31), 116r-v (1438/11/01), 116v-118r (1438/11/03).

A tall de balanç global de les sumes desemborsades entre 1360 i 1440 per l'administració municipal de Girona en relació amb la defensa de la terra, cal retenir que una gran proporció es concentrà en l'ofensiva del Cerimoniós contra el comtat d'Empúries entre 1384 i 1386 (taula 1). Tal com hem vist, no era la primera vegada que el monarca invocava l'usatge *Princeps namque* per a la mobilització de l'host i que, en conseqüència, la majoria de comunitats redimien l'obligació amb una aportació monetària. De fet, ja havia succeït els anys 1361 i 1368, encara que ignorem quina fou l'aportació de Girona. L'any 1374, en canvi, arran de la invasió de l'infant Jaume de Mallorca, la ciutat de l'Onyar tributà amb un mínim de 17.460 s., entre altres contribucions que, en principi, anaren a càrrec del General de Catalunya. D'aquesta manera, el desplegament militar en el marc de l'enfrontament de Pere III amb el comte Joan I d'Empúries i la consegüent entrada de companyies destacà pel gran impacte que tingué en les finances gironines. Encara que es confongueren sumes per a expedicions d'atac amb altres maniobres estrictament defensives, el total resultant ascendí a més de 133.000 s.

A més, d'acord amb el que veurem més endavant, les despeses lligades a la defensa de la terra s'entrellaçaren, justament des de les primeres amenaces de 1361, amb el procés d'emmurallament, la qual cosa contribuïa a mantenir un elevat ritme de despesa i, per consegüent, a la consolidació de la hisenda local d'una ciutat com Girona. En aquesta línia, les entrades de companyies estrangeres que hi hagué en anys posteriors a la segona guerra emporitana generaren expenses en ambdós sentits, és a dir, quant a la fiscalitat pròpiament bèl·lica i a propòsit del reforç i l'ampliació de les muralles.

Tanmateix, si continuem cenyint-nos tan sols al primer aspecte, val a dir que la invasió dels Armanyac comportà per a la tresoreria gironina abonar uns 30.600 s. en ocasió del fogatge aprovat a les corts de Montsó i que s'estengué en tres pagues entre el desembre de 1389 i el maig següent. Per contrast, en el cas de la incursió del comte de Foix l'any 1396, aleshores els costos de commutar el servei militar reclamat pel monarca es gestionaren a través del General, per bé que la continuació de les obres dels murs requerí nous esforços a les arques de la ciutat de l'Onyar.

En el marc de la guerra que inicià Alfons el Magnànim contra la corona de Castella a finals del decenni de 1420, la redempció de l'host de l'any 1430 tornà a tenir un preu elevat. Si bé s'imputà a les taxes corresponents a la concessió del privilegi del sagramental, calgué pagar al cofre del rei 8.800 s. I això sense comptar la proporció que corres-

ponia a Girona de les 8.000 ll. compartides entre els llocs de reialenc, per les quals, com a mínim, és segur que es desemborsaren 1.200 s. a fi de sobreseure qualsevol demanda en aquell sentit.

En conjunt, doncs, durant la llarga etapa compresa entre 1345 i 1445, i a semblança del que ja havia succeït en dècades anteriors, la guerra en sentit ampli (des del finançament d'expedicions del rei a l'exterior fins a operatius per combatre invasions) fou un dels motors bàsics de la dinàmica fiscal i, de retruc, un dinamitzador de les tresoreries municipals. Com mostrarem, caldrà afegir-hi també els costos derivats de les muralles. Això no obstant, tot i el seu pes innegable, les prestacions militars i la defensa del territori no foren els únics factors que condicionaren l'evolució de l'endeutament de les arques de la ciutat de l'Onyar.

LA «NOVA» FISCALITAT O LA «FISCALITAT ENCOBERTA» I ELS PROCESSOS NEGOCIADORS AMB LA MONARQUIA (1366-1445)

I és que, en realitat, la corona sol·licità aportacions pecuniàries en altres conjuntures diferents dels estrictes conflictes bèl·lics. Les raons d'aquestes demandes resultaren prou variades, per bé que acostumaven a tenir en comú una base legal fràgil enfront del dret paccionat emanat de corts i parlaments i a topar amb les llibertats acumulades per molts municipis en les dècades precedents. Conscient d'aquesta circumstància, l'administració reial portà la negociació de la major part d'exigències al terreny dels acords bilaterals amb cadascuna de les ciutats i viles dels seus dominis, i alhora no dubtà a desenvolupar un ampli repertori de mecanismes de pressió.

En efecte, durant les darreres dècades del regnat de Pere III, tant des de la seva cort com la d'altres membres de la família reial, sobretot la del primogènit, l'infant i futur rei Joan I, s'inicià tota una onada d'exaccions amb un fonament jurídic discutible. Les respectives tresoreries estaven necessitades de recursos econòmics i optaren per imposar tributs al marge dels escenaris de negociació habituals. Així, per contrast amb el que sempre s'havia requerit amb motiu d'empreses militars, s'emprà la interpel·lació directa a unes comunitats que, temps després d'haver-se desarticulat el vincle de la quèstia, no estaven obligades per dret a cap contribució.[191] Segons M. Sánchez, a la darreria del regnat del Cerimoniós s'inaugurava una «nova fiscalitat reial», en

FUNDACIÓ NOGUERA

191. Recordem que Girona, igual que la resta de grans ciutats del Principat, ja havia rescatat la quèstia a principis del segle XIV, en concret, definitivament, l'any 1315.

el sentit que el rei i els seus oficials començaren a cercar formes alternatives «de punció» de les comunitats locals.[192] En realitat, potser no eren formes exactament noves, perquè algunes comptaven amb certs precedents, però sí que resultava inaudita la freqüència amb què se sol·licitaren o, fins i tot, el nivell d'insistència.

Normalment, es concretaren a través de tres mecanismes distints. En primer lloc, a banda de recuperar per a algunes poblacions antics tributs senyorials, el sobirà demanà periòdicament coronatges i maridatges. Certament, des dels darrers anys de vida de Pere III, i en especial durant els regnats dels seus fills i successors, així com dels primers representants de la dinastia Trastàmara, tornaren a reclamar-se amb una exigència renovada. Consistien, en essència, en donatius lligats a moments cabdals de la vida dels monarques com eren l'accés al tron (coronatges) i el matrimoni, en especial, el de les seves filles o infantes (maridatges).[193]

Així mateix, des de la cort reial i la d'altres familiars se sol·licitaren directament als representants municipals més aportacions gratuïtes. En general, la causa impositiva no s'acabava de precisar mai prou i la quantitat finalment pactada depenia de molts condicionants.[194] Alhora, gràcies a la posició de força que tendí a adquirir progressivament l'autoritat reial, almenys fins a mitjan segle XV, s'iniciaren diversos

192. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La última ofensiva de Pedro el Ceremonioso: las demandes para el jubileo de 1386», *Aragón en la Edad Media*, 14-15 (1999), Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros, p. 1453-1469.

193. A propòsit dels coronatges i maridatges cal tenir en compte treballs com ara: Prim BERTRAN ROIGÉ, «La col·lecta del "maridatge" de 1496 al bisbat d'Urgell», *Urgellia*, 5 (1982), p. 305-330; ÍD., «La pretendida coronación de Juan I y el estamento nobiliario de la Corona de Aragón (1391)», *Hidalguía*, 240 (1993), p. 681-703; Maria BARCELÓ CRESPÍ, «Coronatge i maridatge (1458-1516)», *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1993, p. 17-33; Prim BERTRAN ROIGÉ, «Les demandes de coronació de Martí l'Humà (1398-1400). Primera aproximació, *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, vol. III, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003, p. 93-104. Les visions de conjunt més completes pel període comprès entre principis del segle XIV i mitjan segle XV, a propòsit, respectivament, de les demandes de coronació i de maridatge, poden trobar-se a Roser SALICRÚ LLUCH, «Les demandes de la coronació de Ferran d'Antequera i d'Elionor d'Alburquerque al principat de Catalunya. Una primera aproximació» a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas…*, p. 77-119; i a Esther REDONDO GARCÍA, «Negociar un maridaje en Cataluña: el matrimonio de la infanta Leonor con Eduardo de Portugal» a M. T. FERRER I MALLOL *et alii* (eds.), *Negociar en la Edad Media…*, p. 165-184.

194. Les millors guies per seguir aquesta seqüència de pressió fiscal són els estudis que s'hi han dedicat a propòsit de les viles de Cervera i de Reus i Valls. Respectivament: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 463-574; J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 185-240.

moviments subrepticis per ampliar la «punció» fiscal mitjançant l'aplicació zelosa de justícia per motius molt variats que desembocaren en redempcions de penes o en la compra de privilegis i llibertats per part de les poblacions. Tot plegat s'emmarca en una dinàmica que F. Sabaté qualifica d'una autèntica onada de "fiscalitat encoberta".[195] Malgrat això, manllevant la imatge de P. Verdés, des de l'administració reial s'hagué de maldar per trobar escletxes en les muralles legals que la majoria de poblacions havien aconseguit alçar a còpia de privilegis i exempcions. En conseqüència, la dinàmica fiscal derivà en una dinàmica negociadora que tendí a enfortir les institucions municipals.

En aquest apartat posarem l'èmfasi, d'entrada, en l'aspecte econòmic. D'aquesta manera, ens fixarem en el procés pel qual els recursos de la ciutat de Girona, igual que els d'altres localitats del Principat i la Corona, foren eixugats periòdicament i amb la imposició de càrregues a una administració ja gravada pel deute contret arran de les guerres mediterrànies i de la guerra amb Castella. De fet, malgrat que aquestes demandes no «revolucionaren» la hisenda local com havia succeït durant l'espiral de pressió fiscal compresa, aproximadament, entre 1353 i 1366, en condicionaren molts aspectes del desenvolupament. A més, cal tenir en compte que la dinàmica que comentarem evolucionà paral·lelament a les operacions fiscals i financeres també prou habituals per a la defensa del territori català davant d'amenaces externes ja examinades i l'avanç en el procés d'emmurallament, aspecte en què aprofundirem en un proper apartat. Finalment, val a dir que aquests fenòmens de vegades coincidiren amb conjuntures desfavorables, com la dels anys centrals del decenni de 1370, per la qual cosa les administracions locals hagueren de pal·liar el que anomenem *necessitats concurrents de la comunitat* com ara la provisió frumentària.

Tanmateix, ultra els elements quantitatius, convé no menystenir la importància de totes aquestes contribucions des del punt de vista institucional. No suposaren exaccions amb un impacte tan gran en

195. Pel que fa a les distincions que caldria establir entre totes aquestes demandes reials i el seu impacte en l'administració municipal de Cervera entre l'accés al tron de Joan I, l'any 1387, i la mort de Ferran II, l'any 1516: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 463-574. Podria ser que, com deixa entreveure aquest darrer autor, no estiguem davant d'exaccions totalment noves, sinó que la novetat ragués en el canvi d'escenari que suposà la fi d'anys d'intensa pressió fiscal lligada a les guerres pel control del Mediterrani occidental i l'enfrontament amb Castella. En absència del motor que fou sempre la guerra per a la maquinària tributària, l'administració reial es veia obligada a reprendre mecanismes alternatius. Pel que fa al terme de *fiscalitat encoberta*: Flocel SABATÉ CURULL, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i de resposta», *Corona, municipis i fiscalitat*., p. 423-465.

les finances locals com algunes prestacions militars o les obres de les muralles, però el resultat final de cadascuna de les negociacions ofereix un bon indicador de les relacions de força existents en cada moment entre l'administració reial i el municipi i, així doncs, de la fortalesa d'una institució que, tal com desgranarem, fins a la dècada de 1370 no s'erigia encara sobre unes bases gaire sòlides.[196]

El vell projecte dinàstic de Sardenya (1366-1393)

En qualsevol cas, començarem l'anàlisi de la pressió fiscal aliena a la guerra defensiva amb una qüestió que, d'entrada, es vehiculà a través dels canals consuetudinaris de les assemblees estamentals, però que acabà prenent formes equiparables als mecanismes considerats de «fiscalitat encoberta». Es tracta del vell projecte militar de Sardenya, que havia ocupat Pere el Cerimoniós des de jove i que, en els darrers compassos del seu regnat, volgué reprendre exigint, de nou, la col·laboració dels seus súbdits. Així, tot just finalitzada la guerra amb Castella i enmig de les primeres grans mobilitzacions per a la defensa de la terra, les empreses militars pel control de l'illa de Sardenya, que ja havien acaparat un gran nombre de sessions de corts i parlaments celebrats a la primera meitat del segle XIV, tornaren a motivar la petició de subsidis (taula 1). Tanmateix, tal com detalla M. Sánchez, els afers sards, més que mai, foren concebuts pels representants de les localitats catalanes i dels estaments com empreses eminentment dinàstiques, d'aquí que sempre es volgué evitar que les concessions fossin fetes explícitament a propòsit d'aquell conflicte que semblava que no tenia fi.[197]

En aquest sentit, la negociació de la proferta de 20.000 ll. concedida pel braç reial en el Parlament que tingué lloc a Barcelona a finals de 1366 per finançar una expedició de Pero de Luna a Sardenya marcà la pauta de la majoria de condicions que el monarca hagué de

196. És molt possible que els paràmetres en què discorria la relació entre la monarquia i els governs municipals fossin prou diferents en les dècades centrals del segle XIV respecte, per exemple, del segon quart del segle XV. Malgrat la suposició, caldria una combinació exhaustiva d'estudis de casos d'arreu del Principat i de la Corona amb altres anàlisis més globals, com ha estat posat en relleu per autors com F. Sabaté: F. SABATÉ CURULL, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval...», p. 483-527, en especial p. 500-515.

197. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las Cortes de Cataluña en la financiación de la guerra de Arborea (segunda mitad del siglo XIV)» a Maria Teresa FERRER MALLOL *et alii*. (eds.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona: IMF-CSIC, 2005, p. 363-393.

respectar en les futures peticions d'ajuda.[198] A més, mentre que llavors, a semblança dels subsidis atorgats per a les anomenades *guerres mediterrànies*, o sigui fins a l'any 1356, el Cerimoniós en tingué prou amb el suport de l'estament reial per actuar, a partir d'aleshores la resta de contribucions lligades al problema sard s'hagueren de vehicular a través de corts amb la presència de tots tres braços. Alhora, després d'un subsidi llargament discutit a les corts de Barcelona de 1368-1369, ni a les corts de Tarragona-Montblanc-Tortosa de 1370-1371, de Barcelona de 1373, de Lleida de 1375 o de Barcelona de 1379-1380 no s'atorgaren al rei donatius similars, als de la Guerra dels Dos Peres, per exemple, sinó concessions en forma de préstec. Uns préstecs, d'altra banda, reunits a través d'expedients diversos, com ara restes de subsidis que ja havien expirat, el producte de dècimes concedides pel papat a la Corona, emissions de deute sobre drets del General o repartiments via fogatge entre les comunitats de sumes que els havien de ser restituïdes, sempre a l'espera d'una gran expedició que, almenys en vida de Pere III, mai no acabà de tenir lloc.[199]

En qualsevol cas, la contribució de la ciutat de Girona a aquestes campanyes resulta poc clara. Per un costat, es documenta la participació de representants de la universitat gironina en totes les assemblees que hem esmentat entre 1368 i 1380.[200] Per un altre, en canvi, no hi ha gairebé rastre d'emissions de rendes o altres mesures orientades estrictament a satisfer les pagues dels préstecs aprovats en aquestes corts. Només pel que fa al subsidi de 20.000 ll. de 1366, que s'havia de distribuir via fogatge i s'havia d'abonar en dos terminis els mesos de març i agost de 1367, tenim una referència indirecta a l'assegurament de la segona paga per part dels llocs reials del bisbat de Girona (entre els quals hi havia la pròpia capital).[201] D'aquesta manera de les aportacions fetes a aquell donatiu, així com del que s'havia aprovat a les corts de Barcelona de 1368-

198. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat…*, doc. XXII, p. 393-408.

199. Quant als diversos subsidis, vegeu, successivament: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat…*, docs. XXIII (p. 409-422), XXIV (p. 423-438), XXV (p. 439-451), XXVI (p. 453-468), XXIX(1) (p. 543-560).

200. Vegeu taula 22.

201. AMGi, I.1.1., n. 6 bis, f. 135r, 1367/11/03. S'assenyala l'endarreriment per Sant Feliu, que tributà amb 1.155 s. en la primera paga, a: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 135. Potser aquell pagament fet efectiu a finals de 1367 o, fins i tot, el gener de 1368 es finançà a partir de la venda d'un violari de 200 s. de pensió i 1.400 s. de capital a favor del jurista Guillem I Vinyoles i d'altres rendes similars que no hem aconseguit localitzar: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114, f. 27r.

1369, tan sols se'n pot calcular el valor teòric: 19.950 s. i 9.975 s., respectivament.[202]

Cal esperar fins a 1383 per tornar a trobar operacions de l'administració local gironina clarament vinculades a la qüestió sarda. A la primavera d'aquell any, havent rebut una missiva del Cerimoniós en què s'anunciava la mort del jutge d'Arborea i se subratllava que es presentava una ocasió immillorable pel definitiu «passatge a Sardenya», el consell acceptà el nomenament de representants de la ciutat per anar davant del monarca i una aportació de 1.100 s. (100 florins) que desconeixem com s'obtingué.[203]

En general, doncs, els afers de Sardenya suposaren un problema relativament menor (amb un total aproximat de 31.025 s. de càrrega) per a la hisenda municipal de Girona i incidiren poc en la seva consolidació en l'etapa posterior a 1380. Tot i això, cal tenir present un parell d'aspectes. Per una banda, segons desgranarem més endavant, la qüestió sarda era al darrere d'una contribució notable realitzada l'any 1393 i que, en teoria, s'exigí per depurar responsabilitats en els diversos avalots de 1391 fins a convertir-se en un dels principals exponents de pràctiques de «fiscalitat encoberta» durant els regnats dels fills de Pere III. Per una altra, les contribucions esmentades dels decennis de 1370 i 1380 alternaren puntualment amb més temptatives de la monarquia d'aconseguir la mobilització militar dels seus súbdits sense que hi hagués les condicions que estipulava la legalitat imperant.

En aquest sentit, tot just dos anys després de la invasió de les tropes de Bertrand du Guesclin de 1368, i enmig d'un dels rebrots de pesta més importants del període, els ciutadans de Girona i de la resta del districte foren cridats pel veguer per tal de formar un petit exèrcit. L'objectiu assenyalat era la població baixempordanesa de Casavells, acusada de resistència a l'autoritat del sobirà i, al capdavall, enclavada en un punt tradicional de conflicte per raons jurisdiccionals entre el monarca, el bisbe de Girona i el comte d'Empúries. No sembla que des de la tresoreria gironina calgués fer una despesa important, per

202. Gràcies a P. Orti, sabem que en el primer subsidi se satisfeu mitjançant dos pagaments de set sous per foc cadascun, còmput que es repetí pel de 1368, encara que aquest només es concretà en una paga realitzada el juny de 1369: P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges…», p. 768-769. Agraïm, alhora, al mateix autor dades inèdites que permeten corroborar les xifres.

203. En l'acord inicial s'apunta la recaptació d'una talla i, sobretot, l'exigència de restes pendents de talles anteriors com a possible via, però n'ignorem l'evolució: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 9v-11r, 1383/04/04.

bé que es palesen força dificultats per trobar ràpidament fons per a una expedició materialitzada l'any 1371.[204]

L'any 1380 es repetí una operació similar, encara que s'hi intentà implicar molts més llocs de jurisdicció reial del Principat. Es tracta d'una crida a l'host de l'any 1380 per anar contra les parts de Querol, possessió dels Alemany de Cervelló a l'actual comarca de l'Alt Camp, a on els edils gironins es negaren a enviar combatents, al marge d'un veí que hi anà a exhibir el penó de la ciutat.[205] Després que el batlle reial assagés d'imposar penes i potser s'apliqués una marca a la vegueria de Barcelona contra els ciutadans de Girona, l'afer se saldà amb una

204. El juliol de 1371 es reuní el consell, mentre un contingent d'homes ja havia marxat de la ciutat, la batllia i la vegueria fins a Corçà, el nucli veí des d'on es pretenia atacar Casavells. No hi havia ningú disposat a cercar crèdit per pagar els costos de l'operació. Després que molts prohoms abandonessin l'assemblea se'n nomenaren sis facultats per endeutar la comunitat fins a 20.000 s. Això no obstant, només es poden documentar algunes vendes de draps per part d'habitants de la ciutat, segurament emprades per obtenir líquid immediat mitjançant barates, pel valor de 56 ll. i 47 ll., préstecs que, almenys en el primer cas, es cancel·laren el setembre de 1372: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 261r-265r, 1371/07/15; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, f. 70r-v, 1371/09/04. Segurament es recorregué a l'aplicació d'una talla als ciutadans forans per tal de saldar el deute contret amb aquests prestadors: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, f. 75v, 1371/12/05. Quant a l'epidèmia de 1371, que atenyé la ciutat de l'Onyar a principis de maig i que es trobava en el seu punt àlgid al mes de juliol: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. II, p. 199-206.

205. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. 1380, f. 66v-67r, 1380/07/06. Hi anà, en concret, el mercader Francesc I Beuda. Encara que l'episodi sigui poc conegut, l'objectiu del rei devia passar per atacar els feus de Ramon Alemany de Cervelló, justament aleshores governador general de Catalunya. I sembla que, com a mínim, la ciutat de Barcelona atengué la demanda: F. SABATÉ CURULL, «La governació al principat de Catalunya...», p. 51. Pel que fa als Alemany de Cervelló, senyors de Querol i Montagut, i les acusacions de sodomia de què fou objecte Ramon per part del Cerimoniós (que no li impediren, però, seguir ostentant càrrecs importants durant el regnat de Joan I), si bé sense esmentar l'atac als seus dominis: Júlia MIQUEL I LÓPEZ, «Els Cervelló, barons de Querol-Montagut a l'Edat Mitjana», *Miscel·lània Penedesenca*, 22 (1997), p. 167-201, en especial 183-185; S. SOBREQUÉS VIDAL, *El compromís de Casp*..., p. 51-62. Un altre indici indirecte de l'atac ens l'ofereix la notícia que, el 4 de novembre de 1380, Pere III s'adreçava al batlle general de Catalunya per ordenar-li la restitució dels castells de Querol, Montagut, Pinyana, Saborella i Subirats, de què Ramon Alemany de Cervelló havia estat despossseït per la Corona durant un temps i havien passat a l'administració del mateix batlle general: Pere CATALÀ ROCA, «El Castell de Saborella, municipi de Querol» a *Els castells catalans*, vol. III, Barcelona: Rafael Dalmau, 1992, p. 555-557, en especial p. 557 (basat en la notícia proporcionada per Antoni M. Aragó i extreta d'ACA, Mulasses, V, f. 1186, n. 17). El conflicte segurament no s'hauria de destriar de la inestabilitat que es registrava en aquelles dates a la zona, en especial a causa dels enfrontaments entre l'arquebisbe de Tarragona i el monarca, l'host del qual, de fet, va ser liderada per Ramon Alemany de Cervelló amb un balanç desigual i amb derrotes sonades com la del lloc de Vilafortuny: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 98-99, 193-195, 201-203.

redempció, pactada amb la cort de l'infant Joan, d'11.000 s. (1.000 fl.) i justificada pel concepte d'«host fallida».[206]

En suma, en les expedicions destinades a Sardenya i en altres mobilitzacions d'abast menor, el dret paccionat no contemplava les aportacions militars dels súbdits del sobirà com una obligació, ja que només ho era en cas d'una amenaça real d'invasió del Principat. En conseqüència, en circumstàncies en què no es donava el supòsit l'administració reial hagué de recórrer a estratagemes similars a les que emprà per aconseguir ajudes de les comunitats dels seus dominis davant de grans celebracions o de la necessitat peremptòria de pal·liar el deute de les diverses cases reials.

Les demandes de coronació

En efecte, tal com ja hem apuntat, una de les causes més habituals de peticions fiscals lligades a celebracions de la família reial foren les demandes amb motiu de la coronació dels successius monarques. Tanmateix, si comencem a passar-ne revista des de mitjan segle XIV, hauríem de referir-nos, d'entrada, a la demanda que féu el Cerimoniós per una raó diferent de la seva accessió (taula 1). Es tractava del seu jubileu, encara que les implicacions, en un regnat que s'estenia des de feia gairebé mig segle, resultaven molt similars.[207] A la primavera de 1386, els designats comissaris a la diòcesi de Girona, el donzell Bernat Cornellà i el funcionari de la tresoreria reial Francesc Morató, s'adreça-

206. AMGi, I.1.1., n. 10, f. 21r-v (1380/04/11), 36r (1380/08/21); AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 29v-30r, 1381/09/04. Sobre aquesta host fallida, com es denominava a l'època, se n'ocupà, entre altres temes que semblaven prioritaris, algun síndic de la ciutat enviat a la cort durant l'any 1380, que, al mateix temps, s'entrevistà amb curials que perceberen remuneracions complementàries per expedir la remissió. Pel que fa a la correspondència sobre l'assumpte adreçada al missatger Guillem Vengut i, així mateix, al doctor en lleis i promotor de la cort reial oriünd de Girona, Narcís I Santdionís: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 19r-v (1380/09/22), 19v-20r, (1380/09/22), 23r-v (1380/11/07). Es documenten almenys tres legacions distintes d'emissaris gironins per entrevistar-se amb el rei i negociar la causa bo i defensant els privilegis de la ciutat: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. 1380, f. 83r (1380/07/30), 94v (1380/09/07), 105v (1380/11/06); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 7, reg. 1, f. 91v-92r, 1383/10/13. Quant a entregues que es feren a alguns membres de la cort: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. 1380, f. 56r, 1380/06/06. Les negociacions segurament avançaren amb lentitud i no es fixà la quantitat final de 1.000 fl. fins l'any 1381: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 29v-30r, 1381/09/04; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 29v-30r, 1381/09/04. L'instrument de la definició per part del rei atesa la presumpta rebuda dels 1.000 fl. és: C. Pergamins, vol. I, doc. 592 (1381/09/24). De fet, l'any 1383 encara s'esmentava l'aplicació d'una marca a Barcelona motivada per «restes» pendents de l'host fallida de Querol: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 19r-20r, 1383/07/01.

207. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La última ofensiva fiscal...», p. 1453-1469.

ren als jurats per pactar la demanda. El consell es reuní ràpidament i s'imposà la idea que era imprescindible conèixer bé abans què havien decidit fer Barcelona i la resta de ciutats catalanes. Per això, es posaren en contacte amb els emissaris que aleshores ja hi havia tant a la cort del rei com a la de l'infant per tal que aconseguissin sobreseure qualsevol intent de percebre la demanda per via d'execució. També s'hi trameté un nou missatger per acompanyar-los en les converses que calia entaular.[208] Malgrat tot, si és que finalment existí, no hi ha rastre de la suma aportada per una celebració que, d'altra banda, com argumenta M. Sánchez, molt probablement no acabà tenint lloc. Per contra, com veurem, a la segona meitat del mateix 1386, el primogènit i futur successor de Pere III aconseguí captar diverses aportacions gratuïtes de la universitat de Girona.

Al cap de poc temps, la causa d'una nova petició fou l'accés al tron de l'esmentat Joan, que es produí l'any 1387 una vegada mort el seu progenitor. I, a diferència de la lligada al jubileu d'aquest, la demanda reunia totes les característiques de les que donaren peu als impostos anomenats *coronatges*.[209] El maig de 1388 el gironí Bernat II Margarit, uixer d'armes del monarca, havia iniciat el procés per sollicitar aportacions per sufragar la coronació de Joan I. Desconeixem el desenvolupament concret de la negociació amb les autoritats gironines, però es pot deduir que, d'entrada, la petició reial fou rebutjada.[210] En conseqüència, des de la cort règia s'iniciaren execucions que suposaren l'empenyorament de diverses teles a mercaders locals que eren a la Ciutat Comtal, cosa que obligà a trametre missatgers al monarca.[211]

208. AMGi, I.1.1., n. 15, f. 50v (1386/06/19), 52v-53v (1386/06/18), 57r-v (1386/07/12).

209. Vegeu P. BERTRAN ROIGÉ, «La pretendida coronación de Juan I...», p. 681-703.

210. De fet, com apunten P. Bertran i J. Morelló, el refús esdevingué general a tot Catalunya i per part de tots els estaments. I, al capdavall, els problemes econòmics a la cort i l'esclat d'una nova revolta a Sardenya impediren que la coronació s'acabés celebrant, per bé que la pruïja d'alguns comissaris reials comportà que diverses comunitats tributessin per aquell acte: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 212, nota 467.

211. AHG, Gi-09, vol. 12, s. f., 1388/05/20; AMGi, I.1.1., n. 17, f. 47v-48r (1388/12/24), 48r (1388/12/29). En primera instància, s'envià Ramon de la Via a la cort, que estava instal·lada a Saragossa: AMGi, I.1.1., n. 17, f. 48v, 1389/01/01. Posteriorment, a la primavera de 1389, Ramon I de Bóixols, un dels síndics que assistia en nom de la ciutat a les Corts Generals de Montsó, aconseguí una provisió del rei que manava al veguer de Barcelona la restitució dels empenyoraments aplicats a ciutadans gironins, però els seus oficials s'hi negaren: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1389, f. 7v, 1389/06/18. En realitat, tal com s'informava als jurats de Besalú, s'havien patit força execucions i tan sols sobreseïments parcials: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1389, f. 5v, 1389/06/10. L'afer encara cuejava uns anys més tard i des del consell es proposà als afectats que anticipessin la seva pròpia indemnització i que els seria assegurada una restitució amb alguna mena de prima. I així sembla que ho feren, almenys, els mercaders Bonanat Carreres i el seu fill Mateu

D'acord amb referències posteriors, davant la insistència dels regidors gironins, la demanda probablement s'acabà aturant a inicis de 1390.

No s'hauria de descartar, de tota manera, alguna mena de compensació que potser quedà compresa dins el desplegament per a la defensa de la invasió de les tropes de Bernat d'Armanyac, si comptem que la ciutat de Girona es convertí durant mesos en el centre principal d'operacions.[212] De fet, abans de la fi de setembre d'aquell any s'entregaren 7.150 s. (650 fl.) al tresorer del monarca.[213] En la mateixa línia que altres aportacions que glossarem en un altre epígraf, la raó oficial de la contribució era l'expedició de diversos privilegis a favor del municipi. I, certament, des de la primavera de 1390 se n'obtingueren uns quants en estreta relació amb la conjuntura que es vivia i l'interès dels edils gironins per centralitzar tots els recursos de la demarcació en el procés d'emmurallament i durant l'organització de dispositius de defensa en cas de noves invasions.[214] Ras i curt, costa d'assegurar que el preu pagat estigués totalment desvinculat de la petició prèvia per a la coronació.

Si, deixant de banda aquesta entrega vinculada a l'atorgament de privilegis, malgrat tot s'aconseguí escapar al coronatge que assajà de percebre Joan I, no es va córrer la mateixa sort l'any 1399 quan el

---

per dos draps, i el paraire Pere Riera i el teixidor Simó Solera per un altre drap cadascun: AMGi, I.1.1., n. 29, f. 26r-28r (1394/01/15), 32r-33v (1394/01/26), 34r-v (1394/01/27), 50r-52v (1394/04/08).

212. AMGi, I.1.1., n. 17, f. 48v, 1389/01/01. S'ha mostrat que en el cas de Cervera, després d'un estira-i-arronsa entre els representants municipals i el rei, en una negociació en què també intentà intervenir personalment el tresorer amb converses paral·leles, entre el juny i el juliol de 1388, s'aconseguí esquivar una demanda que ascendia a mil florins: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 482-483. Les comunitats del Camp de Tarragona no tingueren tanta fortuna, ja que hagueren d'arribar a un acord amb la tresoreria reial que implicà una contribució taxada a raó d'un florí per foc el motiu de la qual s'intentà camuflar: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 212-213.

213. La suma fou prestada pel ciutadà Pere Guillem I Sunyer, si bé aquest fou aviat rescabalat amb la venda d'un censal a Bernat Arnau de Besalú: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 92r-v (1390/09/05), 104r-v (1390/09/16), 104v (1390/11/07).

214. En aquest sentit, el rei ratificà una sentència de Guillem I Domenja sobre el plet entre les comunitats de la batllia i vegueria de Girona i els regidors de la capital per la contribució a les seves muralles, després d'haver resolt també en favor de la ciutat una apel·lació anterior dels habitants del mateix territori: Ll. Vermell, docs. 59 (1390/07/04), 58 (1390/06/17), 60 (1390/07/04). Tenia un propòsit similar una altra ordinació de Joan I en què obligava els habitants del poble de la Pera a recollir-se a Girona en temps de guerra i era igualment d'interès per a les autoritats municipals la potestat que se'ls transferia per establir ordinacions i emetre bans sobre la tinença d'armes que fou reafirmada pel monarca en confirmar un privilegi del seu pare de 1359: Ibíd., docs. 57 (1390/05/37), 61 (1390/08/20).

seu germà Martí repetí la demanda poc després de succeir-lo al tron. A principis d'aquell any havien arribat missives als regidors gironins en què se'ls instava a designar missatgers per anar a l'acte de coronació que el rei volia celebrar amb tota la solemnitat requerida el diumenge 6 d'abril. El consell actuà en conseqüència i nomenà tres representants. Un d'ells, a més, romandria a la cort i tindria la missió específica de defensar els interessos de la ciutat en la contribució que el monarca demanava en relació amb aquella festa.[215] Les negociacions desembocaren, però, en un carreró sense sortida. I, com a mesura de pressió, el mes de juliol la cort reial nomenà un comissari per instar una execució judicial contra els singulars de la universitat gironina.[216] La maniobra serví, en efecte, per desbloquejar el procés, ja que a l'agost es pactà que es lliurarien al tresorer reial 13.200 s. (1.200 florins) abans de la fi del mes següent, a part de 3.850 s. (350 florins) deguts al protonotari en concepte de drets de segell.[217] El numerari acordat es recaptà mitjançant la percepció d'una talla.[218]

Encara que els representants de la ciutat de l'Onyar s'esforçaren perquè la transacció tingués l'aparença d'una simple confirmació de privilegis i de noves concessions, aquella aportació a les arques règies responia, en essència, a la demanda de coronació.[219] Com s'ha compro-

215. AMGi, I.1.1., n. 34, f. 31r-32v, 1399/03/07. Sobre el cerimonial de l'acte de coronació de Martí I a Saragossa el 13 d'abril de 1399: Francesc MASSIP BONET, *La monarquía en escena: Teatro, fiesta y espectáculo del poder en los reinos ibéricos: de Jaume El Conquistador al Príncipe Carlos*, Madrid: Comunidad de Madrid-Consejería de las Artes, 2003, p. 205-217.

216. AMGi, I.1.1., n. 34, f. 60v, 1399/07/03.

217. Val a dir que en el cas de les localitats del Camp de Tarragona se signaren uns capítols amb el monarca per raó del donatiu aportat i es volgué que s'expedissin francs de segell, cosa que es rebutjà i es taxà la quantitat deguda en 400 florins (4.400 s.): J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 219.

218. AMGi, I.1.1., n. 34, f. 62v-64r (1399/08/20), 64v-65r (1399/08/22).

219. S'admet amb claredat en l'assentament que feu el tresorer reial en el seu llibre quan rebé, l'octubre de 1399, 300 fl., o sigui una part del total de 1.200. S'hi diu que aquella suma havia estat donada graciosament al rei per les despeses inherents a la coronació. I s'hi remarca que, encara que en la promesa de pagament de la suma feta pels jurats no s'esmentés aquella raó, en realitat havia estat així. Els 300 fl. que faltaven es lliuraren a Pere Pallarès, cortesà que havia estat nomenat comissari de les demandes de coronació, cosa que es consignà en un nou apunt del mes de desembre: ACA, RP, MR, reg. 404, f. 31r (10/1399), 50v (12/1399). D'acord amb la documentació municipal, aquests 300 fl. foren entregats al tresorer per Pere I Santmartí, ciutadà gironí que aleshores servia al monarca com a conseller legal, després d'haver-se entrevistat amb el vicecanceller sobre la necessitat d'unes provisions, si bé les acabà portant a la cort Narcís de la Via, qui havia rebut la suma del clavari dels jurats de l'any 1399 gràcies a un manlleu. Els regidors volgueren, doncs, vincular el pagament no al coronatge, sinó a l'expedició d'uns capítols respecte al procés de lluïció de jurisdiccions (entre altres aspectes col·laterals com les bandositats o el ròssec provocat per imposicioners, en què se seguiria

vat en altres llocs, durant l'any 1400 el rei Martí tornà a demanar una nova ajuda, justificada per la coronació de la seva muller.[220] Amb tot, no en trobem cap traça en el cas de la ciutat de l'Onyar. En el primer quinquenni del segle xv les demandes mencionades també coincidiren amb un parell de maridatges, de manera que en els pactes finals, en el marc d'una conjuntura especialment difícil per a Girona, immersa en un procés de redreç del deute que analitzarem en un altre apartat, potser és feu un capmàs tenint en compte totes les peticions. Fos com fos, l'avinença a propòsit de la coronació del monarca ja fou per si sola determinant. Igual que en moltes viles i ciutats del Principat, establí de manera irreversible un precedent que els futurs reis i els seus oficials no perdrien de vista.[221]

El primer a tenir-lo en compte fou Ferran I, qui, poc abans de ser coronat a Saragossa el febrer de 1414, presentà una nova demanda.[222]

---

insistint) que aleshores es pretenia endegar. La majoria de capítols obtingueren el *placet* regi: AMGi, I.1.1., n. 34, f. 86 bis-87r (1399/12/29), 89v (1399/12/31); AMGi, I.1.1., n. 35, f. 12r-v, 1400/01/07. Vegeu, d'una banda, l'aprovació dels capítols presentats davant del rei a finals de 1398 i, d'una altra, la confirmació dels que afectaven específicament el procés de redempció de jurisdiccions i que foren negociats pels jurats, representants de la seu de Girona i, de part del rei, el camarlenc Ramon Alemany de Cervelló i el conseller Pere I Santmartí el juny de 1400: Ll. Vermell, doc. 76 (1399/01/16); Ll. Verd, doc. 349 (1400/10/26). A propòsit de les capitulacions relacionades amb el retorn de jurisdiccions al domini de la Corona: M. T. FERRER MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius..», p. 414-429. En qualsevol cas, com veurem a continuació, els comissaris encarregats de recaptar les demandes de la coronació del rei Ferran I tingueren molt clar que l'aportació al seu antecessor constituïa un precedent susceptible de reivindicar-se.

220. Les comunitats del Camp de Tarragona, seguint un model semblant al que s'havia fet amb el rei, pactaren capítols per una proferta destinada a la coronació de la reina Maria i que es recaptà via fogatge: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 219-221. Tot i això, cal remarcar que la demanda pel coronatge de la reina en aquesta àrea va produir-se l'any 1403, mentre que a la vila de Cervera ja es feu l'estiu de 1400: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 484.

221. A la vila de Cervera, a diferència de la resistència mostrada en la petició del rei Joan, ràpidament es negocià i s'acceptà el pagament d'una contribució de 600 fl. per a la coronació del rei Martí. Les autoritats cerverines justificaren la rapidesa pel fet que, al capdavall, cap població de Catalunya s'havia pogut excusar al pagament d'aquella demanda, afirmació que, com assenyala P. Verdés, caldria examinar, tanmateix. D'altra banda, les negociacions per la coronació de la reina Maria s'allargaren més temps i hi hagué, fins i tot, una temptativa d'oposició coordinada entre diverses poblacions. Tot plegat acabà, però, en una ratificació general de les llibertats de la vila a canvi de 500 fl.: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 483-484.

222. Vegeu sobre els actes per a la coronació de Ferran I a Saragossa: Roser SALICRÚ LLUCH, «La coronació de Ferran d'Antequera: l'organització i els preparatius de la festa», *Anuario de Estudios Medievales*, 25 (2) (1995), p. 699-759. A propòsit, en canvi, de les demandes lligades a aquesta celebració: EADEM, «Les demandes de coronació de Ferran d'Antequera...», p. 77-119; EAD., «Las demandas de la coronación de Fernando I en el reino de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, 14/15 (2) (1999), Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros, p. 1409-1428.

En aquest cas, tanmateix, la petició resultava indestriable d'una altra iniciativa que el primer Trastàmara manifestà tan bon punt arribà al tron: crear un principat amb capital a Girona en profit del seu primogènit Alfons.[223] El conseller reial Pere Basset notificà aquesta doble voluntat als jurats i, un cop exposada a la sessió del consell del dia 1 de gener, el plenari habilità els magistrats perquè designessin un missatger que tractés ambdós assumptes amb el monarca. La seva missió hauria de consistir, d'una banda, a oposar-se a qualsevol novetat que comportés separar la ciutat de la Corona i, de l'altra, a aconseguir que fos considerada exempta de «pagar res per coronació». Finalment, es convingué que els mateixos representants que ja havien estat elegits per assistir a la festa de coronació, Joan Sarriera i Ramon I Sampsó, se n'ocupessin, encara que assessorats per un jurista expert, paper que es reservà al doctor en lleis Antoni Agullana.[224] Les negociacions s'allargaren durant un o dos mesos mentre Agullana exercia de síndic de la ciutat a les corts que s'havien de celebrar a Tortosa i que es traslladaren a Montblanc.[225]

Els primers resultats no començaren a fer-se visibles fins al març o a l'abril: a les acaballes del primer mes, en una provisió del monarca s'ordenava als oficials reials que permetessin a dos comissaris l'inici del cobrament del coronatge arreu del Principat, tot exceptuant les ciutats

223. L'episodi ha estat tractat per la historiografia gironina des de fa molt de temps, i cada autor n'ha fet lectures distintes en funció del seu propi moment històric i de la consideració de què gaudia aleshores la dinastia borbònica, la qual recuperà a partir de l'any 1961 el títol de príncep de Girona per al futur rei Joan Carles I, que el traspassà ja regnant al seu primogènit i successor l'any 1977. Vegeu, per ordre d'antiguitat, els diversos opuscles i articles que s'hi han dedicat: Antoni BOFARULL, *El Príncipe de Gerona: Justificación Histórica dirigida a S. M. la reina D.ª Isabel II (Q.D.G.)*, Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús, 1860; Enric CLAUDI GIRBAL, *El Príncipe de Gerona: Historia de este antiguo título y noticia de los personajes que lo usaron, precedido de varios datos referentes al Ducado de la misma ciudad, con un apéndice de documentos*, Girona: Ajuntament de Girona, 1865; ÍD., «Noves dades i aclariments per il·lustrar la genealogía de Joan I d'Aragó i especialment la sèrie dels ducs de Girona», *Revista de Girona*, I (1876-1877), p. 3-7; Julián DE CHÍA, *El Ducado y el Principado de Gerona: Apuntes Históricos*, Girona: Imprenta de Vicente Dorca, 1881; Pelai NEGRE PASTELL, «El ducat, més tard principat de Girona», *Revista de Girona*, 13 (1960), p. 23-31. Tanmateix, el treball més recent i complet sobre la sequència que portà a l'erecció del principat continua essent: Ll. BATLLE PRATS, «Diplomatario gerundense de Fernando de Antequera...», p. 5-37. Totes les aportacions esmentades estan recopilades en versió facsímil a Ramon ALBERCH FUGUERAS, Lluís BATLLE PRATS i Pelai NEGRE PASTELL (eds.), *El Príncep de Girona*, Girona: Gòthia, 1982.

224. AMGi, I.1.1., n. 43, f. 9r-10r (1414/01/03), 18r-v (1414/01/11).

225. Al febrer, per exemple, els jurats insistien als emissaris que seguissin maldant per evitar el pagament del coronatge: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 14r-v, 1414/02/27. Sobre la notificació a Agullana del fet que havia estat nomenat missatger per les corts que Ferran I volia convocar: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 18r-v, 1414/03/19.

de Vic i de Girona.[226] La raó d'aquell tracte especial s'entén quan es constata que un mes més tard el clavari pagà a Agullana la bestreta de les taxes per haver aconseguit una lletra reial de sobreseïment de la demanda de coronació del rei i de la reina.[227] Tot indica, doncs, que Girona, amb l'entrega d'una petita suma a la cancelleria, sortí airosa de l'episodi, igual com probablement havia aconseguit amb la redempció de la convocatòria del *Princeps namque* pel setge de Balaguer.[228] Però fou tan sols en primera instància.

I és que la monarquia només estava disposada a transigir en alguns punts concrets de les seves exigències.[229] En aquesta línia, a principis de 1415 es personà a la ciutat el comissari reial Lleonard de Sos per encetar una execució contra la universitat per la quantitat de 25.850 s. (2.350 florins) imputables a la coronació del rei i de la reina. En el marc d'una veritable ofensiva per documentar precedents arreu del Principat, el comissari s'emparava en el fet que havia trobat entre els comptes del predecessor immediat del rei Ferran, Martí l'Humà, la constància irrefutable d'una entrega per part d'antics regidors gironins d'11.000 s. (1.000 fl.) per un concepte idèntic.[230] Per contra, les autoritats locals consideraven que Girona no hi estava obligada tant «per dret comú com per privilegi reyal», se suposa que el que havia obtingut l'any abans i que havia frenat les primeres execucions. Així ho transmeteren direc-

226. Ll. Vermell, doc. 91 (1414/03/30).

227. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 20, s. f., 1414/04/20.

228. No fou el cas llavors de la vila de Cervera, que el juny de 1414 ja entregà a la corona 800 florins a canvi d'una confirmació de privilegis que no aconseguia amagar el motiu real del lliurament: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 484-485. Per contrast, la mateixa demanda no prosperà davant del plet que iniciaren Tarragona i les localitats del Camp i en què es dirimí sobre l'obligatorietat d'aquelles comunitats a tributar per les coronacions de reis: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 230-231.

229. A tall de mostra, a mitjan mes de novembre del mateix 1414 sembla que en els pactes entre el rei i Agullana, el sobirà es mostrava inflexible a retenir-se el dret a convocar en un futur hosts i cavalcadures, a més d'altres regalies: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 57r-v, 1414/11/13.

230. R. Salicrú documenta diversos procediments pels quals els encarregats de la col·lecta de les demandes justificaven precedents de la tributació en coronatges i que incloïen recerques a l'arxiu reial i en els comptes conservats pel mestre racional: R. SALICRÚ I LLUCH, «Les demandes de coronació de Ferran d'Antequera…», p. 91-92, 95-96. L'esmentat comissari Lleonard de Sos devia constituir una figura amb força pes dins l'administració reial durant aquell període, ja que s'havia iniciat en la cort del mestre racional de l'època de Martí I i hi continuava vinculat i, fins i tot, ascendí de càrrec durant el regnat del seu successor. En aquest sentit, se'l documenta actuant en operacions de sanejament del deute municipal en llocs tan distants com la vila de Castelló entre els anys 1407 i 1409 i Fraga l'any 1418: A. MARTÍ ARAU, «Governar el deute en temps de crisi…», p. 141-142.

tament al monarca en una missiva. Amb tot, en el mateix document demostraven la intenció de cedir a les noves pressions del monarca i dels seus oficials i acceptaven aportar 800 fl. mentre no es discutís més sobre la demanda per les coronacions, ni tampoc s'intentés exigir res per la novella cavalleria del seu primogènit. Els jurats, per si feia falta adduir més raons, no dubtaren a recordar les calamitats que patien per l'elevada pressió fiscal derivada de l'endeutament censal i de les obres de les muralles, a banda de la incertesa viscuda amb la mort del rei Martí i l'interregne subsegüent, així com les lluites de bandòls, que comprometien la convivència de la comunitat.[231]

Això no obstant, les intencions del nou rei respecte de Girona no se cenyien a obtenir una proferta per la seva coronació, sinó que, passat un any, conservava intacta la voluntat de donar carta de naturalesa a un apanatge amb capital a la ciutat de l'Onyar pel seu fill i futur successor Alfons, qui, de fet, en les celebracions de la coronació de Ferran a Saragossa el febrer de 1413 ja havia rebut la dignitat de príncep de Girona.[232] D'aquesta manera, la cort intentà ben aviat posar sobre la mateixa taula de negociació la demanda de coronació i el projecte d'erecció d'un principat. Quant a això darrer, la postura dels dirigents gironins fou força clara des del primer moment. No hi havia motius per oposar-s'hi sempre que no es contravinguessin els privilegis i franqueses del municipi, i que el seu estatus no quedés afectat per cap canvi en la titularitat de la jurisdicció. En definitiva, defensaven que l'únic model vàlid on emmirallar-se era el ducat creat per Pere el Cerimoniós a favor de l'infant Joan l'any 1351. Alhora, pretenien que l'acord amb el monarca també servís per aconseguir la garantia que, mentre fos vigent la dignitat de príncep, no es pagaria per demandes de coronació ni per cap altra raó similar que es presentés, al marge d'obtenir altres concessions que aleshores no es feien explícites.[233]

Resseguint l'evolució dels tractes per la demanda de coronació, les negociacions entre Ferran I i la ciutat de Girona, representada durant molts mesos per Antoni Agullana, es prolongaren tot l'any 1415. Al mes de maig, Lleonard de Sos, en tant que lloctinent del mestre

231. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 69r-v, 1415/02/21.

232. R. SALICRÚ I LLUCH, «La coronació de Ferran d'Antequera…», p. 706. A propòsit del desenvolupament de la festa entre els dies 7 i 8 de febrer, així com de la coronació de la reina Elionor cinc dies després: F. MASSIP BONET, *La monarquía en escena*..., p. 221-228.

233. S'acordaren aquestes condicions en una assemblea del consell i el 7 de juliol de 1414 ja s'autoritzà el propi Antoni Agullana a consentir l'erecció, sempre, però, que el monarca acceptés tot el que es contenia en un instrument públic que se li facilitaria: AMGi, I.1.1., n. 43, f. 53r-54r (1414/07/21), 54v-56r (1414/07/21).

racional, tornà a pressionar els jurats suggerint-los que acceptessin la intitulació de l'infant Alfons com a príncep de Girona a canvi de rebaixar l'execució prevista pel coronatge a 8.800 s. (força menys dels 25.850 exigits tres mesos abans). Si s'hi oposaven, però, amenaçava d'aplicar-la per valor de 4.000 florins (44.000 s.). Davant d'aquest nou moviment, els magistrats gironins optaren per aparentar tenacitat i declararen que la intenció de crear el principat era molt perjudicial per a la ciutat, segons deien, com s'havia expressat en les missatgeries precedents d'Agullana a Saragossa i Montblanc. Insistien, en qualsevol cas, que ja s'havia pactat amb el rei el pagament de només 8.800 s. (800 florins).[234] Al juliol, en canvi, s'escrivia a Guillem Ricard, l'emissari que substituí temporalment Agullana, demanant-li que fes apel·lació al rei per les instigacions que el nou governador general de Catalunya empenyia pels mateixos assumptes. D'altra banda, se li notificava que s'havien acabat prometent els 8.800 s. a Lleonard de Sos i se li encomanava comprovar que els capítols concordats amb el rei (segurament en la missatgeria prèvia d'Agullana) seguien el curs ordinari perquè els oficialitzessin.[235] Sembla, a més, que la suma es volia aconseguir amb una emissió de rendes per la qual feia falta la llicència règia corresponent.[236] En definitiva, Ferran I i la seva cort demostraven tenir en ment un projecte que requeria l'assentiment de les autoritats gironines i aquestes, conscients del seu rol, no volgueren desaprofitar l'oportunitat d'impetrar noves concessions per a la institució que representaven.

La documentació reial corrobora que l'entrega de 8.800 s. (800 fl.) a Lleonard de Sos ja s'havia fet efectiva abans de l'octubre i que era indestriable de l'aprovació d'una sèrie de privilegis.[237] També ho certifica una lletra del mateix mes, tramesa en aquest cas als jurats de Sant Feliu de Guíxols, en què se'ls sol·licità la part corresponent de l'ajuda.[238] En conclusió, doncs, ambdues parts, Corona i municipi, havien

234. Podem resseguir-ho tot plegat només per la lletra de resposta dels jurats: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 77r-v, 1415/05/31.

235. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 80r, 1415/07/30. En efecte, al mes de desembre es feu arribar la seguretat de 800 fl. signada pels jurats a Sos: Ibíd., f. 92v, 1415/12/05.

236. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 89v-90r (1415/09/21), 90v (1415/10/17), 91r (1415/10/20). En aquest sentit, s'envià el verguer de la ciutat a Barcelona per sol·licitar la llicència tant a Pere Basset com a Lleonard de Sos, que pel que sembla eren homes forts de l'administració reial a Catalunya en aquell moment.

237. R. SALICRÚ I LLUCH, «Les demandes de coronació de Ferran d'Antequera…», p. 102-103. Segons apunta l'autora, a més, l'aportació dels prohoms de Girona era tant per les coronacions com per la nova cavalleria de l'infant.

238. De fet, els regidors de la ciutat de l'Onyar confiaven que els seus homòlegs col·laborarien econòmicament en l'aportació i en totes les despeses que havia generat el procés per pactar-la i que fixaven en més de 10.000 s. (devien sumar els 8.800 s. que

arribat definitivament a un acord en els dos punts bàsics de la llarga negociació. I l'entesa es rubricà i publicità el 14 febrer de 1416 quan el primogènit Alfons i la seva esposa Maria entraren solemnement a la ciutat de Girona, dos dies abans que el rei Ferran instés la lectura pública del document oficial de creació del principat que, amb el consentiment previ dels prohoms gironins, dotava de contingut material el títol de príncep.[239] El mateix 16 de febrer, alhora, s'expediren les provisions que els representants del consistori havien aconseguit: una nova autorització del dret a llevar barres i la remissió d'hipotètiques demandes per matrimonis de filles del monarca a canvi del pagament de 22.000 s. (2.000 fl.) addicionals.[240]

Els acords «batejats» com la *Transacció de Sant Cugat* i perfilats en les sessions de Corts que se celebraren en aquest lloc l'any 1419 marcaren un canvi en les demandes per coronacions i matrimonis de reis i infants. Tanmateix, aquells pactes només afectaren les comunitats del braç eclesiàstic, ja que les ciutats i viles de domini reial, malgrat que presentaren greuges per coronatges i maridatges, tributs que comentarem específicament (ap. «La "nova" fiscalitat o la "fiscalitat encoberta" i els processos negociadors amb la monarquia (1366-1445)»), no assoliren cap fita similar.[241] En vista del que succeí a la ciutat de

costà definir la demanda de coronatge i els 2.000 florins per remetre, com veurem, les futures peticions de maridatge). Cal destacar, d'altra banda, que afirmaven que l'aportació no es devia només a la coronació del rei, sinó també a la de la reina i a la novella cavalleria del primogènit, esdeveniments pels quals, com dèiem, potser acabaren pagant a pesar de la insistència inicial per evitar-ho: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 91v, 1415/10/21.

239. Ll. Vermell, doc. 93 (1416/02/19). L'entrada del rei i dels futurs prínceps es preparà amb cura i, entre altres gestions, s'adquiriren teles luxoses de botigues de Barcelona perquè les autoritats locals els rebessin amb la solemnitat deguda: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1416-1418, f. 2r-v, 1416/01/01. D'altra banda, en la mateixa celebració segurament es prometé una vaixella d'argent (en concret una confiteria i dos plats d'argent daurat per tallar) a la princesa, que al cap de pocs mesos seria ja reina: Ibíd., f. 15r (1416/06/12), 21r-v (1416/07/27). Quant a l'entrada de Ferran d'Antequera a la ciutat de Barcelona: Miguel RAUFAST CHICO, «¿Un mismo cerimonial para dos dinastías? Las entrades reales de Martín el Humano (1397) y Fernando I (1412) en Barcelona», *En la España Medieval*, 2007 (30), p. 91-130, especialment p. 116-123.

240. Pel que fa a les barres, només se'n conserva el pergamí original i no es copià en cap dels cartularis (C. Pergamins, vol. I, doc. 728 (1416/02/19). Vegeu-ne l'edició completa a: Ll. BATLLE PRATS, «Diplomatario gerundense de Fernando de Antequera»…, p. 37. Quant a la definició de futures demandes de maridatge: Ll. Vermell, doc. 92 (1416/02/19). Potser s'hi afegí una remissió general de penes que, en tot cas, no s'ha conservat, malgrat que és esmentada pels jurats en una carta de pocs dies després adreçada als de Besalú entre diverses concessions obtingudes a canvi de l'acceptació del principat, per bé que llavors encara no els havia arribat la versió definitiva dels documents al·ludits: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1416-1418, f. 4v, 1416/02/24.

241. Vegeu sobre la presentació de greuges per part de viles reials com Cervera i aquest episodi de les Corts de Sant Cugat que P. Verdés assenyala que en el cas del

Girona, sembla que, certament, res no havia canviat l'any 1424 quan Alfons el Magnànim va adreçar-se als jurats per sol·licitar una ajuda per la seva coronació i la de la seva esposa.[242] El consell autoritzà encetar converses amb el monarca, al mateix temps que amb Pere Basset, batlle general de Catalunya.[243] Aleshores, però, no enviaren d'entrada cap missatger, sinó que encarregaren les gestions oportunes al notari Joan Ros, síndic permanent a Barcelona que havia de defensar les llibertats del municipi i afegir el cas particular de la ciutat de l'Onyar a les provisions de greuges per presentar a futures Corts Generals. El mes d'octubre, en canvi, es preferí l'enviament d'un missatger d'entre els prohoms ciutadans que prosseguís la defensa dels privilegis que eximien Girona de coronatges.[244]

En qualsevol cas, per bé que no es conserva la correspondència d'aquells anys i, per tant, ens manca una de les fonts més valuoses per seguir l'evolució de les negociacions, és molt probable que en poques setmanes els regidors gironins acabessin transigint i acceptant el pagament d'11.000 s. (1.000 fl.).[245] De fet, ho deduïm d'una llicència d'emissió de rendes expedida per Alfons IV que situava en aquesta xifra el sostre de deute. Alhora, s'hi justificava la concessió per la necessitat del municipi de conservar els seus privilegis i immunitats i a tenor de

---

braç reial hauria d'examinar-se amb molta més atenció: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 486, 492; E. REDONDO GARCÍA, «Negociar un maridaje en Cataluña...», p. 170-172. Quant a la concòrdia a què arribà el clergat amb la Corona: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*..., p. 229-234; R. SALICRÚ LLUCH, «La coronació de Ferran d'Antequera...», p. 80, 82, 91-99.

242. L'episodi ha estat poc estudiat i es tracta d'una simple conjectura, però potser no era mera coincidència que la demanda de coronació es decidís tirar endavant justament quan el Magnànim havia retornat a la península de la seva primera aventura italiana i es disposava a prendre accions contundents per socórrer els seus germans greument perjudicats per les lluites de faccions a Castella: J. SÁIZ SERRANO, «Nobleza y expansión militar...», p. 735-736.

243. El perfil del qui fou batlle general de Catalunya per nomenament reial del 27 d'agost de 1416 i fins al dia de la seva mort el 21 de febrer de 1430 és relativament conegut gràcies a un treball de factura reculada: Francesc MARTORELL TRABAL i Ferran VALLS TABERNER, «Pere Beçet (1365?-1430), *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1911-1912, p. 577-656. Com justificarem, Pere Basset era natural de Girona: cap. «Els comanadors i cònsols de l'Hospital Nou: els límits borrosos del servei a la comunitat».

244. AMGi, I.1.1., n. 47, f. 23v-24r (1424/06/28), 40r (1424/10/18).

245. Val a dir que en el cas de la ciutat de Cervera, encara que igualment facilitessin 9.900 s. (900 florins) al batlle general de Catalunya, els magistrats locals també al·legaven un privilegi que els alliberava de demandes de coronacions, alhora que feien referència a la interposició de greuges a les Corts: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 485-486. Amb tot, no sabríem precisar quina era exactament la provisió reial que adduïen els jurats gironins si no es tractava de la concessió que arrencaren de Ferran I el març de 1414 i que els havia permès, juntament amb la ciutat de Vic, d'evitar execucions per demandes de coronació: Ll. Vermell, doc. 91 (1414/03/30).

l'exempció que se'ls havia atorgat de no pagar res per la coronació reial a canvi d'una aportació d'11.000 s. (1.000 fl.) i de 200 s. complementaris per les despeses ocasionades.[246] Dit d'una altra manera, es presentava l'ajuda aportada per subvencionar la coronació com la definició formal de l'obligació de prestar res per l'esdeveniment, encara que el propi preu de l'exoneració, sumat a les taxes habituals de l'expedició de documents a la Cancelleria Reial, podia assolir un valor equivalent al que s'havia pactat en altres ocasions similars. En definitiva, a mesura que passaven els anys i s'acumulaven més demandes de coronació, les autoritats municipales assajaven de recórrer a la retòrica i als artilugis jurídics per evitar que es creessin més precedents i reforçar així la panòplia d'arguments de l'administració reial. Apuntaven en la mateixa direcció el recurs a mecanismes administratius i legals com ara la presentació formal de queixes i, fins i tot, de greuges a les Corts. Tanmateix, els avenços pràctics que en derivaren foren, a la llarga, molt limitats.[247]

Els maridatges

Al marge dels coronatges, altres demandes semblants i amb precedents abans i després de la guerra amb Castella tingueren continuïtat des de l'ocàs del regnat de Pere el Cerimoniós i al llarg de les dècades ulteriors. Ens referim als maridatges pels casaments de les infantes o a les contribucions pels dels reis i els infants, que s'atribuïren a les despeses inherents a aquests enllaços (taula 1). Tot i que també s'esmenten algun cop, la fórmula que seria equivalent pels reis o infants, els mulleratges, no s'acostumà a exigir de la mateixa manera. Després de la guerra emporitana i de l'entronització de Joan I, la primera petició d'una ajuda d'aquesta tipologia es produí el març de 1392 i fou per a la infanta Violant, filla del monarca que s'havia de casar amb Lluís II de Nàpols. Igual que hem constatat en les successives demandes per

246. Ll. R., vol. II, doc. 458 (1424/11/07). Documentem que, en efecte, l'assegurament dels 1.000 fl. al batlle general es finançà amb una emissió duta a terme per Miquel II Vilar, clavari de les imposicions, que proporcionà 13.000 s: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 107r-v, 1425/12/31. Val a dir, a més, que l'operació es qualificava literalment de redempció de les vexacions que suposava accedir a la demanda per la coronació del rei. A principis de 1426, tot indica que s'havien volgut traslladar part dels costos dels 11.000 s. (1.000 fl.) a diverses parròquies de la vegueria: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 110v, 1426/01/01.

247. Encara que no ens endinsem en l'etapa posterior a 1445 i no puguem comprovarho pel cas de Girona, l'exemple de Cervera suggereix que, en efecte, ben poca cosa s'havia aconseguit canviar a l'altura de l'any 1475, quan Joan II reclamà un nou coronatge i, en realitat, cada cop semblava més acceptada la procedència de la demanda: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 486-489.

coronacions, els governants gironins no estaven disposats a cedir ràpidament.[248] Per això el consell, a requesta del rei, nomenà emissaris que havien de defensar que la ciutat no tenia cap obligació a pagar per aquell concepte.[249] Des del costat de l'administració reial també mogueren fitxa amb celeritat i els dos diputats que s'havien de fer càrrec d'aquelles demandes imposaren penes preventives als jurats i, així mateix, aplicaren confiscacions a gironins de pas per la Ciutat Comtal, cosa que motivà noves missatgeries al rei.[250]

És possible que aleshores s'esquivés la petició, si bé, com veurem, en cosa de pocs mesos no es pogué fer res davant del procés incoat per investigar la intervenció de ciutadans gironins en els fets del call jueu de l'estiu de 1391, entre altres episodis tèrbols d'aquell any, un procés que se saldà amb una remissió general de penes. L'administració gironina tampoc no tingué marge de maniobra quan l'octubre de 1394 es demanà un maridatge per a una altra filla del rei, la infanta Joana, recentment casada amb el comte de Foix. La solució, com havia succeït l'any abans amb el procés dels fets del call, passà per una remissió de 5.500 s. (500 florins).[251] Diversos manlleus a particulars permeteren reunir les quantitats i els creditors foren rescabalats posteriorment amb una talla.[252]

A diferència dels dos episodis esmentats fins ara, transcendiren l'àmbit local les negociacions entaulades al llarg de 1405 pels costos que havia d'assumir el rei Martí pel dot de la infanta Isabel, filla del Cerimoniós i de Sibil·la de Fortià i, doncs, germanastra seva, que havia de maridar amb Jaume d'Aragó, fill del comte d'Urgell. I és que el dot de la infanta fou el destí principal d'un donatiu de 50.000 ll. que es pactà a les Corts celebrades a la vila de Fraga i que s'havia de basar en el

248. En aquest maridatge i en el de la infanta Joana contrasta l'actitud mostrada pel municipi de Cervera, que, en principi, pagà sense entrar en discussions: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 489.

249. Quant a la que devia ser la primera carta amb què Joan I traslladava la petició: Ll. R., vol. II, doc. 383, 1392/03/18. A propòsit de la reacció del consell: AMGi, I.1.1., n. 25, f. 45v-46v (1392/05/25), 47r-v (1392/05/30).

250. AMGi, I.1.1., n. 25, f. 48r-49r, 1392/05/19; AMGi, I.1.1., n. 26, f. 2r-v (1392/07/08), 11r (1392/09/24). Val a dir, a més, que una emissió duta a terme per Bernat Vives el juny de 1393, en teoria amb llicència per satisfer la darrera paga de la proferta pel passatge a Sardenya que la ciutat atorgà al rei, serví en bona part per recompensar les víctimes d'aquests empenyoraments.

251. AMGi, I.1.1., n. 30, f. 35r-v, 1394/09/25. S'havia d'entregar la suma a Jaume Pastor, oficial de la tresoreria reial, a partir de les demandes fetes per Manuel de Rajadell, comissari per la col·lecta d'aquell maridatge. L'afer sembla, però, que havia generat molta tensió entre els membres del consell: Ibíd., f. 39v-40r, 1394/08/04

252. AMGi, I.1.1., n. 30, f. 48v-49v (1394/09/25), 57r-v (1394/11/24).

repartiment habitual segons el nombre de focs. El consell gironí designà un síndic per consentir l'ajuda amb representants d'altres municipis.[253] De tota manera, en aquell moment seguien pendents de resolució entre la ciutat de Girona i la Corona altres demandes prèvies, en especial la lligada al casament del rei de Sícilia que s'estava intentant percebre des l'any 1403. El comissari reial que se n'havia d'ocupar, Joan Santfeliu, actuava amb gran zel i havia iniciat execucions contra membres de la universitat gironina, igual que havia fet en altres comunitats.[254] A fi de tractar sobre aquests perjudicis, al llarg de 1404 es trameteren nuncis al monarca a València i a Barcelona, alhora que una nova missatgeria el mes de febrer de 1405.[255] En aquesta darrera havien de tractar sobre l'afer «d'en Santfeliu» i els empenyoraments patits, cosa que havia conduït a un veritable plet, alhora que es discutien altres temes com ara la pirateria que amenaçava el litoral, el problema de les estimes pendents d'albergs afectats per les obres de les muralles o la necessitat de continuar renegociant títols de deute.[256]

Fruit de les insistents legacions a la cort, la demanda pel maridatge del rei de Sicília es resolgué amb un atorgament de nous privilegis i la ratificació d'anteriors, en especial el que suposava mantenir la ficció jurídica que la subvenció pel maridatge no era en perjudici de cap franquesa o privilegi de la ciutat.[257] I la contribució realitzada,

253. AMGi, I.1.1., n. 39, f. 06r-07r, 1405/08/24.

254. Tornaren a afectar menestrals que viatjaven a la ciutat de Barcelona: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 16, reg. 3, s. f., 1405/12/24; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 18, reg. 3, f. 66v, 1413/12/30. Pel que fa a les pressions exercides per l'esmentat comissari reial a la vila de Cervera, que desembocaren igualment en l'execució de draps de diversos obradors: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 489-490.

255. Respectivament: AMGi, I.2.2., llig. 1, reg. 1, llibre clavari dels jurats de 1404, f. 10v-11r (1411/11/12), 12v (1404/12/17). AMGi, I.1.1., n. 39, f. 22r-v, 1405/02/05.

256. A principis de l'any 1405, doncs, abans que s'iniciés el procés pel maridatge de la infanta Isabel, els consellers de Girona es mostraven disposats a negociar alguna aportació i assegurar una quantitat que, òbviament, suposés una rebaixa de les pretensions de Santfeliu, segons es llegeix en un memorial elaborat pels jurats i enviat a Francesc I Segurioles, Ramon I Sampsó i Joan de Dons, els nuncis que havien de parlar d'aquella i d'altres qüestions amb el monarca, l'11 de febrer i ampliat i perfeccionat el dia 23: AMGi, I.1.1., n. 39, f. 27r-v (1405/02/11), 33r-34v (1405/02/23). En efecte, les converses degueren avançar lentament en la mesura que es derimí la qüestió com un veritable litigi entre Santfeliu i els edils gironins, de manera que, en cas d'una sentència desfavorable a la ciutat, el rei ja havia advertit els seus oficials delegats a la demarcació que haurien de procedir contra el municipi: ACA, C, reg. 2138, f. 161v, 1404/04/26, València; ACA, C, reg. 2143, f. 146r, 1405/03/05, Barcelona.

257. Pel que fa a la confirmació de les llibertats, concessions i usos atorgats per qualsevol predecessor a favor de Girona, juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, i que expedí el rei Martí (amb una lloació gairebé simultània de la reina Maria com a procuradora general del seu marit), a banda d'una altra d'específica que ratificava que

que fou de 25.300 s. (2.300 florins), quedà inclosa en el preu d'aquest atorgament i es fraccionà al llarg de la primera meitat de 1405.[258] Una part important degué abonar-se gràcies a una emissió de censals.[259] Cal tenir present, a més, que el mes de novembre d'aquell mateix 1405 el rei Martí entrà a la ciutat i, ultra els fasts de rigor, li lliuraren una completa vaixella d'argent.[260]

Després de l'erecció del principat de Girona a favor de l'infant Alfons l'any 1416, l'administració reial no aturà el pla per mantenir actives formes de punció fiscal que li havien estat discutides els darrers temps. Tal com hem mostrat, el mateix dia de la investidura del primogènit, s'anul·là, per mitjà d'una remissió que costà 22.000 s. (2.000 fl.),

---

l'aportació pel casament del rei Martí de Sicília amb Blanca no perjudicava cap d'aquests privilegis: Ll. Vermell, docs. 84 (1405/03/17), 86 (1405/03/18), 87 (1405/03/30). Idèntic recurs a la confirmació de privilegis fou el mecanisme emprat en la concòrdia entre Tarragona i el monarca per aquella demanda: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute*…, p. 221-222. Els emissaris de Girona també aconseguiren una provisió orientada a facilitar que els jurats instessin els oficials reials locals recórrer a mecanismes coercitius per obligar síndics, clavaris i altres agents de la hisenda local a retre comptes de la seva gestió: Ll. Vermell, doc. 85 (1405/03/17). A més, obtingueren un sobreseïment general de tots els processos iniciats contra la universitat gironina per indemnitzacions d'immobles enderrocats per les obres de les muralles, així com una nova llicència per deu anys per continuar cobrant drets de barra per a la fortificació de murs, reparació de valls i manteniment de camins: ACA, C, reg. 2201, f. 135v-136r, 1405/03/17, Barcelona; ACA, C, reg. 2200, f. 190r, 1405/03/19, Barcelona. Finalment, segons s'entreveia en el memorial esmentat abans, s'acompanyà la concessió d'un permís d'emissió de més rendes que no superessin un increment de 1.000 s. de pensions anuals, títols de deute que, alhora, es podrien consignar sobre noves imposicions el producte de les quals aniria directament a les mans dels censalers: ACA, C, reg. 2201, f. 165r-v, 1405/05/16, Barcelona; Ibíd., f. 165v-166r, 1405/05/18.

258. Així quedà reflectit en els assentaments corresponents dels registres del tresorer reial: ACA, RP, MR, reg. 413, f. 21v (març 1405), 41r (maig 1405), 41v (maig 1405). És possible, tot i això, que, el mes de febrer de 1406, una fracció de 10.000 s. del total encara estigués pendent de liquidació i s'empraren fons procedents de la talla començada a recaptar a partir de 1403: AMGi, I.1.1., n. 39, f. 54r, 1406/02/17.

259. Com era habitual, l'autoritzà el rei, alhora que també traspassà temporalment la competència de crear noves exaccions si feia falta ampliar les bases per finançar el nou deute que es contrauria: ACA, C, reg. 2201, f 165r-v, 1405/05/16, Barcelona; Ibíd. f. 165v-166r, 1405/05/18, Barcelona. Els síndics que se n'ocuparen foren Francesc I Segurioles i Joan de Dons.

260. Quant a l'entrada, que es produí el dia 8 de novembre: Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari del Rey en Martí (1403-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 5 (1913-1914), p. 515-654, en concret, p. 566. Pel que fa a l'obsequi que afaiçonà l'argenter local Francesc I Artau i altres despeses que generà la celebració: AMGi, I.1.1., n. 39, f. 46r (1405/12/15), 51v-52r, 1405/12/24; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 16, reg. 3, s. f., 1405/11/05, 1405/11/13, 1405/11/28, 1405/12/09, 1406/01/11, 1406/02/01. A propòsit de les festes d'adveniment o entrades reials i, en concret, per l'oferta per la ciutat de Barcelona al mateix Martí l'Humà, vegeu: M. RAUFAST CHICO, «¿Un mismo cerimonial para dos dinastías?...», p. 102-114.

la possibilitat que Ferran I sol·licités maridatges per a les seves filles si no seguia els termes acostumats pels seus predecessors. Els magistrats gironins interpretaren la concessió com un nou privilegi de la ciutat i un aval inequívoc de la condició d'exempta d'aquells tributs, tal com s'observa en les dues situacions que glossarem a continuació. Tanmateix, el recentment entronitzat Alfons IV i el seu entorn demostraren no compartir el mateix punt de vista.

L'any 1419 reclamaren una nova ajuda amb motiu del matrimoni que Maria, germana del monarca, contrauria amb Joan II de Castella. Els representants de la ciutat donaven per suposada l'exempció a partir del privilegi que esmentàvem i, per tant, ordenaren als emissaris que havien d'anar a parlar amb el Magnànim que li ho recordessin.[261] Amb tot, al cap de pocs mesos, atès que un comissari havia encetat execucions, els mateixos regidors preferiren cedir a les pretensions reials i el plenari els permeté desemborsar una certa quantitat després de pactar-la amb el batlle general de Catalunya i la reina Maria.[262]

Val a dir, en qualsevol cas, que la transacció es formalitzà segons una modalitat que, almenys des d'una òptica formal, diferia una mica dels acords previs i que, en tot cas, anticipava el que hem dit que succeí amb la demanda de coronació del rei Alfons de l'any 1424: els magistrats de Girona aconseguiren que es tramités la proferta com una redempció, literalment, de la vexació i del perjudici que, salvant sempre l'honor de la monarquia, implicava acatar la demanda del maridatge de la infanta Maria. En termes econòmics, es traduí en el pagament de 4.000 s. que s'obtingueren a través de la venda d'un censal de 6.000 s. de capital que serví, alhora, per finançar altres despeses. Tot plegat avançà amb certa rapidesa, però sense les urgències d'altres moments: la promesa de pagament es feu a l'abril i el lloctinent de Pere Basset, batlle general, admeté haver rebut la suma a l'agost.[263]

261. AMGi, I.1.1., n. 45, f. 15v-17v, 1419/02/27.

262. Documentem el canvi de decisió gràcies a allò que els jurats comunicaven als consellers de Manresa, si bé els insistien que amb data de 6 d'abril encara no havien «finat» amb el rei, és a dir, pactat una quantitat, a diferència del que ja havien fet altres universitats de la vegueria: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 1, f. 61r, 1419/04/06. Pocs dies després, tanmateix, el consell acceptava que es procedís a acceptar l'entrega d'alguna suma: AMGi, I.1.1., n. 45, f. 21v-22r, 1419/04/19. En aquella ocasió la vila de Cervera també intentà combatre el precedent perniciós que suposava pagar maridatge per una infanta ja casada i els paers buscaren aliar-se amb altres viles del Principat. Finalment, però, no ho aconseguiren i elevaren a la Corona una ajuda de 500 fl.: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 491-492.

263. Pel que fa, respectivament, a la promesa de pagament dels magistrats gironins a favor del batlle general, el contracte d'emissió del censal mort i l'àpoca de rebuda del notari Jaume Nadal, lloctinent de l'esmentat alt funcionari: AMGi, I.1.1., n. 45,

De tota manera, segons ja advertíem en el cas dels acords finals pel coronatge de 1424, les millores formals a l'hora de tramitar les avinences amb la Corona no es traduïren a priori en consecucions reals. Prova d'això és que, l'any 1427, amb la demanda per subvencionar el matrimoni d'una altra germana del Magnànim, la infanta Elionor, promesa amb el príncep Eduard, primogènit i futur successor del rei de Portugal, els privilegis que els prohoms gironins consideraven haver obtingut tampoc no es respectaren.[264] Per bé que les peticions s'iniciaren arreu del Principat a l'estiu d'aquell any, el consell de Girona no se'n començà a fer ressò fins al mes d'octubre.[265] Aleshores arribà la demanda presentada pel batlle general, Pere Basset, i els jurats exposaren al conjunt de consellers que, òbviament, aquella exacció anava en contra de les franqueses del municipi, el qual consideraven exempt de maridatges i mulleratges, explícitament segons la remissió del rei Ferran de 1416. Tot i això, es mostraven disposats a evitar qualsevol acció judicial i a pagar fins a 11.000 s. (1.000 fl.) si feia falta.[266]

En resum, per bé que es reconeixia el conflicte legal que desencadenaven les aspiracions dels funcionaris reials quan atacaven directament l'entramat jurídic articulat al voltant de l'administració local gironina i se'n subratllava el caràcter perniciós, no es posaven traves a negociar una composició que permetés sortejar la demanda o, més ben dit, que transmetés per a la posterioritat la idea que no s'havia atès la sol·licitud per cap obligació preexistent o per debilitat intrínseca del municipi, sinó que s'havia anul·lat la demanda. I tot plegat ni que fos, és clar, pagant per la cancel·lació. En aquest sentit, doncs, al llarg del mes d'octubre se seguiren els passos habituals per fixar l'avinença amb el representant del monarca que coordinava la col·lecta del maridatge.[267] Així mateix, s'obtingué una nova llicència del rei que permetia obtenir via censal els 11.000 s. que farien falta per la composició i 5.000 s.

---

f. 26r-27v (1419/04/29), 42v (1419/08/11), 43v-45v (1419/08/16). El propi rei Alfons expedí una llicència perquè es pogués dur a terme l'emissió de rendes: Ll. R., vol. II, doc. 453, 1420/02/19. Val a dir, d'altra banda, que els síndics que s'ocuparen d'aquelles vendes ad hoc eren Pere I Miró, Miquel Pere i Miquel II Vilar, justament els mateixos que duien a terme un nou procés de redreç del deute des de l'any 1417.

264. Aquest maridatge ha estat estudiat amb detall per E. REDONDO GARCÍA, «Negociar un maridaje en Cataluña...», p. 172-184.

265. Hi ha notícies d'una execució duta a terme pel vicecanceller reial contra singulars de la universitat gironina al mes de juliol: AMGi, I.1.1., n. 48, f. 59r-60r, 1427/07/15. Si bé no es fa esment del motiu, no seria descabellat que es tractés d'una mesura de pressió ja encaminada al maridatge.

266. AMGi, I.1.1., n. 48, f. 65v-66v, 1427/10/01.

267. AMGi, I.1.1., n. 48, f. 67v, 1427/10/11.

suplementaris per cobrir totes les despeses extres.[268] No hauríem de descartar que, alhora, es repartissin part dels costos entre la població mitjançant una talla.[269]

En conclusió, els maridatges de les infantes Maria i Elionor confirmen que la concessió arrencada del primer Trastàmara l'any 1416 no garantí l'exempció de la ciutat de Girona de tributar en prestacions d'aquella mena. Ben mirat, però, constitueixen, alhora, una bona mostra del punt assolit a partir d'aproximadament l'any 1420 en la correlació de forces entre localitats com aquesta i la Corona en l'àmbit fiscal i, en definitiva, polític. D'acord només amb el llenguatge i les fórmules utilitzades pels regidors i la resta de representants municipals, la història no fou que sempre que se'ls reclamaren maridatges, mulleratges i coronatges acabaren accedint a transferir sumes de moneda a les arques reials, sinó que simplement remeteren aquestes exigències, que no s'estaven de qualificar obertament de vexatòries i un autèntic atemptat contra els privilegis locals. El ventall d'arguments jurídics exhibits davant dels oficials reials s'havia, sens dubte, ampliat. I, a falta d'estudis en profunditat, s'intueix, més enllà de la labor dels emissaris sorgits dels consells de viles i ciutats, el paper decisiu que hi tingueren professionals del dret i lletrats que centralitzaren l'assessorament jurídic de moltes poblacions enfront de la monarquia durant les dècades centrals del segle XV.[270]

Malgrat tot això, si de les actes del consell o missives passem a les evidències comptables, és també cert que entre 1385 i 1445 la ciutat de Girona pagà en totes les diverses demandes de coronació (tret molt probablement de la del rei Joan I) i en les de maridatge (llevat segurament de la tocant a Violant, filla de l'esmentat monarca). A més, tal com puntualitzarem més avall, si bé les quantitats lliurades eren, en suma, inferiors a les d'altres demandes fiscals vinculades a la guerra o a les necessitats per a la defensa de la ciutat, la hisenda gironina va ser simultàniament objecte de més exigències.

268. Ll. R., vol. II, doc. 463, 1427/10/31.

269. N'hi ha constància pel fet que es taxaren els ciutadans forans per contribuir a talles aplicades a la ciutat amb l'objectiu manifest de redimir la «vexacionem demande» del maridatge de la infanta Elionor: AHG, Gi-01, vol. 401, fragment d'acords 1427, s. f., 1427/12/10. A la vila de Cervera també per aquesta mateixa raó s'ordenà percebre una talla per recaptar els 6.600 s. (600 florins) assegurats al batlle general: E. REDONDO GARCÍA, «Negociar un maridaje en Cataluña...», p. 177-178.

270. Vegeu, d'entrada, sobre la negociació dels municipis catalans amb la Corona, així com el paper de certs professionals en aquest camp: P. VERDÉS PIJUAN, «"Car vuy en la cort..."», p. 185-214, en especial 196-197. Quant a la figura específica d'aquests assessors legals: cap. «Els professionals al servei del municipi i les figures auxiliars: l'escrivà, els procuradors, l'advocat, el síndic permanent i el veguer».

Les demandes «encobertes»: donatius graciosos, privilegis i remissions

En efecte, alhora que es presentaren de manera periòdica demandes per coronacions i maridatges, la monarquia cercà vies complementàries i adduí raons diverses per obtenir amb certa regularitat aportacions de les universitats, en especial les ubicades dins els seus dominis patrimonials. Un dels mitjans emprats amb més freqüència pels successius monarques i infants consistí a apel·lar a la fidelitat i lleialtat dels seus súbdits i vassalls, interpel·lacions a què les autoritats municipals acostumaven a respondre amb deferència sempre que es tingués en compte el caràcter gratuït del gest. Tanmateix, segons ha assenyalat P. Verdés, la coincidència de molts d'aquests donatius presentats formalment com aportacions *ex gratia* amb altres demandes per part d'una Corona necessitada de líquid o amb contextos en què l'administració reial i els governs locals ja es trobaven pactant les condicions d'alguna mena de col·laboració econòmica ens obliga a plantejar-nos els motius reals que els empenyien i a dubtar, doncs, de la graciositat.[271] Encara quedava més en entredit aquesta condició quan, al llarg del procés per negociar les ajudes, la Corona no s'estava de recórrer a mecanismes de pressió o coerció com ara empares contra els singulars de la universitat destinatària de la sol·licitud, de manera similar al que succeïa amb les demandes per coronacions i maridatges.

Al llarg de la dècada de 1370 sovintejaren les peticions des de la cort del primogènit de Pere III i duc de Girona (taula 1). Es justificaren per celebracions que hi havia previstes o, obertament, per les estretors financeres que patia la institució. Així, l'any 1371 es lliuraren, en concepte de donatiu graciós, 15.000 s. per les despeses de la investidura de l'infant Joan com a cavaller. L'any 1373 es comprà volateria per una xifra superior als 10.000 s. (podia donar per a més productes, doncs) amb la finalitat d'honorar la seva nova esposa, Mata d'Armanyac, durant el seu pas per la ciutat.[272] L'any 1376, en canvi, el motiu de l'ajuda, encara que no es fes avinent, devia tenir molt a veure amb l'enorme deute contret per la cort de l'infant amb banquers com els cèlebres barcelonins Descaus i d'Olivella, ja que al mes de desembre dos síndics gironins signaren un debitori de 22.000 s. (2.000 fl.) per

271. P. VERDÉS PIJUAN, *«Administrar les pecúnies e béns de la universitat»...*, p. 516.

272. Quant als primers donatius: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 268r-269v, 1371/08/07; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, f. 70r, 1371/08/31; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 7r, 1373/04/17. L'entrega final de l'ajuda per la «novella milícia» de l'infant es registrà el primer mes de 1374 després de la tasca duta a terme per un comissari especial, Guerau de Vilatorta, i el porter Francesc Torrent: ACA, RP, MR, reg. 588, f. 20r, 1374/01.

obligacions pendents del duc a favor d'aquests dos canviadors.[273] Els anys 1377 i 1379, a més, s'atorgaren sengles dons gratuïts a la cort de l'infant Joan de 1.100 s. i 11.000 s. (100 i 1.000 fl.), respectivament, que cobraren alguns dels seus curials.[274] En una línia similar, després de la mort de Mata d'Armanyac, el futur Joan I concertà segones núpcies amb Violant de Bar i, de cara a l'arribada de la dama al Principat l'any 1380, es facilitaren 5.500 s. (500 fl.).[275] En darrer lloc, l'any 1383 el consell acordà elevar una suma de 1.100 s. (100 fl.) per l'arribada del rei d'Armènia.[276]

Trobem més exemples clars de la simultaneïtat de factors que confluïen en la majoria d'aquestes demandes en les aportacions gracioses que l'infant Joan aconseguí de la universitat gironina entre la primavera de 1385 i la tardor de 1386. En aparença, havia de tractar-se d'una contribució més en la línia del suport material que es podia esperar de Girona al seu senyor, igual que s'entreveu en altres viles especialment vinculades al primogènit del Cerimoniós com ara Cervera.[277] El duc devia fer una petició a la primavera de 1385, etapa

273. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 34r, 1377/12/31. En principi, la suma de florins s'havia obtingut per mitjà d'un sindicat instituït als mercaders Guillem Hospital i Francesc Jalbert, que feren diversos manlleus o préstecs a usura.

274. Cada donatiu *ex gratia* per ordre de menció: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 9v, 1377/05/16; AMGi, I.1.1., n. 9, f. 55v-56r, 1379/12/23.

275. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 43r-45v, 1380/05/12. Val a dir que aquesta aportació de 1380 també podia estar relacionada amb la coetània coronació de la reina Sibil·la de Fortià, quarta esposa de Pere III, que tingué lloc el 30 de gener de 1381 a Saragossa: Rafael TASIS MARCA, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona: Vicens Vives, 1962, p. 112. I és possible que la suma de 500 fl. consistís, en realitat, en una aportació conjunta de la ciutat de Girona, la vila de Sant Feliu de Guíxols i els homes de ciutadans i de l'Hospital Nou de la capital gironina que els jurats van prometre a un porter reial de cara a l'esmentada coronació de Sibil·la de Fortià: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 49v-50r, 1380/03/21. Es pot documentar perfectament l'entrada de Violant a Girona el març de 1380, per la qual s'organitzà una gran festa de rebuda que costà al municipi un total de 326 ll. 19 s. 6 d.: AMGi, I.3.3.1.2., reg. 6, f. 117v, 1380.

276. Quant al do: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 8r-v, 1383/03/16. Es tractava del monarca Lleó V d'Armènia, el qual, després de ser alliberat del captiveri a què el sotmetien els mamelucs des de l'any 1375, arribava a la península acollit per Joan I de Castella: José FRADEJAS LEBRERO, *León V de Armenia: (primer y único) señor de Madrid*, Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 2007. La ciutat de Tarragona desemborsà la mateixa suma de cent florins i entregà una copa de plata per l'adveniment del rei d'Armènia: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana...*, p. 249-250. Pel que fa a l'ajuda que li proporcionà la ciutat de València: Madalena SÁEZ POMÉS, «La ayuda de Valencia a León V de Armenia, I de Madrid», *Saitabí*, 20-21 (1946), p. 177-183.

277. A tall de mostra, la vila de Cervera, capital del comtat homònim assignat a l'infant Joan de manera semblant al ducat de Girona, aportà 10.000 s. per al primer matrimoni de l'infant Joan així com 5.500 s. (500 fl.) per les segones noces contretes amb Violant de Bar: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...»,

que, coincidint amb l'ofensiva contra el comtat d'Empúries, s'instal·là a la ciutat de l'Onyar, i se li haurien concedit 11.000 s. (1.000 fl.).[278] En concret, atenent al sindicat per a la venda de dos violaris que es dugué a terme per aconseguir la moneda necessària, el donatiu havia de ser, en realitat, de 13.200 s. (1.200 fl.) a repartir entre la reina (500 fl.), l'infant (500 fl.) i la duquessa (200 fl.) i, per descomptat, no havia costat gens que el primogènit expedís ràpidament la llicència per a l'emissió.[279] Alhora, sembla que s'havia pretès fer repercutir el subsidi més enllà dels habitants estrictes de la ciutat tot implementant una talla que gravaria igualment les comunitats considerades carrers de la ciutat i els ciutadans forans, és a dir, els residents extramurs o domiciliats en parròquies de la batllia i la vegueria que gaudien de la condició de ciutadans.[280] Tanmateix, l'afer no es resolgué de manera tan senzilla, sinó que el donatiu es pactà mentre la Corona i l'administració municipal establien contactes per altres raons, les quals, al capdavall, s'interrelacionaven i incidien les unes en les altres.

En primer lloc, com hem vist, des d'uns mesos enrere diversos missatgers havien estat sondejant les condicions amb què es podria facilitar una subvenció per al jubileu de Pere el Cerimoniós que probablement no s'acabà celebrant. I ens consta que per idèntic motiu s'enviaren emissaris tant a la cort del monarca com a la del seu primogènit. Al marge d'això, també es documenta una petició del mes de setembre de 1386 en què es demanava la col·laboració de Girona per contribuir a reflotar la cort de l'infant Martí, incapaç segons es deia, de sostenir el nivell de vida que li corresponia pel seu estatus, una petició que potser no fou atesa tampoc.[281] En aquelles mateixes dates, per contra, devia produir-se una nova demanda del duc d'11.000 s. (1.000 fl.) que amb tota probabilitat s'acabà satisfent, si bé augmentà el nombre de veus crítiques en el consell i de veïns que només admetien endeutar-se

p. 52-53. Com explica M. Turull, el consell cerverí, abans de fer efectiu el lliurament, volgué assegurar-se que les ciutats de Girona i Manresa (inclosa dins el ducat d'on la primera ostentava la capitalitat) també realitzarien alguna aportació al duc: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi...*, p. 548-549.

278. El primogènit estigué establert a Girona des del 17 de febrer fins al 9 de maig i, posteriorment, hi tornà per un breu interval el mes de juny, abans, com veurem, de retornar-hi una llarga temporada a la segona meitat de l'any 1386: D. GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant en Joan...», p. 555-564.

279. AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15 [RE 72], s. f., 1385/04/27.

280. AMGi, I.1.1., n. 16, f. 33r-v, 1386/11/15. Contribuïren al donatiu a través d'un fogatjament a raó de 15 s. 2 d. per foc: AMGi, I.3.3.1.5, llig. 3, f. 12r-19v, c. 1390.

281. AMGi, I.1.1., n. 16, f. 19v-20r, 1386/09/17.

per una suma menor.[282] En conclusió, en l'espai de menys de dos anys s'encadenaren quatre demandes de la Corona de les quals, per les circumstàncies que fos, només dues tingueren la resposta desitjada i encara, la darrera, amb escassa aprovació.

D'altra banda, segur que tampoc restava aliena a aquests moviments una concessió que havia obtingut la ciutat de l'Onyar l'octubre de 1385 i que presentava aspectes controvertits. Es tracta de la creació d'un consolat de mar, a semblança de l'existent a Barcelona, que s'aconseguí amb un privilegi impetrat finalment a l'infant Joan, si bé, pel que deixa entreveure una lletra enviada pels jurats a dos missatgers que s'estaven a la cort reial, fou el primogènit l'autoritat a qui se sol·licità la gràcia simplement perquè els seus oficials exigien una taxa inferior que els del monarca per a l'expedició.[283] En qualsevol cas, la concessió anava acompanyada d'una altra llicència en què es permetia l'aplicació d'un nou vectigal d'una malla per lliura de cara a la construcció d'una llotja en què es reuniria la corporació de mercaders acabada d'oficialitzar.[284] Tan bon punt entrà en vigor, el nou impost suscità una gran polèmica des del moment que no s'havia acabat de definir si les despeses de la construcció de la llotja serien assumides només pel col·lectiu de mercaders i, per tant, només correspondria a ells defensar la implantació de les mesures fiscals necessàries o, per contra, constituïa un afer d'interès general per a la ciutat de què el consell s'hauria d'ocupar.

---

282. AMGi, I.3.3.1., llig. 8, reg. 2, f. 1v, 1386/10/06. Quant a la sessió del consell en què es debaté la forma d'obtenir aquell nou donatiu i malgrat els dubtes plantejats per alguns dels assistents, s'acabà instituint un sindicat per emetre deute: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 5r-7r, 1387/01/01.

283. Concretament, quinze dies abans de la concessió del privilegi, els regidors notificaven als emissaris que se'ls uniria a la cort reial un mercader per demanar el privilegi de creació del consolat i d'un nou vectigal i els demanaven la seva col·laboració perquè la nova incorporació pogués adreçar-se per aquella raó al monarca. Ara bé, els ressaltaven que si el rei i els seus funcionaris demanaven res per dret de segell, que es plantegessin l'opció d'adreçar-se a la cort del duc en cas que hi hagués «millor mercat», és a dir, que els costos requerits per la provisió fossin menors: AMGi, I.1.1., n. 15, f. 3r, 1385/09/01. Quant a les discòrdies entre la cort de Pere III i la del seu fill, l'infant Joan: vegeu cap. «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)».

284. Vegeu el privilegi de creació del consolat a: Ll. Vermell, doc. 54 (1385/10/14). De la concessió per al cobrament d'un nou impost per sufragar les despeses de construcció d'una llotja, en canvi, només se'n conserva el pergamí original: C. Pergamins, vol. I, doc. 612 (1385/10/14). Aquesta darrera llicència d'aplicació d'un nou impost segurament constituí el punt de partida legal perquè unes dècades més tard es percebés un vectigal per a les obres d'habilitació de la casa del consell que s'iniciaren a finals de l'any 1414: cap. «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter».

A això cal sumar-hi una tercera circumstància: el fet que des de la cort ducal s'intentà participar en els ingressos que havia de generar l'exacció.[285] La controvèrsia s'allargà fins a la tardor, quan s'imposà la idea que la millor opció passava per cancel·lar el vectigal o, més ben dit, potser no de renunciar a la potestat de recórrer-hi en un futur, però sí d'evitar que llavors almenys es recaptés i que instàncies externes al municipi tinguessin part en els emoluments. Per això, es preferí anul·lar els drets que en reivindicava l'infant Joan mitjançant una composició. En vista del cost que suposava l'operació, les autoritats gironines feren diverses gestions per intentar implicar-hi altres poblacions del bisbat.[286] Finalment, Julià Gàrrius, el sotsdispeser de l'infant, s'avingué a ordenar l'expedició d'una carta de definició dels drets sobre el vectigal a canvi de l'entrega d'una suma d'11.000 s. (1.000 fl.), lliurament que, en efecte, tingué lloc, mentre la cort del futur rei romania a la capital gironina durant gairebé tot el segon semestre de 1386.[287] A més, d'acord amb el que veurem més endavant, paral·lelament a totes aquelles peticions, els regidors tenien pendent l'obligació de facilitar 77.000 s. (7.000 fl.) per a les obres dels murs del Mercadal, una qüestió en què Joan insistí de manera especial mentre residia a la ciutat de l'Onyar i que els edils devien tenir ben present a l'hora de valorar fins on podien oposar-se a les pretensions del futur monarca.

Vist tot això, a l'alçada del mes de novembre de 1386, és possible que haguessin coincidit amb pocs mesos de marge tres lliuraments de la universitat gironina a la cort ducal: d'una banda, el donatiu de 1385 (una part del qual també corresponia a la reina Sibil·la i a la infanta Violant), una aportació de més d'11.000 s. teòricament *ex gratia* i una altra d'11.000 s. derivada de la cancel·lació del vectigal. Pel que fa al primer donatiu, ja hem vist que s'instituí un sindicat per a una emissió. En el cas del segon, es repetí el mateix, encara que no l'assumiren els jurats, sinó el propi clavari Jaume Beuda.[288] I es nomenà un nou

285. AMGi, I.1.1., n. 15, f. 26r-v, 1386/01/16.

286. Una acta del consell en què es facultà els jurats juntament amb dos síndics per tractar sobre la redempció del vectigal: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 49r-50v, 1381/07/06. Quant al projecte per fer-hi participar altres comunitats: Ibíd., f. 35r, 1386/11/21.

287. AMGi, I.1.1., n. 16, f. 38r-v, 1386/11/27. Cal afegir-hi que la quantitat es repartí immediatament entre alguns prestadors de la cort, com ara el jueu de Saragossa Alatzar Galluf (que, a més, sembla que havia rebut en penyora dels jurats gironins certa quantitat d'argent) i oficials del propi entorn de l'infant, com el seu comprador, Berenguer de Llacera, el seu dispeser, justament el gironí Ramon I de Bóixols, i altres individus vinculats a la dispesa o hisenda ducal. Quant a l'estada del duc a Girona entre el 31 de juliol de 1386 i el 3 de gener següent, tot just dos dies abans que es morís el rei Pere: D. GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant en Joan...», p. 577-581.

288. AHG, Gi-01, vol. 133, f. 113r-120r, 1387/01/25. Com dèiem, a principis de 1387 havia augmentat el nombre de consellers que es mostraven recelosos a tornar a

síndic, el mercader Francesc Jalbert, per aconseguir els mil florins de la definició de drets del vectigal.[289]

El fet que el duc aconseguís recollir diversos donatius seguits durant un lapse breu de temps s'explica en gran part per circumstàncies polítiques a què les fonts permeten tan sols aproximar-nos.[290] De fet, aquesta era una de les constants de les aportacions atorgades *ex gratia*: el to polític que les acostumava a acompanyar i l'estreta relació amb determinades conjuntures. Alhora, el terme de *donatiu graciós* podia emprar-se per liquidar transaccions molt diverses. Ben mirat, la següent vegada després de les contribucions de 1386 i 1387 que es feu referència a un donatiu o subsidi gratuït fou l'any 1393 i per una raó prou diferent: tenia a veure amb un fenomen latent durant tot el segle XIV català: el control de l'illa de Sardenya. Poc després d'accedir al tron, Joan I veié com hi esclatava un nou conflicte instigat pels jutges d'Arborea, concretament una rebel·lió liderada per Brancaleone Doria, gendre de la línia troncal de la nissaga. A principis de 1388, segons transmetia en una lletra enviada als jurats de Girona, el rei tenia intenció de preparar una expedició per recuperar les posicions ocupades pels rebels i els sol·licitava una ajuda de 500 fl. Els regidors gironins, tanmateix, amb tota la reverència possible, la hi denegaren allegant la pobresa que patia la ciutat i tan sols deixaven la porta oberta a una possible reunió amb la resta de viles i ciutats.[291] En principi, la

endeutar la ciutat per elevar un nou do a la Corona: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 5r-7r, 1387/01/01. Amb tot, el fet que en el decurs d'una setmana la mort de Pere III catapultés al tron l'infant Joan devia canviar sensiblement l'opinió dels prohoms gironins. D'altra banda, cal assenyalar, al marge del detall que els contractes no foren escripturats pels dos notaris que actuaven d'escrivans del consell, sinó per un col·lega seu, que la llicència que validava l'operació contemplava que la suma màxima que es podria obtenir prestada era de 22.000 s., és a dir, el doble dels 1.000 fl. que teòricament es pactaren com a do gratuït. En aquest sentit, una entrada dels comptes, presentats per Jaume Beuda, el clavari de les imposicions que alhora actuà de síndic, també esmenta un lliurament al protonotari del duc per les gestions fetes per habilitar-lo per dur a terme l'operació i que ascendia a 2.000 fl., a part de 500 més atribuïts als costos d'algunes execucions judicials instades contra la universitat gironina a priori per creditors amb pagues pendents: AMGi, I.3.3.1.5, llig. 3, f. 263v, *c.* 1390. Com comentarem més avall, aquest sindicat de Beuda s'encavalcà (i potser interferí en determinats moments) amb una altra operació que ell mateix coordinà a partir de l'octubre de 1386 encaminada a renegociar les condicions de bastants títols de deute.

289. AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15 [RE 73], f. 39v-43v (1386/11/02) - 43v-51r (1386/11/26).

290. Vegeu, en aquest sentit, el capítol «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)».

291. AMGi, I.1.1., n. 17, f. 6r-8v, 1388/02/17. Quant a la carta de resposta: Ibíd., full solt, 8v-9r, 1388/02/20. Aparentment no hi havia de tenir res a veure, però al cap de poques setmanes de la negativa, en concret el dia 14 d'abril, Joan anul·là el govern que havia ordenat mantenir vigent des del 1386 i el renovà tot facilitant la relació nominal dels jurats i dels consellers: ACA, C, reg. 1832, f. 48v-49r, 1388/04/15.

qüestió no tingué més conseqüències. Però, al cap de ben poc, a finals de 1392, es tornà a plantejar seriosament la possibilitat de pactar un donatiu graciós per un viatge a Sardenya, encara que finalment orientat a Sicília, escenari d'una rebel·lió simultània.[292]

Aquella vegada la monarquia ja havia posat en marxa tota la maquinària necessària perquè els representants municipals no poguessin negar-se a contribuir a l'expedició projectada, com havia succeït en temps del Cerimoniós o feia només quatre anys. Segons observa P. Verdés en el cas de Cervera i es repetí en altres poblacions d'arreu de la corona com València o Palma de Mallorca, a Girona la demanda de l'ajuda estigué totalment condicionada des d'un principi per les investigacions iniciades per comissaris reials a propòsit dels atacs que s'havien produït l'agost de 1391 al call jueu.[293] D'acord amb el

292. Vegeu sobre els preparatius de l'armada que havia de salpar la primavera de 1393, però que, després de postposar-se més d'una vegada, l'abril de 1394 s'anul·là per bolcar els esforços en Sicília: Ferran SOLDEVILA ZUBIBURU, «Una nota su Giovanni I d'Aragona e la Sardegna», *Archivio Storico Sardo*, XXIV (1954), p. 425-435; Evandro PUTZULU, «La mancata spedizione in Sardegna di Giovanni I d'Aragona», *Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi*, Cagliari: Centro Internazionale di Studi Sardi, 1957, p. 3-77; Maria Teresa FERRER MALLOL, «La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo» Giampaolo MELE (a cura de), *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale. Atti del Iº Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997)*, Oristano: ISTAR, 2000, p. 535-620, en especial 615-616.

293. A propòsit del cas de Cervera, on, si bé els esdeveniments del call, segons argüien els paers, potser no havien estat tan importants, hi havia un altre assumpte obscur pendent d'investigar com fou l'assassinat d'un important prohom de la vila: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 498-500. Quant a València, que aportà 40.000 fl. a canvi del perdó reial per l'assalt a la jueria; i a l'illa de Mallorca, que hagué de satisfer una multa imposada per la reina de 120.000 fl. de resultes dels avalots antifiscals de la població forana i dels atacs a l'aljama de l'any 1391: Maria Desamparados CABANES PECOURT, «Valencia y Cerdeña: contribución económica para una conquista», *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, vol. II, t. 1, Sàsser: Carlo Delfino, 1995, p. 131-140, 137; J. Francisco LÓPEZ BONET, «Repercusiones fiscales en Mallorca de las sublevaciones sardas en la segunda mitad del s. XIV», *Ibíd.*, vol. II, t. 2, p. 529-551, 548-549. Vegeu, respectivament, per a Lleida i Castelló de la Plana (en què només es coneixen sengles remissions generals de penes, però que molt probablement derivaven de mecanismes de pressió similars), Castelló de la Plana i Mallorca: Elena GONZÁLEZ COSO, «L'aportació de la ciutat de Lleida en la guerra de Sardenya, a través dels documents de l'Arxiu Municipal», *Ibíd*., vol. III, p. 479-488, 484-486; José SÁNCHEZ ADELL, «Ecos sardos en la documentación municipal de Castellón de la Plana», *Ibíd*., vol. III, t. 1, p. 713-722, 720-721. En el cas ben estudiat de les comissions creades pel rei Joan I i la reina Violant per investigar l'assalt al call de la ciutat de Barcelona no s'apunta que les composicions aplicades de manera ben organitzada a molts barcelonins des del desembre de 1392 tinguessin com a destí finançar les expedicions que s'estaven planificant per a Sardenya. Això no obstant, hi ha referències genèriques a redempcions pactades amb corporacions públiques del bisbat de Barcelona i detalls simptomàtics com ara que alguns dels inculpats foren enviats a

que explica J. Riera, l'estiu de 1392 s'havien tramès a Girona com a comissaris el donzell i agutzil reial Manuel de Rajadell i el jurista Guillem Jordà amb la consigna d'examinar l'obscur episodi, vinculat, a més, a certes protestes fiscals que comentarem més endavant i els anomenats «fets de Cassà», una petita revolta contra el noble Gastó de Montcada que reivindicava l'exercici de la jurisdicció criminal sobre aquesta localitat propera a la capital gironina.[294] A l'octubre, fins i tot, s'ampliaren els poders dels comissaris designant-los lloctinents reials amb capacitat per establir composicions pecuniàries a la ciutat, així com a tota la vegueria i a tot el bisbat. Al mateix temps, es pressionà els jurats posant traves a l'elecció consuetudinària de magistratures prevista l'1 de gener de 1393.[295] Com a reacció a tot això, el consell envià els conciutadans Bernat Malarç, Pere I Cantó, Pere II Bordils i Ramon Prat a la cort per iniciar la negociació amb el monarca, és

---

les galeres del rei Martí (presumptament les que es preparaven a Portfangós des de feia mesos): Xavier PONS CASACUBERTA, «La comissió creada pel rei Joan I i la reina Violant a partir dels pogroms contra els jueus de 1391. Espoliació del capital i patrimoni dels jueus i conversos», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 30 (2009-2010), p. 121-152, en especial 124-127. Malgrat tot, també sembla que hi hagué casos en què l'ajuda pel passatge a Sardenya s'oferí sense necessitat de les pressions esmentades, com ara a la ciutat i al Camp de Tarragona, on s'aportaren un total de 6.000 fl. concebuts com a contribució graciosa d'acord amb una carta d'indemnitat expedida pel consell reial: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic...*, p. 214. Això darrer, tanmateix, no exclou que la capital tarragonina fos igualment objecte d'una investigació pels fets de 1391 i que fos obligada a pagar 1.000 fl. per una composició de «pau i treva»: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana...*, p. 251-252. Finalment, també es podria indagar en la significativa coincidència cronològica d'un extens privilegi expedit el març de 1393 que tenia com a finalitat una àmplia renovació del funcionament del govern local de la ciutat de Manresa: Marc TORRAS SERRA (ed.), *El Llibre Verd de Manresa (1218-1902)*, Barcelona: Fundació Noguera, 1996, doc. 128 (1393/03/25).

294. A propòsit de la trajectòria prèvia de la jurisdicció dels Montcada sobre Cassà, Lluís SALES FAVÀ, «El setge i l'ocupació del Castell de Cassà de la Selva (1329): un conflicte jurisdiccional entre senyories provocat per les alienacions del patrimoni reial», *Quaderns de la Selva*, 22 (2010), p. 55-77. Certament, feia temps que es covava la tensió a Cassà i l'any 1387, ja s'havia cridat el via fora a Girona de manera que alguns representants s'hi desplaçaren tot brandant el penó de la ciutat per frenar les pretensions de «quosdam homines armatos qui, ut dicitur, ad dictum locum de Caciano» anaven «pro dampnificando ipsum locum»: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 30v, 1387/02/28. Sobre el conjunt de l'episodi i els antecedents des de mitjan dècada de 1370: Albert REIXACH SALA, «Els fets de Cassà de la Selva dels anys 1390 i 1391: lluites pel poder a les rodalies de Girona» a Dolors GRAU, Elvis MALLORQUÍ (coords.), *Les guerres i els seus efectes. Cassà de la Selva, segles XIV-XX*, Conferències de l'arxiu, 1, Cassà de la Selva: Ajuntament de Cassà de la Selva, 2018, p. 29-46.

295. Vegeu, sobre tot això, si bé sense esmentar la vinculació amb l'expedició de Sardenya: Jaume RIERA SANS, «Els avalots del 1391 a Girona», *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya. Girona, abril 1987*, Girona: Ajuntament de Girona, 1990, p. 95-159. Sí que s'explicitava aquest rerefons a J. DE CHÍA, *Bandos y bandoleros...*, vol. I, p. 190-207.

a dir, a grans trets, pactar una aportació per a Sardenya, encara que condicionada al fet que es revocarien el conjunt de penes imposades pels comissaris i que, en tot cas, qualsevol pesquisa posterior seria duta a terme per oficials reials ordinaris.[296]

L'acord no arribà de seguida, sinó que el rei es mantingué ferm en les seves exigències monetàries. Finalment, se saldaren en una proferta de 170.500 s. (15.500 florins). I a canvi la ciutat obtingué per als seus habitants i els de la seva contribució una remissió per diversos delictes, entre els quals hi havia els esmentats fets subversius de Cassà i l'oposició a les polítiques fiscals, tot i que no pròpiament els avalots contra l'aljama. Alhora, com havien sol·licitat, el rei traspassà a l'executiu municipal, assessorat pels quatre síndics que s'hi havien anat a entrevistar, la competència per continuar jutjant els protagonistes d'aquests últims aldarulls d'entre els habitants de la ciutat i de la contribució o territori circumdant, mentre que els de la vegueria romandrien sota el for dels comissaris Rajadell i Jordà.[297]

Val a dir, en contrapartida, que la negociació duta a terme a la ciutat de València fou força fructífera pels interessos dels dirigents gironins, ja que també aconseguiren sengles privilegis que suposaven ratificar la planta i el sistema de funcionament del govern municipal promulgats per Pere el Cerimoniós l'any 1345 que desgranarem en un proper apartat, juntament amb un altre que prolongava per vint anys l'obligació que vint-i-set membres del consell fossin menestrals i haguessin sorgit d'un mecanisme electiu amb participació de les corporacions d'ofici. Així mateix, s'hi afegí una darrera provisió que pretenia deslliurar els singulars de la universitat gironina d'empares i coercions per deutes d'aquesta, cosa que ja havien patit alguns d'ells en demandes prèvies de coronacions i matrimonis d'infantes, encara que, segons veurem, s'hagué de renovar poc temps després.[298]

296. AMGi, I.1.1., n. 26, f. 29v-30v, 1392/12/29.

297. J. RIERA SANS, *Els avalots del 1391 a Girona*…, p. 135-145. Pel que fa a la carta de remissió (C. Pergamins, vol. I, doc. 641 (1393/02/22) i al traspàs de competències judicials als jurats i a un grup d'assessors (ibíd., docs. 644 (1393/02/22), 645 (1393/02/22); Ll. R., vol. II, doc. 387 (1393/02/22). Malgrat la remissió obtinguda al febrer, durant els mesos següents tant el monarca com la reina Violant hagueren de seguir insistint perquè els prohoms gironins donessin per finalitzat del tot el plet obert entre la ciutat i el noble Gastó de Montcada, conseller i camarlenc de la reina: Ll. R., vol. II, docs. 390 (1393/03/28), 391 (1393/04/02), 393 (1393/06/15), 394 (1393/01/22).

298. Respectivament: Ll. Vermell, doc. 63, 1393/02/22; C. Pergamins, vol. I, doc. 642 (1393/02/22); C. Pergamins vol. I, doc. 643 (1393/02/22); Ll. Vermell, doc. 65 (1393/02/22). Ens consta que en aquella transacció per contribuir a una expedició a Sardenya també es començà a parlar amb el monarca de la importància de recuperar les grans parcel·les de patrimoni reial alienades i es mantingueren converses en aquest sentit amb els consellers de Barcelona: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393, f. 11r-12r, 1393/06/07.

De totes maneres, calgué lliurar a la tresoreria reial 170.500 s. (15.500 florins) i el mateix rei expedí una llicència a la ciutat de Girona per emetre rendes fins a un màxim de 200.000 s., concessió feta igualment a la universitat de Sant Feliu de Guíxols i a altres llocs vinculats a la capital gironina per un total de 100.000 s.[299] I, en efecte, al mes de març el notari Guillem Llobet, en tant que síndic, dugué a terme una àmplia sèrie de vendes de censals morts i d'una renda mixta fins a un total de 88.000 s., complementada amb una altra del mes de juny, dirigida pel mercader Bernat Vives, de cara a satisfer la darrera paga de l'ajuda pel passatge a Sardenya i a indemnitzar habitants de la ciutat que havien estat víctimes d'empenyoraments a Barcelona per l'execució instada per la cort reial mesos abans per intentar aconseguir el maridatge de la infanta Violant.[300] Amb uns 170.500 s., doncs, els gironins feren, encara que inicialment de manera dissimulada, un enèsim esforç per les guerres del rei a Sardenya.[301]

299. Ll. R., vol. II, doc. 389 (1393/02/24). En efecte, la proferta havia de ser aportada conjuntament per la ciutat de Girona i altres localitats, en especial Sant Feliu de Guíxols, com també reflecteix la voluntat del rei que aquesta vila enviés els seus propis emissaris a la negociació que es duia a terme a València: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393, f. 3r, 1393/02/25.

300. Pel que fa les emissions, respectivament, dels síndics Llobet i Vives: AMGi, 3.3.2.4., llig. 18 [RG 43131], s. f., 1393/03/26; Ibíd., s. f., 1393/06/27. Sabem, d'altra banda, que Guillem Llobet s'ocupà personalment de dur a Barcelona la moneda aconseguida amb la venda de censals i que bona part de la proferta de 15.500 florins per a Sardenya hauria de lliurar-se a distints membres de la cort. En concret, 3.000 fl. correspondrien a Nicolau Morató, mentre que Llobet dipositá un terç de la suma a la taula dels canviadors barcelonins Joan i Francesc de Gualbes. Mil florins més d'aquesta part, en canvi, corresponien al cavaller Francesc Bertran, justament fill del cèlebre banquer Berenguer Bertran. Sembla que un dels beneficiaris inicials també hauria estat l'influent mercader d'origen llombard Luquino Scarampi, encara que cedí els drets que li corresponien sobre 1.500 fl. al canviador Joan de Gualbes en una operació en què intervingué la taula dels banquers de Barcelona Galceran de Fluvià i Antoni Reboster: C. Pergamins, vol. I, doc. 649 (1393/07/30). Mesos més tard, Bernat Vives, síndic de l'emissió iniciada el juny aconseguí drenar fins a 34.258 s. 4 d. amb vendes de censals, però ateses totes les obligacions que havia de liquidar, no només relacionades amb Sardenya, aconseguí un saldo positiu de tan sols 280 s. 10 d.: AMGi, I.1.1., n. 29, f. 42r-v, 1394/02/09. Abans de completar-se el lliurament és possible que hi hagués alguna altra petició de la monarquia perquè la ciutat aportés ballesters pel passatge a Sardenya. Els jurats respongueren, però, que calia tenir en compte la substanciosa contribució ja realitzada i «les pobreses e càrrechs» del municipi, així com l'empobriment i despoblament patit a causa de les recents entrades de companyies estranyes: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393, f. 22v-23r, 1393/09/15.

301. En vista del que passà en altres ciutats de la Corona, no s'hauria de descartar que alguna contribució posterior tingués a veure amb aquesta illa ja que, com se sap, tampoc llavors s'acabà pacificant. Per exemple, a València, durant els anys 1408 i 1409, quan sí que s'arribava al final de tota una etapa d'inestabilitat, el municipi hagué d'atendre un subsidi per l'expedició que feu Martí el Jove des de Sicília estant tot aportant una suma monetària i acordant una galera: M. D. CABANES PECOURT, «Valencia y Cerdeña...»,

L'episodi viscut l'any 1393 mostra que l'administració reial, en el marc de diversificació d'estratègies per obtenir contribucions fiscals, tendí fins i tot a la "instrumentalització fiscal" de la justícia.[302] Així, mentre que en èpoques anteriors les composicions podien procedir de sol·licituds prèvies de les comunitats coincidint amb actes simbòlics de renovació dels lligams entre aquestes i el sobirà, a les darreres dècades del segle XIV, com ha observat F. Sabaté, l'afany crematístic de la Corona era tal que es perseguiren tots els episodis que poguessin ser susceptibles de punir-se i ràpidament s'oferí als culpables la possibilitat de quedar-ne exonerats amb una redempció.[303] El resultat final s'assemblava, doncs, al de les convocatòries de l'usatge *Princeps namque* o al de crides a l'host, però la base jurídica que sustentava els diversos processos era força més dèbil. En alguns casos, alhora, el detonant del procés no es trobava en un afer reprovable des del punt de vista penal, sinó que l'estratègia de la Corona passava per cercar el conflicte legal amb els municipis i obligar-los a renovar concessions aconseguides amb anterioritat.[304]

Al marge de l'episodi paradigmàtic de la investigació dels fets del Call duta a terme l'any 1393 coincidint amb els preparatius d'una nova expedició a Sardenya, hi ha altres situacions en què s'assistí a veritables extorsions, protagonitzades per membres de la cort o funcionaris que actuaven en nom de la monarquia. La primera es produí en els compassos finals de l'ofensiva contra el comtat d'Empúries. Per raons que se'ns escapen, l'octubre de 1385, el rei, present a la mateixa ciutat de Girona, intervingué directament en la renovació del govern.

---

p. 137-138. Cal tenir en compte, al capdavall, les llacunes documentals que hi ha als fons municipals gironins per la segona meitat de la primera dècada del quatre-cents. Sobre aquest període del tombant del segle XIV al XV a l'illa de Sardenya i el focus de pirateria en què es convertí, a més de les mesures preses pels braços catalans, entre les quals hi havia la concessió d'un donatiu a les Corts de Sant Cugat-Barcelona de l'any 1408 per a una nova expedició (i en què, és clar, potser estava previst que participés Girona): Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La conquesta de Sardenya i la guerra de cors mediterrani» a Jordi CARBONELL *et alii* (ed.), *Els Catalans a Sardenya*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1984, p. 35-40.

302. Recordem que una mesura de tenor similar emprada en aquells mateixos anys des de la monarquia fou la persecució de cristians que practiquessin la usura: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El fisc de les usures en la Corona de Aragón» a Diego QUAGLIONI, Giacomo TODESCHINI i Gian Maria VARANINI (eds.), *Credito e usura fra teologia, diritto e amministrazione. Linguaggi a confronto (sec. XII-XVI)*, Roma: École Française de Rome, 2005, p. 197-222.

303. F. SABATÉ CURULL, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans…», p. 428-430.

304. Vegeu, a més de l'autor citat a la nota anterior: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 497, 505, 516.

Tot apel·lant de manera vaga, segons la retòrica habitual, a tensions, a escàndols i a la necessitat de concòrdia, així com a la baixesa moral de les persones que els últims temps havien ocupat càrrecs municipals, presentà la nòmina de les quaranta persones que haurien de formar el consell que caldria constituir l'1 de gener vinent, de cara, doncs, a la legislatura de l'any 1386.[305]

Tal volta hi havia raons polítiques rere la maniobra que no aconseguim discernir i que potser, fins i tot, la justificaven.[306] Però és innegable que, com fos, la monarquia pretenia cobrar-se el favor que presumptament feia a la ciutat amb aquella «reparatione seu transportacione» del consell de la ciutat. Ramon Nebot, com a promotor de negocis de la cort reial, fou l'encarregat de pressionar per aconseguir-ho. Davant d'això, gràcies a la llicència règia pertinent, el consistori nomenà un síndic per emetre censals destinats a completar la quantitat requerida i que les fonts conservades no detallen.[307] Amb tot, s'hi procedí amb una certa oposició en el si del consell, per tal com diversos consellers consideraven que la renovació de l'òrgan de base del govern local «fuit facta per iustitiam et non ad instantiam universitatis nec consilii nec juratorum» gironins, és a dir que el Cerimoniós havia actuat per pròpia voluntat i de manera unilateral.[308] En definitiva, la coincidència amb la fase final de la guerra emporitana i la probable falta de recursos per posar-hi fi (recordem les contribucions realitzades el mateix octubre per reconquerir els castells d'Ullastret i Requesens) o amb vista a pagar els serveis prestats per diversos aristòcrates o simples clients que havien integrat l'exèrcit reial desperta moltes sospites.[309]

Tampoc no deixa de ser suspecta la forma amb què s'intervingué en el funcionament dels òrgans de govern de la ciutat a finals de l'any 1436 i les conseqüències que tingué en els anys sucessius. Com detallarem, Joan de Corbera, governador general de Catalunya, a instàncies de la reina Maria, es desplaçà a Girona a finals del mes de

305. ACA, C, reg. 945, f. 194v-197r, 1385/10/03, Girona.

306. En aquest sentit, a l'Anglaterra coetània es documenten maniobres similars d'abolició de l'autogovern de les comunitats en cas que aquestes no oferissin els préstecs que se'ls requerien. I els responsables d'aquestes operacions de pressió acostumaven a ser diversos membres de la cort: C. D. LIDDY, *War, politics and finance*...., p. 27-32.

307. Quant al sindicat i a l'operació que probablement se saldà amb la venda d'un únic censal, si no és que la pèrdua dels folis finals del registre ens confon: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15 [RE 72], s. f., 1385/11/29.

308. AMGi, I.1.1., n. 15, f. 14r-15r, 1385/11/19.

309. Vegeu el capítol «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)» per comparacions amb esdeveniments similars a la ciutat de Barcelona.

desembre per suspendre la nova elecció que tindria lloc l'1 de gener.[310] La raó s'expressà en uns termes molt similars als de l'any 1385 («ut generale consilium dicte civitatis libere et paciffice et absque tumultu et scandalis parabantur») i suposà introduir nous filtres d'atzar en la designació dels nous membres del consell i de la resta de magistratures municipals. Així mateix, Corbera, emulant els oficials del Cerimoniós, percebé una retribució per la seva tasca d'uns 1.485 s. (135 florins) que es manllevaren d'un mercader gironí a qui s'assignà la suma sobre la botiga del forment.[311] Això no obstant, les novetats introduïdes pel governador en la configuració dels òrgans de govern toparen amb l'oposició de molts prohoms, cosa que impedí que entressin en vigor fins la legislatura de 1438, encara que, alhora, s'entreveu una certa divisió en les files del grup dirigent gironí, tal com desgranarem. Al capdavall, la intervenció en les eleccions del gener de 1437 constituïa tan sols el primer episodi d'una seqüència d'intensa interacció entre la monarquia i els jurats gironins.

Després de les tensions apuntades arran de l'adopció dels nous mecanismes electors, el setembre de 1440 s'encetà un nou conflicte institucional arran de l'arribada d'uns comissaris eclesiàstics disposats a perseguir contractes usuraris.[312] Els governants de la ciutat de Girona intentaren diverses estratègies en les setmanes successives per frenar les pretensions dels legats.[313] Tanmateix, transcorreguts tres mesos, anunciaren el desig d'entrevistar-se amb el tresorer reial Mateu Pujades.[314]

---

310. Corbera, en principi, es va regir per una lletra de la reina que l'instava a investigar els rectors de la universitat, en especial a propòsit de l'administració dels drets de les imposicions, i a mediar en la nova elecció de jurats i oficials. S'infereix de la presentació que li feu un procurador dels jurats de missives enviades per la reina Maria: AMGi, I.1.1., n. 53, f. 81r-86r, 1436/12/31. A propòsit del context general de la lloctinència que exercí l'esposa d'Alfons el Magnànim mentre aquest era a Nàpols entre 1436 i 1448: Theresa EARENFIGHT, *King's Other Body: Maria of Castile and the Crown of Aragon*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010, p. 71-101.

311. AMGi, I.1.1., n. 53, f. 50r-v, 1436/12/28.

312. Descrigué amb molt de detall el conflicte que suscità la seva arribada J. DE CHÍA, *Bandos y bandoleros*…, p. 306-318.

313. Els regidors gironins en denunciaren l'adveniment als seus homòlegs de la ciutat de Barcelona el dia 1 d'octubre: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 1r, 1440/10/01. El clergue que liderava l'equip d'inquisidors deia que actuava com a comissari del bisbe de Lleida i en virtut d'un concili celebrat a Basilea: AMGi, I.1.1., n. 55, f. 88v-89v, 1440/11/16. Els jurats presentaren diversos protests i al·legacions al llarg de la tardor de 1440: C. Pergamins, vol. II, docs. 866 (1440/10/19), 867 (1440/11/18), 868 (1440/11/20), 869 (1440/11/21).

314. AMGi, I.1.1., n. 56, f. 22r-v, 1441/01/27. Sobre la figura de Mateu Pujades, tresorer d'Alfons el Magnànim des de 1439 fins que morí a finals de 1447: Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LUIS, *La tesorería real y los banqueros de Alfonso V el Magnánimo*, Castelló: Sociedad Castellonense de Cultura, 2002, p. 51-58.

Se'ns escapa si hi havia hagut una demanda prèvia de la cort lligada a altres circumstàncies, però hi ha força indicis que el detonant d'aquella voluntat sobtada de diàleg amb la monarquia havia estat la presència dels comissaris. Malgrat dependre de directrius de la jerarquia eclesiàstica, la Corona podia ser al darrere de les comissions o, almenys, tenia la capacitat de bloquejar-ne l'activitat. Així doncs, es buscava un pacte ràpid amb el tresorer per evitar danys majors, una avinença que, tanmateix, havia de prendre la forma d'una concessió de privilegis a fi de no establir precedents.[315]

Tenint clara aquesta intenció, només era qüestió de setmanes que es posessin en marxa els procediments negociadors habituals entre el govern local i els alts funcionaris reials. Ben aviat s'observa que, davant un eventual atorgament de privilegis, l'objectiu predilecte era una provisió per tenir «taula assegurada com la obtench Barchinona», i així es comunicava als emissaris que eren a la cort amb la consigna de pressionar perquè el canceller reial li donés forma, possiblement amb altres provisions que, en opinió dels propis jurats, eren «de poch caler», i tan sols tenien la intenció de donar «color e talla al donatiu» que es proposaven fer al rei. Paral·lelament, comunicaven al tresorer Pujades les pretensions ja exposades al vicecanceller i no s'estaven de recordar que de la diligència en l'expedició dels privilegis en depenia el lliurament del donatiu.[316] Tot i això, la negociació s'allargà encara força temps.

Mentre que el juliol els edils s'interessaven per saber si els 11.000 s. (1.000 fl.) oferts serien acceptats pel tresorer reial en una entrevista que havia de mantenir a Nàpols amb un representant de la ciutat de Girona, el mes d'octubre de 1442 quedava confirmada que aquella seria

315. La presumpta vinculació dels comissaris amb la legació a Nàpols semblaria confirmada per la missiva enviada pels jurats a un membre de la cort en què manifestaven la intenció de concordar amb Mateu Pujades alguna mena d'avinença. Encara que, segons apuntaven, els comissaris no havien trobat res punible, amb la voluntat de «romandre en gràcia del senyor rey e de la reyna» i per preservar-se «de despeses» preferien arribar a un acord. I, en efecte, li suggerien que era més útil per a la ciutat si se saldava tot plegat amb una concòrdia «per tal que en esdevenidor no fos tret a conseqüència que pogués saber a composició ne donatiu per extirpar hic aquestes comissaris, mas per fer-nos algunes provisions e gràcia que desijam obtenir del senyor rey»: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 9r, 1441/01/31. Respecte de la imatge negativa que tradicionalment es tingué dels comissaris reials des de les instàncies de govern local, visió en especial lligada a les demandes fiscals: Pere VERDÉS PIJUAN, «"Atès que la utilitat de la universitat deu precehir lo singular": discurso fiscal e identidad política en Cervera durante el s. XV», *Hispania*, LXXI, 238 (maig-agost, 2011), p. 409-436, en especial p. 414-415.

316. Vegeu, respectivament, per les tres lletres mencionades: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 11v (1441/03/14), 11v (1441/03/14), 12r (1441/03/14).

la quantitat final des del moment que l'equip dels jurats i una comissió d'adjunts es reunia per decidir els procediments per finançar-la. El pla passava, a grans trets, per emetre censals fins a la suma d'11.000 s. i assignar-ne les pensions anuals als emoluments de les barres de la ciutat per procedir tot seguit a repartir una talla de 10.000 s. que en permetés la lluïció.[317] Poc després, un nou missatger rebia el memorial en què s'esbossava gairebé de manera completa el contingut de la provisió que seria impetrada a la reina Maria per a la creació d'una taula de canvi i, alhora, d'una llicència d'emissió que, malgrat el que ja se sabia, s'havia de formalitzar amb el propòsit de rebaixar la càrrega de pensions anuals de la hisenda local.[318] Així, en primer lloc, el mateix octubre de 1442 s'expedia la concessió a favor de la universitat gironina per vendre censals fins a un total de 16.500 s. (1.500 florins).[319] Pel privilegi més desitjat, però, feu falta esperar que se celebressin noves eleccions al consistori, es demostrés a l'autoritat reial que s'havien complert els mecanismes implantats darrerament i es demanessin disculpes pel retard en l'entrega del donatiu d'11.000 s. (només se n'havien pogut aconseguir 10.240 el dia 4 de gener).[320] El dia 23 de gener de 1443, finalment, eren atorgats el privilegi que permetia al municipi l'obertura d'una taula de canvi, i d'una llicència complementària

317. Quant a la consulta del mes de juliol: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 19r-v (1441/07/07). Pel que fa a la reunió dels jurats amb els adjunts: AMGi, I.1.1., n. 56, f. 96r, 1442/10/30. Val a dir que alguns dels prohoms de la comissió proposaren certes variants com ara que, de cara a la lluïció, en lloc de la nova talla, es reservessin cada any trenta o quaranta lliures del preu d'arrendament de les barres.

318. AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 33v-34r (tenint en compte els documents anterior i posterior ha de datar-se entre 1442/08/29 i 1442/11/20).

319. Ll. R., vol. II, doc. 502 (1442/10/06).

320. AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 31v-32r, 1443/01/04. La part del donatiu reunida s'havia lliurat precisament a Nicolau Roca, secretari de la reina, natural i durant molt de temps habitant de la ciutat de Girona. Ho corrobora també l'àpoca que fou recollida a un dels cartularis de la ciutat, qui sap si per consolidar per a la memòria que l'aportació només tenia exclusivament a veure amb l'obtenció del privilegi: Ll. Vermell, doc. 106 (1443/01/25). Nicolau Roca encetà la seva carrera professional com a notari reial i, posteriorment, com a escrivà de l'administració del Magnànim per esdevenir en poc temps escrivà de la reina Maria i, finalment, secretari, mentre compaginava la funció amb la d'escrivà de la lloctinència del batlle general de Catalunya a la demarcació gironina, la de batlle de l'aljama de Girona i altres oficis jurisdiccionals com la sotsvegueria i sotsbatllia d'Osona: AHG, Gi-05, vol. 463, s. f., 1426/10/25; AHG, Gi-07, vol. 89, s. f., 1433/08/02; AHG, Gi-11, vol. 47, s. f., 1435/01/21; AHG, Gi-05, vol. 467, s. f., 1436/05/21; ACA, C, reg. 2606, f. 113r-v, 1437/02/27, Barcelona; AHG, Gi-01, vol. 422, s. f., 1442/08/14. Per a alguns aspectes més de la figura de Nicolau Roca: Sandra BERNATO, «Il "Privilegium insaculationis", dell'aljama di Girona», *Schola Salernitana - Annali*, 16 (2011), p. 173-186.

que permetia l'emissió de deute en nom de tota la universitat preveient l'ús dels diners que s'hi dipositessin per a la redempció.[321]

Al mes de maig encara no s'havien entregat íntegrament els 11.000 s. del donatiu i les autoritats gironines al·legaven un nou entrebanc: el retard en l'aplicació de la sentència arbitral de la reina sobre la disputa entre la universitat i el clero pel finançament d'unes obres a la riba del Ter.[322] És molt probable que es condicionés la liquidació completa de l'ajuda a una resolució favorable en aquell litigi amb l'Església. En definitiva, la pressió exercida des de la monarquia a finals de 1436 a les instàncies de govern del municipi havia inaugurat un escenari propici per a la negociació que segurament encara seguia obert a principis de 1445, moment que s'implantaren més canvis en els mecanismes electorals però també s'obtingueren nous privilegis com el que garantia el control per part del municipi de la fiscalitat sobre determinats productes dins un radi de mitja llegua.[323]

Vista la trajectòria compartida d'ambdues institucions en aquella mena de situacions que es remuntava força dècades enrere, cal suposar que les regles de joc ja eren prou conegudes per tothom. Si ens fixem primer només en el municipi, que és l'únic que ens il·lumina bé la documentació consultada, el fet que arribessin comissaris a la ciutat amb pretensions diverses era motiu d'alarma i obligava a posar-se en contacte amb l'autoritat corresponent per informar-se i trobar-hi una solució. Però, igual que s'era conscient d'això, l'exemple exposat dels anys 1441 i 1442 mostra que es tenia clar des de bon principi quina era la millor via per resoldre-ho: oferir un ajuda als sempre necessitats cofres reials. Des del punt de vista de l'evolució de les exigències fiscals de naturalesa heterogènia en relació amb Girona, els esdeveniments de les dècades de 1430 i 1440 corroboren que la coerció i la pressió constituïen una arma més de la panòplia amb què comptava la Corona

321. Per ordre de menció: Ll. Vermell, doc. 104 (1443/01/23), 105 (1443/01/23).

322. Vegeu el capítol «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter».

323. Ll. Vermell, doc. 109 (1445/02/13), 110 (1445/02/13), 111 (1445/02/13). Quant a les converses prèvies amb la reina en què els jurats li exposaven la necessitat de garantir l'espai de la mitja llegua, entre altres peticions que, almenys a curt termini, no tingueren resposta: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 48r-v, 1443/10/14, 49r (1443/10/25), 50r (1443/12/02). Sobre aquest privilegi, vegeu: Narcís CASTELLS CALZADA, «El districte de la mitja llegua entorn de les muralles de la ciutat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 28 (1985-1986), p. 299-325. Potser, fins i tot, la inèrcia es podria estirar fins als anys 1446 i 1447 amb noves concessions com la d'erigir un estudi general a la ciutat o la d'ampliar les competències del mostassaf respecte del territori circumdant: Ll. Vermell, doc. 112 (1446/05/09), 114 (1447/03/17). A propòsit del càrrec de mostassaf, vegeu el capítol «El mostassaf: entre les prerrogatives reials i la potestat normativa del municipi».

a l'hora de garantir un ventall ampli de formes de «punció fiscal» o, davant noves necessitats pecuniàries, fins i tot eixamplar-lo.

* * *

En conjunt, doncs, un simple balanç numèric de les aportacions fetes per la ciutat de Girona entre 1366 i 1445 que hem inclòs dins les demandes fiscals de la Corona alienes a la guerra dona fe de sumes comparativament menors (taula 1). En concret, els coronatges del reis Martí I, Ferran I i Alfons IV, al marge de quin fos el format definitiu de l'ajuda, suposaren desemborsar, respectivament, 17.050 s., 30.800 s. i 11.200 s. repartits entre 1386 i 1424. Quant als maridatges de la infanta Joana de Foix, l'infant Martí rei de Sicília, la infanta Maria i la infanta Elionor, també al marge de la manera en què es presentà l'avinença, s'aportaren, successivament, entre 1394 i 1427, 5.500 s., 25.300 s., 4.000 s. i 16.000 s.

Pel que fa, en darrer lloc, a les anomenades demandes «encobertes», de vegades més difícils de comptabilitzar, tenim constància del següent: durant la dècada de 1370 registrem els dons gratuïts de 1371 per a l'adobament de l'infant Joan de 15.000 s., de 1373 de la infanta Mata d'Armanyac de 10.000 s. i, finalment, les aportacions al mateix duc i a la seva nova esposa, Violant, entre 1377 i 1380 que ascendien a 17.100 s., i a les quals s'hauria de sumar una part de l'obligació de 22.000 s. prestada en nom de l'infant a favor dels banquers barcelonins Descaus i d'Olivella; després de l'obsequi per l'arribada del rei d'Armènia de l'any 1383, de 1.100 s., cal destacar la sèrie d'ajudes gratuïtes a diferents membres de la família reial dutes a terme al llarg de 1385 que implicaren 13.200 s.; l'any següent, les despeses en aquest sentit s'elevaren als 22.000 s. (sense comptar-hi una aportació que les fonts no permeten quantificar) i una concessió de privilegis (només en hipòtesi vinculada a una demanda de coronació del rei Joan I) de l'any 1390 que costà 7.150 s.; cal afegir-hi els 1.485 s. pagats al governador general de Catalunya Joan de Corbera l'any 1436 i els 11.000 s. pel privilegi de la taula de canvi l'any 1443.

Molt superior fou, en efecte, l'ajuda de 170.500 s. pel viatge a Sardenya de 1393, un assumpte que també era a la base de la proferta aprovada en les Corts celebrades a Barcelona l'any 1366 i en sengles contribucions dels anys 1368 i 1383 en què Girona assumí un total aproximat de 31.000 s. Amb tot, ateses les seves particularitats i, alhora, les dificultats que presenten les fonts per calibrar l'impacte de la qüestió sarda, preferim comptabilitzar al marge les conseqüències del vell projecte dinàstic entorn d'aquesta illa mediterrània.

Així, doncs, el total que resulta dels donatius gratuïts i les demandes encobertes (sense incloure-hi el debitori a Descaus i d'Olivella i les ajudes per Sardenya) que pagà el govern de la ciutat de Girona entre aproximadament 1370 i 1445 és, doncs, d'uns 292.000 s. A tall de comparació, la xifra no arribava als gairebé 380.000 s. que, segons desgranarem, s'invertiren en les muralles durant una etapa més curta, la compresa entre 1385 a 1445 (no en el conjunt del procés, per tant). Per contra, superava els 133.293 s. lligats a la fiscalitat de la guerra emporitana, encara que amb la gran diferència que aquesta última xifra es concentrà en poc més de dos anys, mentre que la que agrupa donatius gratuïts i demandes encobertes en aquest apartat s'espaià en gairebé vuitanta anys.

Malgrat la separació en el temps, algunes d'aquestes exigències vehiculades al marge d'assemblees dels braços acabaren distingint-se per la seva importunitat: coincidiren més d'un cop amb males anyades i l'aparició de necessitats comunitàries bàsiques com l'abastament blader (sobretot durant la crítica conjuntura del bienni 1374-1376), al mateix temps que alternaren amb les fases més decisives d'una operació de gran abast i enormement exigent per a les arques i l'economia locals en general com mostrarem que fou el reforç i l'ampliació del sistema de muralles.[324]

Segons hem vist, els mitjans emprats per finançar aquestes aportacions de naturalesa diversa foren els mateixos que simultàniament s'empraren per a les prestacions militars o per a la defensa del Principat, és a dir que es detecta una tendència preferent a les emissions de censals. De tota manera, al costat de les contribucions lligades a la guerra o de les inversions per a l'emmurallament, es tractà sempre de sèries de vendes menys nombroses i quantioses, en gran part perquè les sumes que calia reunir es movien entre els cinc mil i els vint mil sous.

Cal introduir, però, matisos a aquesta tendència. Durant el decenni de 1370 i inicis del de 1380, moltes de les ajudes extraordinàries de llavors se satisferen a partir de préstecs a curt termini concedits per diversos ciutadans, de vegades mitjançant barates o bestretes de mercaderies en què s'acordava un valor de retorn entre creditor i prestatari per sobre del que, en condicions normals, obtindria aquest últim posant-les a la venda.[325] Només puntualment es contractaren rendes,

324. Sobre el fet que moltes d'aquestes demandes reials arribaren en un mal moment i quant a l'impacte que suposaren per a la vila de Cervera, si bé dins un període molt més llarg del que tractem per a Girona: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 569-573.

325. Sobre l'ús d'aquesta modalitat creditícia, en què el prestador bestreia una mercaderia al prestatari el valor de la qual li hauria de retornar al cap d'un temps i

com la necessària per comprar volateria per a la duquessa o reunir els 11.000 s. (1.000 florins) de la redempció de l'host de Querol, tot i que, en general, hem d'insistir que res d'això comportà cap sèrie d'emissions de censals d'importància comparable a les de la Guerra dels Dos Peres de pocs anys abans.[326]

Així mateix, la majoria d'ajudes d'aleshores repercutiren en el conjunt de la població local mitjançant talles extraordinàries, vigents gairebé exercici rere exercici durant l'esmentat període. Les derrames, a més, serviren per rescabalar bona part dels prestadors que anticiparen sumes. En aquest sentit, una part important del do de 1379 s'obtingué gràcies a un préstec de 9.900 s. (900 florins) per part del mercader Francesc Beuda a qui s'obligaren 20.000 s. de la talla que aleshores es passà a recaptar. Alhora, la festa per l'arribada de Violant, esposa del futur Joan I, es beneficià de l'aportació via mutuum de Pere I Sunyer, ciutadà de Girona, de 5.500 s. (500 florins), suma que també s'assignà a la talla percebuda des de l'exercici anterior obligada al préstec de Beuda.[327]

Entre 1380 i 1440, es documenten igualment excepcions al mecanisme generalitzat de l'emissió de censals. Algunes de les aportacions menys elevades, com ara el maridatge de la infanta Joana de l'any 1394 o els serveis pagats al governador general de Catalunya Joan de Corbera l'any 1436, se saldaren amb préstecs particulars, posteriorment assignats a talles en curs o a ingressos fiscals del municipi com les

---

previsiblement seria superior al preu que obtindria en posar el bé a la venda, vegeu-ne exemples en altres localitats de la Corona: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic...*, p. 749; P. VERDÉS PIJUAN, «"Per ço que la vila..."», p. 272-273; P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 1115-1116, 1123; Pau CATEURA BENNÀSSER, *Sociedad y Sistema Fiscal del Reino de Mallorca (1360-1400)*, Palma de Mallorca: El Tall, 2003, p. 176-177.

326. De cara a la compra d'aus per a la infanta, es vengué a Margarida, vídua del ciutadà Francesc I de la Via, un censal violari de 964 s. 4 d. anuals pel preu de 12.200 s.: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 7r (1373/04/17), 12v (1373/08/16). Per a l'host fallida contra els dominis de Ramon Alemany de Cervelló s'emeté un censal violari de 2.600 s. de capital i l'adquirí la vídua del notari gironí Bernat de Cantallops: C. Pergamins, vol. I, doc. 595 (1382/01/15). Hi consta, de fet, una llicència *ex professo* del duc del febrer de 1381 per aquella raó.

327. Vegeu, successivament: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 17r (1380/03/12), 22r-v (1380/04/21); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 43r-45v, 1380/05/12. Cal fer notar que la talla en vigor des del març de 1380 es justificà per la necessitat d'oferir una subvenció al convent de framenors afectat per una riuada (vegeu el capítol «Una panoràmica general de la construcció de les muralles de Girona (*c.* 1360-*c.* 1412)»), encara que el total de 20.000 s. que es pretenia aconseguir devia orientar-se a més objectius i, fins i tot, s'amplià a 30.000 ja amb el propòsit de saldar deutes pendents per l'entrada de la duquessa: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 29r (1380/06/02), 33r-v (1380/07/31). Per a l'adveniment del rei d'Armènia se sol·licitaren *mutua* de dos jueus de la ciutat, Isaac Roven i Jucef Asmines: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 25r, 1383/11/09.

barres. És possible que, a més, en el cas de la coronació del Martí I, atès el marc de la conjuntura de redreç del deute que abordarem més endavant, l'ajuda s'obtingués directament d'una talla que aleshores s'estava cobrant. En conclusió, doncs, és poc probable que tota aquesta sèrie de demandes que hem vist tinguessin efectes determinants en les estructures fiscals i financeres del municipi, més enllà de consumir recursos que, és clar, s'haurien pogut destinar a plans de sanejament del deute més ambiciosos.

Ultra l'impacte econonòmic, s'entreveu que, de forma simultània, les repercussions de l'anomenada «nova fiscalitat» o «fiscalitat encoberta» resultaren importants per la carcassa política del municipi. A través de la seqüència reconstruïda per Girona entre 1370 i 1445, es detecta un progressiu enduriment de la postura de les autoritats municipals davant les exigències de la monarquia. Vegem-ne el punt de partida. En aquest sentit, l'estat de les relacions entre els edils i la reialesa durant el darrer terç del segle XIV queda ben il·lustrada en la manera com el futur rei Joan I aconseguí el do *ex gratia* de 1379.

Entre les armes del demandant hi havia el discurs i la persuasió. Però, alhora, bona part de l'èxit s'ha de relacionar probablement amb un aspecte que reprendrem en altres apartats: la connexió directa que sovint hi hagué entre les corts reials i els màxims dirigents del govern municipal a través d'individus o famílies amb presència en ambdues institucions. L'infant delegà en el seu uixer, Pere Sacosta, i en dos auditors de la cort, els gironins Bernat II Estruç i Ramon I de Bóixols, la petició de l'ajuda. Els proveí d'una credencial en què admetia les «grans e immoderades messions e despeses» que aleshores havia d'assumir la cort ducal i apel·lava a l'estima i al suport que Girona sempre li havia dispensat. No costà gaire que un dels jurats, Lluís Estruç (al capdavall, germà de Bernat II Estruç, el conseller esmentat de l'infant), aconseguís convèncer una part del consell (de fet, renovat un mes enrere per ordre del mateix primogènit) tot invocant l'honrosa condició de Girona com a capital del ducat. Tothom estigué d'acord a vetllar perquè el donatiu no creés precedent i no lesionés els privilegis del municipi, però, com hem vist, serví de ben poca cosa.[328]

328. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, f. 43v-45r, 1379/11/10. Sobre la renovació del consell: capítol «Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446». Pel que fa als Estruç (arbre genealògic 14) És possible que amb aquell do del mes de novembre, aprovat el mes següent, el municipi de Girona quedés deslliurat de contribuir a les despeses del matrimoni de l'infant Joan amb Violant de Bar que tingué lloc l'any 1380 a Perpinyà. En concret, es pagaren 25 florins a Ferrer de Canet, donzell de la casa del duc, per anul·lar qualsevol petició en aquest sentit: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, f. 60v-61r, 1379/12/20. Cal assenyalar,

Tanmateix, segons els processos negociadors que hem analitzat amb motiu de demandes de coronació, maridatges o altres exigències fetes per la Corona durant el regnat de Martí I i, sobretot, dels primers Trastàmares, la situació es transformà progressivament, com a mínim, en vista de l'actitud manifestada pels governants municipals. En realitat, només podem referir-nos a la postura, perquè, segons s'ha demostrat, es tracta d'una imatge estudiada de fortalesa a l'hora d'encetar les rondes negociadores amb els agents reials, unes rondes les normes de joc de les quals es tenien molt clares a l'època.[329] El municipi era conscient del seu paper i de la dependència que en tenia el rei pel drenatge de recursos de la població via endeutament comunitari i impostos. A l'altra banda, en canvi, el rei comptava amb un ampli ventall d'estratègies que incloïen des de l'apel·lació a la fidelitat o la persuasió fins a la posada en marxa de la maquinària judicial que les circumstàncies requerissin.

Des de la perspectiva del municipi, el procés desembocava normalment en la consecució de nous privilegis i llibertats.[330] Alguns d'aquests privilegis simplement servien per corregir els efectes més perjudicials de les mateixes negociacions com eren els empenyoraments contra singulars de la universitat.[331] Altres, en canvi, regulaven l'accés al consell,

---

d'altra banda, que el do fou finalment cobrat per Narcís Vilella, un escrivà del duc també d'orígens gironins que actuava com a procurador del canviador de Perpinyà Bartomeu Garí, amb qui l'infant havia contret deutes i havia acumulat interessos o mogobells per substancioses bestretes: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 19v-21r, 1380/03/22.

329. Cal insistir que, malgrat la seva importància, la dinàmica «negociadora» entre comunitats locals i monarquia no seria ni de bon tros una novetat de finals del segle XIV i que, com demostra M. Sánchez, ja es detecten precedents molt similars abans que a les dècades centrals del segle XIV l'escalada bèl·lica obrís la porta a la voràgine de donatius i subsidis votats en corts i parlaments: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsidios....», p. 65-99. En aquest sentit, doncs, en el període que estudiem continua tenint plena vigència la necessitat que assenyala l'autor citat d'explorar possibles coincidències entre la data de negociacions d'ajudes entre rei i representants locals i la data d'obtenció de certs privilegis per part de les comunitats.

330. La mateixa dinàmica s'ha detectat tradicionalment en altres monarquies de l'Occident europeu com l'anglesa: C. D. LIDDY, *War, politics and finance*...., p. 32-43, 140-144. De tota manera, l'autor citat opta per revisar el paradigma de la interrelació automàtica entre finances i privilegi i en què la Corona era vista per viles i ciutats únicament com a font de favors i llibertats. Segons argumenta, la majoria d'aportacions consistien, en realitat, en préstecs que la Corona havia de retornar. I, en definitiva, la sol·licitud d'aquests préstecs formava part d'un discurs més ampli sobre el bé comú i en què entraven en joc interessos privats, o de sectors, molt diversos, alhora que transcendien els estrictes escenaris locals.

331. Sobre la qüestió de les execucions instades contra la ciutat: Albert REIXACH SALA, « "Con se degen los càrrechs supportar entre los ciutadans". Administració municipal i identitat urbana a Girona (1350-1440)», *Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea*, 10 (2013), p. 293-345, en especial p. 325-333.

reforçaven les competències del govern municipal i, en especial, de l'equip de regidors (ap. «L'exercici de càrrecs en el govern municipal de la ciutat de Girona»), o posaven les bases de futures realitzacions de la universitat com, per exemple, el que permeté la creació del consolat i l'edificació d'una llotja (com veurem, el germen de la casa del consell), així com la inauguració d'una taula de canvi municipal, per bé que no tingués traducció pràctica fins una centúria més tard.

Això no obstant, qualsevol aparença d'oposició creixent de les autoritats locals gironines a les demandes de la Corona o, fins i tot, les victòries en el terreny legal no poden entendre's com una passa més en un fenomen de direcció única i irreversible. En realitat, es tractava de pactes emmarcats dins les correlacions de força canviants entre monarquia i estaments que, en especial en la primera meitat del segle XV, es coneixen poc. Així mateix, certes maniobres s'haurien d'interpretar a partir de la coordinació entre diferents viles i ciutats, una coordinació que devia ser cada cop més factible des dels anys 1420 gràcies a la intermediació de juristes i assessors legals contractats simultàniament per diferents consistoris. Així mateix, s'entreveu important la influència de la Diputació del General, que en la mateixa època anà en augment.[332]

Fossin quins fossin els efectes en les tresoreries municipals, sembla clar, per tant, que els coronatges, maridatges i altres exigències de naturalesa heterogènia eren vasos comunicants en el sentit que podien ser reclamats aleatòriament per la Corona i els mecanismes per respondre-hi per part dels magistrats locals es repetien força, alhora que es desplegaven sempre en escenaris amb molts paral·lelismes. En suma, tot indica que és en el terreny polític on més es notaren les demandes que acabem de glossar en aquest apartat. Hom estaria temptat de veure en la forma que es pactaren i concretaren manifestacions clares de la maduresa assolida per una institució municipal com la de la ciutat de Girona a la darreria del segle XIV. Tanmateix, cal seguir examinant més dinàmiques en aquesta línia.

EL PROCÉS D'EMMURALLAMENT: ENTRE ELS PLANS DE DEFENSA DE LA MONARQUIA I LES NECESSITATS COMUNITÀRIES

I és que els esforços econòmics realitzats pel conjunt d'habitants de Girona no es devien únicament a demandes externes. Una part important de la despesa derivava del que podem considerar autènti-

FUNDACIÓ NOGUERA

332. Un estat de la qüestió sobre aquest organisme en aquell moment: A. RIERA MELIS, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444...», p. 152-249.

ques necessitats comunitàries. Abans d'endinsar-nos en aquest àmbit és necessari, però, centrar-nos en un fenomen de llarga continuïtat dins l'època estudiada i que es trobava a mig camí dels plans de defensa impulsats per la Corona i de les necessitats que la corporació local hagué de pal·liar pel bé comú de la ciutat. Es tracta dels treballs de millora i ampliació del sistema de muralles, una obra que, més enllà de la identitat exacta de qui l'impulsà, afectà de ple el desenvolupament de la hisenda municipal.

El procés d'emmurallament dels nuclis urbans viscut a Catalunya al darrer terç del segle XIV constituïa un efecte col·lateral de les guerres en què estigué implicada la Corona d'Aragó a les dècades centrals de la centúria i, en definitiva, de la inestabilitat bèl·lica que es visqué arreu de l'Europa occidental durant tota la centúria. Des de la Guerra dels dos Peres i de les primeres entrades de companyies mercenàries, les exigències fiscals de la monarquia s'alternaren amb pressions per a la millora de les estructures defensives de viles i ciutats. I és que, finalitzada la contesa entre els dos reialmes més poderosos de la península, les successives amenaces d'invasió de contingents armats i les incursions que s'acabaren materialitzant amb força regularitat (d'acord amb el que hem vist: els anys 1368, 1374, 1384-85, 1389 i 1396) activaren un autèntic programa de la monarquia orientat a la defensa del Principat i que incloïa com a prioritat accelerar el ritme de les obres de murs i valls de les principals poblacions.[333]

Tal com ha estat assenyalat per diversos autors, la situació de Girona dins el Principat, en la via natural cap a Barcelona des del nord-est una vegada creuats el comtat del Rosselló i els Pirineus, el convertia en un enclavament important des del punt de vista geoestratègic. Així s'entén la insistència amb què Pere III i els seus fills i successors pressionaren per a la millora del sistema defensiu davant unes autoritats locals menys actives del que caldria suposar. I, fos o no encertada la cèlebre denominació de «clau del regne» (es podria al·legar que la primera gran ciutat dels dominis dels reis d'Aragó entrant des del nord fou, durant bona part de la baixa edat mitjana, Perpinyà) el municipi (i en part la resta de comunitats de la batllia) feren una gran inversió econòmica per reforçar l'estructura de muralles preexistent

333. Per a un enquadrament general del fenomen que aglutina totes les investigacions fetes entorn de diverses localitats i cronologies de la Catalunya dels segles XIV i XV: Pere VERDÉS PIJUAN, «Els processos d'emmurallament» a *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura*. Vol. III. *Dels palaus a les masies*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 130-137.

i ampliar-la cap a altres ravals, donant peu a un dels perímetres emmurallats més llargs de Catalunya.[334]

*Una panoràmica general de la construcció de les muralles de Girona (*c. *1360-* c. *1412)*

Encara que l'evolució de les muralles de la ciutat de Girona ha estat objecte de diversos estudis, aquí ens limitarem a ressaltar alguns dels aspectes ja plantejats i, sobretot, ens cenyirem als efectes que tingué el procés per a la consolidació de les estructures fiscals i financeres de l'administració municipal.[335] De cara a esbossar una cronologia global de les obres, val la pena considerar, des d'un bon principi, que a la segona meitat del segle XIV la ciutat tenia el recinte emmurallat d'orígens romà i carolingi, flanquejat pels castells de Gironella, Sobreportes i Cabrera (denominat de Requesens d'ençà del segle XIII) i que n'encerclava el nucli més antic, la posteriorment anomenada «Força Vella».[336] En conseqüència, quedava pendent reforçar aquests trams i, sobretot, fortificar amb la construcció de torres i portals ben defensats els murs de poca consistència que s'havien anat alçant a la zona de l'Areny, a tocar de l'Onyar. Així mateix, calia endegar una gran ampliació del recinte per

334. Vegeu, en aquest sentit, les reflexions que C. Guilleré dedica a la denominació «clau del regne» atribuïda a la ciutat de Girona: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV…*, vol. I, p. 40-49. Quant a una visió més àmplia que cobreix diversos períodes històrics i que, a més, avalua el grau de mitificació que pogué experimentar aquesta idea en temps passats: Josep CLARA RESPLANDIS, *La Clau del regne: Girona, setges i mites*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2008.

335. Les muralles han estat estudiades en especial des del punt de vista arquitectònic. Amb tot, la documentació conservada permetria abordar molt més a fons el seu finançament i els costos econòmics que tingué, així com els conflictes socials i polítics que provocà la que fou, sens dubte, la principal obra civil del bisbat durant el segle XIV. Un dels punts de partida principals continua essent un elenc de documents extrets de la Cancelleria Reial i dels fons notarials de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona: Josep M. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas de Gerona (1362-1685). Notas documentales para su historia», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 17 (1964-1965), p. 331-372. A banda de treballs d'historiadors gironins clàssics com Emili Grahit, n'han abordat aspectes parcials P. FREIXAS CAMPS, *L'art gòtic a Girona...*, p. 42-44; i C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. I, p. 497-498. A propòsit d'una visió de conjunt més recent que, a partir d'una història general de les muralles gironines, recull informacions abundants del període baixmedieval: David IGLÉSIAS FRANCH, *La muralla de Girona. Dels orígens a l'enderrocament*, Girona: Ajuntament de Girona-Institut d'Estudis Gironins, 2003, p. 35-71. Quant a material gràfic i il·lustracions dels vestigis que es conserven i una síntesi d'algunes de les fases principals del procés constructiu: J. CANAL *et alii*, *Atles d'Història Urbana de Girona..*, p. 126-133.

336. Josep M. NOLLA BRUFAU, «Les muralles de la Força Vella: dades arqueològiques i documentals» a *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès…*, p. 246-254.

tal d'incloure-hi els sectors d'urbanització més recent, en especial dels segles XII i XIII, al sud i sud-est (Vilanova), al nord (els burgs de Sant Feliu, de Sant Pere de Galligants i de Santa Eulàlia) i igualment a la riba oest de l'Onyar (el Mercadal), fins aleshores desprotegits. Davant d'això, la documentació coetània es referia als murs vells per designar el perímetre primitiu i qualificava d'«obra dels murs nous» tota la resta. Un projecte de tanta envergadura s'anà concretant, com és obvi, en diferents fases, molt vinculades amb les successives invasions i les pressions exercides pel rei Pere el Cerimoniós i els seus descendents, combinades, de manera puntual, amb iniciatives de la població local.[337]

La primera fita en el procés d'emmurallament de Girona al segle XIV, en paral·lel a la dinàmica que es pot rastrejar arreu del Principat, es remunta a l'entrada de les companyies de Bertrand du Guesclin que tingué lloc l'any 1361. Aleshores documentem que Pere III envià a la ciutat un delegat (Berenguer d'Abella, procurador reial al ducat de Girona) per tal d'impulsar la consolidació del recinte ja existent i començar-ne a dissenyar una ampliació. Al mateix temps, els jurats diputaren un mercader que s'ocupà de pagar els costos d'aquella primera obra, que devia incloure la construcció de diverses torres i portals tant a les muralles primigènies com a la riba dreta de l'Onyar, a més de tapiar les obertures de les cases que hi tenien façana i d'habilitar una zona de seguretat tot al voltant, enderrocant, sempre que feu falta, construccions annexes.[338]

En definitiva, a l'alçada de 1362 hi havia en curs la reparació de l'anomenat «mur vell» de la ciutat, així com una obra nova a l'Areny,

337. Autors com P. Verdés o J. Vidal ja han posat en relleu respecte del procés d'emmurallament d'altres poblacions la «cronologia, essencialment, bèl·lica» o lligada a la defensa de la ciutat de successives amenaces externes. Quant al segon autor i a l'estudi que dedica a la ciutat de Tortosa: Jacobo VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat: L'activitat constructiva de la universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 131-137.

338. Pel que fa a les despeses per desplaçar-se a Girona que el govern local abonà a Berenguer d'Abella: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 78r, 1361/12/24. A propòsit d'unes ordinacions del rei sobre les obres necessàries que s'han datat del juliol de 1362, amb algunes instruccions ja anticipades per lletres enviades pel rei el setembre de 1361: Ll. R., vol. I, doc. 250 (1361/09/19), 251 (1361/09/20); J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 1 (1362/07). Quant a alguns pagaments fets pel diputat dels jurats, Pere de Montcanut, entre 1361 i 1364, a ferrers i altres operaris o a proveïdors com calciners, així com indemnitzacions a propietaris de cases que donaven a l'Onyar o a un paborde de la seu a qui s'havia enderrocat un habitatge a prop de la torre Cornèlia: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 60r-v (1361/10/14), 83r (1361/12/27), 100r (1362/04/10); AMGi, I.1.1., n. 5, f. 117 (1362/06/13), 134v (1362/07/15), 159v (1362/10/25); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, f. 18v (1363/05/30), 68v (1364/01/10), 73r-v (1364/01/25).

en especial a l'extrem nord, al sector dit «de Ballesteries».[339] Aquest tram que vorejava el riu Onyar tardà força a completar-se segurament: l'any 1369, coincidint amb una nova invasió que s'havia produït mesos abans al nord-oest del Principat i una nova acceleració del procés, els obrers escollits pel rei nomenaren un supervisor dels treballs que encara es duien a terme en aquella àrea.[340] En aquest mateix context, l'any 1368 el rei va exigir l'inici de l'emmurallament del Mercadal i en donà instruccions molt detallades, però, menys de dos anys després, davant la interferència que suposava aquesta construcció per a les obres del nucli principal de la ciutat, s'interrompé i, tal com explicarem, no es reprengué seriosament fins l'any 1385, malgrat algun petit avenç pels volts de 1374.[341]

El ritme dels treballs endegats simultàniament estava molt condicionat per la lentitud de la maquinària per finançar-los, és a dir, per les dificultats per cobrar les talles o les reticències que hi havia, en un principi, a orientar determinats ingressos a aquest propòsit. Així, a falta d'incentius importants abans de 1373, és probable que no s'anés gaire més enllà del perfeccionament de la muralla entre Ballesteries i

339. Ll. R., vol. I, doc. 264 (1362/09/20).

340. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 3, s. f., 1369/06/18.

341. Cal indicar que l'encerclament del raval del Mercadal, per contrast amb la resta de sectors de la ciutat, potser responia a l'origen a una iniciativa veïnal que es remunta justament a l'any 1361. El desembre d'aquell any, habitants destacats del barri, entre els quals hi havia l'escrivà reial Bartomeu I Avellaneda i el mercader Bernat II Guic (vinculat a l'aparell tributari de l'erari reial), ja volgueren impetrar del Cerimoniós una provisió per tal que «murus construi et facere possent in Mercatallo», si bé és probable que el primer obstacle amb què toparen fou el recel d'altres veïns i propietaris del raval a repartir una derrama de cara a la pròpia missatgeria enviada per elevar la petició al monarca: AHG, Gi-05, vol. 260, s. f., 1361/12/23. Pel que fa a l'ordre explícita de Pere III del novembre de 1368 i en què, sintetitzant les precisions que es donen, es dictava, en primer lloc, excavar uns valls que havien d'anar des del camí barcelonès fins a la part de les hortes, i s'hi afegia que, sobre la terra que en resultés, s'alcés una palissada, a més d'una paret de pedra i calç, en cas que l'aigua del fossar no fos suficient per resguardar el perímetre: ACA, C, reg. 1080, f. 102r-103, 1368/11/02. Pocs mesos després, el rei seguia insistint en la conveniència d'erigir murs i obrir valls al raval del Mercadal i, de fet, encara hi comptava menys d'un mes abans d'ordenar-ne el cessament temporal: J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 7 (1369/05/18), 8 (1370/03/23). La missiva que en manava l'aturada: Ll. R., vol. II, doc. 306 (1370/04/17). Per una nova ordre de represa de 1374: J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 11 (1374/07/25). Malgrat això, el gener de 1376, el Cerimoniós constatava que, a despit del que ell mateix havia disposat, no s'hi estava actuant: J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 16 (1376/01/25). Les discontinuïtats en l'empresa entre 1368 i mitjan dècada de 1380 són analitzades amb força detall a: Josep CANAL ROQUET *et alii*, «La construcció de la muralla medieval del Mercadal en el darrer terç del segle XIV», *Annals de l'Insitut d'Estudis Gironins*, XLIX (2008), p. 59-86.

l'extrem sud de l'Areny, en la mesura, a més, que la construcció d'alguns trams com el del carrer de la Galea s'adjudicaren a particulars.[342]

La invasió de l'infant Jaume de Mallorca de 1374 marcà un nou punt d'inflexió, si bé anava precedit per noves notícies de l'any anterior. Des que, a la primavera de 1373, circularen els primers rumors d'un possible pas per sòl català del duc de Lancaster en direcció a Castella, l'administració reial instà les autoritats locals a perseverar en el procés i s'hi destinaren força recursos, com no havia succeït des dels anys 1368 i 1369.[343] En aquell context i el de l'entrada efectiva de les companyies de l'infant de Mallorca per la Cerdanya la tardor de 1374, a semblança dels que ja s'havien obert en altres punts dècades enrere, es començaren a excavar valls en algunes parts de les muralles de l'Areny recentment bastides. S'alçaren dues o tres bestorres a la façana fluvial.[344] Durant el decenni de 1370 també es devia avançar molt en el tram que havia de connectar la torre dita en època contemporània «del Telègraf», al vèrtex sud-est de la muralla primitiva, amb l'inici del carrer del Carme, a la riba de l'Onyar. Es coneixen, sobretot, els treballs duts a terme a finals del decenni pel mestre d'obres Pere Sacoma a la torre dita «dels Predicadors», a tocar del convent d'aquest orde, unes obres que, d'altra banda, foren cofinançades pel municipi i pel capítol de la seu i a les quals es destinaren uns 10.000 s.[345] Amb tot, no és segur que el tram

342. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 248r-v, 1370/03/23; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 63r, 1374/08/02, 65r, 1374/09/24. En tot cas, resulta plausible la hipòtesi que llavors ja s'havia actuat cap a la zona del pont de framenors per tal com s'havien expropiat alguns habitatges del carrer Taverneries: AHG, Gi-05, vol. 300, s. f., 1373/01/28. En llocs com Cervera aquestes cessions a particulars pogueren servir per al manteniment de torres una vegada consolidat el recinte: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 716-718.

343. Quant als primers «ardits» o rumors de l'entrada de companyies i l'aparició de noves ordres reials: J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 9 (1373/03/04). Seguint una cronologia molt similar, J. Vidal considera que a Tortosa hi hagué activitat constructiva a les muralles de manera gairebé ininterrompuda des del 1368 fins al desembre de 1372, si bé el juliol de 1373 una nova missiva del Cerimoniós tornà a accelerar el procés: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*..., p. 140-141.

344. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 66v (1374/10/04), 85v (1375/03/16). La construcció del llenç de mur de l'Onyar fou, doncs, una obra important que, per exemple, comportà l'enderrocament complet d'un conjunt de taules destinades a carnisseria que hi havia a prop de l'Onyar: ACA, C, reg. 1723, f. 33v-37v, 1377/10/13, Girona.

345. J. CANAL ROQUET *et alii*, *Atles d'Història Urbana de Girona*..., p. 132. P. Freixas apunta que la contractació de Pere Sacoma per a aquella obra tingué lloc entre els anys 1376 i 1380: Pere FREIXAS CAMPS, «Les muralles de Girona», *L'Art Gòtic a Catalunya*..., vol. III, p. 139; ÍD., *L'art gòtic a Girona*..., p. 43-44. Quant a la quantitat global aportada com a ajuda graciosa per part del capítol de la seu de cara a la construcció de la torre: AHG, Gi-04, vol. 48, f. 8v, 1380/06/22; AMGi, I.1.1., n. 24, f. 31v-32r, 1391/10/09.

sencer vers la muntanya, segons la forma que s'hi refereix alguna font, s'hagués completat abans de l'any 1385 o 1386.[346]

Per una altra banda, a partir de l'abril de 1375 s'obrí un nou front: l'encerclament complet del burg de Sant Feliu. Així s'anava molt més enllà que l'any 1362, quan simplement es fortificaren els murs exteriors de l'església que presideix el barri. Pere III ho reclamava en una eloqüent carta, seguida d'altres amb el mateix objectiu, en què ressaltava el gran nombre de famílies que vivien en aquell raval i, en especial, el fet que al temple que li donava nom es conservaven les despulles de diversos sants i del màrtir més vell de Girona.[347] El burg contigu de Sant Pere de Galligants, en canvi, hagué d'esperar gairebé tres anys per incorporar-se al perímetre de muralles. El monarca ordenà l'inici de les obres el gener de 1378, després d'haver-se assegurat que comptava amb la col·laboració de l'abat del monestir benedictí que havia donat

346. Està provat que el nou mur alçat entre finals de la dècada de 1370 i principis de la següent afectà els annexos i els horts del convent de Sant Domènec i que la comunitat va haver de ser indemnitzada pel municipi, en especial per l'afectació patida en un aljub o safareig, causa d'un veritable litigi. Vegeu, per exemple: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 22r, 1383/08/03; AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11670, f. 19r, 1386/02/21. A l'alçada de 1385, la torre que quedava al sud del convent, possiblement la denominada «dels Predicadors» o «de Sant Domènec» que esmentàvem, ja s'havia construït sencera i aleshores tan sols s'hi adherí una verdesca o afegit de fusta: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11670, f. 11r, 1385/08/05. Per contra, a principis de 1386, es nomenava un obrer per ocupar-se dels treballs previstos en una torre a prop del pont de framenors i també els projectats en el mur que quedava damunt el convent dominic, on consta que es perfeccionà (o tot just s'enllestí) una torre anomenada «de Santa Maria» «qui est supra monasterium fratrum predicatorum Gerunde» i que devia quedar uns metres al nord-est respecte de la dels Predicadors: AMGi, I.1.1., n. 15, f. 24r, 1386/01/08; AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11670, f. 21v, 1386/07/05. Aquella obra a la torre de Santa Maria es finançà amb una talla repartida entre habitants de la vegueria: AHG, Gi-05, vol. 413, s. f., 1386/03/29. Per altra banda, certs elements permeten imaginar que el mur que davallava fins al principi del carrer del Carme vorejant el barri del convent de la Mercè ja havia estat completat per aquelles dates. Ens referim a indicacions sobre l'obertura d'una plaça en el camí cap al convent carmelità que arrencava un cop creuades les muralles i al fet que l'any 1390 hi havia una torre anomenada «de Sant Marc» que llavors es reforçà a causa de la invasió dels Armanyac. Respectivament: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 50r, 1387/08/08; AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11672, s. f., 1390.

347. ACA, C, reg. 1249, 32v-33r, 1375/04/14, Lleida; J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 14 (1375/04/14), 15 (1375/04/14). L'obra d'emmurallament del burg havia de comprendre dos trams: per la banda oriental havia d'enllaçar la muralla del claustre i de la canònica de la seu fins al Galligants, davant la capçalera del monestir de Sant Pere, mentre que la muralla occidental aniria al llarg de l'areny de l'Onyar, més enllà de l'actual plaça de Sant Feliu: J. CANAL *et alii*, *Atles d'Història Urbana de Girona...*, p. 130. Sabem que la intervenció iniciada l'any 1362 implicà l'enderrocament d'algunes construccions de l'exterior del portal de Sobreportes, com ara una casa de l'almoina fundada per Pere de Fontclara a la capella de Santa Maria de les Puelles: ADG, Pergamins de Sant Feliu de Girona, n. 1335, 1363/08/09.

peu a la urbanització del sector des de la segona meitat del segle XII i que a la primavera d'aquell any ja havia fet bestretes importants per tal que arrenquessin els treballs.[348] Tanmateix, les obres dels burgs de Sant Feliu i de Sant Pere probablement no s'havien completat ni l'any 1389, a pesar de l'entrada de gents d'armes liderada per Bernat d'Armanyac, ni el següent.[349] Mentrestant, en contrapartida, seguiren reforçant-se torres i portals de l'àrea de l'Areny tocant al pont de framenors, tenint en compte, a més, que algunes estructures quedaren afectades per una gran riuada de l'Onyar de 1380.[350]

L'arribada al Principat de tropes mercenàries per socórrer el comte d'Empúries, en guerra oberta amb el rei, emmarca un nou repunt significatiu de l'any 1385. Aleshores s'abordà definitivament la tasca de vallejar i murar el raval del Mercadal.[351] El Cerimoniós ho ordenava al gener i hi donava un impuls important al mes de maig destinant al finançament dels treballs tot el que haguessin de pagar al llarg d'aquell any els habitants del barri en les imposicions recaptades pel municipi.[352]

---

348. ACA, C, reg. 1262, f. 102v-103, 1378/06/07; J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 18 (1378/06/21).

349. AMGi, I.1.1., n. 18, f. 36r-v, 1389/05/16. L'any 1390 encara s'obtenia una llicència per emetre rendes que s'havien de destinar a la continuació dels murs de Sant Pere i es nomenava un manefla o supervisor diari de les obres: Ll. R., vol. II, doc. 369, 1390/05/09; AMGi, I.1.1., n. 21, f. 25v, 1390/06/01.

350. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. 1380, f. 88v-89r, 1380/08/10. S'informa que la part baixa del mur de la Galea havia quedat danyada a: Ll. R., vol. II, doc. 335 (1380/08/20); AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 5r-6r (1380/03/01); AMGi, I.1.1., n. 10, f. 31v-33r, 1380/06/16. Aquella inundació, juntament amb una altra que es produí l'any 1366 (la data de 1367 és fruit d'un error d'interpretació del còmput cronològic), ja fou documentada per l'historiador i arxiver J. de Chía: Julián DE CHÍA, *Inundaciones de Gerona: Relación històrica de las más notables que han causado en esta ciudad las avenidas de los ríos Ter, Oñar, Güell y Galligans desde la ocurrida en 28 de diciembre de 1367, hasta las que tuvieron lugar en 8 y 11 de octubre del corriente año de 1861*, Girona: Impremta de Paciano Torres, 1861, p. 1-2. La inundació devia tenir lloc els darrers dies del mes de febrer (en concret, el dia 26), vistos un esment aïllat en un manual notarial, la correspondència amb què algun testimoni relata com afectà el Mercadal i el convent de framenors, i escriptures de la notaria i de la cort reial o la data del donatiu al convent del Carme que el consell municipal acordà a fi d'ajudar-lo a recuperar-se de diversos desperfectes en llibres i vestimentes: AHG, Gi-05, vol. 313, f. 47v (es data un assentament «actum XXVII die februarii anno presenti prima post diluvium»); AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 1r-v (1380/03/01), 3r (1380/03/01); AMGi, I.1.1., n. 10, f. 11r-12v, 1380/03/12.

351. Recordem que algunes de les dades aportades a continuació es poden contrastar amb les referències a afrontacions d'immobles i amb tot el relat general de Josep CANAL *et alii*, «La construcció de la muralla medieval...», p. 59-86; i, en una versió sintètica, J. CANAL *et alii*, *Història Urbana del Mercadal*..., p. 109-113. Sobre les dificultats intrínseques que plantejava l'emmurallament d'aquest sector a l'altra banda de l'Onyar: Josep M. NOLLA BRUFAU, «La defensa de la ciutat. Les muralles medievals de Girona», J. BOADAS RASET i S. PLANAS MARCÉ (dirs.), *Girona medieval: La clau del regne*... p. 59-71, en especial p. 69-70.

352. J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 19 (1385/01/23); ACA, C, reg. 944, f. 133r-134v, 1385/03/02, Girona. En aquesta segona missiva, de fet, el Cerimoniós

Pels volts del mes d'abril també s'aprovà una talla de fins a 120.000 s. que seria repartida entre tota la ciutat.[353] Malgrat tot, els perills evidents d'aquells mesos impedien que se centrés l'atenció només en el recinte de la riba esquerra de l'Onyar, ja que també es creia convenient assegurar els trams fortificats de l'altra banda amb reforços com ara merlets i bastides o més estructures addicionals de defensa.[354] Al llarg de 1385 se seguiren fent algunes actuacions al Mercadal, tot i les dificultats per mobilitzar els veïns.[355] Al mateix temps, però, resultava evident que els òrgans de govern municipal i els prohoms que hi tenien més influència no veien aquella àrea del nucli urbà com una prioritat. I n'és una bona prova que se succeïren diverses convocatòries del consell per trobar una manera de dotar amb fons suficients les obres, però no s'acabà celebrant cap sessió per falta d'assistents.[356]

Fet i fet, per bé que a la primera meitat de 1386 s'havien signat pactes entre els jurats i el consell, d'una banda, i els habitants del raval, de l'altra, pels quals es prometia des de la hisenda local una injecció de 77.000 s. (7.000 fl.) a les obres del perímetre del Mercadal, a finals de juny el rei Pere havia de seguir pressionant, mentre els veïns acusaven les autoritats de no haver transferit la quantitat pactada i els representants municipals insistien en la poca implicació d'aquells en els treballs diaris per fer avançar el projecte. Per això, el Cerimoniós exigia un darrer esforç a uns i altres i que se seguís llevant la talla acordada, encara que la seva missiva no tingué grans conseqüències i hagué de tornar a enviar-ne una altra. A finals d'any hi intervingué

arribava al punt d'autoritzar els habitants del Mercadal a crear una admininistració pròpia aplicant i arrendant exaccions específiques, emetre rendes assignades a aquests gravàmens i, fins i tot, a congregar-se (vint-i-cinc era el nombre suficient de persones per representar el conjunt del barri). Tot plegat només tindria vigència mentre duressin les obres, de manera que una vegada liquidats els deutes, les imposicions tornarien a estar sota control dels jurats de la ciutat. Això no obstant, és possible que, d'entrada, el dispositiu mai no entrés en funcionament.

353. AMGi, I.1.1., n. 14, f. 39v, 1385/01/26.

354. Per cadascun d'aquests elements: AMGi, I.1.1., n. 15, 24r, 1386/01/08; AMGi, I.1.1., n. 14, f. 4r-v, 1385/01/12.

355. El mes de juliol s'havien acordat uns capítols detallats sobre les obres dels quals tenim tan sols notícies indirectes: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 49v-50r, 1385/07/20. Per proves de la relativa continuïtat de les obres malgrat que no es finalitzés res d'específic: J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 20 (1385/10/30), 21 (1386/04/26). Cal ressaltar que en aquesta darrera carta l'enviat pel Cerimoniós era justament Bartomeu I Avellaneda, escrivà reial, aleshores ja ascendit a secretari, però que quan encara residia a Girona hem vist que formava part dels veïns del Mercadal que l'any 1361 demanaren l'emmurallament del barri.

356. AMGi, I.1.1., n. 15, f. 42v-43r, 1386/05/05; f. 50v, 1386/06/17, f 57v-59v, 1386/07/17 i 1386/07/18.

també la cort de l'infant amb pressions més efectives i obligant a emetre unes quantes rendes.[357] En qualsevol cas, a inicis de setembre de 1386, sembla que, a fi de completar almenys l'encerclament del raval, s'optà per una mesura en aparença provisional i d'urgència (si bé, de fet, la primera que establien les instruccions enviades pel Cerimoniós l'any 1368): envoltar-lo d'una palissada o paret de fusta que dificultés traspassar el fossar obert per la part exterior.[358]

Al cap de poc, entre la fi de 1386 i 1389, s'avançà progressivament en la construcció d'un mur de pedra el gruix i l'alçada del qual desconeixem.[359] A mitjan dècada de 1390, en tot cas, tenia les dimensions suficients per acollir un portal vers el camí barcelonès, un altre que donava al convent de Santa Clara i un tercer davant de les hortes de Figueroles, al marge de, com a mínim, una torre a tocar del rec septentrional del Mercadal.[360] També hi ha notícies de la consistència del perímetre per la façana de l'Onyar, atès que des de l'any 1397 es concediren llicències per fer obertures en albergs que s'havien quedat gairebé sense il·luminació.[361] De tota manera, sembla improbable que

357. J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 22 (1386/06/25).

358. Quant a les instruccions reials de 1368: ACA, C, reg. 1080, f. 102r-103, 1368/11/02. Per les actuacions de 1386: AMGi, I.1.1., n. 16, f. 4r-v, 1386/09/01, f. 13r, 1386/09/08. Quant als arbres que es compraren per muntar la palissada i que procedien d'una verneda de Fornells: AHG, Gi-09, vol. 11, s. f., 1387/05/12. Es finançà l'operació amb una emissió de censals morts: AMGi, I.3.3.1.5., llig. 3, f. 5r-v, *c.* 1390. Se'n va haver de tornar a fer una altra l'any 1387, mentre les obres seguien en curs: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 41v-42r, 1387/05/10.

359. Pel que fa a indicis de l'existència d'un mur de pedra i calç: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11673, f. 16r-v, 1385/07/08, 17v, 1386/02/27; AMGi, I.1.1., n. 20, f. 60r, 1390/04/22. Se sap, a més, que l'excavació de nous valls alterà el circuit de recs connectats a la séquia del Monar reial i alguns molins en resultaren perjudicats: ACA, C, reg. 1898, f. 32v-33r, 1390/07/07, Girona.

360. L'any 1390, de fet, es pactava l'obertura d'un portal de pedra orientat al camí de Barcelona que havia de tenir les mateixes mides que el portal del mur del raval de Sant Pere: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 86v-87r, 1390/08/26; AMGi, I.1.1., n. 22, f. 22r-v, 1390/12/08. Tot i això, és possible que els treballs no es completessin convenientment, ja que, una dècada més tard, si no és que es duia a terme una reforma integral de perfeccionament, es documenten moltes actuacions en aquest portal del camí barcelonès: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11675, quad. 3, 1408. Per una altra banda, el setembre de 1391 s'havia obrat amb dos arcs de pedra el portal de Santa Clara: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 31v, 1391/09/28. Per contra, l'any 1393 ja documentem el portal de Figueroles al nord i abans de l'any 1403 podien haver-hi arribat les aigües del Ter en alguna crescuda: AHG, Gi-09, vol. 21, [3 quad], f. 10r, 1393/09/09; AMGi, I.1.1., n. 38, f. 50r, 1403/08/29. Quant a la torre d'un dels recs que alimentava molins, possiblement la torre coneguda més endavant com la de Figueroles: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11672, s. f., 1390.

361. AMGi, I.1.1., n. 33, 24r, 1397/03/19; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1401/04/06.

tot el conjunt del raval estigués convenientment emmurallat i vallejat o, almenys, tal com l'administració reial hauria esperat.[362] En aquest sentit, l'any 1412, amb motiu de noves amenaces, s'hi seguien fent treballs. Foren igualment necessaris ajustos per la mateixa raó en una data prou tardana com la de 1438.[363] En ambdós moments, de fet, les obres de reparació i reforç es generalitzaren en els altres sectors més vulnerables del recinte emmurallat, com els burgs de Sant Feliu i de Sant Pere i el Mercadal.[364] Llavors també s'executaren treballs extraordinaris en punts molt concrets. Destaquen els destinats a la reforma de millora de Torre Gironella l'any 1411.[365]

Els mecanismes de finançament i l'impacte econòmic de l'obra

Si després d'aquesta panoràmica àmplia sobre el procés d'ampliació i millora dels sistemes defensius de la ciutat al llarg de la segona meitat del segle XIV i de les dècades inicials de la centúria següent, tornem a cenyir-nos a les primeres fases, és a dir, les compreses entre 1361 i 1383, resulta innegable l'impacte que tingué el finançament de les obres en la hisenda local. En efecte, la direcció anà a càrrec d'individus designats pel rei, però el municipi fou l'única institució encarregada

362. El juliol de 1396 la reina Maria, com a lloctinent del seu espòs Martí I, seguia ordenant la continuació de les obres de la muralla del Mercadal i retreia als edils gironins l'incompliment de la promesa de destinar-hi 3.000 fl.: Ll. R., vol. II, doc. 414, 1396/07/29.

363. Quant a l'any 1412: AMGi, I.1.1., n. 42, f. 24r, 1412/03/01. Respecte de 1438: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11669, 1438. En aquest darrer episodi hi ha mencions indirectes al fet que s'hagueren de pagar indemnitzacions a alguns particulars per obres a les muralles del Mercadal, cosa que fa pensar que en alguns trams s'ampliaren els murs o, més aviat, que s'enderrocaren petits edificis que s'hi havien annexat amb els anys: AMGi, I.1.1., n. 54, f. 99r, 1438/04/18; Íd., n. 55, f. 38v, 1439/10/17.

364. Per obres arreu amb campanyes especialment concentrades els anys 1411-1412 i 1438: AMGi, I.1.1., n. 41, f. 43r-44r, 1411/06/29; AMGi, I.1.1., n. 42, f. 20r (1412/01/25), 24r (1412/03/01); AMGi, I.1.1., n. 54, f. 116v-118r, 1438/11/03. També ens n'informa de manera indirecta el pacte a tres bandes entre la seu, representants de la ciutat i síndics de les comunitats del conjunt de la vegueria i batllia de Girona a propòsit dels treballs executats als murs del Mercadal i de Sant Pere pels volts de 1438: Ll. Vermell, doc. 103 (1442/09/07).

365. Quant a una part dels comptes que generà la primera fase de treballs: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 4. A propòsit de les obres específiques de Torre Gironella de 1411: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11686. A Tortosa, durant l'època de convulsió política de l'interregne després de la mort de Martí l'Humà, també es prengueren certes mesures per assegurar l'estat òptim de les muralles: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat...*, p. 146-147.

de captar recursos i gestionar-los.[366] Vegem ara quins foren els mitjans amb què s'abordà el projecte.

En teoria, una de les bases l'havien de proporcionar les barres o exaccions sobre la circulació de persones i mercaderies forasteres cobrades en diferents punts d'entrada dels recintes urbans i que es percebien de manera simultània a altres impostos indirectes com les imposicions municipals. La finalitat original de les barres estava lligada al manteniment de determinades infraestructures públiques.[367] D'aquesta manera, Girona, com moltes altres viles i ciutats, gaudia d'una concessió per llevar barres des d'almenys 1357 (deixant de banda precedents fins i tot anteriors). Justament, durant el primer bienni de treballs intensos a les muralles, n'obtingué una pròrroga per cinc anys.[368] Aleshores, a més, la llicència contemplava que el seu producte es destinés a la reparació dels murs i fossars que el monarca havia ordenat.[369] Abans que s'acabés el quinquenni de vigència, es tornà a sol·licitar una renovació del privilegi que, de nou, permetia usar la barra per destinar-la a l'emmurallament.[370]

La seqüència de renovacions que, ben mirat, anaren al mateix ritme que les obres i les conjuntures que el marcaren, no s'aturà al final de la dècada de 1360, sinó que l'any 1370 se sol·licità una nova pròrroga quinquennal, l'any 1374 una altra, aleshores per un trienni, i, finalment,

366. El fenomen es manifesta en uns termes molt similars a la França de mitjan segle XIV en endavant. En paraules d'A. Rigaudière: «du "budget de l'état", l'essentiel du financement des fortifications glisse vers les "budgets urbains"»: Albert RIGAUDIÈRE, «Le financement des fortifications urbanes en France du milieu du XIVe siècle à la fin du XVe siècle», *Gouverner la ville*..., p. 417-497, en especial, p. 444-471, 496-497.

367. Vegeu sobre aquestes exaccions: Pere VERDÉS PIJUAN, «Sobre la regalia d'establir imposicions i barres a Catalunya: la convinença de Sant Joan Despí (1370)», *Initium*, 10 (2005), p. 545-578.

368. Per a alguns esments indirectes anteriors a les barres que, amb el propòsit de finançar determinades obres públiques, es cobraren a la ciutat, algunes en punts específics com ara l'entrada del carrer de Pedret: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 1, f. 210r-v, 1351/11/09; AMGi, I.1.1., n. 2, f. 20r-v, 1353/11/28; AMGi, I.1.1., n. 2, f. 19r-23v, 1354; AMGi, I.1.1., n. 2, f. 147v-148v, 1356/01/11. Recordem, d'altra banda, les referències a barres ja llevades als anys 1322 i 1337: cap. 1.2.

369. C. Pergamins, vol. I, doc. 521 (1362/06/15). És possible que des del consell s'insistís en la necessitat de renovar la llicència l'octubre de l'any anterior: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 4, f. 42r-v, 1361/10/25.

370. C. Pergamins, vol. I, doc. 542 (1366/06/08). En aquest nou privilegi s'especificava, tanmateix, que el col·lector de la barra, a diferència del que devia haver succeït, no havia de retre comptes als mateixos dirigents locals, sinó al batlle general de Catalunya o a qui aquest delegués. En la concessió de 1374 s'assumeix l'obligació per tal com la nova pròrroga només s'atorgà quan els jurats de Girona hagueren mostrat els comptes dels anys anteriors.

una més per cinc anys a partir del gener de 1380.[371] En síntesi, des d'aleshores i durant tota l'època que estudiem, es perceberen barres de manera pràcticament ininterrompuda exercici rere exercici. Hem d'afegir-hi que la percepció de drets de barra per part del govern municipal en algunes de les principals entrades al nucli urbà es dugué a terme gairebé sempre mitjançant l'arrendament a particulars per períodes d'un any, si bé des de les acaballes del segle XIV aquests lapses es tendiren a prolongar.[372]

Així, doncs, a partir de l'any 1362 els preus obtinguts de l'arrendament de les barres es consolidaren com l'ingrés bàsic que havia de permetre disposar de manera regular de fons per als costos d'emmurallament.[373] Tot i això, no hem de perdre de vista que la font fiscal principal i més rendible del municipi des de la dècada de 1350 no era aquesta exacció sinó les imposicions aplicades sobre el consum i el comerç d'un gran nombre de productes. Sota control del municipi de resultes de les concessions lligades a les ajudes de les guerres mediterrànies i amb la plena confirmació que suposà en aquest sentit el privilegi general promulgat pel rei Pere III en el marc de les Corts de Montsó de 1362-1363, constituïren la base sobre la qual s'havia de sustentar l'endeutament de la hisenda local, sobretot arran de les demandes fiscals de la guerra amb Castella.[374]

---

371. Ll. R., vol. II, doc. 303, 1370/05/08; C. Pergamins, vol. I, doc. 565 (1374/05/05). D'altra banda, en la darrera llicència consta explícitament que la seva expedició costà als magistrats gironins 600 florins (6.600 s.). De la concessió de 1380 només n'hem localitzat un parell d'esments indirectes: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 23v, 1380/04/04; AMGi, I.2.1., llig. 7, s. f., 1380/07/08.

372. Cal fer notar que en el cas de Girona, a partir com a mínim de 1360 (abans hi ha al·lusions a una barra denominada «de dalt» i l'altra «de baix»), s'arrendaven conjuntament tots els drets que es poguessin llevar en distints dispositus muntats en portals i llocs de pas de la ciutat sense establir distincions entre ells ni gairebé mai fer-ne referència de manera concreta, per contrast, per exemple, amb la vila de Castelló d'Empúries, on l'única barra existent a la dècada de 1380, per una transferència dels comtes als regidors municipals, es trobava al camí de Roses: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Fiscalidad y finanzas en una villa señorial catalana..», p. 317-318.

373. En poblacions com Manresa, en canvi, tot fa pensar que les concessions per recaptar barres, obtingudes del rei a partir de 1383, tan sols serviren per al manteniment i la neteja dels panys i valls d'un perímetre de muralles que aleshores ja s'havia completat: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 333.

374. El rol que tingueren les barres a Girona respecte de l'obra dels murs contrasta amb el cas, per exemple, de la ciutat de Tarragona, on, en absència de barres, una part important de les imposicions que el rei, amb l'aprovació de l'arquebisbe, autoritzà implantar entre 1362 i les acaballes de la dècada de 1380 serviren per a les obres d'emmurallament, a més, és clar, d'orientar-se al deute acumulat per emissions de rendes: Jordi MORELLÓ BAGET, «Les muralles trescentistes de Tarragona: finançament, subjectes fiscals i problemes concomitants», *Butlletí Arqueològic*, V, 33 (2011), p. 151-219, en especial p. 169-173.

Tanmateix, l'opció d'usar les imposicions per a les obres de les muralles va donar peu a força equívocs a la ciutat de Girona. D'entrada, l'estiu de 1362, mentre no es concretava la llicència per llevar una barra, sembla que les autoritats gironines havien decidit utilitzar els lliuraments dels arrendataris d'imposicions per liquidar despeses pendents. Pere el Cerimoniós, però, ho impedí al·legant que no es podia tocar cap diner d'aquells impostos.[375] L'afer no s'acabà aquí, malgrat tot.

A finals de l'any 1370, el projecte d'emmurallament entrava en la fase més decisiva i exigia recursos immediats. I aleshores fou el monarca qui, en una de les moltes cartes que envià pressionant perquè s'accelerés el ritme de les obres, manà a un dels seus enviats a la ciutat que prengués 50.000 s. del producte de les imposicions i que els destinés a les muralles. No disposem de documentació per corroborar si es complí la instrucció donada. En qualsevol cas, l'any 1374, un nou manament reial disposava l'obligatorietat d'esmerçar cada setmana 2.000 s. a les obres procedents dels al·ludits impostos indirectes.[376] Per aquell exercici tampoc no es conserven registres comptables que permetin constatar com es procedí. De tota manera, una operació de la magnitud de la construcció i fortificació dels murs i amb despeses gairebé diàries era impossible que avancés tan sols amb les entregues periòdiques (com a molt setmanals, si és que realment es complien sempre els terminis estipulats en subhastar-se) dels arrendataris de barres i, en ocasions especials, d'imposicions.

Per això, al llarg de la dècades de 1370 i 1380 es va recórrer diverses vegades a talles extraordinàries per finançar els treballs del sistema defensiu de la ciutat. Ben mirat, el disseny de derrames permetia posar sobre la taula diversos debats sobre l'abast i els límits de la massa contributiva amb què el projecte d'emmurallament podia comptar.[377] En primer lloc, ajudava a plantejar fins a quin punt determinats grups tradicionalment exempts dels impostos municipals com els eclesiàstics o els jueus havien de contribuir econòmicament a unes obres de caràcter

375. Ll. R., vol. I, doc. 261 (1362/07/29).

376. Successivament: Ll. R., vol. II, doc. 314 (1370/11/26); ACA, C, reg. 1240, f. 59r-v, 1374/03/04, Barcelona. El fet de desviar temporalment, per ordre del rei Pere III, el producte de les imposicions als treballs de fortificació també es documenta a la vila de Cervera entre els anys 1369 i 1377: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 54-55.

377. Malgrat la importància d'aquests debats per a la història de l'emmurallament de qualsevol vila o ciutat com Girona, en aquesta obra no hi aprofundirem i ens limitarem a apuntar-los.

públic i d'interès comú com aquelles;[378] alhora, què es podia exigir a les parròquies de l'entorn més immediat de la ciutat sense cap reducte fortificat i obligades a recollir-se dins els murs de la capital en cas d'amenaces bèl·liques;[379] i, en darrer lloc, com s'havien de repartir exactament els costos dels diferents recintes de la ciutat entre els veïns dels barris que la formaven.[380] Així mateix, constituïa un mitjà força útil per resoldre el delicat afer de la indemnització de particulars amb immobles afectats per la fortificació de determinats sectors dels murs.

En definitiva, les talles o el producte de l'arrendament del dret de barra oferien, doncs, certes possibilitats als responsables de gestionar el finançament de les muralles, encara que es tractava de recursos fiscals massa lents en cas d'urgència. Per això, el gran projecte que estudiem també contribuí a augmentar el deute de les arques municipals. L'any 1362, en els primers compassos de les obres, el consell decidí, davant les càrregues que suposaven les obres iniciades feia poc, atorgar poders als jurats i a altres prohoms per tal d'obtenir pecúnia mitjançant préstecs a curt termini o l'emissió de rendes. De tota manera, llavors no es dugueren a terme vendes de violaris o censals o, almenys, els capitals obtinguts és més probable que es destinessin a demandes fiscals de la Corona que no pas als treballs dels murs.[381] A partir del maig de 1366, en canvi, arran del pas de les companyies de Bertrand du Guesclin,

378. Quant al cas de la contribució dels eclesiàstics a la fiscalitat municipal a Cataluna, P. Verdés ja n'ha traçat les línies mestres, tenint en compte, a més, diversos exemples gironins: Pere VERDÉS PIJUAN, «La contribución eclesiástica a la fiscalidad municipal...», p. 131-168. Pel que fa a la comunitat jueva, sabem que signà una concòrdia amb els jurats entre els anys 1360 i 1362 i que una sentència del jutge ordinari de la cort reial determinava que l'aljama havia de pagar a la ciutat 3.000 s. al llarg de quatre anys: Gemma ESCRIBÀ BONASTRE i M. Pilar FRAGO PÉREZ (eds.), *Documents dels jueus de Girona, 1124-1595*, Girona: Ajuntament de Girona, 1992, doc. 415 (1362/07/15).

379. Pel que fa a les aportacions de les comunitats de la rodalia, només es disposa d'una primera cartografia de les parròquies i dels llocs als quals s'exigiren contribucions pels volts de 1390: E. MALLORQUÍ GARCIA, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona*..., p. 269, 292-294. A falta de més recerques respecte de Girona, remetem al cas ben estudiat de la ciutat de Tarragona i el seu entorn: J. MORELLÓ BAGET, «Les muralles trescentistes de Tarragona...», en especial p. 179-201; ÍD., «La contribució dels homes del camp a les muralles de Tarragona: els terratinents de Reus i la sentència de 1390», *Initium*, 11 (2006), p. 915-933.

380. A propòsit del dubte sobre si a tots els habitants de la ciutat corresponia pagar per tots els trams de muralles que havien d'encerclar els diversos sectors del nucli urbà, o sigui si, per exemple, un veí del burg de Sant Pere havia de tributar en els impostos destinats a finançar el mur de la Vilanova o un de domiciliat a tocar del complex catedralici havia de fer el mateix per les muralles del Mercadal i viceversa, la controvèrsia és patent des d'un bon principi i condicionà enormement l'avanç del projecte en algun dels ravals.

381. AMGi, I.1.1., n. 5, f. 114v-115r, 1362/07/11.

es documenten vendes amb el propòsit específic de contribuir a les estructures defensives de la ciutat.

Amb la nova entrada de tropes mercenàries de l'any 1368 es tornà a plantejar la necessitat de captar crèdit per poder accelerar el ritme de les obres: els problemes financers que arrossegava el projecte quedaven més patents que mai. L'agost d'aquell any, davant l'amenaça d'invasió, Pere III s'adreçava al batlle de Girona per advertir que el «defalliment de moneda» no havia de convertir-se en un entrebanc per completar la consolidació dels murs vells i la construcció dels nous, i li manava que convoqués urgentment el consell i que els seus membres quedessin tancats al convent de framenors fins a trobar un mitjà per recollir fons per a ambdues parts de l'obra. En la missiva, certament expeditiva, se suggeria, a més, la possibilitat que, en cas que ho desitgessin, els concedia de manera automàtica llicència per vendre violaris i censals, sempre que es destinessin només a l'obra.[382]

Les autoritats municipals no dubtaren a sol·licitar-la, i aquella lletra establí un precedent per a anys posteriors. A l'octubre s'expedí l'autorització corresponent i al desembre es nomenaren quatre síndics amb la potestat de vendre censals morts al 7,14% o rendes mixtes, encara que potser aquests representants, a la pràctica, no dugueren a terme cap emissió.[383] Per contra, al mes de febrer següent foren investits síndics per al mateix propòsit els propis jurats d'aquella legislatura. Segons es recull en la liquidació dels comptes que els foren auditats un temps després, aconseguiren acumular amb emissions de rendes 96.298 s., si bé s'especificava que només 64.060 s. s'invertiren directament a les

382. J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 3 (1368/08/31). D'un tarannà igualment expeditiu i sever era la carta que el monarca havia enviat al veguer el mes d'abril anterior en què ordenava la detenció dels que pertorbaven les obres de les muralles amb l'objectiu de poder-los castigar personalment: Ll. R., vol. II, doc. 304 (1368/04/28). De fet, al llarg de 1368 es documenten pressions similars per part del Cerimoniós a altres ciutats catalanes, com ara a Tortosa, les autoritats de la qual foren obligades a completar les obres d'uns nous murs forans sota pena de perdre el cap: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*..., p. 137. A propòsit de la invasió de les companyies liderades per Bertrand du Guesclin que es produí aquell any i on se citen les obres d'emmurallament dutes a termes en llocs com ara Vic, Tàrrega o Santpedor, vegeu: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La convocatoria del *usatge Princeps namque*...», p. 79-107.

383. AMGi, I.3.3.2.4., RG 43104, f. 267r-272v, 1368/12/26. Sense que puguem corroborar si el sindicat finalment es posà o no a la pràctica, en una sessió del consell celebrada el mes de setembre en què es feia eco de les pressions del Cerimoniós per a l'emmurallament, s'acordà l'arrendament de la imposició dels peixos a dos anys vista i a "diners primers", és a dir, cobrant el global del preu per avançat, un recurs que hauria de constituir la base (se li assignarien directament les pensions resultants) de cara a una emissió de censals morts o de rendes mixtes per sota de l'interès del 10%: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43106, s. f., 1368/09/07, 1368/09/22.

muralles, ja que la resta serviren per a altres usos necessaris per a la universitat.[384] Com comentarem més endavant, aquella emissió devia coincidir amb una important operació de reducció dels interessos d'alguns dels violaris venuts en els anys més exigents de la guerra amb Castella. La reducció es tramità a partir de noves emissions a un for més alt i és probable que l'any 1370, havent admès un dèficit d'uns 10.000 s. en l'administració lligada a l'emmurallament, s'optés per destinar-hi una part d'aquests ingressos que ens és impossible precisar.[385]

Tanmateix, cal esperar fins l'any 1373, a l'avantsala del complex bienni de 1374 i 1375, per documentar una important sèrie d'emissions explícitament projectada per a la millora dels sistemes defensius de la ciutat. Aleshores, emparant-se en aquella lletra reial de l'agost de 1368, els jurats de 1373 i altres consellers actuaren de síndics per posar a la venda rendes mixtes, els capitals de les quals es transferiren progressivament al distribuïdor de les obres dels murs (que ingressà uns 9.238 s.) o als membres d'una comissió de prohoms elegida pel municipi per coordinar la gestió dels recursos dedicats a aquella comesa.[386] El procés, a més, enllaçà sense a penes solució de continuïtat amb una nova tanda d'emissions, autoritzada pel rei en una concessió del mes de maig de 1374, per tal d'obtenir un total de 100.000 s., si bé el síndic, el canviador Ramon I Medir, realment lliurà a la caixa del distribuïdor una xifra que ascendia als 218.871 s. 1 d.[387]

---

384. AMGi, I.3.3.2.4., RG 43106, f. 123r-134v, 1369/11/04. Per alguns exemples puntuals de rendes venudes en aquella ocasió: AMGi, I.3.3.2.4, RG 43104, f. 273r-s.

385. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 248r-v, 1370/03/23. Aquesta operació potser s'hauria de vincular amb la llicència reial d'emissió de rendes mixtes a fi de lluir violaris obtinguda al mes de juny: Ll. R., vol. II, doc. 308 (1370/06/10).

386. AMGi, I.3.3.2.4., llig. 10, reg. 1; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 15r-16v (1373/12/17), 26v (1374/06/09), 26v-27r (1374/06/09). Els jurats de 1373 vengueren, en concret, un censal violari de 192 s. 10 d. anuals pel preu de 2.000 s. a la muller del jurista Galceran II Caselles, un altre de 156 s. anuals pel preu de 1.560 s. a l'esposa del també jurista Guillem Badia, un altre de 1.038 s. de capital i 100 s. anuals de pensió a la vídua de Guillem Bayer, un altre de 1.640 s. de preu i 160 s. anuals de pensió a la igualment vídua del notari Ramon Bruguera i, finalment, un de 289 s. 4 d. de pensió a canvi del capital de 3.000 s. al comerciant Berenguer II Hospital: AMGi, I.1.1., n. 8 bis, f. 19r-20v, 1376/12/24.

387. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 38v-39v, 1374/08/30, f. 39v-42r (1374/08/26). Quant al total entregat per Medir al distribuïdor: AMGi, I.1.1., n. 8 bis, f. 19r-20v, 1376/12/24. Pel que fa als dos registres notarials que, tret d'alguns fragments perduts, contenen al complet les rendes emeses: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 5, 2 vols. Pot afegir-s'hi que aquella campanya d'emissions que arrencà el juliol de 1374 i s'acabà a finals de 1375 constituïa una de les ocasions en què s'hagué de recórrer en més casos a creditors forans, al mateix temps que es negociaren uns tipus d'interès molt diferents amb cada creditor. Com detallarem més endavant, l'heterogeneïtat en les condicions de cada renda despertà la suspicàcia de la cort de l'infant Joan, embarcada en un procés d'investigació

Amb tot, l'objectiu de la major part d'aquestes transaccions era molt concret. No es tractava realment de compravendes amb les quals drenar sumes de moneda en préstec, sinó que molts dels censals pretenien servir d'indemnització a veïns que havien estat objecte d'expropiacions amb motiu de la fortificació del recinte emmurallat preexistent i d'alguns trams nous.[388] Una de les zones més afectades foren les taules de la carnisseria, la sabateria i la merceria a tocar de l'Areny.[389] I, malgrat que els danys foren estimats per teòrics especialistes, en concret els juristes escollits per Galceran de Vilarig, el capità enviat pel rei l'any 1374, foren el detonant d'uns quants dels plets incoats contra el municipi a les dècades de 1370 i 1380.[390]

D'acord amb l'evolució traçada més amunt, en el nou repunt del procés d'emmurallament que suposà la segona guerra emporitana gran part dels esforços s'abocaren a encerclar el raval del Mercadal i, al mateix temps, a completar les obres iniciades a finals del decenni de 1370 al burg de Sant Pere de Galligants. Per això tornaren a assajar-se mecanismes fiscals, al mateix temps que es recorria a l'emissió de deute.

D'entrada, a partir de 1385 es destinaren a les muralles de la riba esquerra de l'Onyar xifres a priori considerables de diners. En primer

---

de transaccions usuràries: cap. «Tensions en l'afermament de les estructures econòmiques de l'administració local (1360-1380)».

388. Tot això es posa obertament de manifest en les successives àpoques que Bernat I Geroní, distribuïdor de les obres, estengué a Ramon I Medir, síndic encarregat d'aquella sèrie d'emissions: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 39v-45r (1374/08/26), 45v-53v (1374/08/09). Val a dir que les quantitats amb què es compensaren els particulars implicats (molts d'ells menestrals que posseïen punts de venda a les zones de mercat) oscil·laven entre els 300 s. i els 3.580 s.

389. El recurs a l'emissió de rendes per indemnitzar titulars d'immobles afectats per les noves muralles o les reformes urbanístiques que comportaren també es documenta en llocs propers com la vila de Sant Feliu de Guíxols o la ciutat de Barcelona: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 141; Y. ROUSTIT, «La dette publique à Barcelone…», p. 22 i 148. Igualment a València s'havien venut censals a favor dels «damnificats dels murs e valls nous» de la ciutat a la dècada de 1360: J. V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, p. 254-255, 258.

390. També foren motiu de controvèrsia a Vic: F. SABATÉ CURULL, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans...», p. 438. En el cas del regne de França es coneixen destruccions de burgs sencers. I, en aquest sentit, A. Rigaudière conclou que en la majoria de casos les indemnitzacions, després de dilatats litigis entre particulars i administracions, esdevingueren compensacions absolutament simbòliques: A. RIGAUDIÈRE, «Le financement des fortifications urbanes...», p. 430-433. A propòsit de la taxació d'immobles a la Corona d'Aragó, amb una atenció especial a casos d'expropiacions per part de la corporació local, vegeu un primer treball per a la ciutat de València: Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, «Valorar el precio de las viviendas: Poder municipal y mercado inmobiliario en la Valencia medieval» a Claude DENJEAN i Laurent FELLER (ed.), *Expertise et valeur des choses au Moyen Âge*. Vol. I: *Le besoin d'expertise*, Madrid: Casa de Velázquez, 2013, p. 139-152.

lloc, es repartí una talla entre tots els habitants de la ciutat que havia de permetre obtenir vora 120.000 s., encara que se'ns escapa el resultat real de la col·lecta.[391] Des de principis de 1386, s'havia previst una injecció de 77.000 s. que havia d'assumir la tresoreria municipal i que havien pactat els regidors amb representants del barri. Tanmateix, segons les instruccions del rei Pere III del mes de juny s'entreveu que no s'havia actuat tal com s'esperava. El desembre següent, en una nova lletra reial s'indicava que encara hi havia pendents de pagament uns 22.000 s. (2.000 fl.) i que, malgrat les promeses fetes des del municipi que havien permès sobreseure les accions que el monarca havia iniciat contra la universitat, aleshores no podrien aturar-les si en el termini de deu dies no lliuraven la quantitat pactada i els anunciava penes i càstigs severs.[392]

Entre la primera carta del rei i la següent que envià, és possible que els jurats comencessin a prendre consciència de la necessitat de reunir els 77.000 s. i decidiren destinar-hi 5.500 s. obtinguts d'una emissió de rendes concebuda en principi per compensar creditors de les rendes més oneroses que havien instat execucions.[393] Amb tot, al mes de desembre, a part del Cerimoniós, també s'implicà en l'afer el seu fill, l'infant Joan, el qual, a instàncies dels encarregats de les obres, estava disposat a emprendre noves accions contra les autoritats municipals en cas d'incompliment dels terminis. Alhora, però, els autoritzava a endeutar-se per completar els 77.000 s., cosa que, d'acord amb el que manifestava el rei, suposava encara pagar 22.000 s. D'aquesta manera, es nomenaren síndics i aquests vengueren uns quants censals morts.[394]

A les mancances de numerari per completar totes les fases previstes de les obres, s'hi afegiren, de nou, els efectes col·laterals del procés: un percentatge significatiu del que generà (en concret 10.612 s. 10 d.)

391. Sabem que es nomenaren llevadors per les tres àrees que configuraven el nucli urbà gironí i ens consta, d'acord amb diverses rendicions de comptes d'anys posteriors, l'entrega de 10.247 s. pel col·lector del sector del Mercadal, al marge d'altres sumes segurament molt parcials: AMGi, I.1.1., n. 22, f. 33v-34v, 1391/01/18; AMGi, I.1.1., n. 23, f. 42r-v, 1391/03/04.

392. J. MADURELL MARIMON, «Las obras de las murallas...», doc. 22 (1386/06/25), 23 (1386/12/01).

393. AMGi, I.3.3.1., llig. 8, f. 1r-v, 1386/10/06. Així, el síndic del raval rebia uns 2.200 s. a principis de setembre: Ibíd., f. 2r, 1386/10/06.

394. En primera instància, es nomenà síndic Bonanat I Cerir, un dels jurats que vengué dos censals morts i, a inicis de 1387, Jaume Beuda, el clavari de les imposicions d'aquells moments: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15 [RE 73], f. 80r-85v (1386/12/06) - 102r-110r (1387/07/12). La llicència atorgada pel duc situava el màxim en els 22.000 s., encara que, a tenor com a mínim dels contractes conservats, la suma total dels capitals obtinguts no arribava als 20.000.

una emissió duta a terme el mes de setembre es dedicà a saldar el deute que contragué l'administració gironina amb un particular que era indemnitzat per haver-li enderrocat tot un conjunt d'immobles afectats pel perímetre de muralles del barri de Sant Pere.[395] En definitiva, a l'alçada de l'any 1390 l'emmurallament seguia sent un procés encara obert i hi hagué força motius per no quedar aturat.

En aquesta línia, al mes d'abril de 1389, quan circularen els primers rumors de l'entrada dels armanyaguesos, el rei Joan I autoritzà als jurats gironins vendes de rendes de fins a 33.000 s. que permetessin prosseguir les obres de les muralles als sectors del Mercadal i de Sant Pere de Galligants.[396] Al mes de desembre del mateix any, en canvi, es detectà una necessitat peremptòria de gra davant de l'ocupació per part de les companyies invasores de diversos territoris del nord de la diòcesi, cosa que implicà, alhora, que bona part de la població de la vegueria es refugiés a la força de la ciutat.[397] Per això s'obtingué una nova llicència reial d'emissió de fins a 110.000 s. que possiblement no es dugué a la pràctica segons els termes previstos.[398] Sí que serví, en canvi, una altra del mes de març de 1390 quan feu falta més moneda per perseverar en el perímetre dels ravals i, així mateix, del mes de maig, on s'esmenta que no era permesa la contractació de productes a un interès superior al 7,14% i els capitals dels quals sobrepassessin els 14.000 s. Pere Guillem I Sunyer, el síndic nomenat en aquest darrer episodi, repetí en una operació similar del mes de juny en què es parlava de vendre rendes mixtes que suposessin un increment màxim de

395. Es tracta de l'anomenada obra d'en Vivers, el titular de la qual era aleshores Francesc I, fill del difunt Ferrer de Segurioles: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15 [RE 72], s. f., 1385/09/14. Val a dir que una part d'aquesta darrera talla s'acabà recaptant a partir del mes d'agost de 1387 amb la finalitat d'esmenar la destrucció d'un altre edifici particular, en aquest cas un alberg del ciutadà Guillem Calvet: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 56v-57r, 1387/08/24.

396. Vegeu el sindicat i els contractes respectius a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18, f. 1r-8r, 25r-31v (1389/10/19). Quant a la carta reial de la llicència: Ll. R., vol. II, doc. 362 (1389/04/20). Aquesta llicència de l'abril, a més, segurament s'emprà per captar els tres-cents florins que feia falta pagar als dos emissaris enviats per la ciutat a les Corts de Montsó.

397. Aquests homes forans provocaren un conflicte, que acabà elevant-se a examen del rei, en negar-se a pagar imposicions pel que consumien dins el recinte urbà: AHG, Gi-09, vol. 18, f. 124v-125r, 1391/03/07.

398. L'afer de la provisió de gra se saldà amb la venda d'un censal a un mercader barceloní de qui molt probablement s'havia adquirit la càrrega frumentària necessària, consistent en 575 mitgeres: AMGi, I.3.3.2.4, llig. 18 (actual RG 43131), s. f., 1390/12/23. La llicència del 28 de novembre, de fet, s'emprà més aviat per a l'emissió destinada a satisfer la paga del fogatge dels mesos de desembre i gener, així com per a una altra que veurem a continuació. Vegeu-ne la lletra reial corresponent a Ll. R., vol. II, doc. 366 (1389/11/28).

les pensions de 2.000 s. anuals, amb costos a repartir a mitges entre el Mercadal i els burgs de Sant Pere i de Sant Feliu. Malgrat les dificultats paleses per accedir al mercat del crèdit, val a dir que el maig de 1390 fou la primera ocasió que l'administració gironina vengué més d'una renda a un interès situat entre el 3% i el 3,5% i que els compradors foren clergues o institucions eclesiàstiques.[399]

El mes d'octubre de 1390, per bé que ja feia mesos que havien estat expulsades les tropes armanyagueses del Principat, les seves incursions al Rosselló se seguien considerant una amenaça, o almenys això es justificà perquè Pere Guillem I Sunyer assumís un nou sindicat. Fonamentat en una llicència del monarca del mes de juny, havia de servir per vendre més censals que permetessin completar els treballs als sectors de mur del Mercadal i Sant Pere.[400] Ens consta que el mateix patrici, al llarg de la segona meitat de 1390, s'ocupà de quatre sindicats per emetre rendes que havien permès obtenir entre 87.000 s. i 88.000 que s'abocaren íntegrament al projecte d'emmurallament.[401]

399. Quant a l'autorització a emetre deute del mes de març que excepcionalment no contenia cap límit concret: Ll. R., vol. II, doc. 368 (1390/03/31). Vegeu els contractes d'aquesta primera sèrie a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 (actual RG 43133). Respecte a la segona sèrie, d'acord amb una llicència del rei Joan que en ratificava una altra de prèvia del seu germà, l'infant Martí, en tant que governador general seu: Ll. R., vol. II, doc. 369 (1390/05/09); AMGi, I.1.1., n. 21, f. 12r-17r, 1390/05/17. Els contractes, precedits per un sindicat motivat per una lletra del rei en què pressionava davant de la necessitat de completar la fortificació del Mercadal, tal com s'havia demostrat amb l'entrada de companyies d'armes de pocs mesos abans, i atorgava plenes facultats al síndic per garantir l'avanç de les obres i, fins i tot, per arrendar certs trams a particulars, consulteu-los a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 (actual RG 43133), f. 1r-27r. D'altra banda, les tensions que es palpaven a propòsit dels recursos que calia destinar a les obres dels burgs de Sant Feliu i de Sant Pere de Galligants desembocaren en la creació de sindicats específics dels habitants dels respectius barris, en el marc d'un conflicte més general indestriable de l'emmurallament de la ciutat en què, tanmateix, no entrarem. Cal interpretar en un sentit semblant, doncs, el que es preveia en el sindicat del mes de maig: AMGi, I.1.1., n. 21, f 29r-30r, 1390/06/03. Els contractes corresponents, a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 (actual RG 43133), f. 73r i s., 1390/06/03. És possible que no es pogués col·locar tot el deute mitjançant vendes de rendes i que s'haguessin d'obtenir préstecs per mitjà de barates: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 39r, 1390/08/21. Això potser també explica que el síndic, Pere Guillem I Sunyer, avancés al municipi 650 florins (7.150 s.) i que per restituir-li aquella suma, a més d'altres derivades de tràmits que realitzà per aconseguir privilegis del rei i fer transportar el gra comprat a l'hivern en benefici de la comunitat ciutadana, es dugués a terme una enèsima emissió de rendes fins a un total de 8.250 s., aquest cop per part dels jurats de l'any 1390: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 98r-99v, 1390/09/09. Els contractes (pràcticament tots censals-violaris) apareixen a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 (actual RG 43133), f. 101r i s., 1390/09/10.

400. AMGi, I.1.1., n. 22, f. 5r-6r, 1390/10/04. Quant als contractes de les rendes: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 (actual RG 43133), f. 123r i s., 1390/10/04.

401. AMGi, I.1.1., n. 22, f. 30v-31r, 1390/12/31.

Aquesta elevada suma, tanmateix, sembla que no fou suficient, per tal com a principis de 1391 es consideraven de nou necessaris 22.000 s. per continuar les obres i es vengueren més censals morts amb la mateixa finalitat.[402] La important inversió que es feu a partir de 1385 i, en especial, arran de la invasió de 1389 permeté completar la fortificació del barri de Sant Pere i definir el perímetre del Mercadal, a pesar d'algunes mancances que quedaren al descobert en anys posteriors.

En efecte, la incursió del comte de Foix de 1396 i les amenaces ulteriors propiciaren una nova oportunitat perquè des de l'administració reial s'insistís en la necessitat imperiosa de completar definitivament tots els recintes de muralla.[403] I és que a la zona del Mercadal devien quedar la majoria de punts pendents de millora, encara que també requerien atencions alguns trams del mur del burg de Sant Pere de Galligants. Per això, en el context d'inestabilitat que es respirava en l'etapa compresa entre la mort de Martí l'Humà i la definitiva accessió de Ferran I, el temor per l'entrada de companyies estranyes, llavors tant des del regne de França com del de Castella, tornà a activar un pla de defensa de la ciutat. El nou pla tingué com a colofó importants obres de reforma a Torre Gironella.[404] Per sufragar els costos es decidí destinar-hi 40.000 s. que caldria obtenir mitjançant la licitació d'un afegit del cinquanta per cent a les tarifes habituals de la imposició de la farina durant cinc anys i quatre mesos, arrendament que es faria «a diners primers», és a dir, exigint als arrendataris l'entrega en un

402. AMGi, I.1.1., n. 23, f 47r-50r, 1391/04/03. Quant a la llicència que s'anà a sol·licitar a l'infant Martí, governador general del rei, encara que l'expedí Joan I: Ll. R., vol. II, doc. 376 (1391/03/07). A propòsit de les compravendes: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 (actual RG 43131), s. f., 1391/04/10.

403. Ho mostra una lletra ja citada de la reina Maria en què ordenava, sota amenaça d'imposar penes, fer una inversió de 33.000 s. per a l'avanç dels treballs: Ll. R., vol. II, doc. 414, 1396/07/29. Val a dir que en altres ciutats catalanes a mitjan dècada de 1390 també tenien pendent completar el projecte d'emmurallament iniciat dècades enrere, com ara a Tarragona, on l'any 1396 es destinaren encara 20.000 s.: J. MORELLÓ BAGET, «Les muralles trescentistes de Tarragona…», p. 167.

404. AMGi, I.1.1, n. 41, f. 47r-v (1411/07/15), 94r (1411/11/16). En un estat d'alerta creixent, a principis de 1412, els jurats s'adreçaren als nobles i prelats del Parlament General de Catalunya que tenia lloc a Tortosa per advertir-los de l'amenaça d'invasió i, recordant els problemes que havien tingut feia poc amb l'entrada de Bernat d'Armanyac a la qual només es respongué amb l'host del rei i del General, els sol·licitaven la seva participació activa en una hipotètica defensa. I, en efecte, aquells mateixos dies els cònsols de Perpinyà informaven de l'entrada del comte de Foix amb mil rossins i set mil *pedites*: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 4, f. 3r (1412/01/20), 4r (1412/01/11). Quant a altres notícies de preparatius d'invasió des de la Gascunya i les terres de Tolosa de Llenguadoc i alguna incursió pel nord de la Cerdanya a principis de 1412: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 18, reg. 3, f. 36v (1411/11/25), 43v (1412/02/13), 45v (1412/06/03). Per a les obres a Torre Gironella: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11686.

termini immediat.[405] De fet, aquella nova mesura fiscal donà peu a una administració independent de la clavaria de les imposicions durant un breu període de temps.[406]

Finalment, com hem vist, entre 1438 i 1439, davant una nova amenaça de companyies mercenàries procedents de França, es decidí preparar la ciutat per a una hipotètica defensa. Per això, entre altres mesures, es decidí reforçar d'urgència algunes de les parts més dèbils dels murs i, alhora, col·locar-hi certs elements suplementaris. Les despeses per aquests treballs ascendiren a 20.800 s. i els capitals s'obtingueren amb l'emissió de cinc censals.[407]

* * *

Tot fent balanç del que suposà per la tresoreria de la ciutat de Girona la millora i el reforç dels seus sistemes defensius durant l'època estudiada podem establir dues etapes. Ens referirem primer a la compresa aproximadament entre 1361 i 1383, és a dir, entre la primera invasió de companyies mercenàries fins dos anys abans de la que es produí en el marc de la segona guerra emporitana. Bàsicament, ens limitarem a recollir algunes de les xifres que la documentació ens proporciona i que ens orienten sobre les sumes desemborsades (taula 1). Cal insistir en l'escassa conservació de registres comptables que segur que generaren els administradors dels fons de les obres d'aquests anys i, alhora, la gran complexitat de caixes que derivà de la divisió d'obligacions fiscals entre els habitants de cada raval.

Malgrat tot, consta que el designat distribuïdor entre 1372 i 1373 presentà uns comptes amb un balanç lleugerament negatiu de 20.026 s. 9 d. de despeses per 20.012 s. 11 d. d'ingressos. El que el rellevà des

405. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 4, f. 6r-7r, 1412/02/11. Pel que fa a la venda duta a terme des del 1412 fins al desembre de 1415, la qual se sobreposà en el primer any amb un altre arrendament de la mateixa imposició segons les tarifes habituals fins aleshores: A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1104-1106.

406. En concret, es nomenà un clavari i receptor dels 40.000 s. que s'obtindrien dels compradors de l'«anadiment» de la imposició de la farina, al mateix temps que es designaren dos membres de l'executiu com a administradors de les obres que es finançarien amb aquella operació i els auditors dels comptes de l'esmentat receptor: AMGi, I.1.1., n. 42, f. 26r-27v (1412/03/16), 28r-v (1412/03/18), 30r-v (1412/03/19).

407. La venda es dugué a terme gràcies a una llicència que no fou atorgada pel monarca, sinó pel batlle reial de la ciutat: AMGi, I.1.1., n. 54, f. 114v, 1438/11/01, 115v-116v (1438/11/01). Tot i això, també es documenta la temptativa d'anar a aconseguir-la a la cort de la reina: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 75v, 1438/11/10. Quant als ingressos que generà: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 10, reg. 6, f. 97v-98v, *c.* 1438.

del maig de 1373 fins a finals de 1376, en canvi, quan se li examinaren els diversos registres, es constatà que les rebudes (derivades dels capitals atorgats en vendes de rendes, del producte de les barres, de talles extraordinàries dins la ciutat i a habitants de la vegueria, a més de revendes de materials procedents d'immobles expropiats) ascendien als 321.486 s. 3 d., mentre que havia assumit pagaments per materials de construcció, salaris de mestres d'obres i altres conceptes lligats als murs per 325.961 s. 10 d. 1 òb.[408] Pel que fa a una part molt més concreta de les obres com va ser l'obertura de valls entorn dels murs nous de la riba est entre el setembre de 1374 i el desembre de 1375, el draper que se n'ocupà demostrà haver ingressat 17.290 s. 5 d., tot i que les despeses havien estat de 18.047 s. 10 d.[409]

Les xifres al·ludides, encara que aproximades, segurament són suficients per entendre l'impacte del procés d'emmurallament en les finances locals de poblacions com Girona en un període en què es repetiren amb gran freqüència demandes fiscals i es començaven a manifestar, segons mostrarem més endavant, els grans costos derivats de sanejar el deute contret. De tota manera, l'esforç per les muralles no s'acabà a inicis de 1380, sinó que, a partir de 1384 i en diversos moments fins, com a mínim, la primera meitat del segle XV, feren falta noves injeccions monetàries per completar el perímetre dels ravals o per reforçar certs trams. La major part de vegades, com hem vist, coincidiren amb entrades de companyies. En aquest sentit, entre 1384 i 1386, durant la segona guerra emporitana, es destinaren 77.000 s. (7.000 florins), així com 10.612 s. suplementaris, a la continuació de les obres de les muralles als burgs de Sant Pere i Sant Feliu i al Mercadal, on encara hi havia molts treballs pendents.[410] Paral·lelament a l'entrada armanyaguesa de 1389-1390, es feu un dels darrers grans esforços per les muralles amb aportacions successives que sumaren més de 150.000 s. No fou, però, exactament l'últim, ja que, en una enèsima conjuntura d'inestabilitat política al Principat, l'any 1413 es reuniren 40.000 s. per a la millora d'alguns trams del recinte i se'n desemborsaren 20.800 més en un escenari similar entre 1438 i 1439.

En definitiva, pels volts de la segona meitat de la dècada de 1380 tendí a remetre el nivell de pressió fiscal de la monarquia i, salvant

408. Successivament: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 14r-v, 1373/10/15; AMGi, I.1.1., n. 8 bis, f. 19r-20v, 1376/12/24.

409. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, quad. 2, f. 5r-v, 1377.

410. Val a dir que entre els 7.000 fl. no incloem la talla que es decidí implementar per aconseguir fins a 120.000 s., ja que desconeixem el total finalment recaptat i si, en qualsevol cas, formava part de la mateixa inversió finançada a través de diversos recursos.

l'estricta fiscalitat de guerra en les invasions dels Armanyac i del comte de Foix (dels anys 1389 i 1396, respectivament) i alguna demanda extraordinària, no es feren grans contribucions. Malgrat això, les inversions per a l'obra dels murs no cessaren. A les que ja s'havien fet a les dècades de 1360 i 1370, se'n sumaren força més durant el darrer quart del segle XIV i les tres primeres dècades del XV, cosa que suposà abocar a l'emmurallament la quantitat de prop de 380.000 s., una xifra sens dubte elevada si es compara amb el que s'ha calculat per a altres poblacions.[411] En resum, les circumstàncies apuntades al principi (el valor geoestratègic de Girona en el marc del Principat i l'extensió de l'espai que el perímetre defensiu havia d'encerclar) convertiren les obres de les muralles en una de les principals causes de despesa de la hisenda gironina durant l'època investigada.

LES NECESSITATS COMUNITÀRIES I EL GOVERN MUNICIPAL

A banda del procés d'emmurallament, existiren altres necessitats que el govern municipal, des de la seva cristal·lització, s'ocupà de cobrir amb més o menys continuïtat. Per una banda, hi ha el que podríem considerar autèntics serveis socials, com ara la provisió de vitualles, i, per l'altra, un capítol concret d'obres públiques que foren endegades i finançades per les autoritats municipals. En tots dos casos l'activitat del consistori s'ha d'inserir dins un context més ampli en què intervenien distintes institucions. Per exemple, ens caritatius vinculats a l'estament eclesiàstic com l'Almoina del Pa de la seu vetllaven per l'alimentació dels devalguts al marge de les mesures preses pels jurats en determinades conjuntures, o també que altres institucions alienes al municipi impulsaren projectes d'obres de gran envergadura.[412] Amb tot, el propòsit dels epígrafs que segueixen passa únicament per incidir en l'impacte que tingueren aquestes necessitats i serveis en l'evolució de les finances locals.

411. Malgrat advertir, d'entrada, sobre les limitacions de les fonts disponibles per establir xifres exactes a propòsit del projecte d'emmurallament (considerat tot: l'organització d'administracions independents de la clavaria per gestionar els costos del procés, el recurs a mètodes financers alternatius per subvenir-hi i la mobilització general dels veïns en alguns treballs), P. Verdés calcula que les expenses ocasionades a la vila de Cervera per les muralles entre 1389 i 1399 ascendien als 32.000 s., mentre que en el bienni 1411-1412 foren de 23.700 s., les quals precediren una inversió menor de 7.760 s. durant els anys 1439-1440. En definitva, doncs, situa el total despès vora els 63.000 s.: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 705-721.

412. Vegeu una panoràmica sobre això darrer dins el període concret del segle XIV: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 425-499.

L'abastament de gra en anys difícils: el bienni 1374-1375 i altres conjuntures posteriors

En efecte, un dels principals problemes que els governs municipals tendiren a abordar fou l'abastament de productes bàsics per a la població, sobretot el proveïment de cereals panificables. Suposà la implantació de mecanismes diversos i s'hi destinaren sumes respectables de moneda. Aquí ens fixarem, doncs, en la influència de l'abastament blader en l'augment de la despesa del municipi de Girona (taula 1).

Des d'aquesta òptica del desenvolupament de la hisenda local, cal centrar l'atenció en una de les primeres grans campanyes per a la provisió de gra que s'endegà des del consistori igual que en altres poblacions, la de l'etapa compresa entre 1374 i 1376. No era la primera vegada que els jurats intervenien en el comerç cerealístic per assegurar l'abastament local.[413] Tanmateix, el desplegament de mitjans i efectius d'aquell bienni fou el més destacable de tota l'època que estudiem i coincideix, alhora, amb els esforços per a la defensa del Principat davant de la invasió de l'infant de Mallorca i una acceleració de les obres de les muralles. Podem reconstruir-ne la seqüència amb un cert detall.

A finals de juny de 1374 es reuní el consell i, admesa la realitat que «penuria grani invalesit in civitate» de Girona, s'acordà buscar-hi una solució, comptant que no era l'única institució que es mobilitzava o que ho faria en poc temps: centres neuràlgics del comerç de cereal a Catalunya com Barcelona o Tortosa ja havien pres mesures per bloquejar el mercat a la primavera i, a principis de tardor, el rei Pere III promulgaria unes ordinacions d'aplicació general per assegurar l'abastament de tot el Principat.[414] El consell gironí, al seu torn, nomenà tres síndics a fi de comprar cereal panificable en nom de la universitat pel preu i segons les condicions que creguessin. Aquests

413. Per exemple, hi ha indicis clars de compres de cereal dutes a terme per l'administració gironina a favor de la universitat i del conjunt de la vegueria l'any 1347: AMGi, I.1.1., n. 1, f. 43v, 1347/06/20; AHG, Gi-04, vol. 5, f. 7r, 1348/04/26. L'any 1360, en canvi, sembla que es feren diverses compres de força volum i s'obligà a la descàrrega d'alguna nau al port de Sant Feliu de Guíxols, d'on s'obtingué forment posteriorment traslladat a Girona per vendre'l a la menuda: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, s. f., 1360/07/23, 1360/10/30, 1360/11/19; AMGi, I.1.1., n. 5, f. 6r, 1361/01/01. Les actuacions d'aquesta mena que es documenten en la data anterior més propera a la de 1374 es dugueren a terme durant l'exercici de 1369: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, f. 20r-21r, 1370/07/23; AMGi, I.1.1., n. 6 bis, f. 33r-v, 1370/08/02.

414. Pere VERDÉS PIJUAN, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», *Miscel·lània Cerverina*, 12 (1998), p. 5-23, en especial p. 7-9. Això no obstant, com explica aquest mateix autor, les disposicions del Cerimoniós fracassaren i s'hagueren de suspendre poques setmanes després de publicar-les.

representants, però, no es prepararen per anar personalment a buscar gra on fes falta: facilitaren 66.000 s (6.000 fl.) a un conjunt de deu mercaders locals que col·locaren la suma de diners en comandes mercantils assumides per factors o col·legues seus que prometeren anar fins a la costa italiana; una vegada esmerçada en forment mixt i ordi la moneda que se'ls havia entregat, haurien de fer que tot el cereal es transportés al port de Sant Feliu de Guíxols per dur-lo a vendre a la capital gironina. Uns mesos després i, segurament, sense que s'hagués completat l'expedició, els síndics declararen estar massa ocupats en els seus negocis i delegaren la coordinació de les compres a dos comerciants de Barcelona i a dos de Sant Feliu.[415]

En definitiva, es dugueren a terme moltes gestions simultàniament i les fonts disponibles no ens permeten resseguir-les totes i cadascuna amb detall.[416] De tota manera, un dels primers síndics esmentats, el canviador Ramon I Medir, devia erigir-se com un dels pilars de l'operació, ja que el veiem dirigint la majoria d'accions tocants al finançament. Obtingué crèdit, en principi a través de préstecs a curt termini, ja que, en teoria, i tal com hem mostrat, el producte de l'àmplia emissió de violaris i rendes mixtes que ell mateix coordinà durant aquell bienni s'havia de destinar en exclusiva a les obres de les muralles de la

415. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, quadern 2, f. 29r-30r (1374/06/27), 30v-31v (1374/07/01), 32r-33v (1374/07/13). És possible que els tres primers síndics coexistissin amb un altre sindicat, amb una funció més aviat secundària o, com a molt, d'inspecció, instituït al cap de pocs dies. Per altra banda, ens consta que el grup de mercaders que reberen els 6.000 florins (66.000 s.), un any després, retornaren als tres síndics esmentats 17.500 s. dels entregats per a l'operació: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, quadern 2, f. 93, 1375/08/01. Pel que fa a un exemple de comanda mercantil d'entre les diverses que probablement es pactaren: AHG, Gi-01, vol. 197, f. 158v-159r, 1374/07/21. Quant a les procures de 1375 amb què els síndics originals traspassaren la responsabilitat a altres individus: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 88r-89r (1375/04/26), 89r-90r (1375/04/26), 90r-v (1375/04/27).

416. A tall de comparació, serveixen de mostra els mecanismes emprats pels dirigents de la vila de Castelló d'Empúries per a la importació de gra forà procedent, en especial, de Sicília a finals de 1374 i de regions meridionals del regne de França l'any següent. Molts vilatans prestaren quantitats per adquirir draps (i, de fet, molts en devien oferir directament) que, assolint una xifra de més de 22.000 s. melgoresos, es transportaren en comanda a Sicília per invertir en compres de forment. Tot seguit, la universitat liquidà els deutes contrets mitjançant la venda de rendes als mateixos prestadors o a terceres persones. Així mateix, igual que a Girona, al llarg de 1375 calgué fer més adquisicions i, en general, s'aprofità el pas de naus per la costa empordanesa, sense repetir-se un desplegament de la magnitud de l'expedició a Sicília: A. MARTÍ ARAU, «Castelló d'Empúries davant la carestia...», p. 280-289. A Sant Feliu de Guíxols també s'exportaren draps de llana, juntament amb argent, per valor de més de 12.000 s., a fi d'aconseguir cereal sicilià, una operació amb alguna altra rèplica, si bé menys ambiciosa: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 140-141.

ciutat.[417] Així, documentem que es pagaren els serveis d'un corredor per haver tramitat, durant l'hivern de 1374 a 1375, manlleus de particulars que ascendien a un total de 45.000 s.[418] Amb tot, és possible que alguns d'aquests préstecs es vehiculessin a través de la venda d'un violari o d'una renda mixta, si bé foren sempre rendes emprades com a instruments de crèdit a curt termini, ja que es rescataren al cap de pocs mesos amb la contrapartida de desemborsar importants sumes en concepte d'interessos.[419]

Gràcies als capitals que ingressaren a la caixa del sindicat encapçalat per Medir, aquest liquidà, al llarg de 1375, els preus del forment venut per mercaders forans i els salaris pel transport del producte.[420] Les adquisicions permeteren, d'altra banda, l'obertura d'una botiga o punt de venda centralitzat de blat des d'on es comercialitzava a la menuda per a les famílies de la ciutat que en volguessin comprar.[421] Administrada pel mercader Jaume Grifa, aquella botiga reprenia alguna

417. En aquest sentit, doncs, no sembla que l'abastament frumentari de 1374-1376 a Girona es financés, en essència, amb emissions de violaris o censals, tal com succeí, per exemple, a Cervera, on es localitzen un parell de llicències reials per vendre rendes que caldria vincular amb l'avituallament frumentari i que permeteren obtenir un capital global de l'entorn dels 47.000 s.: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 55-56.

418. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 68r-v, 1374/11/03. Una altra línia de crèdit per proveir gra segurament es concertà amb l'Almoina del Pa de la seu de la mateixa ciutat, encara que, tret d'un préstec de 22.000 s. (2.000 florins) ofert pel paborde d'aquesta institució, no podem precisar-ne les condicions: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, s. f., 1375/11/19.

419. N'hem documentat dos casos. Per una banda, un violari de 200 s. de pensió i 14.000 de capital adquirit pel mercader Francesc I Beuda que va ser lluït l'agost de 1375 i del qual es pagà un total de 21.600 s. 8 d. un cop comptabilitzats els interessos: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 93v-94r, 1375/08/12. Per una altra, una censal-violari de 25.001 s. de preu i 2.643 s. anuals de pensió comprat pel també gironí i secretari reial Bernat I Miquel que tot indica que englobava diversos préstecs previs atorgats pel mateix creditor: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, s. f., 1375/08/01. La lluïció, la qual implicà la satisfacció de 2.807 s. 8 d. en concepte d'interessos, es dugué a terme mitjançant la intermediació de Ramon I Medir, que anticipà les sumes necessàries per lluir la renda amb la previsió de recuperar 2.000 dels 6.000 florins del sindicat inicial destinat a comandes mercantils per adquirir gra a Sicília.

420. En concret, veiem que pagà una certa quantitat a uns comerciants toscans que reberen una ajuda per portar a Girona 665 mitgeres de forment: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 93v, 1375/08/14. A finals de 1375, en canvi, era un habitant de Sant Feliu de Guíxols que nomenava procurador un porter reial perquè exigís a Medir el salari que li pertocava per haver importat forment des de la Provença: AHG, Gi-07, vol. 53, s. f., 1375/12/12.

421. En tenim constància pels deutes que reconeixien, anys després, alguns habitants de la ciutat que hi havien obtingut diverses partides de gra. «Per molt pan que pres al mal any 1374», especificava un. Vegeu: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 10r, 1377/05/16; AMGi, I.3.3.1.5., llig. 1, f. 12r, 14r, *c.* 1380.

experiència anterior i n'anticipava força d'altres que acabaren conduint a la institucionalització definitiva de la botiga municipal del forment cap a la segona meitat del segle XV (ap. «Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis»).

El sindicat liderat per Medir fou, doncs, prou complex i no es tancà fins l'any 1380, quan es nomenaren uns auditors específics per fiscalitzar-ne els comptes generats.[422] Paral·lelament, tenim indicis que, cap a la segona meitat de 1375, altres ciutadans diferents de l'esmentat Medir foren designats per coordinar importacions de forment que no es basaren únicament en compres directes, sinó en altres modalitats que incorporaven la coerció.[423]

En qualsevol cas, si assagem un balanç global del que suposà per a la hisenda municipal de Girona la provisió de cereal panificable entre l'estiu de 1374 i les acaballes de 1376, podem recordar algunes de les xifres, forçosament parcials. D'entrada, retinguem la inversió d'uns 66.000 s. per comprar gra a Sicília que, en principi, es finançà amb préstecs de particulars i potser també amb pactes puntuals amb l'Almoina del Pa de la seu. En els mesos successius, com hem vist, hi ha registrades compres de forment i altres despeses associades a la importació d'aquest producte que assolien un total d'uns 44.285 s. i que es devien afegir als 66.000 s. ja desemborsats a la segona meitat de 1374. Així doncs, el proveïment blader del bienni de 1374 a 1376 mobilitzà sumes que sobrepassaven els 100.000 s. De tota manera, a tenor de la documentació conservada, l'ús tan sols esporàdic de l'emissió de censals per finançar la importació de gra, a més del fet que

422. En concret, es designaren els mercaders Pere II Ferrer, Bernat II Ferrer i Bernat Vives i, així mateix, l'escrivà del duc Bonanat Nadal: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 14v-15v, 1380/02/12.

423. S'esmenten com a síndics el jurista Pere II Prat i el ciutadà Lluís Estruç, els quals, juntament amb els jurats, compraren al mercader de Sant Feliu de Guíxols Guillem Pujada cinc-centes mitgeres de forment de Sicília. S'ocupà de la revenda a Girona Bernat I Geroní, precisament el mateix individu que gestionava l'administració creada per les obres de les muralles, i és factible que es tornessin a llogar els baixos d'un alberg per instal·lar-hi una botiga provisional de forment: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, s. f., 1375/11/14. Els mateixos síndics i els jurats també adquiriren cinc-centes vint mitgeres de dos comerciants procedents del ducat de Borgonya, si bé altre cop probablement no es pagà el preu net del producte, sinó que els venedors foren bonificats amb una ajuda per a la importació: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, s. f., 1375/11/14. Els jurats també concertaren una prima de dotze diners per mitgera sobre un volum de 606 mitgeres amb el mercader barceloní Arnau I Guic, encara que possiblement també hi estaven associats el germà d'aquest, el gironí Guillem II Guic, i un altre mercader de Girona, Bernat Vives, els quals encara reclamaven la seva part l'any 1380 i se'ls assignaren les sumes pendents a talles que aleshores s'estaven recaptant per altres raons: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, s. f., 1376/03/29; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, f. 39v, reg. 1380, s. f., 1380/05/31.

els productes contractats es rescataren ràpidament, no comportà que aquesta fos la raó principal de l'increment del volum de deute consolidat de la ciutat de Girona durant els anys centrals del 1370. I, això no obstant, consumir recursos que en altres circumstàncies haurien contribuït a frenar-lo.

L'augment, a mitjan dècada de 1370, del nombre de pensions prestades anualment i dels capitals deguts depengué més aviat dels treballs endegats per ampliar i reforçar els sistemes defensius i que ja hem descrit. A fi de donar tan sols algunes xifres a tall de comparació, constatem que, si bé la inversió de l'estiu de 1374 de 66.000 s. per tal d'importar gra de Sicília o els 45.000 s. obtinguts mitjançant préstecs de particulars sobrepassaven el capítol de despesa de l'administració de l'obra de les muralles de 1372 (20.026 s. 9 d.), quedaven lluny dels 218.871 s. 1 d. que reuní el síndic Ramon I Medir en l'emissió de rendes dels anys 1374 i 1375 lligada a l'ampliació i el reforç de les estructures de defensa de la capital gironina.

Després del 1376 tenim evidències de noves campanyes coordinades pel municipi a fi de proveir la ciutat de gra. En línies generals, documentem que es nomenaren síndics per adquirir càrregues de forment i assegurar-ne el transport, normalment des de Sant Feliu de Guíxols, l'emmagatzematge i la revenda a la menuda. Això succeí, en concret, els anys 1390 i 1391, 1403, 1404, 1411, 1412, 1414 i 1419.[424] La seqüència, ben mirat, té molts paral·lelismes amb el que es coneix d'altres llocs, com Barcelona o Cervera.[425] No disposem d'indicadors

424. AMGi, I.1.1., n. 21, f. 85v-86r, 1390/08/23; AMGi, I.1.1., n. 22, f. 24r, 1390/12/19; AMGi, I.1.1., n. 24, f. 59r-60r, 1391/12/09. En la conjuntura de 1390 es nomenà un mercader gironí per rebre les càrregues de gra prèviament comprades pels jurats i gestionar-ne la redistribució, de manera que acabà intitulant-se tinent d'una botiga de forment que funcionà a Girona durant només un parell d'exercicis. L'any 1392 li fou auditada l'administració vinculada a les 1.824 mitgeres i mitja quartera de forment venudes en nom de la universitat gironina: AMGi, I.1.1., n. 26, f. 21v-22r, 1392/08/09. Quant als anys subsegüents: AMGi, I.1.1., n. 38, f. 77r-v, 1403/12/18; AMGi, I.1.1., n. 39, f. 1r, 1404/05/24; AMGi, I.1.1., n. 41, f. 26r-v, 1411/03/18; AMGi, I.1.1., n. 42, f. 30v, 1412/06/20; AMGi, I.1.1., n. 43, f. 46r-v, 1414/05/23; AMGi, I.1.1., n. 45, f. 46r, 1419/08/23.

425. En efecte, no pot ser casualitat que gairebé totes aquestes referències a sindicats per a la provisió de gra coincideixin, a grans trets, amb els esments de botigues del blat de càracter extraordinari a la vila de Cervera o marquin una dinàmica força paral·lela amb la de les dificultats per a l'abastament i les alces de preus als mercats bladers de la ciutat de Barcelona: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 247-250, 267; Juanjo CÀCERES NEVOT, «La participació del consell municipal en l'aprovisionament cerealer de la ciutat de Barcelona (1301-1430)», tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 2007, p. 156-180. També resultaria fructífer confrontar la seqüència pròpia de Girona amb els apunts que, extrets de la comptabilitat de l'Almoina del Pa de la seu, ofereix C. Guilleré de l'evolució del preu del forment i

similars als del bienni de 1374-1376 per comptabilitzar el pes que suposaren aquestes operacions per a l'increment de la despesa. Tanmateix, segons certs exemples puntuals, les adquisicions se saldaren amb aportacions fetes des de la clavaria controlada pels jurats i, per norma general, no s'emeteren rendes amb l'objectiu específic d'adquirir blat per a l'avituallament local.

Des d'un altre punt de vista, cal tenir també presents les connexions que hi hagué sovint entre el proveïment i la fiscalitat, dues cares de la mateixa moneda. I és que, en el marc d'un sistema fiscal municipal amb l'eix preponderant en els impostos que gravaven el consum de productes bàsics, qualsevol iniciativa per intervenir en la circulació de vitualles podia incloure el simple propòsit d'assegurar o reforçar els ingressos fiscals.[426] En conseqüència, les actuacions per pal·liar la carestia eren en general de tal magnitud que costa imaginar que, amb el temps, no es prengués consciència dels efectes en les pròpies finances locals del desplegament realitzat i que, fins i tot, s'empressin determinats dispositius en aparença destinats a millorar l'abastament per afavorir, ras i curt, els comptes de la tresoreria municipal. Considerem que succeí justament això amb l'organització d'un monopoli de venda de vi entre els anys 1407 i 1411 o la progressiva institucionalització d'una botiga del forment iniciada a mitjan dècada de 1420. D'aquí que abordarem ambdós processos en analitzar les modificacions introduïdes en l'aparell fiscal del govern municipal al llarg de la primera meitat del segle XV (ap. «Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis).

Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter

Ara cal que seguim avaluant els serveis oferts pel municipi als seus conciutadans centrant-nos en l'àmbit de les infraestructures públiques. En efecte, més enllà dels llargs i costosos treballs del sistema defensiu de la ciutat i el seu impacte durador en les finances municipals, el consell de la ciutat s'ocupà d'altres projectes d'obra.[427] En sobresurten

d'altres cereals des de principis del segle XIV fins a inicis del següent: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 298-306. I, òbviament, valdria la pena explotar encara més a fons aquesta documentació.

426. Pere VERDÉS PIJUAN, «Fiscalitat i proveïment: dues cares de la mateixa moneda?» Mercè RENOM (ed.), *Proveir Barcelona. El municipi i l'alimentació de la ciutat, 1329-1930*, Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona – Edicions de la Central, 2016, p. 49-60.

427. L'estudi més exhaustiu sobre la gran diversitat d'infraestructures (cases de la ciutat i dels pesos, hospitals, ponts, etc.) que es pogueren finançar, íntegrament o

tres que, exigiren esforços financers i contribuïren així a l'augment del deute de la hisenda local. Ens referim a la construcció d'un seny de les hores al campanar de la catedral a partir de 1402; a l'habilitació, iniciada a finals de 1414, de l'anomenada oficialment «nova llotja» de la ciutat que esdevindria la seu permanent del consell; i, en darrer terme, a la coneguda a l'època com l'obra del riu Ter i que, encetada a mitjan dècada de 1420, consistia, en essència, a rectificar el curs dels braços laterals d'aquest riu que discorrien massa propers al nucli urbà i representaven una veritable amenaça en èpoques de grans revingudes. No cal dir que especialment el segon i el tercer cas serien mereixedors d'un estudi monogràfic. Atesos, però, els propòsits d'aquest capítol, ens limitarem a presentar-los molt a grans trets posant l'èmfasi en la seva incidència en l'evolució econòmica del municipi (taula 1).

El seny de les hores consisteix en una obra planificada a partir de l'any 1402.[428] En una sessió del consell de l'exercici següent es decidí llevar un préstec de 47.300 s. (4.300 florins) per tal d'habilitar el nou enginy, tot i que, d'entrada, és possible que es desviessin fons d'una talla que s'havia de repartir durant un bienni a fi de contribuir al procés de reducció d'interessos del deute que es duia a terme des de feia un temps.[429] L'obra es completà entre 1403 i 1406, per bé que ara per ara no és possible determinar les característiques exactes del dispositiu i fins a quin punt es tractava d'un simple rellotge solar que servia de referència per fer sonar unes noves campanes o, en canvi, incorporava elements mecànics més complexos.[430] Tot i que ja s'hagués

parcial, des dels governs municipals del Principat és el dedicat a la ciutat de Tortosa: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*…, p. 67-509. Per un balanç de les obres impulsades pel Consell de Cent de Barcelona durant la segona meitat del segle XIV: Albert CUBELES BONET, «L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en materia d'urbanisme al segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 4 (2001), p. 128-145.

428. El mes de març de 1402 els jurats nomenaren síndics per pactar amb el capítol de la seu l'acord de contractació d'un «simbalium horarum» que realitzaria el mestre campaner local Joan Vergér: AMGi, Esborranys dels Manuals d'Acords, fragments de manuals de 1401-1402, s. f., 1402/03/30. A falta de més estudis, sembla que tot plegat arrencava de temps abans. A la dècada de 1380 es documenten pactes similars de col·laboració entre el capítol de la seu i el consell municipal per garantir el toc puntual de les campanes de la catedral: Jaume MARQUÈS CASANOVAS, «El rellotge de la catedral», *Revista de Girona*, 99 (1982), p. 165-172.

429. AMGi, I.1.1., n. 38, f. 47r-48r, 1403/09/15.

430. Es pot assegurar, en qualsevol cas, que el projecte inclogué l'adquisició d'un capmall de ferro per pulsar la campana de les hores prèviament existent que s'unia a una altra peça metàl·lica («truge de ferrer»). Per col·locar-los calgué muntar una bastida de fusta.Val a dir, a més, que el model pres de referència era el «simbali horarum sive lo alarotge» en funcionament a la vila de Perpinyà: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 19, reg. 3, s. f., 1406/10/06, 1406/10/23, 1406/10/26. A la vila de Cervera, entre els anys 1487 i 1492, es

enllestit l'any 1406, documentem que entre 1417 i 1418 s'implantà una nova talla amb la finalitat específica de pagar les despeses pendents pel seny de les hores, de manera que podria ser que requerís actuacions posteriors.[431]

A més a més, l'adequació de l'edifici per a seu de la «nova llotja de la ciutat», tal com apareix denominada a la documentació oficial, lloc que esdevingué des de bon principi la casa del consell, fou un projecte de força més envergadura. La part principal del cost, però, es concentrà en el preu pagat per l'adquisició de l'immoble l'any 1414 i l'amortització del cens que es prestava a la institució que en tenia la senyoria eminent, ja que les obres de rehabilitació s'espaiaren en dècades posteriors.

Cal tenir present, d'entrada, que la universitat gironina i els òrgans de govern que s'anaren consolidant des de principis del segle XIV no tenien cap edifici propi en tota aquesta centúria, sinó que les assemblees del consell general tenien lloc, de manera ordinària, al convent de framenors, mentre que les reunions més restringides de jurats i eventuals assessors acostumaren a celebrar-se a l'alberg particular del regidor més veterà de la mà major. Així, des de les acaballes del segle XIV, es documenten iniciatives puntuals per habilitar un local propi per al consell, si bé es reduïren a acords de govern sense a penes transcendència.[432]

En realitat, no es posà fil a l'agulla fins aproximadament els anys 1412 i 1413. I, ben mirat, si tot plegat no era una maniobra premeditada i conscient, s'acabà arribant a disposar una casa per al consell

---

construí un primer rellotge mecànic al cloquer de l'església parroquial de Santa Maria que va acabar regint un campaner retribuït pel consistori. A la primera meitat del segle XV, en canvi, l'únic dispositiu existent eren diferents senys, que foren renovats a instàncies dels obrers de l'església parroquial, però finançats des de la clavaria municipal. Vegeu sobre tot això, amb bibliografia complementària que s'hi cita: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 660, 665-667, 720-723, 740. Per contra, a la ciutat de Tortosa ja hi havia una casa del rellotge cofinançada pel municipi i el capítol integrada al complex catedralici des del 1404, per bé que no s'hi instal·là un aparell veritablement mecànic fins l'any 1474: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*..., p. 112-119.

431. AMGi, I.1.1., n. 44, f. 24v-27r (1418/07/29), 61r-v (1418/12/31); Ibíd., n. 46, f. 89v (1422/04/23), 101r-v (1422/12/22). El seu perceptor, el mercader Nicolau I Anglès, rebé un mínim de 809 ll. 7 s. 8 d., quantitat a què, tanmateix, s'aplicaren deduccions tenint en compte persones finalment considerades exemptes i els particulars que havien realitzat préstecs amb anterioritat, a priori en el marc del préstec aprovat l'any 1403. L'any 1422, de fet, encara s'estaven pagant algunes peces del «rellotge»: AMGi, I.3.3.2.4., reg. 43162, s. f., 1422/01/08.

432. Per exemple, l'any 1383, es plantejà comprar una casa «pro consilio et congregatione consilii»: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 3r-v (1383/01/08), 9v-10v (1383/04/04).

aprofitant l'impuls d'una altra empresa que havia arrencat a mitjan dècada de 1380. Ens referim a la vertebració d'un consolat de mar a la ciutat, el privilegi fundacional del qual, expedit l'any 1385, incorporava una concessió del monarca a favor de les autoritats locals per aplicar noves exaccions a fi de finançar un hipotètic equipament propi de la institució.[433] Amb aquelles provisions de l'aleshores infant Joan s'obria, doncs, una via legal perquè els jurats de la ciutat construïssin o compressin un edifici per a ús comunitari.

Així s'entén que l'any 1412 s'iniciessin els tràmits per intentar «construir e heddificar casa del consolat de la mar» a l'Areny de l'Onyar i es comencés a aplicar un nou impost sobre les mercaderies.[434] I, en un gir teòricament inesperat, tan sols uns mesos després, el novembre de 1414, es desistia de bastir un nou edifici en la ubicació prevista i es decidia adquirir una casa a la plaça de les Albergueries que havia estat del jurista difunt Francesc I Santdionís. Per la compra s'havia d'abonar a la filla i hereva del titular 12.000 s., i l'operació es volia finançar mitjançant la venda d'un censal mort de 600 s. de pensió anual (el tipus d'interès seria, per tant, del 5%) que s'assignarien al vectigal o a la nova exacció ja implantada des de l'any 1412 i que se seguiria arrendant durant quatre anys a fi de redimir la renda.[435] Ultra la inversió per a la compra, però, s'havia de preveure el pagament anual d'un cens al titular del domini directe de l'immoble, la Sagristia Segona de la seu, i que, almenys des del 1419, es negocià perquè es fixés en 60 s. amb l'objectiu final que quedés amortitzat després d'haver acumulat un total de 2.400 s. en lliuraments fraccionats.[436]

Deixant de banda els termes emprats en la documentació, amb la compra d'un alberg per instal·lar-hi la llotja de mar el que es feia, en realitat, era adquirir una casa per al consell de la ciutat.[437] Altrament

433. Sobre el privilegi de fundació del Consolat de Mar: ap. «Les demandes "encobertes": donatius graciosos, privilegis i remissions».

434. AMGi, I.1.1., n. 42, f. 20v-21v, 1412/02/08. Quant al nou impost que a finals d'any ja s'havia començat a cobrar: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 4, f. 69r, 1412/12/30; AHG, Gi-01, vol. 354, s. f., 1412/12/31.

435. AMGi, I.1.1., n. 43, f. 67r-69r, 1414/11/?. Els contractes de la compra de l'immoble (duta a terme el dia 1414/11/09) i la venda del censal quedaren recollits en un registre específic: AMGi, I.3.2.1., llig. 1, reg. 1.

436. AMGi, I.1.1., n. 45, f. 15v-17v, 1419/02/27.

437. La vinculació entre una hipotètica llotja de mar i la casa del consell de la ciutat ha estat evidenciada per diversos autors, encara que amb poca concreció. N'és una bona prova la síntesi historiogràfica oferta a: Rafael TORRENT ORRI, *Les llotges de Girona, Sant Feliu i Castelló i la projecció del Consolat de Mar fins el nostre temps*, Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Girona, 1974, p. 53-82. Autors que coneixien a fons la institució municipal com J. de Chía o Ll. Batlle potser arribaren a la mateixa

no tindria sentit que des de l'any 1415 documentem amb claredat que el plenari passà a celebrar-hi, a l'alberg de la plaça de les Albergueries comprat als Santdionís, les sessions i que, quan disposem d'una acta de la cerimònia de renovació de magistratures del dia 1 de gener després de diverses legislatures de no conservar-se'n, es descrigui l'existència d'un immoble amb diverses dependències, a saber: una sala del consell general, una sala major dita «lo parlament» i un altre espai conegut com la «casa del arxiu».[438]

D'aquesta manera, a pesar que en la documentació oficial el consell sempre s'aplegués a la nova llotja de la ciutat, l'edifici actuaria des de bon principi com a casa de la ciutat. El canvi oficial de nomenclatura no es produí fins l'any 1446.[439] Malgrat això, al llarg de la primera meitat del segle XV s'hi efectuaren diverses obres i els costos que generaren normalment s'abordaren a partir d'una nova administració de la hisenda local que anà prenent forma en aquells mateixos anys: la botiga del forment.[440] En resum, cal retenir que la fase per a l'adequació d'una casa del consell amb més implicacions financeres per a la tresoreria municipal fou la corresponent a la compra de l'immoble duta a terme a la darreria de 1414 pel preu de 12.000 s. i la venda d'un censal assignat a un nou impost indirecte sobre determinades mercaderies que es cobrà entre 1414 i 1421.

Les obres del Ter foren també un projecte de llarga durada que abastà gairebé tota la primera meitat del segle XV i que tingué conti-

---

conclusió que apuntem, però no acabaren de desenvolupar-la: AMGi, Instruments de descripció, RE 62, f. 23, *c.* 1860; Lluís BATLLE PRATS, «Pesos, mides i mesures de Girona en els segles XV i XVI», *Estudis d'Història Medieval*, 2 (1970), p. 102-107. Més recentment: Anna GIRONELLA DELGÀ, «Fons documentals per a l'estudi de l'urbanisme a Girona en època medieval», *Construir la ciutat (I), De Kerunta a la crisi baixmedieval*, Conferències a l'Arxiu Municipal; 8, Girona: Ajuntament de Girona, 2013, p. 9-40. Per a l'estat de l'edifici durant la segona meitat del segle XV són d'una gran riquesa diversos inventaris que se'n realitzaren: Lluís BATLLE PRATS, «Inventarios gerundenses del siglo XV», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 6 (1951), p. 179-192; ÍD., «La Casa del Concell de Gerona en 1498», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 17 (1964-1965), p. 373-381.

438. La primera acta en aquest sentit és de l'any 1418: AMGi, I.1.1., n. 44, f. 1r-7v, 1418/01/01.

439. La dada, sense entrar en el procés que hi havia menat, fou recollida per Joaquim PLA CARGOL, *Gerona Arqueológica y Monumental*, Madrid: Dalmau Carles, 1943, p. 268.

440. Quant a unes obres a la teulada, a un senyal o escut de la ciutat i a un retaule marià, obrat pel pintor Domingo Matalí, respectivament: AMGi, I.1.1., n. 48, f. 20r, 1426/03/12; AMGi, I.1.1., n. 51, f. 68r, 1432/12/30; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 46r, 1437/10/15. A propòsit de la capella que s'hi adequà sota l'advocació de sant Miquel l'any 1450 i de les referències a un retaule primigeni amb una imatge de la Mare de Déu: Lluís BATLLE PRATS, «La antigua capilla de San Miguel de la casa de la ciudad», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 20 (1970), p. 317-355.

nuïtat en centúries posteriors.[441] Tal com es posava en relleu l'any 1403, el riu Ter, en temps de pluges intenses, tenia tendència a desviar-se massa i suposava un perill perquè s'apropava al portal septentrional del raval del Mercadal i n'envaïa les hortes. Aleshores, el consell escollí dos síndics que havien de prendre acords juntament amb dos representants de l'altra institució implicada en tant que titular del domini eminent de la major part del territori afectat, el capítol de la seu.[442] Quatre anys després, des de l'assemblea es tornava a autoritzar a dos dels seus membres per proveir sobre l'assumpte i, alhora, preparar una talla que gravés les terres i possessions, així com censos i rendes ubicats a l'horta directament amenaçada.[443] Tanmateix, el finançament dels treballs necessaris desembocà en un intens conflicte entre el govern municipal i el capítol catedralici juntament amb la resta del clergat gironí, contrari a col·laborar-hi.[444]

Malgrat tot, a la dècada de 1420 s'intensificaren les gestions per iniciar les obres necessàries. Es tenia la intenció d'alçar dues petites rescloses, plantar arbres en els aigualleixos del Ter que afavorissin frenar les aigües i posteriorment parcel·lar-los i establir-los segons consideressin els jurats i el consell general.[445] Un altre aspecte que calia regular eren els elements de contenció ja existents al llarg del tram del Ter que vorejava la ciutat.[446] Amb aquest objectiu es treballà en dues direccions simultàniament. D'una banda, es prepararen noves talles per

441. Tal com detectà Ll. Batlle, aquesta obra donà origen a la Devesa, la cèlebre arbreda municipal encara dempeus: Ll. BATLLE PRATS, «Diplomatario gerundense de Alfonso el Magnánimo...», p. 24-26. Per tota aquesta seqüència d'obres que s'inicià en el període analitzat i que, al capdavall, encara seguia vigent a inicis del segle XX: Albert REIXACH SALA, *Els usos de l'aigua a la Girona preindustrial: segle XIV-inicis del segle XVIII*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2019, p. 117-149.

442. AMGi, I.1.1., n. 38, f. 50r, 1403/08/29.

443. AMGi, I.1.1., n. 40, AMGi, I.1.1., n. 40, f. 38v-40r, 1407/05/24.

444. El plet s'allargà, com a mínim, fins un arbitratge de la reina Maria i de l'arquebisbe de Saragossa de 1442 que obligà els eclesiàstics a pagar al consistori mil lliures: AMGi, I.1.1., n. 56, f. 80v-81v, 1442/06/15. Diverses monografies fan esment d'aquesta llarga pugna entre la ciutat i el bisbe que, entre els anys 1420 i 1440, inclogué vets a la universitat, d'una banda, i represàlies amb la complicitat dels oficials reials, de l'altra: J. DE CHÍA, *Bandos y bandoleros*..., vol. I, p. 297-304; S. SOBREQUÉS VIDAL, «Documentos relativos a la familia Margarit...», p. 260; J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval*..., p. 285-287, 339. A propòsit dels conflictes fiscals entre corporacions municipals i Església a Catalunya: P. VERDÉS PIJUAN, «La contribución eclesiástica a la fiscalidad municipal…», p. 131-168.

445. AMGi, I.1.1., n. 48, f. 41r-42r, 1426/09/18; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 9v, 1434/01/08.

446. AMGi, I.1.1., n. 53, f. 8r-10r, 1436/01/10. AMGi, I.1.1., n. 47, f. 32r-33r, 1424/08/14.

captar fons.[447] De l'altra, es negocià per aconseguir una concessió bàsica per tal que l'empresa impulsada des del municipi fos factible: el domini sobre els espais riberencs. I així l'any 1423 s'impetrà a la reina Maria la donació a favor de la ciutat dels drets sobre els aigualleixos dels rius Ter, Güell i Onyar que, com tots els cursos d'aigua, fins aleshores formaven part del patrimoni reial, de manera que des del govern local es poguessin administrar aquestes parcel·les i, per tant, efectuar-hi els treballs previstos sense impediments legals.[448]

L'any 1424 es considerà necessari anar més enllà del repartiment d'una talla i es volgué obtenir la llicència per a una primera emissió de censals de fins a 20.000 s. destinada al projecte, cosa que es repetí l'any 1425 a fi d'obtenir 30.000 s. addicionals.[449] És possible que llavors ja es realitzessin diverses vendes, però les primeres que podem documentar amb la finalitat explícita de subvenir a les obres del Ter són de l'any següent, 1426, quan es constituí síndic Miquel II Vilar, la mateixa persona que actuava de clavari de les imposicions des de feia temps.[450] Llavors, entre el març de 1426 i el desembre de 1427, es contractaren divuit censals morts al 5% d'interès que sumaven 2.275 s. de pensions anuals i 45.900 s. de capital.[451] Val a dir, que, malgrat el nou augment del nivell del deute que suposava aquella sèrie, el propòsit inicial era que els censals fossin redimits en un termini breu gràcies a una transferència anual de 12.000 s. que des de l'any 1417 es pactà que calia fer des de la clavaria de les imposicions amb la finalitat d'amortitzar títols de deute.[452] Això no obstant, en els exercicis successius (1429 i 1430) s'obtingueren noves autoritzacions reials per emetre més rendes fins a la suma de 16.000 s. i se seguí encomanant la tasca de concertar

447. AMGi, I.1.1., n. 46, f. 92r-v, 1422/08/27. Sobre la talla llevada l'any 1423, una de les poques en què es conserva un fragment de l'estimació realitzada prèviament dels immobles els titulars dels quals estaven obligats a contribuir al finançament de l'obra: C. GUILLERÉ, «Les sources financières et fiscales de Gérone...», p. 49.

448. En primera instància, la reina Maria atorgà la meitat dels drets i, al cap d'un any, molt probablement en el marc de les negociacions entaulades amb el municipi per la demanda de coronació del Magnànim i la seva esposa, el monarca lliurà a la universitat la meitat restant: Ll. Verd, doc. 354 (1423/09/06) [la data del document és aquesta i no la que se cita en l'edició del cartulari com, de fet, prova l'edició que en feu Ll. BATLLE PRATS, «Diplomatario gerundense de Alfonso el Magnánimo»..., p. 32-33], 355 (1424/11/07). La primera concessió inclogué, a més, una lletra de la reina que ordenava als seus oficials executar les talles que es volguessin destinar a la dita obra: AHG, Gi-01, vol. 391, s. f., 1423/09/16.

449. AMGi, I.1.1., n. 47, f. 32r-33r (1424/08/14), 95v-97r (1425/10/10). Quant a les llicències obtingudes successivament: Ll. R., vol. II, doc. 456 (1424/08/25), 460 (1425/10/30).

450. AMGi, I.1.1., n. 48, f. 37v-38r (1426/07/06), 41r-42r (1426/09/18).

451. AMGi, I.3.3.2.4., antic llig. 27, f. 58r-61v, 94r-95v, 170v-172v, 1432.

452. AMGi, I.1.1., n. 48, f. 57r-58r, 1427/06/21.

els contractes al clavari Miquel II Vilar.[453] D'aquesta manera, el mateix individu que des de 1428 havia de regir conjuntament la clavaria de les imposicions i la dels jurats articulà una administració paral·lela per a l'obra fluvial que es nodria principalment dels ingressos obtinguts amb els capitals dels censals i que servia per pagar els operaris i els proveïdors.[454]

Després d'un breu parèntesi i al·legant els desperfectes provocats per inundacions recents a les rescloses, l'any 1434 es donà un nou impuls a l'obra amb una nova emissió de més censals i l'aplicació d'un cabeçatge a totes les carns tallades al maell de la ciutat que, a priori, suplantà durant dos anys la imposició habitual sobre el consum i la compravenda de carn.[455] En conclusió, l'any 1437 tot fa pensar que ja s'havia completat el gruix del projecte de reconducció dels braços laterals del Ter i els jurats procediren als primers establiments a particulars de parcel·les de la nova zona arbrada.[456]

Els tres projectes comentats encapçalen la llista d'obres endegades des del consistori al llarg dels segles XIV i XV. Segons hem vist, les despeses més importants coincidiren amb la compra de l'immoble per a la llotja o la casa del consell l'any 1414 i, especialment, amb les intervencions dutes a terme a la llera del Ter a partir d'aproximadament 1425. En aquells moments també hem detectat traços d'un parell d'obres planificades i finançades des del consell, encara que en principi tingueren poca repercussió en l'aparell fiscal i la tresoreria locals. En primer lloc, l'any 1428 es construí extramurs, a tocar del portal de la plaça de les Cols, una nova plaça anomenada «de la Llana» i que s'havia de convertir en l'únic punt de venda a la ciutat d'aquesta matèria, de draps i d'altres productes tèxtils, seguint uns horaris i un protocol rigorós estipulat pels jurats en connivència amb els sobreposats dels

453. La llicència de 1429 fou de 6.000 s., mentre que la de 1430, de 10.000 s.: Ll. R., vol. II, doc. 465 (1429/04/30), 468 (1430/09/30). Quant al sindicat: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 42r-44r, 1430/11/14.

454. AMGi, I.1.1., n. 49, f. 51r-v, 1429/01/04.

455. Quant a l'ordre feta al síndic Miquel II Vilar perquè vengués censals morts de fins a 1.000 s. per completar la plantada d'arbres: AMGi, I.1.1., n. 52, f. 9v, 1434/01/08. Pel que fa a la implementació de l'impost per capitació: Ibíd., f. 7r-9r (1434/01/08), 12v (1434/02/13), 21r-v, (1434/10/15). El dret fou suspès durant alguns mesos més d'una vegada (per exemple: Ibíd., f. 21r-v, 1434/10/15) i collit directament sense arrendar-lo durant la meitat de 1435 i tot l'exercici de 1436: AMGi, I.1.1, n. 52, f. 114r, 1435/12/30. D'altra banda, la reina Maria prohibí que s'apliqués a les persones eclesiàstiques: Ll. R., vol. II, doc. 480, 1434/09/24.

456. A tall de mostra: AMGi, I.1.1, n. 55, f. 67v-68r (1440/04/18), 96r-98v (1440/10/08).

oficis del ram.[457] Per contrast amb aquesta darrera instal·lació, que tot indica que tingué molt poca continuïtat, molt a prop d'allí, en un altre solar de l'Areny que afrontava amb el portal de Malaventura, l'any 1434 s'ubicà definitivament la casa del pes de la farina, un equipament bàsic a l'hora de cobrar les exaccions sobre la molta de cereals.[458]

* * *

Cal distingir dos grans àmbits en el camp de les necessitats comunitàries alienes al procés d'emmurallament: el de la provisió cerealística i el dels projectes arquitectònics impulsats des del consell (taula 1). Quant al primer, destaca l'elevada despesa que suposà la campanya d'abastament frumentari del període comprès entre 1374 i 1376, quan es desemborsaren més de 100.000 s. per aquesta raó, coincidint també amb grans inversions a les muralles. En episodis posteriors es pot documentar que el govern municipal desplegà dispositius similars amb la mateixa funció, encara que les fonts disponibles no permeten valorar-ne l'impacte econòmic. Tot i això, no hi ha proves del fet que les adquisicions de forment per a la revenda a la ciutat a través de botigues efímeres fossin una causa significativa de l'increment dels costos assumits per la tresoreria gironina i que l'obliguessin a endeutar-se desmesuradament. A més, després del difícil bienni 1374-1376, estem davant d'episodis relativament espaiats en el temps, a saber: 1390-1391, 1403-1404, 1411-1412, 1414 i 1419.

També es concretaren de manera discontínua els projectes d'obra endegats pel consistori. La reforma del mecanisme per assenyalar les hores des del campanar de la catedral comportà la col·lecta d'un préstec i el repartiment d'alguna talla complementària durant un període breu de la primera dècada del segle XV. L'adquisició d'un immoble per situar-hi la casa del consell es feu, l'any 1414, pel preu de 12.000 s. i

457. Hi ha una primera traça de la iniciativa l'any 1393 i passava per reproduir models ja existents a les ciutats de Barcelona i de Perpinyà: AMGi, I.1.1., n. 28, f. 22v-23r, 1393/12/24. Quant a les ordinacions que havien de regular el funcionament de l'espai habilitat l'any 1428: AMGi, I.1.1., n. 49, f. 24v-28r, 1428/10/12; AMGi, I.1.1, n. 52, f. 71v-72v, 1435/07/21. A propòsit d'algunes de les despeses ocasionades, per exemple, de cara al bastiment d'una teulada que cobrís la plaça: AMGi, I.1.1., n. 49, f. 31v-32r, 1428/12/30; AHG, Gi-01, vol. 402, s. f., 1428/11/13; AMGi, I.3.3.2.4., reg. 43162, 1428. Malgrat la construcció d'un nou equipament, pocs anys després es traslladà a la plaça de les Albergueries el punt central de venda de llana: AMGi, I.1.1., n. 52, f. 71v-72v, 1435/07/21; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 72r-75r, 1442/03/13.

458. Sobre el pes de la farina: ap. «Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis».

es finançà a través d'un censal amortitzat en pocs anys. Per contra, les obres a la llera del Ter constituïren una empresa de més envergadura i que drenà força recursos al llarg de les dècades de 1420 i 1430, ja que s'hi destinaren entorn dels 71.000 s. i per obtenir aquest capital s'emeteren bastants censals. Tanmateix, no cal dir que ni de bon tros s'assoliren els nivells de despesa i de consegüent endeutament d'entre els anys 1350 i 1396 i que tenien en la guerra i els seus efectes col·laterals la causa principal.

L'EVOLUCIÓ DELS FACTORS DE DESPESA A LA CIUTAT DE GIRONA (1345-1445)

Certament, en un balanç dels motius de despesa que es presentaren per la ciutat de Girona durant els segles XIV i XV els afers bèl·lics ocupen un lloc central. Potser no tant si ho calculem en termes globals dins el conjunt de l'època estudiada (1345-1445), ja que diverses necessitats comunitàries també requeriren força recursos, com pel seu pes indiscutible justament en l'etapa que cristal·litzà l'erari municipal (taula 1, gràfic 1).

Recordem que foren distintes guerres en què participà la monarquia el que suposà incrementar la pressió fiscal des d'abans de 1340 i la portaren a uns nivells inusitats entre aproximadament 1353 i 1366. Ho il·lustren algunes de les xifres aproximades que hem calculat. Entre 1340 i 1347 es desemborsaren 240.000 s.; entre 1350 i 1356, 680.000, i durant la guerra amb Castella (1356-1366), un total de més de 900.000 s.

A això cal afegir-hi el ritme sostingut d'exigències lligades a un altre fenomen militar: les campanyes de defensa del Principat, en què també podem incloure les dues guerres emporitanes. Des del 1361 fins al 1440 les redempcions de convocatòries d'host comportaren més de 17.000 s. entre aquest primer any i 1374, uns 133.000 s. en la contesa enfront del comte d'Empúries entre 1384 i 1386, 30.600 s. en l'entrada de 1389-1390 (en la de 1396 els costos foren sostinguts, en principi, pel General) i entorn dels 10.000 s. per diverses raons vinculades a un nou enfrontament amb la Corona de Castella l'any 1430.

Les obres d'emmurallament de la ciutat es mostren com un fenomen indestriable dels processos esmentats i realment costós, pels motius que sigui, en especial durant les tres últimes dècades del segle XIV. Anys abans ja s'hi havien destinat sumes notables que no podem calcular, però, com a mínim, entre 1372 i 1376 distints trams absorbiren més de 360.000 s. Els treballs es tornaren a reprendre amb força a partir de 1384, i fins l'any 1386 comportaren despeses de prop de 87.000 s., així com de més de 150.000 s. entre 1389 i 1390. Intervencions de

millora posteriors de l'any 1413 i del bienni 1438-1439 significaren, respectivament, 40.000 s. i 20.800 s.

Les demandes fiscals de la Corona a partir dels darrers temps del regnat de Pere el Cerimoniós es fonamentaren en distints pretextos (coronacions i matrimonis de la família reial, juntament amb altres raons molt variades) i es resolgueren per mitjà d'intenses negociacions. Molt a grans trets i a tall d'aproximació, els coronatges suposaren a Girona prop de 60.000 s. entre 1386 i 1424; els maridatges, entorn dels 50.000 s. entre 1394 i 1427; i un ampli apartat que podem anomenar d'exigències "encobertes", prop de 120.000 s. entre 1371 i 1443. Fou superior el que calgué aportar a noves expedicions a Sardenya: en hipòtesi, uns 31.000 s. entre 1367 i 1368, i fins a 170.500 s. l'any 1393.

En darrer lloc, sobretot si no hi incloem les inversions per a les muralles, el capítol de despesa tocant a les necessitats comunitàries fou comparativament menor. És cert que es gastaren 100.000 s. per proveir de gra la ciutat en la difícil etapa de 1374-1376, però no advertim grans expenses per campanyes posteriors. Tampoc no sembla que els projectes d'obra del consell impliquessin endeutar-se en excés més enllà dels impostos directes repartits per raó del seny de les hores, el finançament via censal de la compra de la casa del consell i les emissions de rendes de cara a arranjar el curs del Ter a fi de pal·liar els efectes de les riuades.

Si situem tots aquests factors de despesa en una seqüència cronològica, constatem que (gràfic 1), d'entrada els donatius i ajudes lligats a la guerra, en especial l'enfrontament pel control del Mediterrani occidental i la Guerra dels Dos Peres, comportaren desemborsar grans quantitats en el lapse d'una dècada i mitja. Com que es recorregué a les vendes de violaris de manera massiva per finançar les sumes requerides, l'endeutament de les arques gironines, en la mateixa línia que moltes localitats, esdevingué aleshores estructural.

La dècada de 1370, en canvi, no estigué marcada de manera directa per contribucions a expedicions militars, sinó per una combinació de demandes per a la defensa de la terra, altres peticions reials de propòsits diversos i, en especial, les necessitats concurrents de la comunitat. En tot cas, portaren el volum de despesa a un nivell equiparable al d'anys d'intensa pressió fiscal com ara 1358 o el trienni 1364-1366. I és que, certament, des de principis del decenni de 1370, les contínues injeccions de moneda al procés de reforç i ampliació del recinte de muralles feren que la tresoreria de la ciutat de Girona continués requerint recursos de manera constant. Així, sobretot durant la segona guerra emporitana (1384-1386) i les posteriors incursions de companyies (1389-1390, 1396),

la coincidència de tributs exigits per la monarquia amb inversions a les muralles constituïren un important repte financer pels representants gironins. Tot i això, es tracta d'episodis més distanciats en el temps respecte d'escenaris anteriors. D'aquí que les dues últimes campanyes per reparar trams del mur tinguessin un impacte menor.

La fiscalitat encoberta seguí una dinàmica similar. S'uní a la concurrència de factors de la dècada de 1370 (i, fins i tot, la següent), cosa que posà de manifest el caràcter inoportú de moltes d'aquestes exigències. Tot i això, els totals efectivament percebuts, tret de la gran contribució vinculada a Sardenya de 1393, anaren implicant puncions cada cop més puntuals a mesura que es diluïen la resta de causes de despesa. Encara més aïllats esdevingueren els costos de les obres impulsades des del govern municipal a inicis del segle XV, amb l'única excepció dels treballs a la llera del Ter a finals de la dècada de 1420, els quals coincidiren bastant en el temps amb reclamacions militars del rei Alfons el Magnànim.

Amb tot, un cop d'ull general a l'evolució de la despesa permet traçar una línia divisòria prou clara a l'any 1400. Mentre que abans d'aquesta data es troben escassos períodes (a tot estirar, l'etapa 1345-1350, l'any 1370 o el bienni 1381-1383) en què la hisenda de la ciutat de Girona no hagués de fer front a una inversió, el panorama canvià molt durant la primera meitat del segle XV. Només en anys o breus lapses discontinus s'abordaren despeses extraordinàries, per causa de demandes realizades fora d'assemblees estamentals, reformes a les muralles o obres comunitàries concretes. Malgrat tot, mai no es traspassà la mitjana d'expenses anuals de vora els 60.000 s. que s'observa en la segona meitat de la centúria anterior. De totes maneres, les estratègies adoptades al llarg de l'època analitzada per fer front a tot aquest conjunt de despeses donaren forma a les estructures econòmiques de l'administració municipal.

FUNDACIÓ NOGUERA

EL SISTEMA FISCAL I FINANCER MUNICIPAL

Tal com hem vist, una de les conseqüències bàsiques de la gran pressió fiscal a què foren sotmeses les viles i ciutats del Principat (en especial les de domini reial), entre aproximadament 1350 i 1366, fou la cristal·lització de veritables sistemes fiscals i financers de caràcter municipal. En el cas que estudiem comprovem, en línies generals, que, després de les primeres operacions d'emissió de violaris en forma de deute públic durant el bienni de 1343 i 1344, la venda de rendes vitalícies i, més endavant, perpètues esdevingué la principal eina amb què els representants municipals obtingueren crèdit. Així mateix, des que a principis de la dècada de 1330 s'evidenciaren les possibilitats que oferien els impostos indirectes, en general a través d'arrendar-ne la recaptació a particulars, les imposicions es convertiren en l'instrument fiscal per excel·lència de cara a fer front al deute contret. Ambdues peces articularen una estructura regular des de, com a mínim, 1353. De retruc, les talles, l'expedient fiscal amb precedents més reculats, esdevingueren un mecanisme d'ús molt més esporàdic.

El disseny i la implementació d'aquestes estratègies tingué lloc dins un procés marcat per molts factors i no sempre exempt de tensions. Per aquesta raó dedicarem una segona part del capítol a revisar els debats i conflictes que suscitaren en el si de la comunitat de Girona totes aquestes mesures d'ordre tributari i financer i que, al capdavall, també posaren a prova l'estabilitat del sistema en construcció.

Els components del sistema fiscal i financer

Al llarg dels epígrafs que segueixen analitzarem, d'entrada, els seus components, és a dir, els considerats tres pilars de les finances dels

municipis catalans.[1] En concret, observarem les modalitats emprades i els ritmes amb què la hisenda gironina s'endeutà; la continuïtat (sense perdre de pista els canvis que s'hi introduïren gradualment) de l'aparell d'exaccions sobre el consum i la circulació de diversos productes, i, en darrer lloc, les circumstàncies en què se seguí recorrent a talles o impostos directes.

L'EVOLUCIÓ DEL DEUTE PÚBLIC MUNICIPAL

No cal insistir en el fet que, des de principis de la dècada de 1350 i tenint en compte les primeres experiències del decenni anterior, l'emissió de deute públic es mostrà com l'estratègia preferent del consell gironí per finançar la majoria de despeses. Per tal de fer front a les exigències fiscals i a la necessitat de captar moneda en poques setmanes, igual que en pràcticament tots els de nuclis de reialenc o, fins i tot, molts de jurisdicció senyorial i eclesiàstica del Principat, es tendí a vendre rendes, en un primer moment, vitalícies (violaris) i, pocs anys després, perpètues (censals morts).[2]

El recurs massiu a les emissions de violaris i rendes mixtes (1356-1366)

Segons el panorama descrit, poc després de les operacions documentades els anys 1343 i 1344, s'emeteren violaris per fer front a les primeres ajudes relacionades amb les guerres mediterrànies durant els anys 1351 i 1353. D'entrada, es provà de contenir el deute acumulat al llarg de la dècada de 1340, encara que arran de l'encadenament de subsidis entre 1353 i 1356 augmentaren de nou les emissions. En aquest darrer any es feu un últim intent per eixugar el dèficit tot venent rendes mixtes que, a banda de permetre contribuir a una nova armada enviada a Sardenya, havien d'afavorir la reducció dels interessos dels violaris emesos dos anys abans.[3] Tanmateix, l'estiu de 1356 esclatà la guerra amb Castella i s'inicià una autèntica espiral.

Arran de la primera ajuda gratuïta que, l'octubre de 1356, la ciutat oferí en relació amb l'enfrontament entre el rei d'Aragó i el seu homòleg

1. Recordem una panoràmica clàssica sobre aquests elements axials: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis del sistema...», p. 233-278.

2. Vegeu, d'entrada, els estats de la qüestió més recents sobre l'evolució del deute censal en les administracions públiques catalanes i el mercat que se'n derivà: P. ORTI GOST i P. VERDÉS PIJUAN, «The Crisis of Public Finances...», p. 199-221; P. VERDÉS PIJUAN, «El mercado de la deuda pública en la Cataluña...», p. 243-271.

3. Recordem sobre això: l'apartat «Les guerres mediterrànies (1350-1356)».

castellà, s'emeté com a mínim una renda.[4] D'altra banda, la contribució de 38.000 s. es gestionà des de l'establiment del canviador Ramon I Medir i això potser explica les circumstàncies en què es vengueren almenys dos censals-violaris més el gener següent. Probablement es destinaren a saldar el deute contret amb aquest banquer. I és que els dos compradors d'unes rendes que sumaven 10.650 s. de capital foren precisament el mateix Medir i la seva filla.[5]

Quant al donatiu de les Corts de Lleida aprovat el març de 1357, es registren, fins el gener de 1358, una sèrie d'emissions específiques per aquest fi, en la mesura que havien de permetre cobrir la dita efectuada pel canviador Ramon I Medir al tresorer reial.[6] Al mes novembre de 1358 també es vengueren, com a mínim, dues rendes mixtes que sumaven 3.520 s. 6 d., procés que possiblement s'emmarcava en l'ajuda de dos anys de vigència pactada entre Girona i el rei pocs mesos abans.[7] Per bé que les llacunes en les fonts no permetin assegurar-ho, tot fa pensar que el nivell d'endeutament no augmentà gaire durant els dos o tres primers anys de la guerra amb Castella. La veritable escalada s'inicià a partir de 1359.

En concret, a principis d'aquest any, es dugué a terme una nova campanya d'emissions destinades, segons se suggereix en els preàmbuls dels contractes corresponents, a satisfer el deute censal acumulat fins aleshores amb motiu dels subsidis aprovats pel braç reial.[8] Es vengueren, almenys, quatre rendes mixtes. I fou un dels darrers cops en aquell cicle fiscal que s'aconseguí col·locar deute amb aquestes característiques i a un interès inferior al 10%. Al mes de maig, en una nova sèrie prevista per fer front a l'ajuda concedida al Cerimoniós l'any 1358 i que havia

4. D'acord amb la documentació del procés de sanejament endegat a partir de 1377, havia de tractar-se d'un censal violari de 5.000 s. de capital que es vengué, el 26 d'octubre de 1356, a Marquesa, la muller de Ramon Bruguera, notari gironí que exercia justament d'escrivà del consell: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114, f. 55v. L'any 1377, tanmateix, ja s'havia extingit la fracció de la renda emesa a violari per la mort de les persones sobre les vides de les quals s'havia fixat la durada d'aquella part del producte.

5. Ambdós es vengueren el dia 5 de gener de 1357. I consistien, en concret, en un censal violari de 600 s. de pensió i 6.150 s. de capital (a un interès, doncs, del 9,76%) a favor de Francesca, filla de Ramon I Medir i esposa de Guillem II Sunyer, i un altre de 235 s. de pensió i 4.500 s. de capital (a un interès similar) a favor del propi canviador: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114, f. 45r, 53r-v.

6. Vegeu, d'entrada, l'apartat «La guerra amb Castella (1356-1366). També gràcies a referències del procés de reducció d'interessos iniciat l'any 1377, tenim constància de la venda d'almenys deu rendes mixtes que suposaren ingressar un mínim de 44.950 s.: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114, f. 21v, 30r-v, 49r-50r, 50v-51r, 56r-v. Per l'única que n'hem localitzat el contracte original: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43107, f. 339r-346v, 1357/11/06.

7. AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114, f. 3v-4v, 18v.

8. Un exemple a AMGi, I.3.3.2.4., RG 43103, f. 317r-324r, 1359/01/05.

de durar dos anys, calgué recórrer als violaris a l'interès habitual del 14,28 %.[9] A més, aleshores ja s'argumentava explícitament que la venda de rendes vitalícies era l'única solució davant la impossibilitat d'abonar les pagues de subsidis i els deutes contrets anteriorment a partir dels preus de les imposicions.[10]

En efecte, al llarg dels següents mesos els jurats gironins tornaren a valdre's de noves emissions per complir les exigències fiscals.[11] Vengueren diversos violaris a principis de 1360 a fi d'anticipar dues pagues del subsidi començat el maig de 1358, i també per aconseguir una suma de 25.000 s. que calia lliurar al camarlenc reial Francesc de Perellós, responsable de lluir (o recuperar) diverses jurisdiccions.[12] Es procedí de manera similar l'any següent per tal de satisfer les pagues del donatiu de les Corts de Cervera i, a finals d'aquell any, igualment de cara a l'inici del procés de reforç del sistema de muralles.[13]

Atesa la successió gairebé ininterrompuda d'ajudes i donatius a partir de 1362 i, en especial, entre 1364 i 1366, el ritme d'emissions i, encara més el seu volum, s'incrementà notablement (taula 2), i això malgrat la situació contradictòria que generà la pragmàtica sanció promulgada per Pere III el març de 1363 a Montsó que prohibia noves emissions de violaris si no es destinaven a la redempció dels títols ja venuts i insistia a garantir els drets dels creditors, disposicions que s'hagueren d'anar confirmant en dates posteriors en la mesura que noves provisions reials les deixaren temporalment sense efecte.[14]

La universitat gironina se seguí endeutant, i per raó dels breus terminis fixats per les demandes fiscals i un mercat del crèdit cada cop més saturat, no va poder ser amb cap altra fórmula que els violaris. Uns productes, d'altra banda, que constituïen l'única alternativa viable als mutus, si bé s'hagué de recórrer a aquests instruments en alguns moments puntuals.[15] Així, arran de la reobertura del conflicte l'any

9. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1054-1055.

10. Vegeu, entre d'altres: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43103, f. 307r-315v, 1359/05/31.

11. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1056-1058.

12. Entre altres mostres de les primeres emissions: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43104, s. f., 1360/01/01, 1360/01/07; AMGi, I.3.3.2.4., RG 43105, f. 95r-103v, 1360/01/07. Pel que fa al sindicat per a l'entrega a Perellós: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43105, f. 114r-116r, 1360/07/27.

13. Per exemple: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 20r, 1361/02/16. Quant al sindicat per a la reparació de les muralles: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43105, f. 256r, 1361/10/30.

14. Sobre tota aquesta qüestió: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manllevar"...», p. 43; M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Sobre la hisenda municipal...», p. 141-142. Per a la transcripció de la pragmàtica: P. VERDÉS PIJUAN, «Per ço que la vila...», p. 363-364.

15. Certament, tenim constància que l'administració de la ciutat de Girona concertà diversos préstecs a curt termini oferts per conciutadans seus. D'aquí que en alguns

1362, calgué, d'entrada, satisfer l'ajuda graciosa promesa per la ciutat al setembre d'aquell any i, a continuació, l'avançament de pagues d'abril i juliol de 1363 del donatiu de Montsó, una provisió de gra quan les companyies mercenàries procedents de França tornaven a amenaçar els dominis del rei d'Aragó i es preparava un eventual setge a la ciutat de Girona. Aquestes obligacions enllaçaren, a més, amb les entregues pendents del subsidi de les corts de Montsó de 1363 i les derivades d'un de nou aprovat a Barcelona l'any 1364. Per tot això s'emeteren gairebé una quarantena de rendes vitalícies.[16]

L'any 1365 seguien vigents aquests dos últims donatius i es tornà a recórrer a les vendes de violaris per respondre-hi, és a dir, a la pràctica, per saldar els deutes contrets amb els canviadors que realitzaven, en nom de la ciutat, dites o transferències a favor dels oficials reials o dels administradors dels subsidis que representaven el General de Catalunya. S'encetà en aquest sentit una sèrie d'emissions durant el mes de març que, a part de les pagues degudes al titular de la taula amb què es treballava aleshores, Ramon I Medir, pretenia liquidar un préstec concedit per Vidal Caravida, un jueu gironí que tingué un paper destacat durant aquells anys com a financer de la xarxa de banquers encapçalada per Berenguer Bertran i que comptava amb l'esmentat Medir com a responsable a la demarcació de Girona. Es repetí el mateix a principis de 1366 de cara a cobrir les despeses ocasionades tant per donatius com per préstecs aconseguits a corre-cuita davant el pas de les companyies mercenàries de Bertrand du Guesclin a finals de l'any anterior i, alhora, al llarg del mes de maig amb l'objectiu d'avançar en el procés d'ampliació i millora de les muralles.[17]

---

contractes lligats a emissions s'al·legués que era necessari posar fi a les obligacions contretes per representants de la comunitat, en especial, amenaçats per les penes d'ostatge que s'havien estipulat en els *mutua*. A banda d'altres episodis en què les referències són massa vagues, sabem segur que se n'obtingueren a finals de 1363 per a una demanda feta en nom del monarca per Jaume de Far i saldada amb una composició i a principis de 1364 de cara a finançar amb 7.700 s. (700 florins) una aportació de ballesters. Els jurats, facultats pel consell per vendre rendes o per emprar altres mètodes, optaren en el primer cas per manllevar 225 ll. del seu conciutadà Pere I Bordils i 50 ll. del també gironí Francesc I Santmartí, mentre que en el segon reberen en préstec 400 fl. (4.400 s.) del jurista Guillem I Domenja i 300 florins (3.300 s.) del mercader Pere II Ferrer: AHG, Gi-05, vol. 335, s. f., 1363/12/20; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 52r-54r (1364/01/06), 55r (1364/01/27).

16. A propòsit d'exemples amb els motius i referències a l'organització de totes aquestes sèries, vegeu, respectivament: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43103, f 80r-99v, 1362/11/09; AMGi, I.3.3.2.4., RG 43104, f. 24r-33r, 1363/11/?; AMGi, I.3.3.2.4., RG 43104, f. 44r-52v, 1364/04/22; AMGi, I.3.3.2.4., RG 43104, f. 208r-217v, 1364/08/21.

17. Quant al primer procés: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43104, f. 188r-197r, 1365/03/29. Pel que fa a la segona tanda: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43103, f. 375r-383v, 1366/04/1; AMGi, I.3.3.2.4., RG 43103, f. 170r-179r, 1366/05/02.

Mereixen una menció a part les emissions que els edils de Girona feren en nom dels diputats del General designats, successivament, a les Corts de Tortosa de 1365 i de Barcelona de finals del mateix any. Com explica M. Sánchez, a la darreria d'abril, els diputats elegits a Tortosa ordenaren a diverses localitats que s'ocupessin de l'emissió de rendes estarien obligades a les generalitats o exaccions implantades arreu del Principat en el marc del donatiu aprovat a les primeres Corts. Entre aquestes poblacions hi havia Girona i s'encarregava als seus representants l'obtenció de 60.000 s. D'entrada, però, es documenta que els jurats es mostraren una mica reticents a complir la tasca encomanada i, encara que, ben aviat després de l'aprovació del subsidi, consta que el consell nomenà un síndic o representant, no hi ha indicis de les operacions que tal vegada realitzà.[18]

Cal esperar fins a la tardor de 1365 per trobar els primers manlleus duts a terme pel municipi gironí a compte del General. En primer lloc, quatre individus diputats pel consell concertaren un parell de *mutua* durant els mesos d'octubre i novembre.[19] Posteriorment, es pot resseguir força bé tota la sèrie d'emissions dutes a terme al desembre per dos síndics que, mitjançant pregons i subhastes, col·locaren vint violaris, els capitals dels quals lliuraren a Lluís Estruç, diputat del General a Girona, i disset violaris i un censal mort en una operació similar del març de 1366.[20] El mes d'octubre següent es tornaren a nomenar dos membres del consell de la ciutat responsables de reunir 1.450 ll. de les 50.000 ll. compartides entre els nuclis de domini reial per cobrir la

18. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las primeras emisiones de deuda pública…», p. 219-258. Quant a la designació de Berenguer Moragues com a síndic a propòsit de la quota de 100.000 ll. de les 325.000 ll. del donatiu de Tortosa que els representants municipals havien de finançar a partir de l'emissió de rendes: AMGi, I.1.2.1., llig. 2, s. f., 1365/05/22.

19. Al mes d'octubre s'obtingué un préstec de 2.500 s. de Bernat Llémena en tant que fill i hereu del seu pare Bonanat, un notable draper de la ciutat, mentre que el mes següent se n'aconseguí un de 1.100 s. aportat per Berenguer Casadellà, un albadiner: AHG, Gi-05, vol. 336, s. f., 1365/10/04; 1365/11/12. Sabem que el retorn del manlleu de Llémena anà a càrrec del canviador Ramon I Medir, que feu dita a la família del prestador en nom dels jurats gironins en una operació que també incloïa el que els pertocava rebre d'una assignació feta pel seu conciutadà Jaspert de Campllong sobre la notaria reial. La contractació de *mutua* durant el període d'intensa pressió fiscal entre 1364 i 1367 també es documenta a la vila de Sant Feliu de Guíxols: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 132-136.

20. Vegeu A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1068-1072. El diputat signà àpoca de rebuda als dos síndics, Guillem I Castell i el mercader Ferrer de Segurioles, de 2.441 ll. 13 s. 4 d.: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 133v-134v, 1365/12/15. Mesos més tard era el diputat del General qui feia arribar als síndics les sumes recaptades pels col·lectors de les generalitats sobre els draps implementades a la ciutat i amb què s'havia de fer front als interessos de les rendes emeses: AMGi, I.1.1., n. 6, f. 40v-41r, 1366/06/19.

fracció que aquell any s'havia previst recaptar mitjançant imposicions aplicades en aquests llocs i que, finalment, s'aconseguiren a través de l'emissió de deute. Hem localitzat el contracte d'alguna de les vendes que realitzaren.[21]

Val a dir que totes aquestes operacions no contribuïren directament a incrementar el deute públic del municipi, ja que s'havien de sustentar en l'aparell impositiu desplegat pel General arreu de Catalunya, o sigui que l'administració local actuà de simple gestora d'aquesta institució.[22] Tot i això, des d'altres punts de vista, interferiren en el funcionament de la hisenda municipal en la mesura que apareixia una nova entitat emissora en els mercats financers locals. Paral·lelament, com veurem, els impostos implantats en benefici del General obligaren a adaptar les imposicions arrendades pels governants de la ciutat.

Comptat i debatut, en l'etapa final de la guerra amb Castella s'acabaren confonent els motius pels quals el consell gironí es decidí a emetre rendes, una funció gairebé sempre delegada als jurats. A grans trets, hi havia urgències immediates lligades a l'avanç de la guerra. Al mateix temps, els calendaris de pagament dels diversos donatius que s'encavallaven des del 1364, així com les obligacions contretes amb els banquers per fer-hi front, exigien un drenatge continu de moneda i no deixava d'augmentar el volum de les pensions de les rendes que s'havien anat venent des de l'inici del conflicte i que calia satisfer de manera regular. A més, pràcticament tots els productes que s'emeteren en la segona part del cicle de la guerra amb Castella eren violaris al 14,28% d'interès i, a diferència del que havia succeït, per exemple, en els darrers compassos de les anomenades guerres mediterrànies, no hi hagué mai marge per assajar emissions de rendes mixtes que permetessin reduir el nivell dels interessos, la mitjana dels quals (sempre

21. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 1, f 204r-v, 1366/10/21. En concret, es coneix la venda, per part dels síndics Ferrer de Segurioles (que repetia en la tasca) i Bernat Preses, d'un violari de 2.000 s. de pensió i 14.000 s. de capital i dos més de 871 s. 6 d. i 1.500 s. de pensió i 6.100 s. i 10.500 s., respectivament, de capital, al ciutadà Francesc I de la Via i a la seva mare. Consta, a més, que la ciutat, juntament amb la vila de Sant Feliu de Guíxols, quan s'anul·laren els impostos sota control del General amb què s'havia previst pagar el deute mitjançant una composició conjunta de les dues poblacions, hagué d'assumir posteriorment els interessos d'aquestes rendes comprades pels De la Via: AMGi, I.3.3.1.5., llig. 1, f. 4r. És possible que un parell de vendes més dutes a terme el desembre de 1366 hi tinguin a veure. Per un costat, un violari de 700 s. de preu venut a Caterina, hereva de Bernat de Bóixols, ciutadà de Girona. I, per l'altre, un de 1.050 s. de capital que adquirí Joan Albert, també de Girona: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114, f. 25v, 40r-v, c. 1380.

22. Ho exposa P. Orti a propòsit del cas de Sant Feliu de Guíxols, per als anys 1366 i per al bienni 1374-1376: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 134-135, 139-140.

suposant que la mostra documentada sigui prou representativa) devia situar-se molt a prop del 14%.[23]

En definitiva, entre l'ajuda aprovada al Parlament reial de Vilafranca de 1353 i el darrer donatiu de Barcelona de 1365, el deute censal quedà integrat de manera inexorable en l'administració gironina, com també passa a la majoria de poblacions del Principat. En realitat, des del subsidi ofert pels llocs de domini reial l'any 1353 s'inicià una escalada gairebé imparable. Només es detecta una certa calma en el procés d'endeutament en anys comptats com 1356 o 1359, quan s'aconseguiren col·locar força rendes mixtes per sota del 10%, amb les quals es pretenia, en part, rescatar productes més onerosos, és a dir, violaris (taula 2). Una vegada retirades les tropes castellanes dels territoris ocupats de la Corona d'Aragó l'any 1366, s'havia format un veritable deute públic a llarg termini, garantit, en darrera instància, per tot el conjunt de gironins i els seus béns, que incidiria profundament en el futur de la institució municipal.

L'assentament del deute a les arques municipals i les primeres temptatives de sanejament (1368-1369, 1377-1380)

Durant la segona meitat de la dècada de 1360 es feu evident la necessitat de valorar els riscos d'aquella situació i de cercar-hi possibles solucions. El febrer de 1368, Pere III concedí (ben mirat, seguint l'esperit de la pragmàtica sanció de 1363) una llicència a les autoritats gironines per emetre rendes. El propòsit de les noves emissions no havia de ser aconseguir moneda de manera ràpida, sinó fer front a la lluïció dels productes més onerosos que s'havien venut durant els darrers anys.[24]

23. Aquest notable increment de l'interès mitjà de les emissions de després de 1361 respecte dels anys anteriors també es constata en viles com Cervera: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 44. Allí, tanmateix, l'interès mitjà de les cinquanta-nou rendes emeses entre 1362 i 1367 (vint-i-nou de les quals eren censals) estava entorn de l'11,30%.

24. En dates properes és probable que s'assagessin processos similars en moltes altres viles i ciutats catalanes. A tall de mostra, a Cervera també es documenten, entre 1368 i 1373, bastants emissions de censals (uns quants al 5% i, a diferència de Girona, alguns adquirits per institucions religioses) per tal de rescatar violaris venuts en exercicis anteriors, si bé, segons adverteix P. Verdés, costa imaginar que el propòsit real dels regidors fos una amortització completa del deute, sinó simplement la cerca d'un equilibri entre la despesa anual que comportava i els ingressos municipals. A més, les campanyes de novació verdaderament efectives no es produïren fins a finals del segle XIV, segons assenyala P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 48-51. A la ciutat de Manresa, a partir de 1368, també es dugueren a terme vendes de censals orientades a redimir o reduir els violaris més onerosos: M. TORRAS SERRA, «El deute públic a la ciutat de Manresa...», p. 170.

I pocs mesos després, el consell nomenà tres ciutadans per actuar de síndics i, literalment, pal·liar el carregós deute censal provocat per la guerra amb Castella a través, si era possible, de l'emissió de censals morts al 7,14 i al 5% o, com a mínim, de rendes mixtes entre el 9 i l'11%. D'una manera o altra, s'havien de redimir violaris a l'interès habitual del 14,28%. La solució majoritària fou la segona, ja que tan sols s'aconseguí vendre productes a una mitjana aproximada del 9,6%, alhora que quedaren sense lluir diverses rendes vitalícies contractades en anys anteriors.[25] Un cop completat el procés, tenim constància que durant l'exercici de 1371 es pagaren en concepte de pensió per les diverses rendes aleshores vigents un total de 99.533 s. 7 d., una xifra assumible tenint en compte que just l'any 1370 l'arrendament del global d'imposicions havia permès ingressar 121.760 s., però potser no tant sabent que l'any 1372 el total s'havia quedat en 106.980 s. (taula 3).[26]

En conjunt, doncs, els resultats d'aquesta primera operació de sanejament esdevingueren força limitats, sobretot davant la nova escalada del deute que s'inicià l'any 1374. Tal com hem explicat, el sindicat de Ramon I Medir del bienni 1374-1375 per captar crèdit destinat a les obres de les muralles (i a abordar alguns dels efectes col·laterals del procés com era l'enderrocament d'immobles de particulars) tornà a suposar un nou salt quantitatiu de l'endeutament de la hisenda municipal gironina. I és que, a més de la multiplicació de capitals, el tipus d'interès mitjà de les rendes emeses pel síndic esmentat ratllava el 13%.[27] D'acord amb els càlculs que transmetia l'infant Joan al seu pare i monarca l'any 1378 i que ens poden oferir una certa idea de l'estat de les arques gironines, durant els exercicis anteriors la ciutat havia de satisfer cada any, més o menys, 180.000 s. d'«annuals o pensions de censals e de violaris», mentre que les rebudes (per imposicions i altres

25. Es pot trobar transcrita la concessió reial amb data de 1368/02/21, Barcelona en uns quants dels contractes d'emissions de rendes, així com l'acord del consell de 1368/05/01 que habilitava Francesc I Terrades, Ramon II Provençal i Pere Sifré com a síndics. Tot plegat s'inclou en el registre notarial que generà el procés: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 3, reg. 1.

26. Pel que fa a les pagues de violaris i censals de 1371, ens basem en: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 1, reg. 2, f. 22r-62v, *c.* 1371. Com que són els llibres de comptes presentats de cara a l'audició pels jurats i el tresorer encarregat de les finances aquell any, només s'hi recull el que significà desemborsar cadascuna de les entregues als censalers sense fer cap referència als capitals pels quals s'havia emès cada renda i, per tant, impedeix qualsevol càlcul sobre el tipus d'interès. A tall de comparació, la ciutat de Barcelona hagué d'abonar aquell mateix any pel deute censal 362.166 s. 2 d. en concepte de pensió, mentre que també se sap que el total dels capitals era de 227.905 ll. 4 s. 4 d. i l'interès mitjà se situava en el 7,95%: P. ORTI GOST, «Les finances municipals de la Barcelona…», p. 269.

27. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 5, 2 vols.

emoluments) no sobrepassaven els 130.000 s. En conseqüència, el municipi arrossegava sempre dèficit i es veia obligat a endeutar-se cada any en 60.000 s. que havia d'obtenir mitjançant impostos directes.[28] Siguin exactes o no les xifres, el cert és que les finances de Girona arribaven per primer cop a un col·lapse que no era possible resoldre a través del mercat del deute.

Davant d'aquesta tessitura, l'estiu de 1377 es posà en marxa una nova campanya per tal de rebaixar el volum d'interessos mitjançant la reducció d'una part de les rendes que gravaven la universitat gironina i, paral·lelament, la lluïció de les més oneroses. Val la pena analitzar-ho amb una mica més de deteniment que el procés de 1368. I és que tingué una transcendència comparativament més rellevant. A més, els procediments emprats i els passos que seguiren les autoritats locals ens il·lustren força bé sobre la dimensió política i social de l'endeutament de la hisenda de la ciutat de Girona més enllà de les seves repercussions estrictament financeres o comptables.

El punt d'arrencada es trobaria en una entrevista de representants locals amb el duc i primogènit del Cerimoniós aprofitant la seva estada a la capital gironina durant bona part del primer semestre d'aquell any 1377.[29] Dos emissaris del consell li exposaren la delicada situació en què es trobava la tresoreria de la ciutat. En resum, li comunicaren que les imposicions i la resta de recursos fiscals no eren suficients per la paga regular de les pensions dels violaris i censals, de manera que li suplicaren i n'obtingueren una llicència que els permetia una nova emissió de censals a un interès menor que facilités la redempció dels productes venuts a un interès més elevat. La concessió els autoritzava, alhora, a instar la transformació de tots els violaris que es prestaven cada any en censals morts.[30] Es posaren al capdavant de l'operatiu els

28. Mateu RODRIGO LIZONDO (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó: textos en llengua catalana (1291-1420)*, Fonts Històriques Valencianes, València: Universitat de València, 2013, vol. II, doc. 662 (1378/08/25, Saragossa). Òbviament, cal considerar les xifres aproximades perquè no remeten a cap llibre comptable o balanç concret. A més, el duc no s'hi referiria a títol informatiu, sinó per argumentar l'encert de les mesures impulsades des de la seva pròpia cort a fi de sanejar el deute i que explicarem tot seguit.

29. Es pot resseguir la presència de l'infant a Girona a Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant en Joan, fill del rei En Pere III», *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València: Impremta fill F. Vives Mora, 1923 [edició facsímil, amb introducció de Rafael Narbona Vizcaíno, de València, 2004], vol. II, p. 169-592, en concret p. 425-434.

30. ACA, C, reg. 1683, f. 40r, 1377/07/10, Girona. Al cap d'uns dies, la llicència es feu arribar al notari gironí Bonanat Nadal, el qual s'ocuparia de l'escriptura de bona part del gran nombre de contractes que caldria preparar: Ibíd., f. 47r-48v, 1377/09/12, Barcelona.

mateixos membres del consell municipal personats davant l'infant Joan, els mercaders Bartomeu Benet i Guillem Hospital.[31]

El procés, doncs, es dugué a terme entre 1377 i 1380 i inclogué distintes operacions paral·leles.[32] Després que els dos síndics citats inspeccionessin els diversos registres amb contractes de venda de violaris i de censals i destriessin els vigents dels que ja havien estat lluïts en la campanya de 1368 o en altres transaccions molt més puntuals, s'iniciaren els contactes amb els creditors. La primera mesura de força passà per suspendre l'entrega de les pagues semestrals de les rendes des de mitjan exercici de 1377 amb la voluntat d'«afavorir» o, més aviat, forçar el consentiment dels censalers de cara a una rebaixa dels interessos. Certament, el fet que la pràctica majoria (com a mínim un 95% dels que acceptaren la reducció), i suposant que molt pocs no ho feren, fossin habitants de la mateixa Girona devia facilitar bastant les coses. D'aquí que la suspensió de les pagues no prengués el mateix caire coercitiu que adquirí quan altres poblacions amb un gran percentatge de creditors forans entraren en una dinàmica similar.[33] En la major part dels casos la reducció consistí, per una banda, a unificar les distintes rendes que pertanyien als mateixos titulars en una d'única equivalent a la suma total dels capitals i, per l'altra, a pactar per aquesta nova renda una pensió anual menor que la mitjana de les pensions de cadascun dels productes anul·lats, amb la qual cosa s'aconseguia reduir l'interès que la hisenda local assumiria a partir d'aquell moment.[34]

31. S'ha conservat un volum amb el trasllat complet dels comptes d'aquest sindicat d'Hospital i Benet que ens permet conèixer-lo amb força detall: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114. Constitueix la millor font per aproximar-nos a l'estat del deute gironí a la segona meitat de la dècada de 1370 i també l'utilitzem en altres parts per documentar emissions de rendes des dels anys 1350 que no foren objecte de cap modificació en l'operació de reducció de 1368.

32. En una data similar, en concret l'any 1380, es coneix també una iniciativa d'envergadura per reduir el pes del deute del municipi de Barcelona. Els consellers d'aquella ciutat pactaren un arrendament durant quinze anys amb un financer perquè lluís 10.000 ll. de pensions de censal mort que, segons P. Orti, devia constituir gairebé la meitat de tot el deute barceloní: P. ORTI GOST, «Les finances municipals de la Barcelona…», p. 270.

33. Vegeu el que es comenta sobre aquests mecanismes a propòsit dels exemples de Cervera i de Castelló d'Empúries: P. VERDÉS PIJUAN: «Per ço que la vila...», p. 124-129; Albert MARTÍ ARAU, «Governar el deute en temps de crisi Castelló d'Empúries (1386-1421)», *Anuario de Estudios Medievales*, 40/1 (gener-juny 2010), p. 129-179, en especial p. 135-140.

34. Segons el que explica J. Morelló per al cas de Reus, es tractaria d'una variant de les dues modalitats de reducció que es contemplaven a l'època, en concret, la consistent en la disminució de les pensions lligada a la rebaixa de l'interès, i distinta de la basada en una amortització parcial o en un retorn de part del capital: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic…*, p. 806.

En definitiva, l'objectiu principal era convertir tots els violaris en censals morts al 7,14%, al 5% o a un valor intermedi.

Els síndics Benet i Hospital començaren a actuar d'acord amb aquesta consigna, al mateix temps que els serveis jurídics de la cort de l'infant Joan es posaren a treballar per assegurar l'èxit del pla.[35] Així, el protonotari Bertran de Pinós i l'auditor legal Guillem Alomar dissenyaren unes ordinacions tocants a molts aspectes del funcionament de l'administració local. Tanmateix, pretenien, en primer lloc, regular el procés de reducció d'interessos que s'havia iniciat. Promulgades el novembre de 1377, entre altres aspectes que comentarem més endavant, fixaven per llei la conversió de tots els violaris en censals morts, en concret, els violaris amb dues vides encara vigents a censals morts al 7,14% i els que només els restava una vida al 5%. Alhora, legitimaven les suspensions de pagues des del mes de juny de 1377 i prohibien la institució de cap més sindicat per emetre rendes després del de Benet i Hospital.[36] En aquest mateix context, a partir del mes de setembre de 1377 i fins a la primavera de l'any següent, els síndics esmentats lluïren les rendes més oneroses, la majoria d'elles violaris venuts entre mitjan dècada de 1360 i la següent al 14,28% ordinari o, fins i tot, al 20% durant els anys 1374 i 1375.

La reducció dels interessos de molts títols de deute de vegades pogué limitar-se, en efecte, a una conversió gairebé automàtica. Amb tot, no sempre fou tan simple ni les ordinacions expedides per la cort de l'infant Joan tan efectives. D'una banda, ens consta que alguns censalers (la majoria residents fora de la ciutat de Girona i també algunes vídues de ciutadans) iniciaren accions judicials contra la corporació local des de finals de 1377 i al llarg de l'any següent després d'haver vençut els primers terminis de les pensions que la universitat els prestava (taula 4). De l'altra, s'havien de compensar d'alguna forma als creditors les pagues suspeses a fi d'aplanar el camí de la reducció, tot i que les lluïcions de rendes dutes a terme de manera simultània requerien sumes importants de què la tresoreria gironina llavors no

35. Com veurem, aquella gran implicació de l'entorn de la cort de l'infant Joan tingué alguna contrapartida important com la temptativa d'estipular inspeccions regulars de comptes dels administradors de la hisenda gironina davant d'assessors legals del primogènit. Vegeu sobre això l'apartat «Tensions en l'afermament de les estructures econòmiques de l'administració local (1360-1380)».

36. ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 302-306). Les correccions introduïdes en certs capítols del text pel mateix duc uns quants mesos després no afectaren, en essència, res del que exposem ara: AMGi, I.1.1., n. 9, f. 2r-4v, 1379/02/11.

disposava, un assumpte controvertit que també es trobava entre les causes d'alguns dels processos judicials endegats.[37] Per això calgué pensar en una via específica per reunir les quantitats necessàries, impedir més execucions i sancionar definitivament la validesa jurídica de les conversions de violaris en censals morts.

En aquest sentit, l'abril de 1378 s'acudí a la cort del rei Pere III amb la intenció de tornar a organitzar un sindicat per a emissions malgrat el capítol inclòs en les ordinacions de la cort de l'infant del novembre anterior que n'impedia la creació de cap més després del tàndem format per Guillem Hospital i Bartomeu Benet. Els missatgers enviats per parlar amb el monarca, havent exposat que era necessària la suma de 150.000 s. per fer efectives pagues cessades i evitar de repartir més talles de les que ja havien estat imprescindibles en relació amb les obres de les muralles, obtingueren una llicència per vendre censals morts fins a aquesta xifra.[38] La concessió potser no tingué un efecte immediat, però sí que fou utilitzada més endavant. En qualsevol cas, a principis de 1379 les negociacions tornaren a orientar-se cap a l'entorn del primogènit reial i duc de Girona. Aleshores s'adduí un deute total de 82.000 s. generat per pensions impagades i l'infant Joan atorgà una nova autorització d'emissions fins al màxim sol·licitat, un màxim, al seu torn, ampliat en dues ocasions posteriors: quan un auditor de la cort ducal certificà que hi havia pendents per saldar 12.000 s. a diversos creditors titulars de rendes que havien estat reduïdes i, mesos més endavant, quan es justificava la manca de 68.000 s. addicionals per idèntic motiu.[39]

37. Alguns creditors, a més, es dirigiren expressament a la cort del rei Pere per impetrar-li provisions que obliguessin els administradors de la hisenda gironina a pagar-los dels diners de les imposicions les redempcions dutes a terme, a desgrat del pla traçat i exposat en les ordinacions dels assessors de l'infant Joan de novembre de 1377. Tenim constància d'això precisament gràcies a la missiva que el duc envià al seu pare l'any 1378 en què li exposava les reformes introduïdes i, per tal que poguessin continuar endavant, suplicava que les lletres facilitades a alguns censalers fossin anul·lades: M. RODRIGO LIZONDO (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria…*, vol. II, doc. 662 (1378/08/25, Saragossa). Segons el que explica al monarca, l'infant tenia la intenció de liquidar les lluïcions de rendes mitjançant «via de préstechs o en altra manera», tal com veurem que succeí.

38. ACA, C, reg. 1262, f. 50v-51r, 1378/04/03, Barcelona.

39. Per les llicències d'emissió i d'augment del sostre de deute, vegeu, successivament: ACA, C, reg. 1683, f. 155v-156r (1379/02/03), 177r-178r (1379/06/09) [aquesta segona equival a Ll. R., vol. II, doc. 327, 1379/06/9]; ACA, C, reg. 1795, f. 36r-v, 1379/06/10, Girona. La primera llicència segurament derivava de la missatgeria que el consell general de la ciutat havia decidit enviar en una sessió del 13 de gener i que estava composta pel jurista Francesc I Santdionís i el seu conciutadà Ramon I de Bóixols: AMGi, I.1.1., n. 37, f. 41v-43v, 1379/01/13. Quant a la segona llicència, cal destacar que fou precedida per una altra provisió ducal en què es refermava la necessitat de reduir tots els violaris

Amb aquestes noves eines legals a la seva disposició, el consell de la ciutat, reunit a principis d'abril de 1379, acordà nomenar síndic Pere II Ferrer, un mercader local que, de fet, en aquell mateix any havia estat investit clavari. Ferrer començà a vendre censals morts al 7,14%, amb el capital dels quals liquidà pagues pendents des de la seva suspensió el juny de 1377 i els interessos endarrerits de les rendes reduïdes, a més de quantitats degudes a gironins que havien estat víctimes d'execucions instades per creditors descontents amb els protocol d'actuació del municipi.[40]

El balanç final d'aquella gran campanya orientada al sanejament de les finances gironines i que conclogué a la darreria de 1380 seria el següent. Per una banda, en el marc del sindicat de Guillem Hospital i Bartomeu Benet, es lluïren cent vint-i-nou rendes que sumaven 330.274 s. de capital. Per una altra, es refinançaren cent vint-i-sis títols més que suposaven un total de 805.033 s. 1 d. i, una vegada rebaixats els interessos entre el 7,14% i el 5% segons el cas, el pagament anual de 46.619 s. A aquestes xifres hi hauríem d'afegir la suma de 272.860 s.

---

que prestava la ciutat a censals morts, d'acord amb els capítols publicats el novembre de 1377. De fet, la mateixa missiva n'oferia la llista exacta perquè no hi hagués marge per al dubte: ACA, C, reg. 1795, f. 45r-48r, 1379/06/08, Girona. D'altra banda, seguí a la llicència una altra carta de l'infant en què ordenava al síndic designat pel consistori utilitzar la suma de 82.000 s. per pagar interessos pendents a creditors, per bé que exactament als titulars que ell considerés que tenien prioritat («illis creditoribus dicte universitate quibus vobis magis visum fuerit expediens et utile»): ACA, C, reg. 1795, f. 36r-v, 1379/06/10, Girona. Sembla com si les llicències per vendre rendes expedides al llarg de 1379 tampoc no fossin suficients a l'hora de reunir el conjunt de capitals necessaris per les diverses raons que hem anat comentant. En aquest context, a finals de 1380 s'acabà fent un nou pas amb la connivència de la cort de l'infant Joan. En sojornar de nou a la ciutat durant el novembre d'aquell any, el primogènit es mostrà decidit a completar definitivament el procés de renegociació del deute municipal: manà que els singulars de la universitat gironina, segons la seva consciència i les seves possibilitats, compressin tots els censals que calgués per cobrir les necessitats dels síndics que administraven el redreç i, de fet, posava a la disposició dels jurats mecanismes clarament coercitius, com ara imposicions de penes i exaccions per part de la cort, a fi d'aconseguir-ho: ACA, C, reg. 1795, f. 181v, 1380/11/09, Sant Feliu de Llobregat. Finalment, sembla que només s'hagué de recórrer a la provisió en casos molt puntuals, però establí un precedent de cara a moments d'urgència que apareixerien en un futur.

40. Vegeu el llibre de contractes d'emissió d'aquests censals en què cadascun d'ells conté el destí exacte dels capitals obtinguts mitjançant la venda de la renda: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15. Pel que fa al trasllat d'un llibre de comptes on es recullen totes les sumes en concepte d'interessos pendents fins el gener de 1379 i que Ferrer havia de liquidar amb la nova emissió: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 14. Els poders atorgats pel consell de la ciutat a Ferrer el mes d'abril (segons l'acta que es transcriu en els diversos contractes d'AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15) foren ratificats en una sessió posterior del mes de juny: AMGi, I.1.1., n. 9, f. 41v-42r, 1379/06/07.

que reportà l'emissió de vuitanta-cinc censals morts, però que, alhora, suposava elevar el global del capital degut a 1.077.893 s. i les pagues que calia satisfer cada any a 66.100 s. 4 d. Així mateix, les gestions dutes a terme pel síndic Pere II Ferrer permeteren obtenir 56.848 s. de cara a eixugar les despeses diverses calculades, per bé que llegaren un increment dels interessos anuals de 4.281 s. 3 d.[41] Finalment, encara que l'any 1378 es deia que es volia evitar aquest recurs, a mitjan 1381 s'aprovà la col·lecta d'una talla de 60.000 s. per saldar interessos pendents i altres ítems relacionats.[42]

En definitiva, les campanyes de sanejament de 1368 i, sobretot, l'encetada l'any 1377 permeteren una rebaixa generalitzada dels tipus d'interès i una lleugera disminució de la suma de les pagues anuals en concepte de pensió, però una minva menys accentuada del volum total del deute, que superava el milió de sous.[43] Tant és així que els comptes que presentà el tresorer que prengué possessió de la clavaria de 1385 i hagué de certificar la liquidació de les pagues de l'any anterior ens confirmen que el total de pensions (94.712 s. 3 d.) a què s'havia de fer front anualment continuava essent similar al de principis de la dècada de 1370.[44]

Al capdavall, per més que, finalitzada la guerra amb Castella, es frenés la pressió fiscal i les peticions que seguiren arribant del monarca i del seu entorn no impliquessin un augment substancial del deute, les obres per a l'ampliació i la consolidació del recinte de muralles, així com, en menor mesura, les campanyes de provisió frumentària de les males anyades de 1374 i 1375, sí que hi contribuïren de manera prou important. A més, a partir de la dècada de 1370, es feia evident un

41. Per a aquests càlculs ens basem, respectivament, en els següents registres: AMGi, I.3.3.2.4., RG 43114; AMGi, I.3.3.2.4., llig. 15.

42. La talla havia de repartir-se entre les tres mans i, per això, es nomenà una comissió paritària de tres talladors o taxadors: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 49r-50v, 1381/07/06. L'equip de col·lectors també estaria format per un membre de cada mà. No es conserven registres o comptes específics que certifiquin com s'aplicà, però hi ha indicis posteriors del concurs de saigs de la cort del batlle que executaren parts de la talla o empraren mètodes coercitius per cobrar-ne algunes fraccions: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 21r, 1383/07/22.

43. En efecte, a l'acabament del procés de redreç dut a terme entre 1377 i 1380, l'administració gironina havia de satisfer la quantitat mínima de 70.381 s. 7 d. en pensions, en principi força menys dels 98.570 s. 7 d. pagats en l'exercici de 1371 (en concret, una reducció del 28%). Amb tot, per calcular l'import de les pensions de 1380 només disposem dels registres del procés de sanejament financer, de manera que és molt probable que les rendes que no foren objecte de reducció o que s'emeteren al marge del sindicat de G. Hospital i B. Benet se'ns escapin. I això per més que representin una suma considerable.

44. I.3.3.1.5., llig. 2, f. 23r-83r, *c.* 1390. Cal dir, d'altra banda, que per la mateixa anualitat de 1384 l'arrendament de les imposicions suposà uns ingressos de 113.620 s. (taula 3).

nou factor que desestabilitzava qualsevol intent mínimament ambiciós de reduir de manera substancial el nivell de deute: els costos financers d'aquests processos.

Dit d'una altra manera, les campanyes d'emissions de rendes per lluir-ne de més oneroses o les conversions dels productes contractats en d'altres a un interès menor mitjançant pactes amb els creditors molts cops conduïen a retroalimentar el propi deute. En conseqüència, doncs, a principis de 1380 s'havia aconseguit, com a molt, corregir el gran augment produït durant els anys centrals de 1370. Això no obstant, es quedà lluny de retornar a nivells previs a les guerres mediterrànies i a les guerres dels Dos Peres. De fet, si ho comparem amb la dinàmica d'altres viles i ciutats, es fracassà en la temptativa de reduir de manera significativa el pes del deute.[45]

De les darreres escalades del deute a la seva estabilització (1385-1445)

El recurs massiu a les emissions de rendes al llarg de les dècades de 1350 i de 1360, seguit de conjuntures com la del bienni 1374-1375, havia «revolucionat» les estructures fiscals i financeres de l'administració local. Una dècada després, la missió principal passava per gestionar l'endeutament acumulat en aquell període. Però només podia ser així en teoria: les prestacions militars exigides pel rei en successives conteses des de mitjan dècada de 1380, la necessitat de defensar el Principat de noves invasions de companyies «estranyes», al marge de tota la sèrie de demandes amb pretextos diversos, entre altres causes de despesa secundàries, no només complicaren l'administració d'aquest deute, sinó que en certs moments tendiren a incrementar-ne el volum.

Aquesta dinàmica quedà ben aviat palesa amb l'esclat de la segona guerra emporitana. I és que entre principis de 1385 i les acaballes de 1386 se succeïren fins a tretze sindicats per a l'emissió de diversos conjunts de rendes de cara a finançar tant demandes fiscals com les obres en els sistemes defensius. De fet, els aproximadament 133.293 s. que es desemborsaren per pagar les successives contribucions s'obtingueren en la seva pràctica totalitat a través de la venda de censals morts al 7,14% (i, en alguns casos puntuals, fins i tot violaris al 14,28% habitual). També procediren, en una proporció molt important, dels

45. Un bon exemple d'èxit que contrastaria amb els resultats més aviat modestos assolits pels gestors de la hisenda municipal de Girona és el de la vila de Sant Feliu de Guíxols, on, en la mateixa etapa entre 1378 i 1384, coincidiren mesures de redreç encertades amb anys de bonança econòmica: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 142-144.

capitals obtinguts mitjançant aquestes emissions els gairebé 90.000 s. que es dedicaren a les muralles, si bé una part potser es basà en una talla extraordinària el producte final de la qual, tanmateix, desconeixem (ap. «Les guerres emporitanes (1380-1385)»).

La principal diferència de la conjuntura de la guerra contra el comte d'Empúries respecte de similars com la de la guerra amb Castella és que ben aviat es projectaren mesures per amortir-ne les conseqüències. Per un costat, tal com veurem més endavant, els pactes que els emissaris del municipi signaren amb el Cerimoniós contemplaven l'opció que el consistori introduís novetats a l'aparell d'impostos indirectes a fi d'absorbir l'augment de les pensions anuals. Per l'altre, a les acaballes del mateix cicle fiscal, s'intentà posar fre a la perpetuació d'unes rendes que, ateses les urgències, s'havien tornat a emetre amb costos bastant elevats (gràfic 2). I és que a la mateixa tardor de 1386 s'assajà un nou procés de sanejament. Se'ns escapen els detalls de com s'arribà a l'acord, però a finals de setembre s'obtingué una llicència de l'infant Joan per emetre fins a 22.000 s. en censals morts que ajudessin a lluir els violaris i rendes mixtes que encara es prestaven. Pocs dies després el consell decidí nomenar síndic per a aquella tasca Jaume Beuda, el mateix mercader que havia passat a regir la clavaria de les imposicions l'any anterior.[46]

Ben mirat, devia haver-hi una certa preocupació entre alguns sectors de la ciutat i, en qualsevol cas, és molt probable que seguís viu el record de les repercussions que havia tingut el recurs massiu al deute durant el bienni de 1374-1375. Amb tot, la nova temptativa de reducció de la mitjana dels interessos arrencà de manera vacil·lant, en part perquè, en un marc de negociacions constants amb l'infant i futur Joan I, es dubtava sobre quines eren les necessitats prioritàries; per exemple, si era més urgent orientar els primers capitals que es captessin a saldar algunes pagues pendents d'exercicis anteriors, a satisfer els donatius gratuïts que s'anaren concertant amb la cort ducal o, com sembla que es preferí en primera instància, injectar líquid a l'obra del recinte de muralles del Mercadal.[47]

Malgrat decantar els esforços inicials a l'emmurallament, entre l'octubre de 1386 i l'abril de 1392, Jaume Beuda realitzà cada cert temps emissions amb l'objectiu de lluir les rendes més oneroses que corrien el

46. Coneixem la llicència de l'aleshores infant Joan de 1386/09/29 per una confirmació que en feu, quan ja regnava, l'abril de 1391: Ll. R., vol. II, doc. 377 (1391/04/07). Quant a la deliberació del consell: AMGi, I.1.1., n. 16, f. 24v-25v, 1386/10/02.

47. Per la decisió de destinar 5.500 s. obtinguts del sindicat als 77.000 s. (7.000 fl.) promesos per a la muralla del Mercadal: AMGi, I.3.3.1., llig. 8, f. 1r-v, 1386/10/06.

perill de quedar «enquistades» en la tresoreria local. El resultat final fou que, al llarg d'aquest període, es vengueren setanta-dues rendes (totes elles censals morts a un interès que oscil·lava entre el 4,5% i el 8,5%, és a dir, una mitjana del 5,8%). Alhora, els capitals obtinguts permeteren redimir íntegrament o parcial alguns dels productes més feixucs contractats quan calgué acabar de finançar la complexa campanya de redreç del deute duta a terme entre 1377 i 1380 o durant els mesos de més pressió fiscal, la que comportà l'assalt del rei al comtat d'Empúries l'any 1385. Aquella nova emissió, al seu torn, suposava contreure un deute de 814.986 s. i assumir anualment interessos per valor de 49.242 s., sense comptar, és clar, els títols que no foren objecte de cap modificació i que se seguiren prestant.[48] Tot i que desconeixem la suma total de capitals deguts de què es partia, si prenem com a referència els 94.712 s. 3 d. que es pagaren l'any 1384 en concepte d'interessos anuals, sembla que es renegociaren aproximadament la meitat de les rendes, de manera que és versemblant que el global del dèficit minvés uns quants punts com a conseqüència de la liquidació dels productes amb un tipus més alt d'interès. D'altra banda, el sindicat de Jaume Beuda comportà una certa renovació de la nòmina de censalers que havia consolidat la campanya de 1377-1380 (recordem que llavors una gran part de les rendes foren refinançades sense canviar de titular) i que, en línies generals, procedia de les grans emissions de la guerra amb Castella.

Això no obstant, en la línia del que avançàvem, l'esmentada operació coexistí amb altres iniciatives (taula 2). A banda de les orientades a enllestir definitivament la muralla de la riba esquerra de l'Onyar en les quals estigué implicat Jaume Beuda, l'any 1389, arran de l'entrada de Bernat d'Armanyac, se succeïren diverses sèries d'emissions amb la finalitat de finançar una contribució de 30.600 s. per a la defensa del territori i, així mateix, una nova aportació a les muralles de vora 150.000 s. La fórmula preponderant en aquestes sèries foren els censals morts al 7,14%, és a dir que la mitjana dels interessos no s'elevà en excés.[49] Ara bé, en especial al llarg de la primera meitat de 1390, es vengueren realment molts censals morts, entorn de vint-i-cinc. I això

48. AMGi, I.3.3.1.5., llig. 3, f. 178r-206r, *c.* 1390.

49. Per contrast, l'administració municipal de Barcelona, entre finals de l'any 1389 i inicis de 1390, davant la mateixa amenaça, hagué de vendre censals al 10% després de descartar la primera opció: préstecs a curt termini que no baixaven del tipus d'interès d'entre el 30% i el 40%. I això comptant que durant els primers mesos de 1389 havia pogut col·locar deute entre el 5% i el 6,25% d'interès: P. ORTI GOST i P. VERDÉS PIJUAN, «The Crisis of Public Finances...», p. 207-208.

deixant sempre de banda l'emissió feta a compte del General. D'aquí que el deute i el cost anual de les pensions seguís creixent, una tendència que, malgrat tot, segurament s'intentà corregir a partir del mes de maig següent quan, a fi de reunir recursos per les obres del burg de Sant Pere de Galligants i el raval del Mercadal, s'aconseguí col·locar a institucions i clergues quatre títols al 3,33%, una taxa inèdita fins aleshores en les finances municipals de Girona.[50] Amb tot, el seu impacte en una disminució general de la mitjana dels interessos fou mínim, ja que tant llavors com en els mesos i anys posteriors, per raó de les pressions per avançar en l'obra de les muralles i contribuir al passatge a Sardenya, se seguiren venent majoritàriament censals morts al 7,14%, fins i tot, una altra vegada, unes poques rendes mixtes que sobrepassaven el 10% i tan sols tres censals més al 6,66% i un al 5% (gràfic 2).[51]

Tot plegat desembocà en un augment força significatiu de la partida de la despesa dedicada al deute censal, tal com queda palès en els comptes de la clavaria de les imposicions de l'any 1394. Mentre que l'any 1384 vèiem que el titular de l'administració principal de la tresoreria local pagava 94.712 s. 3 d. en concepte de pensions anuals, una dècada més tard havia de lliurar 118.814 s. 6 d.[52] I aleshores tampoc no semblava haver-se tocat sostre. Amb motiu de la invasió del comte de Foix de l'any 1396 i de la necessitat de perseverar en els treballs en el recinte emmurallat del Mercadal, es tornaren a vendre més d'una

50. Aquest fet contrasta amb l'evolució experimentada per moltes viles catalanes que han estat objecte d'estudi. Per fer tan sols referència a tres casos emblemàtics, sabem que a la vila de Cervera es documenta una llicència del Cerimoniós de l'any 1381 per emetre censals «sine spe redimendi», per bé que tingué nul·la transcendència en l'evolució del deute i no se'n crearen de manera significativa fins després de 1388: P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"…», p. 49-51, 68. Per contrast, a la vila de Sant Feliu de Guíxols l'any 1377 es vengueren els dos primers perpetuals amb bons resultats de cara a la contenció del nivell d'endeutament: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal…», p. 142-144, 147-148. Malgrat un precedent similar, a la vila de Castelló d'Empúries, on el seu senyor, el comte Joan I, expedí una llicència per vendre rendes irredimibles l'any 1381, fallaren les previsions i només una petita part es pogué destinar a l'amortització, per la qual cosa la temptativa de sanejament esdevingué un fracàs: Albert MARTÍ ARAU, «Endeutament censal i crisi financera a una vila senyorial: Castelló d'Empúries (1381-1393)» a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *La deuda pública*..., p. 157-170.

51. Vegeu totes aquestes sèries d'emissions a: AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 [actualment RG 43131, 43133]. Recordem, a més, que una part de les rendes venudes l'any 1393 foren adquirides per particulars com a mitjà de compensació de penyores de què havia estat objecte per demandes del fisc reial contra la ciutat, és a dir, que, en realitat, l'administració local no ingressà cap suma en concepte de préstec sinó que es limità a abonar de forma fraccionada la indemnització.

52. AMGi, I. 3.3.1.2., llig. 3, reg. 1, f. 1r-42v, 1394.

vintena de censals morts, gairebé tots al 7,14%, però també alguns puntualment al 8,33% i dues rendes mixtes que superaven el 10%.[53] En conseqüència, per bé que una part dels productes contractats l'any 1396 es volgueren consignar a un anadiment d'1 d./ll. a la imposició de la carn per tal de aconseguir-ne l'amortització en un breu període de temps, el deute seguí creixent exercici rere exercici fins al llindar de 1400. Hi contribuïren igualment la quinzena de censals morts venuts (tots al 7,14%) entre 1397 i 1398 atesa la necessitat de remetre la convocatòria de l'host contra el vescomtat de Castellbò, així com altres despeses relacionades amb el retorn del rei Martí des de Sicília i les demandes pel maridatge de Joana de Foix.[54]

No disposem de cap font que doni fe de l'estat exacte del deute censal en els tres darrers anys del segle XIV, però hi ha indicis suficients per pensar que s'havien assolit màxims només comparables als de la segona meitat de la dècada de 1370. De fet, el que és segur és que al darrer terç dels anys 1390 afloraren dificultats manifestades en conjuntures precedents. Entre d'altres, a principis de 1397 alguns consellers asseguraven que llavors era molt difícil trobar veïns disposats a invertir en els censals que el municipi havia de col·locar.[55] Així mateix, s'havia agreujat el problema de les restes pendents de preus d'arrendament de les imposicions i de contribucions particulars a les talles.

Malgrat les limitacions per reconstruir la seqüència de fets amb detall, es pot deduir que una de les primeres mesures preses per afrontar la situació fou suspendre el pagament d'algunes rendes. Ignorem si la iniciativa partí de l'administració reial o el monarca simplement avalà una estratègia ideada per les autoritats gironines a fi de poder assumir

53. AMGi, I.3.3.2.4., llig. 18 [actualment RG 43134]. En aquest cas tampoc no tenim en compte les vendes que paral·lelament feu un síndic de la ciutat en nom del General, segons el compartiment que s'havia dut a terme entre viles i llocs reials per finançar la defensa de la incursió del comte de Foix i el retorn del rei Martí a les terres cismarines.

54. AMGi, I.3.3.2.4., llig. 19 [actualment RG 43136]. Val a dir que, en contrapartida, en altres ciutats catalanes com Manresa, a partir de 1395 les vendes de censals a un interès superior al 5% foren ja molt excepcionals: M. TORRAS SERRA, «El deute públic a la ciutat de Manresa...», p. 172-173.

55. AMGi, I.1.1., n. 33, f. 13r-14r, 1397/03/19. A pesar del que es deia, a finals de l'any 1397 i principis del següent, o bé la situació s'havia invertit, o bé les consideracions dels esmentats prohoms no estaven prou fonamentades, ja que s'aconseguiren vendre, com hem dit, diversos censals. Amb tot, és cert que una part de les despeses per a l'arribada del rei Martí es finançaren a través d'una talla, mentre que tot indica que un sindicat per a una emissió paral·lela de deute no fructificà: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 35v-37v, 1397/04/17. També és un fet que, a despit de la política habitual de preferir els compradors de rendes de dins la ciutat, agents del municipi hagueren de contactar amb aristòcrates de la rodalia per aconseguir capitals, com ara amb el noble Bernat de Senesterra: Ibíd., f. 41v, 1397/10/10.

el volum desmesurat de pagues anuals, però el cas és que durant els exercicis de 1396 i 1397 no s'entregaren els interessos corresponents als censalers forans i als clergues.[56] El febrer de 1398, tanmateix, el rei feu un canvi brusc de rumb,[57] i aquesta vegada sí que sabem segur que a precs dels magistrats de Girona ordenà, anul·lant ordinacions prèvies, que es paguessin sense excepcions els interessos als creditors de qualsevol condició.[58]

Establertes les obligacions de la clavaria i, en definitiva, del govern local, l'agost de 1398 Martí l'Humà donava llum verda a una altra estratègia que ja s'havia estat temptejant des de feia uns quants anys: la possibilitat d'emetre rendes perpetuals que permetessin amortitzar les rendes més oneroses i, com a mínim, reduir la mitjana dels interessos.[59]

---

56. Certament, el criteri adoptat a Girona contrastava amb el que seguiren altres governs municipals en anys propers, com el de la vila de Castelló d'Empúries, en què, entre 1393 i 1410, no se suspengueren les rendes pertanyents a censalers d'àmbit religiós (a excepció feta dels titulars de rendes a manera de persones privades), sinó a laics, començant pels forans: A. MARTÍ ARAU, «Governar el deute en temps de crisi…», p. 135-140.

57. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 12, llibre d'àpoques clav. de 1398, f. s., lletra original de 1398/02/22, Saragossa. També traslladà l'ordre als seus oficials al territori perquè empenyessin el govern local a complir-ho: ACA, C, reg. 2167, f. 109v, 1398/02/22, Saragossa. En aquest anar i venir de parers del rei cal no perdre de vista que la ciutat i la corona acabaven de sortir (si encara no quedaven serrells pendents) de la negociació de l'afer de les hosts fallides de Castellbò. Per això, és possible que el rei ja tingués també en ment la demanda per a la coronació que notificaria als edils gironins al cap d'uns mesos. Un altre afer amb possibles connexions amb el redreç del deute de la ciutat de l'Onyar fou la campanya que s'encetà entre 1399 i 1400 per recuperar jurisdiccions alienades i en què, com hem vist, els jurats gironins tingueren un paper destacat al costat dels responsables del capítol catedralici: ap. «La invasió del comte de Foix de 1396 i altres rumors o entrades posteriors (1409, 1413, 1429 i 1438)».

58. Es documenta bé la mesura de suspendre pagues en els comptes presentats pel clavari de les imposicions de l'any 1398, el qual, davant les noves provisions reials, hagué de liquidar pagues cessades a clergues i forans dels dos exercicis anteriors: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 3, reg. 2. En el mateix volum es constata que força censalers que pertanyien als grups a qui no s'havien fet efectius els pagaments ja havien cedit els drets a altres habitants de la ciutat que sí que ho podrien cobrar, en especial veïns amb una certa presència en l'àmbit de l'arrendament d'impostos indirectes. Aquesta estratègia i els canals per fer més flexible el sistema que el rei acabà validant l'any 1400 no impediren que alguns dels creditors afectats (i, entre ells, a banda de forans, alguns antics ciutadans que havien emigrat a Barcelona, com per exemple el draper Bernat II Ferrer) iniciessin accions legals contra la universitat. A tall de mostra: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 20v-21r, 1400/01/15; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1401/04/12; AMGi, I.1.1., n. 36, f. 15v-17r, 1401/05/25.

59. Sabem que ja s'havia de proposar al rei en una missatgeria de l'any 1393 i en una altra de finals de l'any següent: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393-94, f. 14r-16r (1393/07/04), 53r-v (1394/12/12). Val a dir que alguns col·lectius consideraven prioritari centrar els esforços a repartir talles o, fins i tot, aplicar dotzens i vintens: AMGi, I.1.1., n. 32, f. 93r-96r, 1396/12/05. En moltes altres poblacions ja s'havien venut censals perpetuals uns quants anys abans amb finalitat redemptora, com ara a la vila de Cervera, on ja se

En efecte, la llicència que expedí permetia emetre censals sense carta de gràcia o pacte de retrovenda a universitats, corporacions, convents, monestirs, beneficis sacerdotals o causes pies i a clergues i a cavallers fins a un total de 30.000 s. anuals.[60] Qui sap si la situació vital de grans fortunes de l'època que, ben mirat, s'acabaren convertint en uns dels principals inversors de la campanya posposada fins a 1403, obria perspectives favorables.[61] Amb tot, el sindicat que s'intentà instituir per aquella missió al llarg del primer semestre de 1399 no arribà a bon port com a conseqüència de la desafecció general dels singulars que l'havien de validar, cosa que obligà a anul·lar temporalment la iniciativa.[62]

Paral·lelament, en una maniobra també molt controvertida, s'atorgaren poders als jurats per rodejar-se d'una comissió de consellers i preparar una talla de 6.000 ll., encara que, tal com alguns membres del plenari denunciaren, en les darreres derrames massa gent havia al·legat raons per no fer efectiva la quantitat que se'ls havia estipulat.[63] Se'ns escapa el destí final d'aquesta talla projectada l'any 1399, però, fos com fos, se n'hagué de tornar a dissenyar una altra l'exercici següent.[64] En concret, la nova talla havia de ser confeccionada per l'executiu amb dos representants de cadascuna de les tres mans que actuarien de taxadors. Per recaptar-se durant un quinquenni, havia d'orientar-se a saldar pagues pendents i encaminar la hisenda cap a la dinàmica redemptora iniciada amb la suspensió de pagaments.[65] A pesar de l'ambició del que es plantejava, tampoc no tenim indicis clars del producte obtingut i, al

---

n'emeteren bastants entre 1388 i 1389, prèvia autorització del rei Joan i després d'alguns intents fallits de principis del decenni, una operació que, tanmateix, tingué efectes limitats davant l'augment de la pressió fiscal de la dècada de 1390: P. VERDÉS PIJUAN, «Per ço que la vila...»..., p. 101-104. En aquest mateix treball es remet a bibliografia que també prova l'emissió de perpetuals a finals dels anys 1380 a Montblanc, Lleida i Berga.

60. ACA, C, reg. 2190, f. 224r-225v, 1398/08/30, Saragossa.

61. Ens referim al mercader Jaume Beuda i al patrici Bernat II Estruç, opulents ciutadans que es trobaven en els seus últims anys de vida i sense descendència, és a dir, el perfil idoni per a inversions en deute públic a molt llarg termini amb propòsits benèfics i religiosos. Vegeu sobre el primer: Albert REIXACH SALA, «Jaume Beuda († 1409), comerciant d'orígens empordanesos, fundador del col·legi d'en Beuda de Girona i d'un hospital a Ordis», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 47 (2016), p. 319-340.

62. AMGi, I.1.1., n. 34, f. 51v-52r (1399/06/10), 91r (1399/12/31).

63. AMGi, I.1.1., n. 34, f. 32v-33r, 1399/03/07.

64. La derrama que sí que acabà tenint efecte aquell any es començà a repartir el mes d'agost i tenia el propòsit específic, no d'abordar el redreç del deute, sinó de captar 2.500 s. per pagar els privilegis obtinguts del rei en l'avinença feta per la demanda de coronació: AMGi, I.1.1., n. 34, f. 62v-64r, 1399/08/20, f. 64v-65r, 1399/08/22. Exemples dels lliuraments realitzats en mesos posteriors al clavari dels jurats de 1400 i del salari pagat als collidors: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 33r (1400/02/14), 33r-v (1400/02/27), 41r (1400/03/19); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1400/06/14.

65. AMGi, I.1.1., n. 35, f. 14r-15v (1400/01/13), 21v-22r (1400/01/16).

capdavall, de si s'acabà llevant amb l'èxit desitjat, com, de fet, posarien en dubte les instruccions donades pel monarca als seus oficials perquè tothom pagués la talla sense excepcions.[66]

En contrapartida, en el cas del sindicat de les rendes perpetuals sembla que a partir de l'any 1400 s'acabà avançant força. D'una banda, es comptà amb el suport del sobirà per instar els seus agents a constrènyer els veïns que es neguessin a fermar en l'instrument del sindicat.[67] I, de l'altra, en un signe inequívoc que reforçava la vigència del pla, el rei ratificà la llicència per dur-lo a terme polint alguns aspectes que no s'havien desenvolupat correctament en la primera concessió, mentre que des del consell ja s'havien nomenat noves persones per encapçalar l'operació davant la negativa dels candidats inicials.[68] Malgrat això, els sectors partidaris de l'emissió hagueren de seguir maldant uns quants mesos per trobar qui volgués fer-se'n càrrec.[69] La venda de perpetuals no representava, en qualsevol cas, l'única qüestió que s'havia de dirimir en el tombant del tres-cents al quatre-cents.

L'ambient polític a Girona estava força crispat des de mitjan dècada de 1390 i una de les causes raïa sens dubte en la divisió d'opinions sobre com encarar la contenció del deute i un hipotètic sanejament. El fet d'haver suspès alguns pagaments afegia un nou ingredient a la polèmica, ja que, davant les noves instruccions reials de 1398, calia reintegrar aquestes pensions i, al mateix temps, seguir complint tot el calendari d'obligacions a pesar dels deutes pendents d'arrendataris d'impostos i de contribuents. En aquest sentit, força membres del consell advocaven per recuperar un procediment ja aplicat a la dècada de 1370:

66. En realitat, només disposem d'àpoques que certifiquen la rebuda per part del clavari dels jurats de quantitats molt parcials a principis de 1400: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 33r (1400/02/14), 33r-v, (1400/02/27), 41r (1400/03/19). Quant a la primera provisió reial esmentada: Ll. R., vol. II, doc. 423, 1400/05/12. En l'enviada mesos després, s'endurien la consigna i les mesures que haurien d'adoptar els oficials i se subratllava l'argument que no es podia admetre cap excepció «cum comune onus dite civitatis eiusdem habitatores et cives subire debent universi»: ACA, C, reg. 2128, f. 69v-70v, 1400/07/20, Barcelona. Constatem que, efectivament, el batlle, davant les pressions reials, aplicà algunes penyores als reticents a pagar la talla: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 28r, 1400/01/31. Encara que caldria fer un seguiment atent de les raons de cada cas, seria versemblant que una part important dels que es resistien a lliurar les sumes amb què havien estat taxats fossin creditors de la pròpia institució municipal. Imaginem, doncs, que estaven a l'expectativa amb la revisió de les condicions de les rendes que percebien, i per això es negaven a avançar sumes a la tresoreria local quan aquesta possiblement els acabaria devent alguna quantitat amb les modificacions.

67. ACA, C, reg. 2127, f. 38r-v, 1400/06/26, Barcelona.

68. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1400/05/04; ACA, C, reg. 2195, f. 51v, 1400/08/09, Barcelona.

69. AMGi, I.1.1., n. 36, f. 15v-17r, 1401/05/25.

assignar les distintes imposicions directament als titulars de censals, de manera que els arrendataris es convertissin en els pagadors efectius dels interessos anuals. En principi, s'implantà el mecanisme durant els exercicis de 1400 i 1401, però fou revocat a principis de 1402.[70]

Paral·lelament, s'intentà flexibilitzar la liquidació de restes de preus d'imposicions i de talles admetent de manera oficial (tot contravenint, d'altra banda, l'esperit d'alguns capítols de les ordinacions promulgades per l'infant Joan l'any 1377) les àpoques i cauteles a favor dels implicats o de tercers com a mitjà de pagament d'aquestes sumes pendents, un recurs que, òbviament, també afavoria el tresorer a l'hora d'entregar les pagues corresponents als censalers. Aquesta opció, a més, s'acabà plasmant en les condicions amb què es passaren a arrendar les imposicions.[71] En el fons, només es buscava dotar de més agilitat el sistema, i en cap cas suposava condonar deutes, tal com confirma la insistència del rei durant els anys successius a ordenar als seus oficials la persecució de morosos de la hisenda municipal sense contemplar compensacions.[72] En una línia similar, l'any 1401, una altra provisió reial havia impedit formar part del consell si es tenia algun deute pendent amb el fisc municipal.[73] També aquell any quedava de manifest que l'excepcionalitat de la conjuntura podia empènyer els membres d'algunes de les grans famílies de la ciutat i principals inversores de la seva hisenda a passar a controlar-la més de prop que mai.[74]

Més enllà de les estratègies endegades simultàniament a partir de l'any 1396 i les controvèrsies subsegüents, reprenguem el fil estricte de la gestió del deute. La possibilitat d'arribar a sanejar-lo passava per la

70. AMGi, I.1.1., n. 35, f. 12v-14r, 1400/01/13; AMGi, I.1.1., n. 36, f. 40v, 1401/08/22. La mesura probablement fou sancionada pel rei en una concessió feta amb data de 1400/02/05, Saragossa, que es copià en un dels registres vinculats al procés d'assignacions directes: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 3, llibre d'assignacions de 1402, f. 57. Quant a la seva revocació: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 88r-90r, 1402/01/05.

71. Concretament, es nomenaren dos prohoms, Pere I Terrades i Bernat I Reixac, perquè inspeccionessin tots els acords entre els creditors, els antics arrendataris i el clavari que es basessin en l'intercanvi d'àpoques: ACA, C, reg. 2127, f. 37v-38v, 1400/06/26; ACA, C, reg. 2195, f. 51r-v, 1400/08/09, Saragossa; ibíd., f. 66v-67v, 1400/08/12, Barcelona. Quant a l'exemple que ofereix el contracte d'arrendament de l'exacció sobre el vi que inclou un capítol en què es permetia als arrendataris la possibilitat de liquidar fraccions del preu mitjançant la compensació de deutes de violaris i censals que la universitat els prestava: AMGi, I.2.1., llig. 1, f. 102v-109v, 1400/12/27.

72. Ll. Verd, doc. 350 (1403/11/07). Per a exemples de l'aplicació d'execucions contra imposicioners morosos amb subhastes de part del seu patrimoni: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 3, reg. 6, f. 53r, 76r-77r, 80r-82r, 87v-89r, 94v-95r, 97r, 97v-108r.

73. Ll. Vermell, doc. 78, 1401/01/24.

74. Vegeu ap. «De les darreres escalades del deute a la seva estabilització (1385-1445)».

rebaixa del conjunt dels interessos, una idea segurament compartida per bona part de les autoritats locals del Principat en aquells moments.[75] A l'altura del 1400, però, tot apunta que, mentre esperaven concretar la forma per finançar «novacions», els regidors gironins havien optat, al capdavall, per una política de fets consumats, ja que sengles provisions del rei Martí del febrer de 1400 serviren per legitimar el que s'havia estat intentant dur a la pràctica amb la suspensió d'algunes pagues: la reducció de «totes» les rendes al 5%. Almenys això és el que anunciaven les missives reials adreçades, respectivament, als seus delegats a la ciutat i als oficials del bisbe de Girona. Aprofundia en la mateixa línia una nova provisió impetrada per representants del municipi el gener de 1402 que oficialitzava la validesa de la reducció, si bé garantia que es pagarien totes les sumes degudes d'acord amb el for original fins al dia concret que entrés en vigor la reducció en cada cas. S'acompanyava, a més, d'una concessió que permetia la venda de més censals a un interès fins a un màxim que es fixava per a tot el conjunt de títols.[76] Aquesta última llicència potser tampoc definia el quadre idoni de condicions amb què s'hauria de dur a terme la novació del deute i entre finals de 1403 i 1404 s'hi introduïren certs matisos.[77]

Els retocs fets, en qualsevol cas, no impediren que l'operació arrenqués l'abril de 1403. Superats dubtes i divergències de criteri en el si del govern municipal i tenint en compte que, des de principis de 1402, els seus responsables, els ciutadans Joan Sarriera, Francesc II Santceloni i Francesc I Segurioles i el mercader Pere II Benet, ja haguessin estat habilitats, estava tot llest.[78] En línies generals, els síndics esmentats dugueren a terme una emissió de cent vint rendes tot combinant les dues principals mesures plantejades a propòsit del control del deute des d'anys enrere i aprovades per l'autoritat reial, és a dir: cent tres censals morts venuts al 5% (el màxim que s'havia fixat per les reduccions validades pel monarca), acompanyats de disset censals perpetuals entre el 2% i el 3%. Així es generaren un total d'1.476.748 s.

75. Tal com ha assenyalat P. Verdés, pels volts de 1398 i 1399 hi ha indicis d'un intent per part de regidors de diverses viles i nobles endeutats de sol·licitar al rei una reducció general d'interessos, mesura que, tanmateix, atemptava contra les constitucions vigents: P. VERDÉS PIJUAN, «Per ço que la vila...», p. 105-106.

76. Successivament: Ll. R., vol. II, doc. 422, 1400/02/10; ACA, C, reg. 2194, f. 92r-93r, 1400/02/10, Saragossa. Quant a les darreres provisió i concessió: ACA, C, reg. 2174, f. 46r-v (1402/01/27), 46v-47r (1402/01/18).

77. ACA, C, reg. 2199, f. 32r-v, 1403/12/23, València; ibíd., f. 182r, 1404/04/03, València. La primera ordinació de les dues que mencionem segurament implicà que s'anul·lés la provisió de 1400/02/10 citada en la nota anterior d'acord amb un altre document: ACA, C, reg. 2136, f. 153v-154v, 1403/05/06, Burriana.

78. AMGi, I.1.1., n. 36, f. 88r-90r, 1402/01/05.

3 d. que suposaven 65.644 s. 8 d. de pensions anuals. Els capitals obtinguts serviren, sobretot, per redimir les rendes més costoses, començant per alguns violaris i rendes mixtes que encara es prestaven des dels anys 1370, segons s'admetia en una ratificació del maig de 1403 de la llicència d'aquest mateix any.[79] Paral·lelament, com altres vegades, s'ha de suposar que algunes lluïcions no tingueren conseqüències efectives, ja que simplement significaren anul·lar rendes en mans d'individus (sobretot habitants de la ciutat) que de manera automàtica passaven a adquirir un nou títol a un interès disminuït però amb el mateix capital.

No s'ha conservat cap font idònia per calcular els resultats de la reducció d'interessos operada amb les noves creacions de 1403-1404 i les lluïcions realitzades alhora.[80] El balanç de l'equip de síndics format per Santceloni, Sarriera, Segurioles i Benet quan se'ls van auditar els comptes l'any 1411 presentava un saldo positiu de 1.873.133 s. d'ingressos respecte de 1.853.564 s. de despeses, és a dir que havien reunit una quantitat lleugerament superior al producte calculat per les rendes que documentem que emeteren, 1.476.748 s. 3 d.[81] Tot plegat ens indica que el procés de redreç d'aquests anys fou força més complex que els anteriors de 1377-1380 i de 1386-1392, i per això difícilment els capitals requerits per finançar les lluïcions i la liquidació de les restes derivades de les reduccions d'interessos s'obtingueren només a partir de la creació de noves rendes.

En aquest sentit, sabem que a principis de 1403 una comissió de quatre prohoms havia dissenyat una talla per tal de contribuir a la redempció de censals i violaris i llavors estava a l'espera d'una ordre

79. Les xifres adduïdes s'han extret dels cinc llibres de contractes que contenen les compravendes dels censals morts: AMGi, I.3.3.2.4., UI 19105, 19109, 19107, 19110, 19106. Els censals perpetuals, en canvi, només és possible documentar-los a partir del memorial de 1432 (AMGi, I.3.3.2.4., antic llig. 27), encara que les confirmacions que realitzà el consell de la majoria de contractes (una bona prova, de fet, de la negativa d'alguns sectors a consentir de manera personal i explícita aquella forma d'endeutament per a la ciutat) ens certifiquen que foren fetes pels mateixos síndics. A tall de mostra: AMGi, I.1.1., n. 38, f. 47r-48r, 1403/09/15. Les reduccions de rendes al tipus màxim del 5% es desglossen a AMGi, I.3.3.2.4., UI 19103. En algunes redempcions es constata que, efectivament, encara hi havia rendes procedents de la campanya de 1377-1380, però la majoria ja eren fruït de les renegociacions de Jaume Beuda de 1386-1392: AMGi, I.3.3.2.4., UI 19104. Quant a la ratificació de la llicència reial per dur a terme la redempció de les rendes més oneroses: ACA, C, reg. 2198, f. 159r-v, 1403/05/07, València.

80. Certament, salvant diferències importants en el perfil dels censalers (com que la proporció de crèdit forà a Girona mai no va ser gaire significativa), la doble estratègia de «comminar» a una reducció d'interessos certs creditors i, alhora, emetre rendes a baix interès per amortitzar les més costoses, també s'aplica durant els mateixos anys de finals del segle XIV en viles com Cervera: P. VERDÉS PIJUAN, «Per ço que la vila...», p. 107-109.

81. Quant al certificat final de la fiscalització: AMGi, I.1.1., n. 41, f. 58r-v, 1411.

reial per començar-la a col·lectar.[82] A l'octubre es feu un pas més i es detallaren els terminis de la recaptació i el fraccionament, alhora que es nomenaren els llevadors de cadascun dels sectors de la ciutat.[83] Malgrat el propòsit inicial, sembla que un dels primers destins del que s'havia començat a recaptar (uns 3.300 s.) no fou el procés de sanejament, sinó un projecte ben diferent en què s'embarcà aquell mateix any el consell: la construcció del seny de les hores.[84] En els mesos successius, de tota manera, no decaigué l'empenta dels jurats i es feu pública, amb la intervenció corresponent del batlle, l'ordinació que tothom pagués la talla que, segons el document, s'havia de recaptar des del mes d'agost de 1403.[85] Així mateix, es recordaren privilegis de Pere III de 1382 en què s'instava els oficials del batlle a recórrer a mecanismes de coerció per obligar els contribuents reticents, alhora que s'obtingueren noves provisions en què s'atorgaven plens poders al consell per dirimir en cas de particulars que apel·lessin pel que els havia estat taxat.[86] En resum, s'enduriren les mesures per garantir l'èxit de la talla que havia de permetre completar el finançament del redreç del deute. L'any 1406 no s'havia completat tota la recaptació i els col·lectors encara custodiaven certes partides dels darrers mesos de col·lecta.[87]

82. Els membres de l'equip eren Ramon de la Via, llicenciat en lleis, el ciutadà Ramon I Sampsó, els comerciants Guillem II Julià i Ramon Raset i els membres de la mà menor Bernat I Ricard i Jaume Eimeric: AMGi, I.1.1., n. 38, f. 44r, 1403/08/03. De fet, se'ls remunerà com si els treballs ja estiguessin totalment completats, igual que a un escrivà «pro scribendis focis dicte civitatis et pro translatando talliam noviter factam». També la presentaren a l'escrivà del consell perquè la custodiés fins que arribés la provisió del monarca per poder començar a exigir la moneda als contribuents: AMGi, I.1.1., n. 38, f. 49r, 1403/08/20. Probablement els volums que s'entregaren a l'escrivà són els que encara es conserven: AMGi, Talles, RG 26645.

83. AMGi, I.1.1., n. 38, f. 53r-55v, 1403/10/16.

84. Sobre aquest projecte vegeu: ap. «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter».

85. AMGi, I.1.1., n. 38, f. 57v, 1403/10/27. Val a dir que en el pregó també s'insistia, sota pena de 40 s., que ningú no digués injúries i vilanies ni als collidors ni a altres persones per raó de les taxacions fetes.

86. AMGi, I.1.1., n. 38, f. 62r-64r, 1403/12/03. A propòsit de les dues noves ordinacions obtingudes: Ll. Verd, doc. 350 (1403/11/07), 351 (1403/11/12). Realment esclataren molts conflictes per taxacions en què aquí no entrarem.

87. Ben mirat, quan es pagaren els serveis dels collidors el maig de 1407 s'anotava que la talla aplicada des de 1403 encara no s'havia llevat del tot: AMGi, I.1.1., n. 40, f. 37r, 1407/05/20. L'any 1411, finalment, s'assignaren endarreriments pendents a la clavaria dels jurats. En el moment que el seu titular els rebé certificà que una part dels diners s'havien obtingut mitjançant execucions i empenyoraments, és a dir que molt probablement s'havia hagut d'activar el dispositiu de pressions pactat entre els oficials reials i les autoritats municipals: AMGi, I.1.1., n. 41, f. 105v, 1411/12/24.

A més, hi ha indicis per sospitar que, de nou, algunes sumes s'usaren per a finalitats alienes al sanejament.[88]

En realitat, és un detall poc important. I és que després de 1404 se seguiren presentant noves necessitats i, per tant, s'efectuaren noves sèries d'emissions (taula 2). La primera tingué lloc l'any 1405 i estigué motivada per l'avinença feta amb el rei després de la demanda de maridatge de l'infant Martí i se saldà amb la venda de cinc o sis censals que no superaven el 5% d'interès.[89] Ens consta, així mateix, que entre els anys 1408 i 1409 es vengueren tres censals morts més a aquest tipus d'interès i un parell sense carta de gràcia al 2,5%, per bé que només les del segon any esmentat podem atribuir-les a una causa concreta com fou l'amenaça de companyies arran de la notícia de la mort de l'infant Martí a Sicília.[90]

Les escalades viscudes des de la segona guerra emporitana fins a les portes de 1400 no es repetiren (gràfic 2). Per consegüent, és probable que el nivell d'endeutament i la mitjana dels tipus d'interès resultants de la campanya de novacions de títols de 1403-1404 acabés tendint a una certa estabilitat. D'acord amb això, l'any 1416 devia presentar-se com un moment oportú per consolidar el control de l'endeutament tot aprofitant la inèrcia de la dilatada negociació entre la ciutat i Ferran I que conclogué amb una ajuda per a la demanda de coronació i, sobretot, la creació del principat de Girona a favor de l'aleshores primogènit. Així, pocs dies després de la mort d'aquell i l'entronització d'aquest, el missatger gironí Antoni Agullana sol·licità al secretari reial que expedís una llicència per dur a terme noves emissions a fi de reduir les pensions de certs censals i redimir-ne uns quants.[91] Com que no es conserven els manuals del consell dels exercicis 1416-1417, només podem reconstruir les fases de l'operació de manera indirecta. En qualsevol cas, sabem que foren nomenats síndics el ciutadà Pere I Miró, el notari Miquel Pere i l'especier Miquel II Vilar (clavari de les

88. Per exemple, és possible que servissin per pagar una part del maridatge del rei de Sicília (cap. 1.3.3.3.). I l'any 1407, en canvi, s'empraren per les despeses de l'acte d'absolució de l'ànima de la reina Maria de Luna, traspassada el 28 de desembre de 1406: AMGi, I.1.1., n. 40, f. 8v-9r, 1407/01/10.

89. Es registra a AMGi, I.3.3.2.4., llig. 21, RG 43146.

90. En tenim notícia pel llevador de rendes de 1432: AMGi, I.3.3.2.4., antic llig. 27, f. 18v, 34v, 86v, 132r-v. Quant al nomenament dels síndics l'agost de 1409: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., 1409/08/06. No hem aconseguit documentar, en canvi, la llicència reial que s'esperava obtenir per dur a terme l'emissió.

91. De fet, s'entén que ja s'havia preparat des de la cort un primer document, però els edils gironins tornaven a enviar una nova versió corregint algunes mancances perquè els fos estesa franca de segell: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1416-1418, f. 9r, 1416/04/30.

imposicions durant molts anys en aquella època).[92] El seu objectiu passava per situar l'interès de totes les rendes per sota del 4,17% i se n'ocuparen entre novembre de 1417 i febrer de 1419.[93] A partir de les referències recollides en el memorial de rendes de 1432, consta que l'esmentat sindicat implicà la creació de noranta-sis noves rendes (entre les quals vuitanta-quatre censals morts al 4,17% i dotze perpetuals entre el 2 i el 3%) que sumaven 31.008 s. 8 d. de pensions anuals i 733.490 s. de capitals.[94]

En qualsevol cas, abans d'iniciar el procés a principis de 1417, de fet, es dissenyà un pla per donar continuïtat al redreç. Consistia, en essència, en l'obligació del clavari de les imposicions de lliurar cada any 12.000 s. procedents dels preus de les imposicions, o sigui mil sous cada mes, als síndics Miró, Pere i Vilar (o a les persones que els rellevessin) per tal que els destinessin a la redempció d'alguns dels censals que la ciutat prestava.[95] El pla s'emmarcava en una maniobra més àmplia de cara a l'estabilització de l'administració municipal manifestada també l'any 1418 amb el nomenament de Miquel II Vilar al capdavant de la clavaria de les imposicions per tot el quinquenni subsegüent.

Tanmateix, tal com hem desgranat en apartats anteriors, durant la dècada de 1420 no es donà treva a la hisenda local. Per pagar l'avinença amb el batlle general de Catalunya de l'any 1419 derivada de la demanda

92. Tenim constància, però, que el sindicat ja havia estat oficialitzat abans del mes de març de 1417 i que aleshores s'estava intentant aconseguir tantes signatures com fos possible de membres de la universitat gironina: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1416-1418, f. 45r, 1417/03/24.

93. Vegeu els contractes de la reducció: AMGi, I.3.3.2.4., UI 19103.

94. AMGi, I.3.3.2.4., antic llig. 27, f. 1r-6r, 21r, 25r, 44r-47v, 66r-75v, 102r-117v, 144v-153v, 1432. A la ciutat de Manresa aquesta rebaixa a un interès inferior al 5% i fregant el 4% ja s'havia encetat l'any 1407, tot i que l'any 1413 alguns productes es tornaren a emetre entre el 5,55% i el 7,14%. A l'alçada de l'any 1417, per contra, es desplegà una política agressiva de reducció general al 3,33% que inclogué el repartiment d'alguna talla i d'un redelme o onzè sobre el delme percebut a la parròquia manresana per l'església de Sant Pere de Vic durant un decenni sencer, així com la utilització dels fons d'institucions caritatives controlades pel municipi: M. TORRAS SERRA, «El deute públic a la ciutat de Manresa...», p. 175-177. A Cervera, al seu torn, l'any 1411 es forçà una reducció dels interessos de tots els productes al 3,33% mitjançant una suspensió de pagaments. Tot i les dures negociacions amb els censalers barcelonins, l'any 1414 els resultats havien estat prou satisfactoris: P. VERDÉS PIJUAN, «Per ço que la vila»..., p. 124-133. Vegeu, d'acord amb el que cita aquest darrer autor a la nota 219, els processos duts a terme en dates properes en altres localitats com Lleida, Montblanc o Tarragona, amb què s'aconseguí situar la mitjana dels tipus d'interès vora el 3,3%. En altres poblacions menors com Olot, per contra, pels volts de l'any 1419 tot just s'encetaren negociacions per reduir rendes del 7,14% al 5%: Xavier PUIGVERT GURT, *La reconstrucció de la vila d'Olot després dels terratrèmols (1427-1433)*, Olot: Ajuntament d'Olot, 1996, p. 33-34.

95. AMGi, I.1.1., n. 45, f. 11r-12v, 1419/01/26.

d'Alfons el Magnànim pel maridatge de la infanta Maria s'emeteren fins a 6.600 s., alhora que es recorregué al deute per subvenir amb 16.000 s. al maridatge de la infanta Elionor durant l'exercici de 1427 i, així mateix, per la concessió del privilegi de la taula de canvi de 1443. Tot això sense oblidar les successives sèries lligades a la provisió de fons per a les obres del Ter. Destaquem la que podem documentar bé dels anys 1426-1427, que suposà l'emissió de divuit censals morts al 5% fins a un total de 45.900 s. de capital, ja que d'anteriors i posteriors només es conserva la corresponent llicència d'emissió que, sumades totes de manera conjunta, apuntarien a un màxim d'endeutament de 66.000 s.[96]

Caldria disposar de dades de, per exemple, la dècada de 1450 per avaluar amb més perspectiva la possible represa de l'endeutament a partir del segon quart del segle XV. Per una part, sembla prou clar que hi hagué noves emissions, però, per l'altra, no s'hauria de descartar que es disposés dels mitjans suficients per aconseguir amortitzar la majoria de vendes en poc temps i, per tant, evitar que quedessin consolidades en les finances locals. Al marge d'aquest tram final, és factible traçar un balanç de la trajectòria experimentada des de l'any 1384 per la tresoreria local gironina en relació amb el deute censal, moment d'inici de l'etapa que estudiem en aquest apartat, fins a l'any 1432. Gràcies a l'elaboració, a les acaballes d'aquest darrer any, d'un memorial dels censals i de la resta de pagaments ordinaris que prestava anualment el municipi, document que el consell encarregà als auditors de comptes, sabem que llavors l'estat del deute era, prenent les xifres a l'alça, aquest:[97] s'abonaven cada any 94.205 s. 3 d. en concepte de pensions anuals per 291 rendes (252 censals morts i 39 censals perpetuals, amb una forquilla d'interessos que oscil·lava entre el 5% i el 2,5%), i això suposava l'existència d'uns capitals que, a un interès mitjà del 4,09%, ascendien als 2.301.680 s. 6 d.[98] En una comparació ràpida, equivalia pràcticament a la suma de 94.712 s. 3 d. pagada l'any 1384 i, en canvi,

96. Vegeu sobre això l'apartat «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter».

97. AMGi, I.1.1., n. 51, f. 32v, 1432/12/12. Cal advertir que en la relació de rendes es refereixen les condicions inicials de tots els contractes que seguien vigents l'any 1432, si bé en alguns casos també s'hi recullen reduccions o redempcions parcials dutes a terme al llarg de la dècada de 1420, a banda d'altres de posteriors a aquell any (de les dècades de 1440, 1450 o fins i tot més tard). En realitat, de les gairebé tres-centes prestades comptabilitzem una vintena de rendes en què s'aplicaren certes rebaixes del tipus d'interès.

98. AMGi, I.3.3.2.4., antic llig. 27, 1432. Per les raons apuntades a la nota anterior, és possible que, en realitat, la mitjana dels interessos i el volum dels capitals deguts fossin lleugerament inferiors.

s'estava força punts per sota de la xifra de 118.814 s. 6 d. a què s'havia arribat l'any 1394.

Aquestes tres referències i tota la seqüència descrita ens conviden a mirar en conjunt l'etapa compresa entre aproximadament 1385 i 1445 i, d'entrada, identificar diverses fases d'escalada del deute. Ateses certes circumstàncies, durant els anys 1385 i 1386 es registrà una pressió fiscal important que feu augmentar el nombre d'emissions, cosa que desvirtuà la temptativa de sanejament conclosa l'any 1380. Amb les successives entrades de companyies dels anys 1389-1390 i 1396, tant la fiscalitat de guerra com les necessitats de defensa i el procés d'emmurallament contribuïren, al seu torn, a crescudes del deute considerables. Tot i això, després dels nivells sens dubte elevats de mitjan dècada de 1390, es tendí al redreç, almenys fins a la fi de l'etapa que estudiem. L'esforç fet durant les suspensions de les pagues d'algunes rendes dels anys 1397-1398 i les lluïcions i els refinançaments simultanis de títols dels anys 1402-1403 segurament aconseguiren contenir l'augment i fixar el 5% com a valor màxim dels interessos.

En l'etapa posterior, deixant de banda les emissions dutes a terme entre els anys 1405 i 1410 per propòsits diversos, s'obrí un escenari propici per a noves operacions de sanejament. I tot es devia en gran mesura a la pròpia pèrdua d'incidència dels que havien estat els grans motors d'endeutament de les tres últimes dècades del segle XIV: les prestacions militars i les muralles. Així, és probable que la campanya de reduccions d'interessos duta a terme entre 1416 i 1417 aconseguís rebaixar el tipus d'interès màxim al 4,17%.

Això no obstant, segons apuntàvem, no seria sorprenent que a partir de 1420 i, sobretot, 1426 o 1427 les necessitats de finançament de les obres del Ter impliquessin una nova tendència a l'alça que no estem en condicions de confirmar (gràfic 2). En tot cas, cal no descartar la possibilitat que el recurs al deute aquell cop, per contrast amb la majoria de situacions de dècades anteriors, fos absorbit amb més rapidesa gràcies a l'existència d'algunes administracions amb ingressos que complementaven els de la clavaria consagrada al deute.[99] La mitjana

99. En aquest sentit, es registren iniciatives de mitjan dècada de 1430 per seguir l'empenta redemptora al marge de les necessitats sorgides amb les obres del Ter i amortitzar totes les rendes que encara es prestaven a un 5% o 4,17% a partir justament d'una quota de 12.000 s. reservada del producte anual de les imposicions que, segons comentarem, s'introduí a partir de l'any 1417: AMGi, I.1.1., n. 51, f. 91r-v, 1433/01/01. Tal com insistim, però, per certificar que aquestes mesures tingueren continuïtat ens caldria allargar l'anàlisi de la hisenda municipal gironina més enllà de la fita de 1445.

dels interessos abonats l'any 1432 era del 4,08% o lleugerament inferior, de manera que, almenys en aquell moment, la tendència a la contenció s'havia consolidat.

A aquella estabilització, tanmateix, s'ha d'insistir que no s'hi havia arribat només amb les mesures de redreç, que havien inclòs pactes amb els creditors i suspensions de pagaments amb el suport de la monarquia, paral·lelament a redempcions dels productes més onerosos i emissions de noves rendes a un interès menor. Una part dels factors que hi coadjuvaren es trobava de ben segur en l'estabilitat de les fonts fiscals que el govern municipal havia consolidat durant les dècades centrals del segle XIV introduint-hi alguns canvis concrets durant els decennis successius.

L'aparell d'impostos indirectes

Segons han assenyalat diversos autors, un dels pilars fonamentals per a l'articulació de veritables hisendes municipals passà per la consolidació d'un aparell d'impostos indirectes controlat directament pels rectors de la universitat. Les primeres experiències de col·lecta d'imposicions per part de les autoritats gironines a fi de contribuir a demandes fiscals de la monarquia es remunten a les dècades de 1330 i 1340. Tot i això, els principals avenços en aquest sentit es produïren en l'encadenament d'ajudes concedides durant la dècada de 1350 en el context de les anomenades «guerres mediterrànies», és a dir, coincidint amb les primeres grans sèries d'emissió de deute públic consolidat. Per això, al llarg de les properes línies, posarem un èmfasi especial en el model d'exaccions sobre el consum i la circulació de diversos productes que quedà definit entre aproximadament 1353 i 1367; tot seguit, comentarem les novetats per tal de millorar-ne el rendiment a partir de la dècada de 1380 i fins a la fi de l'època investigada.

La consolidació definitiva d'unes imposicions «municipalitzades» (1356-1366)

En efecte, arran de l'allau de donatius que començà l'any 1353, les imposicions es convertiren en l'ingrés fiscal més important dels municipis de domini reial i les tarifes que es dissenyaren al Parlament de Vilafranca (augmentades l'any següent), la principal referència per als seus governants. Com ha assenyalat P. Orti, en aquest moment es consolidaren les imposicions que gravaven el consum de productes

FUNDACIÓ NOGUERA

d'alimentació bàsics com la farina, la carn i el vi, si bé es mantenia el pes relatiu dels que afectaven a les imposicions de les mercaderies.[100]

Girona s'integrà perfectament en aquesta dinàmica i amb tota probabilitat s'hi aplicaren imposicions d'acord amb les directrius fixades en l'assemblea esmentada i a d'altres vinculades a les guerres mediterrànies. Així, a través de referències indirectes en protocols notarials, sabem que els jurats, a principis de 1355, arrendaren en un sol contracte impostos indirectes que fiscalitzaven el vi i el gra per un període de dos anys a canvi d'un preu que assolia els 28.500 s.[101] Alhora, a banda d'imposicions que gravaven el consum de carn i altres aliments, així com el comerç de productes manufacturats, també hi ha proves de l'existència d'una imposició aplicada sobre les operacions immobiliàries i les vendes de censals i violaris.[102] Les notícies s'amplien a partir de 1356.[103] Tot i això, no ens permeten corroborar un increment més que probable de la majoria de tarifes en la línia del que succeí en poblacions com ara Barcelona, Cervera, Valls o Reus.[104]

Abans de continuar observant l'evolució de les característiques d'aquestes exaccions a la dècada de 1360, cal fer un parell de consideracions importants respecte de la seva plena integració com a recurs fiscal propi dels representants de viles i ciutats. Per una banda, durant la guerra amb Castella es consolidà la «municipalització» de les imposicions, un fenomen indestriable de l'assignació de què foren objecte al deute censal contret per les comunitats locals. És a dir, l'escalada de l'endeutament a llarg termini en poc més d'un decenni convertí les imposicions en un ingrés ordinari i del qual les administracions municipals podien disposar sense retre'n comptes a cap autoritat superior.

100. P. Orti ha analitzat els canvis que es produïren, sobretot, arran de les profertes del braç reial de la dècada de 1350 i ha mostrat que els augments més significatius en les tarifes afectaren les imposicions que gravaven el consum de productes alimentaris bàsics i, només en última instancia, els impostos sobre la comercialització. A més, la davallada d'aquests darrers tingué a veure amb l'aparició de les generalitats a principis del decenni de 1360: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat…*, p. 547-557.

101. AHG, Gi-05, vol. 81, f. 49v-51v (1355/01/03), f. 140r-v (1355/02/13); ibíd., vol. 85, f. 19r, 1355/03/06. Els compradors d'aquesta imposició foren els mercaders locals Ramon Mallol i Ferrer Frugell, el peller Arnau Janover, el paraire Bartomeu Hospital i un altre conciutadà seu, l'hostaler Bartomeu Corretger.

102. AHG, Gi-05, vol. 82, f. 130v-131v, 1355/04/22. L'arrendatari de l'exacció sobre les compravendes de rendes era el mercader Ferrer de Segurioles, i el documentem pel que cobrà del síndic de la universitat de Perpinyà que aquell any anà a Girona a vendre una dotzena de violaris.

103. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals…*, vol. II, p. 1090-1093.

104. Respectivament: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat…*, p. 529-569; P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera...», p. 383-422; J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic....*, p. 445-679.

De tota manera, el procés no estigué exempt de certs entrebancs. Així, en els compassos centrals del conflicte amb Castella es topà amb les reticències dels estaments nobiliari i eclesiàstic a contribuir en aquests impostos cobrats per les corporacions locals. D'aquí que els síndics del braç reial, en el marc de les Corts Generals celebrades a Montsó els anys 1362 i 1363, sol·licitessin diversos privilegis del rei per combatre el problema i, en definitiva, assegurar als respectius governs el màxim control sobre les imposicions perquè fossin rendibles en un context de gran pressió fiscal. El monarca, fins i tot, s'avingué a atorgar a les autoritats municipals plena jurisdicció en els conflictes que poguessin sorgir en la col·lecta, sense intromissió dels oficials reials. Tanmateix, el debat de la regalia d'establir imposicions seguí obert durant molt de temps.[105]

A més a més, els donatius aprovats a Tortosa i Barcelona al llarg de 1365 suposaven l'aparició d'un nou actor en el panorama fiscal del Principat i la Corona, la Diputació del General de Catalunya, instància que recaptaria també impostos indirectes aplicats a escala local. En conseqüència, com a mínim al llarg de 1366 i de 1367, el producte de les imposicions que gravaven el consum i la distribució de vi, carn i farina a la ciutat no havia de revertir només en la tresoreria municipal, sinó que foren arrendades conjuntament pels jurats i pel diputat del General a la demarcació, de manera que se n'havien de repartir part dels rèdits.[106] Pel que fa almenys al cas de la farina, en pertocava un terç al govern municipal i dos terços al General. Sembla, a més, que el diputat local, l'any 1366, vengué pel seu compte un impost que afectava cabrits i altres animals novells.[107] L'existència d'imposicions controlades tant pel municipi com pel General generà una certa controvèrsia, sobretot en el cas de la de la carn.[108] Tot i això, després de

105. Pere VERDÉS PIJUAN, «A propòsit del privilegi general per recaptar imposicions atorgat per Pere el Cerimoniós (1363)», *Miscel·lània de Textos Medievals*, 8 (1996), p. 231-248. Podem afegir-hi que els privilegis expedits el gener de 1363 pel Cerimoniós assoliren un gran pes dins el corpus legal que afectava les viles i ciutats, com a mínim, del Principat. En la conjuntura esmentada abans de 1416, els jurats de Girona demanaren un trasllat d'una de les tres provisions de 1362-1363 i fou inclosa al segon cartulari municipal per ordre d'antiguitat: Ll. Vermell, doc. 36 (1363/01/18).

106. També se sap que en el cas proper de la vila de Sant Feliu de Guíxols el fet que la Diputació hi recaptés directament exaccions sobre la farina, la carn i el vi obligà els edils a reduir, entre 1366 i 1367, la taxa de les imposicions sobre aquests productes fins aleshores existents: P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 135.

107. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1090-1093.

108. Pel que fa a aquestes disputes i a la possibilitat que es designessin dos col·lectors per acabar percebent la imposició sobre la carn i amb potestat per actuar a la ciutat i a una llegua entorn d'aquesta: AMGi, I.1.1., n. 6, f. 30v (1366/09/30), 87r-v

1367 aquesta dicotomia desaparegué tret de conjuntures molt puntuals en què la Diputació participà en la defensa contra les entrades de companyies a les dècades de 1380 i 1390.

En definitiva, entre 1353 i 1366 s'implantà a Girona un veritable aparell de fiscalitat indirecta de base municipal. I, malgrat tenir el punt de partida en els capítols dels donatius dels anys centrals del decenni de 1350, durant la Guerra dels Dos Peres s'hi introduïren certes adaptacions locals que ens és impossible de precisar. Les fonts només ens permeten conèixer el model vigent l'endemà del conflicte. Amb tot, la seva gestació s'havia produït durant aquest període crucial per tants aspectes de les estructures tributàries i financeres del municipi.

La definició d'un model amb futur (1367-1383)

En efecte, a partir de 1367 s'enceta una sèrie força completa (i que arriba fins a la fi del període estudiat) dels contractes d'arrendament de les distintes imposicions, els quals inclouen, a més del preu i dels arrendataris corresponents, l'albarà o taba on s'especificaven les figures impositives, les tarifes i les condicions de les exaccions que es procedien a subhastar. Amb el benentès que en aquesta obra no es pretén dur a terme un estudi exhaustiu de les bases fiscals del municipi, ens limitarem a comentar-ne les qüestions més rellevants.[109]

En primer lloc, cal assenyalar que des d'aproximadament mitjan dècada de 1350 i fins la fi de l'arc cronològic tractat (i també una mica més enllà segurament) la hisenda gironina fonamentà la part primordial dels seus ingressos en les següents imposicions: unes que gravaven el consum i la compravenda de vi, de carn, de farina, de gra i de peix, o sigui de la majoria de productes bàsics per a l'alimentació; i unes altres, la circulació de mercaderies diverses i les transaccions immobiliàries i financeres.

Malgrat el control complet sobre aquestes exaccions de què gaudia el municipi, els seus representants optaren preferentment per gestionar-les de manera indirecta o externalitzant-ne la recaptació, és a dir, en

(1366/12/15). Ens consta, a més, que els acords que se segellaren entre el govern de la ciutat i la Diputació del General per al repartiment del producte de les imposicions de 1366 encara cuejaven a la dècada de 1380.

109. Per una primera introducció als components de la fiscalitat indirecta del municipi de Girona durant l'època estudiada: C. GUILLERÉ, «Un exemple de fiscalité urbaine indirecte...», p. 423-445. Certament, l'evolució de les característiques de cadascuna de les exaccions al llarg del període que estudiem mereixeria una anàlisi molt més atenta que, tanmateix, superaria els objectius d'aquest capítol i de l'obra en general.

cedien la col·lecta al millor postor. Les diverses exaccions s'agrupaven en set imposicions que s'arrendaven per separat, si bé algunes taxes podien afectar els mateixos productes des d'àmbits distints. Els jurats les arrendaven cada any i, tret d'algunes adaptacions que s'anaren fent en el calendari, s'acostumaven a percebre des de l'1 de gener fins al 31 de desembre. Paral·lelament, el consistori posava cada any a encant barres (gràcies a les concessions reials per aquest dret que s'anaren encadenant des de la dècada de 1350: apartat «Els mecanismes de finançament i l'impacte econòmic de l'obra») i els drets sobre pesos i mesures (derivats d'una sèrie de traspassos entre particulars i la ciutat pels volts de 1350). Amb tot, aquests dos últims impostos els hauríem de considerar part d'un aparell distint de la resta d'imposicions, ja que, en general, no revertiren a la caixa que s'especialitzà en el pagament ordinari del deute i que gestionà l'anomenat «clavari de les imposicions». A més, les barres no experimentaren una municipalització tan clara com les imposicions, sinó que les autoritats locals hagueren de renovar cada cert temps (previ pagament de la taxa corresponent) la concessió reial per recaptar-les.

Passem a continuació a observar, a grans trets, els distints impostos indirectes aplicats pel municipi de Girona durant el període que estudiem. Ens basarem per això en la comparació de tabes de tres anys diferents, en concret, les corresponents a 1367, 1372 i 1379.[110] Començarem per les que incidien en els productes alimentaris.

Sens dubte, una de les més feixugues per als contribuents i, al mateix temps, més rendible en subhastar-ne la recaptació era la imposició tocant al vi i a la verema. En realitat, consistia en dos o tres impostos: un que en gravava el consum i els altres la comercialització, així com l'entrada al nucli urbà.[111] La primera figura contemplava exaccions segons la quantitat en somades, tant davant de la possibilitat d'adquirir vi ja preparat com raïm per elaborar-lo. Moltes s'aplicaven sobre la base d'una minva de les mesures, és a dir, deduint a efectes fiscals una part de la quantitat realment lliurada al consumidor. Alhora, es gravava l'entrada de vi ja elaborat, així com de raïm i most, a la ciutat. Val a dir en aquest sentit que a Girona, malgrat indicar-se com una de les

110. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 2, s. f., 1367/01/06; AMGi, I.2.1., llig. 7, s. f., 1371/12/27; ibíd., s. f. 1378/12/28.

111. A partir de l'exemple de Barcelona: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*..., p. 536. A propòsit dels casos de Valls i Reus, J. Morelló estableix tres àmbits dins la imposició del vi: la que en gravava la compravenda, la que se centrava en el consum i, a part d'això, la que fiscalitzava l'entrada de vi a la vila, bé per al consum, bé per a la comercialització: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*...., p. 502-508.

excepcions en una primera fase (fins l'any 1372, en concret), s'acabaren tenint igualment en compte el que procedia de collites pròpies (calia pagar un sou per somada), per bé que computaven comparativament poc els vins de producció casolana amb gran proporció d'aigua, alhora que quedaren sempre certs marges per a l'exempció en cas que s'utilitzés la verema de cultius privats per a l'autoconsum, per exemple a propòsit de l'entrada de quantitats inferiors al mig quartó per dia.[112]

D'altra banda, també existia una exacció calculada d'acord amb el valor monetari de la càrrega per la introducció de vi adquirit en qualsevol localitat al marge de la possibilitat que allí ja s'hi apliquessin imposicions. Quant a la seva comercialització, doncs, a més del que s'havia de pagar per l'entrada del producte a Girona, s'aplicava una taxa *ad valorem* sobre el preu que havien d'assumir ambdues parts que intervenien en un intercanvi (tant si era una compravenda o una donació), tot i que es distingia si es tractava d'una compra destinada al consum propi o a la revenda.

L'altra imposició amb una llarga tradició en la fiscalitat sobre els productes alimentaris era la que se centrava en la carn. Com ja ha estat assenyalat per Barcelona, una especificitat important respecte d'altres, com les dels cereals, que veurem a continuació, era que aquest impost tenia en compte només la quantitat de carn que era objecte de transacció o consumida i no feia distincions de qualitat.[113] Es gravava amb el mateix valor, per tant, la carn bovina, ovina, de cabra i porcina (amb una taxa de 4 d. per lliura de carn l'any 1367, posteriorment disminuïda a dos o tres diners abans d'elevar-se de nou a mitjan dècada de 1380). D'entrada, només sembla que en quedessin exclosos els cabrits. De fet, tal com explicarem, juntament amb els anyells i els porcells,

112. Per contrast, en el cas de la ciutat de Barcelona, per bé que des de l'any 1359 s'optà per gravar el vuitè de tot el vi i la verema que s'introduïssin a la ciutat, fos comprat o procedís de collites i rendes pròpies, a partir de finals de 1369 es tornà a eximir d'aquesta exacció el vi procedent de les collites pròpies, i així es mantingué fins al final del segle XIV: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*…, p. 536-538.

113. P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*…, p. 534-536. De tota manera, segons adverteix R. Banegas comparant-ho amb el cas de Barcelona, és possible que en altres territoris de la Corona com ara València i diverses poblacions del regne s'adaptessin una mica millor les tarifes als distints tipus de carn i que, per tant, l'impost esdevingués més progressiu: Ramon Agustín BANEGAS LÓPEZ, «Comer carne y pagar impuestos. El impacto de las imposicions municipales en el comercio barcelonès de carne durante el siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 39/1 (2009), p. 329-355, en especial p. 331; Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, «La *sisa de la carn*. Ganadería, abastecimiento cárnico y fiscalidad en los municipios valencianos bajomedievales» a Rafael VALLEJO POUSADA (ed.), *Los tributos de la tierra: Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, p. 71-91, especialment p. 76-83.

es convertiren en l'objecte específic d'una nova imposició creada l'any 1385.[114] I, alhora, tan sols s'aplicava una tarifa diferent i en funció del valor monetari per la cansalada venuda a l'engròs.

Les imposicions que fiscalitzaven els cereals seguien de prop la de la carn dins la mitjana de preus a què s'arrendaven i respecte al seu impacte en la població. A partir com a mínim de 1367, formaven part de dos conjunts distints les taxes que gravaven la molta dels cereals panificables i les que incidien en el comerç de tota la resta, d'acord amb un desdoblament similar al que s'entreveu en altres localitats catalanes.[115] L'anomenada imposició de la farina s'aplicava sobre el gra una vegada molt en un molí de la ciutat o també si s'hi introduïa tot i que hagués estat processat en un altre lloc. En general, es calculava una taxa per cada mesura de capacitat (mitgeres o quarteres) segons la qualitat del gra. Per això, el valor màxim s'atribuïa al forment (l'any 1367 amb una certa rebaixa si se'n manejaven quantitats més petites) i el mínim al mestall o a la barreja d'altres cereals menors en què la proporció de forment era molt reduïda, amb xifres intermèdies per a l'ordi, el mill o el panís. L'any 1372, a més, ja s'assenyalaven tarifes distintes en el cas que la farina servís per a la pròpia alimentació o fos adquirida per flequers disposats a retornar-la al mercat en forma de pa (en general, havien de pagar una suma doblada respecte del primer cas).

Simultàniament, hi havia l'anomenada imposició del gra de les places o, simplement, de les places. S'hi incloïen exaccions basades en el volum del gra comercialitzat segons diverses mesures de capacitat. A propòsit dels cereals destinats a la molta només les havien d'assumir els venedors, mentre que, si s'empraven per acivadar o péixer bestiar,

114. Val a dir que als municipis estudiats del Regne de València els animals més joves, en especial cabrits i anyells, també rebien una consideració específica en les tarifes de la imposició de la carn (encara que s'arrendaven normalment amb aquesta) i se'ls taxava, no d'acord amb el pes, sinó a tant per cap: J. GARCÍA MARSILLA, «La *sisa de la carn*…», p. 76-83.

115. A Barcelona, des dels anys 1350, la imposició dita «de la farina» gravava fonamentalment el consum de cereals a partir de la molta, mentre que una altra se centrava en els venedors d'aquest gra: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*…, p. 538-540. De manera similar, a Cervera la imposició del blat o pes del molí afectava la molta del cereal, la de les flequeres la compravenda de farina i de pa i la del blat de plaça la comercialització de tot tipus de cereals i de qualsevol producte taxat amb les mesures de capacitat. Simultàniament, a Valls i Reus s'arrendaven per separat una imposició dita «de la farina» que incidia, en especial, en el consum, i una altra anomenada «de la quartera» o «quarteres» que en gravava les compravendes. Respectivament: P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera...», p. 396-405 J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic*...., p. 493-502.

així com en el cas dels llegums o qualsevol gra no panificable, pertocava pagar-les tant als venedors com als compradors.

Tanca l'apartat d'imposicions tocants al consum alimentari la corresponent al peix fresc. Segurament fou la darrera a aparèixer, també a Barcelona (on es començà a aplicar l'any 1357). En qualsevol cas, en documentem l'existència des de, com a mínim, l'any 1364.[116] I uns anys després comportava que qualsevol venedor pagués un taxa sobre el preu de peces de peix fresc, així com salat i salprès. Malgrat això, força espècies concretes d'aquestes darreres varietats incloïen gravàmens complementaris segons el pes o el valor, a més de tarifes concretes tenint en compte si es comprava per redistribuir-lo a la menuda dins la mateixa ciutat o rodalies. Amb tot, la comercialització del peix només podia tenir lloc a la peixateria i sota la mirada atenta dels col·lectors de les imposicions, alhora que des de finals de la dècada de 1370 en la mateixa taba de l'arrendament quedaven perfectament estipulats els preus màxims per cada varietat tant durant la Quaresma com en èpoques «carnals».

Els impostos indirectes no solament afectaven el consum i el comerç d'aliments, sinó que també incidien en gairebé totes les esferes del mercat. En primer lloc, hi havia una imposició denominada «de les mercaderies» que contemplava una llarga sèrie de matèries primeres i productes alimentaris i manufacturats. Abraçava, doncs, des d'esclaus, animals de tir, espècies, fruita seca i productes elaborats per menestrals (en especial del sector de la pell i del metall) fins a oli, ferro, llana (i altres productes tèxtils), plantes tintòries, pella i peces de roba usada o draps de lli.[117] Després de l'aparició, en el marc de les Corts Generals de Montsó de 1363, de les generalitats que gravaven la producció i la circulació de draps de llana, aquestes teles quedaren automàticament excloses de les imposicions municipals. En canvi, tots els productes esmentats eren fiscalitzats a partir d'una taxa *ad valorem* repartida entre el venedor i el comprador. En relació amb això darrer, cal fer

116. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 165r, 1366/06/09. Pel que fa a Barcelona: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat…*, p. 540-541. En altres poblacions, com ara les viles de Valls i Reus, el peix no donava peu a una imposició pròpia, sinó que es considerava una mercaderia més: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic...*, p. 522-523.

117. En altres indrets s'arrendaven per separat imposicions sobre diferents tipus de mercaderia, com per exemple a Cervera, on se'n distingien fins a deu, a saber: la imposició del safrà, la de la draperia (vigent només fins 1363, però), la de la llana i sargils, la de la sabateria i cuireteria, la de l'especieria, «tenderia» i merceria i argenteria, la dels portals, ferreria i fusta, la de la pella, la de les «bèsties grosses i menudes» i la del «siti» (equivalent a la dels honors de Girona i Barcelona, segons mostrarem a continuació): P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera...», p. 409-418.

notar que entre 1367 i 1372 es registrà una reducció important de la tarifa dels 6 d./ll. als 2 d./ll. lliura, mentre que l'any 1379 es pagaven 4 d./ll.[118] De tota manera, igual que s'ha observat per Barcelona, quedaven exemptes de l'impost les compres de poc valor, en concret, les inferiors a tres sous.[119]

Finalment, els mercats financers i immobiliaris comptaven amb una imposició pròpia denominada indistintament «dels violaris» o «dels honors i de les possessions». De fet, gravava totes aquestes operacions, és a dir, vendes, establiments i permutes de propietats, alhora que la compravenda de productes financers, o sigui rendes vitalícies i perpètues. Com en el cas de les mercaderies, computava una taxa sobre la base del valor d'intercanvi que s'havien de repartir el venedor i el comprador. Tant l'any 1367 com l'any 1379 consistia en una exacció de 3 d./ll. a repartir a mitges entre comprador i venedor, si bé només de 2 d./ll. en el cas concret dels violaris.[120]

A tall de conclusió, el model de fiscalitat indirecta que s'entreveu a Girona l'endemà de declarar-se la guerra amb Castella era el resultat dels acords entre estaments en la concessió de profertes per a les guerres mediterrànies i la introducció durant els anys immediatament següents de certes variacions locals en el moment de concretar-se les figures impositives, les tarifes i, en especial, delimitar les exempcions. Consolidat l'aparell ja a l'altura de 1367, fins la dècada de 1380 es mantingueren les mateixes set imposicions diferenciades. Així mateix, aquest nou model encetat a finals del decenni de 1360 se sustentava sobretot en els impostos sobre el consum i el mercadeig de productes alimentaris bàsics. D'acord amb les dades de què disposem per als

118. Val a dir que a Valls i Reus la taxa predominant des de mitjan segle XIV fins a inicis del següent va ser de 2 d./ll., malgrat alguns augments puntuals als 3 d./ll. de finals del segle XIV: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic....*, p. 520-530.

119. A Barcelona, durant la segona meitat del segle XIV, el comprador quedava deslliurat de tributar per quantitats inferiors a 2,5 s. o a 5 s. segons la mena de producte: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat ...*, p. 541-543.

120. A Barcelona també existia una imposició específica que integrava les transaccions d'immobles i rendes, a una taxa habitual dels 6 d./ll. després de 1359 i inferior (de 2 d./ll) en el cas concret dels violaris: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*…, p. 547. A Castelló d'Empúries, l'any 1374, la tarifa pel mateix concepte assolia els 12 d./ll. sense fer distincions en el cas dels violaris: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Fiscalidad y finanzas de una villa señorial catalana...»; ÍD., *Pagar al rey*..., p. 461-522, p. 478. Això no obstant, no a totes les poblacions l'exacció que gravava la compravenda de rendes s'arrendava de manera independent, sinó que podia incloure's dins la imposició sobre altres mercaderies en general, com a Reus i Valls, on formaven part del grup d'impostos sobre els draps i les mercaderies i de la imposició dita del «siti», respectivament: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic....*, p. 529-530, 588-594. Ja hem vist que passava el mateix a Cervera: P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera...», p. 409-418.

exercicis de 1368 a 1370, de 1372 i de 1380 a 1382, constatem que, en efecte, la suma dels preus obtinguts pels jurats en la licitació dels impostos sobre el consum d'aliments (és a dir, sobre el vi, la farina, la carn i el peix) constituïa més del 70% dels ingressos de la tresoreria local en matèria de fiscalitat indirecta. Contràriament, els lligats a la comercialització (del gra i de mercaderies en general), després de la important davallada de l'any 1369 de l'anomenada imposició de les mercaderies, no sobrepassava el 10% del total, mentre que la que afectava les transaccions immobiliàries i financeres oscil·lava entre el 2,5% i el 3,5% (taula 5).[121]

Des d'una altra perspectiva, cal destacar que l'aparell impositiu implantat a les dècades de 1350 i 1360, per contrast amb èpoques anteriors, no serví per abonar directament profertes o donatius atorgats a la monarquia, sinó que actuà de base per a l'endeutament de la ciutat mitjançant l'emissió de violaris i censals o, més ben dit, per fer front a l'escalada d'interessos que aquests instruments crediticis generaren com a conseqüència de la gran successió de vendes en pocs anys. Al mateix temps, la pressió fiscal, com hem vist, molt intensa en alguns cicles, la pròpia càrrega del deute i, més endavant, l'aparició de noves necessitats, com foren les obres de les muralles i l'abastament blader, condicionaren l'adopció d'estratègies paral·leles, si bé de recurs més aviat extraordinari i, en qualsevol cas, amb menys incidència en la vertebració d'un municipi autònom amb una hisenda pròpia.

Així, paral·lelament al conjunt d'impostos indirectes consagrats al deute censal, les arques locals de Girona ingressaven el producte de dues altres exaccions. D'una banda, en el tombant de la dècada de 1350 a la de 1360, les barres esdevingueren un recurs gairebé ordinari, tot i caldre sempre una llicència reial en vigor per recaptar-les. Tal com hem mostrat, el seu producte s'havia de destinar a les obres públiques en general, però, durant l'etapa més intensa en les obres dels murs (entre, aproximadament, 1366 i 1385), aquest projecte de gran envergadura les

121. A tall de comparació, a la ciutat de Barcelona, en el període comprès entre 1369 i 1391, els impostos sobre el consum suposaven una mitjana del 78%, els de la comercialització, del 16%, i els dels honors i rendes, del 3%, és a dir xifres força equivalents al cas gironí, si bé deixant de banda un 3% que s'identifica a la Ciutat Comtal pels impostos sobre la circulació i que es correspondria, a grans trets, amb les barres llevades a Girona, però que, com hem explicat, no tenim en compte en aquest apartat: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat…*, p. 556. Tot plegat no treu que molts contemporanis defensessin els avantatges de les imposicions respecte de l'impost directe amb arguments com ara la possibilitat de desviar bona part de la pressió fiscal a gent externa a la massa de contribuents i als foraster en general: P. VERDÉS PIJUAN, «"Car les talles són difícils"…», p. 151-152.

absorbí per complet, a part que s'hi hagueren de destinar més fonts fiscals. En qualsevol cas, el rendiment de les barres experimentà una minva significativa que hauríem de relacionar amb diversos factors.[122] Recordem que l'altre impost que els jurats també passaren a arrendar amb regularitat juntament amb les imposicions i les barres foren els drets de pesos i mesures. Encara que, en termes comparatius, el seu rendiment fos escàs, completaven els ingressos que el consistori podia emprar per a usos distints del finançament del deute.

Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis

El model de fiscalitat indirecta de les dècades de 1360 i 1370 que acabem de comentar no experimentà transformacions transcendentals fins a la fi del període que analitzem. Tanmateix, des que continuà havent-hi demandes fiscals i apareixent necessitats comunitàries, augmentà el volum de despesa del municipi i el deute acumulat, la qual cosa conduí inevitablement a certs canvis.

En efecte, el nivell d'endeutament assolit a mitjan dècada de 1380 i alguns dels increments posteriors impulsaren les autoritats gironines, igual que les de la majoria de municipis catalans, a buscar estratègies per ampliar la base dels ingressos destinats a costejar cada any els interessos del deute, entre altres despeses que sorgiren. I així l'àmbit en què s'intentà més vegades fou justament on els rèdits sempre havien estat més elevats: les imposicions. Més enllà dels impostos indirectes, és cert que en episodis puntuals es continuaren repartint algunes talles, en especial a la dècada de 1390, per fer front a algunes expenses

122. En efecte, els preus de l'arrendament de les barres deixaren de vorejar els 10.000 s. a l'any en una etapa inicial per situar-se per sota dels 3.000 s. a partir de les acaballes de la dècada de 1370. En hipòtesi, és una conseqüència de l'ampliació del col·lectiu d'exempts a aquestes exaccions. En primer lloc, l'any 1376 el monarca sancionà l'exempció del dret de barra a favor dels homes de la vegueria i batllia de Girona que ja havien contribuït a l'obra del mur mitjançant l'aplicació de fogatges en les respectives comunitats (ACA, C, reg. 1792, f. 107r-v, 1376/02/03), alhora que els veïns de poblacions de força importància del bisbat com Figueres ja n'havien estat alliberats temps enrere; en concret, arran d'una concessió que es remunta a l'any 1348 (Antoni COBOS FAJARDO (ed.), *Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585),* Barcelona: Fundació Noguera, 2004, doc. 19 (1348/01/29) i que fou confirmada l'any 1386 (doc. 52, 1386/04/07. La nòmina de llocs segurament s'amplià durant les dècades finals del segle XIV. Amb tot, cal dir que, a pesar de la concessió que hem citat de 1376, molt probablement d'efectes limitats en el temps, l'any 1401, en unes capitulacions lligades a l'important procés de redempció de jurisdiccions d'aleshores, els homes forans de la vegueria i batllia de Girona tornaven a demanar franquesa de barra per tots els habitants d'aquests territoris: M. T. FERRER MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius..», p. 429.

extraordinàries i a principis del segle XV per contribuir al sanejament del deute, tal com veurem més endavant. De tota manera, les principals mesures es concentraren en l'àmbit de la fiscalitat indirecta i consistiren, a grans trets, en la creació d'unes poques noves exaccions que complementaven les set ja existents des de, com a mínim, la dècada de 1360; en l'aplicació d'augments o sobretaxes a les més rendibles que es licitaren per separat, els anomenats «anadiments»; i, així mateix, en la temptativa d'articulació d'un monopoli sobre el consum i el comerç de vi, denominada «mercaderia del vi»; tot això sense comptar grans avenços en la institucionalització de la botiga del forment.

Situem-nos a la dècada de 1380 per resseguir tots aquests canvis. En les primeres negociacions amb el rei a fi d'acordar una ajuda de la ciutat per a l'ofensiva del Cerimoniós contra el comtat d'Empúries i expulsar les companyies mercenàries que socorregueren el comte ja es posà sobre la taula la possibilitat d'augmentar les tarifes de certes exaccions i, fins i tot, de crear-ne alguna de nova. En concret, si s'instava els dirigents municipals a vendre noves rendes, volien disposar del dret d'ampliar els recursos fiscals de la hisenda local, dret que ja contemplaven les atribucions cedides als municipis de jurisdicció reial en el donatiu de 1353 però que el sobirà seguí reivindicant més d'una vegada. I, en qualsevol cas, es tornà a fer explícit en la llicència reial expedida el febrer de 1385 per una de les primeres sèries d'emissions destinades a contribuir a aquella mobilització i a redimir la convocatòria de l'usatge *Princeps namque*.[123]

En aquesta línia, s'optà, d'entrada, per afegir, durant el període comprès entre els mesos d'abril i desembre de 1385, un diner als dos que ja es cobraven sobre cada lliura de carn consumida o adquirida a la ciutat, és a dir, una sobretaxa del 50%. Paral·lelament, entre maig i desembre, s'aplicà un diner extra sobre les mitgeres de gra venudes, de manera que es doblava la taxa fins aleshores en vigor. Finalment, a partir del juny de 1386 i per un lapse de sis mesos i disset dies, també es duplicà l'exacció sobre les mercaderies augmentant-la de dos a quatre diners per lliura de moneda (en un altre increment, doncs, del cent per cent). Tots tres anadiments s'arrendaren per separat i tenien com a objectiu principal fer front als interessos dels nous productes que s'havien contractat i, si les circumstàncies acompanyaven, permetre'n la lluïció en el termini d'un any.[124] Val a dir que les tarifes suplementàries, en teoria,

123. Per a la llicència d'emissió: ACA, C, reg. 944, f. 152r-v, 1385/02/06, Besalú.

124. A propòsit dels capítols pactats amb el rei a principis del mes de febrer: ACA, C, reg. 944, f. 154v-156v, 1385/02/06, Besalú. Quant als acords del consell on s'acordà l'aplicació dels anadiments i el seu ús: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 35v (1385/03/17),

només havien de tenir una vigència limitada, però, de cara a l'any 1387 i durant els exercicis subsegüents, s'incorporaren a les que habitualment es tingueren en compte. Així, la de la carn passà aleshores dels 2 d. habituals als 3 d., igual que la de les mercaderies, augmentada a 4 d./ll., tendència que també es detecta en altres poblacions catalanes.[125]

Alhora que s'incrementaren les tarifes de les imposicions de la carn, del gra i de les mercaderies, entre 1385 i 1386 es crearen dos nous impostos que s'unirien als set conjunts recaptats de manera ordinària des dels temps de la guerra amb Castella, si no abans en gran part dels casos. En primer lloc, s'aïllaren com a objecte fiscal específic alguns exemplars de bestiar que fins aleshores havien estat gravats per les exaccions sobre la carn o sobre les mercaderies, en concret, els animals novells, és a dir, porcells, anyells i cabrits. Passaren a tributar a la manera d'un cabeçatge des que entraven a la ciutat per revendre'ls o processar-los per al consum. Paral·lelament, s'articulà una nova imposició que gravava, d'acord amb el pes, les càrregues de sal que fossin producte de mercadeig. La primera vegada que es vengué la nova imposició sobre els porcells establerta a principis de 1385 només estigué vigent nou mesos (abril-desembre), mentre que la de la sal es licità el desembre d'aquell any i entrà en vigor a partir de 1386 per un exercici complet;[126] posteriorment, s'arrendaren ininterrompudament fins a la fi del període estudiat, tret, igual que la resta d'exaccions, d'alguns exercicis durant els quals això no fou possible i que es colliren de manera directa.[127]

38r-v (1385/04/07). Quant als anadiments d'un diner sobre la carn, d'un altre sobre el gra i de dos sobre les mercaderies, respectivament: AMGi, I.2.1. llig. 7, s. f., 1385/04/16, 1385/05/01, 1385/06/13.

125. Per ordre de menció: AMGi, I.2.1, llig. 7, s. f., 1385/12/27, 1385/12/26. Quant a les tarifes de l'any 1387: ibíd., s. f., 1386/12/27. A la vila de Cervera, per exemple, l'any 1384 es van doblar les taxes d'imposicions com les del vi, la carn o el peix, cosa que va generar protestes socials que, al seu torn, obligaren a recuperar els nivells de 1383: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 769, 771, 773, 778, 795 i 859. Per conflictes similars en altres ciutats paral·lels als que descriurem per Girona durant la segona meitat del decenni de 1380: apartat «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)».

126. Vegeu els trets d'ambdues exaccions en la primera ocasió que s'arrendaren: AMGi, I.2.1., llig. 7, s. f., 1385/04/23, 1385/12/27.

127. En el cas de la imposició de la sal, val a dir que hi ha algunes llacunes en la sèrie i que no podem imputar simplement a la documentació. Així, per exemple, sabem que l'any 1425, atesos certs conflictes amb el lloctinent del batlle general de Catalunya, es decidí suprimir l'exacció durant un cert temps: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 102r-v, 1425/11/16. Després d'haver-se recuperat l'any 1429 tornà a quedar anul·lada durant un trienni: AMGi, I.2.1., llig. 9, reg. 2, s. f., 1428/12/27: A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1179-1181.

Aquests, però, no foren els únics canvis o novetats. L'any 1390, coincidint amb l'entrada de Bernat d'Armanyac i les conseqüents necessitats financeres que empenyeren a emetre rendes, es tornà a plantejar el dilema d'augmentar les tarifes d'algunes imposicions. En primera instància, reunit el consell el mes de maig i davant de la urgència d'injectar 110.000 s. a l'obra dels murs, s'acordà que calia taxar totes les càrregues de vi i de raïms que entressin a la ciutat encara que fossin procedents de collites, rendes o delmes propis en la mateixa mesura que es feia amb els consumidors o «casolans», tot donant forma a un anadiment a l'exacció ja arrendada sobre aquests productes.[128] Amb tot, sembla que la proposta topà amb massa opositors, en un clima general de tensió que abordarem més endavant, i no es portà a terme. A l'agost, en canvi, davant de la fretura evident de moneda per pagar els interessos d'un deute censal que havia augmentat molt, segons es reconeixia en l'assemblea de consellers, com a conseqüència de les emissions de la darrera guerra emporitana, s'acordà recórrer de nou a un anadiment d'1 d. sobre la lliura de carn, i s'arrendà fins a finals de l'exercici a un grup de veïns diferent del que ja s'havia fet amb la imposició ordinària començada a percebre l'1 de gener.[129]

En els anys immediats es constataren de nou dificultats per equilibrar els ingressos fiscals amb la despesa que suposaven els interessos de les rendes venudes.[130] Així, a finals de l'exercici de 1393 es decidí introduir canvis en el calendari de percepció de dues de les imposicions més importants, la de la farina i la del vi. Com comentarem més endavant, és molt probable que amb la mesura es pretengués augmentar-ne el rendiment i, per tant, s'hauria de considerar una estratègia més d'adequació de l'aparell fiscal a les exigències financeres. En concret, es licità la imposició de la farina per recaptar-la a partir de l'1 de gener de 1394 fins al 24 de juny de l'any següent, és a dir, per aproximadament un any i mig i, a partir d'aleshores, encetar una nova sèrie anual amb aquella data d'inici. En el cas del vi, en canvi,

128. AMGi, I.1.1., n. 21, f. 22v-24r, 1390/05/28. De fet, és possible que el pla fos implantat pels jurats que governaven aleshores, però durant el mes de juliol l'executiu fou renovat i cada vegada que es tornà a fer al·lusió al tema al llarg de la segona meitat de l'any reaparegueren moltes veus contràries. A tall de mostra: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 93r-v, 1390/09/05.

129. Quant a l'acord del consell: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 79r-81r, 1390/08/13. Pel que fa a la venda, a càrrec dels nous jurats, que formaven part d'un govern renovat a mig exercici: AMGi, I.2.1., n. 8, s. f., 1390/08/01.

130. Per exemple, ja s'admetia obertament l'agost de 1393 quan la reina ordenà al clavari de les imposicions que emprés totes les restes i quantitats pendents arrossegades d'anys anteriors per pagar unes pensions que altrament eren impossibles d'abordar: AMGi, I.1.1., n. 27, f. 19r-v, 1393/08/12.

la col·lecta havia d'estendre's fins al 8 de setembre de 1395 i llavors considerar aquest dia com el primer del període de la recaptació de les campanyes posteriors.[131] Es continuà amb el procediment en els anys successius, per bé que l'any 1400 es comprova que havia deixat de tenir validesa.[132]

Al capdavall, les estratègies més emprades acabaren passant per l'augment circumstancial de tarifes i la subhasta d'anadiments a les imposicions. S'optà, sobretot, per afegir un diner als tres diners aplicats d'ordinari a la lliura de carn.[133] Malgrat que l'any 1394 s'havia debatut al consell el fet que les tarifes en vigor resultaven excessives i que motivaven l'organització de carnisseries en indrets fora de la ciutat, es tornà a repetir la iniciativa de 1390 en anys posteriors.[134] Fou així l'any 1396, quan l'anadiment quedà vinculat a una emissió concreta que autoritzà la reina per perseverar en el recinte emmurallat del Mercadal.[135] Aleshores, a més, hi ha indicis d'un procés deliberat dels jurats per convertir la venda de la carn en un monopoli controlat des del govern municipal, una tendència en què, com veurem, es feren passos més ràpids i efectius per altres productes.[136]

131. AMGi, I.1.1., n. 28, f. 20v-22r, 1393/12/20. Vegeu-ne els arrendaments respectius: AMGi, 1.2.1., n. 9, s. f., 1393/12/27; AMGi, 1.2.1., n. 9, s. f., 1393/12/28.

132. Per a l'evolució de la del vi: AMGi, 1.2.1., llig. 9 , s. f., 1395/09/05, 1396/09/08. A propòsit de la de la farina: AMGi, 1.2.1., llig. 9, s. f., 1395/09/12,1396/06/24. Per als exercicis de 1397, 1398 i 1399 no disposem dels registres amb els contractes d'arrendament, per tant no és possible assegurar si es mantingué el mateix calendari o varià. Quant a l'exercici de 1400 i el de 1401, per contra, en què ja es certifica el retorn als paràmetres habituals, respectivament: AMGi, I.2.1., llig. 1, s. f., 1399/12/27; AMGi, I.2.1., llig. 1, f. 102v-109v, 1400/12/27.

133. De fet, documentem que l'any 1400 havia quedat fixada en la imposició ordinària de la carn la tarifa de 4 d. per lliura de carn: AMGi, I.2.1., llig. 1, f. 22r-28r, 1399/12/27.

134. AMGi, I.1.1., n. 31, f. 25v-26v, 1394/12/28.

135. Quant al contracte d'arrendament: AMGi, 1.2.1., n. 9, s. f., 1396/08/20. Per una referència posterior, sembla que no només els productes contractats amb l'emissió aprovada per la reina Maria fins al màxim de 1.000 fl. s'assignaren a l'anadiment sobre la carn, sinó també els resultants d'una emissió de 3.000 fl. més igualment vinculada a les obres de murs i fortaleses a què urgia l'entrada del comte de Foix: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 12, f. 167r-v, 1398/05/25. A la ciutat de Barcelona, durant el mateix any 1396, també es prengué la decisió d'aplicar una tarifa de 4 d. per lliura de carn: R. A. BANEGAS LÓPEZ, «Comer carne y pagar impuestos...», p. 336-337.

136. En realitat, es tracta d'una provisió de la reina Maria a favor dels jurats gironins en què els permetia concordar amb certs carnissers l'aprovisionament de carn de la ciutat en règim de monopoli, mentre es prohibia la intervenció de qualsevol altre proveïdor durant un cert temps: Ll. R., vol. II, doc. 417, 1397/03/26, Barcelona. No tenim notícies de la continuïtat del procediment. En contrapartida, a la ciutat de Barcelona i a la vila de Cervera, durant els mateixos anys, es documenten ben consolidats diversos mecanismes per a la negociació anual entre el govern municipal i els carnissers del

Els primers anys del segle XV, enmig de l'operació de sanejament en marxa, es tenia molt present altre cop l'opció d'arrendar noves ampliacions dels impostos aplicats. Així, l'any 1405 es tornaren a licitar dos anadiments: un a la imposició de la farina que s'hauria de llevar des de l'1 de febrer fins al 31 de desembre; i, un altre, l'habitual afegitó d'un diner sobre la lliura de carn, si bé recordem que aleshores la taxa base ja havia ascendit a tres diners. Aquest segon impost, al seu torn, quedava íntimament lligat a la venda que durien a terme els jurats i els síndics Joan de Dons i Francesc I Segurioles d'un censal a favor del mercader Pere II Benet.[137] Fet i fet, en la llicència reial es reiterava el dret a la creació d'alguna nova imposició en cas que els jurats ho creguessin necessari.

Amb tot, la mesura més innovadora que s'implantà durant els primers anys del segle XV consistí en la creació d'un monopoli per al consum i la comercialització del vi a la ciutat. Davant la insuficiència dels rendiments que oferien fins llavors les imposicions arrendades a l'hora de pagar regularment els interessos del deute censal, problema que el recurs a algunes talles extraordinàries no havia aconseguit resoldre, els edils de Girona impetraren al monarca la llicència per articular el que anomenaren la «mercaderia del vi».[138] La concessió fou finalment

---

nombre de peces de bestiar escorxades i els preus a què seria comercialitzada la carn resultant: R. A. BANEGAS LÓPEZ, «Comer carne y pagar impuestos...», p. 337-348 ; P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 268-275.

137. AMGi, I.2.1., llig. 2, s. f., 1405/01/28.

138. No hem aconseguit localitzar la implantació d'un dispositiu exactament equivalent en altres ciutats catalanes (encara que pogué existir), però el que està fora de dubte és que l'entrada i sortida de vi als nuclis urbans va ser una preocupació de primer ordre per als governs municipals ateses les seves implicacions fiscals. Així, s'han estudiat diversos mecanismes que regulaven la introducció de càrregues vinícoles segons un calendari predeterminat i que afavorien, en primer lloc, la producció local en poblacions com Tarragona (on es coneixia com la «mesa del vi») o Sabadell (on rebé el mateix nom que a Tarragona): Francesc CORTIELLA ÒDENA, «La producció vinícola a la ciutat de Tarragona al segle XV» a *Món mediterrani, Jornades sobre la viticultura de la conca mediterrània*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 1995, p. 571-581; M. Jesús ESPUNY TOMÁS, «Regulació del consum vinícola a Sabadell, segons un privilegi senyorial del segle XIV del "non inmittendo vinum extraneum"» a *Món mediterrani*..., p. 592-599, en especial p. 597. Al capdavall, el vi era un dels productes alimentaris la circulació del qual estava més reglamentada per l'administració pública tant per garantir-ne la qualitat com, sobretot, a efectes tributaris, segons queda demostrat en casos ben estudiats com el de la vila de Puigcerdà: Flocel SABATÉ CURULL, «El ban de vi a Puigcerdà a la segona meitat del segle XIV» a Emili GIRALT I RAVENTÓS (coord.), *Vinyes i vins, mil anys d'història* (actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans, febrer del 1990), vol. 2, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1993, p. 299-314. Per a visions de conjunt completes sobre la regulació i la fiscalitat del vi als municipis catalans: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Sobre la viña y el vino en las "ordinacions" municipales de la Cataluña medieval», *La*

expedida el setembre de 1407 i suposava que el govern municipal passés a controlar totes les càrregues de vi i raïm que entressin a la ciutat per tal de centralitzar-ne la venda a través d'agents designats pel consell. La concessió, encara que en primera instància pogués ser per un període indefinit, s'acabà reduint al lapse de cinc anys, després del qual el sobirà examinaria si era convenient perllongar-la o no.[139]

Caldria un estudi detallat dels registres que ens llegà aquest monopoli sobre el vi, però podem dir, a grans trets, que pivotava sobre la figura d'uns estimadors o reconeixedors que, per un costat, supervisaven els fluxos vinícoles amb una atenció especial als punts d'entrada de camins al recinte emmurallat (on també s'emplaçaven les barres) i que, per l'altre, estaven capacitats, si la demanda ho requeria, per adquirir, bo i havent reunit els recursos necessaris per costejar-les, algunes càrregues suplementàries en nom del comú. Tot plegat desembocava, doncs, en un veritable monopoli del comerç del vi mitjançant la disposició d'un nombre concret de tavernes habilitades dins el nucli urbà. De cara a l'administració dels emoluments d'aquesta activitat, hi havia un tauler o clavari dels ingressos que generava la venda, la base, al seu torn, d'una administració paral·lela a les tresoreries ja existents i que també permetia fer front a diverses obligacions de pagament, si bé la seva finalitat última era la de contribuir al redreç del deute.[140]

L'any 1408, Martí I complementava algunes de les competències atorgades a l'equip de govern i confirmava el que de manera extraoficial ja s'havia assumit, o sigui, el fet que aquell nou monopoli suplantava el

---

vite e il vino. Storia e diritto (secoli XI-XIX). Actas del Convegno Internazionale di Studi celebrato en Alghero, 28-31 ottobre 1998, vol I, Roma: Carocci, 2000, p. 109-147; ÍD., «Vino y fiscalidad en la Edad Media: el caso de los municipios catalanes», *Actas del I Simposio de la Asociación Internacional de Historia y Civilización de la Vid y el Vino. El Puerto de Santa Maria, Cádiz, 1999*, vol. I, El Puerto de Santa María: Ayuntamiento, 2001, p. 403-419. A tall de comparació, vegeu també els mecanismes desplegats en ciutats aragoneses com Osca, o de la Corona de Castella com Bilbao: María Teresa IRANZO MUÑÍO, «El mercado urbano del vino en Huesca: proteccionsmo y comercialización» a: J. Ángel SESMA MUÑOZ i Carlos LALIENA CORBERA (coords.), *Crecimiento económico y formación de los mercados en Aragón en la Edad Media (1200-1350),* Saragossa: Gobierno de Aragón-Grupo Cema, 2009, p. 369-409; Ana María RIVERA MEDINA, «Producción local, abastecimiento urbano y regulación municipal: El marco legal del vino de Bilbao (s. XIV-XVI)», *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie III, Hª Medieval, 19 (2007), p. 233-264.

139. Per a la provisió original i la que la ratificava marcant el límit d'un quinquenni: ACA, C, reg. 2180, f. 195r-v, 1407/09/11, València; ACA, C, reg. 2204, f. 180v-181v, 1407/09/28, València.

140. Es conserven, en concret, els llibres de comptes, en vista a auditar-los, de la mercaderia del vi dels exercicis de 1408, 1409 i 1410. Successivament: AMGi, I.2.3., llig. 3, reg. 4; ibíd., llig. 4, regs. 1, 2.

conjunt d'imposicions que fins llavors havien fiscalitzat el vi.[141] Aquesta supressió perjudicà de manera directa els arrendataris de l'exacció que a les acaballes de 1405 s'havia adjudicat per un bienni sencer encetat el dia 1 de gener de 1406. I per això el rei hagué d'autoritzar que es compensés els compradors mitjançant les pensions que aquests cobraven de la ciutat.[142] Els antics imposicioners, però, no foren els únics a exclamar-se per la nova mesura. El juny de 1409 algú ja havia denunciat al rei que se celebraven reunions clandestines per aconseguir revocar el nou procediment fiscal tocant al vi. Pel que deixen entreveure alguns documents d'uns mesos després, els principals opositors eren alguns «havents vinyes e cullites de vin» que volien elevar apel·lacions al consell del rei.[143] El monarca, d'entrada, secundà el que havia disposat en dates recents.[144] La pressió devia ser tal, de tota manera, que el novembre del mateix 1409 el rei obria per primera vegada la porta a una possible anul·lació a beneplàcit dels magistrats locals.[145] A principis de l'any següent, la monarquia seguia reforçant la «mercaderia» obligant a perseguir els qui organitzessin reserves o vendes de vi en masos i torres que es trobessin a menys de mitja llegua de distància de la ciutat.[146] Tanmateix, pocs dies després foren els mateixos jurats que denunciaren al rei alguns dels aspectes negatius del nou recurs fiscal i de proveïment com era la «multiplicació d'officials» que comportava i fins a quin punt era carregós per a la població el nou mecanisme.[147] En encetar l'exercici de 1411 la mesura seguia vigent i es nomenaren els nous gestors, encara que era per darrera vegada.[148]

---

141. ACA, C, reg. 2183, f. 24v-25r, 1408/03/03, Barcelona; ibíd., f. 25r-26r, 1408/03/03, Barcelona. L'objectiu de fons no era altre que aconseguir que el nou monopoli quedés ben integrat dins el marc legal entorn de la hisenda gironina que encara marcaven les ordinacions de l'infant Joan de 1377: ACA, C, reg. 2156, f. 15v-16r, 1408/01/27, Barcelona.

142. ACA, C, reg. 2156, f. 15r, 1408/01/20. Quant a l'arrendament fet a finals de 1405: AMGi, I.2.1., llig. 2, s. f., 1405/12/28.

143. En aquesta mateixa línia, l'any 1432 es tornà a plantejar la possibilitat de cobrar un màxim de 12 d. per cada somada de raïm que els habitants de la ciutat hi introduïssin procedent de collites pròpies, però de seguida sorgiren controvèrsies entorn de les persones que en podien quedar exemptes: AMGi, I.1.1., n. 51, f. 5v-6r (1432/01/01), 8r-10r (1432/02/09).

144. ACA, C, reg. 2158, f. 169v-170v, 1409/06/13, Barcelona; AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., 1409/09/23.

145. Ll. R., vol. II, doc. 436 (1409/11/23).

146. ACA, C, reg. 2208, f. 66v-67r, 1410/03/06, Barcelona. Certament, l'ordinació del rei responia a peticions prèvies dels jurats, puix que, mentre, d'una banda, moltes veus insistien en la necessitat de suprimir el monopoli, d'una altra, durant el temps que seguís vigent se'n volia treure el màxim rendiment: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., s. d. [1409].

147. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., 1410/03/?.

148. AMGi, I.1.1., n. 41, f. 8r-v (1411/01/01), 9v (1411/01/01).

A banda de les resistències de determinats sectors que arrencaven des de la implantació del procediment, l'any 1411 confluïren dos problemes com eren l'ús que s'havia prescrit per als rèdits del monopoli i el fet que durant l'exercici de 1412 expiraria la llicència atorgada per un quinquenni pel rei Martí, mort el maig de 1410. Quant al primer assumpte, sabem que el tauler o administrador, en prendre possessió del càrrec, jurava que no empraria la pecúnia resultant per a res més que les pagues de pensions de rendes. I en aquell moment feien falta recursos tant per costejar els emoluments dels missatgers enviats al Parlament general que se celebrava a la ciutat de Barcelona, com per millorar els sistemes de defensa atesa la inestabilitat de l'interregne. D'aquí que, per dur a terme les transferències de fons desitjades, se sol·licités l'autorització a Guerau Alemany de Cervelló, en tant que governador general de Catalunya, així com l'anul·lació del jurament fet pel tauler a la cort reial i a la cort de l'oficial del bisbe.[149]

En qualsevol cas, la iniciativa d'implantar un sistema «municipalitzat» de venda i redistribució de vi a la ciutat que permetés augmentar el rendiment que havien tingut fins llavors les imposicions sobre el vi arribava a la seva fi legal. Probablement no calia cap provisió reial per anul·lar-la, perquè el setembre de 1412 expiraria definitivament el termini de la concessió original, de la mateixa manera que resultava improbable que s'esperés a demanar una renovació del dret a qui finalment ocupés el tron. Tot i això, durant el mes de setembre de 1411, el consell de la ciutat decidí publicar la suspensió de la «mercaderia», d'entrada pel període d'un any i, en contrapartida, atorgava poders als jurats i a una comissió d'assessors per redissenyar una nova imposició del vi, a semblança de la que tradicionalment havia existit. La nova exacció seria arrendada des de les acaballes de setembre i durant un any.[150] I així es feu entre els exercicis de 1411 i 1412 i els que seguiren, fins que la supressió fou definitiva.[151] La curta durada del monopoli no permet valorar-ne a penes els resultats, però tan sols tenint en compte les sumes recaptades amb aquell mecanisme els anys 1408, 1409 i 1410 és possible que s'aconseguís superar sensiblement la mitjana de l'arrendament de les exaccions tradicionals sobre el vi.[152] I potser també

149. AMGi, I.1.1., n. 41, f. 21r-22r (1411/02/19), 27r-v (1411/03/30), 59r (1411/03/16). A tenor d'aquest darrer document, es destinaren 2.000 fl. de la mercaderia a l'obra dels murs.

150. AMGi, I.1.1., n. 41, f. 55v-57r, 1411/09/03.

151. Quant al primer arrendament, iniciat el setembre de 1411: AMGi, I.2.1., llig. 3, reg. 1, s. f., 1411/09/10. Per a la resta: A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. II, p. 1097-1113.

152. AMGi, I.1.1., n. 41, f. 63r-65r, 1411. Vegeu, així mateix, taula 3.

es convertí en l'impuls, si bé no s'haurien de descartar altres factors, del pes creixent, durant la segona meitat de la dècada de 1410 i amb una certa continuïtat fins a la de 1440, de la imposició del vi respecte de les que gravaven altres aliments (taula 3).

En un altre ordre de coses, en el mateix context de l'interregne, davant la necessitat de reforçar alguns trams de la muralla com a conseqüència dels rumors d'invasió que proliferaven durant aquell període, el consistori gironí es veié obligat a fer una inversió de 40.000 s. per assegurar la defensa de la ciutat. Aconseguí tirar-la endavant a través d'un sistema inèdit, com a mínim, en la subhasta d'impostos del municipi: els arrendaments «a diners primers», o sigui, exigint als adjudicataris l'avançament íntegre de l'import promès o almenys el seu pagament en un breu termini molt abans que expirés el període de collecta. Seguint aquesta modalitat s'arrendà un nou anadiment respecte de les tarifes habituals de la imposició de la farina durant un quinquenni i quatre mesos addicionals a partir del febrer de 1412. Amb l'ingrés de l'exacció, a més, s'organitzà una administració específica durant un temps que havia de permetre finançar les obres dutes a terme.[153]

La idea que determinats dispositius per al proveïment de vitualles tenien uns propòsits eminentment fiscals sembla indiscutible en el cas del monopoli sobre el comerç del vi. La hipòtesi segurament també serviria, en essència, pel que fa a l'organització d'una botiga del forment durant la segona meitat de la dècada de 1420.[154] Aleshores es culminava una llarga trajectòria d'intervencions del consell de la ciutat en l'abastament frumentari i, de fet, s'estava prenent el camí que conduiria a una de les administracions essencials per al funcionament de la hisenda municipal durant la segona meitat del segle XV i, en especial, a l'època moderna.

153. És possible, però, que, durant el setembre de 1415, de cara a finançar les aportacions que s'estaven negociant per la coronació de Ferran I, el consell acordés l'emissió de censals i la primera intenció fou assignar-los a aquell anadiment que ja havia estat arrendat temps enrere fins l'abril de 1417. Per això, es volia sol·licitar una llicència al monarca que permetés reorientar el producte de l'anadiment a aquelles noves despeses: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 89v-90r, 1415/09/21.

154. Quant a la funció tributària d'aquests dispositius: P. VERDÉS PIJUAN, «Fiscalitat i proveïment...», p. 57-60. Per a una visió de conjunt de les característiques de les botigues del forment a les viles i ciutats de Catalunya i, en especial, a propòsit de l'etapa anterior a mitjan segle XV, quan apareixen els primers indicis d'estabilització: Jordi MORELLÓ BAGET, «Agli albori dell'istituzionalizzazione del microcredito sui cereali: l'insediamento delle *Arcas* di Misericordia e dei *pósitos* municipali nel Basso Medioevo ispanico» a Ippolita CHECCOLI (ed.), *I Monti frumentari e le forme di credito non monetarie fra Medioevo ed Età Contemporanea*, Bolonya: il Mulino, 2015, p. 391-425, en especial 407-423.

Atès que ens trobem, doncs, en una etapa primigènia i encara hi havia bastants aspectes pendents de definir, tan sols podem precisar que a partir de 1424 s'encetà una sèrie d'exercicis amb poques solucions de continuïtat (almenys fins on hem analitzat) en què s'organitzava regularment un punt de venda centralitzat de gra. I això al marge que es travessessin temporades de carestia.[155] Qui passà a ocupar-se de l'administració de la botiga durant aquesta primera arrencada fou el mateix individu que regí la clavaria de les imposicions durant una llarga etapa. Alhora, aparegué la figura paral·lela d'un receptor que coordinava les compres i controlava el gra que entrava a l'establiment.[156] A l'alçada de 1426 també començà a dibuixar-se un sistema autònom per finançar la botiga en què el seu gestor emetia rendes a principis d'any amb l'objectiu de redimir-les tan bon punt s'haguessin completat els ingressos previstos a través de la redistribució del gra a la menuda entre la població.[157] Una bona prova del desenvolupament de la nova institució també es troba en la comptabilitat pròpia que generà.[158]

Malgrat tot, la botiga seguí ocupant un local provisional de lloguer fins a l'any 1451, quan es documenten obres per habilitar un espai específic a aquell efecte a la casa del consell o de la ciutat.[159] Potser aquesta evidència física és un dels signes més clars de les debilitats inicials que

155. A propòsit dels inicis de la campanya durant l'estiu de 1424: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 24v-25v (1424/07/15). Vegeu el treball que es dedicà a les importacions de gra durant aquest darrer any: Lluís BATLLE PRATS, «Trigo sardo y siciliano en el abastecimiento de Gerona en 1424» a *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Relaciones económicas y Comerciales en el Mediterráneo del siglo XII al XVI)*, vol. VI/I, Cagliari, 1957, pp. 271-284.

156. Tot i que no es conserva una acta de nomenament explícita, Miquel II Vilar, l'esmentat clavari, era denominat administrador de la botiga entre 1424 i 1429. A tall de mostra: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 48v, 1424/12/29, 84v-85r (1425/04/20), 135r-136v (1426/10/09); AMGi, I.1.1., n. 48, f. 16r, 1426/02/23; AMGi, I.1.1., n. 49, f. 23v-24r, 1428/10/09. En anys posteriors sembla que la funció passà per diverses mans, però l'any 1433 Vilar seguia actuant com a administrador: AMGi, I.1.1., n. 51, f. 68r, 1432/12/30; AMGi, I.1.1., n. 51, f. 104r-v, 1433/10/14. Pel que fa al primer esment al càrrec de receptor del gra: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 72v, 1425/03/03. Més endavant, la nòmina d'agents implicats pogué ampliar-se amb la designació de persones ocupades d'exigir deutes pendents a favor de la botiga: AMGi, I.1.1., n. 48, f. 62r, 1427/09/13.

157. Una de les primeres instruccions que rebé l'administrador en aquest sentit: AMGi, I.1.1., n. 48, f. 12r-v, 1426/02/08. I, alhora, alguns dels primers exemples de vendes de censals efectivament rescatats a la fi de l'exercici: AMGi, I.1.1., n. 48, f. 45r-47v, 1426/09/11.

158. La primera sèrie conservada de llibres de comptes per a la fiscalització dels administradors d'aquestes botigues és conformada pels exercicis de 1425, 1426, 1434 i 1438. Successivament: AMGi, I.2.2, llig. 5, regs. 1, 3, 4.

159. Quant a locals provisionals anteriors: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 125r, 1425/12/12; AMGi, I.1.1., n. 48, f. 16r, 1426/02/23; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 23v, 1434/12/31. A propòsit dels comptes de les obres esmentades: AMGi, I.2.2., llig. 5, reg. 2.

l'organització encara no havia aconseguit superar. Es desprèn una idea similar del fet que l'any 1435, una dècada després de l'arrencada dels anys 1424 i 1425, el consell tornà a autoritzar els regidors per elaborar unes ordinacions que reglamentessin el funcionament de la botiga; es repetí el mateix l'any 1438.[160] A partir de mitjan decenni de 1430, de fet, enllacen designacions molt més explícites del càrrec d'administrador amb una funció concreta com era organitzar la importació de gra, captar diners de la població i amb aquestes sumes lluir les rendes prèviament emeses per disposar de capitals per a la inversió inicial.[161] Sens dubte, els avenços respecte a conjuntures precedents de carestia del segle XIV o d'inicis del segle XV resulten prou importants: s'estaven assentant les bases d'una nova administració que implicaria novetats fonamentals en l'aparell d'impostos indirectes. Tanmateix, potser faria falta analitzar la botiga del forment des de la seva etapa de plenitud, el segle XVI, per calibrar la importància real de les tendències apuntades al segon quart del segle anterior.[162]

No quedaria completa aquesta panoràmica àmplia sobre l'evolució de la fiscalitat indirecta a Girona entre els anys 1385 i 1445 sense fer esment a l'exacció que, paral·lelament a les set imposicions tradicionals (i dues més de nova creació) assignades al deute censal, se seguí aplicant i arrendant sobre la circulació de persones i mercaderies forasteres: les barres. Tal com vèiem des de la dècada de 1360, mentre durà el llarg procés d'emmurallament, la funció tradicional de les barres de garantir fons per a la reparació d'infraestructures públiques quedà centrada gairebé en exclusiva a les obres dels murs. A principis del segle XV, tanmateix, en decaure les necessitats de numerari per a aquest projecte que ja estava gairebé enllestit, es recuperà per a altres usos com l'arranjament de camins, a més de consolidar-se com una de les fonts d'ingressos sobre la qual es realitzaven amb freqüència assignacions de despeses alienes al deute consolidat en forma de censals o de retribucions que l'administració local prometia a distints agents o oficials. Fos quin fos el seu destí final, al llarg de tot el període analitzat es continuà ingressant en una caixa diferent dels impostos

160. AMGi, I.1.1., n. 52, f. 60r-v, 1435/01/01; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 122r-124v, 1438/12/01.

161. AMGi, I.1.1., n. 52, f. 74r-v, 1435/08/22. Per a alguns nomenaments successius: AMGi, I.1.1., n. 54, f. 39v-40r (1437/07/20), 99v (1438/04/18).

162. Durant l'època moderna arreu dels regnes hispànics iniciatives com la descrita acabaren convertint-se en autèntiques institucions de microcrèdit frumentari, encara que en el cas català segueixen pendents d'analitzar-ne a fons els canvis i continuïtats: J. MORELLÓ BAGET, «Agli albori dell'istituzionalizzazione del microcredito sui cereali...», p. 393-403.

indirectes amb l'arrendament dels quals es pagava els interessos de les rendes emeses, és a dir, que no formava part de les entrades de la clavaria de les imposicions, sinó que revertia en l'administració anomenada «clavaria dels jurats» i que seguí sota control de l'executiu.

La continuïtat d'aquest recurs fiscal, a diferència dels altres impostos indirectes, estigué sempre condicionada per la renovació periòdica de la llicència règia a favor de la universitat. D'aquesta manera, des que havia expirat la sèrie destinada a l'obra de les muralles (apartat «Els mecanismes de finançament i l'impacte econòmic de l'obra»), veiem que s'anaren succeint les concessions de manera periòdica. La primera s'aconseguí de l'infant Joan el maig de 1385 i era vàlida per quatre anys.[163] Fou renovada l'any 1389 a les corts de Montsó, per bé que llavors s'estenia la vigència a una dècada.[164] En el moment d'expirar l'any 1399 no es deixà passar l'oportunitat d'aconseguir una nova autorització per un quinquenni.[165]

En aquella ocasió es demanà en plena negociació pel coronatge que havia reclamat el rei Martí, un escenari que es tornà a repetir en les dècades següents. Tot i això, no hem de pensar que el privilegi era tan sols un producte més dels estira-i-arronsa entre la Corona i els representants del municipi, i que aquests l'aconseguien juntament amb altres contraprestacions sense cap interès especial. Ben al contrari, en un indici clar del paper dels ingressos de les barres, en especial en tant que complement de les imposicions, ja que no estaven afectades per les mateixes constriccions a l'hora d'usar-les per a diferents fins, puntualment s'aconseguí la renovació del dret a percebre-les.[166] Així

163. Una còpia de la llicència: AMGi, I.2.1. llig. 7, s. f., 1385/05/15. És possible que, d'entrada, es demanés al rei Pere III en el marc de la negociació duta a terme el febrer de 1383 per a l'ofensiva contra el comtat d'Empúries, però, com altres privilegis sol·licitats aquell any (per exemple, el de la creació del consolat de mar i de la llotja), circumstàncies que se'ns escapen acabaren inclinant els emissaris gironins a dirigir-se a la cort ducal: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 20v-21r, 1385/02/02.

164. ACA, C, reg. 1895, f. 199r, 1389/03/20, Montsó.

165. En aquest cas només tenim l'apunt comptable corresponent al llibre del tresorer reial que ens permet saber que el cost d'expedició ascendí a cent florins, quantitat, de fet, íntegrament lliurada a Bonanat Nadal, notari gironí que havia fet carrera a la Cancelleria Reial en temps de l'infant Joan: ACA, RP, MR, reg. 404, f. 10r (agost de 1399).

166. Cal destacar, d'altra banda, que no faltaren ordinacions per assegurar l'eficàcia d'aquest mecanisme fiscal, com ara els privilegis concedits per Ferran I l'any 1413 que prohibien als transeünts de pas per la ciutat vorejar-la per evitar l'impost, atès que seria aplicat a tota persona que comerciés dins el radi d'una llegua entorn de la ciutat: Ll. Vermell, doc. 90 (1413/07/24), 352 (1413/07/24). Certament, aquesta última disposició, com altres d'esmentades en relació amb la mercaderia del vi, prefiguraven el conegut privilegi de la mitja llegua obtingut per la capital gironina l'any 1445: N. CASTELLS CALZADA, «El districte de la mitja llegua...», p. 299-325.

es feu l'any 1409 després d'haver-se extingit la concessió de 1399.[167] Aleshores la llicència tornava a ser per un quinquenni, igual que la de 1416 expedida pel rei Ferran pocs dies després d'entrar a Girona i oficialitzar la creació del principat a favor del seu fill. La de 1420, a càrrec d'Alfons el Magnànim, en canvi, s'estengué per un any.[168] Val a dir que en cap d'aquestes últimes ja no es feia esment a les muralles, sinó que es ressituava l'èmfasi en les vies públiques i les despeses per mantenir-les que havia d'assumir la tresoreria local.

ELS «VELLS» RECURSOS FISCALS: TALLES I PRÉSTECS FORÇOSOS

El recurs financer principal de les administracions locals catalanes des de les dècades centrals del segle XIV per fer front a les demandes fiscals o necessitats comunitàries eren, com hem vist a bastament, els violaris i els censals. Així i tot, amb la seva venda només es volia obtenir líquid de manera immediata. Tot seguit l'impacte de la despesa havia de distribuir-se entre el conjunt de la població i la via més habitual des del decenni de 1330 fou l'aplicació d'impostos indirectes o imposicions, els quals suplantaren els directes, o sigui les talles, la major part de les vegades.[169] Malgrat això, tal com han advertit alguns autors, durant la guerra amb Castella el component personal de moltes de les ajudes concedides al monarca o, senzillament, la immediatesa amb què s'havien de reunir les sumes promeses feu que moltes localitats recuperessin aquest expedient fiscal que a la dècada de 1350 havia estat poc utilitzat (taula 6).[170]

En efecte, entre 1345 i 1360 tan sols tenim constància del repartiment d'un parell de talles a la ciutat de Girona. La primera es concretà pels volts de 1349; l'altra, l'any 1353, i tenia una objectiu ben definit: permetre finançar el rescat de la majoria de rendes que havien estat

167. Cal tenir en compte que es parla d'una concessió expedida pel mateix rei Martí I l'any 1405, cosa versemblant pel fet que l'obtinguda l'any 1399 hauria expirat l'any 1404, però no hem aconseguit documentar-la: Maria-Mercè COSTA PARETAS, «Els antics ponts de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 22 (1974-1975), p. 131-148, p. 132.

168. Per ordre de menció: ACA, C, 2206, f. 131v-132r, 1409/03/20, Barcelona; C. Pergamins, vol. I, doc. 278 (1416/02/19), 774 (1420/03/31). La llicència de 1416 fou aparentment a perpetuïtat, encara que el monarca es reservava el dret a exigir-ne la renovació, com sembla que es feu justament l'any 1420. A propòsit de renovacions posteriors a aquesta data: M. M. COSTA PARETAS, «Els antics ponts de Girona…», p. 132-133.

169. Vegeu l'apartat «Els antecedents: les demandes de la Corona i la seva incidència en l'aparició d'una administració local embrionària (1280-1340)».

170. P. VERDÉS PIJUAN, «"Per tal que no calgués a logre manlevar"...», p. 42; P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal...», p. 129-130.

emeses en els darrers temps per finançar donatius concedits al rei.[171] Aquest panorama, però, canvià amb l'inici d'una guerra molt més exigent des del punt de vista militar com era l'enfrontament amb el rei Pere I de Castella. Així, es dissenyaren diverses talles per satisfer les demandes fiscals lligades a la guerra i, alhora, abordar les obligacions que podrien derivar-se de contribucions personals d'habitants de la ciutat a l'host reial, tal com s'emfasitzava en els pactes per algunes de les ajudes particulars aprovades durant aquells anys.[172]

La primera talla en relació amb la guerra amb Castella és ben coneguda. S'acordà arran de l'aprovació a les corts de Cervera d'un donatiu recaptat mitjançant un fogatge general, el primer en la història fiscal del Principat. Com mostra P. Orti, a principis de 1360 els jurats de Girona foren requerits pels administradors de l'ajuda del braç reial per procedir a un recompte del nombre de focs. Una vegada completada la relació i fixada la xifra definitiva pels diputats de l'estament reial, es reutilitzà el mateix registre per establir els contribuents que havien de tributar a la talla i les quantitats que els corresponien.[173] Així, segons la documentació local, al llarg de 1360 es llevà una talla específicament «levata per modum fogagii» i les quantitats recaptades es dipositaren a la taula de Ramon I Medir, canviador que s'havia ocupat d'avançar les corresponents pagues del donatiu.[174]

L'any 1363 se n'aplicà una altra, que segurament comportà una revisió de la llista de focs i que tornà a destinar-se al compte obert a l'establiment bancari de Medir.[175] I és possible que aquesta mateixa talla continués percebent-se encara l'any 1365, ja que aleshores encara s'esmenta que es basava en el manifest redactat per un mercader amb l'objectiu de subvenir a les pagues del donatiu de Montsó. A més, davant de probables resistències d'alguns contribuents, s'acabà cobrant per mitjà de penyores, clams i execucions.[176] Malgrat tot, el recurs a

171. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 7v-8r, 1353/01/16.

172. Per exemple, en sengles conjunts de capítols pactats entre representants del municipi i la monarquia els anys 1358 i 1362. Respectivament: ACA, C, reg. 984, f. Fr-Kr, *c.* 1358/04; C. Pergamins, vol. I, doc. 523 (1362/09/10, Barcelona) (= ACA, C, reg. 907, f. 165r-166r).

173. P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges…», p. 755-757.

174. Per a diverses referències a aquesta talla: AMGi, I.1.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 46r-v, 1361/12/01; AMGi, I.1.1., n. 5, f. 76v-77r-v (1361/12/14), 79r-80r (1361/12/25). Vegeu taula 6. El registre de la relació de focs reprès per a l'aplicació de la talla es conserva a AMGi, VIII.1.1., caixa 13440, reg. 26634.

175. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, f. 95r-99v, 1364/04/10.

176. AHG, Gi-05, vol. 270, s. f., 1364/04/14; AMGi, I.1.2.1., llig. 2, s. f., 1365/01/25; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 223r-v, 1366/12/30; AMGi, I.1.1., n. 6, f. 81v, 1366/12/13. Pel que fa

l'impost directe i, en general, a uns mecanismes que permetien repartir les sumes necessàries entre tota la comunitat amb una certa rapidesa ni de bon tros substituí les imposicions que havia anat percebent el municipi amb continuïtat anual des d'aproximadament 1353, sinó que les complementà.

Al llarg de les tres últimes dècades del segle XIV hi hagué en curs talles durant bastants exercicis (taula 6). En primera instància, serviren per fer front a les urgències intrínseques de moltes de les fases de les obres d'emmurallament de finals del decenni de 1360 i sobretot del de 1370. Les talles extraordinàries, en efecte, constituïen el millor recurs de cara a fer repercutir els costos del procés a tota la comunitat i potser s'ajustava més que no pas l'arrendament d'imposicions al ritme diari de les obres.[177] D'altra banda, aquestes talles oferien la possibilitat de disposar d'una referència de les obligacions de cadascun dels contribuents respecte d'un projecte d'obra d'interès general. Seria versemblant, fins i tot, que alguns col·lectius commutessin les quantitats monetàries en què se'ls gravava amb prestacions en treball, cosa que conduïa, doncs, a augmentar a cost zero la mà d'obra disponible.[178] El mecanisme presentà, però, alguns desavantatges, com foren la lentitud i els problemes de cobrament davant de disputes per la taxació aplicada a alguns veïns, conflictes que queden patents, per exemple, en la derrama que s'intentava percebre a principis de 1370.[179]

Atesa l'escassetat de registres conservats per la dècada de 1370, no sempre és possible determinar ni el propòsit ni el destí final de les sumes recaptades a través de talles. Amb tot, hi ha evidències que algunes serviren per a àmbits distints de les muralles, com ara el finançament del deute acumulat o la satisfacció dels donatius gratuïts concedits pel municipi a la família reial. Així, una talla percebuda entre 1371 i 1373 amb què s'havien de reunir 30.000 s. estava orientada aparentment a satisfer pagues de violaris i censals o unes altres aprovades a finals

al procediment executiu dut a terme per dos porters reials i un saig del batlle de la ciutat de Girona: AMGi, I.1.2.1., llig. 2, s. f., 1365/01/11; AHG, Gi-10, vol. 1, s. f., 1365/01/16.

177. En aquest sentit, d'alguna missiva del rei de finals de 1374 es dedueix que a partir d'aleshores hi havia la consigna clara que qualsevol despesa de les muralles només es podria sufragar a través de talla: ACA, C, reg. 1245, f. 100v-101r, 1374/12/02, Cervera.

178. Vegeu sobre aquestes prestacions el que es pot documentar a Tarragona i a Cervera, respectivament: J. MORELLÓ BAGET, «Les muralles trescentistes de Tarragona…», p. 174-177; P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 719-720.

179. En una sessió del consell, mestre Bernat I Sarriera, un dels dos obrers designats pel rei, insistia en la importància de continuar les obres i de compel·lir els veïns que no satisfeien les quotes, a més de començar a planificar una talla «a sou e a liura» de cara a indemnitzar propietaris d'albergs afectats per les mesures de fortificació de la ciutat: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 243r-v, 1370/01/25.

de 1376 i l'any 1379 es justificaven per negocis urgents de la ciutat sense més precisions. En contrapartida, la talla en curs entre els anys 1374 i 1376 molt probablement tenia a veure amb les obres de les muralles, per tal com bona part del seu producte es lliurà al distribuïdor o administrador de fons de l'obra. I una altra derrama repartida durant l'exercici següent fou motivada per un plet interposat per un particular a qui s'enderrocà un alberg arran del procés de fortificació del nucli urbà. Així mateix, en una talla que entrà en vigor l'any 1379, tot i vincular-se en un primer moment a despeses peremptòries de la comunitat i no relacionar-se de manera directa amb l'emmurallament, s'acabà destinant una part important de la recaptació a aquest fi.[180]

A la dècada de 1380 també hi hagué força diversitat en els motius pels quals es repartiren talles. Les tres talles (algunes amb prolongacions) i els dos préstecs forçosos que documentem els anys 1380, 1381 i 1385, es destinaren a finalitats diferents com la de finançar subsidis aprovats pel consell, realitzar contribucions militars a la guerra contra el comte d'Empúries, pal·liar els problemes d'endeutament, afrontar la campanya de redreç hisendístic completada l'any 1380, i, en darrera instància, contribuir a l'emmurallament del raval del Mercadal. Val a dir, però, que els avenços, a partir de 1385, en les obres dels recintes d'aquest barri i del de Sant Pere de Galligants activaren mecanismes fiscals i financers una mica particulars, en el sentit que, si bé algunes de les talles (de vegades recaptades de manera parcial) implicaren el conjunt de la ciutat (com sembla que passà amb la col·lectada l'any 1388), la majoria només es repartiren entre els domiciliats en aquells sectors, de manera que no els hauríem d'incloure en una relació general de contribucions fiscals del conjunt de membres de la universitat gironina.[181]

---

180. Per ordre de menció: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 278r-279r, 1371/11/15; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 31v, 1377/03/06; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 26r, 1374/04/17; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 31r, 1377/03/06; AMGi, I.1.1., n. 9, f. 35v-36r, 1379/03/23. La talla percebuda els anys 1374 i 1375 segurament topà amb moltes resistències i possiblement hagué de captar-se a través d'una aplicació d'empenyoraments instada pel capità enviat pel rei. Vegeu a propòsit d'una part prou significativa de la seqüència de penyores que s'imposaren en molts domicilis: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11671. Cal afegir-hi, a més, una important talla, iniciada l'any 1376 que gravà els anomenats ciutadans forans o habitants de la batllia i vegueria inclosos dins la contribució de la capital i que serví, a la llarga, per finançar l'operació de sanejament de deute duta a terme entre 1377 i 1380: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 9r, 1377/04/08.

181. El conflicte de la contribució dels «barris» en les obres de cada recinte de muralles i les solucions que s'adoptaren en cada cas mereixerien ser objecte d'un estudi detallat que excedeix els límits d'aquesta monografia. Vegeu, però, sobre els burgs i ravals de diferents ciutats catalanes i la seva identitat pròpia, així com les tensions que es

Com dèiem, durant el darrer decenni del segle XIV, el recurs a l'impost directe també fou bastant habitual. Continuà vinculant-se al finançament d'obres a les muralles, com les que es reprengueren amb l'entrada del comte de Foix l'any 1396. Alhora, en el marc de la campanya de reducció d'interessos amb suspensions d'algunes pagues iniciades entre 1397 i 1398, es tornaren a repartir talles destinades a satisfer interessos pendents als censalers. De tota manera, encara amb més claredat que a les dècades de 1370 i 1380, les talles es mostraren com una estratègia encaminada a proveir d'ingressos la hisenda local alternativa a la rígida estructura estipulada en les ordinacions de l'infant Joan de les acaballes dels anys 1370, amb les quals les imposicions, el principal recurs fiscal del municipi, quedaven consignades en exclusiva al deute censal. Així, es cobraren talles per cobrir despeses que no es podien satisfer mitjançant el producte de l'arrendament dels impostos indirectes, com ara els derivats de litigis en què estava implicada la corporació local, les missatgeries enviades davant altres instàncies o aportacions extraordinàries a la monarquia, com les motivades per la mort del rei Joan I i l'arribada del seu germà i successor, el rei Martí I, des de Sicília.

En l'ampli procés de sanejament dut a terme entre 1400 i 1404 es projectà més d'una vegada llevar talles per aportar líquid als síndics encarregats de lluir rendes. De tota manera, no està gens clar, per exemple, que una talla aprovada l'any 1403 s'acabés destinant a aquesta finalitat i no s'orientés a un projecte d'obra, lligat a l'adquisició de campanes i a un sistema rudimentari de rellotge al campanar de la catedral.[182] De fet, es vincula també a aquesta obra la darrera talla que documentem que es repartí dins el període analitzat, l'aprovada l'any 1417.[183] Uns anys abans s'havia pensat en l'impost directe per iniciar una de les altres grans obres públiques municipals, les de la llera del Ter, que van ser molt conflictives per causa de l'oposició del capítol de la catedral. De tota manera, ateses aquestes disputes, no és prou clar que totes les estimacions fetes (tant l'any 1403 com en diversos moments de la dècada de 1420) acabessin conduint a talles finalment recaptades. I, en qualsevol cas, en principi només havien d'afectar els

visqueren amb el nucli principal del recinte urbà en el marc del procés que analitzem: F. SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval*…, p. 151-156. S'hi il·lustren alguns temes precisament amb exemples extrets de la ciutat de Girona.

182. Vegeu l'apartat «De les darreres escalades del deute a la seva estabilització (1385-1445)».

183. AMGi, Talles, UI 13443, reg. 26650.

titulars de terres i immobles dins l'àrea inundable per les crescudes periòdiques del Ter i en part també de l'Onyar.[184]

En definitiva, a semblança del que s'ha detectat en altres ciutats catalanes, al llarg de la segona meitat del segle XIV i, en general, durant l'època en què ens centrem, l'impost directe més o menys proporcional a la riquesa, o sigui el repartiment de talles entre els habitants de la ciutat de Girona, es convertí en un recurs extraordinari.[185] En especial durant les dècades de 1370 i 1380, s'empraren per proveir de fons l'obra d'alguns trams de muralla, ja que, tot i la lentitud en el cobrament, permetia fixar com els veïns havien de contribuir al projecte i alhora abordar algunes de les indemnitzacions a propietaris amb immobles afectats. De tota manera, les derrames no només serviren per al reforç i l'ampliació del recinte emmurallat. També s'orientaren a reunir sumes per aportacions fiscals a favor de la monarquia o per altres despeses (com ara salaris d'emissaris o obres públiques menors) que la normativa vigent sobre la hisenda de la ciutat de Girona no permetia finançar a partir de l'aparell regular d'impostos indirectes. Finalment, es destinaren a ampliar els capitals disponibles en les campanyes de redreç del deute censal de 1377-1380 i 1400-1405.

La consolidació d'un sistema fiscal i financer municipal a Girona (1345-1445)

Després de veure com evolucionaren els tres elements bàsics de les finances municipals a la ciutat de Girona, queda fora de dubte que en el decurs del període analitzat cristal·litzà i es consolidà una autèntica hisenda sota control del govern local. D'entrada, podem observar els resultats d'aquest procés des de la perspectiva que ofereixen les darreres dècades de l'arc cronològic que estudiem. Hi constatem un parell d'aspectes bàsics. En primer lloc, pels volts de 1420 els contemporanis eren plenament conscients de la importància indiscutible adquirida per les rendes de cara a fer front a l'augment de la despesa. El març d'aquell any els jurats ho manifestaven en una missiva enviada

184. Sobre les obres: apartat «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o la casa del consell i les actuacions a la llera del Ter». Després de l'any 1417, probablement, no es concretà cap més talla fins la llevada amb l'esclat de la guerra civil l'any 1462 que estudià S. Sobrequés o, com a molt, una començada a preparar l'any 1456, esmentada pel mateix autor: S. SOBREQUÉS VIDAL, «Censo y profesión de los habitantes…», p. 193-246; ID., «El régimen municipal gerundense…», p. 196.

185. El cas més il·lustratiu en aquest sentit és el de la ciutat de Barcelona, on, des de mitjan segle XIV, es va recórrer comptades vegades a les talles: P. ORTI GOST, «Les finances municipals de la Barcelona…» p. 268, 271-272.

al monarca. Encetaven el text afirmant que «en temps de guerres o altres ocorrents necessitats los censals morts e violaris» eren «reputats per armes offensives contra los enemichs e per remeys salutables a les dites necessitats».[186]

Pocs anys després, concretament el març de 1433, els edils gironins també posaven en relleu la visió majoritària sobre els expedients fiscals a l'abast del govern municipal. S'adreçaven de nou a l'autoritat reial, aleshores representada per Maria de Castella i, a propòsit de les llicències d'endeutament necessàries per a les obres del Ter, insistien en la importància d'emetre censals atès que, com era ben sabut, no disposaven d'altres vies d'ingrés que el crèdit, ja que no podien «toquar un diner de las imposicions».[187] I hi afegien: «no cal parlar que puscham fer tallas que serie metre foch en la ciutat».[188]

La darrera referència deixa entreveure el fet que la consolidació de l'entramat fiscal i financer articulat al voltant d'una hisenda municipal com la de Girona no estigué exempta de certes tensions. Per això, només s'entén el conjunt del procés si s'integra aquesta perspectiva en la seva descripció. Abans d'ocupar-nos-en, recapitulem els eixos principals en l'evolució dels distints recursos a l'abast de les autoritats gironines començant pel que esdevingué l'autèntic motor de cara a la continuïtat del sistema en el temps: l'endeutament per mitjà d'instruments crediticis a mitjà i a llarg termini.

186. AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 1 (1418-1420), f. 40v-41r, 1420/03/21. De tota manera, per comprendre l'elogi a la funció dels censals és important tenir en compte que la carta fou enviada en el context de les novetats legislatives que s'havien pactat en les darreres sessions de Corts amb l'objectiu de regular els problemes provocats per universitats declarades insolvents i que des de feia molt de temps no pagaven regularment les pensions degudes als creditors. En concret, els representants gironins suplicaven la revocació de provisions expedides pel rei entre 1413 i 1417 a favor de diverses corporacions que no s'expliciten i que anaven contra els interessos dels censalers de la ciutat de Girona que havien invertit en llur deute.

187. Cal dir que es pronunciaven en una línia similar els regidors de 1436, que llavors s'adreçaven a un conciutadà seu desplaçat fins a la cort. També incidien en la impossibilitat d'emprar els preus de les imposicions per a altres usos distints del deute censal. Advertien, a més, que les barres, un recurs fins a cert punt alternatiu, havia quedat saturat de resultes de l'acumulació d'assignacions que s'hi havien fet. En conseqüència, es plantejaven demanar permís a la Corona per aplicar un nou vectigal a semblança del que havia permès comprar la nova llotja o casa del consell de la ciutat: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 18v, 1436/11/12. Tal com ja hem suggerit, projectes com aquest apunten a un nou cicle fiscal i financer que *a priori* s'inaugurava en els exercicis amb què tanquem la investigació, de manera que seria mereixedor de futurs estudis.

188. AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 3, f. 7v-8r, 1433/03/19. Sobre el rebuig que suscità el recurs a les talles en moltes poblacions de la Catalunya de finals del segle XIV i del segle XV: P. VERDÉS PIJUAN, «"Car les talles són difícils"...», p. 141-152.

LÍNIES GENERALS D'EVOLUCIÓ DELS COMPONENTS DEL SISTEMA

En efecte, això és el que s'havia demostrat des de les primeres emissions de violaris a la dècada de 1340. Les vendes de violaris i censals esdevingueren el recurs preponderant per fer front a l'augment de la pressió fiscal en els cicles de les guerres mediterrànies i de la guerra amb Castella, de manera que entre 1353 i 1366 es produí una gran escalada del deute censal (taula 2). A finals d'aquest segon decenni s'assajaren les primeres temptatives per frenar una dinàmica que començava a mostrar-se perillosa. Tanmateix, els plans endegats no resultaren gaire efectius i quedaren desvirtuats per un nou augment desmesurat del volum de capitals i dels tipus d'interès arran de les necessitats i urgències diverses del bienni 1374-1376. D'aquesta manera, s'arribà a un primer gran col·lapse financer que comportà suspensions de pagaments a partir de 1377 i una campanya de reducció d'interessos acompanyada de noves emissions orientades a cancel·lar els títols de deute més onerosos. Aquesta vegada, els resultats foren, en general, positius, encara que en cap cas feren desaparèixer del tot un endeutament que havia esdevingut estructural.

No en va, aquest assentament del deute és el que explica la perpetuació dels impostos indirectes sota control del municipi. Segons un model dissenyat en les assemblees en què s'aprovaren els donatius per a expedicions del rei a Sardenya durant la primera meitat de la dècada de 1350, des d'aproximadament 1353 i fins més enllà dels anys en què tanquem la investigació, s'anaren percebent de manera regular exaccions que gravaven el consum i el comerç de productes alimentaris bàsics, a més d'altres béns o transaccions immobiliàries i financeres. La interrelació entre aquest conjunt d'impostos i els interessos del deute ja havia quallat en acabar la Guerra dels Dos Peres, però en el cas concret de Girona quedà sancionada legalment per les ordinacions de l'infant Joan de 1377.[189]

Tal com ja hem comentat, aquell text, posteriorment reforçat en forma de privilegi perpetu l'any 1386, blindava l'ús del producte de les imposicions, és a dir, que el que resultava d'arrendar-les (ocasionalment recaptar-les de manera directa) exercici rere exercici no podia destinar-se a altres propòsits que les pagues de violaris i censals i, com a darrera destinació, als salaris ordinaris de certes magistratures locals. Davant de despeses alienes als conceptes esmentats com ara les obres d'emmurallament, calgué repartir talles, de manera que aquest recurs

189. ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social*..., p. 302-306).

més aviat oblidat durant els decennis de 1340 i 1350 recuperà un cert protagonisme durant les darreres dècades del segle XIV.

En qualsevol cas, pels volts de 1380 es pot considerar plenament format un sistema fiscal i financer que pivotava entorn del binomi deute-imposicions i que s'havia articulat a través de les estratègies adoptades des d'entorn de l'any 1350. Les despeses que sorgiren en les dècades successives no feren variar gaire aquell panorama. Les emissions de censals entre 1385 i 1396, en processos breus però intensos concentrats durant la segona guerra emporitana i les entrades de companyies d'èpoques posteriors, contribuïren a consolidar les estructures heretades de la guerra amb Castella. I és que provocaren altre cop l'augment del volum de deute i desvirtuaren tots els intents de finals de la dècada de 1370 per contenir-lo. Alhora, la urgència amb què es vengueren moltes d'aquelles rendes conduí a l'increment de la mitjana dels tipus d'interès.

En aquest nou escenari de les acaballes del segle XIV les principals mesures adoptades pel govern municipal de Girona foren dues: per un costat, l'escalada del deute acabà portant, al darrer terç de la dècada de 1390, a un segon gran procés de sanejament que, al seu torn, tingué una nova rèplica l'any 1417, tots dos conclosos amb reduccions considerables de la mitjana dels interessos pagats. Per conseqüent, com a mínim pels volts de 1432 (i a falta d'investigacions sobre períodes posteriors), tot fa pensar que s'havia aconseguit contenir l'avanç desfermat del deute d'èpoques anteriors. Per l'altre, des que s'intensificaren les emissions de rendes en plena guerra contra el comtat d'Empúries se cercaren vies per ampliar el rendiment de l'entramat d'imposicions, cosa que suposà aconseguir del rei el dret a aplicar dos nous lots de gravàmens i, en etapes posteriors, la licitació de sobretaxes a les exaccions tradicionalment més rendibles. Paral·lelament, davant diverses circumstàncies es repartiren talles. A la dècada de 1390, es feu amb una freqüència similar a la dels decennis precedents. Després de 1400, en canvi, s'utilitzaren de manera molt més aïllada i, en principi, només fins a 1418 (almenys dins l'arc cronològic investigat).

Amb tot, cap de les estratègies esmentades comportà canvis substancials en les bases del sistema que s'havia gestat en el decurs de les guerres mediterrànies i de la Guerra dels Dos Peres i que quedà assentat en els anys immediatament posteriors al segon conflicte. De fet, quant a la majoria d'aspectes n'afavoriren la continuïtat. És cert que en determinats moments, sobretot durant la controvertida reducció d'interessos d'entorn de l'any 1400, alguns mecanismes de la hisenda local quedaren en entredit. D'aquí que calgués renovar l'aposta que s'havia fet. Tanmateix, la considerable davallada de la pressió fiscal a

inicis del segle XV, en especial respecte de la centúria anterior i, per tant, el fre en el ritme d'endeutament foren, amb tota probabilitat, els millors aliats a l'hora d'evitar una nova revolució en les estructures fiscals i financeres de l'administració local.

CONFLICTES RERE EL PROCÉS DE CONSOLIDACIÓ

Això no obstant, les solucions adoptades per fer front a les demandes i necessitats diverses durant el llarg període estudiat no es limitaren a induir simples canvis formals en les institucions locals. Ben al contrari, força elements posen en relleu la dimensió social del procés. Rere el disseny i la posada en pràctica de les estratègies fiscals i financeres emprades (en essència, el recurs massiu al deute recolzat en un aparell d'impostos indirectes) hi havia persones amb noms i cognoms. En un primer moment, es manifestaren diferències d'opinió sobre el rumb que calia seguir o, fins i tot, interessos confrontants. Així mateix, el desplegament mateix requerí efectius humans i es crearen oportunitats o obligacions noves. En darrer lloc, els dispositius implantats per drenar riquesa no repercutiren de la mateixa manera en totes les capes socials. Per consegüent, a Girona, igual que en altres ciutats, de manera cíclica es registren conflictes entorn del sistema fiscal i financer municipal.

Tensions en l'afermament de les estructures econòmiques de l'administració local (1360-1383)

En efecte, les estratègies adoptades per l'administració local per tal de subvenir a les demandes fiscals i a altres necessitats comunitàries al llarg dels decennis de 1350, 1360 i 1370 permeteren, en aparença, controlar la situació a curt termini: es reuniren capitals amb la venda de violaris, rendes mixtes i censals morts, se'n pagaren els interessos i pensions corresponents durant uns quants exercicis gràcies al producte de les imposicions i es repartiren talles extraordinàries per captar recursos sense haver de confiar tots els ingressos a instruments crediticis. Això no obstant, ben aviat començaren a quedar palesos problemes en l'aplicació d'aquests mecanismes, uns problemes que, a la fi de l'etapa estudiada i ja amb certa perspectiva, es podrien considerar gairebé crònics.

En primer lloc, la cessió per part de l'equip de govern a particulars de bona part dels costos inherents a la recaptació dels impostos que controlava es mostrà prou eficaç o, com a mínim, fins moltes dècades després no s'abandonà l'arrendament de les imposicions com a pràctica

preferent en benefici de la gestió directa. De tota manera, l'any 1361 es feien patents endarreriments importants en la liquidació dels preus acordats. És a dir, s'admetia l'existència de veritables bosses de deutes d'antics arrendataris a favor de les arques locals, cosa que des de la monarquia s'intentà pal·liar atorgant plenes facultats als regidors per constrènyer i fer empenyorar els morosos.[190] L'any 1366 s'evidenciava el mateix i s'hi afegia el problema del nombre considerable de contribuents reticents a satisfer el que els pertocava en les talles. Aleshores s'habilità un síndic amb la missió específica de llevar sumes pendents segons un memorial anomenat de deutes vells de la ciutat.[191] Òbviament, la cort dels oficials jurisdiccionals havia d'oferir els mecanismes per aconseguir la recuperació efectiva d'aquestes quantitats, si bé no sembla que tots els investits batlle en aquell període hi estiguessin sempre prou disposats, o bé acceptaven deduccions perjudicials per als interessos de la hisenda local.[192]

En aquestes mateixes dates també esclatà en un llogarret de l'entorn immediat de la capital gironina, Gironella del Pla, un afer fruit del mercadeig constant que escapava al pagament d'imposicions, assumpte que aquí no tractarem, i que, en tot cas, il·lustra una altra font d'amenaces per a l'aparell fiscal que estava consolidant-se a les dècades centrals del segle XIV: el frau.[193] Els primers afectats per aquestes pràctiques eren els arrendataris d'impostos, que deixaven d'ingressar tot el que havien calculat abans d'oferir un determinat preu als jurats. A la llarga, però, acabava perjudicant igualment la hisenda local, ja que el frau continuat feia minvar el valor de les propostes per arrendar imposicions i altres exaccions en els exercicis subsegüents.

190. L'any 1361 s'elaborà una llista d'antics compradors d'imposicions, perceptors d'impostos i d'altres drets pertanyents a la ciutat, així com exocupants de càrrecs, que devien sumes a l'arca comuna: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 26r-27v, 1361/03/11. Pel que fa a una de les primeres provisions reials en què s'autoritzava explícitament els jurats a perseguir morosos dirigint-se directament a les corts del veguer o del batlle i sol·licitar-ne la intervenció expeditiva sense judici previ: Ll. Vermell, doc. 31 (1362/06/28).

191. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 158r-160v, 1366/06/09.

192. ACA, C, reg. 1213, f. 9v, 1366/02/04, Tarragona; ACA, C, reg. 1216, f. 70r-v, 1368/02/20, Barcelona; ACA, C, reg. 1273, f. 176v, 1382/06/30, Alzira.

193. A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 202-203. Una de les modalitats de frau paral·lela al mercadeig que acollien de manera il·legal llogarrets de la rodalia de la ciutat com Gironella del Pla i que també es denuncià l'any 1367 davant l'autoritat reial (possiblement a instàncies dels imposicioners) fou el trasllat oficial de domicili de ciutadans amb possessions agràries a masos i habitatges de fora de les muralles, cosa que els permetia escapar de tributar pel consum de productes bàsics com ara vi, cereals o carn: ACA, C, reg. 1788, f. 72r, 1367/09/23. L'infant Joan ordenà al batlle de la ciutat que obligués els negligents que adduïssin aquesta raó a no prendre-la en consideració i a fer-los pagar tot el que devien a l'arrendatari.

Paral·lelament a les dificultats per assegurar una gestió òptima dels recursos fiscals i que permetés extreure'n tot el rendiment estimat, algunes emissions de rendes despertaren dubtes sobre la seva legalitat. Succeí, en concret, amb l'extensa sèrie de vendes de violaris duta a terme pel síndic Ramon I Medir entre finals de 1374 i principis de l'any següent amb l'objectiu de finançar una represa de les obres de les muralles. Pocs mesos després d'haver-se signat els contractes corresponents amb els prestadors, arribaren a la cort del monarca queixes, presentades per un apotecari i un paraire de la ciutat en nom seu i d'altres menestrals, del fet que no cobraven els interessos i pensions dels censals morts i els violaris que la universitat gironina els havia venut. Hi afegien que, havent requerit que s'anul·lessin les vendes si els prestataris no disposaven de fons suficients per respondre a les obligacions contretes, se'ls havia respost que ja no hi havia marxa enrere, que les quantitats entregades ja s'havien esmerçat en negocis urgents del municipi.[194] Tot apunta, doncs, que s'havien emès rendes per uns capitals i uns interessos impossibles d'assumir a curt termini.

Gairebé simultàniament, des de la cort de l'infant Joan s'iniciaren investigacions per verificar la licitud d'algunes de les rendes emeses durant la mateixa època amb què podien haver-se concretat préstecs a usures excessives.[195] D'acord amb la documentació que n'hem localitzat, la pesquisa es tancà amb dos inculpats: els germans Guillem Bernat i Francesc I Beuda, acusats d'haver pagat el capital de 30.000 s. de la renda adquirida amb una barata fraudulenta de draps de llana, i el notari de Sant Feliu de Guíxols, Jaspert Roig, culpable d'haver lliurat en concepte de preu certa quantitat de llana però d'un valor real molt menor del que s'havia taxat en el contracte i que hagué de pagar una composició de cent florins perquè se li remetés el delicte.[196]

És probable que l'inusitat zel demostrat en el procés per la cort reial respongués, en gran mesura, a les necessitats crematístiques i

194. En concret, l'infant Joan s'adreçava al batlle de la ciutat després de la missiva reenviada pel monarca davant la súplica que li havien elevat l'especier Simó Estrader i el paraire Pere Ferrer, i li ordenava que fes execucions contra el municipi si no es trobava una solució amb els creditors afectats: ACA, C, reg. 1793, f. 2v-3r, 1376/03/20.

195. El duc encarregà concretament l'examen dels comptes de Medir a una comissió composta per tres gironins afins, el jurista Francesc I Santdionís i els ciutadans Francesc I Santmartí i Pere I Bordils: ACA, C, reg. 1792, f. 155r-v, 1376/04/09.

196. Respectivament: ACA, C, reg. 1792, f. 136r-v, 1376/04/05; ACA, C, reg. 1683, f. 53v-54r, 1377/06/17. Les accions endegades per diversos comissaris i agents del fisc, d'altra banda, comprometeren seriosament la reputació del síndic que havia encapçalat les emissions o, com a mínim, això al·legà poc temps després: ACA, C, reg. 1794, f. 60v, 1377/11/08, Girona.

a l'afany recaptatori d'aquesta institució i que s'emmarqués dins una dinàmica que presenta exemples posteriors encara més clars.[197] També s'entreveu una certa relació de l'episodi amb una altra maniobra finalment frustrada de la cort ducal per controlar des de la distància l'audició dels comptes dels oficials i síndics de la ciutat de Girona.[198] Amb tot, queden palesos dos tipus principals de dificultats: per una part, les que es plantejaren en certes conjuntures per contractar préstecs o emetre rendes i que conduïren a un augment desmesurat dels tipus d'interès (recordem que, en efecte, alguns dels violaris de la sèrie del bienni 1374-1375 assoliren taxes del 20%) i que sobrepassava la capacitat de les bases fiscals de la institució; per l'altra, les derivades de la vigilància constant de la monarquia, sempre atenta per intervenir en els afers municipals a requesta dels corresponents representants polítics i de particulars agreujats, o, senzillament, disposada a fer-ho per iniciativa pròpia.

Tot aquest reguitzell de problemes són el viu reflex de la complexa gestació del sistema que s'articulà en pocs anys entorn de la tresoreria municipal de Girona, de manera simultània a la d'altres poblacions. Les necessitats diverses que convertiren les comunitats locals en plataformes fiscals i financeres de primera implicaren un ampli desplegament d'agents. En efecte, els regidors de viles i ciutats no actuaven sols, sinó que quan passen a assumir competències importants en l'àmbit tributari es rodejaren d'individus que posaren part dels seus mitjans i contactes al servei de les incipients hisendes locals, al mateix temps que despertaren l'interès de persones i famílies amb capitals per invertir en el deute emès i d'altres disposades a licitar per l'adjudicació del dret a recaptar impostos. I això sense oblidar que, durant el darrer terç del segle XIV, amb més continuïtat que en dècades anteriors, es reclamà periòdicament a la població la satisfacció de talles extraordinàries.

D'entrada, en els capítols dels donatius aprovats en el marc de parlaments i corts i d'aplicació general i, posteriorment, en ordinacions d'abast local es regularen una part d'aquestes relacions, com, per exemple, les atribucions dels magistrats locals de cara a endeutar-se en nom de la comunitat o a arrendar la col·lecta d'impostos, alhora que s'estipularen les obligacions dels arrendataris o dels contribuents

197. Ens referim a l'articulació de l'anomenat fisc de les usures entre 1393 i 1402 arran de les concessions fetes per successius pontífexs als reis Joan I i Martí I, amb la imminent expedició a Sardenya com a pretext inicial, a fi que, entre altres aspectes, la monarquia inquirís i percebés els ingressos de les persones acusades d'usureres públiques: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El fisc de les usures...», p. 197-228.

198. A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals...*, vol. I, p. 485-486.

i s'autoritzaren certes pràctiques, i es fixaren els passos per penalitzar i castigar-ne d'altres.[199] Al capdavall, el fet que es perseguissin alguns compradors d'imposicions que no havien liquidat la integritat dels imports pactats amb l'administració, contribuents que no satisfeien el total de les quantitats amb què se'ls taxava, o que s'intentés posar fi a activitats que escapaven de la punció fiscal no significa necessàriament que les autoritats locals obliguessin tothora al compliment de la normativa amb mà de ferro. Per dir-ho ràpidament, cada cop hi havia més interessos en joc i resultava ineludible trobar fórmules per conciliar-los.

En l'escenari concret de la ciutat de Girona, enmig d'aquest panorama i davant les circumstàncies ja posades de manifest a principis de la dècada de 1360, s'adoptaren diverses mesures per intentar pal·liar els desajustos. Un dels plans més ambiciosos és el que s'impulsà des de la cort de l'infant Joan l'any 1377 i que es concretà en un conjunt d'ordinacions que, com hem vist, pretenia, en primera instància, encaminar el redreç del deute de la universitat gironina. Alhora, introduïen una normativa específica per combatre els retards dels compradors d'imposicions, els quals passaven a estar obligats a lliurar els preus promesos de manera íntegra i sense confiar en cap mena de compensació. Al mateix temps, garantien, a través de la regulació de les funcions del clavari, el pagament puntual i ordenat dels censalers.[200]

Pocs exercicis després de publicar-se els capítols esmentats, seguia obert el debat sobre la legalitat o, més ben dit, sobre la conveniència de certes pràctiques. D'entrada, continuava discutint-se la idoneïtat de la compensació fiscal, és a dir, de la possibilitat que es consentís que els creditors de rendes es cobressin les pagues semestrals amb la condonació d'algun deute fiscal, sobretot els vinculats a la tributació d'una talla o, fins i tot, retenir una part del preu d'alguna imposició que havien arrendat o el saldo positiu d'una caixa administrada en nom del municipi i que havien de retornar. Al capdavall, el gran nombre i la diversitat dels actors que havien passat a relacionar-se per una via o altra amb l'administració financera local impedia la prevalença incontestable d'un únic criteri: era prioritari el compliment escrupolós de les ordinacions locals i garantir el dret dels creditors a cobrar puntualment els interessos ni que fos al preu d'emetre més deute i de carregar de més interessos la hisenda local o, per contra, valia la pena consentir pràctiques que restaven capacitat de control als regidors municipals,

199. Recordem que sobre la vessant legal del fenomen cal tenir en compte, en especial: M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Sobre la hisenda municipal...», p. 121-154.

200. ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 302-306).

però que, aplicades amb cautela, tendien a fomentar un funcionament més àgil del sistema? Entre aquests dos extrems es debatien, doncs, els governants municipals gironins a les dècades de 1370 i 1380.

Alhora, no devien ser alienes a les dificultats i als dubtes descrits les controvèrsies que s'entreveuen en el si de la comunitat política de Girona en algunes de les fases de l'etapa clau de consolidació del municipi i de la seva hisenda. Les fonts conservades, en essència les produïdes pels magistrats locals, no acostumen a ser mai gaire eloqüents a propòsit de determinats conflictes entorn dels òrgans de govern i poques vegades reflecteixen les tensions que es produïren als marges de les institucions i que protagonitzaren sectors que llavors no en formaven part directament.

En qualsevol cas, de la mateixa manera que, segons argumentarem, pot vincular-se el tancament formal del consell i la fixació del seu nombre de membres que certificà la provisió reial de 1345 amb una de les primeres campanyes fiscals amb gran transcendència per a les institucions locals i la necessitat de restringir l'accés als principals organismes polítics de la ciutat en pro d'una més bona governabilitat, a la dècada de 1360 s'endevinen maniobres similars.

D'una banda, hi ha força indicis de la concentració de competències per part de l'executiu en els trams crucials de la guerra amb Castella.[201] De l'altra, coincidint amb la darrera part de l'intens trienni de pressió fiscal de 1364 a 1366 afloraren certes reivindicacions que aparentment s'oposaven a aquesta dinàmica. Sabem que, a finals de desembre de 1366, gent de la mà menor (en principi, menestrals) de la ciutat havien començat a celebrar reunions i a mobilitzar-se amb la voluntat de ser acceptats al consell del municipi. Tal com era presentada la situació per l'infant Joan, autoritat que atengué la petició d'alguns membres de la mà menor perquè hi intervingués personalment,

201. Esdevé indicativa de la tendència una autorització formal de l'any 1363 oferta pel consell als jurats per actuar lliurement, és a dir, per prendre decisions com ara escollir els mitjans per respondre a les demandes fiscals o executar la possibilitat d'endeutar la comunitat sense cap convocatòria del plenari. La concessió s'estengué durant tres mesos coincidint amb un dels punts àlgids de la Guerra dels dos Peres i amb la necessitat de moneda urgent, la qual suposava, fins i tot, avançar alguns dels terminis previstos en la recaptació del donatiu de les Corts Generals de Montsó: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 45r-v, 1363/07/07. Una altra mostra del gran protagonisme que tingueren els jurats en aquestes campanyes fiscals dels decennis de 1350 i 1360 rau en el fet que només en moments molt puntuals es nomenaren síndics aliens a l'executiu per emetre deute. Albert REIXACH SALA, «La emisión de deuda municipal en la Cataluña bajomedieval: los síndicos de la ciudad de Gerona (1350-1440)» a David CARVAJAL DE LA VEGA *et al.* (ed.), *Poder, fisco y mercado en las ciudades de la Península Ibérica (siglos XIV-XVI)*, Valladolid: Castilla Ediciones, 2016, p. 143-169, en especial p. 165-166.

els jurats i els sectors més influents de Girona havien impedit, contra el costum i els privilegis locals, que es nomenessin consellers i representants de l'estament inferior de la comunitat i els feu rectificar.[202] Tanmateix, les disputes entorn de l'accés al consell i a la juraderia de la ciutat no cessaren. Ben al contrari, com detallarem (ap. «Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446»), l'any 1374 s'encetà tota una bateria de modificacions de la planta del govern municipal, que afectaven, bàsicament, el nombre de places i el seu repartiment entre la comunitat política, tots ells canvis impulsats tant des de la cort del rei Pere el Cerimoniós com des de la del seu primogènit, sovint amb objectius contraposats.

En aquest mateix context, la correspondència mantinguda entre la reina Elionor de Sicília, actuant com a lloctinent del seu marit, i diversos oficials reials ens assabenta d'un avalot durant la primera quinzena de gener de l'any 1375. D'acord amb l'avís enviat pel capità reial designat a la ciutat, el cavaller Galceran de Vilarig, diversos prohoms locals i altres veïns còmplices seus, tots armats, incitaren les masses per alçar-se contra Pere de Montconill, de la dispensa de l'infant Joan, i un porter reial. Al marge de remarcar que no hi havia cap causa justa que expliqués la revolta, s'al·ludia a la complicitat dels qui ocupaven el càrrec de jurat durant aquella legislatura.[203]

Comptat i debatut, resulta plausible que les dificultats de la hisenda local fossin una de les causes de la inestabilitat política que es mani-

202. Pel que fa a la primera missiva en què el rei Pere III prohibia inicialment les «congregationes» de gent de la mà menor: Ll. R., vol. I, doc. 293 (1366/12/09). Per contra, quant a la provisió de l'infant Joan ordenant que dins els vuitanta membres del consell general fossin elegits membres de la mà menor, «iuxta privilegium dicte universitatis diu est indultum»: ACA, C, reg. 1788, f. 34v-35r, 1366/12/18. A principis de 1367, tot fa pensar que aquella ordinació no s'havia respectat en l'acte de renovació de càrrecs del dia 1 de gener i l'infant Joan manà celebrar de nou l'elecció: Ibíd., f. 36r, 1367/01/09. En aquest segon cas sí que es produí l'entrada efectiva de menestrals de la mà menor i de dos representants seus al govern (taula 16). Sense fer esment concret d'aquestes tribulacions de finals de 1366, Guilleré intueix que l'any 1367 es produí un canvi de tendència important en la composició de la juraderia en el sentit que tornaren a aparèixer dos menestrals, un vanover i un cuireter, en les dues posicions reservades a la mà menor, cosa que, segons el mateix autor, no passava des de l'any 1334: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. II, p. 280-281. Tornarem sobre aquest afer més endavant: ap. «Els ciutadans amb més recurrència a l'executiu: adscripció estamental i rerefons professional».

203. ACA, C, reg. 1584, f. 59r (1375/01/15, Barcelona), 60r (1375/01/18, Barcelona), 62r (1375/01/15, Barcelona). Com ja havia fet la reina Elionor, quan li arribà la noticia, el primogènit del Cerimoniós no dubtà a demanar una investigació dels fets: ACA, C, reg. 1792, f. 67v (1375/02/09, Saragossa), Sebastian Roebert, a qui cal agrair la seva generositat, ens ha indicat les referències a un episodi que probablement no deixà traça en la documentació local, bastant escassa durant els anys centrals del decenni de 1370.

festà en diferents fases de les dècades de 1360 i de 1370. A tenor del que esgrimí l'infant Joan l'any 1378, les ordinacions elaborades mesos abans pels seus assessors jurídics sobre el funcionament de la hisenda gironina i altres aspectes del govern local responien a la voluntat dels mateixos habitants de Girona. En concret, afirmava que havia actuat «a gran instància del poble, lo qual se complayie fort dels regidors de la dita ciutat».[204]

Certament, les acusacions de mala gestió constitueixen una arma d'atac molt habitual en les disputes polítiques de qualsevol època.[205] I, a més, no disposem de les fonts adequades per conèixer de prop l'hipotètic enfrontament entre distintes faccions i per intuir els interessos que representaven. Tampoc per valorar fins a quin punt, com es desprendria de l'avalot de l'any 1375, determinades decisions de l'entorn del rei i de l'infant o de l'administració reial eren vistes com una amenaça. Tanmateix, sembla clar que, a les acaballes de la dècada de 1370, a Girona es respirava un clima més aviat tens i propici a les reaccions violentes.

Així mateix, encara que no hi ha res que ens permeti assegurar que l'origen del conflicte es trobés en confrontacions de caràcter polític directament vinculades a la hisenda municipal o motivades pel col·lapse de les finances locals, coetàniament esclataren lluites de bàndols. La més virulenta fou l'oberta al llarg de la tardor de 1379 entre grans famílies de la ciutat, a banda d'un primer episodi de principis de l'any anterior possiblement interconnectat.[206] Segons alguna de les treves que es veieren obligats a fermar, s'hi trobaven implicades moltes nissagues de ciutadans de renom polaritzades entre una facció encapçalada pel jurista Joan Guerau i una altra liderada per Ramon I de Bóixols, senyor del llogarret de Gironella del Pla, i que, alhora, mobilitzaven menestrals, a més de petits aristòcrates i nobles de tota la vegueria.[207]

204. M. RODRIGO LIZONDO (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria...*, vol. II, doc. 662 (1378/08/25, Saragossa).

205. Vegeu en aquest sentit: P. VERDÉS PIJUAN, «"Atès que la utilitat de la universitat.."», p. 409-436.

206. Quant a la brega entre els Estanyol i els Serra del febrer de 1378: ACA, C, reg. 1723, f. 67v, 1378/02/28. L'any 1378, a més, havia arribat a oïdes del rei que, tot i la prohibició de l'infant de portar armes dins la ciutat, de dia i de nit gent diversa s'agabellaven, conspiraven, franquejaven albergs privats i sembraven el terror, per la qual cosa calia publicar ordinacions reials i evitar de manera taxativa la tinença d'armes: ACA, C, reg. 1262, f. 6r-7r, 1378, s. d.

207. AHG, Gi-05, vol. 321, f. 15r-v, 1379/09/20; AMGi, I.1.1., n. 9, f. 51r, 1379/11/10; AHG, Gi-05, vol. 313, f. 5r-9v, 1379/11/02; ACA, C, reg. 1683, f. 210r, 1379/12/19, Perpinyà.

Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)

Com s'ha procurat mostrar en epígrafs anteriors, a inicis de la dècada de 1380 havia culminat la consolidació de la hisenda de la ciutat de Girona. El procés havia estat complex i des de principis dels anys 1350 s'havien alternat voràgines de pressió fiscal, conjuntures difícils i augments del deute només separats per intervals molt breus. Alhora, en determinades etapes havien quedat paleses tensions a l'interior de la societat gironina. Per contrast, la relativa tranquil·litat de la primeria del decenni de 1380 convidava a l'inici d'una nova etapa sense incidències especials i que garantís una certa estabilitat a les institucions locals. De tota manera, Girona, com moltes altres poblacions del Principat i de la Corona, estava lluny d'encetar un període de calma política i social.[208]

S'esvaní qualsevol esperança en aquest sentit amb l'escalada bèl·lica iniciada pels volts de 1380 entre el rei i el comte d'Empúries i que desembocà en l'assalt ordenat pel monarca dels dominis comtals i una entrada de companyies mercenàries entre 1384 i 1385. De fet, les inva-

208. Tal com evidencien obres que comentarem més endavant, mai no s'ha discutit el caràcter turmentat del regnat de Joan I. Vegeu, a tall de síntesi: F. SABATÉ CURULL, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval…», p. 483-527; o l'edició d'un document clàssic com és Josep M. ROCA, «Memorial de greuges que'ls missatgers de la Ciutat de Valencia presentaren al Rey Johan I d'Aragó», *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, 11 (1924), p. 70-79. Per contra, tradicionalment s'han atribuït escasses transformacions al regnat de Martí I. I, tal com adverteix P. Verdés, potser només realment la ciutat de Barcelona visqué amb tranquil·litat aquesta etapa, i no pas la majoria de municipis catalans: P. VERDÉS PIJUAN, «Las élites urbanas de Cataluña...», 159-160. Sobre aquest període a la Ciutat Comtal: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: el regnat de Martí l'Humà (1396-1410)», Barcelona, *Quaderns d'Història*, 4 (2001), p. 165-182. En el cas concret de la ciutat de Girona, S. Sobrequés, fixant-se únicament en aspectes generals del funcionament dels òrgans polítics locals, també apel·lava a aquesta relativa tranquil·litat, després de certes distensions prèvies a 1393, que no estudià: S. SOBREQUÉS VIDAL, «El régimen municipal gerundense…», p. 170. L'anàlisi acurada de J. Riera dels avalots de 1391, en canvi, posà en relleu una part important de les friccions: J. RIERA SANS, «Els avalots del 1391...», p. 95-159. Si per la darrera etapa del casal de Barcelona al capdavant de la Corona el balanç historiogràfic presenta certes llacunes en l'evolució de la dinàmica política i social, els buits són encara més grans a propòsit del període dels primers Trastàmara. En la majoria d'aspectes s'ha de recórrer encara als treballs de J. Vicens Vives, en especial: J. VICENS VIVES, *Els Trastàmares*.... Per altres qüestions vinculades a la Diputació del General o a la conflictivitat pagesa: A. RIERA MELIS, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444...», p. 152-249; Josep FERNÀNDEZ TRABAL, «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)», *Afers*, 17 (42-43) (2002), p. 587-624. Respecte de l'àmbit concret del bisbat de Girona: Antoni RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle XV. Aproximació al context sòcio-econòmic de la sèrie sísmica olotina (1427-1428)», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), p. 161-204.

sions de tropes procedents del regne de França es repetiren al llarg de tota l'etapa que analitzarem, i en destaquem les que es produïren els anys 1389 i 1396. Per això, el dispositiu impulsat des de la monarquia per frenar aquestes incursions constituí un dels principals factors per mantenir el ritme de pressió fiscal lligada a les prestacions militars, amb vèrtexs d'intensitat notable en episodis que tendiren a coincidir amb represes en el procés d'emmurallament. A més, igual que havia succeït des de la fi de la guerra amb Castella, les corts dels fills i successors de Pere III, Joan I i Martí I, així com els primers Trastàmara, perseveraren en l'intent d'imposar «noves» exaccions dirigint-se directament a les autoritats municipals i obviant les corts i els parlaments com a marcs de negociació preferent. Això es traduí en l'exigència de coronatges, maridatges i altres demandes amb pretextos diversos. Com hem vist, l'augment en la despesa de la hisenda local fins a inicis del segle XV provocà un increment correlatiu de l'endeutament, ja que les emissions de censals foren l'estratègia més freqüent per reunir les sumes de moneda necessàries.

En aquest context, identifiquem dues conjuntures en què quedà especialment patent el malestar social i polític, al mateix temps que el sistema fiscal i financer mostrava les seves febleses i contradiccions. Ens referim al trienni 1389-1391 i a un període molt més dilatat que podem situar, a grans trets, entre 1398 i 1405. Òbviament, no pretenem fer una anàlisi exhaustiva d'ambdues conjuntures, sinó tan sols posar en relleu qüestions relacionades de manera directa amb la dinàmica fiscal i financera.

Per entendre el primer lapse a què ens referim, culminat amb el cèlebre pogrom de l'agost de 1391, cal retrocedir fins a mitjan dècada de 1380.[209] Com hem vist, les emissions de deute dutes a terme per

209. En general, la historiografia actual no dubta a connectar l'atac a calls jueus amb el context d'agitació social i política viscuda per moltes localitats de la Corona entorn de 1390. Un article clàssic sobre la qüestió: Philippe WOLFF, «The 1391 pogrom in Spain. Social crisis or not?», *Past and Present*, 50 (1971), p. 4-18. Per a estudis de poblacions distintes de Girona, on es registren aldarulls durant els anys immediatament anteriors a 1391, vegeu, entre d'altres: C. BATLLE GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona*..., vol. I, p. 111-122; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Conflictes populars a Mallorca a la fi del segle XIV», *Estudis Baleàrics*, 84/85 (febrer-setembre 2006), p. 87-97; Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «El trienio negro: Valencia, 1389-1391. Turbulencias coetáneas al asalto de la judería», *En la España Medieval*, 35 (2012), p. 177-210. Amb tot, l'efervescència que han tingut darrerament els estudis sobre revoltes «urbanes» en territoris europeus com les comunes italianes, les ciutats flamenques o els regnes d'Anglaterra i de Castella no ha acabat d'afavorir que en el marc del Principat baixmedieval es «revisitessin» episodis ben coneguts o se n'exploressin d'inèdits. Per a alguns exemples d'aquests treballs recents: Jan DUMOLYN i Jelle HAEMERS, «Patterns of urban rebellion in medieval Flanders», *Journal*

contribuir a la segona guerra emporitana i abordar una nova fase en la consolidació del perímetre emmurallat de la ciutat augmentaren el volum de pensions prestades anualment des de la tresoreria municipal. Una de les estratègies per fer-hi front passà per l'increment de les tarifes de les imposicions, la principal font d'ingressos de què disposaven les autoritats locals. I, igual que en altres poblacions catalanes, l'augment de la pressió fiscal a través d'impostos que gravaven, en especial, el consum de productes bàsics suscità força discrepàncies. Unes discrepàncies que es feren visibles, d'entrada, en el mateix òrgan de base del govern municipal, el consell.

Es perceben els ecos dels primers debats fins i tot abans de l'esclat de la segona guerra emporitana i de la constatació del seu impacte en les finances del consistori. Els trobem, per exemple, a finals de l'any 1383, quan una lletra enviada a Francesc II Adroer, síndic a les corts que s'estaven celebrant a Montsó, revela el debat que s'havia obert entre els partidaris d'apujar les taxes corresponents a la revenda a la menuda de la farina i el vi i els que preferien que l'increment s'apliqués a les tocants als casolans o consumidors.[210] L'any 1387 seguia viva la controvèrsia sobre l'increment dels gravàmens del consum de vi i es distingien tres posicions distintes: els favorables a habilitar els jurats i un grup d'assessors per executar la modificació, els que defensaven l'equitat entre la imposició dels taverners i la dels casolans (és a dir, entre la de l'àmbit del comerç i la del consum) i els que advocaven per la conservació de les condicions vigents fins aleshores.[211]

En primera instància, els anadiments o sobretaxes no s'aplicaren a les exaccions sobre el vi, sinó a les de la carn, el gra i les mercaderies, al mateix temps que es crearen dues noves imposicions que afectaven els animals menuts. Tanmateix, l'any 1390, arran de la invasió de tropes armanyagueses i les demandes fiscals consegüents, es tornà a situar el focus d'atenció sobre la imposició del vi, cosa que donà peu a nous debats.[212] Aquests debats, en principi circumscrits als

of Medieval History, 31 (2005), p. 369-393; Patrick LANTSCHNER, «Revolts and the political order of cities in the Late Middle Ages», *Past and Present*, 225 (nov. 2014), p. 3-46; Jan DUMOLYN *et alii* (eds.), *The Voices of People in Late Medieval Europe: Communication and Popular Politics*, Turnhout: Brepols, 2014.

210. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. de correspondència, f. 38r, 1383/11/11.

211. AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 59r-v, 1387/12/27.

212. Recordem, d'entrada, l'ap. «Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis». Tal com ja hem dit, en viles com Cervera, l'any 1384, els canvis introduïts en les imposicions també provocaren malestar social, cosa que es documenta igualment en dates properes a la ciutat de Lleida: Rafael GRAS ESTEVA, *Història de la Paeria*, Lleida: La Paeria, 1988 [reedició d'una obra original de 1909], p. 99-101, 162-170.

òrgans de govern, acabaren enverinant-se en pocs mesos i convertint posicionaments distints sobre les estratègies fiscals del municipi en autèntiques armes per a la confrontació política. En aquest sentit, en el decurs de l'any 1390 es registren diversos aldarulls (entre d'altres, amenaces d'entorpir les subhastes d'impostos i escenes d'una certa violència verbal en una entrada del rei Joan el mes de maig) que les fonts municipals tendeixen a imputar a la menestralia en sentit ampli. Gran part d'aquesta documentació, a més, com que estava al servei de tan sols una part dels sectors amb presència al govern, atribuïa als membres de la mà menor la voluntat d'eliminar tot l'aparell d'impostos indirectes.[213]

Malgrat això, en actes del consell en què és possible copsar amb menys filtres el discurs d'alguns dels membres de la mà menor, es constata que l'acusació potser no havia estat prou fonamentada, o directament s'havia tergiversat la realitat, ja que l'única reivindicació que es reconeixia haver fet des de les files del tercer braç era la necessitat de convocar el plenari per revisar unes tarifes que es consideraven excessives.[214] D'aquesta manera, al llarg de la tardor de 1391, se succeïren diverses reunions del consell en què es debaté sobre la forma exacta en què es concretaven les modificacions, la potestat de què gaudia l'executiu per fer-ho i, així mateix, la necessitat o no d'obtenir llicències prèvies del monarca per endegar el pla.[215]

213. Vegeu, per a la gran majoria dels episodis de la seqüència: J. RIERA SANS, «Els avalots del 1391…», p. 105-108, 130-132. Sobre el darrer punt ha esdevingut cèlebre la missiva enviada pel rei Joan I als jurats de la ciutat de Girona reprenent-los pel fet que membres de l'estament inferior de la ciutat havien forçat amb incitacions i insults la suspensió completa de les imposicions i la substitució d'aquest expedient fiscal per talles proporcionals a la riquesa, decisió que no podia prendre's en cap cas sense la seva autorització: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 33r-35v, 1391/10/10, document recollit en còpies distintes, des de la Cancelleria Reial, per J. Riera Sans en l'article esmentat i, des dels manuals dels jurats i del consell gironins, per C. GUILLERÉ, «Un exemple de fiscalité indirecte urbaine...», p. 442.

214. AMGi, I.1.1., n. 24, f. 33r-35v, 1391/10/10. Hem de tenir present, alhora, la conflictivitat que generà a finals de l'any 1389, en plena invasió de les companyies armanyagueses, la provisió reial que atorgava poder a les corporacions d'ofici per filtrar l'accés al consell dels representants de la mà menor: ap. «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)».

215. Els membres tant de la juraderia com del consell adscrits a la mà menor tendien a ser els defensors de l'obtenció d'una llicència reial per encetar modificacions, mentre que molts prohoms de la mà major consideraven que el govern municipal ja estava legitimat per executar els capítols dissenyats fins aleshores: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 36v-37v (1391/10/14), 42v-46r (1391/11/15). El mes de desembre de 1391, tanmateix, encara s'esperava obtenir el permís del rei i es decidí enviar-hi una missatgeria: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 52r-55r, 1391/12/01. Per contrast, en la legislatura iniciada l'any 1392 no hi ha evidències de la continuïtat del debat.

El factor fiscal era, doncs, bàsic en la inestabilitat que anticipà els aldarulls de 1391, tot i que, en realitat, s'entremesclava amb elements de tipus polític. Tal com revisarem amb més detall, des de mitjan dècada de 1370 foren una constant les provisions expedides des de la cort del rei Pere III o de l'infant Joan per renovar els mecanismes d'accés als òrgans de govern de la ciutat i els seus integrants. Així, amb el Cerimoniós a les portes de la mort a principis de 1387, se suspengueren les eleccions d'aquella legislatura i l'equip de jurats elegit a principis de 1386 es perpetuà fins la primavera de 1388, època en què foren designats per Joan I, que acabava d'accedir al tron, els nous ocupants de la juraderia i del consell. Paral·lelament, l'any 1389, probablement en sintonia amb les reivindicacions fetes per molts menestrals contra la política fiscal del consistori, se sol·licità la introducció de nous procediments per garantir la presència dels diversos rams de producció en la franja de la mà menor i, així mateix, assegurar el rol de les corporacions d'ofici per filtrar els candidats a conselleries (ap. «Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446»).

Segons remarcàvem, no és el propòsit d'aquest apartat aprofundir en les tensions que no estaven directament vinculades a conflictes entorn de la gestió de les finances municipals. De tota manera, val la pena apuntar que els avalots de 1391 és molt probable que tinguessin altres factors complementaris al de l'augment de les tarifes de les imposicions i a les tensions en el si del consell i l'executiu de la ciutat de Girona. Ens referim, sobretot, a un conflicte latent a propòsit del procés d'emmurallament i que, al llarg de la segona meitat de 1380, quedà de manifest: el de la participació dels ciutadans forans, així com de les universitats de la batllia, a les obres de les muralles. A més de les reticències a aportacions monetàries substancioses, existia el debat sobre la prescripció de recolleta d'aquests col·lectius, és a dir, d'estar obligats, en cas d'invasió, a traslladar-se amb les vitualles amb què comptaven dins el recinte fortificat de la capital gironina, cosa que redundava també en la contribució fiscal per millorar el recinte. Si això no era suficient per tibar les relacions entre els membres de la comunitat ciutadana, durant la invasió de l'hivern de 1389-1390, sembla que alguns dels forans que es refugiaren a l'interior de les muralles es negaren a pagar imposicions pel que consumiren.[216] En definitiva, a la vetlla dels fets de 1391 hi havia disperses esques que qualsevol espurna podia encendre.

FUNDACIÓ NOGUERA

216. AHG, Gi-09, vol. 18, f. 124v-125r, 1391/03/07.

Quant a l'etapa de tensions entre 1398 i 1405, cal dir que al centre de la polèmica hi havia les mesures per evitar el col·lapse financer i redreçar l'endeutament acumulat per la tresoreria municipal.[217] Des de mitjan dècada de 1390 els interessos pagats en concepte de censals per l'administració de Girona assolien nivells semblants als que desembocaren en la primera gran campanya de contenció duta a terme pels volts de 1380. I, a més, el ritme d'emissions no remeté fins ben bé l'any 1398, enmig d'una saturació palpable dels mercats que obligava a vendes a tipus encara superiors al 5%. En conseqüència, els ingressos ordinaris del sistema difícilment sostindrien la situació gaires exercicis més, un problema a què s'afegien totes les restes acumulades de preus d'imposicions i de contribucions a les talles repartides des d'inicis del decenni.

Davant de tot això, amb l'aprovació del rei, se suspengué el pagament de rendes posseïdes per clergues i forans. Amb tot, l'estratègia principal passà per comminar la majoria de creditors a una rebaixa dels interessos fins al 5% a partir de la qual es crearen nous títols de deute. Paral·lelament, una emissió de censals perpetuals i el repartiment d'una talla permeteren ampliar els capitals disponibles per la reducció. Tot plegat, però, es posà en marxa enmig de força tensions.

Gairebé sense solució de continuïtat amb el que observàvem l'any 1391, en sessions del consell de la segona meitat del decenni és igualment visible la presència de postures oposades. Per exemple, l'any 1396, en el context de la incursió del comte de Foix, certs membres del plenari reivindicaven que es revoqués el poder donat als jurats i a una comissió d'adjunts per ordenar reduccions d'interessos, establir talles o altres impostos directes. D'altres, en contrapartida, consideraven que la poca afluència al consell desautoritzava els presents a prendre cap tipus de mesura i menys a anul·lar-ne una ja aprovada.[218] Les diferències també afloraren l'any següent a propòsit de les despeses que calia destinar a l'arribada del rei Martí I des de Sicília. Llavors no es percep una polarització tan clara, encara que aparegué molta gent reticent a signar en sindicats destinats a emetre rendes per aquell assumpte. La solució finalment proposada, el repartiment d'una talla, també topà amb detractors, sobretot quan es plantejava si seria efectiu el recurs preveient que, com havia succeït en els darreres temps, hi hauria molts

217. Recordem ap. «De les darreres escalades del deute a la seva estabilització (1385-1445)».

218. AMGi, I.1.1., n. 32, f. 93r-96r, 1396/12/05.

contribuents que es negarien a pagar la part corresponent al·legant que el municipi els devia sumes per censals i altres raons.[219]

Detectem, doncs, tres línies de conflicte: els creditors que deixaren de cobrar els interessos entre 1396 i 1397; els retards acumulats pels imposicioners; alhora, les restes de les talles que travaven el disseny de noves derrames i, així, doncs, el projecte de redreç financer. Quant al primer punt, cal recordar que les suspensions només afectaren titulars de l'estament eclesiàstic i els que no eren ciutadans de Girona, de manera que no es registren grans conflictes en aquest sentit: únicament quatre processos judicials instats per forans o per oriünds de la ciutat que s'havien domiciliat a Barcelona, com ara Bernat II Ferrer o Joan Cebrià (taula 4). De tota manera, en situacions així, un dels afers més delicats acostumaven a ser els salaris que els advocats o procuradors enviats pels censalers exigien automàticament i sense donar opcions a negociar els imports.[220]

Pel que fa a les restes d'imposicions, ja hem explicat que una via que s'assajà per esquivar el problema passava per atorgar protagonisme directe als arrendataris d'exaccions a l'hora de liquidar la paga dels interessos del deute, alhora que es proposà revisar algunes tarifes per fer aquests impostos més rendibles (i més atractius per als inversors). Així, es recorregué al sistema d'assignacions directes sobre les imposicions entre 1400 i 1401, però l'any 1402 se suspengué la mesura. També es flexibilitzà el sistema de pagaments acceptant l'ús de cauteles per liquidar deutes diversos amb la tresoreria municipal. Es tractava, de tota manera, d'una estratègia controvertida. Finalment, la talla prevista per finançar la reducció d'interessos no acabà d'activar-se fins l'any 1403 i, a més, el producte de les primeres campanyes de recaptació és probable que no es destinés únicament al pla de sanejament del deute.[221]

Mentre es debatia tot això, en el decurs dels primers exercicis del segle XV, les sessions celebrades al consell presentaren problemes de quòrum, alhora que foren especialment tenses i amb diverses veus discordants.[222] I, d'altra banda, no faltaren agres acusacions contra

219. AMGi, I.1.1., n. 33, f. 22r-v (1397/03/31), 28r-32r (1397/04/04), 35v-37v (1397/04/17).

220. Per exemple: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 20v-21r, 1400/01/15; AMGi, I.1.1., n. 36, f. 15v-17r, 1401/05/25.

221. Vegeu sobre això: ap. «Els "vells" recursos fiscals: talles i préstecs forçosos».

222. A tall de mostra: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 12v-14r (1400/01/13), 21v-22r (1400/01/16), 43r-44v (1400/03/27). Quant a una queixa manifestada personalment per un conseller en nom d'altres a propòsit dels contribuents que al·legaven, de manera fraudulenta, exempcions a l'impost directe: AMGi, I.1.1., n. 34, f. 32v-33r, 1399/03/07.

ciutadans que no havien saldat totes les sumes taxades en les darreres talles i que, en canvi, es mostraven interessats a invertir en una hipotètica emissió de censals perpetuals i a finançar així obres pies.[223] Totes aquestes divergències tenien força paral·lelismes amb les documentades en dècades anteriors, per bé que semblaven elevades a un grau més alt.[224] Per això, caldria respondre a la qüestió següent: vers l'any 1400 les diferències de criteri entre els membres del principal òrgan de representació del municipi desbordaren l'estricta carcassa institucional i portaren a enfrontaments polítics de més abast o, fins i tot, a escenes de violència física? En efecte, hi ha indicis per pensar que en aquella ocasió es traspassaren algunes línies vermelles.

A propòsit de la inestabilitat política, s'acumulen escenes que mostren que s'anà més enllà de la contraposició d'opinions sobre el rumb de l'administració financera que es resolien amb debats al consell. Ho il·lustren la iniciativa del rei Martí l'Humà de l'any 1398, en principi a súplica de dos nuncis gironins, de crear un virregnat específic a la ciutat de Girona, el qual es delegaria en la persona del cavaller Bernat III Margarit. La seva principal missió seria la de tirar endavant totes les talles, el cobrament d'endarreriments pendents i altres mecanismes necessaris per aconseguir una reducció dels violaris i censals morts, a més de fer complir el que disposessin els jurats i altres prohoms adjunts. En definitiva, exerciria un rol de lloctinent extraordinari que se sobreposaria als oficials jurisdiccionals habituals a la ciutat.[225]

L'operació es repetí en uns termes semblants l'any 1402, quan el monarca, apel·lant a la «pobresa» en què havia caigut Girona com a conseqüència dels deutes i les insurgències que hi havia sovint entre «cives honoratos, mediocres, ministrallos et alias condiciones plebee», convingué necessari enviar-hi un nou delegat especial superior als oficials

223. Ens referim, en concret, al cas del mercader Jaume Beuda, impulsor d'una gran fundació benèfica durant els seus darrers anys de vida: A. REIXACH SALA, «Jaume Beuda († 1409), comerciant d'orígens empordanesos...», p. 319-340. Encara que no se l'anomenés de manera explícita, segurament era un dels blancs d'una acusació feta l'any 1403 contra els qui no havien satisfet tot el que devien a la hisenda local i, en canvi, havien començat a transmetre propietats a obres pies. El retret es justificava amb l'expressió sentenciosa «car Deus no voll ésser feta caritat dels béns dels altres»: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 91r-92, 1403/01/11.

224. Durant els mateixos anys, a la ciutat de Lleida també es registren greus enfrontaments entre els diversos sectors socials representats al consell municipal a propòsit de les mesures que s'havien de prendre entorn del deute públic i les talles que es preveien repartir amb la finalitat de redimir rendes: Maria Teresa FERRER MALLOL, «Un memorial de greuges de la mà menor de Lleida contra la mà major (s. XV)», *Miscel·lània homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992, p. 293-314.

225. ACA, C, reg. 2167, f. 166r-v, 1398/05/03.

ordinaris. Per això, nomenà el donzell Guillem Arnau de Palol d'Arenys lloctinent reial a la ciutat, així com a la vegueria i a la batllia que encapçalava.[226] Això no obstant, comprovem que des de finals del 1400 qui exercia de manera efectiva més poder en nom del rei a Girona era Ramon Alemany de Cervelló, governador general de Catalunya.[227] Així, a finals de l'any 1402 es posà tota la població sota el seu for, a priori en detriment del veguer i del batlle, i se li atribuí plena jurisdicció.[228] Consta que Alemany de Cervelló seguia actuant-hi l'any 1404 ateses les «grans bandositats» que hi havia. A més, el rei es plantejà desplaçar-s'hi personalment més d'un cop, tot i que no ho feu fins el novembre de 1405 i hi tornà el març de 1406.[229] En realitat, abans d'anar-hi adoptà una altra mesura en una línia similar: la unificació temporal en una sola persona dels càrrecs de veguer i batlle bo confiant-los al cavaller Dalmau de Darnius.[230]

Aquest seguiment atent de l'actualitat política gironina tingué, però, una altra conseqüència.[231] Com havia succeït a les dècades de 1370 i 1380 el rei Martí intervingué els cicles electorals consuetudinaris dels representants municipals. En concret, a finals del 1400 prohibí que l'1 de gener següent es nomenessin nous membres del consell i nou executiu segons s'estilava, de manera que els designats a principis del 1400 continuarien al càrrec fins a una nova ordre.[232] S'anul·là la provisió el mes de febrer, per la qual cosa s'havia de procedir a renovar com a mínim els càrrecs de conseller, però no es feu efectiva fins el mes

226. ACA, C, reg. 2219, f. 29r-30v, 1402/03/06, Castelló de Borriana.

227. Pel que fa a aquest llinatge, introduït a la cort reial, com a mínim, des del regnat de Pere III i, en concret, a l'esmentat Ramon, que fou governador general entre 1399 i 1405, quan morí i traspassà el càrrec al seu fill Guerau: S. SOBREQUÉS VIDAL, *El compromís de Casp...*, p. 51-62.

228. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 33r-34v, 1402/05/08. Quant a la presència força continuada del governador general del Principat a Girona: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f. (1400/05/04, 1400/10/01). Per a referències indirectes a la plena jurisdicció que se li atribuí a finals de 1402: AMGi, I.1.1., n. 38, f. 2r-8r, 1402/12/29.

229. D. GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari del Rey en Martí...», p. 544, 552, 553, 559, 581, 585.

230. En la lletra en què ho comunicava als jurats gironins tornava a incidir en el problema de les bandositats que afectava la ciutat i apel·lava a la necessitat que la vegueria i la batllia fos regida, segons una retòrica força habitual, per «hom efforçat, diligent, no parcial, apte e acustumat de haver cabut no solament en semblants affers mas en maiors»: AMGi, I.1.1., n. 39, f. 35r-v, 1405/02/03.

231. Com a resultat dels avalots amb un clar rerefons fiscal i que, l'any 1402, se saldaren amb un mort i diversos ferits a la ciutat de Lleida, el rei també hi envià comissaris especials als quals es conferí el grau de virreis: M. T. FERRER MALLOL, «Un memorial de greuges de la mà menor...», p. 294-297.

232. Ll. R., vol. II, doc. 425 (1400/12/20). Sobre la rebuda de l'ordre reial i el seu acatament: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1400/12/28.

de juny enmig de les reticències per convocar un nou consell elegit el mes d'abril gràcies a una enèsima autorització del sobirà.[233] En general, hi havia molts sectors partidaris de vetar l'entrada en aquests òrgans de morosos amb la hisenda municipal i el rei ho secundà a través de diverses cartes, però segurament resultava complicat que es complissin amb tota la precisió necessària.[234]

En qualsevol cas, al llarg de la legislatura continuaren les tibantors. Per això, el desembre de 1401, Martí I tornà a prohibir que l'1 de gener següent se celebrés consell per elegir els nous ocupants de càrrecs. No s'estigué d'afirmar que la mesura responia a la voluntat d'evitar escàndols. I, encara que a finals de gener acabà aixecant la prohibició, en l'autorització enviada reiterà la necessitat que tot transcorregués amb la calma necessària, que ningú acudís a la reunió armat i que qualsevol que provoqués alguna mena d'aldarull fos empresonat i jutjat.[235] Tal com havia succeït l'any anterior, l'elecció del nou consell tardà encara uns mesos i el rei no en reconegué i aprovà la composició fins a finals del mes de juny.[236]

Segurament convé analitzar per separat els moviments de la cort reial per regular el funcionament del govern municipal dels conflictes documentats a l'interior d'aquest, ja que no sempre es pot establir una correlació directa dels primers respecte dels segons: diversos cops sembla que el monarca actuà d'acord amb interessos diferents dels de pacificar una ciutat, en teoria, immersa en una autèntica guerra intestina. Amb tot, en aquesta conjuntura concreta que veiem sembla que efectivament havien esclatat molts enfrontaments.

Bona prova d'això és un episodi del maig de 1402 quan, encara amb els jurats nomenats el gener del 1401 al poder, es documenta una confrontació a diferents bandes. Sembla que hi havia partidaris de mantenir l'statu quo validat per la prohibició inicial del monarca de suspendre les eleccions del dia de ninou de 1402, mentre que d'altres, amb el ciutadà gironí Bernat I Beuda actuant de batlle reial al capdavant, volien que es congregués el consell. En una seqüència que no aconseguim resseguir sencera des de la documentació de l'escri-

233. Ll. R., vol. II, doc. 426 (1400/02/10). Quant a la concreció del canvi de l'equip de jurats: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f. (1401/03/11, 1401/03/07, 1401/06/05); AMGi, I.1.1., n. 36, f. 22r-22r bis (s. d), 26r-28r (1401/06/07). Pel que fa al permís per renovar també el consell: ACA, C, reg. 2134, f. 47v-48r, 1402/06/23, València.

234. AMGi, I.1.1., n. 36, f. 19r-21r, 1401/06/07.

235. Per les respectives prohibició i autorització definitives: ACA, C, reg. 2175, f. 59r-v, 1401/12/15, Alzira; ACA, C, reg. 2174, 1402/01/21, Mallén.

236. ACA, C, reg. 2134, f. 47v-48r, 1402/06/23, València.

và del municipi, s'acabà iniciant un procés contra el batlle esmentat acusant-lo de mal ús del seu ofici. El rei mateix n'ordenà l'arrest al veguer i al sotsveguer, segurament a instàncies de dos nuncis gironins enviats a la cort.[237]

El colofó d'aquelles desavinences es troba en el tortuós traspàs de poders de l'equip de jurats que s'acabà elegint justament a les acaballes de 1402 per rellevar els que romanien al càrrec des d'inicis de 1401. El dia 30 de desembre de 1402 els jurats escollits durant els mesos centrals d'aquell any es reuniren i, al cap de dos dies, és a dir l'1 de gener de 1403, es disposaren a elegir els nous membres del consell segons els procediments habituals. Però el governador general de Catalunya, personat al convent de framenors on tenia lloc l'acte i amb les facultats que li havia concedit el rei, no acceptà que el notari validés els juraments del càrrec que es disposaven a fer els que havien estat acabats d'escollir. Al·legava que calia comprovar que cap no estigués implicat en bandositats. En definitiva, el procés quedà bloquejat mentre es permetia als edils que seguissin al càrrec fins a una nova disposició.

El fet que es conservin dues actes paral·leles de la mateixa reunió de l'1 de gener d'aquell any complica la interpretació dels fets.[238] Tanmateix, tot indica que, malgrat el refús inicial, s'acabà nomenant un nou executiu municipal. A més, davant d'una presumpta resistència de l'equip vigent fins aleshores, s'optà per la via expeditiva enviant un porter reial amb ordres d'Alemany de Cervelló per tal que els regidors sortints retornessin la caixa dels privilegis, els segells i la resta de mobiliari propi del municipi i que, com a jurats, tenien en dipòsit durant la legislatura corresponent. Els dos magistrats de la mà major, un dels quals custodiava a casa seva tot allò segons era costum, s'hi oposaren, però el porter reial aconseguí que el verguer de la ciutat ho recollís per lliurar-ho als membres de la nova juraderia.[239]

Més enllà, però, d'aquestes disputes evidents entre els que ocupaven els òrgans polítics del municipi, quina connexió hi havia amb les bandositats a què es referia l'autoritat reial per justificar la seva intervenció i que també queden plasmades en diversos documents? En aquest punt, l'anàlisi torna a topar amb ambigüitats. A través de les fonts municipals es registren efectivament parcialitats al llarg de tota

237. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 33r-34v, 1402/05/08; Ll. R., vol. II, doc. 430 (1402/05/30).

238. AMGi, I.1.1., n. 36, s. f., 1402/12/30-1403/01/01; AMGi, I.1.1., n. 38, f. 2r-8r, 1402/12/29.

239. AMGi, I.1.1., n. 38, f. 10r-v, 1403/01/03.

la dècada de 1390 i la primera del segle XV.[240] Això no obstant, els personatges que hi trobem implicats no mantenien relacions gaire directes amb els que s'enfrontaven per formar part del consell o per accedir a la juraderia.[241] Per exemple, els anys 1393 i 1394 hi havia bandositats.[242] I seguien l'any 1396 o l'any 1401, en aquest cas en dues pugnes paral·leles entre dos grups de germans: una entre els patricis Francesc I Sampsó i Ramon I Sampsó, i l'altra entre el draper Pere Cerdà i els seus germans Joan i Miquel I.[243] En general, però, els enfrontaments es produïen entre perfils socials prou diferents i, encara que se'ns escapen els detalls, s'intueixen raons canviants per cada cas.[244]

L'únic episodi en què s'entreveuen certs lligams entre els bàndols enfrontats i els membres dels successius equips de govern d'aquells anys és un que es documenta en un moment donat de 1401.[245] Hi ha dues faccions: una que incloïa Francesc II Santceloni, Pere I Santmartí, Guillem II Santmartí i Pere I Terrades; i l'altra, Pere II Bordils, Nicolau I

240. Hi ha bastant bibliografia sobre les lluites de bàndols a les ciutats catalanes baixmedievals, per bé que no pretenem endinsar-nos en un tema certament complex. A tall de mostra: Maria Teresa FERRER MALLOL, «Lluites de bàndols a Barcelona en temps del rei Martí l'Humà», *Estudis d'Història Medieval*, Estudis dedicats a Ferran Soldevila, vol I, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics, 1969, p. 75-94. Entre d'altres treballs del mateix autor: Flocel SABATÉ CURULL, «Les factions dans la vie urbaine de la Catalogne du XIV siècle» a Philippe SÉNAC (ed.), *Histoire et Archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 1995; ÍD., «Els bàndols com a solidaritat en la societat urbana baixmedieval», *Afers*, 30 (1998), p. 457-472. Quant al cas específic de la ciutat de Tarragona: E. JUNCOSA BONET, *Estructura y dinámicas de poder...*, p. 333-396.

241. Val a dir que J. de Chía recollí uns quants dels conflictes a què farem al·lusió, encara que calgui prendre amb cautela les interpretacions que en fa: J. DE CHÍA, *Bandos y bandoleros...*, vol. I, p. 220-240.

242. El primer any s'enfrontaven l'escrivà reial d'orígens gironins Bonanat Nadal i el seu bàndol amb un altre encapçalat pel draper Bernat Teixidor: AMGi, I.1.1., n. 28, f. 6r, 1393/11/17. Un any després, si no era que simplement havien variat els líders de cada bàndol que registra les fonts, s'enfrontaven un grup encapçalat pels germans Pere I i Bernat I Reixac, ambdós patricis, i un altre pel mercader Francesc Jalbert: AMGi, I.1.1., n. 29, f. 45r-v, 1394/02/04. A finals d'aquest mateix any, en canvi, eren tot un col·lectiu format tan sols per menestrals de diferents rams els que eren obligats a signar una treva: AMGi, I.1.1., n. 30, f. 42v-43r, 1394/08/31.

243. Aleshores es manava treva entre dos sastres: AMGi, I.1.1., n. 32, f. 80r, 1396/10/16. Quant als Sampsó i als Cerdà, successivament: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f. (1401/03/10, 1401/03/19). L'any 1401 també es registren més parcialitats entre, en aparença, únicament menestrals o membres de la mà menor: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 15r, 1401/12/07.

244. Ja adverteix d'aquesta diversitat de causes J. Fernàndez Trabal en comentar alguns bàndols que documenta en relació amb la família Bell-lloc a les dècades de 1420 i 1430: J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...*, p. 285.

245. Malauradament, l'acta que ho recull no està datada: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 33r-34r, s. d.

Bordils, Ramon I de Bóixols, Pere I Sunyer, Pere II Sunyer, Joan Sarriera, Gabriel I Miquel, Francesc Desvern i Ramon Caselles. En efecte, podem comprovar (taula 16) que, per exemple, Francesc II Santceloni i Pere I Terrades havien estat els jurats de la mà major l'any 1397, mentre que dos de l'altre grup, Ramon I de Bóixols i Pere I Sunyer, els de l'any 1398. Encara que els edils de 1399 no constessin explícitament en cap de les parcialitats esmentades, ni tampoc els de 1400 (que es mantingueren al càrrec fins a mitjan 1401), entre els que ho foren del juny de 1401 a la primavera de 1402 hi havia de nou Pere I Terrades. D'altra banda, destaca la trajectòria de Guillem II Escala, patrici que renuncià a ser jurat a principis de 1400 per acabar participant en el govern que s'estengué entre el juny de 1401 i el de 1402: no apareix tampoc en els enfrontaments, però sabem que era cunyat de Guillem II Domenja, un dels jurats de 1403 que prengueren possessió amb moltes resistències dels que havien estat destituïts, i que el seu germà Bernat III Escala estava casat amb una germana del Joan Sarriera del bàndol dels Bordils, Bóixols, etc.[246]

Aquestes desavinences probablement condicionaren també les designacions per al sindicat que havia de conduir el procés de reducció d'interessos. Ens consta que a la primavera de 1401 foren nomenats per aquella tasca l'esmentat Joan Sarriera i el també ciutadà honrat Francesc I Segurioles, juntament amb el mercader Pere II Benet i el sastre Pere Planell. Malgrat això, a principis de l'any següent es revocà la tria retirant de l'equip Planell i afegint-hi un nou prohom de la mà major, Francesc II Santceloni. En hipòtesi, s'acabà incorporant un dels membres de la facció enfrontada amb els Sarriera l'any 1401, comptant, a més, que el mercader Pere II Benet havia estat gendre de diverses famílies de pes i, entre d'altres, del Ramon I de Bóixols present en les mateixes parcialitats.[247]

En qualsevol cas, ni llavors ni abans, no es documenta cap disposició per part del rei o dels lloctinents desplaçats a Girona que imposés l'alternança formal entre hipotètiques faccions consolidades, com succeí en altres poblacions.[248] Segur que existien afinitats que es

246. AMGi, I.1.1., n. 35, f. 2r-6r, 1400/01/01. Vegeu arbre genealògic 12.

247. Successivament quant al sindicat: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 15v-17r, 1401/05/25; AMGi, I.1.1., n. 36, f. 88r-90r, 1402/01. Vegeu arbre genealògic 4.

248. Per exemple a la vila de Cervera, on la lluita de bàndols entre els Oluges i els Cireres es traslladà a la Paeria i motivà unes ordinacions del governador general de Catalunya Lluís de Requesens l'any 1421: P. VERDÉS PIJUAN, «"Atès que la utilitat de la universitat..."», p. 426-431. Òbviament, el cas de les ciutats castellanes, amb grans parenteles suprafamiliars i «bandos-linajes» que determinaven l'acció política local, constitueix un cas a part en aquest sentit, tal com mostren un gran nombre d'estudis,

tenien presents a l'hora de configurar la juraderia i que, en contrapartida, els membres d'un executiu i els d'exercicis anteriors o posteriors presentaven trets que els distanciaven o oposaven. De tota manera, no hi ha res que evidenciï que les successives eleccions estiguessin condicionades per lluites intestines com les que veiem aflorar durant els primers anys del segle XV.

Ajuda també a confirmar-ho l'evolució de les bandositats després dels anys 1401-1403 en què ens hem centrat ara. Al capdavall, més que no pas la polarització de ciutadans de la mà major com la registrada l'any 1401, la parcialitat amb més continuïtat al llarg de les dècades inicials del segle XV fou la que enfrontà el cavaller Bernat de Pontós i el patrici Gabriel I Miquel, juntament amb altres conciutadans seus.[249] A falta d'una anàlisi acurada de les fonts indirectes que s'hi refereixen, no podem descartar que perllonguessin tensions prèvies, per exemple, l'esmentada entre els germans Francesc I i Ramon I Sampsó, que l'any 1402 segurament arrossegà personatges destacats com ara el cavaller Jaume de Campllong, senyor del castell de Púbol.[250] L'última gran violència del període inicial del segle XV es registrà l'any 1414, quan el donzell Guillem de Vilanova, domiciliat a la parròquia de Bescanó, entrà amb un grup armat al domicili de Pere I Miró, aleshores el jurat que acollia les sessions de l'executiu, i nafraren mortalment Joan Savall, advocat fiscal de la cort reial de la ciutat.[251]

Amb tot, el que és clar és que aquestes friccions esclataven en un àmbit que transcendia el govern municipal de Girona i que incloïa, com a mínim, el conjunt de territoris de la vegueria.[252] D'altra banda,

---

per bé que cada cop s'introdueixin més matisos a aquest esquema. Només a tall de mostra: José María MONSALVO ANTÓN, «Parentesco y sistema concejil: observaciones sobre la funcionalidad política de los linajes urbanos en Castilla y León (siglos XIII-XV), *Hispania*, 53 (185) (1993), p. 937-969; Jesús Ángel SOLÓRZANO TELECHEA, «La organización interna de la oligarquía urbana y el ejercicio del poder en Santander durante la baja edad media. Linaje, familia y poder», *I Encuentro de Historia de Cantabria*, Santander diciembre de 1996, vol. I, Santander: Gobierno de Cantabria, 1999, p. 575-597.

249. En comencem a tenir notícies a mitjan 1402 i continuen fins l'any 1416: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 74r-v (1402/08/23), 113v (1403/09/25), 126r-127r (1403/10/06); AMGi, I.1.1., n. 40, f. 9r-11r, 1407/01/15; AMGi, I.1.1., n. 43, f. 31v-32v, 1414/02/16; AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 37r, 1414/08/20; AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1416-1418, f. 6v, 1416/04/05.

250. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1416-18, f. 6v, 1416/04/05.

251. AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 12r-v, 1414/02/19.

252. Per un altre exemple en què es defineixen posicions confrontades entre la petita aristocràcia de la batllia i la vegueria i nissagues de la ciutadania gironina: AHG, Gi-01, vol. 401, s. f., 1427/05/16. Tot i això, també segueixen documentant-se enfrontaments entre habitants de la ciutat d'extracció social diversa. Entre molts altres casos que podrien ser objecte d'un estudi específic valorant, en primer lloc, el paper que els governants municipals pretenien garantir-se en la resolució d'aquests conflictes

la seva afectació en la renovació de càrrecs o els mecanismes electorals de la capital gironina anà diluint-se a partir de 1403. Igualment minvaren els esforços de la monarquia per vigilar de prop l'activitat dels governants locals.[253] Tot això quan justament hi ha indicis del fet que es consolidava el procés de redreç del deute, a través de la reducció «voluntària» dels tipus d'interès, la cancel·lació de les rendes més oneroses i l'emissió de nous títols, així com la venda de censals perpetuals i el repartiment d'una talla.[254] A més, paral·lelament, cessava el grau de tensió a l'interior del consell i els temes de discussió, sense extingir-se del tot, es desplaçaven dels contribuents reticents i els imposicioners morosos cap a altres conflictes com el de les obres a la llera del Ter, en què les rivalitats no serien entre famílies ciutadanes, sinó entre el municipi i el capítol catedralici.[255]

La tensió tornà a elevar-se a finals de la dècada de 1430 fins donar peu a una nova reforma orquestrada des de la cort reial i la governació general de Catalunya que, d'altra banda, no aturà la dinàmica de parcialitats i hostilitats diverses, especialment marcada a la dècada de 1450.[256] I, encara que ens falta perspectiva sobre l'evolució del deute i de les finances locals en aquells anys per la manca d'anàlisis sobre

---

i, en conseqüència, el biaix en el contingut de les fonts disponibles a l'arxiu municipal: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 11r-v, 1424/01/01; AMGi, I.1.1., n. 49, f. 7v, 1428/02/09; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 81r, 1435/09/07; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 127r-v, 1438/12/29.

253. En aquest sentit, l'última referència aïllada a la creació d'un oficial extraordinari a Girona, en concret una mena de virregnat, es coneix per a l'any 1408: Flocel SABATÉ CURULL, «Administración general de la Corona» a Eloísa RAMÍREZ VAQUERO, Pedro Andrés PORRAS ARBOLEDAS i Flocel SABATÉ CURULL, *Historia de España, La época medieval: administración y gobierno*, Barcelona: Istmo, 2003, p. 345-467, p. 403. Amb tot, no seria descabellat que l'episodi a què es fa esment fos, en realitat, el de deu anys abans que suara comentàvem, és a dir, el que implicà el cavaller Bernat III Margarit l'any 1398.

254. Vegeu ap. «De les darreres escalades del deute a la seva estabilització (1385-1445)».

255. Recordem: ap. «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter». En aquest sentit, un dels primers debats intensos que es registren després de 1405 tenia com a objecte el procediment de taxació per recollir fons per a les esmentades obres hidràuliques: AMGi, I.1.1., n. 40, f. 38v-40r, 1407/05/24. Això no obstant, a propòsit de la continuïtat de certes disputes entorn de les restes de les talles i dels preus de les imposicions: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., 1409/08/12; AMGi, I.1.1., n. 41, f. 43r-44r, 1411/06/29. En aquest sentit, com hem vist, tampoc quedà exempta de controvèrsia la implantació temporal de la «mercaderia del vi»: ap. «Canvis episòdics entre 1385 i 1445: noves exaccions, anadiments i primers simulacres de monopolis».

256. Tal com especificarem (ap. «Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446), aquest procés d'entorn del 1440 fou objecte d'estudi per part de S. Sobrequés: S. SOBREQUÉS VIDAL, «El régimen municipal gerundense…», p. 165-234.

les dècades de 1440 i posteriors, no hauríem de descartar que factors fiscals i financers tornessin a trobar-se a la base de la confrontació.[257]

Balanç final d'una llarga etapa de transformacions fiscals i financeres (1280-1445)

Fos com fos, en la primera part d'aquesta obra partim de la hipòtesi que la creixent pressió fiscal lligada al finançament de la guerra contribuí a l'articulació d'una hisenda pròpia i, de retruc, a la vertebració del municipi. En els apartats anteriors s'han descrit tots els elements que conduïren al primer estadi, és a dir, l'augment de la despesa, l'explotació de distints recursos fiscals i financers per part dels governants municipals i la definició d'un model pel sistema hisendístic organitzat entorn del govern local. Tot i que, segons hem vist, la cristal·lització d'una administració financera pròpia s'hagi de considerar una de les condicions *sine qua non* per a l'aparició de municipis autònoms, no hem aprofundit en la segona part del procés, la consolidació de les estructures de govern i la seva evolució durant l'arc cronològic 1345-1445. Reservem una anàlisi més detallada dels diversos components i del seu funcionament per al pròxim capítol («Organigrama i dinàmiques de funcionament de l'administració local»).

De tota manera, en la revisió de l'etapa d'antecedents compresa entre 1280 i 1340 han destacat certes fites i, a tall de consideracions finals, l'exercici pot estendre's al conjunt del període que centra aquesta recerca. En primer lloc, les campanyes militars de la monarquia entre finals del segle XIII i el terç inicial del segle XIV conduïren a la institucionalització d'uns primers òrgans de representació de les comunitats urbanes. En el cas de Girona, amb el privilegi de 1284 es posà el germen d'un règim municipal que seria encapçalat per un grup de sis jurats i que serviria, alhora, de representant del col·lectiu de veïns de la ciutat i d'interlocutor amb la monarquia en un context en què bona part del poder polític seguia sota el control dels oficials reials. Així mateix, una vegada obtinguda la franquesa a perpetuïtat de quèstia l'any 1315, la necessitat de negociar amb la monarquia contribucions

257. Una vegada introduïda la primera pragmàtica de la reina de 1437 a fi de modificar certs aspectes del govern, un dels temes plantejats pels nous jurats fou el de trobar una manera de «moderar totes messions e despeses de la ciutat qui sien necessàries e de asquivar les voluntàries perquè de les sobres de les imposicions se pach loròssech que la ciutat deu e lo restant servescha en luycions de censals, axí com ja lo clavari és tengut de fer per provisió reyal e ordinació del consell», o sigui tenint en compte les ordinacions sobre l'administració financera impulsades per l'infant Joan entre 1377 i 1386: AMGi, I.1.1., n. 54, f. 10v-12v, 1437/01/09.

alternatives afavorí la possibilitat d'obtenir contraprestacions que eixamplarien el ventall de competències de l'incipient govern municipal en àmbits tradicionalment restringits als oficials reials. En aquesta línia, a partir del mateix 1315, es passaria a designar anualment, a banda de magistrats, dos prohoms que havien de vetllar per aspectes urbanístics de la ciutat, els anomenats sobreposats de les obres (ap. «Els sobreposats de les obres»).

Posteriorment, de resultes dels donatius concedits pel braç reial entorn del 1330, en una modalitat tributària en què prevalia la repartició de sumes globals entre les comunitats, Girona, com la resta de localitats de jurisdicció reial, feu el primer pas per articular un nou recurs fiscal, els impostos indirectes o imposicions, que coexistirien amb l'aparell de gravàmens lligats al patrimoni del monarca a la ciutat i que, a la llarga, acabarien superant en importància. Mentre s'ampliaven les competències i l'autonomia fiscal de l'administració local, l'assumpció dels costos de finançament de les ajudes a la Corona també suposà un augment de l'ús del crèdit a curt termini, normalment vehiculat a través de banquers locals.

Amb tot, el procés de canvi s'accelerà en el marc del cicle fiscal obert l'any 1340 i vigent fins el 1347, o sigui, precisament en entrar dins la cronologia específica d'aquesta monografia. Aleshores es recorregué per primera vegada a l'emissió de rendes vitalícies, una dinàmica que s'acompanyà, al seu torn, de la prolongació dels períodes de vigència i de control de les imposicions i que s'intensificà entre els anys 1353 i 1356 en el context de les guerres mediterrànies. Com havia succeït anteriorment, aquestes novetats en el terreny financer també tingueren traducció en la morfologia institucional del municipi.

En general, es produí un més ampli desplegament de les estructures administratives lligades al govern de la universitat. L'increment de les partides controlades pels magistrats locals implicà, per un costat, la delegació de tasques financeres a persones que no ocupaven el càrrec de jurat i, per l'altre, l'aparició de la figura dels auditors de comptes, els quals esdevindrien un òrgan de renovació anual a partir del 1341 (taula 7). Així mateix, el poder creixent del govern municipal en certes esferes (sobretot la tributària) i la cerca de més agilitat en la presa de decisions segurament també explica la formalització d'un consell general tancat que certificà un privilegi del rei Pere III de 1345.[258]

Òbviament, com posen en relleu les provisions reials, els interlocutors immediats amb el monarca i els seus oficials en la negociació

FUNDACIÓ NOGUERA

258. Vegeu ap. «Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446».

de subsidis foren, depenent de la situació, els síndics enviats a corts i parlaments o els nuncis que visitaren expressament la cort reial. Amb tot, la responsabilitat de satisfer allò promès requeia sobre tota la universitat o comunitat política, representada pels consellers i encapçalada pels jurats.[259]

D'altra banda, és possible que el desmantellament progressiu del patrimoni reial a la ciutat contribuís a una redefinició dels marcs competencials dels oficials reials i municipals, un reequilibri que il·lustra, al mateix temps, l'obtenció per privilegi del càrrec de mostassaf l'any 1351 i que confirmava el control per part de la ciutat dels pesos i mesures utilitzats en els seus espais de mercat (ap. «Una aproximació al seu funcionament»).

En definitiva, per tot el que s'ha exposat, sembla clar que, el 1350, havien aparegut a la ciutat de Girona nous àmbits de poder alternatius a l'administració reial i capaços d'atreure certs grups disposats a participar-hi activament. Tanmateix, el veritable impuls per a l'assentament d'un municipi autònom es produí arran de la cristal·lització i maduració definitiva d'una administració financera local entre 1355 i 1385 i en el decurs del gran augment del deute d'aquells anys, o sigui amb l'estructuració d'un veritable sistema fiscal i financer controlat des dels òrgans de govern en què intervenia la pròpia comunitat.

Aquest procés suposà una ampliació de l'organigrama municipal en la mesura que es consolidaren tresorers de designació regular, i s'elegiren esporàdicament altres gestors per administrar la resta de caixes associades a la tresoreria municipal. Alhora, la intensa dinàmica d'esdeveniments del darrer terç del segle XIV motivà conflictes polítics que, al capdavall, semblen força connectats amb les disputes sobre les mesures que calia abordar per contenir el volum d'interessos que gravava la ciutat o per garantir els ingressos necessaris i evitar el col·lapse financer. Després del 1400 i un cop salvada l'etapa de tensions de la darrera gran crisi de les finances locals de 1398-1405, no es constaten

259. Recordem les observacions de P. Orti en el sentit que un sistema fiscal i financer públic només pot assentar-se damunt d'una comunitat política centralitzada i cohesionada i que l'únic que confereix caràcter públic a aquestes institucions és l'existència d'un conjunt d'habitants que, davant la demanda d'una instància superior, tingui capacitat per endeutar-se col·lectivament amb l'avaluació abstracta de la riquesa que generen com a garantia principal. Tal com el mateix autor posa en relleu, a la baixa edat mitjana aquesta dinàmica es registra sobretot en territoris o entitats compactes. I els municipis catalans i valencians en foren un bon exemple: Pere ORTI GOST, «Fiscalité et finances publiques dans les territoires de la couronne d'Aragon» a *Colloque L'impôt dans les villes de l'Occident méditerranéen (XIIIe-XVe siècles)*, París: Comité pour l'histoire économique et financière, 2005, p. 453-468.

transformacions significatives en el perfil i les formes de la institució municipal de Girona, com a mínim, fins a la segona meitat del segle. Pot explicar-ho justament la desacceleració del que havia estat el principal motor de canvi en aquest sentit des de dècades enrere: la combinació de demandes fiscals, necessitats comunitàries i deute.

FUNDACIÓ NOGUERA

ORGANIGRAMA I DINÀMIQUES DE FUNCIONAMENT DE L'ADMINISTRACIÓ LOCAL

Tal com s'ha mostrat, la cristal·lització, a Girona, d'una institució municipal considerada plenament autònoma (sobretot perquè compta amb un sistema fiscal i financer propi) fou el fruit d'un llarg procés no culminat fins al darrer terç del segle XIV. En aquell moment ja s'havien consolidat gairebé totes les estructures polítiques i econòmiques lligades a l'administració local i els canvis experimentats amb posterioritat resultaren comparativament menors.

Amb tot, l'objecte central de l'obra són el grup d'individus o famílies que despuntaren pels vincles travats amb el govern municipal de la ciutat de Girona entre, aproximadament, els anys 1345 i 1445. La seva actuació prengué rellevància aleshores en la mesura que les institucions de govern local de la majoria de ciutats i viles s'havien assentat com a entitats de referència al costat de l'administració reial. És a dir, els municipis havien esdevingut plataformes de poder amb una incidència i un abast notable dins els complexos engranatges polítics del Principat i de la Corona. I bona part d'això es devia al fet que havien aconseguit convertir-se en ens amb una gran capacitat per captar riquesa i redistribuir-la.

Tot reprenent les paraules de P. Orti a propòsit del cas de Barcelona, pels volts de 1370, Girona, malgrat que continua essent una localitat integrada dins els dominis reials, és a dir, una senyoria el titular de la qual era el monarca, feia «un gir de cent vuitanta graus». I és que a partir d'aleshores «seria el municipi l'element articulador de les restants institucions». Certament, un dels motius principals d'aquest canvi en la correlació de forces es trobava en la vertebració d'un sistema fiscal i financer directament controlat pel govern municipal. De tota manera,

el procés difícilment s'hauria culminat sense l'emergència o la consolidació d'una elit amb voluntat de liderar-lo.[1]

Insistim-hi, aquesta monografia pretén justament caracteritzar aquestes elits polítiques locals a partir de l'exemple de la ciutat de Girona. Pretenem detectar-ne l'existència, observar-ne els trets principals, la seva composició i, en darrer lloc, l'evolució dins del període d'estudi fixat. Mentre que fins ara hem fet atenció als factors que impulsaren la consolidació del municipi i el convertiren en la plataforma de referència d'aquest col·lectiu, s'imposa com a pas previ a la seva descripció especificar i explicar les vies per les quals un determinat grup de gironins interactuaren de manera especial amb l'administració local.

En efecte, és possible distingir dues formes principals de vincular-se activament amb les institucions municipals: per un costat, l'exercici de càrrecs o l'assumpció de responsabilitats dins el polièdric entramat en què es materialitzava el poder local; per l'altre, la participació en els negocis que generava un dels pilars del sistema, la seva pròpia hisenda. Com hem dit, aquest llibre no inclourà l'activitat entorn de la fiscalitat i finances locals, de manera que tan sols s'inclouran observacions puntuals en relació amb aquesta segona vessant.[2] Al llarg dels apartats que segueixen ens centrarem a diseccionar les característiques de les estructures de govern. Encara que els orígens d'alguns càrrecs ja s'hagin pogut esbossar en descriure les dinàmiques que intervingueren en el procés de formació de l'ens municipal, ara en detallarem els trets principals, els canals per accedir-hi, els condicionants legals i altres normes i aspectes del funcionament, alhora que l'evolució que experimentaren en el decurs d'aquella època.

Ser present en les institucions de govern de Girona

L'exercici de magistratures o oficis municipals ha estat sempre considerada la forma de poder per antonomàsia en l'àmbit local. I, per consegüent, les administracions municipals, la base principal del domini polític dels grups que controlaven l'economia de viles i ciutats.[3]

1. P. ORTI GOST, «El Consell de Cent...», p. 36.

2. Aquest àmbit es pot trobar desenvolupat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*

3. Així, per exemple, ho expressa J. Fernàndez Trabal: «el monopolio de las altas magistraturas urbanas a través de diversos expedientes constituyó el elemento fundamental de la propia identidad de la elite, el control del municipio que le posibilitó el poder de regular mediante ordenanzas todos los ámbitos de la vida local; de fijar las fórmulas electorales para garantizar su reproducción en el poder; capacidad política de excluir a los rivales y limitar la participación del tercer brazo; y la posibilidad de disponer de

La historiografia catalana i de la Corona d'Aragó en general compta amb diversos estudis en què es documenta que certs individus i famílies ocuparen amb freqüència càrrecs dels governs municipals. Aquesta circumstància s'ha tendit a emprar com a indicador inequívoc de poder polític. A més, sovint de manera tal vegada massa automàtica, s'ha inferit que això evidencia l'existència d'unes potents oligarquies locals. Sense negar la possibilitat que fos així, en una primera aproximació s'entreveu prou difícil definir el significat concret d'aquest poder polític. També sembla arriscat pressuposar els fonaments per a una presumpta oligarquia en un marc institucional que es mostra enormement complex i que de vegades s'ha analitzat de manera bastant superficial o, com a mínim, amb molta menys profunditat de la necessària per sostenir idees com les apuntades. El propòsit de l'apartat que segueix passa tan sols per contribuir a pal·liar alguna d'aquestes mancances de base per al cas específic que ens ocupa abans de prosseguir amb la resta de la recerca.

Més amunt s'ha dit que pels volts de 1300 qui governava i administrava una ciutat com Girona eren el veguer i el batlle, oficials reials i representants del monarca al territori al capdavant d'unes estructures en què els membres més destacats de la comunitat urbana tenien encara un paper secundari. Per contrast, al llarg de la dècada de 1360, atesa tota una sèrie de circumstàncies i fenòmens, la correlació de forces havia canviat i s'havia institucionalitzat de manera definitiva la participació de certes franges de la població local en el seu propi regiment. De resultes d'això, les entitats polítiques en què aquesta participació s'havia traduït (en essència, un consell denominat «general» i un òrgan executiu o juraderia que l'encapçalava) havien eixamplat enormement la seva esfera de poder. I en molts aspectes aquesta ampliació havia estat en detriment de les atribucions de l'administració districtual de la monarquia. Amb tot, només és factible entreveure per quina banda s'havia decantat la balança en algunes matèries concretes. Per exemple, l'exercici de la justícia civil i criminal seguia i seguiria en mans dels oficials reials. En contrapartida, tal com hem assenyalat, davant d'un patrimoni reial molt minvat, en l'àmbit tributari l'entitat preponderant passà a ser, sens dubte, la hisenda municipal. Això no obstant, la majoria de límits competencials en altres esferes restaven força difusos i, fins i tot, al llarg dels segles XIV i XV bascularen en funció de les conjuntures polítiques que travessà el Principat.

FUNDACIÓ NOGUERA

rentas adicionales por el ejercicio de cargos». J. FERNÀNDEZ TRABAL, «De "prohoms" a ciudadanos honrados…», p. 338. Vegeu ap. «Balanç historiogràfic i definició d'objectius».

S'han proposat diverses interpretacions per aquesta, des de la nostra perspectiva actual, confusa distribució de poder.[4] Fa uns anys M. Turull, revisant les consideracions sensiblement oposades d'autors precedents a propòsit del paper dels oficials reials respecte del municipi, es preguntava si el batlle exercia de cap del règim municipal o tan sols de representant del rei i si, alhora, mantenia alguna mena de vincle amb els òrgans derivats del rol de la comunitat en la seva pròpia gestió o, per contra, hi apareixia com un element completament extern.[5] P. Orti salvà la presumpta dicotomia referint-se a les institucions de govern d'una ciutat de la Catalunya baixmedieval com una senyoria col·legiada sota el domini de grups urbans que exercien col·lectivament el poder senyorial o, segons altres autors que també hi fan al·lusió, com un «contínuum institucional» format per «municipi, batlle i veguer (...) sota l'autoritat del monarca».[6]

Òbviament, en aquesta investigació no es pretén donar cap resposta definitiva a aquests interrogants.[7] Així i tot, davant el problema herme-

4. És ben coneguda la consideració que sempre s'ha tingut de les institucions de l'Antic Règim com a entitats enormement complexes i dotades d'una lògica difícil d'interpretar. Pierre Goubert qualificava aquesta realitat d'autèntic *imbroglio administratif*, citat a Josep M. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim 1453-1808*, Barcelona: Curial, 1983, p. 19.

5. M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 142-147, especialment nota 276.

6. Pel que fa als plantejaments d'Orti: P. ORTI GOST, «El Consell de Cent...», p. 24-25. Són represos per M. Turull i P. Verdés a M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Els municipis catalans...», p. 206. En altres territoris de la Corona, com ara el regne de València, un ofici jurisdiccional de districte equivalent al veguer com era el justícia acostuma a ser considerat una peça més de l'organigrama municipal, segons es pot constatar, per exemple, a: P. VICIANO, *Regir la cosa pública...*, p. 31-63. Sigui com sigui, la idea de «contínuum» concorda amb interpretacions recents sobre els sistemes polítics d'arreu de l'Europa occidental que insisteixen en el creixement i la consolidació, sobretot durant el segle XIV, d'estructures de poder diverses, fins a esdevenir així sistemes policèntrics: John WATTS, *The Making of Polities: Europe, 1300-1500*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 29-33, 203-207.

7. Com han assenyalat diversos autors, els estudis institucionals sobre les entitats locals han gaudit de poca continuïtat en la historiografia catalana i els treballs que aporten llum al paper dels oficials reials en les ciutats i viles del Principat són massa escassos davant la gran complexitat del tema. També és cert que les fonts emanades de les pròpies corts de veguers i batlles s'han conservat molt menys que les produïdes per altres institucions coetànies com els governs municipals o les notaries públiques. Sobre aquestes dificultats metodològiques, vegeu: Flocel SABATÉ CURULL, *El veguer a Catalunya. Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XIV*, tesi doctoral microfitxada, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1994, p. 44-60. Un dels tipus de registres que més bé s'ha preservat són, en tot cas, els llibres de comptes elaborats per oficials com el batlle, en què, de cara a una rendició de comptes, desglossaven els emoluments percebuts exercint jurisdicció. Vegeu-ne, per exemple, edicions com les següents: Josep Maria CASAS HOMS, *Llibre del batlle reial de Barcelona. Berenguer Morey (1375-1378)*, Barcelona: Fundació

nèutic que plantejàvem a l'hora d'estudiar l'exercici de magistratures locals per part de determinats grups, hem de reflexionar sobre l'entorn que integren. Caldria, en primer lloc, tenir present l'existència d'una delegació local o regional de representants del rei i identificar els que podrien considerar-se'n els càrrecs principals, així com les competències que els estudis realitzats els atribueixen. Al costat d'aquests oficials jurisdiccionals, detectem l'emergència de dues figures més que representaven instàncies superiors al territori: per un costat, el lloctinent del batlle general de Catalunya, per l'altre, el diputat local de la Diputació del General, la nova institució que emergí al Principat al darrer terç del segle XIV, paral·lelament a altres entitats de la Corona d'Aragó, com a conseqüència de la prolongació en el temps de les funcions fiscals i financeres de les comissions nomenades per les corts.

Tanmateix, com hem dit, centrarem especialment l'atenció en les estructures de govern de la pròpia comunitat, sobretot en els òrgans de representació i acció política, deixant en un pla molt secundari el desplegament administratiu vinculat a l'articulació d'una hisenda pròpia. Després de descriure les diverses peces de l'organigrama, ho integrarem tot plegat per intentar copsar les implicacions d'ocupar cadascuna de les posicions que descriurem dins el mosaic d'institucions locals.

ELS REPRESENTANTS DE LA MONARQUIA I DEL GENERAL A LA CIUTAT I AL TERRITORI DE GIRONA

La ciutat de Girona es trobà sempre sota la jurisdicció del rei i era cap de batllia, així com de vegueria, una demarcació administrativa que equivalia aproximadament a la meitat meridional de la diòcesi de la qual també era capital.[8] Paral·lelament a aquestes estructures, amb

Salvador Vives Casajuana, 1976; Prim BERTRAN ROIGÉ, «Els llibres del batlle de Cervera, Galzeran Sacirera (1459-1460). Notes de vida quotidiana i conflictivitat urbana a Cervera, a darreries de l'edat mitjana», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), p. 875-902.

8. F. SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval*..., p. 167-225, 249, 253-254. Atesos els diversos canvis que es produïren, al llarg dels segles medievals, en els límits entre la vegueria de Girona i la que girava entorn de Besalú, l'altra demarcació reial que, juntament amb l'aparició temporal de la de Camprodon, abraçava una proporció important del territori de la diòcesi amb seu a Girona, remetem a l'autor esmentat per a més precisions. En aquesta investigació limitarem l'anàlisi a la vegueria pròpiament gironina, és a dir, el territori que s'estenia aproximadament entre la vall del Brugent al nord-oest fins a Lloret al sud-est, i de Torroella de Montgrí al nord-est fins a Santa Coloma de Farners al sud-oest. Per consegüent, no tindrem en compte el fet que al llarg de l'època estudiada el veguer de Girona fos també titular de la vegueria de Besalú. Això implicà que hi hagués un sotsveguer, però que no es corresponia amb el lloctinent del veguer (o també dit sotsveguer) que exercia des de la capital gironina.

el temps es va convertir en seu d'una lloctinència del batlle general de Catalunya i d'una diputació local del General de Catalunya.

El veguer, el batlle i les respectives corts

A Girona coexistien el veguer, oficial representatiu i districtual del monarca, i el batlle, un altre oficial que actuava com a delegat del rei en un territori més reduït a les rodalies de la capital. Ambdós comptaven, en teoria, amb una cort i un equip d'auxiliars propis, si bé en el cas de la ciutat de l'Onyar, a diferència, per exemple, de Barcelona, compartien força procediments amb la cort vicarial. De tota manera, els seus camps d'actuació eren distints.[9]

El veguer constituïa el representat ordinari per excel·lència del monarca i esdevenia l'autoritat suprema en els àmbits local i regional, tot exercint en nom del sobirà una jurisdicció ordinària general, civil i criminal en el seu districte. Vetllava, doncs, pel respecte de les regalies i actuava com a garant de la pau i de l'ordre públic en el territori assignat, òbviament sempre amb limitacions pràctiques, atesa la complexa distribució de drets jurisdiccionals al llarg de la demarcació, en especial en les àrees senyorejades per barons.

Com dèiem, en les seves accions requeria l'assistència d'altres oficials. Per una banda, la figura d'un adjunt o lloctinent, l'anomenat «sotsveguer». I, per l'altra, assessors lletrats (el jutge ordinari, el procurador fiscal, un o més advocats), escrivans i, en darrer terme, saigs o nuncis amb funcions merament executives i de vigilància.[10] Cal des-

9. C. Guilleré, el primer autor que elaborà i analitzà llistes d'ocupants dels càrrecs de l'administració reial a Girona, adverteix d'aquesta circumstància: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. I, p. 130-146. Sobre l'emplaçament físic de l'anomenada cort reial: *Ibíd*., p. 496.

10. Caldria indagar molt més en el càrrec de jutge ordinari de les corts dels delegats reials a la ciutat. Per a alguns aspectes i també sobre l'existència d'un ofici paral·lel com era el de jutge d'apel·lacions de tota la vegueria: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*..., vol. I, p. 140-145. Entre altres qüestions que s'haurien d'abordar, documentem, per exemple, que, pels vols de 1401, el rei Martí havia ordenat que es desdoblés l'ofici de jutge ordinari de Girona darrerament exercit només per un jutge i que a partir d'aleshores n'hi hagués dos, un que fos el jutge de la batllia de Girona i l'altre jutge ordinari del veguer i del sotsveguer i de tota la vegueria. S'hi afegia que aquesta dualitat era habitual en altres temps anteriors: ACA, C, reg. 2168, f 102r, 1402/01/14, Mallén. Potser ho era des d'una concessió feta pel rei Pere III als jurats gironins l'any 1337: Ll. Verd, doc. 158 (1337/03/20). En definitiva, a partir de la combinació de diferents fonts (malauradament ens manquen les principals, les que generaren les pròpies corts), haurien de precisar-se, d'entrada, aquestes etapes i, sobretot, la incidència dels jutges en l'actuació dels veguers i dels batlles, així com els vincles que mantenien amb altres figures poc conegudes de les corts jurisdiccionals com la del procurador fiscal.

tacar aquesta figura del sotsveguer, amb capacitat equiparable a la del veguer en cas d'haver de substituir-lo i directament designat pel rei en l'època que analitzem. En efecte, de vegades un sotsveguer podia tenir atribuïda una part de la demarcació, com succeí a l'àrea gironina amb la sotsvegueria de Besalú. Amb tot, el sotsveguer que residia a la cort del veguer a la ciutat de Girona es limitava a la condició de lloctinent o auxiliar seu.[11]

Al seu torn, el batlle reial (diferent d'aquell dels segles XII i XIII, responsable de l'administració del patrimoni reial i amb un notable paper financer) constituïa igualment un oficial jurisdiccional en un àmbit d'actuació menor que la demarcació vicarial (o vegueria) com era la batllia.[12] Malgrat la impossibilitat de precisar la prelació entre el batlle i els representants de la comunitat urbana en el si de les institucions locals, la innegable retallada de les funcions efectives no impedí que a Girona (com segurament en altres casos) continués tenint força atribucions durant el període estudiat. De fet, respecte del recinte urbà de la ciutat, l'autoritat del batlle semblava força clara, a diferència del veguer, amb una presència més secundària.[13] La confusió

11. Per a l'estudi dels veguers a la Catalunya dels segles XIV i XV són d'absoluta referència els treballs de F. Sabaté. Vegeu, d'entrada, la seva tesi doctoral inèdita (Flocel SABATÉ CURULL, «El veguer a Catalunya...»), una breu síntesi d'aquesta («El veguer a Catalunya. Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XIV», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 6 (1995), p. 147-159) i, entre moltes altres aportacions posteriors: «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV» a *El poder real de la Corona de Aragón: siglos XIV-XVI, XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993)*, vol. 2, Saragossa: Gobierno de Aragón, 1996, p. 327-342; «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante, Historia Medieval*, 13 (2000-2002), p. 255-282; especialment, l'estudi de cas del veguer de la demarcació de Tortosa: «El veguer i la vegueria de Tortosa i de la Ribera d'Ebre al segle XIV, *Recerca*, 2 (1997), 113-152.

12. Sobre la figura del batlle reial a les poblacions catalanes vegeu les obres clàssiques Josep M. FONT RIUS, «Orígenes del régimen municipal de Cataluña...», p. 510-529; Jesús LALINDE ABADÍA, *La jurisdicción real inferior en Cataluña ("corts, veguers, batlles")*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1966. De caire molt més sintètic: Víctor FERRO POMA, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987, p. 120-125. Quant a l'evolució d'un batlle local centrat en l'administració del patrimoni reial i a finançar el monarca a un altre perfil més proper al de supervisor de rendes que gestionaven d'altres i d'oficial jurisdiccional a propòsit dels delictes relacionats amb aquestes rendes: P. ORTI GOST, «El Consell de Cent...», p. 29-30, 37-38.

13. Una mostra molt aïllada d'aquesta idea i la percepció (qui sap si interessada) que en tenien els habitants de la ciutat de Girona pot trobar-se en la reivindicació que feren en una ocasió els jurats quan uns gironins foren víctimes d'una marca contra els sotmesos del veguer de Girona. Argüiren que els seus conciutadans havien estat sempre «de fet e jurisdicció» del batlle de la ciutat: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg 3, s. f., 1409/06/03. Pel que fa a una visió àmplia sobre la relació entre veguers i batlles reials en el marc dels municipis: F. SABATÉ CURULL, «El veguer a Catalunya...», p. 1579-1707.

devia augmentar en períodes, com els que es documenten a la Girona del segle XV, en què s'unificaren els càrrecs de veguer i batlle en una sola persona, cosa que succeí en els lapses de 1405-1407, 1408-1411, 1428-1430 i 1431-1433, a més d'unes etapes breus a finals de 1412 i durant l'any 1434 (taula 9).[14]

Malgrat aquesta situació en principi excepcional, la cort del batlle constituïa un tribunal de primera instància obert a tractar litigis vinculats al dret privat en què hi havia implicats habitants de la ciutat i del seu terme més proper o, simplement, una entitat que oferia la possibilitat d'autentificar convenis entre particulars i convertir-ne els acords en obligacions legals.[15] També podia ocupar-se, a petició del rei, d'un ampli ventall de tasques, com ara, el control de l'ordre públic al nucli urbà (un afer en què sovint s'alternava amb el veguer), la persecució de reticents i morosos amb deutes amb el fisc i la preservació de l'estructura governamental de la ciutat, ja que prenien els juraments preceptius dels ciutadans que ocupaven determinats oficis municipals, o autoritzava reunions de col·lectius professionals al marge del consell.[16]

Val a dir que el mateix autor, precisament en relació amb la ciutat de Girona, detecta que la col·laboració entre un i altre oficial era molt estreta en l'aplicació de bans per al control de l'ordre públic dins el nucli urbà, cosa que probablement no contradiria una identificació més intensa de la comunitat ciutadana gironina amb la figura del batlle: *Ibíd*., p. 490. També s'ha de contemplar, segons s'infereix de l'exemple de la ciutat de Manresa, que els governs municipals busquessin la complicitat del veguer o del batlle segons cada conjuntura, per exemple sol·licitant al rei que un d'aquests oficials i no l'altre refermés els acords del consell. Malgrat el pes que tradicionalment havia tingut el batlle en aquest àmbit, més d'un cop els consellers manresans volgueren comptar amb el suport del veguer: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 365-367.

14. Com a mínim en aquest darrer any, tenim indicis que els regidors gironins es queixaren que la unificació de funcions anava en contra dels privilegis de la ciutat i, al cap de pocs dies, aconseguiren que es fes el nomenament d'un batlle independent de la figura del veguer: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 3, f. 32r, 1434/02/26; ACA, C, reg. 2607, s. f., 1434/03/04, Tortosa. Quant a l'escenari de l'any 1405: ap. «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)».

15. Cal tenir en compte, a propòsit de les corts de batlles i la seva importància en el món del crèdit, les recerques actualment en curs centrades en altres cúries jurisdiccionals de la demarcació gironina com la de Sant Feliu de Guíxols o la de la vila senyorial de Caldes de Malavella: Lluís SALES FAVÀ, «Los libros de la corte del baile: fuente para el estudio de las élites urbanas y sus actividades financieras en el noreste catalán (s. XIV-XV)», Antonio COLLANTES DE TERÁN SÁNCHEZ i Juan Antonio BONACHÍA HERNANDO (coords.), *Fuentes para el estudio del negocio fiscal y financiero en los reinos hispánicos (siglos XIV-XVI)*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 2010, p. 249-265; Lluís SALES FAVÀ, «Suing in a local jurisdictional court in late medieval Catalonia. The case of Caldes de Malavella (1328-1369)», *Continuity and Change*, 29/1 (2014), p. 49-81.

16. Per alguns exemples d'aquestes funcions, vegeu, respectivament: Ll. Verd doc. 269 (1351/04/15); AHG, Gi-06, vol. 156, s. f., 1424/06/12; Ll. R., vol. I, doc. 256 (1362/06/ 28); Ll. Vermell, doc. 94 (1416/10/12); AHG, Gi-02, vol. 191, f. 141r-v, 1438/04/01.

És igualment cert que el batlle estava facultat pel monarca per atendre, difondre i afavorir el compliment d'ordinacions emanades del consell o de la juraderia de la ciutat, de manera que el rei posava a disposició del govern local l'ampli ventall de mecanismes jurídics i executius que oferien les corts dels seus delegats.[17] Tots aquests serveis tenien òbviament un cost i, encara que el tema mereix un estudi aprofundit, un dels mecanismes de retribució ordinaris que es consolidaren al segle XV, més enllà de les tarifes per tràmits administratius que es cobraven tant al municipi com als particulars, consistia en una remissió general de penes anual a favor de la universitat.[18]

Deixant de banda el ventall exacte de competències del veguer, el batlle i la resta d'oficials reials destinats a la ciutat o la seva incidència

---

Val la pena destacar, en tot cas, que la majoria de provisions en què el rei requeria la intervenció d'un dels oficials reials de la ciutat, les adreçava tant al veguer com al batlle i als respectius lloctinents i corts associades.

17. Era així quan els jurats maldaven per obligar els veïns que havien estat síndics del municipi a retre comptes de la seva gestió (Ll. Vermell, doc. 85, 1405/03/17) o per perseguir i constrènyer certs contribuents o arrendataris de les imposicions amb deutes pendents amb la hisenda local (AMGi, I.1.1., n. 14, f. 14r, 1385/01/26; AMGi, I.1.1., n. 30, f. 60 bis, 1394/07/04). Vegeu sobre l'obligació formal dels oficials reials de Manresa de prestar aquest servei als regidors de la ciutat: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 402-405. En efecte, també es requeria el batlle per fer públiques (pregonar de part del rei a requesta dels jurats) ordinacions o manaments elaborats pel govern municipal sobre afers diversos. S'ha editat, per exemple, tota una sèrie d'ordinacions preparades pels jurats de 1358 i fetes publicar pel batlle, el qual les trameté al seu homòleg de Sant Feliu de Guíxols perquè els governants d'aquesta vila les prenguessin com a model: Jaume CODINA I SABÍ PERIS, «Ordinacions de Girona de l'any 1358», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1985 (28), p. 191-209. Per a alguna mostra complementària de temps posteriors: AMGi, I.1.1., n. 37, s. f., 1402/04/23; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 15r-v, 1434/06/02. Aquest darrer aspecte del fet que el batlle reial podia reservar-se la voluntat final sobre publicar ordinacions o sobre aplicar justícia per damunt de determinats límits en les penes pecuniàries ha estat ben desenvolupat a propòsit de la capacitat normativa dels municipis o de la figura del mostassaf de la ciutat de Barcelona: Josep M. FONT RIUS, «La potestat normativa del municipi català medieval», *Estudis Universitaris Catalans*, XXX (1994), p. 131-164; Carles VELA AULESA, «Les ordinacions de mercaderies encamerades o falsificades. Evolució del control municipal sobre la qualitat de les espècies i les drogues (segles XIV-XV)», *Barcelona Quaderns d'Història*, 5 (2001), p. 19-45, especialment p. 19-25.

18. Per a alguns exemples d'aquestes remissions que suposaven desemborsar unes quantes desenes de florins i que els edils gironins acostumaven a assignar sobre els emoluments de la barra: AMGi, I.1.1., n. 46, f. 109r, 1423/01/01; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 91r, 1425/07/14; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 105r, 1441/01/02. Quantitats similars documenta P. Verdés pel cas de Cervera i hom podria tenir la temptació de considerar les remissions com una exacció més cobrada per la Corona en la línia de les demandes «encobertes» que hem glossat en el capítol anterior. Tanmateix, tal com adverteix el mateix autor, aquestes gratificacions s'haurien d'analitzar sempre en el marc d'investigacions exhaustives de les relacions entre els veguers, els batlles i les autoritats municipals: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 628-630.

en la vida del municipi, els procediments de designació i la identitat dels nomenats no van ser mai assumptes exempts d'una certa controvèrsia. Pels volts de 1350 la legislació vigent en la matèria era clara només en alguns punts. Els càrrecs de veguer i batlle havien de ser directament designats pel rei i, per contrast amb èpoques anteriors, també el de sotsveguer i el de jutge ordinari de la cort. El batlle, en canvi, escollia el seu lloctinent o sotsbatlle.[19]

Així mateix, diverses constitucions de Corts (matisades en alguns casos per provisions reials o privilegis locals posteriors) establien, per exemple, que clergues o tonsurats (és a dir, sotmesos a un for diferent del reial) o membres de minories ètnicoreligioses no podien ocupar oficis de l'administració reial tret d'unes poques excepcions.[20] Alhora, les persones elegides havien de ser capaces, actives, sense antecedents penals ni implicacions en bandositats en la zona on havien d'exercir. Pel que fa a la procedència geogràfica, únicament per al cas dels veguers, en diverses corts es convingué que era una condició indispensable la domiciliació al Principat, per bé que també s'establí, per tal d'evitar sospites d'afinitat excessiva, que els escollits no residissin o fossin naturals de la vegueria on eren delegats.[21] Així mateix, qualsevol nomenament en l'ofici de veguer, de batlle o en els respectius lloctinents havia d'anar seguit d'un jurament del càrrec amb fermances. A més, la gestió estava sotmesa al judici o la purga de taula davant d'una comissió i a la rendició

19. Segons assenyala C. Guilleré, els sotsbatlles eren elegits directament pel batlle en virtut d'una constitució de les Corts de 1333: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. I, p. 137-138. Això no obstant, com veurem, hi hagué diversos intents de designació discrecional per part del monarca i en alguns casos s'arribaren a materialitzar.

20. A propòsit de com es regulà a la primera meitat del segle XIV l'exercici de càrrecs públics per part d'individus que havien rebut ordes menors o eren clergues tonsurats: Josefina MUTGÉ VIVES, «Entorn de l'ocupació de càrrecs públics i de la pràctica d'oficis artesans per part dels clergues el segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 821-835, en especial p. 822-833.

21. Certament, la procedència del veguer no era una qüestió secundària per als contemporanis, alhora que és molt possible que no sempre (o només de vegades) es respectés la norma esmentada. Ho constatem en la designació del gironí Francesc II Adroer com a veguer l'any 1389: ap. «Els veguers: aristocràcia militar i servei a la Corona». També ho evidencia la reclamació del sindicat d'homes i llocs de la vegueria i la batllia de la ciutat de l'Onyar de l'any 1401 en què, a més de sol·licitar poder escollir aquest oficial jurisdiccional durant el trienni següent, reclamaven que ni el veguer, ni el sotsveguer ni el seu lloctinent fossin oriünds de la demarcació, atès que, segons s'havia vist, així no es proveïa justícia: M. T. FERRER MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius..», p. 429. Malgrat tot, com assenyala M. T. Ferrer Mallol, en aquest punt concret la resposta del monarca fou que hi reflexionaria i, al capdavall, no s'ha pogut provar si els capítols entraren finalment en vigor o no.

de comptes davant del mestre racional de la Corona. Per altra banda, el període màxim estipulat per a qualsevol mandat era el trienni.[22]

Amb tot, les lleis no aconseguien ordenar la realitat completament i hi havia lloc per a les interpretacions interessades i per a les disputes entre la monarquia i els governs municipals amb motiu de determinades designacions. Així, en el cas de la ciutat de Girona, com devia succeir arreu, era relativament habitual que els jurats elevessin al monarca el seu parer sobre l'individu que acabava de nomenar veguer o batlle o que, fins i tot, avalessin i reivindiquessin un candidat concret. Durant l'exercici corresponent tampoc no s'estaven de denunciar males pràctiques o negligències. Com hem apuntat, un altre motiu de conflicte fou la intenció del rei, sobretot a la primera meitat del segle XV, de designar un únic ocupant per als càrrecs de veguer i batlle, cosa que, malgrat tot, es materialitzà més d'una vegada.[23] Això no obstant, fins més enllà de 1450, el municipi de Girona no obtingué cap privilegi específic que permetés al govern local o al consell municipal intervenir directament en la designació dels oficials jurisdiccionals de l'administració reial a

22. Per a més detalls d'aquestes condicions: J. LALINDE ABADÍA, *La jurisdicción real inferior...*, p. 197-201.

23. Per exemple, l'any 1360 els jurats manifestaven al rei que, informats de la intenció de nomenar els seus conciutadans Guillem II Sunyer, Narcís I Santdionís i Lluís Estruç, respectivament, batlle, jutge ordinari i sotsveguer, la ciutat n'estava molt satisfeta, perquè es tractava de «persones bones e notables» que segur que proveirien justícia i bon regiment: AMGi, I.1.1., n. 4, f. 29r-30v, 1360/01/04. Es pronunciaren amb un to semblant l'any 1393 davant la designació del gironí Pere I Santmartí com a batlle, però en aquell cas també denunciaren la il·legalitat comesa pel monarca en nomenar directament el sotsbatlle quan tal cosa corresponia al propi batlle: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393, f. 4r-5r, 1393/04/08. L'any següent, els mateixos magistrats assenyalaren els perjudicis d'haver elegit veguer el donzell Manuel de Rajadell i que aquest, al seu torn, sense la intervenció del rei, s'hagués decantat per Pere Verdera, habitant de la ciutat, com a lloctinent seu, una decisió que, per altra banda, al·legaven que es contradeia amb una disposició recent del monarca que impedia atribuir la lloctinència a un veí de la localitat: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393, f. 49v, 1394/11/23. Per una mostra de la negativa del consell gironí a admetre l'acumulació d'oficis en una sola persona, vegeu la missiva enviada a la Cort General convocada poc abans de la mort de Martí l'Humà: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 3, s. f., 1410/03/14. L'any 1349, fins i tot, els jurats s'havien ofert al rei com a informants o gairebé supervisors de l'actuació de Bernat I Margarit, conciutadà seu, que acabava de ser nomenat batlle, càrrec que ja havia ocupat una vegada: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 10r, 1349/07/11. Durant el regnat de Ferran I els regidors arribaren a promoure un candidat per reemplaçar un càrrec vacant, com fou el cas de Pere (o més sovint Pere Berenguer Joan) Moles amb la resignació de Pere Coll com a sotsveguer, però desconeixem si ho aconseguiren: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 5, f. 86r-v, 1415/09/04.

la demarcació.[24] El cas d'altres ciutats com Barcelona fou una mica diferent.[25]

Comptat i debatut, la majoria de treballs que han abordat la relació entre els oficials reials i les poblacions on havien estat delegats addueixen la gran instrumentalització de què van ser objecte càrrecs com el de veguer i, en especial, el de batlle per part dels governs municipals. Es parla, de fet, d'una tendència que s'accentuà al llarg del segle XV.[26] Aquesta observació, d'altra banda, ha conviscut amb la tradició historiogràfica de considerar la mínima acció d'oficials dependents de la monarquia o de l'administració reial respecte del govern d'una comunitat determinada com una ingerència externa.[27]

Caldria replantejar la qüestió a partir de la premissa que ocupar un dels càrrecs de delegat de la monarquia en una vila o ciutat constituïa una forma més de participar en les instàncies de poder d'aquestes localitats i del seu entorn, igual que ser regidor o conseller del govern municipal i que, fins i tot, en el cas de les famílies més influents de la zona tenien a l'abast participar tant en un àmbit com en l'altre. Al mateix temps, s'hauria de tenir en compte que la circumstància que un individu que exercís de veguer o de batlle fos natural del lloc o no, o que es mostrés més o menys permeable a la influència dels interessos dels prohoms locals, no era l'única que condicionava el mosaic de poders presents en una població. La correlació de forces entre l'autoritat reial i la comunitat urbana (en especial, els seus grups dominants) no depenia només de la predisposició i l'actitud dels representants del rei delegats a la ciutat. I és que, de fet, veguers i batlles no constituïen els únics nexes entre ambdues esferes, sinó que existien altres canals més enllà de l'estricta estructura institucional i que tenien a veure amb el seu component humà.[28] En aquest sentit, és possible que una part

24. Probablement no fou fins a una extensa concessió de privilegis per part de Ferran II l'any 1481 que l'elecció de batlle es feu per insaculació del nom de divuit ciutadans de la mà major. Amb tot, el procediment es reemplaçà amb el fixat per una nova provisió del mateix monarca l'any 1510: Ll. Vermell, doc. 145 (1481/11/03), 154 (1510/07/16).

25. A Barcelona, per exemple, a partir de l'any 1444, per privilegi reial, el batlle va passar a ser nomenat mitjançant una terna proposada pel municipi: C. VELA AULESA, «Les ordinacions de mercaderies...», nota 17.

26. F. SABATÉ CURULL, *El veguer a Catalunya*..., p. 1196-1340.

27. Sobre aquestes visions, molt lligades a una concepció liberal (en el sentit decimonònic) dels règims municipals: J. FERNÁNDEZ TRABAL, «De "prohoms" a ciudadanos honrados…», p. 354-356.

28. Vegeu sobre aquesta idea d'«una xarxa clientelar dins l'estructura» d'institucions autònomes com eren els municipis respecte de la monarquia: R. GRAU FERNÁNDEZ, «L'aportació de Vicens a la història municipal...», p. 113.

important de la relació entre el monarca i les famílies més influents i amb més presència en el govern d'una ciutat com Girona es vehiculés sovint a través de gironins presents en l'entorn del monarca i que ocupaven càrrecs en les principals instàncies de l'administració reial. Per això, els marges d'actuació dels oficials reials i dels rectors del municipi es condicionaven mútuament i, alhora, s'enquadraven dins un marc més ampli de relacions.

Els altres delegats: el lloctinent del batlle general de Catalunya i el diputat local del General

En efecte, l'entramat de poders existent a la ciutat de Girona durant bona part del període estudiat comptava amb dos delegats més paral·lels als oficials jurisdiccionals del monarca i dels magistrats municipals. Hi havia, d'una banda, un representant territorial del batlle general de Catalunya i, de l'altra, un diputat local del General. Encara que cap d'aquestes dues figures hagi estat estudiada amb profunditat, podem apuntar-ne les següents característiques bàsiques.

Pel que fa al lloctinent del batlle general, es tractava del representant, en una àrea que comprenia el conjunt del bisbat de Girona, de la principal autoritat en matèria d'administració del patrimoni reial a Catalunya. El batlle general s'encarregava de gestionar els feus, possessions, rendes i drets de la reialesa, controlar l'explotació d'aquests recursos i, alhora, vetllar per qualsevol interès econòmic de titularitat règia dirimint en les causes que afectessin els elements esmentats. En definitiva, tenia facultats de tipus executiu, administratiu i judicial.[29] Per tal que la seva actuació local fos més efectiva, igual que altres càrrecs de l'administració reial, el batlle general comptava amb delegats desplegats pel territori. En un primer moment, els seus representants territorials haurien estat, és clar, els batlles locals. Tanmateix, des de finals del segle XIII, aquests oficials deixaren de centrar-se en aspectes

29. Cal dir que, malgrat la seva importància, en el cas de Catalunya la institució del batlle general ha estat objecte de molt pocs estudis: Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El Baile General de Cataluna (notas para su estudio)», *Hacienda Pública Española*, LXXXVII (1984), p. 73-84. Pel que fa a la figura equivalent al batlle general de Catalunya dels regnes d'Aragó i València, vegeu: Luis BLANCO DOMINGO, «Una visión institucional de las mutaciones del siglo XIV: el Bayle General de Aragón durante el reinado de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 69-70 (1994), p. 59-74; Leopoldo PILES-ROS, *Estudio documental sobre el Baile General de Valencia: su autoridad y jurisdicción*, València: CSIC, 1970; Jorge CORREA BALLESTER, «Dos figuras del Real Patrimonio en Valencia: Baile General y Mestre Racional», *Dels Furs a l'Estatut. Actes del I Congrés d'Administració Valenciana: de la Història a la Modernitat*, València: Generalitat Valenciana – Conselleria d'Administració Pública, 1992, p. 179-188.

patrimonials i financers per ocupar la major part de la seva activitat en l'exercici de justícia en nom del rei en un districte concret, de manera que, per donar resposta a aquests canvis, acabà apareixent una xarxa paral·lela de subordinats.[30] Ignorem en quina època precisa es consolidaren delegats del batlle general amb un nou perfil. En el cas de l'àrea de Girona, a principis de la dècada de 1350 es troben esments a la figura d'un lloctinent del batlle general de Catalunya d'aleshores, Pere Sacosta.[31] Pocs anys després es parla més aviat d'un administrador, en nom del mateix oficial, de les rendes reials de la ciutat i de la vegueria de Girona.[32] Aquesta segona fórmula denotaria una vinculació molt més personal i contingent respecte de la màxima autoritat en patrimoni reial, però tot indica que es consolidà l'estructura orgànica de la lloctinència.

Justament a través de les referències esparses que ens permeten resseguir els qui van exercir aquest ofici, s'intueixen algunes de les atribucions. En línies generals, s'encarregaven de concretar, en l'àmbit específic del bisbat de Girona i sense perjudici de l'autoritat superior que representava el batlle general, les atribucions d'aquest en aspectes tocants a la gestió i l'explotació del patrimoni reial, com ara, la confecció de capbreus i inventaris, l'autorització d'assignacions o la realització d'establiments i arrendaments de possessions i exaccions.[33] Com veurem, a més, a partir de l'any 1405 fou l'encarregat de designar el mostassaf d'acord amb la terna presentada pels jurats.[34]

L'aparició del representant local d'una altra institució també més recent com era la Diputació del General de Catalunya fou una mica més tardana. El que nasqué pels volts de 1360 com una comissió nomenada per les Corts amb l'objectiu de recaptar i gestionar els donatius aprovats en les mateixes assemblees acabà consolidant-se des

30. Sobre aquestes mutacions experimentades pels batlles locals, en part també com a conseqüència de l'aparició de la pròpia institució centralitzada de la batllia general de Catalunya a finals del segle XIII: P. ORTI GOST, «El Consell de Cent...», p. 29-30, 37-38.

31. AHG, Gi-05, vol. 61, f. 144v, 1351/06/21. Quant a la ciutat de Barcelona, es fa referència indirecta a aquesta figura a les dècades de 1330 i 1340 en relació amb l'administració dels molins reials de la Ciutat Comtal: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*..., p. 318-319. Així mateix, s'hi apunta que el càrrec d'administrador dels molins reials desaparegué entre 1350 i 1380 en la mesura que el lloctinent del batlle general de Cataluna assumí les seves funcions.

32. AHG, Gi-04, vol. 44a, f. 36r, 1361/04/?.

33. Per a exemples aïllats d'aquestes tasques: ACA, RP, BGC, vol. 175 (capbreu de Girona i vegueria de 1415-1416), f. 1r-v, 1415/08/08; AHG, Gi-01, vol. 60, f. 43v, 1362/10/3; AHG, Gi-06, vol. 101, s. f., 1404/01/08; AHG, Gi-09, vol. 23, f. 32r, 1393/12/31.

34. Vegeu ap. «El mostassaf: entre les prerrogatives reials i la potestat normativa del municipi».

del moment que les emissions de rendes que feu a partir de 1365 obligaren a perpetuar l'aparell d'impostos necessaris per pagar-ne els interessos.[35] En aquest sentit, en el decurs de les corts celebrades durant les dècades de 1360 i 1370 s'anà definint un organigrama i un quadre de funcions dels representants de la institució. Molt a grans trets, l'encapçalaven diversos diputats en un nombre proporcional que reflectia els tres braços o estaments (l'eclesiàstic, el militar i el reial) i que podien anar acompanyats de consellers i assessors, a més d'una comissió específica per a l'audició de comptes que quallà com a segon quadre rector. Tots ells, assentats a la ciutat de Barcelona, eren els màxims responsables de la principal tasca de la Diputació: la gestió dels subsidis aprovats a les mateixes corts, encara que a partir del segle XV amplià les competències polítiques.[36]

Amb tot, aquesta institució amb un protagonisme creixent també buscà projectar-se pel territori a través d'una xarxa de representants locals. Tal com expliquen diversos autors, des de les corts de Montsó de 1363 i les de Barcelona de 1364, deixant de banda possibles precedents anteriors, es començaren a nomenar comissaris locals que tenien com a funció primordial supervisar el procés recaptatori dut a terme per recaptadors o collidors escampats arreu del Principat.[37] Arran de les corts celebrades al llarg de 1365, s'instaurà definitivament la presència d'aquests comissaris a les capitals de vegueria i a partir de l'any 1366

35. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La consolidació de la nova fiscalitat a Catalunya (1359-1380)» a Maria Teresa FERRER I MALLOL (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya: Dels segles medievals a l'actualitat, 650 anys*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 99-117; P. ORTI GOST, «Les finances de la Diputació del General de 1380 a 1462» a *Íd.*, p. 119-137.

36. A propòsit de l'etapa inicial: M. T. FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació...», p. 875-938. Respecte de l'evolució de la institució a partir de l'arribada dels Trastàmara: A. RIERA MELIS, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444...», p. 152-249; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya–Sindicatura de Comptes de Catalunya, 1996; Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya–Institut d'Estudis Catalans, 2004.

37. L'únic treball monogràfic que s'ha dedicat als diputats locals: Albert ESTRADA RIUS, «Apunts per l'estudi dels deputats locals del General de Catalunya: dels primers testimonis a la Cort de Barcelona de 1413» a Josep SERRANO DAURA (ed.), *El territori i les seves institucions històriques* (actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya, Ascó, 1997), vol. II, Barcelona: Fundació Noguera, 1999, p. 703-745. Per a diverses qüestions de la fase encetada després de les corts de Barcelona de 1413: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*...., p. 215-225. Respecte del període analitzat, farien falta estudis similars als realitzats per a l'època moderna, com ara: Eva SERRA PUIG, «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1570-1638): una mostra i una reflexió», *Pedralbes*, 13 (1) (1993), p. 259-274.

(confirmant-se definitivament l'any 1375) adquiriren la denominació específica de diputats locals del General». Al mateix temps, se n'anaren perfilant les funcions, que, en essència, consistien en el control de l'aparell fiscal progressivament articulat per la Diputació i que es basava en gràvamens sobre la producció i el comerç de teles (les generalitats dels draps), així com en la importació i exportació de mercaderies (els drets d'entrada i eixida). És a dir, encara que, en una etapa inicial, tingueren de manera puntual la missió de gestionar personalment els recursos del General al territori mitjançant l'arrendament parcial o la recaptació del producte de cada exacció, més endavant es limitaren a vetllar, mitjançant certes competències delegades de tipus administratiu i jurisdiccional, pels interessos de la institució i dels arrendataris privats i dels recaptadors de drets fiscals la subhasta dels quals duien a terme els diputats residents a la Ciutat Comtal. Per raó de la funció de supervisió i control, estigueren facultats per a jutjar infraccions i per a aplicar les sancions necessàries. Durant les dècades inicials del segle XV, ampliaren sensiblement el seu ventall d'atribucions paral·lelament a l'increment de parcel·les d'actuació del General. Tot plegat, però, s'hauria d'estudiar amb més detall. Ultra les competències precises, en l'època que estudiem es tractà d'un ofici de provisió temporal i no renovat de manera regular, sinó que els ocupants es ratificaven o substituïen d'acord amb la celebració de corts i normalment per decisió unilateral dels diputats residents a Barcelona. Ben entrat el segle XV se'n normativitzà el salari, encara que abans ja percebien alguna mena de retribució.[38]

A la demarcació de Girona, on, a diferència d'altres territoris catalans, el districte coincidia amb els límits de la diòcesi i no els de la vegueria, documentem l'existència d'un comissari des de, com a mínim, 1364. I just l'any següent passà a ser denominat «diputat».[39] D'acord amb la documentació consultada per reconstruir la sèrie d'ocupants de l'ofici (taula 14), aquests diputats dugueren a terme les funcions apun-

38. La renovació coincidint amb les corts quedà especialment ben regulada a partir de l'assemblea de Barcelona de 1413: A. RIERA MELIS, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444...», p. 182-188. Aquest mateix autor, però, esmenta una certa periodització del càrrec en triennis a partir de les corts de 1431-1434: *Ibíd*., p. 232. Aleshores també es regulà el salari dels diputats locals i es fixà l'obligació de residir a la vila o ciutat acostumada dins la demarcació que regien: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*...., p. 218-219. En aquest sentit, sabem que el diputat local de Girona de llavors, Guerau Estruç, percebé un salari de 220 s. (20 florins), suma superior a la dels oficials d'altres demarcacions, però inferior a la dels diputats de Perpinyà i de Tortosa.

39. ACA, Generalitat, N-606, f. 61r-v, 1365/05/15; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 131r-134v, 1365/12/03.

tades. A més, tal com explicarem, s'hi adverteix una certa evolució de les atribucions en la mesura que augmenta el seu pes en afers jurídics.

L'EXERCICI DE CÀRRECS EN EL GOVERN MUNICIPAL DE LA CIUTAT DE GIRONA

Certes mancances que es detecten en el coneixement dels oficials del rei en les ciutats i viles catalanes de la baixa edat mitjana reapareixen, salvant les distàncies, en els governs municipals o estructures polítiques vehiculades per la pròpia comunitat. Això no obstant, hi ha bones excepcions que ens serviran de guia, com són el cas ben estudiat de la vila de Cervera i el de les ciutats de Barcelona, Tarragona i Manresa en alguns aspectes, al marge d'altres grans poblacions de la resta de la Corona.[40]

Ja que un dels propòsits d'aquesta monografia és el d'aproximar-nos a la capacitat política derivada d'exercir oficis del règim municipal de cara a interpretar el col·lectiu que destacà en aquest àmbit, ara intentarem veure en què consistia el fet ser regidor, ser membre del consell local o ocupar un dels altres càrrecs electes de renovació anual.

Tal com s'ha mostrat en capítols anteriors, al voltant del 1350 i, encara més, vint anys més tard, a la sortida dels decisius cicles fiscals de les guerres mediterrànies i de la guerra amb Castella, a Girona (com en altres poblacions catalanes) s'havia consolidat una corporació municipal amb un rol ben definit. I, en aquest sentit, la comunitat urbana havia acabat assolint un protagonisme real en la seva pròpia administració en la mesura que els òrgans polítics a través dels quals s'expressava gaudien d'atribucions àmplies en força camps. D'acord amb el que suggeríem, el govern municipal, encapçalat pel col·legi de jurats, aleshores ja no es limitava a funcions d'interlocució i de col·laboració amb l'autoritat reial, sinó que havia assumit més responsabilitats, especialment en l'àmbit fiscal i financer.

Almenys en teoria, el principal organisme de representació de la comunitat de veïns de la ciutat seguia essent el consell general, format des de mitjan dècada de 1340 per un nombre limitat de membres. Això

40. En l'estudi dels organismes polítics propis del municipi a la Catalunya medieval, més enllà dels treballs clàssics de Josep M. Font Rius, manquen tant visions de conjunt recents com estudis detallats de moltes localitats d'importància. En aquest sentit, una de les principals referències són, en efecte, les recerques dutes a terme per M. Turull, en especial sobre la vila de Cervera, així com anàlisis de poblacions com Barcelona, Lleida, Tarragona, Manresa o Igualada, entre d'altres per qüestions més puntuals, que anirem citant al llarg d'aquest apartat. Per a les capitals de dos altres territoris més de la Corona d'Aragó, València i Saragossa, també existeixen alguns treballs que ens seran d'utilitat. Vegeu sobre tot això: l'ap. «Balanç historiogràfic i definició d'objectius».

no obstant, bastants episodis i situacions viscudes al llarg del període analitzat posen en relleu que molt sovint la capacitat de decisió efectiva i, per descomptat, la d'aplicar els acords presos es concentrava en la juraderia o l'executiu. En qualsevol cas, vegem ara com funcionaven i s'interrelacionaven aquests dos òrgans entre mitjan segle XIV i mitjan segle XV, començant per la institució pública més inclusiva, el consell.

El consell «general», òrgan principal de representació del municipi

El cas de la Girona baixmedieval presentava semblances evidents, però alhora diferències respecte d'altres poblacions catalanes, a propòsit del seu organisme bàsic de representació: el consell municipal. Una de les particularitats principals era el fet que se'l denominava «consell general», quan en realitat no era una assemblea oberta a tot el conjunt de caps de foc, ja que se'n limitava l'accés a una vuitantena. El nombre de membres quedà fixat per un privilegi reial de 1345 i, almenys en aquest aspecte, tingué una llarga continuïtat fins a l'època moderna. Privilegis i provisions reials posteriors, especialment durant les dècades de 1370, 1380 i 1390, modificaren punts concrets dels procediments d'accés i introduïren innovacions en els mecanismes. Tanmateix, la major part d'aquests plans no aspiraven a una regulació íntegra i exhaustiva dels orgàns de poder del municipi, per la qual cosa s'adverteixen buits legals a propòsit de qüestions força significatives, en especial si es compara amb poblacions que han estat ben estudiades respecte d'aquest mateix període.[41] Alhora, gairebé totes les iniciatives foren suplantades per d'altres al cap de poc temps. En conseqüència, l'essència del que s'establí l'any 1345, amb un afegitó de 1393, no canvià de manera significativa fins a una reforma de l'any 1445 que obrí la porta a una nova etapa de la institució. En qualsevol cas, per situar l'origen del consell anomenat «general», cal que ens remuntem als antecedents del panorama definitivament sancionat a mitjan dècada de 1340 en un context de creixent pressió fiscal.[42]

41. Per exemple, tan sols cal comparar les disposicions que existiren sobre el funcionament del govern gironí al llarg del període estudiat amb les prolixes ordinacions promulgades, en el marc de fortes tensions, per Lluís de Requesens, governador general de Catalunya, a favor de la vila de Cervera l'any 1421. La majoria de límits competencials i funcions entre els distints òrgans de govern del municipi que es detallaven en aquestes últimes (com ara el màxim de despesa que requeria l'aprovació d'un consell ordinari ampli) no apareixen en el cas de la ciutat que analitzem: M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Gobierno municipal y fiscalidad en Cataluña...», p. 527-530.

42. Vegeu ap. «Els conflictes de la dècada de 1340 i les primeres emissions de deute públic».

La documentació de la dècada de 1330 i de principis de la de 1340 fa esment d'un col·lectiu de consellers que es reunien juntament amb els jurats i que semblava que n'havien de secundar certes deliberacions. Així i tot, el perfil d'aquest grup de consellers que rodejaven els sis magistrats era força difús. En teoria, eren els successors dels prohoms a qui s'adreçava el rei a principis de segle l'origen dels quals era una hipotètica assemblea de veïns que hauria encarnat la voluntat de la *universitas* o comunitat. I ara, en canvi, ocupaven un càrrec concret de designació anual.[43]

De tota manera, per contrast amb el panorama posterior a la reforma de 1345, aquests consellers no donaven peu a un òrgan de composició limitada i una sanció legal diàfana.[44] Per exemple, l'any 1343 només s'esmentaven els consellers en plural, sense articular cap estructura més o menys regular, i, fins i tot, a vegades els jurats apareixien acompanyats, a part dels consellers, per altres representants que no es designaven així, sinó «caps» dels diversos oficis de la ciutat («capitibus ministeriorum»).[45]

El consell no s'institucionalitzà definitivament fins que se'n determinà el nombre de components i la forma d'elecció. Això fou arran del privilegi perpetu obtingut per la ciutat el març de 1345. La disposició s'aconseguí a través d'una missatgeria tramesa a la cort reial a princi-

43. Vegeu, d'entrada, l'ap. «Els antecedents: les demandes de la Corona i la seva incidència en l'aparició d'una administració local embrionària (1280-1340)». Per a la dècada de 1330, en les referències conservades s'esmenta que calia contribuir a les obres del capítol del convent de framenors de la ciutat de Girona perquè era allí on es reunien els jurats i els consellers per deliberar sobre negocis de la ciutat: AMGi, Correspondència, f. 89r-v, 1333/09/?. En altres documents s'indica que en aquell convent era costum que es congregués la «universitas seu maior pars eiusdem universitatis»: Ll. Verd, doc. 149 (1337/01/01). Tot indica, en qualsevol cas, que feia temps que només es reunien certs representants del conjunt de la comunitat política i no el global de caps de casa.

44. Cal tenir present que a la majoria de poblacions l'anomenat «consell general» no estigué excessivament regulat fins a mitjan segle XIV, almenys en vista de l'escassetat de privilegis i altra documentació similar que se n'ocupen. Això no obstant, remetem a casos que s'han pogut resseguir bé i on es constata com progressivament es desvirtuaren les assemblees generals de veïns com a òrgan d'expressió de la comunitat en profit de plataformes polítiques d'accés més restringit. A banda de l'exemple de Cervera citat en notes superiors, vegeu, respectivament, els de Tàrrega i Balaguer: M. TURULL RUBINAT i J. RIBALTA HARO, «*De voluntate universitatis*....», p. 143-231; Max TURULL RUBINAT, «El règim municipal al comtat d'Urgell. De la *universitas* a la Paheria. El govern de la ciutat de Balaguer a la baixa edat mitjana», *El comtat d'Urgell*, Lleida: Universitat de Lleida–Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, p. 89-117.

45. Vegeu-ne dos exemples a AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 1, f. 3r-4r (1343/01/14), 27v-28r, 1343/05/21. Com veurem més endavant, la representativitat dels diversos oficis entre les places de consellers reservades a la mà menor constituí un motiu de conflicte latent en l'accés a les estructures de govern de la ciutat al llarg del segle XIV.

pis d'aquell any. Els dos nuncis que s'hi enviaren reberen instruccions clares dels jurats acabats de nomenar l'1 de gener. Al·legant que «là un ha maior multitut aquí ha maior confusion», calia que insistissin que a l'hora de designar càrrecs hi havia massa «persones leugeres e de leguer estament» i que supliquessin al monarca un privilegi que permetés als jurats, quan es trobessin a punt de finalitzar l'any de mandat, nomenar vuitanta persones «qui fassen e representen universitat de la dita ciutat».[46] Pocs dies més tard, el Cerimoniós signava la provisió tot ratificant el contingut de la petició i afegint-hi tan sols que aquestes vuitanta persones, o la seva major part, podrien elegir els nous jurats, i juntament amb aquests, congregar-se.[47]

Cal fer notar que en aquest privilegi de 1345 no es deia res del repartiment dels càrrecs de consellers segons les mans o estaments. Amb tot, com veurem, no havia pas caigut en l'oblit el criteri que ja constava al privilegi de 1284 i que generà conflictes a la dècada de 1320, puix que la distribució del nombre de consellers per mà constituiria un dels camps de batalla per excel·lència de la segona meitat del segle XIV. Així, doncs, el consell, en tant que òrgan corporatiu per definició, havia de representar els diversos estrats de la comunitat política, les anomenades «tres mans». Amb això ens referim, segons tornarem a veure, a la mà major, constituïda pels ciutadans més prominents, a la mitjana, formada pels mercaders i lletrats, i la menor, per menestrals. En quedaven totalment exclosos, és clar, els clergues i, fins ben entrada l'edat moderna, també la noblesa.[48]

— Les competències del consell

L'atribució principal d'aquesta assemblea, els membres de la qual eren elegits (o sovint tan sols reelegits) cada any, fou sempre la que ja anunciava el privilegi de 1345 que la «refundà», és a dir, donar consell als jurats i oferir una plataforma per a l'elecció de càrrecs.[49] Tot i això, entre finals del segle XIV i principis del següent, es presentaren situacions de tota mena en què el paper del consell varià entre l'extrem

46. AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 2, f. 62v-63v, 1345/01/25.
47. Ll. Verd, doc. 241 (1345/03/05).
48. En el cas concret de la ciutat de Girona no va admetre's formalment l'entrada de cavallers o membres del braç militar al govern municipal fins l'any 1601, després d'una temptativa fracassada poc temps abans: Joan BUSQUETS DALMAU, «Les ciutats catalanes de l'Antic Règim: la reforma del govern municipal de Girona el 1601», *Manuscrits*, 10 (1992), p. 415-439.
49. Ll. Verd, doc. 241 (1345/03/05).

d'esdevenir de manera efectiva la institució de govern més decisiva de la ciutat i el de limitar-se a validar les iniciatives dels jurats.

Tal com mostra M. Turull per a la vila de Cervera, el procediment bàsic per a la presa de decisions i, per tant, de la posada en marxa de la maquinària política de la comunitat urbana passava per la convocatòria del consell.[50] Això no obstant, el fet de reunir-se tot el conjunt d'individus nomenats consellers no era ni de bon tros un acte ordinari. Tret de l'assemblea celebrada el dia 1 de gener de cada any per a la renovació de les magistratures que el privilegi de 1345 també confirmà, la resta de reunions no seguien cap calendari predefinit de compliment obligatori. De fet, se celebrava consell quan determinades circumstàncies ho requerien.

A més, els jurats tenien en exclusiva la prerrogativa de convocar-lo.[51] En efecte, els magistrats, davant de qualsevol eventualitat que ho fes convenient, ordenaven pregonar que els consellers de l'any corresponent s'apleguessin al convent de Sant Francesc, el lloc de reunió habitual des dels orígens del règim municipal i fins 1414, quan s'inaugurà un edifici destinat, segons la versió oficial, a actuar de llotja de la ciutat, però que, en realitat, serví de casa del consell (ap. «Noves obres públiques a càrrec del municipi: el seny de les hores, la llotja o casa del consell i les actuacions a la llera del Ter»). A la dècada de 1440 es ratificà que els jurats eren els únics oficials amb potestat de convocatòria, un principi que ja s'havia assumit de manera habitual.[52]

---

50. Max TURULL RUBINAT, «La prise de décision dans les conseils municipaux (Catalogne, 1332)» a Corinne LEVELEUX-TEIXEIRA *et alii* (coords.), *Le gouvernement des communautés politiques à la fin du Moyen Âge: Entre puissance et négociation: Viles, Finances, État. Actes du colloque en l'honneur d'Albert Rigaudière*, París: Panthéon-Assas, 2011, p. 81-109.

51. Per a alguns exemples aïllats dels tràmits seguits per l'executiu per convocar l'assemblea que, en cas de desafecció, també podia incloure recórrer a mecanismes coercitius de la cort del batlle reial: AMGi, I.1.1., n. 30, f. 13v, 1394/07/06; AMGi, I.1.1., n. 37, f. 7r-11r, 1402/04/23; AMGi, I.1.1., n. 50, f. 36r-37r, 1430/10/06. Sembla clar que els jurats es reservaven el dret de convocatòria. I, com a mostra d'això, veiem que, en el conflictiu any 1391, la sol·licitud d'uns quants consellers de la mà menor de fer reunir el consell per deliberar sobre unes tarifes de les imposicions que consideraven excessives es va desatendre i, de fet, es va convertir en un pretext perquè alguns sectors denunciessin una temptativa de ruptura de l'ordre establert: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 33r-35v, 1391/10/10. En altres ciutats catalanes com Lleida, també pot documentar-se perfectament que la potestat de convocar el consell era exercida per l'executiu, en aquest cas els paers, segons especificava un privilegi del rei Pere III del març de 1361: R. GRAS ESTEVA, *Història de la Paeria*..., p. 69.

52. De fet, quedava confirmat des que en l'extens privilegi de 1445 es regulava l'eventualitat que els regidors (i no pas la resta de membres del consell) estiguessin en discòrdia a l'hora de decidir-se sobre la convocatòria: Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13).

A falta de privilegis o d'altra mena de reglamentacions que explicitin totes les funcions i competències del consell, podem recollir-ne uns quants testimonis espigolant entre les actes notarials de les reunions d'aquest òrgan.[53] Algunes vegades es declarà que sense la intervenció del consell no era possible aprovar mesures de transcendència, per més que els jurats o altres representants locals ja n'haguessin avançat les gestions. Fou així, per exemple, quan a principis de 1385 uns emissaris de la ciutat havien acordat amb el rei una ajuda per la guerra emporitana, però els jurats recordaren que no es faria efectiva fins que no ho aprovés el consell i que, òbviament, abans calia convocar-lo. Un any després, manifestaven el mateix davant les pressions del monarca perquè reunissin moneda per prosseguir les obres de les muralles de la ciutat.[54]

Certament, molts missatges d'aquest tipus s'emmarquen en conjuntures d'urgència i el fet de subratllar la necessitat ineludible de convocar el consell tal vegada formava part d'una estratègia dels governants municipals per guanyar temps. Tot i això, també es documenta de manera positiva el protagonisme de l'òrgan de vuitanta consellers en el funcionament ordinari de l'administració local. En línies generals, pel consell havien de passar totes les iniciatives importants tocants a la hisenda o altres assumptes de pes i, sobretot, resultava imprescindible la seva autorització perquè la resta d'oficials municipals, o sigui els jurats i tots els càrrecs de renovació anual, així com els diversos síndics, poguessin actuar més enllà de la parcel·la estricta de competències executives implícites de cada ocupació.

Fou habitual, doncs, convocar el consell quan arribaven missives del monarca o d'alts funcionaris reials que exigien una resposta ràpida del municipi, com ara l'enviament d'una legació, la reunió de les hosts de la ciutat, la preparació de la defensa davant d'un atac militar o la satisfacció d'una determinada ajuda. Així es feu, per exemple, quan l'any 1397 la reina consort Maria de Luna reclamà representants gironins per formar l'exèrcit que havia d'ocupar el vescomtat de Castellbò, quan l'any 1411 companyies estranyes procedents del regne de França

53. Es poden comparar amb les competències que s'han posat en relleu per al consell de la vila de Cervera al segle XIV, de la ciutat de Manresa a finals d'aquesta centúria o de la ciutat de Tarragona al segle XV. Respectivament: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 345-403; M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 417-418; F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 137-159.

54. Deien, en concret, «car nos, sens lo consey, no podem fer res d'aytals coses»: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 23r-v, 1385/02/01. Quant al segon episodi: AMGi, I.1.1., n. 15, f. 50v, 1386/06/17.

amenaçaven el Principat i calia revisar els sistemes defensius de la ciutat o, així mateix, l'any 1424 amb motiu de la demanda d'Alfons el Magnànim per la seva coronació i la de la seva esposa.[55] De tota manera, on veiem el consell desplegant les seves atribucions en plenitud és en el disseny de les directrius del que havia esdevingut el marc competencial principal del govern local: el seu propi sistema fiscal i financer.

En aquest sentit, a les sessions del consell s'havien de discutir les mesures necessàries per fer front a determinades exigències fiscals o a necessitats comunitàries com ara l'aplicació de talles, el cobrament d'imposicions o l'adopció de determinats procediments crediticis com els *mutua* o l'emissió de violaris i censals. Per exemple, l'any 1353 fou el consell qui resolgué llevar una talla de cara a amortitzar una part de les rendes emeses temps enrere o, també, l'any 1403, repartir-ne una altra entre els habitants de la ciutat amb un objectiu molt semblant.[56]

En l'apartat de la fiscalitat indirecta, d'acord amb les competències que, en les dècades centrals del segle XIV, el municipi acumulà *de facto* en detriment de l'administració reial, el consell estava capacitat per estipular les tarifes i les condicions amb què gestionava les imposicions (és a dir, en general, com les arrendava), ampliar-les o crear-ne de noves, si les circumstàncies ho requerien.[57] Tot plegat contrasta amb el fet que les tabes o plecs de condicions amb què es licitaven i que enunciaven que, davant de qualsevol malentès que sorgís o la necessitat de ser esmenades les clàusules publicades, els jurats gaudien de plena potestat per dirimir, de la qual cosa es dedueix, doncs, que en aquesta fase que s'encetava amb la subhasta ja no es requeria la intervenció

55. Respectivament: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 6r, 1397/02/20; AMGi, I.1.1., n. 41, f. 47r-v, 1411/07/15; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 23v-24r, 1424/06/28.

56. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 7v-8r, 1353/01/16; AMGi, I.1.1., n. 38, f. 44r, 1403/08/03.

57. Per a casos puntuals que exemplifiquen cadascuna d'aquestes prerrogatives, vegeu, respectivament, per a la revisió de tarifes i condicions o la creació d'anadiments o nous expedients: AMGi, I.1.1., n. 41, f. 55v-57r, 1411/09/03; AMGi, I.1.1., n. 17, f. 5r-v, 1388/02/01; AMGi, I.1.1., n. 21, f. 22v-24r, 1390/05/28. Pel que fa a la possibilitat de reassignar la partida d'ingressos de les imposicions a un nou concepte de despesa: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 38r-v, 1385/04/07. Recordem que la «municipalització» efectiva (en especial en les poblacions de jurisdicció reial pels volts de 1360) dels impostos indirectes sobre el consum, el comerç i la circulació de determinats productes arran de la difusió del deute públic ha estat ben exposada en treballs com ara: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat*..., p. 529-553; P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera...», p. 383-422. Cal tenir present, però, que l'administració reial intentà seguir controlant de prop el destí d'aquests impostos i, malgrat que en feu concessions reiterades, mai no abandonà la intenció de retenir-se la jurisdicció tocant al cobrament efectiu de les esmentades exaccions: M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Sobre la hisenda municipal...», p. 126-136; P. VERDÉS PIJUAN, «Sobre la regalia d'establir imposicions...», p. 545-578.

del consell.[58] Malgrat això, en moments puntuals les desavinences es resolgueren un cop reunit el plenari de vuitanta membres, com ara l'any 1379.[59] Així mateix, pel que fa als deutes que aquests procediments fiscals poguessin generar, el consell demostra reservar-se el dret de deliberar i de prendre les mesures necessàries.[60]

En les èpoques que no hi havia cap més alternativa que endeutar la universitat, el col·lectiu de consellers també s'erigia com un actor cabdal en la presa de decisions, almenys en una primera fase. Entre molts altres exemples possibles, l'any 1385 el consell permeté que s'obtingués llicència per a una emissió de censals i violaris amb l'objectiu d'aconseguir la suma promesa al duc Joan, primogènit del Cerimoniós, i mesos abans ja havia consentit llevar un préstec per liquidar la redempció d'host convocada pel rei contra el comte d'Empúries el desembre de 1384.[61] Aquest protocol també seria aplicable a una de les altres línies d'actuació bàsiques de l'òrgan format per vuitanta consellers: l'avituallament de la població, sobretot amb forment.[62] Molt més

58. En aquest sentit, entre d'altres fonts idèntiques que es podrien al·ludir, vegem que en la taba o condicions de recaptació de la imposició del vi de l'any 1371 s'afirmava que, «si en los dits capítols o alcun d'aquells, era feedora neguna enterpretacion, declaracion o esmena, o, si per los compradors de la imposició era feta question, demanda o embarch als jurats o altres persones per rahó de la dita imposició, que·ls jurats de Gerona o la maior partide d'aquells o aquells que ells hi assignaran ho haien a determenar»: AMGI, I.2.1., llig. 7, s. f., 1371/12/27. Aquesta facultat reservada als jurats molt probablement té a veure amb la forma com quedà dissenyat l'esquema de la majoria d'imposicions percebudes i gestionades pels municipis en els parlaments celebrats pel braç reial amb motiu de les guerres mediterrànies als anys centrals del decenni de 1350. Comprovem en aquest sentit que a Puigcerdà els seus representants municipals demanaren una provisió reial, estesa finalment per l'infant Pere, comte de Ribagorça, que confirmés el capítol de l'ajuda concedida pel Parlament celebrat a Barcelona l'any 1355 en què es concedia als consellers, cònsols o jurats de cada localitat la possibilitat de resoldre dubtes entorn de les imposicions: Sebastià BOSOM ISERN i Susanna VELA PALOMARES (eds.), *Llibre de les provisions reials de la vila de Puigcerdà*, Barcelona: Fundació Noguera, 2009, doc. 21 (1355/07/17).

59. AMGi, I.1.1., n. 9, f. 39v, 1379/04/29.

60. A tall d'exemple, l'any 1383, atesos els endarreriments acumulats tant pels preus de les imposicions arrendades pendents de liquidar com per pagues de talles, el consell atorgà als jurats el poder d'acceptar compensacions, o sigui que el primer òrgan comptava amb aquesta facultat i únicament la cedia de manera provisional a l'executiu: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 6v-7v, 1383/03/09.

61. Per ordre invers de menció: AMGi, I.1.1., n. 14, f. 5r-v (1385/01/13), 40r (1385/04/20).

62. Les estratègies d'avituallament de les ciutats són un tema que ha despertat sempre força interès en la historiografia catalana i aragonesa en general. Per donar ara només una referència força recent que segurament serà superada per recerques actualment en curs del mateix autor i del grup que dirigeix: A. RIERA MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento...», p. 125-161.

sovint, però, el consell no es mobilitzava directament o deixava ben aviat de supervisar de prop el procés, per tal com el mateix dia que se sotmetia la proposta a l'assemblea i s'aprovava, autoritzava els jurats a endeutar-se (o a designar algun síndic) en nom de la comunitat.[63]

En definitiva, el que sembla inqüestionable és que el consell constituïa l'organisme on es debatien la major part de mesures amb una mínima rellevància. I, òbviament, de vegades els debats no es tancaren amb cap acord o, fins i tot, derivaren en grans polèmiques.[64] Representa tota una altra qüestió qui, finalment, era l'encarregat de posar en pràctica les estratègies fiscals o financeres dissenyades.[65] Tal com mostrarem, per norma general, anà a càrrec dels jurats o de síndics designats amb una missió concreta. Com també veurem, el contingut de les ordinacions que regulaven l'activitat manufacturera o el comerç a la ciutat procedia igualment dels regidors i, en darrera instància, d'acords del consell, encara que era un altre oficial adscrit a l'administració reial, si bé vinculat al municipi, el mostassaf, que les publicava i vetllava perquè es complissin.

Paral·lelament, el consell gaudia en exclusiva de l'atribució de nomenar els oficis de renovació anual i, en menor mesura, els síndics eventuals. D'entrada, l'elecció de càrrecs que, segons el privilegi de 1345 i la confirmació perpètua de 1393 havia de tenir lloc el dia 1 de gener, es basava en un sistema segons el qual el consell de vuitanta membres acabat de formar (triats abans pels jurats sortints) es reservava el protagonisme, ja que de cadascuna de les tres mans sortien escollits, per separat, una parella d'electors i, posteriorment, aquesta comissió de sis membres deliberava qui havia d'ocupar les sis places

63. Vegeu-ne un exemple de cada cas: AHG, Gi-05, vol. 336, s. f., 1365/10/04; AMGi, I.1.1., n. 21, f. 12r-17r, 1390/05/17. Cal advertir, a més, que en tots els episodis citats a propòsit de la provisió de gra, al consell, en teoria, s'aprovava l'operació, encara que, en realitat, tan sols s'hi completava el tràmit d'habilitar els jurats per dur a terme les gestions oportunes en nom de la ciutat.

64. Per a un breu conjunt d'exemples de sessions amb disputes i posicions enfrontades (més endavant n'analitzarem algunes altres amb més detall): AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 59r-v, 1387/12/27; AMGi, I.1.1., n. 20, f. 27r-32r, 1390/02/21; AMGi, I.1.1., n. 45, f. 21v-22r, 1419/04/19.

65. En aquest sentit, alguns autors han remarcat que una de les funcions principals del consell era justament la d'oferir un escenari perquè, en aparells amb una burocràcia de funcionament imperfecte, es fessin públiques les decisions preses per l'executiu, aspectes que difícilment s'arribaven a conèixer si no es formava part del plenari: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Algunas reflexiones sobre la participación vecinal en el gobierno de las ciudades de la Corona de Aragón (ss. XII-XV)», *Res publica*, 17 (2007), p. 113-150, en especial p. 137-139. Això no obstant, segurament convindria mesurar en cadascun dels casos i situacions aquesta unilateralitat de l'executiu.

de la juraderia, les tres d'auditors de comptes i les dues de sobreposats de les obres.[66]

Això no obstant, el paper del consell no resultava tan clar pel que fa a la designació d'altres oficis o ocupacions transitòries que quedaven al marge dels procediments del dia d'any nou, com ara el clavari de les imposicions o altres procuradors amb la finalitat específica d'exigir restes degudes a la hisenda local o de comprar gra per proveir la població, entre un ampli ventall de possibles tasques. Així, la tria d'un ofici tan determinant com el de gestor de la tresoreria en què confluïen les pagues de les imposicions arrendades i des d'on s'abonaven els interessos i pensions dels títols de deute emesos pel municipi, constituïa, en un primer moment des de la seva cristal·lització entorn del 1360, una prerrogativa del consell, per bé que després s'accentuà la tendència a traspassar la potestat als jurats, sobretot en algunes etapes del període estudiat com les dècades de 1380, de 1390 i de 1440.[67]

L'organigrama de l'Hospital Nou de la ciutat, igual que altres institucions similars del Principat, també era controlat pel consell: tot el conjunt de consellers designaven el comanador i els cònsols que l'acompanyaven al capdavant de l'administració, així com els auditors dels comptes que aquests elaboressin (ap. «Els directius de l'Hospital

66. Vegeu una petita demostració del mètode i de tot el cerimonial que l'acompanyava en les següents actes: AMGi, I.1.1., n. 18, f. 1r-4v, 1389/01/01; AMGi, I.1.1., n. 29, f. 2r-7v, 1394/01/01; AMGi, I.1.1., n. 44, f. 1r-7v, 1418/01/01; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 56r-59r, 1435/01/01. Cal tenir en compte, d'altra banda, que no es coneixen limitacions per a l'«autonomenament», és a dir, perquè un dels mateixos electors fos investit en una de les diverses magistratures. Tal com veurem, a més, la pràctica n'ofereix més d'un exemple.

67. A tall de mostra, el consell nomenà el clavari de les imposicions els anys 1360, 1364, 1388, 1392 o 1419, respectivament: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, s. f., 1360/02/15); Ibíd. f. 64r-v, 1364/01/01, AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 65v-67r, 1388/01/09; Ibíd., n. 25, f. 9r-10r, 1392/01/01; Ibíd., n. 45, f. 11r-12v, 1419/01/26. Per contra, se n'encarregaren exclusivament els jurats els anys 1367, 1370, 1377, 1383, 1400, 1405, 1429, 1439 o 1442. Per ordre de menció: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 191r-193r, 1367/01/20; AMGi, I.1.1., n. 6 bis, f. 27r, 1370/02/18; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 2, f. 36r, 1377/03/20; AMGi, I.1.1., n. 12, f. 5r-v, 1383/01/28; Ibíd., n. 35, f. 23r-24v, 1400/01/21; Ibíd., n. 39, f. 18r-19r, 1405/01/23; Ibíd., n. 49, f. 62v-63v, 1429/01/01; Ibíd., n. 55, f. 13r-14r, 1439/01/16; Ibíd., n. 56, f. 63r-65v, 1442/01/04. En exercicis com el de 1391 es feu explícita la cessió que el consell va fer als jurats de la facultat electora d'aquest tresorer: AMGi, I.1.1., n. 23, f. 22r-26r, 1391/01/28. En contrapartida, l'elecció del clavari dels jurats, és a dir el membre del mateix executiu a qui s'encomanava la gestió de la caixa que aquell seguia controlant al marge de la de les imposicions i del deute censal, sembla que sempre es resolgué de manera interna dins la juraderia. Per a alguns exemples: AMGi, I.1.1., n. 15, f. 25v, 1386/01/15; AMGi, I.1.1., n. 26, f. 40r, 1393/01/17; AMGi, I.1.1., n. 41, f. 13v-14r, 1411/01/21; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 9v-10r, 1424/01/04; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 10v-11r, 1439/01/11.

Nou»).[68] Des d'un altre punt de vista, doncs, el principal òrgan de govern del municipi vetllava per la beneficència i, en sintonia amb això, oferia amb freqüència subvencions als convents mendicants de la ciutat.[69]

Quant a altres ocupacions esporàdiques, documentem que fou també el consell qui, l'any 1366, escollí un ciutadà per llevar quantitats pendents de satisfer de les imposicions arrendades pel municipi; l'any 1377, un draper destinat a revisar els comptes d'una talla col·lectada per un conciutadà seu; l'any 1399, un veí de Figueres que havia de presentar a la cort reial diverses lletres per procedir a l'execució que des de la capital del bisbat s'exigia contra el comtat d'Empúries per l'impagament de molts censals; o l'any 1441, un gironí per emprar els preus de l'arrendament de les barres de la ciutat a fi de lluir algunes rendes que s'hi havien assignat.[70] Altres vegades, però, la decisió la van prendre els jurats, en aparença de manera unilateral.[71]

Per més que la facultat d'adoptar mesures d'importància i amb efectes per al conjunt de la universitat requeia en el consell de vuitanta membres, es multipliquen els exemples en què es transferia la responsabilitat a l'executiu durant les sessions del plenari. Així, constatem que, l'any 1363, el consell facultà els jurats per atorgar una ajuda al rei per costejar cavallers i ballesters en la guerra amb Castella; l'any 1387, en canvi, el consell donà poders als jurats i al clavari per auditar els comptes dels oficials reials que havien regit les jurisdiccions dins la vegueria els emoluments de les quals el monarca havia cedit temporalment a la ciutat. De manera similar, l'any 1403 els consellers

68. Vegeu, en aquesta línia: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, s. f., 1360/10/23, o AMGi, I.1.1., n. 47, f. 6v-9r, 1424/01/01. En dates posteriors, igual que en moltes altres tasques, el consell també delegà sovint als jurats els nomenaments en aquest àmbit: AMGi, I.1.1., n. 44, f. 24v-27r, 1418/07/29; AMGi, I.1.1., n. 49, f. 64v, 1429/01/01.

69. Vegeu una aproximació a aquesta relació del govern local de Girona amb els convents mendicants de la ciutat als segles XIV i XV i la bibliografia corresponent: Albert REIXACH SALA, «El govern municipal de Girona i Francesc Eiximenis: una ajuda pecuniària al menoret l'any 1374» a Sadurní MARTÍ, Xavier RENEDO (eds.), *Estudis sobre Francesc Eiximenis / Studies on Francesc Eiximenis*, Girona: Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2020, en premsa.

70. Successivament: AMGi, I.1.1., n. 6, f. 76r-77r, 1366/10/22; AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 31r, 1377/03/09; AMGi, I.1.1., n. 34, f. 70r-v, 1399/12/11; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 15r-v, 1441/01/01.

71. Quan l'any 1400 els magistrats nomenaren un clavari específic per a les restes de les imposicions (AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1400/12/04), l'any 1418 encomanaren una funció similar a un grup de veïns (AMGi, I.1.1., n. 44, s. f., 1418/12/20) o, igualment, l'any 1427 (AMGi, I.1.1., n. 48, f. 62r, 1427/09/13). L'any 1403, per contra, es posava per escrit el fet que era el consell que autoritzava els jurats perquè elegissin substituts per uns síndics que també s'havien ocupat de col·lectar deutes pendents a favor de les arques locals: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 97r-98v, 1403/03/26.

requerien i permetien als jurats que, davant les dificultats financeres experimentades per la ciutat, fessin un inventari exhaustiu de l'estat de les arques i del patrimoni municipal i planifiquessin una reforma. I, finalment, l'any 1411 el consell habilitava els membres de la juraderia per adquirir forment per abastar la població.[72]

Aquestes transferències temporals d'atribucions a l'executiu no estigueren mai exemptes d'una certa controvèrsia, cosa que sembla abonar la hipòtesi que es tractava d'un tema que mai no havia estat plenament regulat ni pel dret general ni pel corpus de privilegis amb què es regia el municipi. En una assemblea de l'any 1370, a partir del moment que es plantejà donar total llibertat als jurats per auditar els comptes de les obres de les muralles i revocar o nomenar càrrecs temporals en relació amb aquest gran projecte, diversos consellers abandonaren la sessió com a mostra de rebuig a la proposta.[73]

Tal com dèiem, el consentiment del consell també era necessari per designar síndics de corts o parlaments, i missatgers i nuncis de caràcter extraordinari. Diverses vegades al llarg del període estudiat, aquest mateix organisme designava síndics, segons es pot comprovar en moments tan distants com el parlament reial de 1353, les Corts Generals de Montsó de 1383 o la convocatòria de 1435 a la mateixa vila arran de la captura del rei Alfons el Magnànim.[74] Es procedia de manera similar en situacions en què el municipi, per pròpia iniciativa, decidia enviar missatgers a la cort del monarca.[75]

Amb tot, molts cops el que succeí és que la potestat de nomenar emissaris fou traspassada als jurats perquè fossin ells els que escollissin. Entre diverses mostres possibles, sembla aquest el cas quan calgué nomenar un clavari en nom del municipi gironí pels diputats de les Corts Generals celebrades a Montsó entre 1362 i 1363; quan l'any 1414 fou necessari enviar nuncis a la vila de Sant Feliu de Guíxols per aclarir per què havien oposat resistència al sotsveguer i a un jurat gironí que havien ordenat descarregar una nau de forment; igualment quan els anys 1418 i 1419 s'havia de negociar amb el rei els serrells de la

72. Respectivament: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 45v, 1363/05/23; AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 59r-v, 1387/12/27; AMGi, I.1.1., n. 38, f. 19r-24r, 1403/02/03; AMGi, I.1.1., n. 41, f. 17v-19r, 1411/01/23. En el primer cas mencionat, a més, al cap de dos mesos la cessió de poders dels consellers a l'executiu fou completa: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 45r-v, 1363/07/07.

73. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 244r-245v, 1370/01/26.

74. AMGi, I.1.1., n. 2, f. 8v-9r, 1353/02/05; AMGi, I.1.1., n. 12, f. 12r-v, 1383/05/15; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 92r-94v, 1435/11/04.

75. Entre moltes altres ocasions que es podrien citar: AMGi, I.1.1., n. 30, f. 26r-28v, 1394/07/08.

negociació que havia conduït al pagament del coronatge de Ferran I i la creació del principat de Girona a favor del primogènit d'aquest rei; o, també, anys més tard, davant la necessitat d'adequar la zona propera a la ciutat per on passava el riu Ter.[76] A més, tal com mostrarem, encara que fos el consell qui, d'entrada, conferia poders als representants de la universitat, posteriorment esdevenia molt habitual que els punts concrets que els missatgers havien de tractar o totes les novetats que calia replantejar mentre transcorria la legació només es discutissin entre els jurats.

De més a més, l'aprovació del consell esdevenia igualment indispensable per taxar els salaris o retribucions d'individus que havien actuat al servei del municipi, alhora que per remetre deutes a contribuents o a altres morosos de la hisenda local. Ho estipulaven clarament les importants ordinacions promulgades per l'infant Joan l'any 1377, així com provisions posteriors del rei Martí.[77] De tota manera, com en moltes altres qüestions regulades per aquestes disposicions, no sembla que, més endavant, això s'acabés posant a la pràctica exactament com s'estipulava. D'entrada, va ser molt freqüent que en la mateixa transferència als jurats de la potestat de nomenar missatgers s'inclogués el dret que els establissin el salari, de manera que aquesta tasca finalment escapava al control directe de l'assemblea.[78] I, així mateix, el consell

76. AMGi, I.1.2.1., llig. 6, reg. 1, f. 42r, 1363/03/19; AMGi, I.1.1., n. 43, f. 43v-44v, 1414/05/08; AMGi, I.1.1., n. 44, f. 38r-39v, 1418/09/09; AMGi, I.1.1., n. 45, f. 41r-v, 1419/07/02; AMGi, I.1.1., n. 48, f. 8r-v, 1426/01/15. L'any 1392, fins i tot, pot documentar-se clarament la seqüència: en primer lloc, el consell donà potestat als jurats per nomenar dos nuncis que havien d'anar davant del rei per oposar-se a la demanda del dot de Violant, filla d'aquest, i, un mes més tard, els magistrats, al seu torn, dugueren a terme l'elecció: AMGi, I.1.1., n. 25, f. 47r-v (1392/05/30), f. 58r-v (1392/06/05).

77. Respectivament: ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 302-306); Ll. Verd, doc. 350 (1403/11/07), 351 (1403/11/12). Era també usual en altres poblacions que el monarca atorgués al consell local la possibilitat de dirimir sobre els recursos presentats pels contribuents que es consideraven perjudicats per una taxació excessiva dels seus béns, com mostra el cas de Manresa: M. TORRAS SERRA (ed.), *El Llibre Verd de Manresa...*, doc. 86 (1372/05/27); igualment sobre això: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 278-290, 402-405. Tanmateix, segons el que hem observat a Girona, després que els regidors ho requerissin, els procediments judicials contra aquests deutors sempre acabaven a càrrec dels oficials reials.

78. Entre altres exemples, succeí l'any 1386 quan, davant les desavinences entre el rei Pere el Cerimoniós i el seu primogènit, el futur Joan I, es resolgué des del consell enviar missatgers que visitessin ambdues corts (AMGi, I.1.1., n. 15, f. 30v-31v, 1386/02/21) o l'any 1419 per nomenar nuncis que presentessin recursos per revocar una imposició de penes per part de Lluís de Requesens, governador general de Catalunya, que era considerada una vexació (AMGi, I.1.1., n. 45, f. 15v-17v, 1419/02/27). En aquest darrer cas, a més, el permís per estipular els honoraris dels emissaris també incloïa la possibilitat d'obtenir

pogué autoritzar els jurats per fer composicions o definir impagaments a favor de la tresoreria del municipi.[79]

Això no obstant, l'evolució d'aquesta prerrogativa estigué marcada per alts i baixos. L'any 1393 es traspassava als jurats a tenor d'una provisió del rei que els designava per taxar salaris de la gent que treballava per interès del municipi i, en especial, per abordar qualsevol causa que això suscités.[80] Deu anys més tard, per contra, el monarca concedia a la universitat gironina que no seria permès que els contribuents de la ciutat poguessin fer apel·lacions a l'audiència reial en relació amb les taxacions de talles i l'àmbit a què s'emplaçava la presentació de recursos per resoldre'ls de manera sumària era el consell denominat «general» i no la juraderia.[81]

Finalment, val a dir que feia falta l'autorització del consell perquè la resta de representants municipals iniciessin gestions de tipus molt divers. No calia només per adoptar certes estratègies fiscals o financeres o per nomenar càrrecs, síndics o altres representants, sinó també per mobilitzar-se o prendre una postura oficial en nom de la comunitat davant altres instàncies o per posar en marxa una iniciativa d'interès general. En aquest sentit, per exemple, l'any 1403 els jurats demanaven que el consell els facultés per emprendre les accions necessàries davant les bandositats entre el cavaller Bernat de Pontós i els seus valedors, d'una part, i el ciutadà Gabriel I Miquel, de l'altra. Un parell de dècades més tard, en canvi, es permetia als mateixos magistrats obtenir del rei provisions per les grans despeses que suposarien les obres de la llera del Ter i, sobretot, amb vista als entrebancs que es trobaven perquè el clergat hi contribuís.[82] Comptat i debatut, d'acord amb el que expressaren en alguns moments els jurats, potser era cert que poques polítiques arrencaven sense l'aprovació o, almenys, l'aquiescència d'una part substancial del consell.

---

préstecs en nom de tota la universitat per poder-los costejar. En el fons, potser només en moments molt puntuals els membres de l'executiu actuaren per pròpia iniciativa. A tall de mostra, quan els jurats de 1401 taxaren el notari local Bonanat Nadal per unes gestions que anà a fer davant la cort del rei a Saragossa: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 19r-v, 1401/12/29.

79. Es feu així l'any 1429, en què el consell donà poder als membres de la juraderia per realitzar, per raó d'aquests deutes i a favor de les arques locals, composicions, pactes, avinences, gràcies i remissions: AMGi, I.1.1., n. 49, f. 77r-78r, 1429/01/21.

80. Ll. Vermell, doc. 64 (1393/02/22).

81. Ll. Verd, doc. 351 (1403/11/12).

82. Respectivament: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 126r-127r, 1403/10/06; AMGi, I.1.1., n. 48, f. 59r-60r, 1427/07/15.

— Una aproximació al seu funcionament

Abans de centrar-nos en l'altre òrgan axial del règim municipal, la juraderia, i valorar-los tots dos dins el «contínuum» d'institucions de govern existent a la Girona baixmedieval, continuem revisant alguns aspectes del consell essencials per al propòsit d'aquest apartat: intentar comprendre les implicacions i les possibilitats que oferia ser conseller. Per això, ara observarem el funcionament de les sessions del consell. A continuació, dedicarem un epígraf sencer a les condicions exigides i als mecanismes per accedir-hi.

Tal com planteja M. Turull en el cas del consell de la vila de Cervera, en la presa d'acords en òrgans com la reunió de vuitanta consellers de la ciutat de Girona hauríem de presumir que es considerava l'existència d'un mínim d'assistents, o sigui d'una mena de quòrum. Així i tot, segons constata el mateix autor en el cas que analitza, la legislació vigent a mitjan segle XIV era molt poc eloqüent en aquest sentit. De fet, tampoc no sembla que mai obligués a l'assistència dels seus membres a totes i cadascuna de les assemblees que es convocaven.[83] Malgrat això, hi ha indicis clars de preocupació per la poca presència de consellers en les sessions de l'assemblea, sobretot coincidint amb períodes conflictius en què cresqué la desafecció. Així, en diverses provisions de l'etapa compresa entre, aproximadament, 1370

83. M. TURULL RUBINAT, «La prise de décision dans les conseils...», p. 89-90. Quant a l'obligació de presentar-se a totes les reunions del consell, a Girona hi ha només alguna referència esporàdica que la remarqui. Davant les dificultats perquè el consell es reunís (en el marc de la controvertida creació del principat de Girona a favor del futur Alfons el Magnànim), el monarca ordenà als seus oficials a la ciutat que obliguessin els consellers elegits a assistir a les reunions del consell: Ll. Vermell, doc. 94 (1416/10/12). Això no obstant, tot fa pensar que es tractava d'una disposició conjuntural que no establí precedent legal. Per contra, en altres ciutats catalanes sí que sembla que el jurament de l'ofici de conseller implicava la promesa formal d'assistència a totes les sessions, com passava a Tarragona al segle XV: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a les darreries de la baixa edat mitjana*. .., p. 96-97. Amb tot, a la Barcelona del tombant del segle XIV al segle XV l'absentisme dels jurats a les sessions del Consell de Cent era força freqüent, per bé que, en la presa de possessió del càrrec, havien promès assistir-hi sempre. Això ha portat algun autor a considerar que des d'aquest òrgan de govern no hi havia gaire marge per incidir en la política municipal: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una època tranquil·la en el govern de Barcelona...», p. 165-182. A Saragossa, per contra, s'anà més enllà per resoldre el problema: es documenten moltes disposicions amb penes precises pels jurats i consellers que no acudissin a les reunions: M. Isabel FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza en el siglo XV*, Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1978, p. 51-52, 82-83. Val a dir que en un gran nombre de poblacions occitanes i franceses també s'adoptaren mesures com ara multes amb la mateixa finalitat: F. GARNIER, *Un consulat et ses finances*..., p. 206-207. S'hi cita el cas de Millau, però, a partir de bibliografia complementària, igualment el de Tarascó, Lió i altres indrets.

i 1400, s'establí un mínim d'assistents perquè els acords del consell poguessin tenir validesa.

Destaca per la transcendència que acabà tenint el privilegi de 1393 concedit pel rei Joan I amb el qual reestablia i ampliava de manera perpètua la provisió del seu pare sobre la formació del consell i en què afegia que la congregació de quaranta-una persones de les vuitanta elegides per prendre-hi part durant un any, o sigui «ad faciendum consilium ipsius civitatis et ad representandum eandem», «faciant consilium supradictum dum tamen omnes octuaginta persone ad dictum consilium more solito fuerint evocate».[84] L'any 1400, enmig d'un complex procés de renegociació del deute i després de dos intents fallits de convocatòria, el rei Martí acceptà rebaixar el nombre mínim a vint-i-cinc individus, però sembla que tan sols es tractà d'una mesura excepcional.[85] Així mateix, es pot documentar que diverses reunions del consell s'hagueren de posposar per falta de quòrum, cosa que demostra que era un criteri tingut en compte abans que s'establís per llei.[86] A més, potser no es decidí regular tant per assegurar el màxim de suport possible a determinades propostes com per agilitar una maquinària que, des del punt de vista de determinats sectors, era massa lenta, i menys manejable si només estava permès deliberar amb tots

84. Ll. Vermell, doc. 63 (1393/02/22, València). Val a dir que deu anys abans, en una revisió prèvia feta per Pere III del privilegi de 1345 atorgat per ell mateix, el monarca s'havia avingut a la petició dels síndics que, en nom de la ciutat, aleshores havien comparegut a les Corts de Montsó per establir un nombre encara inferior a l'hora de considerar vàlides les deliberacions del consell. En concret, demanaven i se'ls consentí que, congregat un mínim de quaranta-una persones, l'acord de vint-i-dues persones fos suficient per aprovar una resolució: «viginti due persone sint in unum concordes, illud habeatur pro firma ac si omnes dicte octuaginta persone seu maior pars ipsarum concordarent unanimiter super eo». El pretext adduït és prou revel·lador: «attento quod plures ex illis qui ad faciendum dictam universitatem anno quolibet eliguntur sunt mercatores et alii qui pro suis per agendis negociis habent necesario et frequenter civitatem predictam exire». Ll. Verd, doc. 334, 1383/08/12, Montsó. El quòrum de trenta-una persones fixat l'any 1376 en un sistema que preveia un consell de quaranta-cinc membres fou d'efecte molt transitori, com la resta d'elements de la provisió: ACA, C, reg. 1792, f. 101r-103v, 1376/02/01, Girona (editat a C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat*..., p. 114-117).

85. Ll. R., vol. II, doc. 421, 1400/02/10. En localitats com Manresa també es documenten mesures excepcionals per assegurar un mínim d'assistència de membres al consell. Per exemple, l'any 1380, quan es permeté, en detriment del quòrum habitual en el consell especial de dos consellers i quinze jurats, una rebaixa de deu jurats; o, per contrast, l'any 1397 s'optà per ampliar el consell general de setanta-cinc a cent membres, de manera que seria més fàcil assolir un mínim de quaranta jurats: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 348-353.

86. A tall de mostra: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 11v, 1383/04/28; AMGi, I.1.1., n. 35, f. 43r-44v, 1400/03/27. Comptat i debatut, atesa la cronologia, els dos casos citats, juntament amb altres episodis coetanis, deuen tenir força a veure amb la iniciativa que conduí a l'obtenció de les provisions reials de 1383 i de 1400, respectivament.

els consellers presents. D'aquí que si es fixa un mínim d'assistents, probablement en un càlcul tan a la baixa com fos possible, s'evitava alhora que la no compareixença a una sessió o l'abandonament mentre aquesta tenia lloc constituís una estratègia eficaç d'oposició política, com s'endevina de vegades mentre no es legislà.[87]

Un cop s'assolia el quòrum exigit, s'obria l'assemblea. Les actes de les reunions que es conserven, en una primera etapa, com a simples contractes notarials en els llibres de negocis del consell i, només a partir de les acaballes del segle XIV, en volums dedicats de manera més específica a les assemblees, no ofereixen un retrat gaire complet de com transcorrien. Tanmateix, diversos elements fan pensar que, per norma general, els temes que s'havien de debatre i les propostes eren sempre introduïdes pels jurats i que, mitjançant un sistema de majories no estrictament quantitatives, s'acabava definint una sèrie d'acords que esdevenien ordinacions per als habitants de la ciutat o, com hem vist, autoritzacions perquè l'executiu actués amb el vistiplau del consell.[88] En conseqüència, pocs cops s'elaborava una relació específica de

87. És clar que no s'arribà a expressar mai amb aquesta claredat ni en aquests termes. L'argumentari per justificar la fixació d'un mínim força rebaixat d'assistents al·ludia més aviat a les dificultats dels mercaders per comparèixer a totes les sessions del consell atesa la necessitat de vagar constantment pels seus negocis (com hem vist per a l'any 1376), a la impossibilitat de fer congregar el consell complet i a la lentitud que imprimia a aquest organisme l'excés de components mentre hi havia temes per resoldre amb urgència, tal com posa de manifest una provisió de 1374 que tornarem a comentar: «axí que aplegar lo dit general consell és cosa fort dampnosa, sumptuosa e perilosa a la cosa pública de la dita ciutat, con ab gran dificultat en lo dit nombre se justa lo dit general consell e seguex–se'n molt gran dampnatge, car per tarda d'aquells qui són appellats al dit consell, se perden molts affers que no·s desembarguen ab temps, segons que la qualitat d'aquells requeria. Hoc, encara que alscuns d'aquells qui són appellats e són obedients de ésser en lo dit consell, cové de esperar los altres qui són appellats e·i deuen ésser, de que·s segueix gran inconvenient e dampnatge»: ACA, C, reg. 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona.

88. Per a exemples en què el primer que es feia una vegada oberta l'assemblea era escoltar la proposta dels jurats: AMGi, I.1.1., n. 43, f. 9r-10r, 1414/01/03; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 10v-12v, 1437/01/09. La idea de prendre la majoria (encara que sense quantificar-la) com a referència per decantar-se per una proposta o altra s'esmenta de manera molt genèrica en el moment que s'enuncia una certa resolució sense detallar com s'hi ha arribat (AMGi, I.1.1., n. 44, f. 38r-39v, 1418/09/09), encara que no sempre sembla que això sigui determinant i pot succeir que la major part real dissenteixi de la mesura pactada (AMGi, I.1.1., n. 54, f. 22r-25v, 1437/04/06). De vegades s'entreveu una mica millor aquest sistema de majories en algunes declaracions de consellers que recull l'escrivà, com ara l'any 1390. Discutint sobre la conveniència d'aportar un donatiu graciós als reis, un dels membres del consell digué que calia que la decisió la prenguessin els jurats i s'anotà que, efectivament, aquella era la postura d'una majoria que no es comptabilitza («prout alii qui sunt major pars»): AMGi, I.1.1., n. 21, f. 54v-55v, 1390/07/03. En el cas de les designacions de càrrecs, per contra, sempre sembla que s'imposaren els candidats amb més suports

l'evolució dels debats, sinó que simplement es registraven els acords presos i, en tot cas, s'anotaven a continuació els dissentiments, ja que els individus que es desmarcaven d'una determinada proposició sembla com si volguessin eludir qualsevol responsabilitat en relació amb les repercussions de la mesura adoptada.[89]

— Els requisits i mecanismes d'accés

Resulta encara de més importància conèixer què es requeria a un habitant de la ciutat per participar en l'òrgan polític de referència de la comunitat, el consell de vuitanta membres. Molt a grans trets, se suposa que qualsevol ciutadà tenia l'opció d'ingressar-hi sempre que reunís una sèrie de condicions tocants a l'estatus o a la consideració social. Realment devien ser criteris ben definits, si bé acceptats pel conjunt de veïns de manera tàcita i a Girona posats en pràctica pels jurats sortints a l'hora de confeccionar el nou consell. Així mateix, en el cas analitzat, més enllà de referències sempre força genèriques a persones «magis sufficientes et discretas», «pus abtes e pus suficients» o «sufficientioribus ac precellentioribus vita et moribus et preceretis dicte civiatis in facultatibus opulentis», tot el conjunt d'elements valorats no es feu explícit (i encara segurament de manera parcial només) fins a una data molt tardana dins el període que estudiem.[90]

En concret, no aparegueren per escrit fins unes disposicions de la reina Maria de l'any 1445, les quals segellaven un procés de reforma del règim municipal iniciat l'any 1437. S'hi exposava, entre altres

---

en detriment dels altres: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 26r-28r, 1401/06/07. Sobre aquest sistema de majories no necessàriament numèriques o d'una mena de mecanismes d'assentiment tàcit, vegeu: M. TURULL RUBINAT, «La prise de décision dans les conseils...», p. 96-99, i Caroline FARGEIX, *Les élites lyonnaises du xve siècle au miroir de leur langage: Pratiques et représentations culturelles des conseillers de Lyon, d'après les registres de délibérations consulaires*, París: De Boccard, 2007, p. 445-451. Quant a les comunes italianes també s'ha posat en relleu la complexitat d'unes pràctiques deliberatives que, malgrat tenir el fonament teòric en el dret canònic o en l'obra jurídica d'autors contrastats, no van ser mai tan regulades com les tècniques electorals: Patrick GILLI, «As fontes do espaço político: Técnicas eleitorais e práticas deliberatives nas cidades italianes (séculos XII-XIV)», *Varia Historia*, 26 (gener-juny 2010), p. 91-106.

89. Per a només algunes de les abundants mostres d'aquestes disconformitats personals en què els implicats volien que constés clarament en acta el seu desacord amb un punt concret: AMGi, I.1.1., n. 37, f. 39v-40v, 1379/01/13; AMGi, I.1.1., n. 15, f. 26r-v, 1386/01/16; AMGi, I.1.1., n. 44, f. 1r-7v, 1418/01/01; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 114r-v, 1438/10/31.

90. Pel que fa a la tercera referència: ACA, C, reg. 945, f. 194v-197r, 1385/10/03, Girona. En efecte, un dels criteris, com veurem, passava per haver assolit una certa edat, però aquest atribut no era suficient.

aspectes, que només era possible designar consellers els hereus, pares i caps de casa que havien complert vint-i-cinc anys quant a la mà major i mitjana, i els solters d'aquestes mans o els casats i solters de la mà menor que haguessin assolit la trentena.[91] Així mateix, es fixaven barreres en la mobilitat entre mans i, sobretot, s'estipulava el llinatge o la presència d'avantpassats directes en el govern com a criteri bàsic d'accés. També s'assenyalava una incompatibilitat rellevant: no podia formar part del consell cap individu que aleshores fos oficial reial o ocupés un benefici eclesiàstic.[92] No cal dir que tots aquests aspectes reapareixen en la legislació pròpia d'altres municipis de la Corona.[93]

91. Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13). Certament, ja s'exigien els vint-i-cinc anys com a edat mínima per a esdevenir conseller en una de les ordinacions del rei Pere III de la dècada de 1370 que, insistim-hi, tingueren efecte molt poc temps: ACA, C, 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona. Aquesta mesura implantada pel Cerimoniós potser responia a certes tensions que s'havien manifestat a principis del decenni quan alguns sectors del consell refusaren que en els nomenaments de síndics es tinguessin en compte els vots dels menors de vint-i-cinc: AMGi, I.1.1., n. 6 bis, f. 27v-28v-, 1370/02/18. Sobre la importància de l'edat en l'exercici de càrrecs públics, vegeu les reflexions que s'ofereixen des del regne de França dels segles XIV i XV: Bernard GUENÉE, «L'âge des personnes authentiques; ceux qui comptent dans la société médiévale sont-ils jeunes ou vieux?» a François AUTRAND (ed.), *Prosopographie et genèse de l'État moderne* (Actes de la table ronde du C.N.R.S.), París: École Normale Supérieure de Jeunes Filles, 1986, p. 249-279.

92. Pel que fa a la vinculació amb l'Església, s'ha de tenir present que a la dècada de 1330 s'excloïen els clergues dels candidats a magistratures municipals, si bé s'hagué de puntualitzar que la prohibició no afectava els que havien rebut tonsura en edat pueril: Ll. Verd, doc. 87 (1330/02/23), 120 (1333/07/16). En d'altres poblacions com la vila de Perpinyà la possibilitat que algú hagués avançat en els primers graus de la carrera eclesiàstica també era una matèria que calia regular. Allí, a diferència de Girona, un privilegi reial, tot al·legant la davallada demogràfica posterior a l'epidèmia de pesta de 1348, consentia que els que havien estat tonsurats també podien accedir als òrgans polítics (de fet, fins i tot al consolat o executiu): Vicent GARCIA EDO (ed.), *El Llibre Vert Major de Perpinyà. (s. XII-1395)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2010, doc. 216 (1351/03/25). El mateix principi sembla que fou reprès respecte dels anomenats «clergues conjugats» a Puigcerdà dècades després: S. BOSOM i S. VELA (eds.), *Llibre de les provisions reials*..., doc. 91 (1396/03/28).

93. Així poden confrontar-se els requisits que identifiquem per Girona amb els que F. Cortiella assenyala per Tarragona al segle XV, en què, al marge de força coincidències, per contra, fins a l'any 1404 no s'admeteren juristes o notaris al servei de senyors i, més endavant, també s'exigia un mínim de deu anys de residència a la ciutat, no haver pledejat mai contra el municipi i, fins i tot, després de 1428, haver acceptat la reducció dels censals que se'n percebien: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana*..., p. 96. Per altra banda, a Manresa, des de la segona meitat del segle XIV, per tenir opcions de formar part del consell de la ciutat se n'havia de ser oriünd o haver-hi residit un mínim de cinc anys (lapse ampliat finalment a deu) i ser major de vint-i-cinc anys. Així mateix, hi tenien vedat l'accés els carnissers i els flequers, i persones amb plets oberts amb la universitat, amb deutes a favor d'aquesta superiors a 10 s., que en un període concret regissin l'escrivania pública i les de les corts dels oficials reials, n'actuessin de procurador fiscal o exercissin de procuradors d'eclesiàstics o de cavallers de la rodalia: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 229-

Ben mirat, alguns anys abans s'havien estipulat limitacions concretes motivades per moments de dificultats de la tresoreria municipal i del propi govern. En aquest sentit, el gener de l'any 1401 el rei Martí l'Humà havia proveït que ningú que degués diners a la universitat per una gestió duta a terme en nom d'aquesta o per qualsevol altra raó no podia ser escollit membre del consell ni exercir cap ofici municipal, per bé que, al cap d'unes setmanes, el mateix monarca en matisà el contingut admetent la possibilitat que fossin nomenats els que tan sols tenien pendent pagar la seva part en una talla.[94] Així mateix, sabem per referències ulteriors que, a partir d'una certa època, també esdevingué un impediment formal per accedir al consell que una persona estigués implicada en les bandositats que sovint esclataven a la ciutat, encara que potser això no es recollí mai en cap privilegi específic.[95]

Sigui com sigui, no hem de perdre de vista el fet que els candidats per ingressar al consell durant un any qualsevol constituïen, en el fons, un simple grup d'electes dins el conjunt de la comunitat política sense necessitat que abans s'haguessin postulat per al nomenament. D'aquí, doncs, que no sempre es pensés en individus plenament disposats a ser escollits consellers. Dit d'una altra manera, podia donar-se l'extrem

238, p. 420. A València, per ser conseller d'una de les parròquies en què no importava, d'entrada, la condició estamental (regien altres valors en el cas de les conselleries reservades als generosos i als menestrals) s'havia de ser natural de la ciutat o haver-s'hi integrat del tot bo i contribuint a les obligacions comunes i, a partir de 1418, haver contret matrimoni canònicament, a banda d'haver assolit la majoria d'edat, fixada en els vint-i-cinc anys: Álvaro SANTAMARÍA ARANDEZ, *El Consell General de Valencia en el tránsito a la modernidad*, València: Generalitat Valenciana, 2000, p. 53, 164. Val a dir, finalment, que, a diferència del que veiem a la ciutat de Girona, en algunes poblacions, com ara a la vila de Castelló de la Plana, s'alçaven barreres econòmiques a la participació política i es fixaven mínims de riquesa segons els padrons per a l'impost directe: Pau VICIANO, *Regir la cosa pública...*, p. 31-34.

94. Ll. Vermell, doc. 78 (1401/01/24, Barcelona), 79 (1401/03/24, Barcelona). Documentem que la segona disposició fou recordada i, en principi, doncs, complerta posteriorment diverses vegades: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1401/03/07; AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 33r-34v, 1402/05/08; AMGi, I.1.1., n. 46, f. 2r-11r, 1421/01/01.

95. L'any 1379, per exemple, s'escrivia al rei notificant-li que tres veïns tenien vincles directes amb una de les parcialitats aleshores enfrontades i, com que ja s'havien foragitat molts consellers que formaven part d'un bàndol, ara també convenia fer-ho amb els del contrari: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 4r, 1379/12/05. En l'exercici següent també es revocà i substituí algun conseller per aquest mateix motiu: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 6v, 1380/01/06. El manament *ad hoc* de l'infant Joan que ho permeté es troba a: ACA, C, reg. 1795, f. 84v-85r, 1380/01/06, Perpinyà. Anys després, en canvi, els jurats de 1431, en completar el seu exercici, prometien formar un nou consell tenint en compte el privilegi de Joan I sobre la quota de menestrals que comentarem més avall i, al marge d'això, el fet que cap dels triats no tingués deutes a la comunitat ni formés part de bandositats sense remetre, però, a cap normativa concreta: AMGi, I.1.1., n. 51, f. 2r-5r, 1432/01/01.

que la designació per un determinat càrrec polític es convertís en una circumstància més aviat imposada i no pas voluntària. Constituïa una obligació assumir un ofici com el de conseller municipal? El dret general vigent no ho contemplava i, per tant, teòricament, no, per bé que tot fa pensar que en determinades èpoques imperà una certa constricció a acceptar els nomenaments si els veïns no se les prenien des de bon principi com un honor i les assumien amb una mena de sentit de responsabilitat cívica. A Girona no es conserven disposicions particulars en aquest sentit, però sí en altres ciutats dels dominis dels reis d'Aragó.[96]

Efectivament, aquesta possibilitat no exclou que en altres ocasions (no podem assegurar si amb més freqüència o menys) hi hagués disputes per aconseguir una plaça dins del consell. En conseqüència, esdevingueren indestriables del reconeixement jurídic d'aquest organisme els mecanismes emprats per constituir-lo: en essència, com i quan s'elegien i de quina manera hi havien de quedar representats els diversos estrats de la societat local. No en va, el sistema precís amb què es nomenaven consellers (i, per extensió, la resta de magistratures) va ser un dels camps de batalla més importants en l'àmbit de la política municipal al llarg de l'època estudiada.

— Els canvis de la planta de govern entre 1345 i 1446

Tal com veiem, els dos documents de referència en l'etapa compresa entre mitjan segle XIV i mitjan segle XV foren el privilegi del rei Pere III de 1345 i el del seu successor Joan I de 1393. Pel que fa a la data

96. A tall d'exemple, el projecte de reforma impulsat per alguns sectors vinculats al govern municipal de Barcelona l'any 1386 incloïa la idea que els consellers que no prenguessin possessió del càrrec fossin sancionats amb mesures extremes com el confinament temporal. I sembla que la proposta acabà quallant, però amb unes penes menys severes: C. BATLLE GALLART, *La crisis social y económica en Barcelona*..., vol. I, p. 90-91, vol. II, doc. 8. A Perpinyà, en canvi, l'any 1350 ja s'expedí una provisió reial (segurament com a confirmació d'una d'anterior) per la qual tothom que fos elegit conseller, cònsol, missatger o per a exercir qualsevol altre ofici municipal no se'n pogués excusar; una qüestió en què tornava a incidir una missiva similar de 1363: V. GARCIA EDO (ed.), *El Llibre Vert Major de Perpinyà*..., doc. 111 (1363/11/22), 214 (1350/03/22). Pel que fa a la capital aragonesa, es coneixen disposicions reials de 1391 i de 1414 que declaren l'obligatorietat d'acceptar els càrrecs de conseller o de mostassaf sota certes penes pecuniàries: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza*..., p. 91, 106. A Manresa, segons un privilegi que l'any 1393 passà a regular el règim municipal i amb validesa, en línies generals, fins a mitjan segle XV, els jurats o membres del consell especial havien de prometre, en el moment d'accedir al càrrec, a assistir a les reunions del consell general (es preveien multes de deu sous) i, fins i tot, a no abandonar-ne les sessions sense el consentiment de la majoria: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 419.

d'elecció, el dia 1 de gener de cada any, no hi hagué mai cap canvi durant el període esmentat, tret de conjuntures concretes d'inestabilitat en què l'administració reial maldà per intervenir-hi i s'alterà el calendari habitual. Per contra, el procediment pel qual quedava definida la nòmina de membres del consell, el seu nombre exacte i la distribució entre les tres mans foren objecte de diversos canvis transitoris en el decurs de les dècades de 1370 i 1380, i definitivament modificats arran de la reforma iniciada per la reina Maria a finals del decenni de 1430 (taula 8).[97]

Recordem que el text de 1345 estipulava la configuració d'un òrgan de vuitanta membres per part dels jurats sortints. Aleshores no s'especificava res sobre el repartiment per mans, un aspecte que, en efecte, ja s'entreveia en la cèlebre provisió de Pere el Gran de 1284 i que va suscitar controvèrsia a la dècada de 1320 (ap. «Els antecedents: les demandes de la Corona i la seva incidència en l'aparició d'una administració local embrionària (1280-1340)»). Tanmateix, tres dècades més tard del decisiu privilegi de 1345, continuava en entredit. Bona prova d'això és que, el gener de 1374, el mateix Pere el Cerimoniós, sembla que per pròpia iniciativa i sense respondre a una petició concreta de representants del municipi (o almenys no reconeixent-ho obertament), volgué deixar clar quin segment de la població havia d'acollir i projectar cadascuna de les mans: «ço és per la mà major l'estament de ciutadans, e per la mà mitjana l'estament dels mercaders, e per la mà menor l'estament dels menestrals». Malgat l'aparent simplicitat de la fórmula, el perfil exacte dels components de cadascuna de les mans, així com els criteris emprats a l'hora de crear les agrupacions (de caràcter fiscal, basats en raons professionals o, potser, més probable, d'acord amb intangibles com ara la consideració social assolida dins la comunitat per cada persona o família?) no quedaren mai prou ben definits.[98] De fet, no succeïa ni a Girona ni en altres ciutats i viles de la Corona d'Aragó en què les mans constituïen la base dels processos

97. Vegeu els comentaris detallats que dedica C. Guilleré a una part de les ordinacions aparegudes entre 1360 i 1390, bo i interpretant els canvis de la planta del govern com a conseqüència d'una presumpta agitació menestral: C. GUILLERÉ, «Reacció social i agitació menestral a Girona: entorn d'un privilegi de l'infant Joan», *Diner, poder i societat*..., p. 89-100.

98. ACA, C, 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona. Vegeu l'aproximació que hi dedica C. Guilleré (*Diner, poder i societat*..., p. 71-75) amb molts paral·lelismes amb la traçada per C. E. Dufourq per a Barcelona (Charles-Emmanuel DUFOURQ, «"Honrats", "mercaders" et autres dans le Conseil des Cent au XIVe siècle» a Emilio SAÉZ *et alii.* (coord.), *La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI* (Actas del coloquio celebrado en La Rábida y Sevilla del 14 al 19 de septiembre de 1981), vol. II, Madrid: Universidad Complutense, 1985, p. 1361-1393).

electorals.[99] Val a dir, de tota manera, que en algunes localitats s'optava per circumscripcions establertes dins el nucli urbà amb finalitats administratives.[100]

99. Es regien per aquesta divisió teòrica de la societat urbana, de clara arrel corporativa i glossada per coetanis cèlebres com el menoret Francesc Eiximenis, grans ciutats com Barcelona o Perpinyà i, en certa mesura, segons detallarem, València, altres de dimensions similars a Girona com Tarragona o una mica menors com Manresa, però també en viles com Igualada o Vilafranca del Penedès. Per ordre de menció de cada localitat: C. BATLLE GALLART, M. T. FERRER MALLOL *et alii* (eds.), *El «Llibre del Consell» de la ciutat de Barcelona*..., p. 31-46; Ph. DAILEADER, *True Citizens: Violence, Memory and Identity*..., p. 156-161; V. GARCIA EDO (ed.), *El Llibre Vert Major de Perpinyà*..., doc. 212 (1346/11/16); F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana*...., p. 80-82; M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 230-231; J. CRUZ RODRÍGUEZ, «El municipi igualadí medieval»..., p. 19-58; Jordi VIDAL PLA, «Modificacions del regiment municipal a l'època moderna. El cas de Vilafranca del Penedès (s. XV-XVII)», *Pedralbes*, 13 (1) (1993), p. 429-436. Quant a la ciutat de València, cal posar en relleu algunes especificitats com ara que la petita aristocràcia —cavallers i generosos— formava part de la mà major i que la clàssica partició estamental del consell no impedia l'existència de consellers de parròquia i, de vegades, de conselleries pròpies de corporacions d'ofici: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Orígenes sociales de los tres estamentos ciudadanos en la Valencia medieval», *Estudis*, 16 (1990), p. 7-30; Á. SANTAMARÍA ARANDEZ, *El Consell General de Valencia*..., p. 43-57, 119-164, 195-212. A la capital aragonesa, els membres del consell assessor dels jurats eren elegits pels capítols de cada parròquia, si bé Ferran I introduí també una quota composta per veïns distingits d'entre tot el comú, un tret molt propi de la concepció estamental de la comunitat que impregnà igualment la reforma insaculatòria de mitjan dècada de 1440 tot i que es mantingué, però, la figura dels consellers de parròquies: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza*..., p. 83-89.

100. A Cervera, a partir de 1331 i fins a la fi de l'edat mitjana, aquests districtes s'anomenaven «*quarters*», igual que a Tàrrega, on des de l'any 1342 s'abandonà el criteri de representació social: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baixmedieval*..., p. 172-200; M. TURULL RUBINAT i J. RIBALTA HARO, «*De voluntate universitatis*....», p. 171. Fora de la Corona d'Aragó, dins la gran varietat de l'extensa Corona de Castella, s'ha demostrat que en les institucions municipals no monopolitzades per la noblesa i on el col·lectiu de *pecheros* tenia força vies d'accés es basava, sobretot al segle XIV, en les tries fetes en les *collaciones* o agrupacions veïnals de base (per exemple, a Burgos, Cuenca, Sòria o Càceres), mentre que al sud del Tajo (l'arc Sevilla-Toledo-Múrcia) tenien molta influència en la vida política local els jurats de cada parròquia urbana: José María MONSALVO ANTÓN, «La participación política de los pecheros en los municipios castellanos de la Baja Edad Media: Aspectos organizativos», *Studia històrica. Historia medieval*, 7 (1989), p. 37-94. En les viles i ciutats llenguadocianes ens consta que les que tenien un únic consell es regien per districtes dins la població, mentre que ciutats més grans prenien com a referència diverses franges socials: F. GARNIER, *Un consulat et ses finances*..., p. 198-199; Albert RIGAUDIÈRE, «Hiérarchie socio-professionnelle et gestion municipale dans les villes du Midi français au bas Moyen Âge», *Gouverner la ville au Moyen Âge*..., p. 167-214; Noël COULET, «Quartiers et communauté urbaine en Provence (XIIIe-XVe siècles)» a Monique BOURIN (ed.), *Villes, bones villes, cités et capitales: Études d'histoire urbaine (XIIe-XVIIIe siècle) ofertes à Bernard Chevalier*, Caen: Paradigme, 1993, p. 351-359, en especial 354-357. A Anglaterra, o més concretament a la ciutat de Londres, les bases constituents del consell comú del segle XIV es trobaven en els districtes (*wards* i no pas equivalents a les *parish* o parròquies): Caroline M. BARRON, *London in the Later*

Ultra tot això, fixem-nos ara en les circumstàncies que rodejaven aquesta provisió del Cerimoniós de 1374 per intentar entendre'n la resta del contingut. De fet, fou expedida a principis d'aquell any després que a les acaballes de la legislatura anterior el mateix monarca suspengués l'elecció consuetudinària prevista per l'1 de gener.[101] El motiu de la intervenció directa de la Corona en la renovació de les magistratures del municipi podia tenir a veure amb certes tribulacions recents a Girona, segons s'apuntava al preàmbul del text.[102] I, d'altra banda, no hauria de desvincular-se de l'estat d'emergència que il·lustrava la designació d'un capità per coordinar el reforç dels sistemes defensius davant l'amenaça de tropes mercenàries des del nord de les Corberes.[103]

És en aquest context excepcional, doncs, que el privilegi de 1374 incidia en un altre aspecte delicat de la configuració del consell: el seu nombre exacte de membres. Aleshores es reduí a quaranta-cinc, cada mà dividida en quinze i sense comptar els sis jurats. El monarca aprofitava l'avinentesa per enviar per carta la nòmina de les quaranta-cinc persones que calia nomenar per l'exercici iniciat feia pocs dies.[104] A més, ordenava que no havien de posar en pràctica l'elecció els sis regidors tot sols com de costum, sinó juntament amb el batlle. Finalment, de cara a escollir els nous jurats d'entre el consell constituent, s'introduïa un mecanisme d'atzar; no era així, en canvi, pels candidats a consellers en futurs exercicis, ja que el seu nom, escrit a partir de

Middle Ages: Government and People 1200-1500, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 121-146.

101. ACA, C, reg. 1090, f. 42v, 1373/12/29, Barcelona.

102. En qualsevol cas, més enllà de les bandositats entre faccions, força habituals a l'època, només ens ha estat posible trobar el rastre dels conflictes següents. Per un costat, hi ha ecos en la documentació cancelleresca d'una crida a sometent del rei i de la sortida de les hosts de les diverses ciutats i demarcacions per perseguir malfactors que havien assassinat el sotsveguer de Barcelona i agents seus, una ordre que els jurats de Girona es resistien a acatar: ACA, C, reg. 1090, f. 153r, 1374/04/24, Barcelona. Per l'altre costat, s'esmenten agabellaments o petits aldarulls lligats a la provisió de gra per a la capital gironina: Ibíd., f. 155r, 1374/04/22, Barcelona.

103. Recordem l'apartat «Les primeres incursions de companyies mercenàries (1361-1368) i l'entrada de l'infant de Mallorca (1374)».

104. No devia ser gens infreqüent aquesta pràctica dels monarques d'impulsar modificacions de la planta de govern i en la mateixa publicació dels nous criteris oferir la llista dels qui havien de passar a ocupar l'òrgan reformat. I tot això amb la demanda prèvia explícita, o sense, dels representants municipals; tanmateix, cal suposar que passava sempre arran d'algun avís o gest per part de la ciutadania local. S'entreveu en els complets capítols per al nou regiment de la ciutat de Manresa de l'any 1393, quan el rei Joan introduí en el mateix document la relació dels quatre grups de vint-i-cinc persones que haurien de formar part del consell especial del municipi durant el quadrienni successiu: M. TORRAS SERRA (ed.), *El Llibre Verd de Manresa*..., doc. 128 (1393/03/25), especialment p. 340-341.

llavors en rodolins dins bossots, constaria en una llista tancada d'electes, la qual només es revisaria, sota la supervisió conjunta de batlle, jurats i consellers, en cas de defuncions i, per tant, de la manca del mínim de 45 aspirants necessari. Per al nomenament de substituts d'entre aquesta nòmina de consellers, en canvi, s'empraria el mateix sistema de rodolins i bosses.[105] Tanmateix, la novetat que suposava el recurs a l'atzar sembla que topà amb el rebuig frontal de la majoria de sectors amb presència al govern municipal.[106]

En una clara maniobra de signe contrari per part de la cort de l'infant Joan, tot just un any i escaig després, el febrer de 1376, s'expediren unes noves ordinacions que modificaven punts essencials de les anteriors.[107] El primogènit les encarregà al jurista Jaume Monells, vicecanceller seu, però ciutadà de Girona, i aquest elaborà una sèrie de disposicions que, d'acord amb el preàmbul, pretenien revisar-ne

105. ACA, C, reg. 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona. La introducció de procediments mixtos per al nomenament de càrrecs combinant l'atzar i la cooptació pot rastrejar-se en altres poblacions catalanes durant les dècades de 1370 i 1380; per exemple, a la ciutat de Tarragona, on una provisió de l'infant Joan com a governador general del Principat, l'any 1382 i en el marc d'avalots i tensions en el que era una jurisdicció compartida entre la monarquia i l'arquebisbat, modificà els mecanismes vigents amb una combinació d'aquesta mena: E. JUNCOSA BONET, *Estructura y dinámicas de poder...*, p. 322-338. De manera similar, a la ciutat de Lleida, un privilegi del Cerimoniós del març de 1386, amb el propòsit d'esquivar les males pràctiques, avalava l'ús de boles de cera per extreure els noms dels electors de càrrecs: Joan J. BUSQUETA RIU, *Història de Lleida*, vol. III (Baixa edat mitjana), Lleida: Pagès, 2004, p. 100-106. Tanmateix, en casos com Manresa, segons una provisió reial de 1346 els consellers i jurats quan deixaven el càrrec havien de proposar una terna de substituts, el nom definitiu dels quals s'extrauria d'un bací amb boles de cera i paperets. Amb tot, en una reforma profunda de 1393 sembla que es retornà a un sistema per votacions (*a més veus*): M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*…, p. 230-231, 414, 428-429. L'estudi integrat d'aquestes reformes conegudes (i més que s'haurien de documentar i analitzar) a escala del Principat i de la Corona, emplaçades en un context polític general que s'hauria de reconstruir amb precisió, segurament aportaria claus indispensables per a la comprensió del fenomen.

106. Abans d'acabar l'any 1374 ja hi havia mostres de desencant amb el sistema. En una lletra enviada com a resposta a una missiva prèvia dels jurats, Pere III insistia que calia continuar observant les seves disposicions, per més que creguessin que aquell any la sort havia afavorit persones «insufficients»: ACA, C, reg. 1245, f. 119r, 1374/12/26, Lleida.

107. ACA, C, reg. 1792, f. 101r-103v, 1376/02/01, Girona (editat a C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat...*, p. 114-117). Encara que farien falta recerques de més abast sobre el tema, la historiografia ja ha posat en relleu la dialèctica entre les polítiques que impulsaren la cort del rei Pere III i la del seu primogènit i futur successor, Joan, amb la voluntat d'atraure diferents segments de la societat catalana. Per una visió general: R. TASIS MARCA, *Pere el Cerimoniós i els seus fills...*, p. 116-118, 156-166. S'ha detectat, sobretot, pel cas de la ciutat de Barcelona, però també se n'han entrellucat traces en l'administració d'una comunitat molt més petita com era l'aljama de jueus de la mateixa Girona. Respectivament: C. BATLLE GALLART, *La crisis social y económica en Barcelona...*, vol. I, p. 87-88; J. RIERA SANS, *Els jueus de Girona i la seva organització...*, p. 108-151.

d'anteriors, tant d'èpoques passades com de més recents. Així, s'ordenà mantenir el nombre de quaranta-cinc consellers, quinze de cada mà, per bé que s'insistia que s'havien de congregar aquests i prou, que s'inseria un matís significatiu en obrir la mà menor a grups més enllà dels menestrals *stricto sensu*, com s'afirmava que per tradició havia succeït. En cas de dubte, d'altra banda, prevaldria l'opinió dels jurats. En el fons, es volia trencar amb una de les principals novetats de 1374 tot afirmant que la representació en el govern s'havia de repartir entre mans «així com és usat antigament» i no «per estaments de ciutadans, ne de mercaders, ne de menestrals».

Altre cop aquest nou sistema fou íntegrament vigent a penes dos exercicis: la tardor de 1379 el duc de Girona i futur rei Joan I emetia una nova provisió amb què oficialitzava instruccions que uns mesos enrere ja havia donat en persona als jurats i consellers d'aquell any i que alteraven en gran mesura privilegis anteriors malgrat no revocar-los. A partir d'aleshores el consell passava a ser de seixanta membres (vint de cada mà), i comprenia també els sis jurats. A més, com havia fet el Cerimoniós tres anys abans, la primera llista de seixanta consellers la donà l'infant.[108] A més, els membres escollits haurien de romandre al consell durant un bienni, tot i mantenir-se la preceptiva renovació anual de l'ofici de jurat. Transcorreguts aquests dos anys, els regidors, acompanyats per tres representants de cadascuna de les mans, podrien elegir personalment els seixanta nous membres del consell. En cas de mort o altres impediments, els consellers serien rellevats d'acord amb el que preveia la provisió de 1376. Una puntualització important que s'hi afegia era que entre els consellers «no sien meses dos de una casa», és a dir que no podien formar part del consell dos parents directes.

L'infant Joan, tot i haver-ne enviat una a finals de 1379, el dia 4 de gener de 1380 feu arribar a Girona una nova llista definitiva dels seixanta ciutadans que havien d'integrar el consell durant els següents dos anys.[109] A més, oferia un argument prou revelador per justificar el fet d'haver ampliat, respecte de 1376, el nombre de consellers de quaranta-cinc a seixanta. Segons apuntava, la mà major en aquells darrers anys havia tingut massa poder en perjudici de la mitjana i de la menor. Fa l'efecte, doncs, que l'estratègia de la cort ducal havia variat

108. ACA, C, reg. 1795, f. 71r-72r, 1379/10/14, Perpinyà. L'infant havia sojornat a Girona des del 14 de maig fins al 9 de juny d'aquell any: D. GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant en Joan...», p. 455. La nòmina dels seixanta consellers que calia investir es documenta en la missiva que segueix a les ordinacions: ACA, C, reg. 1795, f. 72v-73r, 1379/10/14, Perpinyà.

109. ACA, C, reg. 1794, f. 215r-216v, 1380/01/04, Perpinyà.

de sentit en poc temps o, com a mínim, amb el seu discurs així ho procurava transmetre: d'impedir que la mà menor quedés sota control únicament dels menestrals, ara passava a mostrar una certa preocupació pel protagonisme excessiu de l'estament superior del consell.

De tota manera, difícilment podem interpretar aquests moviments limitant-nos a la lletra de les provisions ducals. Al darrere segur que hi havia factors més complexos lligats, per exemple, a la conjuntura financera en què en aquells moments estava immersa la hisenda gironina, enmig d'una àmplia operació de redreç del deute que havia implicat suspensions de pagues de pensions i que en molts aspectes havia estat coordinada per oficials del futur Joan I. A més, les necessitats crematístiques de la cort de l'infant devien motivar uns quants d'aquests girs, en el sentit que la negociació d'una ajuda graciosa amb els que regien aleshores el govern de la ciutat obligava a satisfer llurs interessos polítics, com a mínim durant un cert període o abans que no s'entaulés un nou acord.[110] De més a més, la intervenció d'un membre de la família reial en el funcionament de les institucions municipals constituïa sovint una arma de pressió en les demandes de donatius.[111]

Amb tot, la bateria d'instruccions a propòsit del regiment del municipi de Girona no tingué aturador, ni tampoc els aparents canvis de rumb en el projecte polític. A principis de l'any 1381, el primogènit de Pere III s'adreçava a sis veïns de la ciutat de l'Onyar perquè, davant d'uns aldarulls esmentats sense cap precisió, escollissin personalment les persones que formarien part del consell, el nombre de les quals remetia a la seva voluntat, i donava per confirmada qualsevol tria que fessin mentre hi incloguessin dos veïns el nom dels quals comunicava en la missiva.[112] El cercle de modificacions gairebé anuals sembla que començà a tancar-se a l'agost de 1383 amb una nova provisió del rei (i no del seu fill), a petició de dos síndics que li ho havien anat a demanar.[113] Aleshores es retornava al format de consell de vuitanta

110. Recordem en aquest sentit que, justament a finals de 1379, Girona atorgà a la cort del primogènit del Cerimoniós una ajuda d'11.000 s. que, a la pràctica, cobraren uns quants dels seus cortesans.

111. Vegeu l'apartat «Les demandes "encobertes": donatius graciosos, privilegis i remissions».

112. ACA, C, reg. 1759, f. 103r-v, 1381/01/06, Barcelona. El gran desgast de la tinta del registre de negocis del consell i jurats d'aquella legislatura (AMGi, I.1.1., n. 11) impedeix resseguir amb exactitud com es portà a terme la renovació impulsada pel duc. Encara que a principis d'any seguia havent-hi els mateixos jurats que l'any 1380, posteriorment sembla que foren rellevats, igual que els de consellers: AMGi, I.1.1., n. 10, f. 52r, 1381/02/14; AMGi, I.1.1., n. 11, f. 35v, data il·legible.

113. Ll. Verd, doc. 334, 1383/08/12.

membres establert pel privilegi de 1345 i es delimitava, com hem vist, el quòrum de quaranta-una persones.

Això no obstant, molt probablement de resultes de la inestabilitat política d'aquells anys, a la tardor de 1385 el Cerimoniós, al·ludint de nou a altercats a la ciutat, a la confusió que presidia el govern local i, sobretot, a la mala tria que s'havia fet dels consellers d'aquell exercici, tornà a ordenar la formació d'un consell de quaranta membres de cara al nou curs polític que començaria el gener següent.[114] I en tornava a oferir la relació de membres (que, de fet, sobrepassaven la quarantena, fins arribar a quaranta-set), els quals s'haurien de congregar i procedir al nomenament de càrrecs segons s'havia estilat sense tenir en compte les ordinacions de l'infant Joan. La continuïtat de les noves instruccions del monarca es veieren condicionades per la seva pròpia mort l'any 1387 i la successió immediata. I és que quan el Cerimoniós estava moribund, el duc havia suspès l'acta de renovació del consell que havia de tenir lloc l'1 de gener vinent, en realitat, tal com havia fet el seu progenitor un any enrere, per bé que llavors no enviava una nova llista de consellers, sinó que prorrogava el mandat dels membres investits el gener de 1386 al llarg de tota la legislatura de 1387 i fins l'abril de 1388. El dia 15 d'aquest últim mes, al·legant danys i perills d'una hipotètica elecció, designava personalment els sis nous jurats i els noranta consellers, trenta de cada mà, que els haurien d'assessorar.[115] El format de consell de quaranta membres havia tornat a quedar desplaçat per un de més nombrós. Finalment, l'any 1393, després d'un parell de dècades d'un constant ball de xifres, un nou privilegi del primogènit de Pere III, aleshores ja successor seu al tron, consolidà de manera definitiva el consell de vuitanta membres.[116]

Comptat i debatut, al llarg de tot el període estudiat la tendència més habitual fou que el consell denominat «general» tingués uns vuitanta membres. Això no obstant, tal com mostren les llistes recollides de consellers de les diverses legislatures que analitzarem, també fou habitual que els jurats sortints no nomenessin exactament

114. ACA, C, reg. 945, f. 194v-197r, 1385/10/03, Girona. És possible que la imposició fos contestada des d'alguns sectors de la ciutat i els jurats s'adreçaren al duc per consultar què es podia fer davant d'aquella novetat. Documentem la maniobra de manera molt indirecta: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11670, f. 15v, 1386/07/05.

115. S'explica a J. RIERA SANS, «Els avalots del 1391 a Girona…», p. 106-107. Cal advertir que se cita la referència documental corresponent a la designació nominal del 15 d'abril de 1388 però no de la suspensió de les eleccions de l'1 de gener de 1387 ordenada a finals de 1386.

116. Ll. Vermell, doc. 67 (1393/11/29).

vuitanta persones. Alguns cops n'escolliren i en prengueren possessió gairebé una norantena.[117] Una part de la confusió era pel fet que no s'acabà de precisar mai en aquesta època si els membres de l'executiu, és a dir els sis jurats, havien de ser comptabilitzats dins la nòmina de consellers o, per contra, n'alliberaven places. De tota manera, arran dels mecanismes incorporats per la reforma encetada l'any 1437 que comentarem més endavant, el nombre de vuitanta esdevingué molt més rígid.

Més enllà dels matisos introduïts a la dècada de 1370, la qüestió de les mans i de la seva representativitat al consell no havia quedat del tot resolta. De fet, la franja de la mà menor continuava suscitant controvèrsia. En principi, corresponia als menestrals, però no se'ls reservaven de manera formal totes les places. El rei Joan, l'any 1389, disposà que, d'entre la vuitantena de persones que integraven el consell d'acord amb privilegis anteriors, a partir de llavors era preceptiu que vint-i-set fossin elegides «ex utentibus officiis seu arte mecanica», és a dir, únicament entre els homes d'ofici o menestrals.[118] D'aquesta manera se'ls assegurava l'exclusivitat en la quota de conselleries de la mà menor. Però és que, a més, s'atorgava a les corporacions d'ofici la potestat de procedir a l'elecció dels seus propis delegats al consell. Sense identificar quines ni quantes eren les corporacions reconegudes, se'ls permetia congregar-se per separat a partir del 18 de desembre de cada any a fi que triessin quatre representants de cadascuna d'elles, que sumaven en total cinquanta-quatre persones. La relació completa que en resultés seria entregada per escrit als jurats que estaven a punt d'acabar el mandat i que el dia d'any nou havien de nomenar els nous consellers just abans de deixar el càrrec. Els magistrats, d'entre els cinquanta-quatre, en seleccionarien la meitat, o sigui vint-i-set, per ingressar al consell com a membres de la mà menor, encara que sense

117. Per citar només alguns exemples, l'any 1386 es nomenaren vuitanta-sis consellers, els anys 1411 i 1414, vuitanta-tres i vuitanta-set, respectivament, mentre que, en canvi, en legislatures com la de de 1421, 1429 o la 1412 s'arribaren als 97, als 98 i als 99 consellers, successivament (taula 15). En el cas de la ciutat de Barcelona durant la primera meitat del segle XIV, s'observa una tònica similar pel que fa al Consell de Cent, com el nom indica, en teoria, amb cent membres encara que, en realitat, força sovint uns quants més: C.E. DUFOURQ, «"Honrats", "mercaders" et autres...», p. 1379.

118. ACA, C, reg. 1895, f. 158r-159r, 1389/02/04, Montsó (document editat, juntament amb la missiva preceptiva de l'ordre adreçada als oficials reials i a les autoritats municipals de la ciutat i una altra expressament adreçada a tres prohoms locals, a CODOIN, vol. VIII, doc. 89, p. 289-292). Recordem que la seqüència d'esdeveniments que s'inicià a finals de 1386 amb la suspensió per part de l'infant Joan de les eleccions que havien de tenir lloc l'1 de gener de 1387 ha estat comentada per J. RIERA SANS, «Els avalots de 1391...», p. 106-108.

estipular tampoc el nombre de places que corresponia a cadascuna de les corporacions.[119]

La novetat, però, despertà els recels d'una part de la població gironina.[120] Podem documentar que els mateixos jurats de 1389, pocs dies abans d'acabar la legislatura, intentaren frenar l'aplicació d'aquell nou mecanisme assegurant al rei que s'estava procedint contra els privilegis de la ciutat, que era perillós «ajustar caps de mestres per fer elecció de consell e semblants actes» i, alhora, culpant els menestrals d'entorpir la subhasta de les imposicions. El rei atengué la súplica i revocà, en primera instància, les seves pròpies disposicions.[121] Per això, les corporacions hagueren d'insistir que es respectés el que havien obtingut mesos abans i sembla que el monarca tornà a canviar

119. En altres poblacions del Principat estudiades fins ara també s'ha posat en relleu que, per aquestes dates, les corporacions d'ofici guanyaren pes en els mecanismes electorals dels consells. En primer lloc, en un privilegi concedit entre 1387 i 1388 pel monarca a la ciutat de Barcelona, s'institucionalitzava l'estament dels artistes al Consell de Cent per tal de distingir els notaris, els escrivans, els especiers i altres perfils semblants de la mà menor dels mestres d'oficis. Alhora, tant aquest grup d'artistes com els menestrals serien elegits pels consellers però basant-se en les informacions prèvies i l'assessorament dels cònsols de les respectives corporacions o dels prohoms de cada ofici, si bé amb quotes variables a criteri dels membres de l'executiu: C. BATLLE GALLART, *La crisis social y económica en Barcelona*..., vol. I, p. 99-100. Així mateix, a Lleida, arran d'unes ordinacions promulgades pel rei Pere III l'any 1387, es reservaren cinc places d'un consell general de cinquanta membres (quinze de cadascuna de les tres mans) per a les diverses corporacions d'ofici de la ciutat. Se'n delimitaven una quinzena i se'ls concedia a cadascuna triar un representant en l'oportunitat que se'ls oferia segons una rotació anual (corresponia cada any a cinc corporacions) durant un trienni: R. GRAS ESTEVA, *Història de la Paeria*..., p. 194-205; Enrique MUT REMOLA, *La vida económica en Lérida de 1150 a 1500*, Lleida: Instituto de Estudios Ilerdenses, 1956, p. 171-172. Aquesta mesura de rotar les conselleries de la mà menor entre els diversos oficis probablement ja es troba en un dels exemples més precoços del reconeixement jurídic del paper dels menestrals en la configuració del consell com és el de Perpinyà, on des de 1346 se'ls assegurava per llei força protagonisme: P. DAILEADER, *True Citizens: Violence, Memory and Identity*..., p. 156-161. També sembla il·lustratiu de tot aquest fenomen el cas de Vilafranca del Penedès, on l'any 1390 el rei Joan I va atorgar un privilegi en què, trencant amb la clàssica divisió tripartita per mans, els vilatans es repartien en dotze agrupacions d'oficis de cara a designar candidats a càrrecs posteriorment elegits mitjançant mètodes d'atzar. Tot i això, és molt probable que el sistema tingués poca continuïtat: Jordi VIDAL PLA, «Modificacions del regiment municipal...», p. 430-432.

120. No oblidem que ens situem en la difícil conjuntura de finals de 1389 i inicis de 1390 marcada per la invasió dels Armanyac i la crispació de força sectors de la ciutat per la creixent pressió fiscal: ap. «Les conjuntures de malestar vinculades a la inestabilitat financera (1380-1445)».

121. Quant a una (potser no l'única) de les missives enviades pels governants municipals: AMGi, I.1.2.1., llig. 7 (reg. de 1389), f. 34r, 1389/11/23. El rei s'adreçà als seus oficials a la ciutat per impedir la celebració de les assemblees de les corporacions que havien de triar representants al·ludint a les raons que li havien indicat prèviament els jurats: ACA, C, reg. 1925, f. 29r-31v, 1389/12/21, Barcelona.

de parer, qui sap si incentivat per certes contribucions extraordinàries ja esmentades en el marc de l'entrada armanyaguesa de la tardor de 1389 i les negociacions de l'any següent que inclogueren una renovació automàtica de l'executiu al mes de juliol.[122] Així, a les acaballes de 1391, constatem que s'encetaren des d'algunes corporacions els preparatius per triar aspirants a consellers de cara a l'any 1392.[123] Finalment, l'any 1393 Joan I prengué una postura ferma i prorrogà el privilegi durant una vintena d'anys.[124]

El desembre de 1394, segurament de resultes del procés negociador per la demanda del maridatge de la infanta Joana, emetia una nova provisió amb què validava tots els privilegis vigents concedits a la ciutat, inclòs el més recent que fixava la quota de menestrals al

122. Vegeu l'apartat «L'entrada dels Armanyac de 1389-1390».

123. Sabem que els menestrals hagueren de pressionar perquè la provisió es respectés, per exemple, segons AMGi, I.1.1., n. 22, f. 24v-25v, 1390/12/06. Tanmateix, un pelleter es deplaçà a la cort reial per aconseguir que Bartomeu Sirvent, protonotari reial, recuperés el privilegi dit «dels menestrals» elaborat feia poc: Ibíd., f. 31v, 1390/12/31. A propòsit de l'aplicació d'allò disposat el febrer de 1389 a finals de 1391: AHG, Gi-02, vol. 60, f. 92v-93r, 1391/12/24. En qualsevol cas, la provisió original del rei Joan duia adjunta una missiva adreçada personalment a tres ciutadans il·lustres a qui s'encarregava redactar un memorial de les persones dels distints oficis que eren susceptibles d'integrar la mà menor, de manera que, en especial en un primer moment, tal vegada el sistema no deixà de ser controlat pel nucli de prohoms més poderós de la ciutat o, des d'una altra òptica, els cercles locals de confiança del monarca: ACA, C, reg. 1895, f. 199v-200r, 1389/02/04, Montsó (editat a CODOIN, vol. VIII, doc. 91, p. 294-295).

124. Vegeu aquest privilegi de pròrroga per vint anys a: C. Pergamins, vol. I, doc. 643, 1393/02/22, València [= ACA, C, reg. 1904, f. 213v-214r, 1393/02/22, València]. La concessió molt probablement estava vinculada a la missatgeria autoritzada des del consell de Girona el mes desembre de 1392 amb la missió de defensar els privilegis de la ciutat i la provisió corresponent a les conselleries de menestrals: AMGi, I.1.1., n. 26, f. 17v, 1392/12/07. L'obtenció del privilegi s'ha d'emmarcar, d'altra banda, en la negociació entaulada entre la Corona i els representants gironins per una contribució en relació amb Sardenya i en què, tal com hem vist, la monarquia emprà la investigació dels fets del call de 1391 com a mesura de pressió: la data d'expedició coincideix amb la remissió de penes indestriable de la proferta finalment concedida de 15.500 florins (ap. «Les demandes "encobertes": donatius graciosos, privilegis i remissions»). Tenint en compte el caràcter finalment transitori de la reforma, la provisió no es recollí en cap cartulari de la ciutat, tot i que és cert que en el privilegi expedit el mateix dia (i copiat en el segon llibre de privilegis per ordre d'antiguitat, el Llibre Vermell) amb què es prorrogava el de Pere III de 1345 s'hi incloïa la clàusula següent amb la qual s'admetia la seva existència: «novam concessionem non preiudicetur in aliquo aut etiam derogetur seu fiat lesio aliqualis privilegio vel eius ampliacioni per nos hodierna die ministralibus seu illis qui intitulantur de manu minori dicte civitatis concesso et facte, nostroque pendenti sigillo munito; immo ipsius privilegii tempore sive eo privilegio durante, ille viginti septem, de quibus in eo mencio habetur, includantur et comprehendantur in dictis octuaginta personis iuxta modum et formam precontentos»: Ll. Vermell, doc. 63 (1393/02/22).

plenari.[125] Per consegüent, s'aplicà el procediment descrit sense gairebé interrupcions exercici rere exercici fins que l'any 1412 se n'iniciaren els tràmits previs, però no es completà de cara al consell que s'havia d'instaurar per al 1413.[126] Ben mirat, llavors el termini de vint anys acabava d'expirar.[127] I segurament per aquesta raó deixà d'emprar-se el mecanisme de tria per part dels oficis i es conservà només la quota fixa a l'assemblea de vint-i-set persones de la mà menor.[128]

Al marge de les fluctuacions en el nombre de consellers i de la representativitat de l'estament inferior, ja a les acaballes del període objecte d'estudi, des de la cort reial i la del governador general de Catalunya, càrrec aleshores ocupat pel noble Joan de Corbera, s'encetà una reforma que es desenvolupà amb diferents fases entre 1436 i 1446 i

125. A propòsit de la composició que es feu per aquell maridatge: ap. «Els maridatges». Per a la provisió règia que esmentem: Ll. R., vol. II, doc. 409 (1394/12/22). Aquesta missiva devia ser el fruit, en darrera instància, d'una legació enviada davant de la cort de Joan I a Barcelona el mes d'octubre com a resposta a la demanda del maridatge per part del monarca. Per contra, el consistori gironí volia aprofitar l'oportunitat per defensar les llibertats de la ciutat i, en especial, el privilegi dels menestrals i altres afers tocants a la redempció de jurisdiccions alienades: AMGi, I.1.1., n. 30, f. 44v-45v, 1394/09/22. El nombre d'emissaris en aquella ocasió fou excepcionalment alt, de sis representants: Ibíd., f. 49v-50r, 1394/09/26.

126. Pel que fa a diversos exemples de la posada en pràctica del mecanisme descrit amb les reunions dels diversos oficis i la presentació d'una llista de candidats als jurats: AMGi, I.1.1., n. 31, f. 17r-18v, 1394/12/31; AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 24r-v, 1401/12/29. El primer cas citat de 1394 ens mostra que s'unien els oficis en funció de les agrupacions següents: la dels corders, bracers i basters; la dels sastres, pellissers i juponers; la dels teixidors; la dels picapedrers i fusters; la dels blanquers; la dels sabaters; la dels ferrers i argenters; i, en darrer lloc, la dels bossers, albadiners, mercers i vidriers. Comparant la relació amb la de dos anys després, però, sospitem que aquestes no eren totes les agrupacions existents, ja que se'n repeteixen algunes, per bé que se n'esmenten d'altres al mateix temps: la dels blanquers; la dels teixidors i flassaders; la dels escrivans i procuradors; la dels bossers, albadiners, mercers i vidriers; la dels sastres; la dels picapedrers; la dels hostalers; la dels ferrers; la dels sabaters; la dels paraires, i la dels especiers: AMGi, I.1.1., n. 32, f. 53r-55v, 1396/12/27.

127. La que segurament fou l'última vegada que se celebraren aquestes reunions: AMGi, I.1.1., n. 42, f. 99r, 1412/12/29. Per l'exercici següent només documentem que el pregoner municipal cobrà la crida en què s'instava els menestrals a escollir consellers segons la concessió reial que comentem, per bé que potser tot just es tractava precisament del pregó de finals de 1412: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 18, reg. 3, f. 66r, 1413/12/29.

128. Vegeu un exemple de la conservació de la reserva de vint-i-set conselleries per a menestrals tot remetent a la provisió de 1389 i no a l'ampliació per vint anys de 1393: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 2r-6r, 1424/01/01. A l'època moderna, almenys en teoria, la quota seguí respectant-se fins a una reducció del nombre total de consellers fins a seixanta l'any 1654: Xavier TORRES SANS, «El municipi de la Casa d'Àustria: insaculació i aristocratització (segles XV-XVII)», *El govern de la ciutat (I): De la Gerunda romana (segle I aC) a la Girona borbònica (segle XVIII)*, Girona: Ajuntament de Girona, 2011, p. 115-131, p. 121; Joan BUSQUETS DALMAU i Antoni SIMON TARRÉS, *Girona al segle XVII*, Quaderns d'història de Girona, Girona: Ajuntament-Diputació de Girona, 1993, p. 30-31.

que ha estat ben estudiada per S. Sobrequés.[129] A finals d'aquest primer any el governador es presentà a la ciutat amb lletres de comissió de la reina Maria i l'ordre d'investigar l'equip de govern i, en definitiva, de vigilar de prop com es duia a terme l'elecció de l'imminent 1 de gener. Malgrat l'oposició dels jurats, Joan de Corbera aconseguí implantar el mètode que teòricament havia dissenyat la reina en tant que lloctinent del seu marit.[130] El nou sistema ampliava el nombre de candidats que podrien escollir els magistrats dimissionaris a quaranta per a les mans major i mitjana i a cinquanta-dos la menor, alhora que es recuperaven mecanismes de factor aleatori similars als de la dècada de 1370 per a escollir magistrats, si bé ara també per extreure el nom dels membres definitius del consell que havia de comptar amb vint-i-set persones de cada mà.[131] Per tal que el procediment tingués validesa els anys següents, es requerí que la reina n'estengués privilegi, cosa que feu al cap de pocs dies. Tanmateix, topà de nou amb les resistències de molts ciutadans i, fins i tot, el suport que aquests reberen dels síndics del braç reial, els quals consideraven l'afer com una ingerència reial inadmissible i el denunciaren com a greuge a les Corts aleshores en curs a Barcelona.[132]

En un clima certament tens, en l'elecció de 1438 s'acatà el nou sistema, però amb un protest al qual s'adheriren molts consellers. I els cinc anys subsegüents prosseguí, encara que, per alguna raó que se'ns escapa, s'acabaren designant sempre vint-i-set consellers respectivament per a les mans major i mitjana i, en canvi, vint-i-sis per a la

129. S. SOBREQUÉS VIDAL, «El régimen municipal gerundense…», p. 165-234.

130. Cal no perdre de vista que el governador general recorregué a fortes pressions per aconseguir imposar-se als edils gironins. Hi ha referències que apunten al fet que arribà a plantar forques davant la casa del consell per «metre terror» als jurats: Flocel SABATÉ CURULL, «Les fourches patibulaires en Catalogne au bas Moyen Âge», *Criminocorpus*, *Revue hypermédia, Histoire de la justice, des crimes et des peines*, 8 (2016), p. 1-34. També disponible en línia a: <http://criminocorpus.revues.org/3062>; [Consulta: 19 novembre 2016], DOI: 10.4000/criminocorpus.3062.

131. AMGi, I.1.1., n. 53, f. 81r-86r, 1436/12/31; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 2r-8v, 1437/01/01.

132. Ll. Vermell, doc. 102 (1437/01/09, Barcelona). Sobre el debat que es plantejà a les Corts l'any 1437 i, alhora, alguns matisos a la interpretació clàssica de Sobrequés de tot el procés d'implementació de la insaculació a Girona, vegeu: J. FERNÀNDEZ TRABAL, «De prohoms a ciutadans honrats..», p. 352-354, 360-362. És interessant la coincidència cronològica d'aquest episodi de Girona amb les confrontacions que es produïren a Tarragona durant les mateixes dates, si bé allí en el marc d'un conflicte de llarga durada derivat de la jurisdicció compartida entre el rei i la mitra tarragonina: E. JUNCOSA BONET, *Estructura y dinámicas de poder...*, p. 357-378. Tot plegat ens alerta de la necessitat d'estudiar de manera conjunta conflictes en aparença locals, per bé que, a la pràctica, potser eren de més abast.

menor.[133] A més, com exposa Sobrequés, els censos previs no respectaven el nombre de membres futurs que dictava el privilegi expedit l'any 1437, de manera que, d'acord amb el mateix autor, els jurats sortints continuaven exercint un gran control sobre la llista d'aspirants a accedir al consell. En cadascuna de les eleccions anuals hi hagué conflictes, els quals culminaren l'any 1443 quan el col·legi de sis jurats quedà partit en dos bàndols a l'hora de confegir la nòmina de candidats i es denuncià que s'hi havien introduït ciutadans amb incompatibilitats manifestes per ser designats consellers. La reina, en tant que lloctinent del monarca, tornà a intervenir en el procediment i dissenyà de manera unilateral un nou equip de govern.

Així i tot, els problemes reaparegueren a la fi d'aquell mateix exercici i es gestà una enèsima reforma que feu allargar el mandat dels jurats de 1444 fins a l'abril de l'any següent. El nou procediment electoral entrà en vigor a principis de 1446 i la seva principal aportació consistia a apartar encara més de la supervisió dels jurats que acabaven mandat la llista d'aspirants per al següent, en la mesura que se cedia la facultat de redactar-la a una comissió electora paritària de nou membres configurada a partir dels consellers cessants. En contrapartida, el nomenament final tant dels membres del consell de vuitanta com dels jurats i de la resta d'oficis continuava regit per l'extracció atzarosa de butlletes. A despit de les modificacions realitzades, durant força temps la ciutat seguí agitada per les bandositats i per alteracions amb una gran virulència que implicaren també la menestralia i els pagesos de la rodalia. Davant d'això, l'any 1456 el lloctinent del rei, Joan de Navarra (el futur monarca Joan II d'Aragó), presentà la proposta d'implantació definitiva del mètode insaculatori i, encara que amb pocs defensors, el consell general l'aprovà. Quedà sancionada en forma de privilegi l'any 1457, i entrà en vigor l'any 1458.[134] El flamant sistema potser tampoc

133. AMGi, I.1.1., n. 54, f. 87r-94v, 1438/01/01; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 2r-9v, 1439/01/01; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 54r-60v, 1440/01/01; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 2r-10v, 1441/01/01; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 54r-61r, 1442/01/01; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 166r-167r, 1343/01/21. Caldria veure, doncs, l'aplicació pràctica de la quota de vint-i-set consellers de la mà menor que fixaven la provisió de 1389 i el privilegi de 1393 al llarg de les dècades posteriors a la fi d'aquest estudi.

134. La introducció dels mètodes insaculatoris arreu de la Corona d'Aragó ha estat un tema tradicional d'interès per la historiografia dedicada a l'edat moderna sobretot, per tal com esdevingué un punt de partida bàsic per als règims municipals de l'època dels Àustria, és a dir, els existents fins a principis del segle XVIII. Pel que fa al cas de Girona, vegeu les encertades reflexions de X. Torres en el sentit que caldria revisar la idea que la pràctica insaculatòria era absolutament innovadora i tingué conseqüències dràstiques: X. TORRES SANS, «El municipi de la Casa d'Àustria...», p. 115-131. Queda, de moment, com a obra de referència per al Principat que sintetitza molts estudis de cas

contribuí a millorar excessivament la situació, tal com, de fet, s'entreveu en la informació sobre l'etapa posterior, ja a la vetlla de l'esclat de la guerra civil, que aporta el propi S. Sobrequés.

Malgrat les diverses reformes de la planta del govern al llarg del darrer terç del segle XIV i de les dècades centrals de la centúria següent, el fet que la presa de possessió del càrrec de conseller havia d'anar acompanyada de jurament no va posar-se en entredit. En efecte, la designació no tenia validesa fins que no es prestava homenatge a un dels oficials jurisdiccionals que representava el rei en el districte, en general al batlle (un aspecte, no obstant això, que segurament canvià a la dècada de 1440). A banda de garantir lleialtat i honradesa en l'exercici del càrrec, així com en la tria que havia de conduir a l'elecció dels diversos magistrats locals, a partir de finals de la dècada de 1370 l'acte de jurament també comportava assegurar el compliment de les ordinacions dictades per l'infant Joan sobre el funcionament de la hisenda local.[135] Amb tot, a la pràctica, entre que es publicava

previs i exposa les debilitats de les tesis romàntiques i anti-Trastàmara que incidien en els perjudicis de la ingerència reial d'autors com Ferran Soldevila així com de les que defensaven la capacitat pacificadora i redreçadora de les mesures que encapçalava l'obra de J. Vicens Vives: J. M. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans...*, p. 47-116. Pel que fa al regne de València, vegeu, entre d'altres: David BERNABÉ GIL, *Privilegios de insaculación otorgados a municipios del reino de Valencia en Época Foral*, Alacant: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert-Diputació, 2012. Respecte del d'Aragó: M. Isabel FALCÓN PÉREZ, «La introducción del sistema insaculatorio para la provisión de cargos municipales en Aragón», *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona, La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo, Nàpols, setembre de 1997*, Nàpols: Comune di Napoli–Paparo Edizioni, 2000, vol. I, p. 253-276. Val la pena destacar, així mateix, l'èmfasi de R. Narbona, en una perspectiva de conjunt de la insaculació arreu de la Corona, en el fet que les ordinacions insaculatòries afavorien matrícules tancades d'electes amb qualitats i rangs tipificats per optar a determinats càrrecs també objecte d'una marcada graduació, de manera que es retirava gran part del poder dels consells com a planter de magistrats: R. NARBONA VIZCAÍNO, «Algunas reflexiones sobre la participación vecinal…», p. 126-127, 135-136. Per a un estudi del cas concret de Castelló de la Plana en què, després d'un perspicaç balanç historiogràfic, es planteja una hipòtesi per a la introducció del sistema insaculatori vinculant-lo a l'interès de la monarquia i dels creditors censalers per garantir l'estabilitat de la hisenda local: P. VICIANO, *Regir la cosa pública...*, p. 255-260.

135. Pel que fa a les ordinacions de 1377: ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 302-306). Quant al mecanisme del jurament per part dels oficials dels municipis a la Catalunya baixmedieval i moderna, en especial a propòsit del cas de la Barcelona del segle XV: Montserrat BAJET ROYO, *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons el dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII): Edició de la «Forma i pràctica de celebrar els juraments i les eleccions a la ciutat de Barcelona en el segle XV»*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2009. Es pot constatar, amb lleus matisos, la concreció d'aquestes pràctiques en el llibre de sessions del consell de la ciutat de Barcelona del segle XIV: C. BATLLE, M. T. FERRER *et alii* (eds.), *El «Llibre del Consell» de la ciutat de Barcelona....*

la relació dels nous ocupants de càrrecs i es constituïa oficialment el consell i els òrgans que n'emanaven podien arribar a passar setmanes o, fins i tot, mesos.[136]

Un altre aspecte que val la pena tenir en compte a propòsit de la constitució del consell anomenat general de la ciutat de Girona és que no existia cap limitació formal a la perpetuació en aquest òrgan, llevat de les provisions d'efecte només temporal de 1370.[137] És a dir, un individu podia ser elegit dos anys seguits o més per a exercir de conseller.[138] Com veurem, tanmateix, les condicions eren diferents en els càrrecs electes de renovació anual, en especial el de jurat, en què sí que hi havia un termini mínim de vacació.

— Les comissions extraordinàries de consellers assessors o adjunts dels jurats

Fins ara només ens hem referit a dos òrgans plenament consolidats en la maquinària política del municipi de Girona de mitjan segle XIV: el consell (en general de vuitanta membres) i la juraderia (o col·legi de sis jurats). En efecte, en el cas i l'època que analitzem no cristal·litzà cap altra estructura de govern intermèdia o paral·lela. I això a diferència del complex entramat de consells de la ciutat de Barcelona

136. Reflecteixen aquesta possibilitat provisions reials com les concedides l'any 1384 o, en especial, l'any 1416, després de la queixa que molts consellers postergaven el seu jurament i «per firmes iuris et alia subterfugia indebite se excusant». Respectivament: ACA, C, 1798, f. 89v-90v, 1384/07/15, monestir de Pedralbes; Ll. Vermell, doc. 94 (1416/10/12).

137. En concret, l'expedida per Pere III l'any 1374 estipulava que durant tres anys un ciutadà que acabava d'ocupar el càrrec de jurat no podia tornar a ser conseller, ni per tant aspirar a cap magistratura; havia d'esperar, doncs, al cinquè any des que expirava el seu mandat dins l'executiu: ACA, C, reg. 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona. La de l'infant Joan I també impedia repetir en l'ofici de jurat durant dos anys, però, com a contrapartida, permetia als jurats sortints romandre al consell: ACA, C, reg. 1795, f. 71r-72r, 1379/10/14, Perpinyà. Segurament és la tònica que acabarà prevalent: la limitació de dos exercicis per perpetuar-se a la juraderia, però, en canvi, cap per formar part del consell general en legislatures consecutives.

138. A la vila de Cervera, després de diverses reformes culminades l'any 1331, no es contemplava formalment cap període de vacació per a l'elecció com a conseller, si bé la pràctica demostra una certa aplicació de disposicions de l'any 1316 que fixaven un termini mínim de quatre anys entre dues conselleries, cosa, però, que mai no es tingué en compte per a l'accés a càrrecs de govern distints: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval*..., p. 609-612. Contràriament, en altres ciutats de la Corona com Saragossa, des de finals del segle XIV calia respectar un any de vacació per retornar al consell: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza*..., p. 92. És possible que al regne de València regís un fur que obligava cada any a la renovació completa dels consells municipals: J. A. BARRIO BARRIO, «Las élites políticas urbanas en la gobernación de Orihuela...», p. 796.

o, fins i tot, de l'estratificació en tres nivells (regidors, consell estret o particular i consell més general) que es detecta al llarg dels segles XIV i XV en poblacions com Lleida, Manresa o Cervera.[139] Tot plegat deixant al marge l'exemple de poblacions més petites en què la idea primigènia de consell general potser no s'havia perdut del tot i podien seguir convocant-se de manera extraordinària el conjunt de caps de casa.[140]

---

139. Quant a Barcelona i a l'articulació de consells reduïts des de principis del segle XIV, vegeu C. BATLLE i M. T. FERRER *et alii* (eds.), *El «Llibre del Consell» de la ciutat de Barcelona...*, p. 21-25. A la ciutat de Lleida, arran d'una reforma de 1386, el nombre de membres del consell general (fins aleshores s'ha demostrat que era vertaderament massiu) quedà reduït a cinquanta, alhora que es creà un consell particular de vint-i-dos consellers, al marge de la possibilitat que s'organitzessin comissions especials o prohomenies per a afers concrets: R. GRAS ESTEVA, *Història de la Paeria...*, p. 62-64, 74-75; Joan J. BUSQUETA RIU, *Història de Lleida...*, p. 104-105; Max TURULL RUBINAT, «Rafael Gras y de Esteva y el estudio del municipio medieval en Lérida», *El gobierno de la ciudad medieval...*, p. 201-212, en especial, p. 209-210. A Manresa, amb força continuïtats amb sistemes anteriors, a partir del 1393 es disposà per privilegi reial la creació d'un consell de cent ciutadans que nodriria, respectivament, un consell general de setanta-cinc membres (amb competències centrades en grans temes com les emissions de rendes, les propietats del municipi o l'elecció dels càrrecs de mostassaf, racional i clavari), un anomenat especial de vint-i-cinc jurats (realment amb tot el poder efectiu) i, alhora, els quatres consellers que encapçalarien el govern de la ciutat: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 414-427. Quant al cas de Cervera, per bé que, des de principis del segle XIV diversos privilegis fomentaven el poder del consell de prohoms, complementari a un consell restringit de 20 membres, en la presa de decisions per part de l'executiu o paeria, unes ordinacions de 1421 promulgaren, davant la inoperància demostrada fins aleshores pel col·lectiu de consellers, la instauració d'un consell de seixantena per a l'elecció de certs càrrecs, l'autorització de donatius i gràcies o de l'inici d'accions en nom del comú. I, a més, per sota d'aquest consell se'n creava un de 100 membres, si bé amb unes funcions i una transcendència molt menors: M. TURULL RUBINAT i P. VERDÉS PIJUAN, «Gobierno municipal y fiscalidad en Cataluña...», p. 507-530, en especial 526-530. A Tàrrega, a semblança de Girona, la principal transformació en aquest sentit fou la conversió, l'any 1369, d'un consell que se seguí denominant general en un òrgan d'accés restringit que integrava, entre d'altres representants, els 4 paers i els 20 membres d'un consell ordinari: M. TURULL RUBINAT i J. RIBALTA HARO, «*De voluntate universitatis*....», p. 176-181.

140. Pel que fa a d'altres poblacions de dimensions més reduïdes, com Castelló d'Empúries o Igualada, el grau de jerarquització dels òrgans polítics també era distint, ja que hem d'insistir en la idea que a la Girona de mitjan segle XIV el consell que es denominava general ja era molt lluny d'una assemblea de tots els caps de casa, de manera que seria equivalent, per exemple, al consell "secret" de la vila empordanesa reduït a una quarantena o vintena de persones que, juntament amb els quatre cònsols, constituïa el govern efectiu en detriment d'un consell general que només es reunia de forma esporàdica. A Igualada també hi havia, d'entrada, un veritable consell general que perdé atribucions a favor d'un consell reduït, sancionat legalment l'any 1365 (si bé de forma definitiva no fou fins a 1381). Això no obstant, el consell general continuaria sent requerit quant calia endeutar-se en nom de tota la comunitat. Sobre ambdós casos, vegeu, respectivament: J. PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán...*, p. 532-533; Albert COMPTE FREIXANET, *Castelló d'Empúries: el centre històric, Empuriabrava, Parc Natural dels Aiguamolls*, Castelló d'Empúries: Ajuntament, 1995, p. 38-39, 50-52; J. CRUZ RODRÍGUEZ,

Això no significa, tanmateix, que tot el consell actués sempre en bloc. Segons apuntàvem i veurem a bastament més endavant, de vegades no es trobà la resposta necessària quan urgí convocar-lo o en determinades circumstàncies resultà complicat assolir un mínim d'assistents. Però, a més, no sembla que l'assemblea plenària de bastants desenes d'individus fos la fórmula desitjada en totes les situacions. Per aquesta raó, no fou rar que, bé per iniciativa del propi consell, bé per petició expressa dels jurats, l'executiu es rodegés d'una comissió temporal d'assessors, emanada del propi col·lectiu de consellers de l'any corresponent i generalment paritària, és a dir, amb representació de totes tres mans. D'aquesta manera passaven a considerar-se adjunts dels jurats per a uns temes més o menys concrets i sense necessitat que el consell al complet aprovés el que decidissin.[141] La intenció de respectar les quotes estamentals pertinents suposà que es formessin grups normalment de sis, nou o dotze membres, i en casos molt excepcionals quinze.

Trobem la traça de comissions de prohoms que col·laboraven amb els jurats per prendre determinades decisions a la dècada de 1360.[142] Això no obstant, foren especialment freqüents a partir de la dècada de 1390 i dels primers anys del segle XV, coincidint amb una de les etapes que considerem de transició en l'evolució de l'endeutament i de la hisenda del municipi. Aquests grups d'adjunts escollits entre les tres mans hagueren, doncs, d'ocupar-se, juntament amb els jurats, d'adaptar els valors de les imposicions a la nova realitat econòmica, de cercar noves formes de finançament (com préstecs o la licitació d'anadiments d'imposicions), de trobar la manera d'alleugerir les càrregues que oprimien les arques locals o d'executar els deutes a favor d'aquesta institució que s'havien anat acumulant.[143]

«El municipi igualadí medieval..., p. 23-29. En d'altres territoris de l'Occident europeu com les viles del Migdia francès també coexistien les assemblees extraordinàries de caps de casa amb un o més consells de caràcter restringit: F. GARNIER, *Un consulat et ses finances*..., p. 194-195.

141. Per norma general, segons les actes conservades, no s'especificava d'on partia la iniciativa de crear una comissió, però hem de suposar que, tot i que potser no fos una idea inicial seva, sempre feia falta el consens previ dels jurats per dur la proposició al consell i perquè es resolgués amb èxit. Una prova *a contrario* d'això la trobaríem l'any 1418, quan foren dos membres del consell els que sol·licitaren nomenar una comissió i, per la presumpta falta d'interès dels jurats, la petició molt probablement no fou atesa: AMGi, I.1.1., n. 44, f. 24v-27r, 1418/07/29.

142. Aleshores havien de ser sis (i explícitament dos de cada estament) i discutir sobre com finançar 25.000 s. del donatiu repartit via fogatge de les corts de Cervera de 1359 en el marc de la guerra amb Castella: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, s. f., 1360/11/16.

143. Successivament: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 42v-46r, 1391/11/15; AMGi, I.1.1., n. 32, f. 19r-v, 1396/08/18; AMGi, I.1.1., n. 33, f. 12r-v, 1397/03/17; AMGi, I.1.1., n. 36, f. 97r-98v, 1403/03/26; AMGi, I.1.1., n. 48, f. 42r-43v, 1426/09/21.

Un altre aspecte potser mai del tot aliè a les dificultats financeres que també abordaren alguns assessors d'aquests anys fou la conflictivitat social en forma de bandositats.[144] I, ja en l'etapa final de l'anàlisi, se n'escolliren per motius de tota mena, com ara per a la important obra de millora de la llera del Ter; per oposar-se al projecte de constitució d'un virregnat a la ciutat l'any 1426; per organitzar la botiga de forment del municipi; per enviar nuncis a renegociar amb la reina Maria el nou sistema d'elecció que des de la cort i la governació general de Catalunya s'havia volgut implantar a Girona a partir de l'any 1436; o, en darrer lloc, per procurar per la defensa de la ciutat quan dos anys després s'albirava una enèsima entrada de companyies mercenàries del regne de França.[145]

Durant les dècades inicials del segle XV, el fet que, en alguna ocasió puntual, els adjunts s'escollissin en el mateix acte de renovació de magistratures de l'1 de gener podia fer intuir que la seva figura acabaria institucionalitzant-se. En realitat, però, avançada la centúria això no succeí i no deixaren mai de ser comissions *ad hoc* que es dissolien una vegada resolt l'afer que les motivava.[146] Amb tot, és cert que s'hi recorregué amb molta freqüència en aquesta etapa.[147] D'altra banda, les

144. AMGi, I.1.1., n. 40, f. 12r-18v, 1407/01/27.

145. Per ordre de menció: AMGi, I.1.1., n. 40, f. 12r-18v, 1407/01/27; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 5v-6r, 1434/01/01; AMGi, I.1.1., n. 48, f. 9v, 1426/01/06; AMGi, I.1.1., n. 50, f. 78r-79v, 1431/06/08; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 22r-25v, 1437/04/06; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 112v-113v, 1438/10/30. Val a dir, a més, que a partir d'aproximadament 1425, davant la necessitat de revisar de nou les bases tributàries de l'administració local, es tornaren a designar adjunts amb la missió de reajustar les tarifes de les imposicions i, sobretot, valorar com calia procedir amb les restes dels preus dels arrendaments: AMGi, I.1.1., n. 51, f. 22r-23r, 1432/02/29; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 66r, 1435/05/03. En efecte, a part dels aspectes fiscals i financers, les comissions pogueren ocupar-se de temes molt diversos. Cal tenir present, en aquest sentit, les diverses modalitats de comissions que estableix M. Turull a partir de l'exemple de Cervera, en concret, comissions d'estudi, amb capacitat decisòria, amb representativitat política, de suport institucional, de seguiment i de representativitat institucional: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 221.

146. A la Tarragona del segle XV, per exemple, tampoc no es documenta que comissions paritàries similars tinguessin continuïtat més enllà d'allò que les impulsava i, fins i tot, es considera que perderen importància amb posterioritat a la dècada de 1410: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 163-164.

147. Se'n nomenà una el mateix dia de ninou, a tall de mostra, l'any 1405: AMGi, I.1.1., n. 33, f. 48 bis, 1405/01/01. De cara a constatar la major profusió de les comissions d'adjunts al llarg de la primera meitat del segle XV, vegeu la nota 145. Podem afegir-hi que, a partir d'aproximadament 1435 i fins 1443 (un dels darrers exercicis estudiats), es nomenaren prohoms adjunts per distintes qüestions cada any. A tall de mostra, AMGi, I.1.1., n. 55, f. 11r-12v, 1439/01/15; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 28r-30v, 1439/08/19; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 86v-88r, 1440/10/06; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 22r-v, 1441/01/27; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 67v-68v, 1442/02/21.

comissions es regien pel principi ternari dels estaments a l'hora de ser formades, encara que, si alguna franja social havia d'acabar tenint-hi més pes, foren la superior i la mitjana i no pas la menestralia.[148]

En resum, la raó per la qual s'aïllava aquest grup d'assessors dels jurats de la resta del consell era, en principi, la d'assegurar més operativitat de les institucions de govern municipal i agilitar, doncs, tràmits que amb sessions de tot el conjunt del plenari s'haurien allargat massa. Fins i tot, algun cop es manifestà obertament que tot plegat podia representar un inconvenient per als seus membres, com s'assegurava, l'any 1435 quan s'atorgava potestat als jurats per nomenar adjunts «ad tollendum vexaciones et fatigaciones quas dicti probi homines de dicto consilio persepe paciuntur de interessendo concilio generali».[149] En efecte, a les dècades de 1420 i 1430 les comissions no es dissenyaven des del conjunt de l'assemblea, sinó que, malgrat nodrir-se de consellers en ple exercici, s'acostumava a cedir la facultat electora als jurats. Estem, per tant, davant una mostra palpable de traspàs temporal de competències a l'executiu, fenomen cada cop més freqüent en aquest període.

Els jurats o el cap del govern municipal

Com hem vist, l'existència d'un grup d'habitants preeminents de la ciutat amb la potestat de governar-la en consonància i tot col·laborant amb els oficials del rei es dedueix de la referència més reculada al paper que tenia la comunitat urbana en la seva pròpia administració de l'any 1284. En qualsevol cas, a les dècades de 1330 i 1340 trobem del tot consolidat el col·legi de sis jurats o regidors que encapçalava el govern municipal i que, sovint, n'esdevenia l'únic cap visible. Les funcions dels jurats pivotaven entre representar la universitat davant distintes instàncies de poder, vetllar pels drets i privilegis adquirits, executar els acords presos pel consell i exercir un cert control sobre la caixa comuna, és a dir, l'administració financera local que cristal·litzà a la dècada de 1360.

148. En aquest sentit, per exemple, l'any 1404, tot i respondre probablement a una tria que s'havia hagut de realitzar entre les tres mans, dos dels tres prohoms adjunts pertanyien a la mà major i l'altre a la mitjana: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 102r, 1404/10/09. Per contra, l'any 1425 tots sis adjunts formaven part de l'estrat dels ciutadans més distingits: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 102r-v, 1425/11/16. Així i tot, en les comissions més habituals de les dècades finals del període que estudiem no s'acabà perdent mai la representativitat de les tres mans. Vegeu, per això, diverses referències de les dècades de 1420 i 1430 de les notes anteriors.

149. AMGi, I.1.1., n. 52, f. 76v-77v, 1435/08/31.

— Les atribucions de la juraderia: entre la supervisió del consell i la unilateralitat

En efecte, resulta difícil determinar si el col·legi de jurats preexistí a un consell com el que tan sols a partir de 1345 quedà perfectament institucionalitzat i limitat a vuitanta membres. Es fa encara més complicat establir si la preeminència jurídica de l'executiu sobre aquest òrgan corporatiu era reconeguda o, per contra, es considerava la juraderia una simple emanació del consell en tant que organisme successor de la reunió de tots els habitants de la ciutat i, per tant, dipositari original de la capacitat política de la comunitat. D'una banda, hem intentat mostrar que en general s'admetia que en el consell residien la majoria de prerrogatives del govern local, com ara, la facultat electora o la d'acordar mesures de tipus molt divers dins el marc de competències del municipi. De l'altra, tanmateix, tot revisant el paper que tingué a Girona la reunió de vuitanta consellers al llarg de la segona meitat del segle XIV i de la primera del següent, s'entreveu que l'execució dels projectes pactats al consell anava sempre a càrrec del col·legi de sis jurats i que, a més, la major part de fases que transcorrien entre que es formulava una proposta al plenari i es posava a la pràctica, a mesura que avancem en el període d'estudi passaren sota control exclusiu dels regidors. Aquest procés, tanmateix, no seguí mai una evolució totalment lineal.

Podem considerar que, a la dècada de 1340, el col·legi de sis magistrats que coronava el govern municipal, després de canvis progressius des de finals del segle XIII, s'havia consolidat definitivament. Així, a través d'una referència indirecta, confirmem que aquests jurats eren nomenats anualment i que, en concret, eren escollits per sis prohoms designats per «tota» la *universitas* reunida al convent dels framenors. Sabem també que el traspàs de poders entre jurats incloïa el ritual d'entregar la caixa comuna, el segell i els privilegis de la ciutat («tecam comunem, sigillum, privilegia dicte civitatis et alia que per iuratos dicte civitatis debent teneri et regi»).[150] Tots tres objectes simbolitzen bé les que devien ser les funcions principals dels jurats; per ordre invers en què s'enumeren: representar la comunitat, garantir el compliment dels seus privilegis i executar directrius polítiques, i, finalment, regir la hisenda local. Fixem-nos primer en les implicacions d'aquesta darrera tasca.

150. Es dedueix de la confirmació instada a l'infant Jaume com a procurador del seu germà, el rei Pere III, de l'elecció per a l'any 1341, en la qual hi hagué discòrdia per qui havia d'ocupar una de les dues places reservades a la mà mitjana: Ll. R., vol. I, doc. 134 (1341/02/05).

En efecte, els jurats eren al capdavant de l'administració financera municipal que es consolidà a mitjan segle XIV: eren ells els principals responsables de posar en marxa la maquinària tributària i financera que la ciutat havia anat creant a mesura que la monarquia havia traslladat a les corporacions locals bona part dels costos de finançament de la guerra i d'altres empreses. En definitiva, els pertocava, normalment amb l'assessorament de diversos consellers, establir la via (o les vies) per la qual es respondria a una determinada demanda fiscal, és a dir, mitjançant el repartiment d'una talla, l'aplicació d'impostos indirectes o el recurs al crèdit.[151] A més, nomenaven els talladors o responsables de taxar els contribuents en una talla i els col·lectors encarregats d'aplegar-la, alhora que arrendaven les imposicions. Així mateix, es constituïen com a deutors principals en concertar *mutua* o vendre rendes per a la ciutat, com succeí a partir de 1343.[152]

Amb el pas dels anys, a més, els jurats acabaren transferint algunes tasques a individus aliens a l'òrgan de govern de la juraderia. I, així, nomenaren, juntament amb els consellers, d'altres prohoms que se n'havien d'ocupar. Aquesta novetat coincidí amb l'etapa que els instruments fiscals i les estratègies financeres al servei del govern municipal requeriren més dedicació, és a dir, arran de la prolongació dels períodes de percepció de les imposicions llevades a la ciutat i, com a conseqüència de l'augment del volum de deute i de la nòmina de creditors del municipi, l'increment del nombre de pagaments per satisfer.

Amb tot, això no significà que perdessin el control sobre aquestes operacions i els que les executaven. Les vigilaven de prop en col·laboració amb tot el consell de vuitanta membres o, segons es documenta sovint, també amb independència de la resta d'òrgans de govern. En aquest sentit, els jurats, pocs dies abans d'expirar el seu mandat, continuaren ocupant-se personalment de posar a subhasta les imposicions que calia recaptar durant l'exercici següent, la qual cosa es repetí de manera invariable fins a la fi del període estudiat.

Mereix una menció a part la figura del clavari dels jurats, el càrrec que s'afermà en consolidar-se l'administració financera municipal

151. Per exemple, a principis de 1344, jurats i consellers es reuniren per trobar la manera de pagar el donatiu promès al rei per a l'execució contra Jaume de Mallorca i nomenaren per això sis prohoms (dos de cada mà) per ajudar els jurats a decidir «per quam viam et per quem modum levabitur et imponetur ipsa adiuta (...) scilicet per talliam vel per imposicionem aut aliam»: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 1, f. 66v-67r, 1344/03/31.

152. Per a un exemple de cada tasca: AMGi, I.1.2.1., llig. 4, reg. 2, f. 45r-47v, 1341/07/06; Ibíd., f. 83v-84v, 1341/09/26; AHG, Gi-06, vol. 33, s. f., 1343/04/17.

i que derivava de la funció de regir els comptes assumida per un dels sis membres de la juraderia, de manera regular des de, com a mínim, el decenni de 1340 i, extraordinàriament, des que la comunitat, a les acaballes del segle XIII, començà a gestionar en campanyes esporàdiques la recaptació fiscal a la ciutat. Fins a la fi de l'època que analitzem, doncs, un dels integrants de l'executiu era designat cada any com a clavari dels jurats. Tanmateix, com detallarem més endavant, pels volts de 1360 el volum d'activitat de la tresoreria sota control dels jurats era comparativament inferior al de la dedicada al binomi deute-imposicions. D'aquí que la figura de clavari dels jurats quedés força eclipsada per l'anomenat clavari de les imposicions, ofici ocupat per un ciutadà aliè al col·legi de jurats.

En qualsevol cas, més que no pas insistir en aquesta progressiva transferència de poders i facultats, observem, d'entrada, les qüestions que aparentment havien estat reservades des dels orígens del règim municipal a la juraderia o òrgan col·legiat, que, insistim-hi, a Girona estava format per sis membres, és a dir, respectant la paritat estamental habitual, dos de cada mà. Cal subratllar, d'entrada, que només els jurats tenien dret a convocar el consell i que, possiblement més per costum que no pas per legislació que ho reglamentés, tendien a dominar el desenvolupament de l'assemblea.[153] Si reprenem la imatge dels objectes que eren cedits en el traspàs de poders entre els ocupants de la juraderia, els segells i els privilegis de la ciutat també il·lustren àmbits d'actuació en què els regidors tenien l'exclusiva.

En efecte, el segell de la ciutat, o sigui, a grans trets, la capacitat d'autentificar actes dutes a terme per a la ciutat o de pronunciar-se en

153. A més, sembla que es requeria la unanimitat del col·legi perquè una convocatòria tingués validesa. I això, d'entrada, d'acord amb el costum i, finalment, per prescripció règia, tal com es desprèn d'una provisió sol·licitada al rei Martí després que uns emissaris de la ciutat denunciessin que un únic regidor havia fet congregar el consell sense el consentiment dels seus col·legues: ACA, C, reg. 2158, f. 85v-86r, 1409/02/04, Barcelona. S'hi ha d'afegir que, malgrat que les actes de les sessions, en general, no són gaire explícites en aquest i altres aspectes, devien ser força escasses les ocasions en què s'encetà la reunió amb una intervenció de consellers que no formaven part de l'executiu. Un dels pocs exemples el trobem en l'agitat exercici de 1391, en què Andreu Figuera, membre de la mà menor, plantejà que calia una llicència reial per modificar les imposicions i, tot i pertànyer a una comissió creada *ex professo*, va ser ignorat pels prohoms més influents de l'assemblea: AMGi, I.1.1., n. 24, f. 42v-46r, 1391/11/15. Per algunes mostres en què es documenta clarament que la sessió s'inaugurà amb l'exposició d'un tema per part dels jurats de manera genèrica o d'un d'ells en concret en nom dels seus homòlegs: AMGi, I.1.1., n. 43, f. 30r-v, 1414/02/16; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 102r-v, 1425/11/16; AMGi, I.1.1., n. 53, f. 13r-15r, 1436/02/02.

nom d'aquesta restà en poder dels jurats.[154] Això es traduïa, sobretot, en l'estreta supervisió que exercien els membres de l'executiu sobre la correspondència expedida per la universitat. Sempre eren ells (i no un grup de consellers *motu proprio*) que podien escriure's amb altres instàncies com a portaveus del municipi de Girona.[155] Quant a la relació inversa, és a dir, el qui era el destinatari preferent de missives adreçades a la ciutat de Girona, no resulta tan evident. Les lletres reials, per exemple, acostumaven a interpel·lar els jurats i un col·lectiu més vague de prohoms, si bé a les darreres dècades del segle XIV també als consellers, però tan sols de manera ocasional a un consell ordinari amb contorns definits.[156] Tanmateix, d'acord amb el que hem vist, per bé que els jurats poguessin assabentar-se primer de l'arribada d'un correu a la ciutat, per respondre al que se sol·licitava el consell havia de secundar qualsevol decisió amb certa transcendència.

En l'àmbit de la representació institucional també hem apuntat que la facultat de nomenar emissaris requeia, en darrera instància, en l'assemblea de vuitanta consellers, encara que acabà sent habitual que

154. Sobre la sigil·lografia de les corporacions municipals val la pena tenir en compte els estudis que s'han dut a terme en altres territoris propers. Vegeu, juntament amb la bibliografia que s'hi cita: Christian de MÉRINDOL, «Iconographie du sceau de ville en France à l'époque médiévale et religion civique», *La religion civique à l'époque médiévale et moderne (chrétienté et islam)*, Rome: École française de Rome, 1995, p. 415-428. I, més recentment, Jean-Luc CHASSEL, Pierre FLANDIN-BLÉTY, «La représentation du pouvoir délibératif sur les sceaux des villes au Moyen Âge» a C. LEVELEUX-TEIXEIRA *et alii* (coords.), *Le gouvernement des communautés politiques*..., p. 135-160.

155. La importància de les xarxes de correspondència o de les relacions epistolars entre les administracions locals ha estat posada en relleu per la historiografia europea amb fites significatives com ara: Laurence BUCHHOLZER-RÉMY, *Une ville en ses réseaux: Nuremberg à la fin du Moyen Âge*, París: Belin, 2006. Quant a la Corona d'Aragó, una línia similar ha estat endegada fa poc per V. Baydal des dels observatoris privilegiats de les escrivanies municipals de les ciutats de Barcelona, València i Mallorca: Vicent BAYDAL SALA, «El género epistolar en las escribanías municipales de Valencia y Barcelona (siglos XIV-XVI)» a Vicent J. ESCARTÍ (ed.), *Escribir y persistir. Estudios sobre la literatura en catalán, de la Edad Media a la Renaixença*, Los Angeles/Buenos Aires, Argus-a, 2013, p. 81-98; ÍD., «Les relacions epistolars de les ciutats de Barcelona, València i Palma entre els segles XVI i XVII (*c.* 1510-*c.* 1630)», *Scripta*, 1 (2013), p. 105-136.

156. Només a tall de mostra: Ll. R., doc. 228 (1359/01/23), 290 (1366/01/28), 334 (1380/07/02), 352 (1386/06/25). Podem afegir-hi que en algunes de les cartes que es conserven, enviades pels consellers de Barcelona, només es referien als seus homòlegs o jurats gironins (i molt puntualment a ells i a un grup vague de prohoms). Procedien de manera semblant els diputats o administradors del General de diverses etapes: AMGi, I.1.2.7., llig. 1, plec 1, n. 1 (1331/12/23), 3, 1389/11/05; Ibíd., plec 2, s. n., 1429/07/19, s. n., 1428/07/09. Per a més exemples de la segona meitat del segle XV de missives enviades pels regidors barcelonins: Eduard SIERRA VALENTÍ, «Lletres dels consellers de Barcelona als jurats de Girona (segles XIV-XVI)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 50 (2009), p. 139-172.

es transferís temporalment als jurats. Alhora, hi ha força proves en el sentit que els membres de l'executiu, lligat a l'exclusiva que tenien, més *de facto* que *de iure*, per comunicar-se en nom de la ciutat, dominaven o, fins i tot, acaparaven la major part de missatgeries o legacions. Així, en primer lloc, els jurats elaboraven, només en teoria segons els acords del consell, les llistes de punts a tractar i els plasmaven en memorials entregats a la mà als síndics o nuncis.[157] Alhora, s'hi mantenien en contacte per via epistolar de cara a donar-los noves instruccions, rebre informacions anticipades de com evolucionaven les negociacions o perfilar aspectes nous.[158]

D'altra banda, la potestat normativa que adquirí el consell municipal d'una ciutat com Girona amb l'aquiescència del rei acabà constituint un instrument utilitzat en especial pels jurats.[159] Igual que la resta de mesures i afers que comentàvem en l'apartat anterior, podien partir de propostes debatudes a fons en les sessions del consell, però

157. Entre altres exemplars de memorials que es conserven: AMGi, I.1.2.1., llig. 7, f. 14r-16r, 1393/07/04; AMGi, I.1.1., n. 32, f. 6r-6v, 1396/06/18; AMGi, I.1.1., n. 43, f. 14v-15v, 1414; AMGi, I.1.1., n. 50, f. 11r-12 bis, 1430/01/03.

158. Vegeu, en aquest sentit, com l'any 1412 els jurats escrivien als dos síndics presents a la Cort General de Barcelona perquè, més enllà d'altres afers que ja havien pactat temps enrere, també sol·licitessin una llicència per poder vendre la imposició de la farina per un període de quatre o cinc anys i, amb la bestreta del preu, continuar finançant l'obra dels murs (AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. 4, f. 6r-7r, 1412/02/11); l'any 1394 s'adreçaven a uns missatgers per saber què havien respost la resta de ciutats i viles catalanes a propòsit d'una demanda pecuniària per part de la reina (AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393, s. f., 1394/09/12); o l'any 1419, amb la intenció de canviar l'estratègia planificada, davant d'un gest inesperat del capítol de la seu, comunicaven a un nunci que obtingués del rei l'autorització per extreure fons no d'un préstec, com s'havia plantejat, sinó d'un dipòsit fet anys enrere i en mans encara d'un conciutadà seu (AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 1, f. 65v-66r, 1419/09/01).

159. Sobre la capacitat legislativa de les autoritats municipals al Principat: Josep M. FONT RIUS, «La potestat normativa del municipi...», p. 131-164. A propòsit del conjunt de la Corona d'Aragó vegeu, en especial, l'exercici de contextualització que es traça per la ciutat de València a: Antoni FURIÓ i Ferran GARCIA-OLIVER (eds.), *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, València: Universitat de València, 2007, p. 7-41. Entre altres treballs clàssics per a diversos territoris europeus, cal tenir en compte el cas occità per les similituds amb l'evolució que experimentaren les poblacions catalanes i l'equilibri força semblant entre intervencionisme reial i autonomia urbana: Albert RIGAUDIÈRE, «Réglémentation urbaine et "legislation d'État" dans les villes du Midi français aux XIIIe et XIVe siècles», *Gouverner la ville au Moyen Âge*, París: Anthropos-Economica, 1993, p. 113-159. També resulten d'interès les actes d'un col·loqui amb contribucions sobre les ciutats de Barcelona (amb una anàlisi específica de les ordinacions sobre vida quotidiana) i Saragossa, a més de ciutats del regne de Castella i de diferents latituds com del nord de França, d'Itàlia, de Flandes o del sud d'Alemanya: Jean-Marie CAUCHIES i Éric BOUSMAR (dirs.), «Faire bans, edictz et statuz»: *Légiférer dans la ville médiévale*, Bruxelles: Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 2001; en concret quant a les dues localitats destacades: p. 117-138, 365-396.

és possible que força cops no fos així i que els consellers s'inhibissin a favor dels jurats per elaborar ordinacions. Amb tot, constatem de nou que els buits legals existents acabaren sent omplerts per la pràctica. Un dels referents devia ser el privilegi obtingut l'any 1359 (en plena negociació d'una ajuda per la guerra amb Castella), en què s'atorgava als jurats (i no al conjunt del govern local) la facultat de promulgar bans, provisions i ordinacions que serien publicades pel batlle i que ni el mateix rei ni els seus oficials no entrarien a valorar ni contrarestar amb noves disposicions.[160]

Es documenten amb abundància pregons del batlle reial, duts a terme, segons la fórmula, per ordre del monarca i a requesta dels magistrats locals. En alguns casos, els jurats es pronunciaven explícitament «auctoritate oficii juradeschi».[161] Però, amb posterioritat al privilegi esmentat i quan semblaria que el *ius edicendi* de què gaudia el municipi havia quedat circumscrit a la juraderia, apareixen exemples puntuals del fet que el consell havia de facultar els jurats per dissenyar ordinacions sobre un assumpte determinat, és a dir, que aquests no hi podien procedir per iniciativa pròpia.[162] A més a més, era un altre oficial vinculat al municipi, i aparegut a Girona pels volts de 1350, el mostassaf, l'encarregat de vetllar perquè es respectés el contingut de la majoria d'ordinacions elaborades des del consistori.

En conjunt, doncs, l'equip de sis jurats de la ciutat de Girona reunia tant competències amb què segurament comptava des que quallà un primer entramat polític on la comunitat local es veia representada a finals del segle XIII (o sigui, sobretot, actuar d'interlocutors davant l'autoritat reial i organitzar la recaptació de campanyes fiscals) com d'altres que a les dècades centrals del segle XIV l'administració municipal en sentit ampli anà acumulant. En aquesta darrera etapa, a força d'ampliar atribucions, la institució es feu cada cop més complexa i esdevingué impossible que un grup de tan sols sis persones assumís totes les tasques associades. Al mateix temps, la transcendència de les noves mesures adoptades probablement obligà a implicar més que mai el conjunt de la ciutadania gironina, de manera que es consolidà el consell com a estructura de base, sense que això suposés, és clar, discutir el lideratge dels jurats al capdavant del govern municipal.

160. Ll. Verd, doc. 307 (1359/06/18). En feu una nova confirmació el fill i successor de Pere III, Joan I: C. Pergamins, vol. I, doc. 631 (1390/08/20).

161. En aquest sentit, l'any 1402 publicaven una revisió de la taba de la imposició de les mercaderies que suposava que els pintors paguessin per la fusta emprada per fer retaules: AMGi, I.1.1., n. 37, f. 47r-v, 1402/03/15.

162. AMGi, I.1.1., n. 48, f. 42r-43v, 1426/09/21.

Pel que fa al funcionament intern de la juraderia, cal tenir en compte uns quants aspectes més. En primer lloc, val la pena recordar que era un òrgan col·legiat, és a dir que no es feien necessaris ni la presència ni l'assentiment de tots i cadascun dels seus sis membres per actuar. Per això era possible que els jurats es pronunciessin o prenguessin mesures encara que algun dels seus col·legues estigués fora de la ciutat.[163] Així mateix, per més que en algun moment s'intentés estipular la necessitat de reunions regulars de l'elit del govern, tot fa pensar que no s'aconseguí gairebé mai. Els jurats, com el consell, només es reunien quan les circumstàncies ho requerien.[164] Amb tot, sí que hi havia una mena de tradició pel que fa al lloc de reunió. Abans de l'habilitació de la casa del consell entre finals de 1414 i principis de 1415, fou costum aplegar-se a casa del regidor de més edat, el qual rebia un complement al salari anual, se suposa que per les despeses i molèsties ocasionades per acollir la resta de jurats.[165]

163. Uns pocs exemples de les moltes vegades que els jurats actuaren en absència d'un (o més) dels seus col·legues: AMGi, I.1.1., n. 13, f. 21r-v, 1384/10/08; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f., 1401/03/11; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 103r, 1425/11/18. De fet, quan s'al·legà que no era possible procedir perquè faltava algun membre de l'equip gairebé sempre coincidí amb una demanda que venia de fora i que generava suspicàcies. Ho il·lustra un episodi de 1387 en què Guillem Crespià, batlle de la ciutat, compareguè a la notaria per requerir a Pere Serra, aleshores un dels regidors, que, en nom del rei, fes còpies de dues lletres reials contingudes al Llibre Verd o primer cartulari del municipi a propòsit de la defensa de drets i regalies del monarca. Serra respongué taxatiu que era «apparallat de fer ab sos companyons tot ço que fer deïa, com a son cabal no haia nagun poder», és a dir que ell sol no hi podia fer absolutament res i s'havia de reunir abans amb els seus col·legues: AHG, Gi-09, vol. 11, s. f., 1387/06/28.

164. En aquest sentit, a les cèlebres ordinacions de l'infant Joan de 1377 es pretenia institucionalitzar que els jurats es reunissin dos cops per setmana a la casa que decidissin. D'altra banda, el fet que s'hi remarqués que a totes les seves reunions havia d'assistir-hi l'escrivà del consell per aixecar-ne acta esdevé un indici *a contrario* de la probable freqüència de trobades informals el contingut de les quals no trascendia a la resta del govern municipal: ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social*..., p. 302-306). També es converteix en un indicador dels problemes derivats de l'absentisme que podia arribar a haver-hi la disposició dins el privilegi de 1445 que obligava els jurats, en la presa de possessió de l'ofici, a prometre «fer habitació la major part de l'any en la ciutat»: Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13).

165. La tradició queda palesa, per exemple, en una provisió de l'infant Joan de 1381 en què, a causa de les pertorbacions que patia la ciutat, ordenà que els jurats passessin a celebrar les reunions privades a casa del jurista Guillem Badia i no, com havia estat costum, a la residència dels jurats «maioribus seu antiquioribus seu senioribus», mentre el consell general s'hauria de continuar congregant al convent dels framenors: ACA, C, reg. 1797, f. 29v-30r, 1381/04/02. És possible que, si ja no era una tradició que se seguia d'antic, aquesta gratificació extra s'oficialitzés del tot a mitjan dècada de 1380 quan, per un acord conjunt del rei, els jurats i els prohoms de la ciutat, es passava a reservar cada any una suma de quaranta sous per al jurat que actuava d'amfitrió:

Des d'un altre punt de vista, els jurats formaven un òrgan col·legiat en el sentit que no hi havia prelació de vot en cap d'ells, ni a propòsit de cap de les duples que representaven cadascuna de les tres mans. Certament, fins com a mínim la dècada de 1440, no existia una figura equivalent, per exemple, al conseller, cònsol o jurat en cap ciutat com Tarragona, Saragossa o València.[166] Amb tot, això no amaga que l'executiu de vegades no es pronunciava a l'uníson, que podien sorgir força discrepàncies en alguns exercicis i que, així, doncs, una determinada postura havia d'acabar prevalent.[167] Igual que en el consell, no hi ha constància d'un criteri de majories definit a l'hora de deliberar i, sumat al silenci de les fonts també en aquesta qüestió, només a tall d'hipòtesi es pot plantejar el següent: seria versemblant que els integrants de la mà major fossin capaços d'imposar la seva voluntat per la tradicional afinitat amb la majoria de sectors de la mà mitjana i, per contra, hi hagués un distanciament amb els de la menor, que, en conseqüència, quedaven en minoria en el supòsit que volguessin defensar una posició

AMGi, I.3.3.1.5., llig. 2, reg. 1, f. 360r-361r, *c.* 1390. L'any 1383 el jurat Bernat I Sitjar percebé aquest suplement pel concepte explícit de «tenendo techam et tabulam», és a dir, custodiar la caixa de l'executiu i oferir una sala de casa seva per a les reunions: AMGi, Urbanisme i Obres, reg. 11670, f. 2v, 1384/11/09. Entre d'altres, es documenten aquesta remuneració o les despeses complementàries per celebrar trobades: AMGi, I.1.1., n. 13, f. 24r, 1384/09/27; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f. (1401/11/23), s. f. (1402/01/21); AMGi, I.3.3.1.2., llig. 5, reg. s. n., f. 19r, 1414. En algun cas puntual també hi ha constància de la gratificació que calgué pagar al verguer «in faciendo portare et mutare» de la casa del jurat de l'any anterior «quodam bona mobilia dicte civitatis que deserviunt quolibet anno juratos ipsisus civitatis» (especificats en un altre lloc com «caxa e scriny, arquibanch e capats de la ciutat»), tal com succeí l'any 1407, quan el verguer Antoni Valmanya hagué de portar aquests mobles de casa del jurat sènior de 1406 al de 1407: AMGi, Urbanisme i obres, reg. 11675, f. 2v (1407/02/12), 10v-11r, 1407/07/07.

166. A la capital tarragonina, al segle XV, un dels tres cònsols, generalment el de la mà major, ostentava el títol de cònsol en cap, però en els estudis disponibles fins ara no es constata que per això tingués cap prerrogativa especial: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 91-92. A València, per contrast, el jurat en cap, que havia de ser un dels quatre jurats ciutadans i no dels dels cavallers, presidia la juraderia i n'era al portaveu en les sessions del consell tot presentant les mocions i propostes corresponents a l'ordre del dia elaborat amb els seus homòlegs, segons unes pautes que es documenten al llarg dels segles XIV i XV: Á. SANTAMARÍA ARANDEZ, *El Consell General de Valencia...*, p. 126-127. La gradació dels jurats a la capital del Regne d'Aragó no existia abans del segle XV, però, sobretot a partir de 1440, cada un d'ells tenia unes responsabilitats molt concretes: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza...*, p. 62-64.

167. A tall de mostra, l'any 1387, davant la necessitat d'elegir nuncis per presentar-se davant del rei i per la qual cosa ja havien estat autoritzats pel consell, cadascun dels jurats votà una persona diferent o, talment com si l'objectiu final fos paralitzar l'enviament de la legació, s'elegiren l'un a l'altre. I, a més, els més votats es negaren a acceptar l'encàrrec: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 20r, 1387/01/17.

contrària. Això no obstant, com procurarem mostrar més endavant, no hem de convertir aquesta possibilitat en una certesa.

Un altre tret important de la figura dels jurats té a veure amb el fet que, a diferència dels membres del consell de vuitanta persones, era un càrrec remunerat. En concret, des de com a mínim el decenni de 1330, es gratificava els edils amb un salari de 60 s. i amb el gaudi de certes exempcions fiscals durant el període d'exercici de l'ofici, si bé l'any 1342 calgué delimitar-les.[168] Tanmateix, pels volts de 1378 documentem que la retribució havia augmentat sensiblement i era de 200 s. anuals, xifra que es mantenia pels volts de 1390 i en les dues primeres dècades del segle XIV, però que fou doblada l'any 1424 en pro d'una millora en la indumentària dels regidors, i continuava així a inicis de la dècada de 1440.[169] D'altra banda, el salari dels jurats, com fixaven les ordinacions de l'infant Joan de 1377, formava part de

168. L'any 1337 la pròpia universitat congregada havia concordat que els jurats «pro salario et pro omni labore quem sustinebunt pro negociis civitatis predicte» rebrien 60 s. cadascun per tot l'any que durés el càrrec i, alhora, gaudirien de la franquesa «de uno comun sive tallia quod seu que levabitur in civitate predicta illo anno quo erit iuratis». En tot cas, per aconseguir aquest salari no podrien aplicar en cap cas noves exaccions: Ll. Verd, doc. 149 (1337/01/01). Això no obstant, sis anys després, s'hagué d'aclarir que els jurats serien exempts de contribuir als comuns, però no a les talles, és a dir, els impostos directes extraordinaris lligats a la satisfacció de demandes fiscals de la Corona: Ll. Verd, doc. 221 (1342/01/01). La distinció entre aquests dos tipus de tributs (les exaccions veïnals i les reials) ja es feu l'any 1316 i entorn de 1323 quan calia identificar els exempts de tributar en els impostos destinats a pagar una ajuda negociada amb el rei: ap. «Els antecedents: les demandes de la Corona i la seva incidència en l'aparició d'una administració local embrionària (1280-1340)».

169. Respectivament: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, f. 50r, 1378/11/05; AMGi, I.3.3.1.5., llig. 2, reg. 1, f. 357v-359v, *c.* 1390; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 3, reg. 1, s. f., 1394; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 5, reg. 1, f. 17r-20r, 1414; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 6, s. f., 1421; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 6v-9r, 1424/01/01; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 8, reg. 1, s. f., 1430; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 11, reg. 1, f. 61r-v, 1443. Podem afegir-hi, a títol comparatiu, els salaris que es documenten pels regidors en altres poblacions catalanes en la mateixa època. Se sap que a Barcelona l'any 1379 els consellers passaren de cobrar 1.200 s. a rebre'n 2.000, cosa que generà un evident malestar; a Manresa els consellers o regidors cobraven 50 s. anuals a partir de 1393 que esdevindrien 100 s. l'any 1458 amb l'obligació de tenir encarregada la gramalla de rigor en pocs dies; a Cervera, per contra, els paers rebien 200 s. anuals des de 1331, tot i que, segons P. Verdés, es tractava d'una suma més aviat simbòlica, a banda del fet que també percebien retribucions complementàries, almenys fins als volts de 1430 quan la xifra s'incrementà a 250 s.; a Tarragona els cònsols encetaren el segle XV amb un salari de 300 s., el veieren rebaixat a 200 s. entre 1402 i 1410, quan tornaren a cobrar 300 s. (diferenciant entre 200 s. de salari i 100 s. per a la confecció de gramalles) per disminuir a 200 s. l'any 1416 i així, sense cap canvi, fins a 1441 quan es recuperaren els 300 s., esdevinguts 400 s. tot just un any després pel mateix pretext del vestuari dels regidors. Per ordre de menció: C. BATLLE GALLART, *La crisis social y económica en Barcelona*..., vol. I, p. 87; M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 417, 434); M. TURULL RUBINAT, *La configuración jurídica del municipi*..., p. 552; P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 579-580; F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana*..., p. 91.

la nòmina de salaris ordinaris assignats anualment al preu d'arrendament de les imposicions, un dels pocs conceptes que s'hi obligaren al marge del deute censal.[170]

Cal subratllar que aquesta retribució estava molt relacionada amb la idea que els ciutadans que ocupaven la magistratura havien de costejar la vestimenta preceptiva pel càrrec. Així, més d'una vegada, es discutí si la remuneració havia d'incloure una ajuda per a la confecció del vestit o si, en canvi, això estava implícit en la suma original.[171] I és que, comptat i debatut, la bona aparença dels principals representants polítics de la ciutat no era un qüestió mínima.[172] Per això, a la primera meitat del segle XV es registren ordinacions del consell amb què es volia corregir el fet que la manca d'uniformitat en les gramalles dels sis jurats els restava caràcter honorífic. Semblantment, d'acord amb la premissa que s'havien d'abillar «consueverunt dicte civitatis honor et decus infertur», se'ls prohibí l'ús de teles negres tot promovent colors menys foscos i més «aparentis», com s'estilava en altres ciutats.[173] Tot

170. ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 302-306). En les mateixes ordinacions, a més, s'estipulava que els jurats podien cobrar el salari tot retenint quantitats que hipotèticament deguessin a la ciutat en tant que contribuents, cosa que no estava permesa, per exemple, a síndics investits pel consell que treballessin pel municipi.

171. Deduïm que es discutia, per exemple, en un consell celebrat l'any 1390 en què alguns consellers reclamaven que als que havien ocupat el càrrec se'ls pagués un total de 1.200 s. per repartir entre ells i hi afegien lacònics «e que·s vesten»: AMGi, I.1.1., n. 21, f. 77r-78v, 1390/08/03. Per contra, és possible que l'any 1444 s'abonés efectivament un complement per adquirir les gramalles, una suma que, tanmateix, no era idèntica per als integrants de totes tres mans, ja que els jurats de la mà major rebien 10 fl., mentre que la resta, la meitat: AHG, Gi-06, vol. 177, s. f., 1444/01/24.

172. Per tot això no han de resultar sorprenents les coincidències cronològiques que es detecten entre Girona i la seqüència d'augments salarials relacionada amb el perfeccionament de la indumentària (per raó d'un interès en augment per la sumptuositat) dels paers de Cervera: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 579-582. Per contrast, a Perpinyà, el rei Sanç de Mallorca ja expressà la seva preocupació per la vestimenta dels cònsols a la dècada de 1320, a banda d'episodis posteriors protagonitzats pel mateix consell general de la vila: P. DAILEADER, *True Citizens: Violence, Memory and Identity...*, p. 197-198. Vegeu també en aquest sentit el que recull F. Sabaté a propòsit de la ciutat de Vic al segle XV, i comenta, en general, sobre la importància de la vestimenta per transmetre una imatge de puixança i de bon ordre: Flocel SABATÉ CURULL, «Ciudad e identidad en la Cataluña bajomedieval» a José Antonio JARA FUENTE (coord.), *Ante su identidad: La ciudad hispànica en la Baja Edad Media*, Conca: Ediciones de la Universidad de Castilla–La Mancha, 2013, p. 177-214, en especial p. 194-196.

173. Vegeu sobre tot això: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 6v-9r, 1424/01/01; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 5v-6r, 1434/01/01; AMGi, I.1.1., n. 52, f. 60r-v, 1435/01/01. D'altra banda, fa l'efecte que els jurats tardaven molt a encarregar la indumentària una vegada elegits i no la tenien a punt fins al cap d'uns quants mesos, per tal com l'any 1436 es documenta una ordinació del fet que els nous magistrats havien de prometre anar vestits amb la gramalla corresponent per la Mare de Déu de febrer o, com a molt tard, la de març: AMGi, I.1.1., n. 53, f. 2r-6v, 1436/01/01.

plegat posa en relleu la distinció que segur que revestia l'ofici de jurat, o sigui que, més enllà de les seves atribucions concretes o de la preeminència (sobretot a la pràctica) respecte del consell, arribar a ser un dels sis membres de l'executiu era una responsabilitat, un honor que calia correspondre amb dignitat perquè hi havia en joc, per descomptat, l'honra personal i familiar, però també el prestigi de la ciutat.[174]

— Els procediments per a l'elecció dels jurats

Podem suposar, doncs, que el càrrec de jurat constituïa amb totes les seves prerrogatives i responsabilitats un destí reservat a una franja molt limitada de la ciutadania gironina. Amb tot, igual que en l'elecció dels membres del consell general, la tria es regia per uns criteris que segur que eren compartits per tothom, però només posats per escrit en ocasions molt puntuals. De fet, els requisits formals perquè un ciutadà esdevingués jurat a Girona eren, en primer lloc, els mateixos que per a ser investit conseller (en resum, haver superat els vint-i-cinc anys, no tenir deutes amb la hisenda local, no formar part de bandositats, ni ocupar simultàniament un lloc de l'administració reial o d'una institució religiosa), atès que ingressar en aquest òrgan constituïa el pas previ ineludible per accedir a l'executiu. L'única precisió particular respecte a la juraderia prèvia al privilegi ja esmentat de 1445 s'introduí en una de les disposicions dels anys 1370 i remarcava que només serien escollits individus casats i amb domicili a la ciutat.[175] En els capítols

174. En efecte, l'exercici d'un càrrec com el de jurat resultava un honor, en la mesura que es tractava de la magistratura superior del govern municipal i que gaudia de més reconeixement. Vegeu, en aquest sentit, les reflexions que hi dedica un cèlebre coetani com el menoret Francesc Eximenis: Pere VERDÉS PIJUAN, «La teoría del gasto público en la Corona de Aragón: El Dotzè del Crestià (1385)» a Ángel GALÁN SÁNCHEZ i Juan Manuel CARRETERO ZAMORA (eds.), *El alimento del Estado y la salud de la Res Publica: orígenes, estructura y desarrollo del gasto público en Europa*, Madrid: Ministerio de Hacienda–Instituto de Estudios Fiscales, 2013, p. 73-96, en especial p. 86-88; ÍD., «Fiscalidad urbana y discurso franciscano en la Corona de Aragón (s. XIV-XV) a Massimo Carlo GIANNINI (a cura de), *Fiscalità e religione nell'Europa catòlica. Idee, linguaggi e pratiche (secoli XIV-XIX)*, Roma: Viella, 2015, p. 71-110. Una mostra indirecta d'aquest prestigi es pot trobar en els cerimonials de les processons o també en les mesures severes adoptades en ciutats com Tarragona per castigar qualsevol injúria contra els membres de l'executiu: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 93-95. Valors i protocols molt similars es poden documentar també entorn de la figura dels cònsols i consellers de la ciutat francesa de Lió al segle XV, d'altra banda, objecte d'una progressiva dessacralització durant la centúria següent. Vegeu-ne l'estudi exhaustiu que se'n fa a C. FARGEIX, *Les élites lyonnaises du xve siècle*..., p. 217-245.

175. ACA, C, reg. 1792, f. 101r-103v, 1376/02/01, Girona (editat a C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat*..., p. 114-117).

ratificats per la reina Maria l'any 1445 es confirmaven els requisits, si bé s'hi afegia el de ser natural de Girona o haver-hi residit deu anys i, sobretot, s'hi incloïa també la prohibició que dos parents directes (pares i fills, sogres i gendres, oncles i nebots, germans, cosins o, fins i tot, individus amb el mateix cognom) formessin part d'un mateix equip de govern.[176]

Si ens centrem ara en els mecanismes per accedir a una de les sis places del col·legi de jurats, hem de tenir present tot el que hem exposat més amunt a propòsit de la formació del consell general. En efecte, el nomenament dels vuitanta membres d'aquest organisme el primer dia de l'any era el pas que duia, en el decurs d'un mateix acte, a l'elecció de les magistratures de renovació anual, és a dir, la dels jurats, a més dels sobreposats de les obres i els auditors de comptes, dels quals ens ocuparem després. A grans trets, recordem que, segons el privilegi de 1345 ratificat a perpetuïtat l'any 1393, els jurats sortints havien de nomenar els integrants del nou consell i aquests, reunint-se cada mà de manera separada, formar una comissió paritària de sis electors que designaria els diversos càrrecs. Tal com hem vist, les diverses reformes impulsades des de les corts del rei Pere III i del seu primogènit, aleshores duc de Girona, al llarg de la dècada de 1370 introduïren el factor sort per extreure el nom dels qui havien d'ocupar l'ofici de jurat, encara que fou una mesura temporal que a partir de l'exercici de 1381 perdé efecte.[177] Només després de l'any 1436 la successió de canvis fou realment important. Aleshores s'imposà l'ús de mètodes aleatoris per a la majoria de fases del procés electoral (com no havia passat mai abans, fins i tot en el nomenament dels nous consellers) i quedà institucionalitzat amb la implantació definitiva de la insaculació durant el curs polític de 1458.

De manera clara en l'etapa posterior a la introducció d'aquests mecanismes d'atzar, però també abans, la tria dels jurats no necessà-

176. Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13). A la vila de Castelló de la Plana, d'acord amb una ordinació de l'any immediatament següent, les incompatibilitats per accedir al consell (i no únicament a l'executiu) també arribaven només al primer grau de consanguinitat, però no afectaven els lligams col·laterals entre cosins o entre oncle i nebot. Tot plegat porta P. Viciano a deduir que, en principi, l'acció dels llinatges patrilineals era el que més es temia que alterés l'ordre del govern municipal en una època en què es prenien mesures antioligàrquiques i que per això s'intentà fragmentar-los. De tota manera, el mateix autor troba indicis del fet que vincles de parentiu més allunyats tenien força transcendència en alguns aspectes de la sociabilitat en el marc local: P. VICIANO, *Regir la cosa pública*..., p. 134-137.

177. A principis d'aquell any l'infant Joan s'adreçà personalment a sis ciutadans gironins perquè nomenessin els vuitanta consellers i també els sis nous jurats, de manera que probablement deixà d'emprar-se el sistema dels bossots i redolins previst en diverses disposicions des de 1374: ACA, C, reg. 1759, f. 103r-v, 1381/01/06, Barcelona.

riament havia de partir d'una presentació prèvia de candidatures. De vegades segur que hi hagué persones que havien expressat públicament el seu interès pel càrrec o havien dut a terme les gestions necessàries per aconseguir el seu propòsit. En altres casos, per contra, es nomenaren jurats ciutadans que no havien mostrat cap intenció especial per assumir aquella responsabilitat. Més d'una vegada, persones que havien estat nomenades membres de l'executiu no havien ni assistit a l'acte del dia 1 de gener i, en conseqüència, se'ls havia de notificar l'elecció per carta.[178]

Quant a la possibilitat de romandre en el càrrec de jurat més enllà d'un any, sembla indiscutible que, com els sobreposats de les obres i els auditors de comptes, es tractava d'una magistratura de renovació anual i que no s'admetien excepcions. L'equip de l'executiu, per tant, s'havia de dissoldre completament i reconstituir-se amb nous membres cada 1 de gener. Així, per contrast amb l'ofici de membre del consell de vuitanta persones, no s'entaulà cap debat sobre la possibilitat de perpetuar-se més d'un exercici. Amb tot, tampoc no es registren disposicions gaire explícites sobre el lapse de temps que havia de transcórrer entre una magistratura i la següent, és a dir, sobre el període de vacació.

En aquest sentit, el privilegi de Pere III de 1374 establia que un ciutadà, en els tres anys posteriors a ser investit jurat, no podia tornar a ser conseller ni, per tant, aspirar a cap magistratura, de manera que només li seria lícit en el cinquè any des que havia expirat el seu últim mandat. En la provisió de l'infant Joan de 1379 es recuperaven uns principis força laxes que devien acostar-se al que s'havia anat aplicant fins aleshores: no estava permès romandre a la juraderia més d'un any ni ser-hi reelegit durant els dos anys successius, però, si es deixava el càrrec de jurat, era perfectament possible tornar a formar part del consell. En conseqüència, el termini de vacació al capdavant del govern municipal quedava limitat a un parell d'exercicis.[179] I aquest punt del privilegi de 1379, que recordem que va ser modificat per ordinacions

178. Per exemple, no hi eren presents dos dels jurats elegits per la legislatura de 1370: AMGi, I.1.1., n. 6 bis, f. 23r-25r, 1370/01/26. L'any 1428, quan encara el sistema es basava en la cooptació, s'hagué d'escriure personalment a un individu que havia estat designat jurat perquè tornés a la ciutat, on l'esperaven els col·legues de l'executiu. Això mateix es repetí l'any 1442, una vegada implantats els nous mètodes de 1437: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 2, f. 6r, 1428/01/01; AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 22v, 1442/01/02. Es desenvolupa una mica més aquesta idea i, en general, les càrregues implícites a l'exercici de determinats oficis municipals que no tothom i en qualsevol època estava disposat a assumir a: A. REIXACH SALA, «"Con se degen los càrrechs supportar"...», p. 293-345.

179. Vegeu, respectivament: ACA, C, reg. 925, f. 80r-82r, 1374/01/11, Barcelona; ACA, C, reg. 1795, f. 71r-72r, 1379/10/14, Perpinyà.

posteriors en molts altres aspectes encara que mai no fou íntegrament revocat, devia tenir vigència fins més enllà de les reformes de finals del decenni de 1430, per tal com es reprenia en les ordinacions de la reina Maria de 1445.[180] Fora del període que estudiem, els mecanismes insaculatoris introduïts l'any 1458 impediren repetir en la juraderia fins al cinquè any després de ser-hi, de manera semblant al que promulgava el privilegi, de curta aplicació, del 1374.[181]

Els equilibris competencials entre el consell dels vuitanta i la juraderia

Després de revisar les competències i els procediments que documentem que s'anaren fixant pel consell denominat general i pel col·legi de sis jurats, així com els requisits i els mecanismes per accedir-hi, procurem valorar ara quin era l'equilibri de poders entre aquests dos òrgans a Girona durant l'etapa compresa entre mitjan segle XIV i mitjan segle XV. Tots dos articulaven el govern municipal que coexistia amb les estructures dels delegats de l'administració reial a la ciutat. Tanmateix, com hem vist, sense canviar mai el rol essencial d'ambdues institucions (debatre i prendre acords, el consell, i posar-los en pràctica, l'equip de jurats), el protagonisme i la incidència real de cadascun varià al llarg del període analitzat. Per conseqüent, les opcions d'intervenir en la política municipal que oferia el càrrec de jurat o, simplement, formar part del consell de vuitanta membres no foren mai idèntiques entre, aproximadament, 1340 i 1440.

180. Ll. Vermell, doc.107 (1445/02/13). En altres poblacions catalanes com Cervera o Manresa les condicions eren similars, si bé no idèntiques. A la capital de la Segarra, al llarg del segle XIV es tendí a respectar la fórmula fixada l'any 1316 d'un període de vacació mínim de quatre anys per tornar a ser elegit paer o regidor: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 609-612. A la ciutat del Bages, a mitjan segle XIV, una vegada els consellers (o membres de l'executiu) acabaven el seu mandat, no podien tornar a ocupar el càrrec, ni tampoc actuar de jurats (membres del consell especial) durant dos anys, i, per tant, no podien ser reelegits fins al tercer any. Això no obstant, a partir de 1380, d'acord amb una disposició que en teoria només havia de ser vàlida durant un quinquenni, un exconseller era lícit que ingressés de nou al consell secret com a jurat. Malgrat tot, a partir de la reforma de 1393, una persona podia romandre durant tres anys seguits com a jurat al consell especial, però l'havia d'abandonar el quart any. I, a més, a diferència del que succeïa aleshores, un cop expirava l'exercici d'un ofici anual s'havia d'esperar un bienni per optar a un altre: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»…*, p. 348-353, 416. A Saragossa, en canvi, des de principis del segle XIV hi havia fixat un mínim de quatre anys per poder ser reelegit jurat, període que es rebaixà a tres anys a principis del segle XV i així continuà, sense modificar-se: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza...*, p. 77.

181. Ll. Vermell, doc. 130 (1457/03/18). Val a dir que el privilegi fou editat per S. Sobrequés a partir d'una còpia inclosa al manual d'acords de 1458: S. SOBREQUÉS VIDAL, «El régimen municipal gerundense…», p. 217-225.

Segons hem intentat mostrar, al consell radicaven la majoria de prerrogatives que havia acumulat la comunitat política local en la interrelació amb el seu senyor, el rei. Això no obstant, el lideratge que exercia el grup de jurats des de l'etapa, segons Font Rius, d'un municipi tot just rudimentari no perdé embranzida a mitjan segle XIV davant la complexitat que revestí l'administració municipal arran de la consecució d'elevades cotes d'autonomia en determinats camps. En aquest sentit, hem comprovat que el beneplàcit del consell era necessari per prendre mesures de certa transcendència per a la ciutat o també per actuar en nom d'aquesta, així com per elegir la majoria de càrrecs, representants del municipi o ocupacions de durada temporal. Paral·lelament a això, però, hem vist que en molts episodis aquestes atribucions foren transferides a l'executiu i que l'organisme de base de la política local abandonava així el control de bona part de les gestions del govern.

Hauríem de preguntar-nos sobre el com i el perquè d'aquestes cessions de competències. En primer lloc, és possible que es tractés de competències que, d'entrada, la legislació vigent (tant pel que fa al dret general com als privilegis locals) no reconeixia ni reglamentava de manera explícita. Per consegüent, tot i el supòsit que aquestes atribucions pertanyessin per costum al consell com a òrgan d'expressió més inclusiu de la comunitat política, en cas que se'n traspassés als jurats, tan sols tenia lloc una transferència de facto que no contravenia cap disposició jurídica escrita. D'aquí que, en general, davant l'absència d'una normativització clara en la majoria d'aspectes del funcionament dels òrgans de govern locals, l'actitud personal dels membres dels distints òrgans i l'equilibri de forces existent determinava en gran mesura com es concretaven.

Al mateix temps, com hem vist, més que realment una cessió formal de poders, molts cops es produïa tan sols una inhibició dels consellers a favor dels jurats, bé perquè pressuposaven l'encert del que aquests darrers convindrien posar en pràctica, bé per resignació amb la pràctica de la maquinària política i la convicció que el plenari perdia força i eficàcia quan es necessitaven decisions i fets concrets.[182] Les comissions d'adjunts que es crearen amb gran assiduïtat a les dècades de 1390 i de 1430 i 1440 per assessorar els jurats amb una consigna específica probablement es conceberen en la mateixa línia. Costa bastant imaginar, en canvi, que estiguem davant una apropiació deliberada per part

182. Val a dir que aquestes inhibicions a la Cervera del segle XIV són considerades un fet usual per M. Turull: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 218.

dels jurats de les competències polítiques que teòricament el consell posseïa com a organisme primigeni de representació de la comunitat ciutadana, ja que, entre altres qüestions, manquen proves fefaents que mai no hagués actuat realment d'acord amb aquesta premissa.[183]

En moltes situacions, l'endemà mateix de celebrar-se la reunió preceptiva del consell en què s'exposava l'afer (o els afers) que s'havien d'abordar i s'esbossava en quina direcció calia moure's, documentem que els jurats passaven a actuar autònomament tot emparant-se en la potestat que els havia estat atorgada pel conjunt de consellers. Però és que l'assistència mitjana a les sessions del consell, els quòrums exigits i els requisits legals perquè el plenari formalitzés l'autorització als regidors conviden a pensar: havien hagut de maldar gaire per aconseguir-la o els havia calgut enfrontar-se a una majoria opositora prou significativa?

Un altre element que valdria la pena analitzar a propòsit de la correlació de forces entre el consell general i la juraderia de Girona seria tot el seguit de canvis que hem vist que, en especial entre 1370 i 1390, volgueren introduir-se en els procediments electorals. Òbviament, abandonem ara la idea que en la constitució dels òrgans polítics sempre som davant un grup d'electes que han estat proposats i no necessàriament uns candidats que s'havien postulat per accedir-hi, i centrem-nos només en la possibilitat que una plaça dins els òrgans polítics del municipi fos tothora cobejada per molts veïns. El que plantejaven les modificacions de la planta del govern que hem descrit, malgrat els efectes limitats en el temps, tal vegada resulti una bona mostra dels aspectes de les estructures polítiques de la comunitat que des de l'autoritat reial o des dels sectors que hi compareixien per confirmar legalment les seves aspiracions es consideraven necessitats de correcció i de supervisió per l'amenaça que suposaven per a l'statu quo.

Tal com hem vist, totes les provisions incidien amb matisos distints en el nombre de membres del consell, la manera concreta d'elegir les magistratures de renovació anual i, en alguns casos també, la representativitat de les tres mans. Tanmateix, en cap d'elles (deixant de banda les reformes posteriors a 1436 que avançaven una nova dinàmica) no es posava en entredit que els mateixos regidors (si calia, amb la supervisió del batlle) controlessin l'accés a l'òrgan de representació del municipi. I és que només confiaven a l'atzar l'extracció concreta dels noms

183. Vegeu, sobre això, posicionaments de fa uns anys amb què s'intentava combatre, per damunt de tot, visions anacròniques que emfasitzaven la vocació democràtica dels consells municipals durant l'edat mitjana: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Orígenes sociales de los tres estamentos...», p. 7-30.

dels qui havien d'ocupar la juraderia, mentre que, en contrapartida, força d'aquests privilegis promovien llistes predefinides de candidats per formar part del consell.

D'altra banda, llevat de les úniques excepcions de 1384 i de 1443, els exercicis en què les corts del rei, d'un infant o alguna altra instància lligada a la Corona intervingueren en l'elecció de nous càrrecs no ho feren designant personalment qui hauria d'integrar l'executiu, sinó confeccionant (amb l'ajuda de gironins de confiança) la llista dels quaranta, quaranta-cinc, seixanta o vuitanta membres que haurien de formar part del consell general. Succeí, concretament, els anys 1374, 1380-1381 (si bé d'una manera més indirecta i també encarregant la tria dels jurats), 1386, 1388 i 1403 (taula 15). Tot això significa, doncs, que, suposant que hi havia disputes per acaparar el consell municipal, era necessari introduir-hi filtres i vigilar-ne de prop els components per garantir uns aspirants a la juraderia i a la resta d'oficis de renovació anual favorables a determinats interessos? Tan decisiva era en aquesta faceta un òrgan de govern que en el dia a dia del règim municipal o en els moments de més pressió quedava sovint relegat a un segon pla?

Des d'una perspectiva diferent, la reivindicació de les corporacions d'ofici per assegurar una quota fixa de representants al consell, finalment atesa pel monarca pels volts de 1390, potser també apunta en la mateixa direcció. Molt hipotèticament podria ser, en efecte, una reacció motivada per una mena de consciència política estamental (o de «classe») molt madura i contrariada per les desigualtats que perpetuaven les institucions locals o, fins i tot, una topada d'orgulls gremials àvids de reconeixements, o sigui que només per raons gairebé d'honor s'elevaren les peticions al rei i no pas per cap objectiu pràctic i concret. Ara bé, si no era exactament així, algun benefici devia aportar a la menestralia (o n'esperava) tenir garantida cada any la presència de vint-i-set persones al consell de vuitanta membres. Potser les corporacions, al capdavall, unes entitats mancades de potestat normativa i, per descomptat, de capacitat jurisdiccional, necessitaven una plataforma política com el consell per regular l'activitat del seu sector amb acords vinculants, és a dir, mitjançant les ordinacions que s'elaboraven en aquest organisme i que posteriorment eren posades en pràctica pels regidors i supervisades pel mostassaf i, en darrera instància, pels oficials reials, que imposaven penes als qui les contravenien. A més a més, en possibles disputes sobre la direcció concreta d'aquestes disposicions els dos o tres consellers (en el cas de les corporacions més nombroses) que el defensés directament al costat de la resta de membres del plenari bé

podrien satisfer algun interès a favor dels seus col·legues d'ofici (i qui sap si en detriment de rams amb objectius contraposats).[184]

En un altre capítol intentarem discernir, a partir de l'anàlisi de trajectòries personals concretes, si el consell, a pesar de la instrumentalització de què era objecte de vegades per part de l'executiu, no perdé mai la condició de cambra política de primer ordre del municipi o, com a mínim, de plataforma des d'on quedaven repartides les quotes de poder entre faccions, famílies i particulars. Tal volta aquest poder s'exercia de manera efectiva des de càrrecs com el de jurat o de clavari o encapçalant missatgeries, però ja havia estat distribuït en l'assemblea de les tres mans.

Arran l'anàlisi d'uns quants escenaris de l'època estudiada hem notat, en efecte, un gran protagonisme dels jurats dins un govern local en què el rol del consell no fou sempre igual. Això no obstant, el joc

184. Sobre la presència política dels oficis a les ciutats del Principat a partir del cas de Barcelona: Miguel RAUFAST CHICO, «"E vingueren los oficis e confraries ab llurs entremeses e balls". Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval a partir del estudio de las ceremonias de entrada real», *Anuario de Estudios Medievales*, 36 (2) (juliol-desembre 2006), p. 651-686. Eduard JUNCOSA BONET, «Del obrador al *Consell*. La actividad política de menestrales y artistas en las ciudades catalanas bajomedievales» a Jesús A. SOLÓRZANO TELECHEA, Arnaldo SOUSA MELO (eds.), *Trabajar en la ciudad medieval europea*, Logronyo: Instituto de Estudios Riojanos, 2018, p. 315-347. Quant a la ciutat de València, en canvi, es considera que la presència d'una vuitantena de consellers d'ofici en el consell municipal, més enllà de l'aparença institucional, tenia poca transcendència pràctica davant un aparell governamental que en bloquejava qualsevol iniciativa: Paulino IRADIEL MURUGARREN, «Corporaciones de oficio, acción política y sociedad civil en Valencia», *Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval, XIX Semana de Estudios Medievales, Estella, 20-24 de julio de 1992*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1993, p. 253-284, especialment p. 278-280. A propòsit de la cronologia del procés, en una síntesi d'unes quantes experiències que es documenten en diverses ciutats de la Corona d'Aragó, s'ha proposat que ja es produí una diversificació i una institucionalització considerable de les corporacions artesanes i amb efectes en les incipients estructures polítiques locals entre finals del segle XIII i principis del següent: Carlos LALIENA CORBERA, «Las transformaciones de las elites políticas de las ciudades mediterráneas hacia 1300. Cambios internos y movilidad social» a S. CAROCCI (ed.), *La mobilità sociale nel medioevo...*, p. 147-185, en especial p. 162-165. D'altra banda, a falta de més estudis específics per a l'àrea de la Corona d'Aragó, l'exemple d'alguns territoris europeus ens hauria d'advertir de la possibilitat que aquests mecanismes d'accés al consell de les corporacions d'ofici fossin emprats per menestrals que només perseguien satisfer interessos familiars o de col·lectius molt reduïts amb l'aspiració final d'aliar-se amb els grups polítics dominants i no pas actuar per l'interès comú de tot el conjunt del «gremi». Això ha estat posat en relleu, per exemple, en les corporacions de les ciutats flamenques: Peter STABEL, «Guilds in late medieval Flanders: myths and realities of guild life in an export-oriented environment», *Journal of Medieval History*, 30 (2004), p. 187-212, especialment p. 190-191. Tanmateix, les comparacions amb determinades àrees del nord d'Europa han de tenir present el fet que allí molts gremis eren estructures amb gran capacitat política i que no tenien la necessitat de recolzar-se en governs municipals.

d'equilibris entre els dos grans i únics organismes de l'administració política del municipi gironí i, en especial, el lideratge evident que exercia la juraderia només s'entenen dins uns engranatges de poder en què se'ls marcaven límits tant des de l'autoritat del monarca i dels seus oficials com des de la imprescindible complicitat de majories suficients de la ciutadania en molts projectes d'interès general.

De cara a conèixer el marge de maniobra de què gaudien els jurats de Girona a l'hora d'actuar entre mitjan segle XIV i mitjan segle XV, podem intentar-ho a partir d'una conjuntura força freqüent, en certa manera, arquetípica i que sintetitza uns quants dels episodis al·ludits més amunt a propòsit de les atribucions de l'executiu en detriment del consell: suposem que arriba a la ciutat la notícia d'una entrada imminent de tropes mercenàries procedents del regne de França. Algun dels jurats demana que es convoqui el consell atesa la gravetat de la situació. És possible que, a més, l'administració reial (ben informada per altres canals) enviï un comissari amb les instruccions precises de tancar qualsevol obertura que hi hagi a les muralles o encarregar reparacions a corre-cuita. Al mateix temps, no seria estrany que des de la mateixa Corona o, ja cap a finals del segle XIV, des de la Diputació del General s'exigeixi al municipi una contribució extraordinària amb motiu de la defensa de la terra i que cal satisfer en pocs dies.

El consell es congrega finalment i debat sobre quina via és la més idònia per sufragar les despeses del sistema defensiu i per respondre a la demanda fiscal. Com potser suggereix un dels jurats, una opció àgil a curt termini passa per l'emissió de censals. Amb força probabilitat, la proposta acabarà essent acceptada per una majoria que ningú no creu que calgui comptabilitzar. Així, s'assoleix l'acord definitiu per emetre deute. A continuació, algun prohom, qui sap si amb experiència en la gestió de les finances des dels anys decisius de la guerra contra Castella, proposa la necessitat de crear una exacció afegida a l'impost indirecte sobre un producte de primera necessitat vigent i que s'arrendi de nou a fi d'assegurar una base tributària més àmplia per fer front als interessos i pensions de les noves rendes que es volen vendre. Es tornarà a sotmetre a l'aprovació del consell i posem que es resol favorablement.

Encara que els membres de la juraderia hagin pogut moure en tot moment els fils per promoure unes estratègies fiscals i financeres a priori favorables als interessos de determinats sectors de la ciutat, abans de procedir a l'emissió de deute en nom de la universitat, han d'adreçar-se a la cort del rei per obtenir una llicència ad hoc. Simultàniament, els cal buscar algú de confiança que s'ocupi personalment de la venda dels censals i, sobretot, conferir-li els poders necessaris, els

quals, remarquem-ho, requereixen la signatura del nombre més gran possible de particulars siguin membres o no del consell.

Tot seguit ve la tasca (segons procediments que comentarem més endavant) de trobar individus disposats a comprar les rendes posades a la venda. I, també com desgranarem, no sempre n'hi ha prou preguntant als parents, amics i gent afí a les famílies amb més presència en el govern. En els anys en què s'havien fet moltes emissions i s'arribava a una gran saturació dels mercats financers, feren falta compradors que s'escapaven del perfil més comú d'inversors en deute públic. Així mateix, si es pretén arrendar un nou impost suplementari, l'operació no pot continuar endavant sense el concurs d'individus disposats a pujar en la subhasta o, com a darrer recurs, si es vol recaptar una quantitat suficient que justifiqui la implementació de la taxa, la complicitat de col·lectors nomenats *ex professo*.

Davant totes aquestes circumstàncies, queda prou clar que el collegi de sis jurats encapçalava el govern municipal i estava investit de l'autoritat suficient per impulsar iniciatives o projectes. Amb tot, abans que aquestes fossin una realitat es veia sotmès a certes limitacions. D'entrada, encara que el municipi hagués adquirit una notable autonomia fiscal i financera i pogués elegir amb quins mitjans volia fer front a la urgència de moneda (bàsicament, recórrer a impostos directes o indirectes o a l'emissió de deute), necessitava l'autorització del monarca per vendre rendes i obligar-les sobre el conjunt de persones i béns de la universitat. Segurament no resultava gaire complicat obtenir la llicència règia si es pagava la tarifa exigida, però, malgrat la controvèrsia latent sobre el tema entre la Corona i les ciutats al llarg de tota la segona meitat del segle XIV, el rei mai no cedí en aquest aspecte i sempre fou necessari aquest tràmit.[185]

Per una altra part, és igualment significatiu que els rectors de la comunitat política (com devia ser habitual arreu) no podien dur a terme de manera unilateral operacions d'envergadura com la d'endeutar la universitat sense un consens mínim dins el consell. I, de fet, per més que aconseguissin imposar una determinada postura amb un suport escàs dels consellers, continuava essent imprescindible la col·laboració de molts conciutadans en les diferents fases del procés, des de la d'atorgar poders als síndics fins a la de trobar inversors interessats a col·locar capitals en la hisenda local. En altres capítols examinarem si aquestes raons eren algun dels factors que explicarien les mesures establer-

185. Vegeu sobre aquest aspecte: J. MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic…*, p. 761-763.

tes la dècada de 1370 per frenar un tancament excessiu del consell i de la juraderia i que culminaren, pels volts de 1390, amb l'establiment d'una quota fixa de menestrals i un més destacat protagonisme de les corporacions d'ofici en la configuració d'aquests òrgans.

* * *

Comptat i debatut, hem constatat, en primer lloc, que sovint el consell es desentenia de les seves atribucions teòriques en benefici dels jurats. Tanmateix, hi ha força indicis per pensar que l'òrgan format per una vuitantena de consellers no deixà mai d'atraure l'atenció i l'interès de força sectors de la comunitat política de la ciutat, almenys en la mesura que hi hagué disputes sobre els procediments per accedir-hi, per controlar millor aquests canals i per garantir la representativitat dels estrats de la societat local, ni que fos perquè constituïa la plataforma bàsica per fer el salt al col·legi de jurats, en aparença amb més poder efectiu.[186] En darrer lloc, però, també hem observat que el lideratge dels jurats al capdavant del govern de la ciutat no estava exempt de limitacions dins un camp d'acció política prou complex en què intervenien altres instàncies de poder (en especial, la pròpia monarquia) i atesa una maquinària administrativa que reclamava molts suports i col·laboracions.

Tornarem a intentar interpretar les implicacions de l'organigrama municipal d'una ciutat com Girona a l'hora d'identificar els protagonistes de l'evolució d'aquest entramat polític entre 1345 i 1445. De moment, a tall de conclusió de l'apartat i a la manera d'unes hipòtesis de partida per a la resta de la recerca, plantegem les possibilitats que oferia formar part del consell de vuitanta membres, d'una banda, i en l'equip de jurats, de l'altra, després de mostrar com actuaven ambdues institucions.

Sembla raonable que el fet d'esdevenir conseller i tenir dret (se'n fes sempre ús o només de vegades) a assistir a les sessions del consell general permetia a un ciutadà estar al corrent (i amb notícies de primera mà) de l'actualitat política local. Així mateix, l'autoritzava a

186. Aquesta funció de cos electoral per a la designació i renovació dels càrrecs electes del municipi és precisament la que es tendeix a emfasitzar en balanços globals sobre governs municipals a la Corona d'Aragó. I, així mateix, s'explica que, des que un veí participava en el consell, de manera implícita obtenia el reconeixement dels seus conciutadans de l'honorabilitat i de les facultats suficients per exercir magistratures amb competències polítiques específiques: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Algunas reflexiones sobre la participación vecinal…», p. 122-139.

participar en els debats i a manifestar el seu parer sobre mesures de transcendència per al col·lectiu. De tota manera, els sistemes de votacions resulten poc clars i no és possible determinar el pes real de cadascun dels integrants del consell en la presa de decisions.

En tot cas, quan s'era designat conseller pels regidors sortints, s'optava automàticament a participar en l'acte d'elecció d'oficis municipals de renovació anual de l'1 de gener i a escollir amb la resta de membres del mateix estament dos dels sis electors de la comissió que designaria els ocupants d'aquests càrrecs, a més, és clar, d'estar en condicions de ser un dels elegits. A més, pel sol fet d'haver entrat a la nòmina de vuitanta persones que encarnaven la universitat s'esdevenia un veí que calia tenir en compte en hipotètics jocs d'aliances o maniobres polítiques que s'orquestressin des de qualsevol sector. En definitiva, sense poder assegurar què suposava tenir vot al plenari, queda de totes totes palesa l'opció de tenir-hi veu, és a dir, de demanar la paraula per adreçar-se a la resta del consell, d'exclamar-se, protestar i abandonar la sessió o, finalment, d'exigir la certificació formal de la disconformitat amb algun dels acords presos.[187] Cal admetre, però, que, més enllà d'això, formar part del consell general o de vuitanta membres, en rigor, no garantia gran cosa més.

Per contrast, ser nomenat jurat durant un any determinat possibilitava seguir de prop els afers del municipi; en realitat, molt més que no pas els consellers, per tal com era més factible que se'ls avisés i informés personalment de l'arribada de noves o de correspondència adreçada a la corporació local. Al mateix temps, a l'hora d'elaborar una resposta, els regidors estaven facultats per dictar les missives que s'enviarien en nom de la universitat i per controlar l'intercanvi de missatges constants amb els emissaris de la ciutat enviats a l'exterior. D'altra banda, pel que fa a les sessions del consell, un jurat hi intervenia des de la mateixa convocatòria i en el moment d'inaugurar l'assemblea, que probablement encapçalava sempre un dels membres de

187. Sobre la qüestió dels dissentiments per part dels membres del consell, és interessant la comparació que ofereix el cas de la ciutat de Montpeller (al costat d'altres localitats de la meitat sud del regne de França) i per a la qual s'apunta la hipòtesi que el registre d'opinions contràries a les posicions majoritàries o les que acaben tenint efecte constitueix, en essència, una estratègia per alimentar la ficció d'un govern que actuava pel bé comú: Vincent CHALLET, «*Nemine discrepante?* Discordancias y comunicación política en el seno del consulado montpellerino a fines de la Edad Media», *Edad Media: Revista de Historia*, 13 (2012), p. 143-161. Tanmateix, potser també resultaria interessant analitzar alguns d'aquests dissentiments des de l'òptica de l'exoneració de responsabilitats personals que cercaven alguns consellers en cas d'acords que havien de generar polèmica o, fins i tot, conduir a processos judicials.

l'executiu. Així, gràcies a reunions prèvies o paral·leles (algunes vegades acompanyats d'una comissió d'adjunts o de consellers assessors), si es formava part de l'executiu quedava més a l'abast marcar l'agenda del municipi i d'incidir-hi que no pas des d'una plaça de simple conseller. Recordem, entre altres qüestions, que l'equip de sis edils coordinaven, cap a la fi del mandat, la licitació de les imposicions per a l'exercici següent. Durant tota la legislatura, a més, de resultes de les freqüents transferències de facultats o com a conseqüència de les inhibicions del consell general, ser jurat suposava intervenir directament, per exemple, en la designació de síndics amb funcions tan diverses com representar la ciutat a les Corts, col·locar el deute que s'havia previst emetre en nom de la universitat o proveir-la de vitualles, entre altres presumptes prerrogatives del consell de vegades cedides als regidors.

Quant als procediments electorals, almenys fins a les reformes de les acaballes de 1430, el fet d'integrar la juraderia no només implicava anar a l'acte de ninou com a persona que abandonava el càrrec i que havia de passar el relleu al nou govern, sinó tenir el dret d'elegir, juntament amb la resta de col·legues dimissionaris, els nous membres del consell general. I aquest moviment podia servir, és clar, per deixar fora de concurs rivals o desafectes de qualsevol índole, fos quin fos el resultat final dels nomenaments de càrrecs de magistrat que acabaria vehiculant el nou consell constituent. En aquest sentit, doncs, l'ofici de jurat es presentava com la posició idònia des d'on dominar els jocs d'aliances i majories dins la comunitat política local o, fins i tot, amb vista a afavorir la perpetuació de determinats interessos grupals. En darrer lloc i de més a més, cal tenir en compte la càrrega honorífica que duia implícita abillar-se una o més vegades a la vida amb la gramalla de l'ofici de més rang del règim municipal. Això no obstant, lluny d'un poder absolut, s'evidencien uns límits en el radi d'acció dels regidors marcats tant per la monarquia com per la comunitat i, en tant que prolongació i caps visibles d'aquesta segona, la resta d'oficials existents a la ciutat.

Els altres càrrecs «polítics» del govern municipal

Com en totes les viles i ciutats de la Corona d'Aragó del període, formar part del consell o de la juraderia constituïen les ocupacions més il·lustratives de la capacitat política adquirida per un col·lectiu d'habitants. Això no obstant, la nòmina d'oficis era molt àmplia. A Girona, doncs, a més de les figures de conseller i de jurat, existien càrrecs que paral·lelament gaudien d'una esfera concreta de competències dins el municipi, en especial, els sobreposats de les obres, el mostassaf i, en

un sentit una mica diferent, els membres vinculats a la gestió de la hisenda local, que aquí no tractarem.[188] Des d'un altre punt de vista, els ciutadans que, per les qualitats o els requisits comentats abans, formaven part dels candidats al consell, a banda d'ingressar en aquest organisme o pujar un esglaó més fins a ser investits jurats, també aspiraven a ocupar una de les dues places de sobreposats de les obres o a assumir la tasca individual de mostassaf.

Certament, resulta difícil indagar en càrrecs d'una gran complexitat jurídica com el de mostassaf o que han deixat molt poc rastre en la documentació conservada com els sobreposats. A més, caldria enquadrar-los dins tot el complex teixit de drets i prerrogatives efectives del monarca a la ciutat de Girona i la manera com els afectà l'eclosió del municipi a mitjan segle XIV, tema poc conegut i que, com hem indicat, no pretenem cobrir en aquest estudi. Malgrat tot, hauríem d'observar quines eren les atribucions dels sobreposats i del mostassaf, així com els requisits i les maneres d'accedir-hi i, a continuació, apuntar breument què devia suposar exercir cadascun d'aquests oficis. D'ambdós ja n'hem apuntat l'origen en comentar l'etapa de la institució municipal prèvia a 1340, de manera que ara ens limitarem a recordar-lo i a assenyalar lleus modificacions de què foren objecte fins a mitjan segle XV.

— Els sobreposats de les obres

Comencem per l'ofici més antic, el de sobreposat de les obres, un càrrec institucionalitzat per un privilegi reial de 1315 i que consistia en dos individus que actuaven de manera col·legiada.[189] Tenien com a funció bàsica supervisar les obres públiques que es duguessin a terme

188. Vegeu l'aproximació que es fa sobre els sobreposats i el mostassaf a C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*…, vol. I, p. 163-167.

189. Vegeu el privilegi a Ll. Verd, doc. 33 (1315/05/28). A Barcelona ja s'havia creat per privilegi reial la figura dels obrers l'any 1301. El càrrec era ocupat per dos ciutadans elegits anualment per Sant Andreu en el mateix acte de nomenament dels nous consellers: Joan F. CABESTANY, «Privilegi fundacional dels obrers de Barcelona (1301)», *Anuario de Estudios Medievales*, 1 (1964), p. 589-591; i A. CUBELES BONET, «L'evolució de les actuacions del Consell de Cent...», p. 128-145. Cal fer notar que el privilegi de Barcelona de 1301 i el de Girona de 1315 són pràcticament idèntics en el fragment tocant a l'àmbit d'atribucions dels anomenats «obrers» a la Ciutat Comtal i «sobreposats» a la ciutat de Girona, de manera que els segons, com succeí amb altres oficis, devien inspirar-se en els primers. En ambdós es llegeix: «circa opera publica et comunia dicte civitatis veluti vias publicas, plateas, cloachas publicas et huiusmodi similia intendant et fieri ac exequi faciant, auctoritate nostra, quod ad utilitatem et comodum generalitatis dicte civitatis cedere videantur».

o les infraestructures ja existents dins el recinte de la ciutat.[190] Arran de la confirmació i ampliació, a instàncies dels jurats, del privilegi de 1315 per part de Pere III l'any 1339, els sobreposats possiblement gaudien, a més, de certa capacitat per resoldre contenciosos entre particulars a propòsit de qüestions urbanístiques, si bé l'execució de les seves sentències quedava reservada al batlle, el qual sempre havia d'acceptar el que pronunciessin aquests oficials municipals.[191] L'activitat dels sobreposats de les obres gironins era, doncs, equiparable a la dels denominats amb més freqüència «obrers» en moltes altres ciutats de la Corona d'Aragó, tot i que, igual que en la majoria de càrrecs similars, s'entreveuen unes quantes diferències pel que fa a la gènesi o a les competències concretes.[192]

Quant a Girona, cal insistir en la idea que aquests oficials municipals no generaren registres específics (o, almenys, que s'hagin conservat) i només se'n recullen notícies indirectes en els llibres notarials de negocis del consell i dels jurats. Tampoc no se n'ha conservat comptabilitat, encara que, si efectivament era una ofici sense jurisdicció per executar el que resolia i, per tant, cobrar multes quan això fos contravingut, és poc probable que gaudís d'ingressos propis.

En qualsevol cas, documentem que des de mitjan segle XIV els sobreposats actuaren supervisant obres de millora i arranjament d'espais

190. Vegeu sobre matèria urbanística en el període baixmedieval una visió de conjunt des del punt de vista de la història del dret: Jaume RIBALTA HARO, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2005.

191. Quant a la ratificació i ampliació per part de Pere III: Ll. Verd, doc. 202 (1339/07/11), 204 (1339/12/08).

192. A diferència de Barcelona o Girona, en poblacions com Tortosa l'ofici no es creà arran d'una concessió reial ni estava subjecte a un sistema d'elecció similar al de les dues primeres: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat...*, p. 50-61. També podem afegir-hi que el cas de Girona i el de la Ciutat Comtal foren, en canvi, idèntics al de Manresa, municipi que l'any 1323 obtingué un privilegi del monarca per elegir dos prohoms que actuarien d'obrers i que s'ocuparien de les obres públiques, les ordinacions dels quals serien executades pel batlle: M. TORRAS SERRA (ed.), *El Llibre Verd de Manresa...*, doc. 21 (1323/10/29). A Cervera, el càrrec quedà institucionalitzat arran d'una provisió del rei Alfons el Benigne de 1333 i va ser objecte de regulacions posteriors, en especial sobre la manera d'elegir-lo: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 291-294; P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 318-320. A propòsit d'altres ciutats de la Corona d'Aragó com ara Saragossa o València, vegeu, respectivament: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza...*, p. 259-268; María MILAGROS CÁRCEL i José TRENCHS ÒDENA, «El Consell de Valencia: disposiciones urbanísticas (siglo XIV)» a E. SAÉZ *et alii.* (coord.), *La ciudad hispánica...*, vol. II, p. 1481-1545, en especial p. 1488-1538.

públics.[193] Alguna vegada s'encarregaren de coordinar la neteja i la preparació de la ciutat per a quan hi havia prevista l'entrada d'autoritats.[194] Això no obstant, costa interpretar la implicació exacta dels magistrats en tots aquests afers: es limitaven a donar instruccions i a controlar cada operació d'acord amb el marc de competències de què gaudia el govern municipal? Una provisió del rei Pere el Cerimoniós en què es reconeixia al municipi la facultat d'enderrocar cases o altres edificis que perjudiquessin la bona ordenació de l'espai públic deixa entreveure que els sobreposats només havien d'aconsellar els jurats i que aquests darrers executarien la decisió que s'hagués pres.[195]

Les mostres de la seva actuació són, de fet, força contradictòries. Per exemple, mentre que a la dècada de 1350 constatem que els sobreposats prengueren, al costat dels jurats, la decisió d'ordenar l'enderroc de les parets d'unes cases que interferien massa en una via pública o que, en un altre episodi espars del segle XV, se suggeria que aquests dos oficials arribaren a implicar-se tant en les seves funcions fins a realitzar alguna bestreta amb motiu de l'adequació d'un carrer, pocs anys abans veiem que en tasques que eren de la competència dels sobreposats els jurats actuaren amb tota llibertat i sense consultar-los.[196]

El que resulta encara més significatiu és que en la principal obra civil i el projecte urbanístic de més envergadura a la ciutat durant tot el període estudiat, la millora i ampliació del recinte de muralles, els sobreposats de les obres elegits anualment no hi intervingueren gairebé per a res. En realitat, la gestió de l'obra requeia en comissaris enviats pel rei o veïns de la ciutat que, al marge de les eleccions ordinàries del municipi, foren designats a discreció del monarca. En aquest sentit, a finals de la dècada de 1360, el Cerimoniós nomenà dos gironins de

193. Més d'un cop s'al·ludí a la insalubritat i a la perillositat nocturna de carrerons sense sortida i els sobreposats consentiren que certs veïns poguessin construir-hi portes als extrems i reservar-se'n les claus. Per exemple: AMGi, I.1.1., n. 36, f. 23r-v, 1401/05/27.

194. Com succeí l'any 1380 davant la previsió que arribés la infanta Violant, duquessa de Girona: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 9r, 1380/05/18.

195. Ll. Verd, doc. 273, 1351/10/21. A la Tortosa de la mateixa època, per exemple, es considera que totes les prerrogatives dels obrers pertanyien, en darrera instància, al consell municipal i que aquest òrgan era l'únic amb poder efectiu en matèria d'urbanisme i construcció: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*..., p. 60-61.

196. Pel que fa el primer episodi: AMGi, I.1.1., n. 2, f. 190v-191v, 1357/08/03. El segon exemple està vinculat a la reparació d'un carrer davant d'un portal de la muralla del burg de Sant Pere de Galligants: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 47v, 1424/12/29. En el darrer, en canvi, els regidors concediren la llicència per construir l'envà d'un alberg sense que hi consti cap assentiment dels sobreposats: AMGi, I.1.1., n. 12, f. 14v, 1383/06/01. A la dècada de 1430 també es registren llicències expedides pels regidors de manera unilateral. Per exemple: AMGi, I.1.1., n. 54, f. 41v-42r (1437/10/21), 59v (1437/12/18).

confiança per coordinar les obres dels murs, mentre, paral·lelament, s'articulava tota una administració específica de l'obra configurada per supervisors dels treballs diaris, distribuïdors dels fons assignats i altres ocupacions de perfil menor.[197] Tampoc no sembla que els sobreposats tinguessin rellevància en una altra obra de gran abast com fou el desviament de braços laterals i la consolidació de la llera del Ter al seu pas més pròxim a la ciutat en les dècades centrals del segle XV.[198]

Fins a cert punt seria normal que aquests oficials elegits anualment des del consell quedessin al marge d'unes obres de caràcter extraordinari i que acostumaven a implicar molts més agents que els càrrecs electes habituals de l'organigrama municipal. Així i tot, fa l'efecte que en certes èpoques els sobreposats quedaren sota l'ombra dels jurats en l'exercici, gairebé en exclusiva, de la potestat normativa en afers urbanístics adquirida pel municipi.[199] Es fa difícil precisar l'evolució de la tendència, per bé que el període de més activitat a les muralles, és a dir entre 1360 i 1390, coincideix amb un d'aquests moments de relegament dels sobreposats.

En trobem una bona constatació també l'any 1435. A mig mandat morí un dels dos sobreposats i l'altre era absent de la ciutat. Davant d'això, els jurats declararen de manera unilateral que, d'acord amb un privilegi reial, eren elegits cada any «dos prohòmens de la dita ciutat en sobreposats de totes les obres de plaçes e carreres pobliques e altres lochs publichs de la ciutat demontdita, los quals sobreposats han plen poder de ordonar sobre totes les dites obres pobliques segons a utili-

197. Quant a aquesta administració específica de les muralles: A. REIXACH SALA, *Municipi, finances i elits locals*..., vol. I, p. 508-514.

198. Val a dir que l'escàs protagonisme en grans obres urbanístiques de càrrecs equiparables als sobreposats gironins també s'entreveu en altres ciutats. Amb tot, per tal de copsar-ho, resulta bàsic distingir aquests sobreposats d'altres oficis que no es renovaven de manera ordinària cada any, sinó que es crearen amb motiu de grans obres com les muralles. Això s'entreveu en l'exemple ben estudiat de Tortosa: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*..., p. 53-57. Cal advertir, d'altra banda, que aquests obrers amb atribucions més aviat genèriques com els de Girona tampoc equivalen a altres obrers que s'ocupaven d'elements específics del patrimoni de la vila com les esglésies o la resta d'equipaments d'utilitat pública, per més que també estiguin molt controlats des del consell municipal i els càrrecs es renovessin regularment, tal com evidencia el cas emblemàtic de la vila de Cervera: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 211-317.

199. La situació de finals del segle XIV potser era diferent respecte de les primeres dècades de creació del càrrec. L'any 1336, per exemple, els dos sobreposats de la ciutat arribaren a declarar que s'aturés la construcció de taules de peixateria en un espai de l'Areny a tocar de l'Onyar que havia impulsat l'administrador general de rendes reials a la ciutat. L'afer, però, acabà resolt pel monarca a favor dels seus oficials i no dels del municipi: C. Pergamins, vol. I, doc. 307 (1336/11/07), 350 (1339/12/08).

tat de la dita ciutat, lus és vist faedor». De tota manera, subratllaven que era ús i costum que els jurats, en casos com aquell, rellevessin els sobreposats. I ho reblaven adduint la llarga tradició dels membres de l'executiu de tenir «facultat e poder de fer totes ordinacions qui a utilitat e bellesa de la dita ciutat lus sien vistes faedores». Amb aquests arguments es consideraren habilitats de manera automàtica per assumir una tasca habitual dels sobreposats: obligar a modificar els envans que uns particulars havien construït en un carrer.[200] Potser era realment una coincidència que els ciutadans nomenats sobreposats no estiguessin en condicions d'exercir l'ofici aquell any i que calgués suplir-los amb urgència pel bé de la ciutat. També és cert, però, que en altres situacions semblants el consell general hauria reclamat que es nomenessin substituts, com succeí de vegades amb el clavari i amb altres càrrecs amb un paper molt més decisiu. Algunes vegades, a més, les competències d'aquests oficials algun cop es veieren amenaçades, no pels regidors de la universitat, sinó pels oficials delegats pel monarca a la localitat que s'extralimitaven en les seves funcions.[201]

Tanmateix, malgrat l'aparent declivi de l'ofici dels sobreposats, a l'alçada de 1421 encara fou objecte d'atenció per part del govern municipal: constituïa un dels molts assumptes que havia de resoldre el síndic gironí enviat a les Corts convocades per la reina Maria a la ciutat de Barcelona la primavera d'aquell any. En concret, se li demanava que aconseguís que el salari dels sobreposats (igual que el dels auditors de comptes) passés a formar part de les nòmines d'auxiliars del govern,

200. AMGi, I.1.1., n. 52, f. 72 bis, 1435/09/10.

201. Això es podria deduir de provisions de Martí l'Humà dels primers anys del segle xv adreçades als seus oficials en què els ordenava no perjudicar algunes de les atribucions del consell, entre les quals en un cas es mencionava explícitament la figura dels sobreposats: Ll. Vermell, doc. 80 (1402/01/12). Així mateix, l'any 1420, els jurats escrivien al síndic de la ciutat a les Corts que se celebraven a Tortosa per informar-lo que el lloctinent local del batlle general de Catalunya posava en dubte el dret dels sobreposats a intervenir en la inspecció d'unes obres dutes a terme en albergs del call jueu i d'altres immobles pertanyents al patrimoni reial i, per això, li demanaven que impetrés una provisió que ratifiqués la potestat de què gaudien els esmentats oficials municipals segons els havia estat reconeguda per monarques precedents: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 1, f. 36v-37r, 1420/02/03. Aquest afer, juntament amb d'altres de similars, encara cuejava un parell de dècades més tard: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 1, f. 15r-v, 1441/04/26. En definitiva, l'interès per blindar les prerrogatives del càrrec de sobreposat reapareix en un episodi de 1421 que citarem a continuació. En altres ciutats com Manresa, la situació que s'hi vivia pels volts de 1383 també mostra que una de les principals causes de l'arraconament de la figura dels obrers podia derivar de les intromissions del veguer i del batlle reials, problema que assajà de resoldre un nou privilegi del Cerimoniós que refermava les funcions de l'ofici: M. TORRES SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd» de Manresa...*, p. 136-138.

com ara les d'advocats, escrivans i verguers, assignades als ingressos dels preus de les imposicions. A més, calia una nova provisió que regulés l'ofici i l'equiparés amb el dels obrers de la ciutat de Barcelona.[202]

Segons estipulava el privilegi fundacional, el nomenament dels dos prohoms designats sobreposats havia de tenir lloc en l'acte de l'elecció de consellers i jurats, és a dir, l'1 de gener.[203] I, ben mirat, l'únic aspecte que es pot resseguir amb certa regularitat i que certifica la continuïtat de l'ofici al llarg de tot el període estudiat és precisament la designació del parell d'ocupants. D'altra banda, constatem que el mecanisme electiu estava ben assimilat a finals del segle XIV.[204] I només fou alterat per la reforma completada per la reina Maria l'any 1445 tot adequant-lo al mateix sistema d'atzar que passà a regir la renovació del consell i dels càrrecs de jurat i d'auditor de comptes, i hi introduïa un incís significatiu que, com veurem, tal vegada ja s'havia tingut en compte des de temps enrere: un dels sobreposats seria un prohom de la mà major i l'altre de la mà mitjana.[205]

202. AMGi, I.1.1., n. 46, f. 31v-35r, *c.* 1421/06. Dos anys després, en efecte, s'havia deixat de pagar el salari des de la petita caixa controlada pel clavari dels jurats i s'havia passat a abonar a partir de les imposicions. Respectivament: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 2, reg. 1, s. f., 1391; AMGi, I.3.3.1.2., llig. 16, reg. 2, s. f. 1405/10/20; AMGi, I.3.3.2.4., reg. 43162, s. f. 1422/01/10; AMGi, I.1.1., n. 46, f. 133r, 1423/01/08. I així seguí fentse: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 8, reg. 1, s. f., 1430. Les apreciacions dels jurats de 1430 en sol·licitar la intervenció reial en el luctuós afer de les ferides provocades per diversos veïns a un conciutadà seu de relleu, Pere III Escala, s'haurien de situar en aquesta mateixa temptativa de revalorització del càrrec per part dels governants municipals. Aquest distingit prohom havia estat sobreposat de les obres en l'exercici conclòs feia pocs mesos, càrrec que no dubtaven a definir com un autèntic «official reyall» i «fundamentat de privilegis reyalls» concedits al municipi pels predecessors d'Alfons el Magnànim, monarca a qui s'adreçaven: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 2, f. 31v-32r, 1430/02/10.

203. Ll. Verd, doc. 33 (1315/05/28). Aquesta forma d'elecció resulta molt semblant a la dels dos obrers de Tarragona, designats el mateix dia d'institució dels cònsols a través, concretament, del vot directe de tots els consellers o membres del consell: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana*..., p. 109-111. A la Cervera del segle XV, en canvi, el mecanisme resultava una mica més complex, però també coincidia amb el moment de la tria dels paers i eren justament els regidors entrants que escollien els obrers: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 318-320.

204. En aquest sentit, comprovem que l'any 1377, després que ja hagués passat la cerimònia de ninou, els jurats escolliren dos sobreposats, però el nomenament s'hagué de revocar perquè un grup de consellers insistia que s'havia procedit contra privilegi: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 27r-29r, 1377/02/17. Tot i això, també és cert que en altres exercicis la tria no es concretà el dia de renovació del govern, sinó dies o mesos després, i que potser els jurats tiraren endavant la designació sense convocar el consell: AMGi, I.1.1., n. 9, f. 39r, 1379/04/28; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, llibre 1380, f. 8v, 1380/02/04.

205. Pel que fa al privilegi expedit l'any 1445 que sancionava tots aquests canvis: Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13).

Tal com s'infereix d'algunes situacions, que hem vist, entre finals del segle XIV i principis de la centúria següent, la poca visibilitat de les funcions d'aquests oficials devia ser sinònim de poc pes. Tot plegat, però, no impedí que els dos ciutadans que exercien cada any el càrrec percebessin un salari inclòs a les nòmines ordinàries de l'administració local, encara que, fins després de 1421, no s'assignaren a la partida de les imposicions. Exactament cobraven 20 s. cadascun, suma que, per les referències de què disposem, es mantingué sense canvis al llarg de l'època estudiada. I és que, si bé l'any 1430 el consell autoritzà els jurats a augmentar aquest salari anual, segurament no es concretà cap millora.[206]

A propòsit de les condicions que havien de complir els membres del consell que aspiraven a ser nomenats sobreposats, no es documenta cap aspecte concret, de manera que els requisits mínims havien de ser els mateixos que per esdevenir conseller. Amb tot, tal com veurem més endavant, la majoria pertanyeren a la mà major, en segon lloc a la mitjana i només en casos comptats a la menor, és a dir que, per contrast amb altres òrgans del règim municipal com el col·legi d'auditors de comptes, no hi hagué mai la voluntat de preservar una proporció entre els tres estaments. Per altra banda, no es documenten debats sobre la possibilitat de perpetuar-se en el càrrec i, per tant, sembla que no es discutí l'obligatorietat de renovar l'ofici cada any.

206. Per a exemples de diferents moments en què el salari va ser entregat pel clavari dels jurats i no pel de les imposicions, a diferència de la retribució dels edils i d'altres oficis: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 105r, 1380/11/05; AMGi, I.1.1., n. 18, f. 82v, 1389/06/07; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 2, s. f. 1401/12/31. Quan aquest salari passà a ser assumit per la clavaria de les imposicions: AMGi, I.1.1., n. 46, f. 133r, 1423/01/08. Pel que fa a l'autorització per a l'increment del salari: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 1r-5v, 1430/01/01. En efecte, l'any 1443 els veïns que actuaren de sobreposats cobraren encara una lliura cadascun, és a dir 20 s.: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 11, reg. 1, f. 62v, 1443. A tall de comparació, sabem que a Tarragona cadascun dels obrers percebia 100 s. anuals, xifra rebaixada a la meitat l'any 1402 i a una tercera part l'any 1423, tot i que podia haver-hi suplements puntuals. Una possible raó d'aquesta diferència salarial respecte dels seus homòlegs gironins es troba en el fet que el ventall que es documenta de competències efectives i d'obligacions dels obrers de Tarragona és molt més ampli, cosa que, d'altra banda, suscità reticències a acceptar l'ofici i motivà que s'exigissin millores en la retribució: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana*...p. 109-111. Contràriament, a la vila de Cervera els obrers no cobraven un salari fix, sinó que eren remunerats amb taxes que pagaven els mateixos veïns implicats en els contenciosos urbanístics en què intervenien: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 320.

—El mostassaf: entre les prerrogatives reials i la potestat normativa del municipi

En efecte, tal com exemplifica la figura dels sobreposats de les obres de Girona, moltes administracions municipals, al llarg de la primera meitat del segle XIV, acumularen certes atribucions en matèria d'urbanisme, cosa que anà en detriment del batlle general de Catalunya, tradicional garant del patrimoni reial al Principat i, per consegüent, de la pràctica totalitat de l'espai públic dels territoris de domini reial. Alhora, n'adquiriren en una altra esfera significativa i també històricament vinculada a una de les principals regalies: el control dels instruments de mesura i la regulació de les bones pràctiques en els mercats i en la manufactura de la ciutat. Com se sap, el càrrec més emblemàtic en aquest sentit fou l'ofici de mostassaf, documentat en la majoria de poblacions de certa importància de la Corona al segle XIV i en indrets del regne de València a finals del XIII.[207]

Certament, la jurisdicció sobre els pesos i mesures de la ciutat de Girona havia restat des d'antic reservada als oficials reials, al batlle sobretot. I és que el control dels mecanismes per mesurar els productes que circulaven als mercats d'una ciutat dins els dominis reials com Girona era una prerrogativa del seu senyor, el monarca. Amb tot, igual que la resta de components del patrimoni reial, aquest dret podia haver estat alienat o cedit. D'aquesta manera, l'any 1337 el dret de marcar amb un senyal reial els pesos i mesures del gra, blat, vi, oli i altres productes va ser establert a perpetuïtat a un particular; en concret, a favor d'un porter reial, de nom Pere Cardonets, a qui potser s'havien de

207. Cal admetre, d'entrada, que la bibliografia disponible sobre el mostassaf és força més extensa que per a qualsevol altre oficial municipal. Una de les explicacions segurament es troba en el fet que les tasques que duia a terme i les disposicions que feia públiques (i que tendiren a recollir-se en volums específics conservats en un nombre considerable de localitats) constitueixen una bona font per endinsar-se en molts aspectes de la vida quotidiana de les ciutats medievals. Vegeu, en aquest sentit, estudis clàssics com Pedro CHALMETA GENDRÓN, *El «señor del zoco» en España: Edades Media y Moderna. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Madrid: Instituto Hispano-Árabe de Cultura; i Francisco SEVILLANO COLOM, «De la institución del mustaçaf de Barcelona, de Mallorca y de Valencia», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXIII (1953), p. 525-538; i ÍD., *Valencia urbana medieval a través del oficio de Mustaçaf*, València: Institución Alfonso el Magnánimo, 1957. Per a alguns aspectes de l'ofici a la Barcelona del segle XVI i, sobretot, un gran nombre d'exemples de poblacions catalanes que s'hi citen (com ara Granollers, Vilanova i, per a època moderna, Olesa, Sabadell o Igualada), cal tenir en compte: Montserrat BAJET ROYO, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les Ordinations»*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994. Un balanç més recent de la mateixa autora: EAD., «Policia de mercat a l'època medieval», *Revista de Dret Històric Català*, 2 (2002), p. 121-143.

compensar serveis prestats. Més endavant, fins i tot, se'l facultava per retenir-se un terç de les penes i bans imposats a propòsit del control dels pesos i mesures i per nomenar saigs que col·laboressin amb ell en aquesta comesa sense interferències de la resta d'oficials.[208]

En poc temps, doncs, la inspecció de pesos i mesures havia quedat patrimonialitzada en benefici d'un particular. Però amb la mort de Cardonets l'any 1349 la situació tornà a canviar. Aleshores, els seus hereus universals (que eren, atesa la mort del fill primogènit, el convent de predicadors, l'Almoina del Pa de la seu i l'Hospital Nou de Girona) posaren a subhasta l'ofici «recognoscendi et signandi dicta pensa sive pesals et dictas mensuras ad signum regalem». L'adquirí el mercader gironí Guillem I Castell pel preu de 1.500 s. Amb tot, l'any 1351, o sigui dos anys després, Castell el revengué a la ciutat a canvi de 1.700 s. i salvant-se el dret del rei i del seu primogènit de percebre anualment un parell de capons per Nadal.[209] Si bé desconeixem els motius exactes del traspàs, aquestes capacitats atorgades en règim d'exclusivitat al porter Cardonets més d'una dècada enrere s'havien vist alterades per la consolidació d'una nova figura, justament el càrrec que ara descrivim.

Exactament, des de l'estiu de 1350 els magistrats de la ciutat havien estat negociant amb el monarca la creació de l'ofici de mostassaf.[210] Les gestions davant del sobirà donaren fruits la primavera de l'any següent, en el context de les primeres assemblees de l'intens cicle fiscal de les anomenades «guerres mediterrànies». Així, per virtut d'un privilegi reial expedit l'abril de 1351, naixia l'«officium mostaçaffie»;[211] val a dir que arribava acompanyat d'unes quantes concessions complementàries.[212]

208. Per a l'establiment perpetu a favor del porter reial Pere de Cardonets i les nombroses confirmacions o ratificacions posteriors: C. Pergamins, vol. I, doc. 311 (1337/02/10), Ll. Vermell, doc. 9 (1337/05/04) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 313]; C. Pergamins, vol. I, doc. 314 (1337/05/04); Ll. Vermell, doc. 13 (1339/06/23), 14 (1341/12/19), 16 (1343/09/11), 17 (1345/01/20), 19 (1346/07/29), 20 (1347/04/10). Pel que fa a l'assignació de les penes: Ll. Vermell, doc. 10 (1338/03/07). Quant al privilegi per designar substituts: Ll. Vermell, doc. 18 (1345/12/27) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 403].

209. Respectivament: Ll. Vermell, doc. 24 (1349/12/05) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 430], 25 (1351/10/22) [= C. Pergamins, vol. I, doc. 454].

210. Documentem la voluntat de suplicar la concessió d'aquest càrrec per a l'administració de la ciutat, juntament amb altres peticions, en el memorial enviat a uns nuncis gironins que eren a la cort del rei el juliol de 1350: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 41r, 1350/07.

211. Ll. Verd, doc. 265 (1351/04/10). Vegeu sobre això, igualment: A. GIRONELLA DELGÀ, «Fons documentals per a l'estudi de l'urbanisme...», p. 28-32.

212. En concret, la ciutat de Girona obtingué prerrogatives com ara la possibilitat que els nuncis que pregonaven pels jurats i consellers duguessin verga amb el senyal reial i el de la ciutat, o la de crear el càrrec dels banders per protegir les terres i hortes que els ciutadans gironins tenien a la capital i la seva batllia. Tot acabà consolidant-se en el

El procés de gènesi del càrrec, a més, era molt similar al que havia tingut lloc a Barcelona poc temps abans;[213] de tota manera, no se seguí igual a tot Catalunya.[214]

En qualsevol cas, segons adverteix C. Vela, la consideració del mostassaf com un veritable oficial municipal no és del tot precisa, ja que, tal com el mateix autor demostra en el cas de Barcelona i podem aplicar perfectament a Girona, es tractava, de fet, d'un oficial reial que actua en l'àmbit del municipi, en el sentit que exercia atribucions que procedien del monarca, com ara certs poders executius i

---

marc de la negociació per armar una galera finançada per les universitats del ducat de Girona i de la vegueria de Cervera destinada a Sardenya: AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 4, f. 54v-55r, 1351/04/30. Vegeu ap. «Les guerres mediterrànies (1350-1356)». Quant als dos privilegis esmentats: Ll. Verd, doc. 261 (1351/04/10), 263 (1351/04/10). Val a dir, a més, que s'acumulen bastants provisions més expedides en dates properes al llibre de privilegis més antic del municipi. Tampoc no hem de perdre de vista que just al mes de gener d'aquell 1351 s'havia acabat de crear el ducat de Girona per al primogènit de Pere el Cerimoniós, l'infant Joan. Per tant, la relació entre les poblacions que constituïen el ducat de Girona i el seu nou senyor (encara que fins uns quants anys després sota l'estricta tutela del pare) arrencà ben aviat amb l'atorgament del subsidi esmentat.

213. Pel que fa als orígens del càrrec a la ciutat de Barcelona, vegeu, entre altres aportacions: C. VELA AULESA, «Les ordinacions de mercaderies encamerades...», p. 19-25. Certament, hi ha moltes coincidències en el text de creació de l'ofici a Barcelona del 1339 i el de Girona una dotzena d'anys més tard. Vegeu-ne una edició del de la Ciutat Comtal a: M. BAJET ROYO, *El mostassaf de Barcelona*..., p. 238-241. A Manresa l'ofici de mostassaf també s'implantà fruit d'una concessió reial de 1337, anterior, doncs, a la de Barcelona, que li atorgava la mateixa jurisdicció i funcions que els oficials anàlegs llavors ja existents a València, a Lleida i en altres llocs on ja hi hagués aquest càrrec: M. TORRAS SERRA (ed.), *El Llibre Verd de Manresa*..., doc. 28 (1337/06/10); M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 158-167. A Vic, el privilegi reial corresponent data de l'any 1366: Arcadi GARCÍA SANZ, «El "Llibre del mustaçaf" de Vich», *Ausa*, 2 (1955), p. 18-24, en especial p. 23. Respecte d'Igualada, el càrrec fou institucionalitzat exactament a semblança del de Barcelona quan aquesta vila s'hi vinculà mitjançant un privilegi de carreratge: J. CRUZ RODRÍGUEZ, «El municipi igualadí medieval...», p. 40-41.

214. En efecte, la consolidació del càrrec de mostassaf no derivà d'un procés idèntic i amb una cronologia paral·lela en totes les localitats de jurisdicció reial del Principat. A Cervera, per exemple, no s'obtingué mai un privilegi del monarca per a la seva creació, sinó que es consolidà més aviat des de la pràctica i la interpretació interessada de provisions reials de les primeres dècades del segle XIV (en especial, una de 1317) que permetien la intervenció dels representants municipals en el control dels mercats: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 320-322. El cas de Tortosa també fou diferent, ja que, si bé el Cerimoniós atorgà un privilegi per a la creació del mostassaf l'any 1363, ja es conserven establiments que regulaven l'ofici i que en demostraven l'existència efectiva des de 1334: J. VIDAL FRANQUET, *Les obres de la ciutat*..., p. 47-48. En qualsevol cas, la localitat on la figura del mostassaf té, en aparença, un perfil més peculiar és a la vila de Perpinyà, on, des del 1350, s'unificà el càrrec amb el de clavari (en origen, amb clares atribucions fiscals i financeres). Això no obstant, les responsabilitats que es documenten per aquests clavaris-mostassafs sota control dels cònsols són les habituals de supervisió dels mercats i de l'activitat econòmica en general: P. DAILEADER, *True Citizens: Violence, Memory and Identity*..., p. 184-192.

judicials, si bé respectava sempre els límits que imposaven les competències del batlle.[215] En realitat, però, mancat de *ius statuendi* propi, el mostassaf executava la voluntat del govern municipal, és a dir que difonia i supervisava el seguiment de les normes emanades, en el cas que analitzem, del consell de vuitanta membres o de la juraderia.[216] Dins aquest marc, per tant, documentem que el mostassaf publicava les ordinacions o bans preparats en els òrgans polítics del municipi, reprenent la fórmula habitual amb què es pronunciava el monarca (al capdavall, el posseïdor original del poder normatiu transferit a les administracions locals) i a petició dels jurats o del consell.[217] Així i tot, de manera semblant al que s'observa en el cas dels sobreposats, el camp d'acció d'aquest oficial de naturalesa jurídica complexa tenia uns contorns imprecisos per la raó que sovint veia com hi interferien

215. Segons desglossa el privilegi fundacional de 1351, el mostassaf podia «sine vicario, baiulo et alio officiali» del rei «auctoritate propia sui officii (…) recognoscere et iudicare pro veris aut falsis pensa, pondera et mensuras et delinquentes punire vels eis facere gratiam», però sempre que es tractés de penes inferiors a 10 s. b., ja que per damunt d'aquesta quantitat competia al batlle. Posteriorment, el valor de les multes seria repartit en tres parts: una per a la cort del rei, una altra per a la universitat de la ciutat i el terç restant per al propi mostassaf en concepte de retribució. D'altra banda, en cas que es detectés un frau respecte de la legislació local vigent, hauria d'examinar la causa juntament amb els jurats, contrastar-ho amb les ordinacions dictades per aquests i instar l'inici d'execucions. Finalment, també se li concedien certes facultats en matèria d'obres de portals, finestres o espitlleres, encara que es remarcava que això no havia d'anar en perjudici de les prerrogatives atorgades als sobreposats de les obres del municipi: Ll. Verd, doc. 265 (1351/04/10).

216. Vegeu aquesta idea completament desenvolupada amb referència a la ciutat de Barcelona: C. VELA AULESA, «Les ordinacions de mercaderies encamerades...», p. 19-45.

217. En efecte, seguint l'acta de la seva institucionalització, el mostassaf havia rebut «cognicionem, decisionem, execucionem et exaccionem omnium predictorum ac etiam universorum et singulorum bannorum, ordinatorum seu ordinandorum, per iuratos et probos homines dicte civitatis Gerunde, presentes et futuros, super illis, videlicet rebus super quibus in civitate Barchinone banna exiguntur ac levantur per mostaçafum eiusdem ac super eisdem omnibus et singulis eidem potestatem plenariam et liberam facultatem»: Ll. Verd, doc. 265 (1351/04/10). Per a alguns exemples aïllats: una regulació de la venda i dels preus del peix fresc (AMGi, I.1.1., n. 14, f. 32r-v, 1385/02/26), sobre l'obligació de les famílies que tenien gra emmagatzemat a casa seva per consum propi de pagar la imposició de la farina (AMGi, I.1.1., n. 23, f. 51v, 1391/04/08) o, finalment, la limitació de la venda de copes d'oli en un any de carestia (AMGi, I.1.1., n. 55, f. 95r, 1440/09/06). L'any 1407 els jurats volgueren revocar capítols sobre nombrosíssims afers (pesos i mesures, tavernes, forns i la majoria d'oficis i productes manufacturers existents a la ciutat des dels flassaders, paraires i teixidors fins als argenters i especiers passant pels fusters i els ferrers) i en redactaren de nous que el mostassaf publicà a requesta i ordinació dels magistrats, i, en aquest cas, sense fer esment de l'autoritat reial: AMGi, I.1.1., n. 40, f. 41r-75v, 1407/02/10. De vegades, la documentació il·lustra de manera bastant clara el tràmit amb el qual els jurats, després d'elaborar una nova normativa, la presentaven al mostassaf per tal que la pregonés: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 15r-v, 1424/03/29.

les aspiracions molts cops oposades dels representants del municipi, d'una banda, i dels delegats del rei, de l'altra.

En tenim una bona mostra en el litigi que s'originà a finals de la dècada de 1390 entre els jurats i el mostassaf amb motiu d'una ordinació redactada pels primers que prohibia als paraires i altres oficis del mateix ram agranar pastell als ravals del Mercadal i de Sant Pere de Galligants. D'acord amb el que havia establert l'executiu, molts menestrals havien incomplert la nova norma i per això havien incorregut en certes penes que els havien estat aplicades mitjançant penyores executades pel mostassaf. Tanmateix, després de les pressions que devien rebre des de l'administració reial quan el col·lectiu d'oficis tèxtils apel·là la sentència dels regidors davant l'audiència del monarca, els jurats feren marxa enrere en la seva decisió, resolgueren que preparar pastell en aquells espais de la ciutat on ja s'havia acostumat a fer sempre no era cap delicte i automàticament obligaren el mostassaf a retornar les penyores. Tot i això, aquest oficial s'oposà a la nova declaració del edils i encetà un procés que s'elevà de nou a l'audiència reial i el desenllaç concret del qual no coneixem.[218] Al capdavall, el mostassaf era, en darrera instància, un càrrec de naturalesa reial, encara que, atesa la potestat normativa en diversos àmbits transferida pel monarca al municipi, actuava, a la pràctica, d'acord amb els dictats del govern municipal. En conseqüència, en cas de directrius contràries havia de prendre partit per una instància de poder o altra.[219]

Seguint l'exemple de Barcelona, tot el corpus jurídic derivat d'ordinacions l'aplicació de les quals el mostassaf supervisava normalment donà lloc a compilacions, però això no fou fins al segle XVI en el cas de Girona.[220] Abans, les intervencions d'aquest oficial, és a dir, les publi-

218. AHG, Gi-09, vol. 27, s. f., 1397/12/13.

219. En el cas de Perpinyà, es considera que els cònsols o regidors exercien un gran control sobre els anomenats «clavaris-mostassafs», si bé la figura d'aquests darrers fou sovint contestada per les corporacions d'ofici: P. DAILEADER, *True Citizens: Violence, Memory and Identity*..., p. 190-191.

220. L'anomenat «llibre del mostassaf» de Girona consisteix, de fet, en una compilació, encetada al segle XVI i amb retocs significatius del segle XVII, que recull ordinacions publicades pel mostassaf des de mitjan segle XV i fins a les etapes de redacció que apuntem, així com d'altres que, malgrat no assenyalar-se'n la data, són amb tota probabilitat anteriors, a banda de documentació més heterogènia que, tota sumada, havia de formar el marc legal vigent a la ciutat per aspectes tan variats com els productes que s'hi elaboraven i comercialitzaven, l'emplaçament dels espais manufacturers, la salubritat, etc.: AMGi, I.4.3.2., llig. 2. Precisament a aquest darrer aspecte s'hi han dedicat algunes aproximacions: Sandrine VICTOR, «Gestion municipale de l'espace urbain: le rôle du mostassaf dans la régulation des pollutions en ville, selon l'exemple catalán au bas Moyen Âge» a J. MUTGÉ VIVES, R. SALICRÚ LLUCH i C. VELA AULESA (eds.), *La Corona*

cacions d'alguna normativa elaborada pel consell o pels jurats, només apareixien de manera aïllada en actes recollides als llibres de negocis d'aquest organisme o dels regidors.[221]

A banda de donar a conèixer i vetllar pel compliment de disposicions sobre afers diversos tocants al mercat i a la manufactura en general, el mostassaf també tenia una missió molt concreta en relació amb el control dels pesos i les mesures emprats a la ciutat. Com hem explicat, aquest assumpte constituïa una prerrogativa del monarca que, en el context de fragmentació del seu patrimoni entre aproximadament 1330 i 1350, va quedar cada cop més sota l'òrbita del municipi fins a l'adquisició definitiva dels drets corresponents l'any 1351.

Això no obstant, és possible que la capacitat d'emprar els instruments per mesurar i valorar el que era objecte de transacció als mercats, en especial els productes alimentaris, així com de donar validesa (i, si calia, afinar i ajustar) als utensilis emprats entre particulars, no fos exercida directament pel mateix mostassaf, sinó que aquest ho arrendés a una tercera persona i es reservés tan sols la potestat de dirimir en cas de dubtes.[222] En aquest sentit, veiem que, per exemple, l'any 1368, el mostassaf d'aquell exercici venia a un boter i a un altre conciutadà seu, durant tot el període de vigència de l'ofici (un any sencer), els emoluments resultants de posar a disposició dels actors dels mercats els objectes de pesar i mesurar o d'inspeccionar-los i cobrar-ne una determinada taxa.[223]

---

catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani: Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona: IMF-CSIC, 2013, p. 697-705.

221. A propòsit de la conservació de les ordinacions relacionades amb el mostassaf dels segles XIV i XV i els reculls del XVI que en recopilaven i sistematitzaven la majoria a partir del cas exemplar de Barcelona: C. VELA AULESA, «Les ordinacions de mercaderies encamerades...», p. 26-32; M. BAJET ROYO, «Policia de mercat a l'època medieval...», p. 129-133. A Cervera, el primer recull de bans conservat i també anomenat «llibre del mostassaf» data de 1537, i el succeí un altre de 1669: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 322. A propòsit de bona part de les compilacions d'ordinacions publicades pel mostassaf que aparegueren, sobretot a partir del 1500, en altres viles i ciutats del Principat i de la Corona, vegeu tota la bibliografia recollida a M. BAJET ROYO, *El mostassaf de Barcelona*..., p. 50-56.

222. Aquest fet contrastaria amb casos com el de Cervera, on el mostassaf, més que no pas licitar l'aplicació d'una de les seves tasques, tendí, sobretot al segle XV, a rodejar-se d'auxiliars (afinadors de mesures, mesuradors del blat, pesadors de la farina, de la carn i del peix, així com supervisors —veedors— de determinades activitats manufactureres com la draperia, el cuir i l'especieria, entre d'altres) que nomenava ell mateix i veien remunerats els seus serveis gràcies a les taxes i multes que cobraven: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 323-340.

223. AHG, Gi-05, vol. 251, s. f., 1360/02/15.

De tota manera, com a mínim a partir del 1373, aquest dret i els rèdits que generava passaren a ser cedits anualment no pel mostassaf, sinó pels jurats en les mateixes dates en què se subhastaven les imposicions sobre el consum i la circulació de productes. Tanmateix, el preu d'aquest arrendament concret no ingressava com la resta a la clavaria que aleshores havia sorgit dedicada a satisfer el deute censal, revertia a la caixa que seguia sota control directe dels jurats.[224] Ben mirat, aquest canvi segurament ens indica que la successió de traspassos de drets sobre la inspecció de pesos i mesures («officium recognoscendi et signandi (...) ad signum regale pensa sive *pesals* et mensuras, cum quibus panni et blada, vinum, oleum et alie res, que ad pondus et mensuram vendi consueta sunt») que inicià l'establiment perpetu al porter Cardonets a la dècada de 1330 i conclogué amb la compra que en van fer els jurats en nom de tota la universitat gironina l'any 1351 tingué efectes reals. Així, el mostassaf exercia el control de pesos i mesures únicament com una atribució del municipi que se li encomanava quan n'era designat oficial. A més, malgrat que temps enrere n'havia pogut cedir els rèdits el mateix mostassaf, els primers anys del decenni de 1370 devien marcar un punt d'inflexió definitiu en el sistema de funcionament: l'any 1373 es documenta que, al marge de la cessió anual del dret de pesos i mesures que passaren a assumir els regidors en detriment del mostassaf, aquests perceberen de l'ocupant de la «mostafassia» de l'any anterior els 100 s. pels quals havia comprat dels jurats els pesos i mesures.[225]

L'encabiment de la figura del mostassaf dins l'espectre de competències del govern municipal que s'expressava, sobretot, en la capacitat política del consell i el poder efectiu dels jurats no significa que tingués un paper secundari.[226] Al contrari, i n'és un bon indicador la conti-

224. Pel que fa al primer arrendament fet pels jurats a finals de 1372: AMGI, I.2.1., llig. 7, s. f. 1372/12/29. En la mateixa taba per a la subhasta es fa explícit que aquest dret abans (sense més precisions) acostumava a ser venut pels jurats al mateix mostassaf per un preu que oscil·lava entre els 100 s. i els 120 s., però aleshores s'obria, mitjançant corredor públic, a les ofertes de particulars. El resultat de totes les vendes posteriors ens mostra que, si amb aquesta mesura es pretengué augmentar els ingressos que obtenia la hisenda municipal per la cessió del dret, fou tot un èxit, ja que des de 1373 fins a la fi del període estudiat el valor de l'arrendament sempre fou superior a les xifres esmentades: taula 4.

225. AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, f. 3v-4r, 1373/03/02.

226. Això no obstant, en el cas de Girona no documenten situacions equiparables als conflictes competencials entre cònsols i mostassafs que es visqueren a Tarragona a principis del segle XV i que conduïren al fet que l'any 1412 el consell hagués d'aprovar una disposició que remarcava que els regidors gaudien de supremacia per damunt dels mostassafs i de la resta d'oficis: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de*

nuïtat de què gaudí el càrrec en l'etapa dels Àustries i que il·lustren els reculls, elaborats durant els segles XVI i XVII, de les ordinacions que pronuncià en nom del consistori. A més, cap a la fi del període estudiat, l'ofici de la «mostafassia» també demostrà el seu potencial des del moment que serví de reforç de la iniciativa aleshores en marxa per blindar la projecció de la ciutat en el seu entorn immediat. Així, tot just un parell d'anys després que el govern local de Girona obtingués el cèlebre privilegi de la mitja llegua (1445) que havia de frenar qualsevol iniciativa de provisió i comercialització d'aliments fora del control del consell de la capital gironina, o una mica després de la igualment significativa concessió per a l'organització del sagramental (1430), la reina Maria, a petició dels jurats, declarava que, malgrat els dubtes que hi havia hagut, el mostassaf de la ciutat estava facultat per exercir les seves funcions d'inspecció i de control per tota la vegueria sense la necessitat de ser autoritzat per cap oficial reial.[227] D'aquesta manera, els representants municipals s'asseguraven per dret incidir en un camp que ja havia estat perfectament delimitat en el recinte urbà de la ciutat i a partir de llavors també en el conjunt de la demarcació que encapçalava.[228]

D'altra banda, com hem vist, la potestat, cedida pel monarca (fins a cert punt en detriment del batlle, un dels seus delegats ordinaris) al mostassaf de cobrar multes que no excedissin un determinat valor implicà que l'ofici donés peu a una administració amb unes fonts d'ingressos propis. Una d'aquestes fonts era el control de pesos i mesures que el mostassaf gestionà en nom del municipi, encara que això només

la baixa edat mitjana..., p. 93-94. A la ciutat de Saragossa la prevalença es traduïa en un control força rigorós de l'activitat del mostassaf per part de l'executiu, que vigilava que aquest oficial no cometés abusos o acceptés suborns durant el seu exercici: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza*..., p. 111-112.

227. Pel que fa als dos primers privilegis: Ll. Vermell, doc. 109 (1445/02/13), 97 (1430/10/31). Quant a la continuïtat al llarg de l'època moderna del districte fixat en un radi de mitja llegua entorn de la ciutat, vegeu: Narcís CASTELLS CALZADA, «El districte de la mitja llegua entorn les muralles de la ciutat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 28 (1985-1986), p. 299-325. A Puigcerdà, per contra, el mostassaf, des de 1387, tenia plena capacitat d'actuació en tots els llocs de la Cerdanya on no hi hagués algú que exercís exactament el mateix ofici, si bé la facultat hagué de ser ratificada a finals del segle XVI davant de probables conflictes: Sebastià BOSOM ISERN i Susanna VELA PALOMARES (eds.), *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà*, Barelona: Fundació Noguera, 2007, doc. 84 (1387/03/10), 117 (1599/07/13). En altres localitats com Manresa, aquesta presència del mostassaf *extramuros* es garantí d'una altra manera: creant, l'any 1476, un segon oficial col·legiat amb jurisdicció pels termes de la parròquia i de la batllia de la ciutat: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»*..., p. 165.

228. Ll. Vermell, doc. 114 (1447/03/17).

fou durant un breu període anterior a la dècada de 1370. En canvi, els emoluments resultants de penalitzar la contravenció d'ordinacions emanades del consell o dels jurats constituïren un ingrés ordinari del càrrec durant tot el període estudiat. I, d'acord amb la provisió fundacional de 1351, aquests rèdits havien de dividir-se en tres parts, una de les quals revertia a la cort del rei, l'altra al conjunt de la ciutat (invertida en obres públiques o afers comuns) i la restant la podia retenir qui ocupava l'ofici en concepte de retribució.[229]

De resultes d'això, el càrrec de mostassaf estava sotmès, segons el mateix privilegi, a la rendició de comptes a la fi de l'exercici i, atesa la seva situació ambivalent a mig camí del municipi i de l'administració reial, hauria de presentar-los obligatòriament davant del batlle i, alhora, amb la presència dels jurats com a representants del consistori local.[230] D'altra banda, el fet que els qui exercien de mostassafs havien de lliurar una part dels ingressos obtinguts a la hisenda municipal implicà que, en cas d'incompliment d'aquesta obligació, n'esdevinguessin deutors i se'ls perseguís com a tals o, més sovint, se'ls consentís el retard en l'entrega mentre s'emprava el seu compromís com a cautela per a altres operacions vinculades amb el municipi.[231] Pels volts del 1400, tanmateix, la situació potser s'havia descontrolat, tal com deixa entreveure la provisió del rei Martí de 1404 que perseguia el compliment estricte de les disposicions sobre el mostassaf i que volia promoure que els qui accedissin al càrrec asseguressin amb bons avaladors que

229. Aquest repartiment tripartit dels ingressos també s'estipula en els casos de Barcelona, Manresa i Cervera. Respectivament: M. BAJET ROYO, *El mostassaf de Barcelona...*, p. 239; M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 161; P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 320-321. En aquest sentit, a la Ciutat Comtal s'han conservat alguns dels trasllats de documents referits a aquestes rendicions de comptes: Jordi COMELLAS SOLÉ, «El mercat barceloní a través de la mostassaferia a principis del segle XV», *Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó*, vol. II, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, p. 95-107.

230. A tall d'exemple, el batlle de la ciutat de l'any 1360 reconegué els comptes que li presentà un mostassaf de la ciutat d'un exercici anterior i en rebé la part dels emoluments que li pertocava: AHG, Gi-05, vol. 251, Girona, s. f., 1360/02/15.

231. Per exemple, el qui fou mostassaf de 1371 devia tant la quantitat corresponent al control de pesos i mesures com la tercera part dels emoluments de l'ofici que pertanyien a la ciutat: AMGi, I.3.3.1.5., llig. 1, f. 3v. Una dècada abans també constaven en llistes de morosos alguns antics mostassafs: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 26r-27v, 1361/03/11. L'any 1400, en canvi, s'obligà a un altre a fer efectiva l'entrega sota pena de 500 florins, segons una ordinació expedida pel rei Martí: AMGi, I.1.1., n. 35, f. 46r-48r, 1400/04/23. Finalment, dos anys més tard, el que devia un gironí que fou mostassaf s'assignà al reconeixement de deute per part dels jurats a favor de dos conciutadans seus que actuaren de missatgers i encara havien de cobrar les despeses assumides: AMGi, I.1.1., n. 38, f. 35v, 1403/04/05.

rendirien comptes i entregarien les sumes corresponents, sobretot les degudes a la ciutat.[232]

Per bé que, ateses les limitacions exposades, l'actuació del mostassaf es veiés molt condicionada per diversos factors i els registres documentals conservats no ens n'il·luminin gaires aspectes, cal suposar que tingué força protagonisme en determinats moments i que arribà a comptar amb l'ajuda de col·laboradors. Com a mínim, se serví d'algun saig, tot i que el més habitual és que fos algú a sou de la cort del veguer o del batlle reials que se li cedia temporalment.[233] En relació amb això, segons es dedueix de la repartició dels emoluments en tres fraccions, l'ocupant del càrrec de mostassaf percebia un salari dels rèdits obtinguts.

La naturalesa complexa d'aquest ofici també es traduïa en el sistema d'elecció, el qual, com gairebé tota la resta d'aspectes, quedava definit en el document d'institucionalització del càrrec de l'any 1351.[234] El nomenament havia de coincidir amb el dia de ninou i la designació de les principals magistratures del govern. Tanmateix, no resultava dels mateixos mecanismes que s'iniciaven amb la designació dels nous membres del consell, continuaven amb la tria d'electors per part dels tres braços i culminaven amb la resolució de la comissió electora; en el cas del mostassaf, els jurats el mandat del qual estava a punt d'expirar havien de preparar una terna de candidats i presentar-la al monarca si en aquell moment era present a la ciutat i, si no, al batlle general de Catalunya o al lloctinent d'aquest darrer. Un d'ells elegiria qui finalment en seria nomenat.[235]

---

232. Ll. Vermell, doc. 83 (1404/12/20) = Ll. R., vol. II, doc. 434 (1404/12/20). La mesura tingué efectes força limitats segurament, ja que, per exemple, l'any 1432 s'hagué de recórrer a la presentació de clams a la cort del batlle reial de la ciutat perquè tres persones que havien exercit de mostassaf en exercicis anteriors sotmetessin els comptes a audició: AMGi, I.3.3.1.2., llig. 8, reg. 4, f. 33r, 1432.

233. A tall de mostra: AHG, Gi-05, vol. 173 bis, f. 29v-30r, 1361/10/25; AMGi, I.1.1., n. 31, f. 32v, 1395/01/02. Aquest últim, a més, també treballà pels dos sobreposats de les obres.

234. Ll. Verd, doc. 265 (1351/04/10).

235. Se seguia el mateix mètode a la ciutat de Barcelona, però no a Manresa, on, d'acord amb el document fundacional de 1337, qui en sortia per un any havia d'emanar de la majoria de dues terceres parts dels consellers i dels jurats. I, això no obstant, a partir de 1359 el càrrec va pasar a ser proveït per un trienni. Després de 1393, en el marc d'una àmplia reforma del règim municipal, el càrrec fou altre cop de durada anual, havia de ser nomenat l'1 d'abril com la resta de càrrecs (a partir de 1458 segons procediments insaculatoris) i el batlle del rei a la ciutat no podia intervenir-hi: M. TORRAS SERRA, *Els privilegis del «Llibre Verd»...*, p. 161-167. A Puigcerdà, quan l'any 1379 se sancionava l'existència d'un ofici que ja existia de temps enrere, es confirmava el procediment d'elecció dut a terme pels cònsols i, tan sols a posteriori, la presentació

Els mecanismes per a la designació del mostassaf posen de manifest que els requisits per accedir al càrrec eren, d'entrada, els mateixos que per formar part del consell, però amb alguna diferència respecte de la resta d'oficis de renovació anual. Més enllà de reunir diverses característiques essencials quant a la consideració social que permetien gaudir d'un cert reconeixement dins el conjunt de la comunitat política de la ciutat i que no s'especificaren fins les disposicions de la reina Maria de 1445, per regir la «mostafassia» no resultava imprescindible haver estat escollit pel consell de vuitanta membres de l'any corresponent, com sí que ho calia per arribar a ser nomenat jurat, sobreposat de les obres o auditor.[236] D'aquí que tampoc no es tingués en compte cap mena de quota estamental, a diferència de la majoria d'oficis col·legiats. De tota manera, la possibilitat de ser l'escollit definitiu del monarca o dels seus oficials passava igualment pel beneplàcit dels jurats sortints que preparaven la terna.

La posada en pràctica del mecanisme elector del mostassaf es documenta bé. De fet, basant-nos en els registres de l'escrivà de la juraderia i del consell, resulta més freqüent localitzar la relació de tres candidats que enviava l'executiu els darrers dies de desembre a

al veguer i al jutge reial per al jurament i la presa de possessió. Tanmateix, a partir del 1418, com a conseqüència de la reiteració de persones inhàbils, la tria passà a fer-se un cop s'havia reunit el consell general de la vila i no només des de l'executiu com fins llavors: S. BOSOM ISERN i S. VELA PALOMARES (eds.), *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà...*, doc. 79 (1379/04/23), 97 (1418/04/15). A la Tarragona de principis del segle XV es nomenaven cada any dos mostassafs mitjançant un sistema de vot directe dels consellers. Amb tot, arran dels conflictes que de vegades generà en les jornades prèvies a l'elecció, l'any 1420 es modificà el sistema d'elecció pel de l'extracció de rodolins, igual que ja es feia pels cònsols: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 103-104.

236. Quant al privilegi de 1445, val a dir que, a banda de les condicions requerides per ser conseller, jurat o auditor de comptes (no se n'inclogueren pel que fa als sobreposats), establia que la terna de candidats a la «mostafassia» només podria incloure majors de trenta anys, casats i que el dia 1 de gener haguessin promès residir a la ciutat durant la major part de l'any: Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13). Aquesta darrera circumstància probablement ja es plantejà des del consell municipal uns anys enrere, quan ens consta que s'acordà demanar a la reina que ho proveís, ja que des de la juraderia no era possible imposar-ho: AMGi, I.1.1., n. 55, f. 11r-12v, 1439/01/15. L'obligació de romandre a la ciutat era aplicada de manera prou rígida a Saragossa, per exemple, on el mostassaf tenia la responsabilitat d'anar personalment cada dia de mercat als espais on se celebrava i estar a la disposició de forasters per informar-los d'equivalències de pesos, alhora que havia de sol·licitar una llicència especial dels jurats per qualsevol absència temporal: M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza...*, p. 105-109. Poden confrontar-se tots aquests atributs amb els suposats als aspirants a mostassaf a la ciutat de Tarragona al segle XV, en resum, ser-ne ciutadà o haver-hi residit un mínim de deu anys si s'era nouvingut i s'havia rebut una carta de franqueses: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 105-106.

fi de rebre la resposta definitiva l'1 de gener que no pas la resolució per part del rei o del batlle general.[237] A més, la llista d'ocupants del càrrec que hem pogut reconstruir entre 1351 i 1443 ens mostra que la terna es remeté al rei (encara que en més d'una ocasió dirimí el seu primogènit, el duc de Girona) fins pels volts de 1393. A partir d'aleshores s'envià ja en primera instància al batlle general de Catalunya, tret d'alguna excepció molt puntual, i, més endavant, a partir del 1405 fou el lloctinent del batlle general a la demarcació de Girona qui procedí al nomenament (taula 19).

Les importants modificacions de la planta de govern i del règim municipal de 1445 també afectaren fins a cert punt la manera de triar el mostassaf. Concretament, els jurats sortints continuarien elevant una terna al rei, al batlle general de Catalunya o al seu lloctinent, els quals resoldrien d'acord amb el privilegi fundacional. Així i tot, davant de disputes en la confecció de la terna i si no hi havia una proposta unànime, hi havia de procedir obligadament, tal com la resta de magistratures, «ab sort de rodolins».[238]

Malgrat les mostres clares de consolidació, el sistema vigent de 1351 a 1445 per escollir el mostassaf no impedí que des de la juraderia alguns cops es proposés la terna amb certa discòrdia o que en d'altres, des de les instàncies de poder que designaven el candidat definitiu, s'intentés imposar un nom que no apareixia entre la selecció inicial dels regidors. Aquesta segona possibilitat sovintejà, sobretot, durant l'etapa final del regnat de Pere III i, alhora, el període de més influència en el regiment de Girona de l'infant Joan; també quan aquest mateix fou coronat tot succeint el seu progenitor.[239] L'any 1388, tanmateix, la intromissió del

237. La terna de candidats es presenta com l'acord fruit d'una trobada dels jurats i normalment s'hi afegeix que la decisió s'havia d'intimar al monarca o a l'autoritat corresponent mitjançant l'enviament d'una carta o, en el cas del lloctinent del batlle general de Catalunya resident a Girona, la compareixença personal davant seu. Per a uns pocs exemples només: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 245v-246r, 1370/02/07; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 115r, 1426/01/01; AMGi, I.1.1., n. 41, f. 10r, 1411/01/01. La designació final per part del rei, en canvi, cal anar a buscar-la a la Cancelleria Reial on, a més, es comprova el retard en algunes designacions. A tall de mostra: ACA, C, reg. 1082, f. 16v, 1369/01/31, Barcelona; ACA, C, reg. 1240, f. 36v, 1374/01/03, Barcelona.

238. Ll. Vermell, doc. 107 (1445/02/13).

239. L'any 1390, per exemple, el rei Joan feu la tria després que el dia 1 de gener els jurats dimissionaris havien volgut escollir una terna de candidats però quatre d'ells n'havien triat uns i els dos restants uns altres de diferents: ACA, C, reg. 1914, f. 21r, 1390/01/10, Barcelona. Contràriament, uns anys enrere, sent encara infant, Joan s'avançà a la proposta d'aspirants per part de la juraderia i ordenà que, si era el cas que contemplaven com una de les tres opcions el ciutadà de Girona que els comunicava, fos aquell el designat: ACA, C, reg. 1756, f. 116v-117r, 1383/12/21, Almúnia de Sant Joan. Tot i això, al mes de febrer el duc acabà imposant el seu candidat sota pena de mil

monarca, que havia designat un nou mostassaf sense esperar la terna prèvia elaborada pels jurats, derivà en conflicte obert.[240] Tot i que desconeixem quin fou el desenllaç, tal vegada des del govern municipal de Girona es considerà definitivament amenaçat el sistema oficial de provisió del càrrec: a finals del mateix any, a pesar del valor perpetu de la concessió original de Pere el Cerimoniós de 1351, demanaren al nou monarca que confirmés el sistema basat en la terna de candidats presentada pels jurats sortints.[241] Malgrat això, els intents d'incidir en l'elecció del mostassaf des de la cort del rei no cessaren i l'any 1395 el tresorer reial Julià Gàrrius proposà per iniciativa pròpia un dels noms de la terna, cosa que els jurats rebutjaren amb l'argument que havia de ser desestimat atès que havia fet fermança en l'arrendament de la imposició dels honors de l'exercici que començaria al cap de pocs dies, ben mirat, una de les incompatibilitats bàsiques en optar a ocupar càrrecs del municipi.[242] Durant l'etapa posterior, en la qual el nomenament definitiu anà gairebé sempre a càrrec del batlle general de Catalunya o del seu lloctinent establert a Girona, i no pas del monarca en persona, no hi ha traces de conflictes similars. Qui sap si amb un oficial tan proper que, al capdavall, es podia anar a visitar a casa seva o trobar-se'l pel carrer i demanar-li que triés un dels tres candidats era molt més fàcil llimar ràpidament qualsevol diferència de criteri.[243]

---

morabatins: ACA, C, reg. 1669, f. 10v, 1384/02/23). L'any següent, en canvi, el rei Pere feu el mateix, i, per bé que hi introduí certa retòrica per aparentar no contravenir el privilegi concedit per ell mateix sobre l'elecció de l'ofici, ho argumentà obertament: atesos els serveis que li havia prestat un secretari seu vinculat a Girona, volia que l'ofici de mostassaf fos proveït al sogre d'aquest, resident a la ciutat de l'Onyar: ACA, C, reg. 1288, f. 28v-29r, 1384/12/17, Peralada.

240. AMGi, I.1.1., n. 17, f. 3r-5v, 1388/01/29; AHG, Gi-09, vol. 14, full solt, 1388/10/30. Tenim constància del moment que arrencà la disputa amb el debat encès en el si del consell i la preparació de lletres de protest per part d'alguns dels seus membres, així com del fet que es demanà la intermediació del batlle del rei a la ciutat. Amb tot, no documentem si el candidat escollit pel rei acabà exercint el càrrec o no.

241. ACA, C, reg. 1913, f. 72v-73r, 1388/12/29, Vilafranca del Penedès.

242. AMGi, I.1.2.1., llig. 7, reg. de 1393-1395, f. 56r, 1395/01/01.

243. L'any 1402, per exemple, els jurats es reuniren a casa d'un d'ells per confegir la terna i, uns dies després (havent resolt si era millor enviar-la al batlle general de Catalunya o al seu delegat gironí), es tornaren a trobar a l'alberg d'un altre d'ells, on també es presentà el lloctinent del batlle general i escollí un dels tres candidats: AMGi, I.1.2.1., llig. 8, reg. de 1401-1402, f. 20v (1402/01/01, 1402/04/08). Uns anys després, els edils trobaren el lloctinent a punt de creuar el pont de framenors i li notificaren la selecció que havien fet, si bé aleshores el subordinat del batlle general de Catalunya preferí consultar la decisió amb l'assessor jurídic del batlle general a la demarcació, justament un jurista veí de la ciutat, que aconsellà en la tria: AMGi, I.1.1., n. 43, f. 8v, 1414/01/01. Més endavant, en canvi, la trobada aparentment casual tingué lloc en un altre carrer proper o a la residència del lloctinent, encara que les actes que ho certifiquen no recolliren la designació final: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 49v, 1425/01/01; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 115r, 1426/01/01.

— Els professionals al servei del municipi i les figures auxiliars: l'escrivà, els procuradors, l'advocat, el síndic permanent i el verguer

Ja ho hem vist, a mesura que creixien les atribucions del govern de la ciutat, els seus representants hagueren de transferir determinades tasques a diversos agents, alguns dels quals, com els vinculats a la incipient hisenda local, acabaren convertint-se en nous càrrecs dins l'organigrama municipal que es consolidà pels volts de 1360. Ben mirat, des de les primeres dècades del segle XIV els regidors contractaren puntualment professionals per administrar afers concrets de la comunitat, com ara els banquers que gestionaren els ingressos i despeses de l'arca comuna des de les seves taules de canvi. Oferien els seus serveis als rectors de la ciutat exactament igual com ho podien fer a altres institucions o persones privades. Els individus a què dediquem aquest apartat, en canvi, eren a mig camí d'aquesta situació i la de veritables oficis municipals, ja que no formaven part del quadre de càrrecs electes, sinó que se'ls nomenava amb independència dels processos electors ordinaris i per períodes de temps força llargs. Per això mateix, però, cobraven un salari i gaudien de certa exclusiva en les gestions de l'administració local respecte de la matèria que els corresponia. Ens referim, concretament, a les figures de l'escrivà del consell i dels jurats, del procurador, de l'advocat i del síndic permanent.

En general, passaven a exercir la seva activitat per designació dels jurats, segons un sistema molt similar al que s'escollia des del consell (o únicament des de l'executiu) la persona que s'ocuparia de la tresoreria municipal. Per aquesta raó, quedaven exclosos dels procediments electorals consuetudinaris de la ciutat, alhora que no tenien cap límit per perpetuar-se en la seva funció. D'altra banda, a cada legislatura o exercici se'ls estipulava una remuneració, la qual estava inclosa dins la partida anual dels ingressos que generessin les imposicions, tal com passava amb els salaris dels jurats i dels clavaris. Sobretot aquest darrer aspecte ens porta a considerar-los una via d'interactuar amb l'administració local distinta de la de proveïdors de béns i serveis, com ara comerciants de vitualles o banquers, a la qual dedicarem un epígraf més endavant.

La figura més destacada en l'àmbit dels professionals que treballaven a sou de la ciutat és, sens dubte, la del notari que actuava d'escrivà del consell i de la juraderia, és a dir que escripturava totes les accions que requeria el dia a dia d'aquests organismes i en donava fe pública.[244]

244. A propòsit dels escrivans dels respectius governs d'algunes ciutats i viles de la Corona que han estat objecte de monografies per als segles XIV i XV i on presenten uns

Tal com hem comentat en la presentació de les fonts utilitzades, eren de producció seva els llibres on es recollien les actes i els acords del consell i les ordinacions elaborades pels jurats, entre altres tipologies documentals similars, així com els volums dedicats a la correspondència expedida pel govern local. A més, aquest escrivà s'encarregava de confegir escriptures fonamentals per al funcionament de l'administració financera, com ara, els contractes d'arrendament de les imposicions, de compravenda de rendes emeses per la ciutat o els reconeixements de deute i rebuda en les relacions creditícies en què l'administració es veia implicada amb els actors de diferents negocis que giraven entorn del sistema fiscal i financer del municipi. L'amplitud de la seva labor, tanmateix, mai no suposà que aquest notari hagués de comprometre's a una dedicació exclusiva al consistori, sinó que, almenys al llarg del període que estudiem, tots els fedataris compaginaren l'ocupació d'escrivà del municipi amb una cartera de clientela privada en tant que notaris autoritzats pel rei i integrats a l'oficina notarial de la ciutat que el monarca tenia infeudada. La nòmina variable d'escrivans subalterns i altres d'assalariats amb què sempre comptaven els permetia, és clar, combinar ambdós àmbits.[245]

La figura de l'escrivà del municipi mereixeria realment un estudi monogràfic. Podem ressaltar-ne, en tot cas, un parell de qüestions. En primer lloc, val a dir que, mitjançant una reunió del consell o en casos puntuals per simple iniciativa dels jurats, es designava un notari local per fer-se càrrec de la funció. Gairebé sempre es tractava d'un únic fedatari, llevat de l'etapa compresa entre finals de 1384 i 1407 en què coexistiren Pere II Pinós i Guillem de Dons, abans que aquest segon morís i l'altre seguís al càrrec fins a la data del seu propi traspàs l'any 1420. El nomenament acostumava a ser vitalici o a perpetuïtat, és a dir, sense fixar límits i només condicionat a la defunció de l'interessat

trets, en la majoria de punts, equiparables als que indicarem per Girona: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 123; Agustín RUBIO VELA, *L'escrivania municipal de València als segles XIV i XV: burocràcia, política i cultura*, València: Generalitat Valenciana, 1995; M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza...*, p. 163-168. Vegeu per al cas francès i, en especial, a propòsit dels vincles establerts entre els notaris i els governants municipals: Albert RIGAUDIÈRE, «Le notaire et la ville médiévale», *Gouverner la ville…*, p. 253-268, sobretot 263-265.

245. En aquesta línia, per exemple, durant el període que estudiem, a diferència d'altres ciutats com Tarragona, l'escrivà de la ciutat de Girona no tenia l'obligació de residir a la casa del consell quan s'habilità l'any 1414: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 123. Aquesta circumstància també contrasta amb el que es documenta a la vila de Cervera, on se'ls exigia dedicació exclusiva i estaven obligats a anar cada dia a la casa consistorial o nomenar un substitut en cas d'absència: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 583.

i a una hipotètica renúncia de la plaça; al marge de circumstàncies que obliguessin el consell a plantejar la necessitat d'una substitució.[246] Així, el notari intitulat escrivà del consell i de la juraderia tenia l'exclusiva de qualsevol escriptura que s'elaborés a iniciativa dels òrgans de govern, encara que a les acaballes del segle XIV en moments puntuals de gran activitat de l'administració local se cediren alguns encàrrecs a altres notaris de la ciutat.[247]

Aquesta llarga relació amb el municipi convertia els notaris que actuaven d'escrivans de la institució en els millors coneixedors del seu funcionament i, en força sentits, els principals garants de la seva memòria. Si això es traduïa en un capital social important o, fins i tot, la capacitat d'incidir en la política local, ho haurem d'avaluar més endavant.[248] De tot manera, cal precisar que la seva ocupació, que, com hem vist, acostumà a prolongar-se en el temps, els impedia ser presents de manera simultània en el consell o exercir cap càrrec del municipi, i al mateix temps els inhabilitava per intervenir per via directa o indirecta en l'arrendament d'impostos; però no, en canvi, per adquirir censals o violaris emesos per la universitat.[249]

Al costat del notari designat escrivà del consell i dels jurats de la ciutat de Girona, hi havia dues peces més ben consolidades en

246. Per posar només un parell d'exemples, val a dir que el notari Bonanat Nadal renuncià a l'escrivania l'any 1378 perquè l'infant Joan l'acollí com a domèstic i l'habilità per exercir d'escrivà de la seva cort, de manera que calgué trobar-li un relleu (AMGi, I.1.1., n. 9, f. 8r-9v, 1378/01/01). I aquest va ser Bartomeu Tord fins l'any 1384, quan morí i l'ofici quedà vacant mentre no es produí un nou nomenament: AHG, Gi-05, vol. 421, s. f., 1384/10/22.

247. A tall de mostra, determinades rendes d'una sèrie d'emissions dut a terme els anys 1386 i 1387, a pesar que ja actuaven d'escrivans del municipi els notaris Pere II Pinós i Guillem de Dons, foren protocol·litzades pel seu homòleg Guillem Llobet: AHG, Gi-01, vol. 133, f. 66r-71v (1386/02/19), f. 113r-120r (1387/01/25). L'any 1401 es pagaren al notari Bernat Pintor unes escriptures relacionades amb gestions fetes davant de les dificultats per congregar el consell: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 13, reg. 1, s. f., 1401/11/23.

248. D'acord amb A. Rubio, a la ciutat de València, al segle XIV, l'escrivà del govern municipial, anomenat «de la Sala», gaudia de prestigi i influència per tal com era una persona de confiança i, al capdavall, el secretari, en el sentit literal del terme, dels regidors. A més, a diferència d'aquests, quedava al marge de la renovació anual prescriptiva: A. RUBIO VELA, *L'escrivania municipal de València*…, p. 29-51. També resulta de gran interès en aquest aspecte l'estudi detallat de la posició del secretari del consolat de la ciutat de Lió als segles XV i XVI, definit com una figura permanentment a l'ombra, que en certes etapes assolí un gran protagonisme, i, per aquesta raó, fou vista amb recel per les famílies dominants, que volien evitar que esdevingués un càrrec amb massa poder: C. FARGEIX, *Les élites lyonnaises du xve siècle*..., p. 15-67.

249. Ho especifiquen clarament les ordinacions de l'infant Joan de 1377: ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social*..., p. 302-306).

l'organigrama municipal, per bé que amb poca presència a les fonts més enllà de l'acta en què eren nomenats. Es tracta del procurador o síndic *ad lites* i de l'advocat escollits cada any pels jurats.[250] Mentre que el primer acostumava a ser un causídic que exercia tasques de representant de l'equip de govern en diversos assumptes en què aquest estigués implicat (sobretot plets), el segon oferia assessorament jurídic als regidors i al govern municipal davant diverses causes.[251] La possibilitat que els jurats habilitessin un advocat adjunt al seu equip i que li atribuïssin un salari es remunta a un privilegi reial de 1337.[252] Poc després, el monarca també autoritzà els regidors gironins a disposar d'un saig de la cort del batlle perquè actués en benefici del municipi.[253] Així, constatem, per exemple, que l'any 1345 la designació d'aquestes ocupacions havia esdevingut un tràmit més que seguia a la constitució del nou equip de govern i de les diverses magistratures de l'1 de gener.[254]

Entre els dos esmentats, el càrrec amb més relleu era el de l'advocat pensionat, a priori amb tasques de simple assessor, encara que en certs moments potser arribà a convertir-se, al costat dels jurats, en l'ideòleg de molts acords polítics o el redactor d'ordinacions i altres textos, per més que les fonts no permetin indagar-hi. Per això, l'ofici

250. Aquests funcionaris són habituals en l'estructura de la major part de municipis catalans i de la resta de la Corona. Se n'han estudiat alguns aspectes, per exemple, a Cervera, Tarragona i Saragossa. Respectivament: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval...*, p. 283-287; P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 590-593; F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana...*, p. 118-120; M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza...*, p. 139-154. De manera especial a propòsit dels advocats d'un municipi com el de València: Miguel GUAL CAMARENA, «Los abogados de la ciudad de Valencia», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, 1967, La Corona de Aragón en el siglo XIV*, vol. II, Saragossa, 1969, p. 221-240. Pel que fa a la importància i, de vegades, al paper cabdal dels assessors jurídics en les comunitats de la França meridional, tant en la seva etapa d'adquisició d'una veritable autonomia als segles XII i XIII com en fases posteriors, vegeu la completa síntesi: Albert RIGAUDIÈRE, «L'essor des conseillers juridiques des villes dans la France du bas Moyen Âge» a ÍD., *Gouverner la ville...*, p. 215-251.

251. Molt a la fi del lapse que analitzem s'entreveu també la designació amb una certa regularitat d'un procurador permanent del govern de la ciutat de Girona a la vila de Sant Feliu de Guíxols, població amb què mantenia estrets lligams. Era, de fet, d'un habitant d'aquesta vila: AMGi, I.1.1., n. 55, f. 67r, 1440/04/04; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 75r, 1442/02/13. Sobre l'ús de síndics i procuradors per a la gestió d'alguns afers en les localitats que foren carrers de la ciutat de Barcelona: Maria Teresa FERRER MALLOL, *L'associació de municipis a l'Edat Mitjana: El carreratge de Barcelona*, 750 aniversari dels privilegis atorgats per Jaume I a la ciutat de Barcelona, 1249-1999, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1999.

252. Ll. Verd, doc. 149 (1337/01/01).

253. Ll. Verd, doc. 192 (1339/02/04).

254. AMGi, I.1.2.1., llig. 5, reg. 2, f. 59r-64r, 1345/01/02.

gairebé sempre es concedí a juristes de reconegut prestigi de la ciutat.[255] En alguns casos, tanmateix, es designà un dels mateixos membres de la juraderia que, amb titulació universitària, exercia la professió.[256] A diferència de l'escrivà del municipi, no es documenten concessions llargues, sinó més aviat renovacions gairebé cada any. Així mateix, cap a finals del període que estudiem fou més freqüent el nomenament de dos lletrats que actuessin alhora i es consolidaren altres advocacies paral·leles a l'anomenada genèricament «de la ciutat» i que s'havien de dedicar, en concret, a l'Hospital Nou i a la defensa del privilegi del sagramental obtingut l'any 1430 per la capital gironina.[257] D'altra banda, en aquestes mateixes dates comença a esmentar-se un notari de Barcelona designat procurador o síndic permanent a la Ciutat Comtal de causes que hi tenia obertes l'administració gironina.[258] Per les gestions

255. A tall de mostra, els anys 1431, 1437 (per bé que només durant vuit mesos) i 1439-1440 (també només poc temps abans d'aconseguir una judicatura de la cort reial) ho fou el cèlebre lletrat i natural de Girona Tomàs Mieres: AMGi, I.1.1., n. 50, f. 69r, 1431/01/04; AMGi, I.1.1., n. 54, f. 9v (1437/01/07), 59r (1437/12/18); AMGi, I.1.1, n. 55, f. 61v (1440/01/02), 67r (1440/04/19). Sabem que ho tornà a ser entre els anys 1445 i 1446. Per aquesta darrera dada i unes quantes més de l'activitat de Mieres abans d'esdevenir conseller reial i instal·lar-se a Barcelona: Ll. BATLLE PRATS, «Notes biogràfiques del jurisconsult gironí Tomàs Mieres...», p. 177-190. En efecte, malgrat la poca traça que es conserva del paper dels advocats en aquesta època, l'ocupació potser no era merament tècnica o secundària, sinó amb un component polític prou important atesa la seva tasca d'assessorament legal en moltes circumstàncies: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Los Rabassa, un linaje patricio de Valencia Medieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 7 (1988-1989), p. 111-136, p. 125. Quant a la importància dels advocats al servei del municipi de Girona als segles XVI i XVII: J. CAPDEFERRO I PLA, *Joan Pere Fontanella (1575-1649)...*, p. 502-751.

256. Fou el cas de Ramon de la Via els anys 1383 (AMGi, I.1.1., n. 12, f. 6r, 1383/02/24), 1388 (AMGi, I.1.1., n. 17, f. 21r, 1388/04/21) i 1393 (AMGi, I.3.3.1.1., llig. 11, reg. 1, f. 120r, 1393/03/22), exercici en què, a més, documentem una paga per això complementària a la de regidor, o el de Francesc I Serra l'any 1390, si bé compartia l'ocupació amb Francesc I Santdionís (AMGi, I.1.1., n. 20, f. 8v, 1390/01/02).

257. Vegeu-ho, per exemple, a: AMGi, I.1.1., n. 53, f. 7r, 1436/01/07; AMGi, I.1.1., n. 55, f. 61v, 1440/01/02; AMGi, I.1.1., n. 56, f. 62r, 1442/01/03. Per a algunes vegades anteriors en què es constituí una parella d'advocats: AMGi, I.3.3.1.5., llig. 2, reg. 1, f. 3r, 1384. Quant al privilegi del sagramental: Ll. Vermell, doc. 98 (1430/10/31).

258. Es tracta, en concret, del notari barceloní Joan Ros: AMGi, I.1.1., n. 46, f. 139v-140r, 1423/05/20; AMGi, I.1.1., n. 47, f. 23v-24r, 1424/06/28; AMGi, I.1.1., n. 50, f. 82v-86r, 1431/08/09. Constatem, per exemple, que el nomenaren síndic de la ciutat perquè presentés en litigis en nom d'aquesta o defensés greuges davant l'administració reial, així com se li remeteren força sistemàticament còpies de la correspondència enviada pels jurats a alts càrrecs de la cort reial en què se'ls feia alguna petició. Per exemple: AMGi, I.1.1., n. 47, f. 71v-72r, 1425/02/16; AMGi, I.1.1., n. 48, f. 17r-18r, 1426/02/26; AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 3, f. 28v-29r (1434/01/10), 50r (1434/09/22). L'any 1440, en canvi, quan en aparença Ros havia deixat d'actuar a sou de la corporació de Girona, els jurats consideraven que calia tornar a contactar-hi perquè anés com a síndic de la ciutat a les Corts que aleshores volien celebrar-se a Lleida. És possible que ja ho hagués fet a

que es documenta que duia a terme, devia tractar-se d'una nova figura a mig camí del procurador o síndic *ad lites* nomenat regularment pel govern i de l'advocat pensionat.[259]

En un graó encara inferior en la jerarquia de càrrecs del municipi hi havia el verguer, de vegades també anomenat «missatger», tal com és més freqüent en altres localitats.[260] L'equip de govern hi recorria molt sovint i assumia una gran diversitat de tasques en nom seu, com ara anar a presentar citacions o cartes a membres del consell, de comissions assessores o de la pròpia juraderia, així com tramitar documentació oficial a la cort del veguer i del batlle reials (de vegades també a l'audiència del monarca a Barcelona), acompanyar els regidors en diverses expedicions fora de la ciutat, vetllar per l'aplicació del protocol bàsic de les celebracions i, en definitiva, qualsevol encàrrec pel qual se'l requerís.[261] El seu nom derivava precisament de

---

les Corts de Tortosa de 1421: AMGi, I.1.2.1., llig. 9, reg. 4, f. 103v, 1440/03/15; AMGi, I.1.1., n. 46, f. 25r-27v, 1421/04/09. Vegeu taula 22. Joan Ros devia ser un professional de força prestigi en el seu àmbit, ja que també apareix vinculat a institucions amb poder creixent a l'època com era la Diputació del General: Josep M. SANS TRAVÉ (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I (1411-1539): Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994, p. 64, 78-79, 82-83, 85, 86, 92, 96, 106, 114, 117, 142). A parer d'I. Sánchez de Movellán, Ros va exercir de síndic del General, com a funcionari pràcticament vitalici i acompanyat d'un adjunt, des del 1435 fins al 1458, any de la seva mort: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General…*, p. 225-229, 418-420. Sobre el paper d'assessors legals contractats per municipis perquè treballessin en benefici seu a prop de la cort i l'audiència reials, vegeu l'exemple de Cervera, vila que entre els anys 1417 i 1419, a més d'altres lletrats, comptà igualment amb el barceloní Joan Ros com a procurador: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 608-611. Segons afirmaven les autoritats cerverines, la seva contractació responia a la voluntat d'evitar les despeses que generava l'enviament de membres de la comunitat com a representants.

259. Trobem força analogies entre aquests síndics permanents i els de ciutats franceses, que sempre intentaven tenir un jurista que els assessorés amb presència a París o en altres poblacions on sojornà el Parlament, com Poitiers: A. RIGAUDIÈRE, «L'essor des conseillers juridiques...», p. 232-233.

260. Per exemple a Tarragona: F. CORTIELLA ÒDENA, *Una ciutat catalana a les darreries de la baixa edat mitjana*..., p. 123-125. Allí, a més, s'esmenta com a funcionari municipal específic el pregoner de la ciutat, amb funcions que en el cas que estudiem segurament es repartiren entre el mateix verguer i els pregoners assalariats de la cort del veguer i del batlle reials. En contrapartida, a la ciutat de Saragossa, la figura equivalent al missatger o verguer dels regidors era la dels *andadores* dels jurats, per bé que el terme de verguer també hi apareix en algun moment (igualment duien una verga de plata com a distintiu): M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza*..., p. 168-173.

261. En aquest sentit, podia actuar sol, per bé que, en situacions més compromeses ja comentades en altres apartats, acompanyat de porters reials i ducals o de saigs del batlle, és a dir agents armats, a diferència d'ell, com succeí quan l'any 1387 anà casa per casa a fer obligar els singulars a fermar en un sindicat per a l'emissió de deute: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 12r, 1387/01/05. Per altra banda, algunes de les missions que li encomanaren el portaren a fer petites bestretes de les quals posteriorment passava comptes amb el clavari. Entre d'altres: AMGi, I.1.1., n. 18, f. 79r-v, 1389/04/29.

la verga o vara amb els senyals de la ciutat que ostentava en actes oficials.[262]

A semblança dels notaris que feien d'escrivans per al municipi, els individus investits verguers normalment estigueren al capdavant d'aquesta funció durant períodes amplis, en concessions que s'entreveuen gairebé vitalícies.[263] La dedicació diària als afers de l'administració municipal els devia convertir en una de les cares més visibles i associades durant més temps a la institució, cosa que els reportava un tracte personal i favors per part dels jurats.[264] A més, després de l'habilitació de la casa del consell de l'any 1414 se'n convertí en el vigilant permanent, fins al punt que a mitjan centúria hi passà a residir.[265] Malgrat tot, el perfil més aviat modest de les persones que exhibiren la verga del govern gironí i que se sacrificaren pel bon funcionament ordinari del seu aparell administratiu suggereix que no estem davant d'una plaça cobejada i amb repercussió immediata en la política local.

Els directius de l'Hospital Nou

Tal com avançàvem, l'Hospital Nou de la ciutat, una institució nascuda a inicis del segle XIII sota l'empara d'una confraria de laics, entrà en l'òrbita de les incipients estructures del municipi a principis de la centúria següent. Ja que abans, és clar, hauria estat impossible per la pròpia inexistència d'aquest primer entramat, a partir de la segona dècada del segle XIV es troben els indicis més reculats d'intervenció

262. Per un exemple en què els jurats d'un exercici determinat posaren en comanda aquest objecte o distintiu al verguer corresponent: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, s. f., 1360/12/22. En contrapartida, a la vila de Cervera, l'aparició de la figura del verguer en substitució del simple missatger, en efecte, indestriable de l'ús de la vara i d'unes vestidures especials, no es produí fins que l'any 1430 el rei Alfons el Magnànim n'autoritzà l'existència en un privilegi: P. VERDÉS PIJUAN, «*Administrar les pecúnies e béns de la universitat*»..., p. 594.

263. La majoria, certament, només es rellevaren una vegada difunts, com succeí amb Jaume Miró, traspassat l'any 1433 deixant la plaça vacant, que va ser atorgada a l'albadiner Berenguer Pla: AMGi, I.1.1., n. 51, f. 105v-106r, 1433/10/20. De fet, Jaume Miró havia obtingut l'ofici de per vida l'any 1427, després d'haver demostrat durant set anys la seva diligència: AMGi, I.1.1., n. 48, f. 65v-66v, 1427/10/01.

264. Són diversos els casos de gratificacions a individus que són nomenats verguers, com ara regals pel casament d'una filla: AMGi, I.1.1., n. 26, f. 45v, 1393/03/01. També foren objecte d'un sepel·li amb tots els honors, segons una tradició seguida pels seus predecessors que el verguer Jaume Miró, en el darrer testament, demanava que es mantingués per ell: AHG, Gi-05, vol. 465, reg. 2., s. f., 1433/05/29.

265. Sobre la residència a la casa del consell i el paper que tingué el verguer en la preservació del mobiliari del consistori: Ll. BATLLE I PRATS, «Inventarios gerundenses…», p. 179-192; ÍDEM, «La Casa del Concell…», p. 373-381.

dels prohoms que encapçalaven el govern de la ciutat en el nomenament del comanador i dels cònsols que gestionaven l'establiment.[266] En aquest sentit, doncs, des del consell s'acabà aconseguint el ple control de l'equip que marcava les directrius del funcionament econòmic de la institució, mentre que els afers espirituals quedaren en mans del capítol de l'església de Sant Feliu, de la qual depenia la capella que s'habilità a l'interior del centre sota l'advocació de santa Caterina d'Alexandria.[267]

Si deixem de banda, doncs, àmbits que quedaven lluny de les competències del govern municipal i fem atenció al grup rector de l'Hospital Nou, podríem considerar que els membres de l'equip format per un comanador i tres cònsols ocupaven càrrecs equiparables en certs aspectes al d'altres oficis o magistratures de la universitat, per bé que quedaven totalment al marge dels mecanismes de renovació anual del dia 1 de gener. Alhora, hi accedien sempre persones escollides des del consell, de manera que, en darrera instància, feien efectives competències en l'àmbit assistencial que aquest òrgan havia absorbit a principis del segle XIV i que mantindria com a mínim fins a mitjan segle XV o més enllà.[268] Per això, al capdavall, el consell o, amb la seva autorització, els jurats conservaven la potestat d'elaborar ordinacions i prendre mesures d'abast per regular o reconduir el rumb de l'establiment. En definitiva, com de vegades al·leguen, «totalis regimen gubernacio et

266. Pel mateix fet d'haver-se inclòs en el cartulari més antic de la ciutat, resulta reveladora la designació dels cònsols i del nou comanador que fan els jurats l'any 1319. S'escolliren tres cònsols (un dels quals formava part de l'executiu) i un nou comanador, Bernat Nadal, el qual ingressà al centre juntament amb la seva esposa, rebuda al seu torn com a donada. Potser era la primera vegada que es posava en pràctica el mecanisme: Ll. Verd, doc. 46 (1319/01/08). De fet, la rúbrica del volum identifica el document com a «Forma de metre comanador en l'espital nou».

267. Sobre l'Hospital Nou de Girona, vegeu, sobretot: Narcís CASTELLS, Narcís PUIGDEVALL i Francesc REIXACH, *L'Hospital de Santa Caterina*, Girona: Diputació de Girona, 1989; A. GIRONELLA DELGÀ, *L'Hospital de Santa Caterina de Girona*... Pel que fa a institucions hospitalàries similars al principat medieval, han aparegut els darrers anys estudis molt complets. Vegeu, amb l'extensa bibliografia que s'hi recull: P. VERDÉS PIJUAN, «Administrar les pecúnies e béns de la universitat»..., p. 291-300; Antoni CONEJO DA PENA, «La financiación de los hospitales de la Corona de Aragón durante la baja edad media: condiciones sociales, económicas y espirituales» a Simonetta CAVACIOCCHI (ed.), *La interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale: secc. XIII-XVIII. Atti della XLI Settimana di Studi. Prato, 26-30 aprile 2009*, Florència: Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini" & Firenze University Press, 2010, p. 437-444; Teresa HUGUET-TERMES *et alii* (eds.), *Ciudad y hospital en el Occidente europeo (1300-1700)*, Lleida: Milenio, 2014.

268. No coneixem disposicions que ho avalin, però alguns casos particulars que citarem més endavant fan suposar que no hi havia incompatibilitats per exercir de cònsols de l'Hospital Nou i una altra magistratura com la de jurat o sobreposat de les obres en una mateixa legislatura, a diferència de la resta d'oficis municipals.

administracio [del dit Hospital] ad (...) honorabiles juratos et concilium pertinet et spectat».[269]

A propòsit dels càrrecs esmentats, cal distingir clarament entre el comanador i la tríade de cònsols. La primera era una ocupació vitalícia (com a mínim fins a les acaballes del segle XV) que esdevingueren veïns laics de la ciutat a partir d'una certa edat i que els suposava anar a residir al centre hospitalari (de vegades acompanyats de la muller) i a vetllar diàriament i amb dedicació exclusiva per al seu bon funcionament. Els cònsols, en canvi, constituïen una comissió gestora que s'acostumava a renovar cada trienni (en una data tardana s'al·legà que aquest era el costum des d'antic). Una comissió que assessorava, col·laborava i, fins a cert punt, controlava l'actuació del comanador tot actuant de corretja de transmissió del consell.[270] A diferència del comanador, però, no s'entregaven completament a l'hospital, sinó que es limitaven a formar part d'una junta que es reunia amb una certa regularitat i que, amb aquest darrer càrrec, prenia decisions, en especial, sobre les estratègies econòmiques que l'establiment havia de seguir; també sancionaven les operacions dutes a terme signant conjuntament com a representants legals de l'entitat. Com que procedien de les files del consell, la tríade reflectia la divisió tripartida de la comunitat política i cadascun d'ells era membre d'una de les tres mans. D'altra banda, l'equip directiu, com molts altres òrgans similars, també comptava amb un procurador que els representava en àmbits diversos i que, al llarg del segle XV, va veure ampliat el seu protagonisme fins convertir-se molts cops en l'administrador efectiu del centre.[271] Així i tot, amb els càrrecs esmentats queda presentat l'organigrama directiu de l'Hospital

269. AMGi, I.1.1., n. 47, f. 74v-75v, 1424/03/02. Noteu que la fórmula és molt similar a la d'un altre document una mica posterior que edita A. Gironella a EADEM, *L'Hospital de Santa Caterina de Girona...*, doc. 8 (1486/12/31), p. 160.

270. A propòsit del mandat de tres anys, s'al·ludia al costum quan s'afirmava que els jurats tenien potestat per nomenar cònsols que ocuparien el càrrec durant un trienni: AMGi, I.1.1., n. 56, f. 48v, 1441/12/30. En qualsevol cas, com es dedueix de la llista de gestors que hem fet, tal com analitzarem millor més endavant, sembla que només en confirma la pràctica durant certes etapes: taula 20.

271. Per a una descripció detallada d'aquest i de la resta de càrrecs: A. GIRONELLA DELGÀ, *L'Hospital de Santa Caterina de Girona...*, p. 63-72. A propòsit del nomenament de comanadors per part del consell, vegeu l'exemple de Francesc Savarrés de l'any 1360, i quant a la designació de cònsols, les que es produïren els anys 1391 i 1429: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, s. f., 1360/10/23; AMGi, I.1.1., n. 23, f. 20r, 1391/01/14; AMGi, I.1.1., n. 49, f. 64v, 1429/01/01. Per a un parell de mostres d'actuacions encapçalades pel comanador i els cònsols com a representants legals de l'hospital, vegeu, respectivament, la venda d'unes rendes que integraven el patrimoni de l'hospital i la rebuda d'una pensió censal prestada pel municipi: AHG, Gi-01, vol. 190, f. 122v-126r, 1371/11/04; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 3, s. f., 1368/12/15.

Nou, ja que, almenys durant el període que analitzem, la creació de més ocupacions resultà molt ocasional.[272]

— Els síndics de representació institucional: síndics de Corts i missatgers

En la línia del que observarem a propòsit de l'administració financera de la ciutat, el consell nomenà esporàdicament persones que havien d'assumir funcions de caràcter temporal, si bé de vegades fins i tot més decisives que no pas les atribucions de certs càrrecs renovats de manera regular. Una de les fórmules habituals a què es recorria per designar era el mot de *síndic,* i se'n distingeixen bastants modalitats lligades a operacions econòmiques en benefici de la corporació municipal. Això no obstant, en el terreny estrictament polític en trobem de tan decisius i amb una llarga trajectòria com els síndics de representació institucional.

Sota aquesta etiqueta de «síndics», habilitats per representar la universitat a l'exterior, apareix una nòmina força extensa de diputats extraordinaris del consell. En primer lloc, cal distingir els emissaris a què ens referirem aquí dels síndics i procuradors ordinaris nomenats anualment pels regidors i que gaudien d'un salari previst en la partida ordinària de la clavaria de les imposicions (ap. «Els professionals al servei del municipi i les figures auxiliars: l'excrivà, els procuradors, l'advocat, el síndic permanent i el verguer). Així, aquests representants de la universitat foren nomenats en circumstàncies concretes i davant diferents necessitats, la importància de les quals explica el seu paper en termes polítics. I és que de l'habilitat de molts missatgers depengué l'èxit dels processos negociadors mantinguts entre la Corona i el municipi al llarg de tot el període estudiat.

Entre aquests síndics extraordinaris, a què les fonts gironines es refereixen sovint amb el terme genèric de *nuncis*, podríem establir dos o tres nivells.[273] D'entrada, sobresurten els anomenats síndics de

272. Els anys 1429 i 1433, per exemple, es nomenaren uns auditors específics per fiscalitzar els comptes que havia de presentar el procurador o administrador de l'Hospital: AMGi, I.1.1., n. 49, f. 64v, 1429/01/01; AMGi, I.1.1., n. 51, f. 93v, 1433/01/27.

273. Certament, la nomenclatura sobre els diversos perfils de representant municipal, així com el propi sentit de l'acció de representar són temes complexos i que requeririen anàlisis semàntiques detallades i abraçant una àmplia casuística que excedeixen els límits d'aquest apartat. Per a un balanç d'aquests conceptes en la historiografia dels regnes hispànics, remetem, deixant de banda molta bibliografia que es podria citar d'època moderna, a: Juan Antonio BARRIO BARRIO, «Los procuradores del brazo real en las Cortes medievales del reino de Valencia», *Aragón en la Edad Media*, 21 (2009), p. 59-98, en especial p. 61-70. Cal assenyalar altres treballs que prenen com a marc de referència el regne de

corts i parlaments, és a dir, els representants designats per unir-se a la nòmina de membres del braç reial arran de la convocatòria formal d'una assemblea. De tradició igualment arrelada, són els missatgers o ambaixadors que, per una decisió espontània i voluntària del govern municipal (encara que molt sovint respongués a una sol·licitud prèvia), eren enviats, en especial, davant les corts del rei, de la reina o dels infants, així com de vegades altres instàncies de poder, com les cúries d'alts delegats reials o d'oficials jurisdiccionals ordinaris, les corts arquebisbal o pontifícia, les de senyors feudals o organismes com la Diputació del General.[274] La funció principal d'aquests legats era la de presentar súpliques i greuges, encetar negociacions de caràcter politicofiscal o resoldre litigis.[275] Finalment, hi havia síndics amb la simple missió d'assegurar la participació de la ciutat en celebracions com les coronacions reials, per bé que, és clar, resulti difícil concebre emissaris que es limitaren a fer acte de presència en nom de la ciutat en un esdeveniment i no aprofitaren per establir converses o relacions amb la cort i el seu entorn.[276]

Quant al cas dels síndics de corts i parlaments, cal dir que darrerament han estat objecte de força estudis en algunes ciutats i viles catalanes, i el que es desprèn de Girona és equiparable en força punts al que, per exemple, ja ha estat posat en relleu per a Cervera i Lleida.[277]

València, si bé aporten aspectes extrapolables arreu de la Corona: Maria Rosa MUÑOZ POMER, «Autonomía ciutadana y poder regio en las cortes valencianas bajomedievales», *Sardegna e Spagna. Città e territorio tra Medioevo ed età moderna*, Archivio storico sardo, NS 2, Roma: Carocci, 2001, p. 81-108; EADEM, «Les assemblees médiévales de Valence et leurs actes parlementaires», *Parliaments, estates and representation*, 28 (2008), p. 27-56.

274. Sobre la diversitat de destins possibles d'aquests nuncis, vegeu: M. TURULL RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi...*, p. 309-322.

275. En aquest sentit, una de les comeses que en l'etapa inicial d'existència d'administracions locals assumiren amb més regularitat els síndics de representació fou la de negociar la quèstia, tal com ha estat posat en relleu a propòsit de la vila de Cervera: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Fiscalidad real y villas en Cataluña: de la ordenación del subsidio a su liquidación (el ejemplo de la «questia»/subsidio de 1338 y la villa de Cervera)» a D. MENJOT i M. SÁNCHEZ (coords.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge...*, vol. IV, p. 91-107.

276. En aquest sentit, tenim els casos de prestacions d'homenatge als nous reis, com el que requerí Joan I a principis de 1387, i del qual s'ocuparen dos gironins ben introduïts en l'entorn del nou monarca: el metge reial Guillem Colteller i el secretari Bartomeu I Avellaneda: AMGi, I.1.1., n. 16 bis, f. 40r-41r, 1387/04/29. A part de la que acabem d'esmentar, l'única situació més o menys clara en què individus nomenats pel municipi gironí es limitaren a fer acte de presència fou en les controvertides crides a l'host de finals del segle XIV. Vegeu, en especial, el cas ja esmentat de l'exèrcit convocat contra el vescomtat de Castellbò: ap. «La invasió del comte de Foix de 1396 i d'altres rumors o entrades posteriors (1409, 1413, 1429 i 1438)».

277. Vegeu, respectivament, per al segle XIV a la capital de la Segarra i per al segle XV a Lleida: Max TURULL RUBINAT, «Síndicos a Cortes, perfil social, político e institucional

Igual que aquestes poblacions, la capital gironina, en tant que localitat subjecta a la jurisdicció reial, va ser convocada com a membre del braç corresponent a les diverses reunions de corts i parlaments que s'anaren celebrant al llarg dels segles baixmedievals i moderns. Així, la seqüència més habitual era que l'arribada d'una missiva reial amb la convocatòria de l'assemblea estamental donés peu a la reunió del consell, òrgan que escollia els dos emissaris que es desplaçarien al lloc indicat per prendre-hi part.[278] En efecte, tot indica que dos era el nombre de representants que Girona tenia dret a enviar-hi durant la baixa edat mitjana i inicis de l'edat moderna.[279] Alhora, quedava implícit que la facultat de nomenar síndics era exclusiva del consell general i, en qualsevol cas, l'únic que de vegades succeïa era que en transferís la competència als jurats de manera temporal.[280] D'altra banda, sobre el contingut de la procura o de l'encàrrec als dos síndics, cal precisar que, quan el monarca convocava les assemblees, eren investits amb plens poders, és a dir, que els permetien acceptar acords i comprometre's a resolucions en nom de la ciutat, així com consentir els donatius o altres ajudes que es pactessin.[281] Això no obstant, en casos excepcio-

---

de los representantes ciudadanos a Cortes y Parlamentos en Cataluña (1333-1393)» a ÍD., *El gobierno de la ciudad medieval*…, p. 213-252; P. VERDÉS PIJUAN, «"Car vuy en la cort..."», p. 185-214; Esther MARTÍ SENTAÑÉS, *Lleida a les Corts: els síndics municipals a l'època d'Alfons el Magnànim*, Lleida: Universitat de Lleida, 2006. Per a altres territoris de la Corona d'Aragó durant els darrers segles medievals, vegeu: Bonifacio PALACIOS MARTÍN, «La representación municipal en Cortes. Estudio de la figura del procurador de Zaragoza a mediados del siglo XV» a Emilio SAÉZ *et alii.* (coord.), *La ciudad hispánica*…, vol. II, p. 1241-1267; María Rosa MUÑOZ POMER, «Las ciudades y las Cortes: la presencia de las oligarquías urbanas en las Cortes de Alfonso el Magnánimo» a *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*. *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. III, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, p. 673-693; J. A. BARRIO BARRIO, «Los procuradores del brazo real...», p. 59-98.

278. Vegeu la mateixa seqüència ben detallada per al cas de Cervera: M. TURULL RUBINAT, «Síndicos a Cortes, perfil social, político e institucional…», p. 224-226.

279. A la ciutat de Barcelona, en canvi, li'n corresponien quatre, tres a la vila de Perpinyà i també dos a les ciutats de Lleida i Tortosa: E. MARTÍ SENTAÑÉS, *Lleida a les Corts*..., p. 96. En realitat, l'asseveració només pot fer-se a partir de les compilaciones i pràctiques de corts dels segles XVI i XVII, ja que abans devia tractar-se d'una circumstància regulada únicament pel costum.

280. Va passar, per exemple, amb les Corts que havien d'iniciar-se a Sant Cugat la primavera de 1419: AMGi, I.1.1., n. 45, f. 21v-22r, 1419/04/19. Vegeu ap. «Una aproximació al seu funcionament». Val a dir, a més, que alguns nomenaments no estigueren exempts de fortes distensions entre els membres del consell, com va passar a finals de 1362 davant la convocatòria de Corts Generals a Montsó: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 120r-121r, s. d.

281. Per a un parell d'exemples que ho il·lustren: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, f. 85v-86v, 1364/02/12; AMGi, I.1.1., n. 12, f. 12r-v, 1383/05/15. Vegeu, així mateix: M. TURULL RUBINAT, «Síndicos a Cortes, perfil social, político e institucional…», p. 226-227. Més informació i bibliografia específica sobre el que es podria considerar un autèntic debat entorn de la «plena potestas» dels síndics municipals a: E. MARTÍ SENTAÑÉS, *Lleida a les Corts*..., p. 67-70.

nals, el govern de la ciutat de Girona declinà enviar-hi representants i delegà la funció representativa a un oficial de l'administració reial amb vincles gironins.[282]

L'enviament de síndics a les Corts va alternar-se amb altres legacions amb destinacions i propòsits diversos.[283] La majoria de missatgeries foren enviades a la cort del rei o d'algun dels seus familiars i l'objectiu més habitual era el de defensar els privilegis del municipi davant d'alguna «novitat» que es volia introduir o de demandes fiscals presentades fora del marc de les assemblees amb els braços. Serveixin d'exemple de com s'organitzaren i dels mecanismes emprats per traslladar les instruccions als nuncis des del govern municipal les negociacions fiscals iniciades a partir d'aproximadament 1370, que hem vist (ap. «La "nova" fiscalitat o la "fiscalitat encoberta" i els processos negociadors amb la monarquia (1366-1445)»).

Més enllà del que ens mostra aquesta darrera seqüència, hem de tenir present que, si bé les legacions a la cort reial van constituir el model preponderant, en conjuntures concretes se n'enviaren també davant d'alts càrrecs de l'administració reial, com fou el cas del governador general de Catalunya, així com de dignitats eclesiàstiques com l'arquebisbe de Tarragona o, excepcionalment, la cort del Papa, amb motiu de conflictes, sovint fiscals, que esclataren amb el clergat.[284] Algunes més

282. Sabem que succeí, en concret, en les Corts que se celebraren a Barcelona l'any 1372 i en les que tornaren a tenir com a escenari la Ciutat Comtal els anys 1379 i 1380. En totes dues convocatòries es nomenà procurador Bartomeu Sirvent, escrivà del rei, com comentarem, originari de Torroella de Montgrí. Respectivament: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, f. 86v-87v, 1372/06/05; AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 9r-v, 1380/01/30.

283. Sobre aquestes missatgeries extraordinàries al marge de corts i parlaments, vegeu els estudis que s'hi han dedicat per a la vila de Cervera i la ciutat de Barcelona: P. VERDÉS PIJUAN, «"Car vuy en la cort..."», p. 185-214; Stéphane PÉQUIGNOT, «"De bones et tres gracieuses paroles": Les entretiens d'Antoni Vinyes, syndic de Barcelone, avec le roi d'Aragon Alphonse le Magnanime (Naples, 1451-1452)» a Stefano ANDRETTA *et alii* (dir.), *Paroles de négociateurs. L'entretien dans la pratique diplomatique de la fin du Moyen Âge à la fin du XIXe siècle*, Roma: École française de Rome, 2010, p. 27-50; ÍD., «"La pràticha de aquesta ciutat e principat": Réflexions sur l'action diplomàtiques des autorités catalanes à la veille et au début de la guerre civile (1461-1464)» a Gisela NAEGLE (ed.), *Faire la paix et se défendre à la fin du Moyen Âge*, Munic: Oldenbourg Verlag, 2012, p. 163-188; ÍD., «Le travail de négociation à Barcelone au XVe siècle», *Revue de Synthèse*, 133/2 (2012), p. 215-233. I sobre el mateix cas de la Ciutat Comtal cal no perdre de vista les aportacions ja clàssiques de Josep M. MADURELL MARIMON, «Legaciones barceloneses en la Corte de los Reyes Católicos (1479-1484)», *Hispania*, 17 (1957), p. 163-254; ÍD., *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón*, Barcelona: CSIC, 1963.

284. En relació amb el primer cas, l'any 1401, s'enviaren dos representants al noble Ramon Alemany de Cervelló (AMGi, I.1.1., n. 36, f. 23v-24r, 1401/06/01). Respecte del segon, a tall d'exemple, s'enviaren emissaris diverses vegades davant la mitra tarragonina per resoldre els perjudicis que provocava a mercaders gironins el cobrament de lleudes

s'orientaren a cultivar les relacions amb diversos senyors amb interessos dins els radis d'influència de la capital gironina.[285] També es designaren síndics per segellar acords amb els habitants de la vegueria i batllia de Girona, un col·lectiu molt afectat per les obres d'emmurallament de la ciutat.[286] Així mateix, cal advertir que, si bé el nombre de síndics de Corts estava fixat pel costum, no hi havia cap norma que regulés quants individus havien de nomenar-se en les missatgeries extraordinàries. De vegades es prengué l'exemple dels procuradors a les assemblees i hi acudiren dos emissaris, tot i que moltes altres vegades s'encomanà la tasca a un únic representant o, en situacions esporàdiques, el sindicat s'amplià a tres components o més.[287]

De tota manera, les principals discussions sobre les ambaixades giraren entorn dels procediments per finançar-les. En efecte, qualsevol sindicat era acceptat amb la condició implícita d'una gratificació, que variava segons el temps i els esforços que s'hi dedicaven. Alhora, desplaçar-se fora de la ciutat sempre comportava despeses de transport o per altres conceptes (com ara les taxes oficials o també extraordinàries pagades en qualsevol tràmit a la cort) que, malgrat que el nunci les anticipés, havien de ser cobertes per la tresoreria local.[288] En conseqüència, a Girona, com en altres poblacions catalanes, s'hagué d'iniciar tot un procés de codificació d'aquests costos.[289]

---

al castell costaner de Tamarit (AMGi, I.3.3.1.1., llig. 1, f. 23r-v, 1358/06/09; AMGi, I.1.1., n. 18, f. 86v, 1389/09/17); o s'arribà a la cort papal per excusar la universitat gironina de les injúries comeses al bisbe de Girona i als seus vassalls en la campanya de percepció d'imposicions lligada a un dels primers subsidis de les guerres mediterrànies dels anys 1350 (AMGi, I.1.1., n. 2, f. 104r-v, 1355/11/06).

285. Per exemple, s'envià un missatger per entrevistar-se amb el noble Bernat II de Cabrera que, en el marc de la guerra amb Castella, l'any 1362, era a Perpinyà: AMGi, I.1.1., n. 5, f. 159r, 1362/10/22.

286. AMGi, I.1.1., n. 10, f. 46v, 1380/12/24; AMGi, I.1.1., n. 22, f. 23r, 1390/12/10.

287. Succeí, per exemple, en la conflictiva legislatura de 1384, quan els òrgans de govern local havien estat intervinguts des de la monarquia i s'envià una legació per defensar els privilegis de la ciutat integrada per dos nuncis, a qui acompanyaren, finalment, tres prohoms: AMGi, I.1.1., n. 13, f. 18r-19v, 1384/06/10.

288. Així, d'altra banda, els missatgers, com la resta de síndics, havien de passar comptes amb els tresorers municipals en acabar la seva comesa, si bé no sembla que es convertissin en titulars de veritables administracions efímeres com en el cas dels síndics designats per gestionar el deute.

289. Sobre els costos de representació que havien d'assumir les administracions municipals catalanes vegeu, en especial: M. TURULL RUBINAT, «Síndicos a Cortes, perfil social, político e institucional…», p. 228-252; P. VERDÉS PIJUAN, «"Car vuy en la cort..."», p. 198-201. Com mostra, sobretot, aquest últim autor, entre els costos hi tenien un pes gens negligible les taxes o, fins i tot, els regals que calia fer als membres de la cort per aconseguir entrevistes amb el sobirà o agilitar certs tràmits. Pel que fa a l'il·lustratiu exemple de les ciutats flamenques respecte dels ducs de Borgonya, on, entre finals del

Espigolant entre la documentació que fa referència a la constitució de síndics de representació, hem trobat pistes dels salaris pagats i indicis de diferències segons la categoria professional dels emissaris.[290] Això no obstant, no sembla que el problema essencial fos el volum de les despeses generades pels nuncis, sinó les dificultats per trobar a aquest efecte un expedient dins l'aparell fiscal i financer del municipi que no condicionés la gestió del deute censal. El punt àlgid de la controvèrsia s'entreveu al voltant de l'any 1380, coincidint precisament amb la primera gran temptativa de redreç de les finances locals. A grans trets, es dubtava si era encertat pagar els salaris i les despeses de les legacions amb el producte de les imposicions. Davant d'això, les cèlebres ordinacions de 1377 expedides per la cort de l'infant Joan marcaren la línia que calia seguir: comptant que els impostos indirectes només servirien per pagar els interessos de violaris i censals, així com els salaris ordinaris, qualsevol despesa extraordinària per missatgeries o altres raons s'havia d'abordar per «via de tayla o talles».[291] El privilegi que confirmava alguns dels punts essencials d'aquestes disposicions

segle XIV i inicis del XV, havien esdevingut habituals els presents als oficials i funcionaris de l'*entourage* ducal: Marc BOONE, «Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas Moyen Âge», *Revue du Nord*, 70 (juliol-setembre 1988), p. 471-487.

290. En aquest sentit, de cara al nomenament de síndics per les Corts Generals de Montsó de 1362-1363, el consell autoritzà els regidors prometre als finalment escollits 21 s. per dia de salari, xifra que augmentaria a 25 s. en cas que fossin juristes reputats: AMGi, I.1.2.1., llig. 6, f. 45v-46v, 1363/08/05. L'any 1366, el consell, sense la necessitat de designar nous síndics, aprovà que la suma es rebaixaria lleugerament a 20 s., per bé que augmentaria la dels experts en lleis (30 s./dia): AMGi, I.1.1., n. 6, f. 59r-v, 1366/09/28. Les dades de què disposem d'etapes posteriors, en canvi, apunten a una davallada dels salaris a finals de la dècada de 1360, seguit d'un nou augment un decenni després que, finalment, al segle XV avançà cap a una estabilització d'entorn els 25 s./dia fins que quedà en els 20 s./dia: AMGi, I.1.1., n. 6 bis, f. 119v-121v, 1367/10/20 (15 s./dia); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 4, reg. 2, s. f., 1375/08/28 (30 s./dia); ACA, C, reg. 1267, f. 79v-80r, 1380/02/08, Barcelona (35 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 46, f. 31v-35r, 1421 (25 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 50, f. 7r-10r, 1430/01/03 (20 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 52, f. 92r-94v, 1435/11/04 (20 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 55, f. 15v-16r, 1439/01/19 (20 s./dia). A tall de comparació, observem que la forquilla de retribucions a la vila de Cervera per la segona meitat del segle XIV se situava uns quants punts per sota: M. TURULL RUBINAT, «Síndicos a Cortes, perfil social, político e institucional…», p. 229-230. Quant a legacions extraordinàries, les remuneracions rebudes resultaven molt més variables, encara que el decenni de 1420 es parlava d'un salari acostumat de 20 s./dia, cosa que l'equiparava amb el dels síndics de Corts. Ho veiem, per exemple, a: AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, reg. de 1380, f. 3v, 1380/01/15 (18 s. 6 d. per dia); AMGi, I.3.3.1.1., llig. 6, llibre 1380, f. 94v, 1380/09/07 (25 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 31, f. 25v-26v, 1394/12/28 (25 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 36, f. 62r, 1402/04/20 (5 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 43, f. 61r, 1414/09/27 (25 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 47, f. 40r, 1424/10/18 (20 s./dia); AMGi, I.1.1., n. 55, f. 103r, 1440/10/24 (20 s./dia).

291. ACA, C, reg. 1723, f. 38v-42r, 1377/11/10, Girona (document editat a A. REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social...*, p. 302-306).

intentava resoldre també un altre afer controvertit. I és que diversos missatgers, donades les dificultats per cobrar les bestretes i els salaris, només arribar davant de l'autoritat corresponent, sol·licitaven una provisió que els ho garantís. Llavors es prohibí qualsevol provisió amb aquesta finalitat.[292] Malgrat tot, en etapes posteriors seguí havent-hi encesos debats.

En resum, la transcendència política d'algunes missatgeries queda fora de dubte. A més, el problema dels emoluments ens dona informació sobre un altre component indestriable de qualsevol sindicat i també, doncs, dels de representació: l'obligació dels síndics escollits de realitzar bestretes. D'aquí que aquests síndics adquirissin un rol financer i això condicionés la seva relació amb el sistema fiscal i financer del municipi.

* * *

La majoria de càrrecs a què hem passat revista en els darrers epígrafs apareixen com a simples corretges de transmissió en diversos camps en què el consell municipal tenia competències. Deixant ara de banda les ocupacions auxiliars, figures com els sobreposats de les obres o el mostassaf actuaven en àmbits en què el consistori adquirí atribucions al llarg del segle XIV, gràcies a progressives cessions de l'administració reial. Els primers incidien en qüestions d'ordenament dels espais públics, mentre que el mostassaf, ultra una naturalesa jurídica força complexa, com hem insistit, i certa capacitat jurisdiccional en penes pecuniàries de poc valor, vetllava pel bon funcionament dels mercats i de l'activitat manufacturera. Malgrat algunes tensions que es desencadenaren de manera puntual entre el mostassaf i els consellers o els jurats, ambdós oficis, al costat dels cònsols de l'Hospital Nou, només s'entenen com a càrrecs satèl·lits del consell i de l'executiu. En conseqüència, no els era permès d'actuar de manera unilateral, sinó només amb la missió de fer complir acords presos i ordinacions elaborades en el si de l'assemblea de consellers i respectant els límits existents amb l'esfera d'actuació dels oficials reials.

Les possibilitats i els reptes d'ocupar un d'aquests càrrecs podrien ser, a grans trets, els següents: els oficis esmentats no duien implícit

292. Ll. Verd, doc. 340 (1386/11/19). En efecte, documentem el cas del sindicat de Pere II Prat i Francesc II Adroer, els quals maldaren per aconseguir tant del rei com de l'infant disposicions que els asseguressin avantatges en la disputa que ja s'havia iniciat amb els jurats pels emoluments que els correspondrien: ACA, C, reg. 1256, f. 77r-78r, 1377/05/12, Barcelona; ACA, C, reg. 1795, f. 38v-39r, 1379/06/11, Girona.

un poder efectiu gaire immediat ni tangible, però, en especial el de mostassaf, eren idonis per vigilar de ben a prop determinats fluxos econòmics de la ciutat, com l'evolució dels preus i la qualitat dels béns produïts o comercialitzats a l'interior de les muralles. A més a més, i en això el mostassaf és de nou l'exemple més clar, eren ocupacions que reportaven cert prestigi, de manera que caldria veure si serviren per catapultar determinats individus al capdamunt de la comunitat política local, és a dir, si constituïen punts d'inflexió destacats en les trajectòries de servidors del municipi o d'altres instàncies (recordem que en algunes designacions hi intervingué de manera molt directa el propi monarca).

Es poden fer consideracions similars respecte als síndics de representació institucional, funció que no constituïa un càrrec de renovació regular, però que tenia una gran incidència en períodes de negociació política amb el monarca o altres poders. A més, als que havien estat designats missatgers, malgrat dependre de les consignes de l'executiu i del consell, moltes ambaixades els obrien tot un món d'oportunitats. En conclusió, ens hem referit als oficis teòricament menors i a ocupacions temporals en el camp de la política municipal. Tanmateix, els respectius exercicis es concretaren de manera diferent segons la relació canviant entre els diferents òrgans de govern.

Les implicacions de formar part de les diverses peces de l'engranatge del poder local

La canviant correlació de forces entre els òrgans polítics emanats de la participació dels habitants de la ciutat en el seu propi regiment s'ha de situar en un marc més ampli. Per damunt de tot, a la Girona de la baixa edat mitjana el poder polític es repartia en el que s'ha anomenat un "contínuum", és a dir el mosaic d'institucions de govern. El municipi controlava cada cop més ressorts de poder durant el darrer terç del segle XIV fins al punt que possiblement s'erigia com l'estructura política de referència i més influent en l'àmbit local. Tanmateix, també sabem que àmbits tan decisius en qualsevol societat com la impartició de justícia continuaven en poder de la monarquia. Per això, de cara a interpretar les implicacions d'ocupar un càrrec en l'organigrama de l'administració municipal i, en definitiva, d'exercir un determinat poder polític, el resultat seria massa esbiaixat si no recordem que, paral·lelament, un veguer i un batlle actuaven de representants ordinaris del rei a la localitat i al territori circumdant.

Val a dir, des de bon principi, que les relacions entre aquests oficials reials i els magistrats municipals de Girona haurien de ser objecte

de molta més recerca per copsar bé com evolucionaren entre mitjan segle XIV i mitjan segle XV. Tanmateix, n'hem analitzat alguns aspectes generals. I ara estem en condicions d'assenyalar què podia haver-hi de diferent per a un gironí entre accedir al consell o, fins i tot, a la juraderia i arribar algun dia a ser designat per un càrrec dins la cort territorial dels representants de la monarquia, o sigui ser nomenat batlle i, en casos, com veurem, molt més excepcionals, veguer.

Seguint la distinció bàsica que estableix una font coetània, la *Doctrina compendiosa*, la principal diferència que hi havia entre els càrrecs de veguer o batlle i els de jurat o conseller residia en el fet que els uns eren oficis que gaudien de jurisdicció mentre que els altres no. Més enllà de l'ús indissimuladament interessat que fa de la distinció l'autor anònim de l'obra per ressaltar el protagonisme dels regidors en el govern de la comunitat i de la cosa pública, es posa en relleu un fet incontestable i que possiblement traça la línia de separació essencial entre uns i altres.[293] En conseqüència, si bé els membres del consell i de l'executiu podien prendre acords sobre diverses matèries de les quals el municipi havia adquirit competències reals, no els era possible emprendre accions judicials contra les persones que contravinguessin allò disposat.

Per veure-ho a través d'alguna situació concreta, podem dir que des del consell o la juraderia era possible elegir les estratègies fiscals i financeres per subvenir a una determinada exigència reial o a una necessitat de la comunitat. Malgrat això, en cas que no tots els agents de l'aparell que es posava en funcionament en aquest context actuessin segons s'esperava (que els contribuents satisfessin les quantitats per les quals havien estat taxats, que els col·lectors d'impostos recaptessin els tributs amb el zel esperat, que els arrendataris lliuressin tota la suma

293. En efecte, l'autor aprofita aquesta caracterització per denunciar els crims i vicis més freqüents en l'època dels representants del rei que gaudien de jurisdicció, mentre exalça el paper de jurats i consellers com a procuradors de «los affers de la cosa pública de la ciutat» i responsables de «lo tot del bé o del mal de la ciutat» com a comandataris directes del sobirà en la mesura que vetllaven per la conservació dels privilegis i llibertats de la comunitat i que, per tant, havien de corregir les abominacions dels oficials amb jurisdicció: ANÒNIM, *Doctrina Compendiosa*, (Martí de Barcelona, ed.), Barcelona: Barcino, 1929, p. 69-99. Val a dir que l'autor també inclou dins els oficis amb jurisdicció el mostassaf, bona prova de la naturalesa complexa del càrrec. Cal afegir-hi que la idea del narrador de la *Doctrina Compendiosa* en el sentit que els governants municipals no tenien jurisdicció, ja havia estat expressada en termes similars dècades enrere per doctors de la universitat de Tolosa quan algunes corporacions de la rodalia els van consultar. En el seu cas assimilaven cònsols i regidors als decurions del dret romà que no posseïen poder de jurisdicció més enllà del que els havia estat estrictament conferit: A. RIGAUDIÈRE, «L'essor des conseillers juridiques...», p. 225.

pactada en la cessió de drets, que els oficials de la hisenda local actuessin segons la legislació vigent, entre d'altres), els mecanismes jurídics realment efectius per perseguir-los restaven en mans dels representants del rei i, per tant, calia confiar en la predisposició d'aquests últims per activar els protocols previstos per cada situació. Una cosa similar s'hauria de suposar per altres normatives sobre assumptes diversos del funcionament dels mercats o de la manufactura. No cal dir, a més, que qualsevol delicte o crim que amenacés l'estabilitat de la societat local només seria investigat i jutjat pels oficials reials ordinaris i les respectives corts.

Vist tot això, les posicions dels governants municipals i dels delegats territorials de la monarquia es presenten, fins a cert punt, com a complementàries una vegada consolidades les estructures de participació de la comunitat en el seu propi regiment al llarg de la segona meitat del segle XIV. I, al marge de la preeminència d'aquests respecte d'aquells, és indubtable que els prohoms o les famílies que aconseguiren formar part alguna vegada, no solament de la juraderia, sinó també situar-se al capdavant de les delegacions locals de la monarquia (pensem sobretot en aquest ordre i no a la inversa) gaudiren de més avantatges que la resta. Si considerem aquests oficis com a plataformes per satisfer determinats interessos pràctics, els rèdits aconseguits podien ser alts. També, és clar, si ho enfoquem com una qüestió d'honorabilitat i de prestigi.

FUNDACIÓ NOGUERA